

THE
UNIVERSITY
OF
WARWICK
LIBRARY

J. & J. LEIGHTON, Ltd.

158 CICERO. In Epistolas ad Atticum, Pauli Manutii commentarius. 6s. 6d.

Venice, apud Aldi filios [P. Manutius], 1547
Stout 8vo., orig. limp vellum, large copy, some margins slightly wormed at end. According to Renouard p. 141 (6) this is a commentary of great merit which has been used without acknowledgment by many annotators in modern times. 6 prel. ff. + ff. 469 + leaf with device.

~~Coff~~

le volume a été payé 9 s.

Num 57

Pastadi dicatum

IN EPISTOLAS
CICERONIS AD ATTICVM,
PAVLI MANVTII
COMMENTARIVS,

Cum privilegio Pauli III. Pontificis Maximi in
annos decem , Gallie Regis item in de-
cem , Veneti senatus in viginti .

VENETIIS, M. D. XLVII.

Num^{ro}. 3.

1990

7-2007

[spe]

Ad Illustrissimum et Reuerendissimum Sancti Angeli
Cardinalem , Pontificium in Piceno Legatum ,
RINVTIVM FARNESIVM,
Pauli Manutij in suos commenta-
rios Ciceronis epistolarũ ad
Atticum præfatio.

E N E audire, qui est recte factorum
fructus, omnes ferè uolumus, am-
plissime ac præstantissime Rinuti :
ipsum quidem recte facere, unde illud
quasi ex fonte deducitur, paucorum
hominum semper fuit : est enim tum perfectæ naturæ,
tum doctrinæ singularis: ut tamen natura sine doctri-
na facile possit ad laudem peruenire ; doctrina sine
natura laudabilis nunquam, turpis etiam sæpe sit .
itaque uel in agris inculto homines ingenio uirtutem
tamen coluere : doctrinis autem eruditi uiri, quæ ad
bene agendum esse instrumenta debuerant, ijs ad per-
niciem suarum ciuitatum sunt abusi. quid de Pisistra-
to græcæ historiæ loquuntur ? quid nostræ de Cæsare ?
doctum utrunque, & eloquentem fuisse ; ijs tamen
utrunque sensibus, ut exempla maiorum & legum
sanctissima iura contemnentes, libertatem suis ciuibus
eripere præclarum duxerint. ergo prima laus bonita-
tis est ; quæ nihil, nisi se ipsam, spectat, ipsa sibi finis
est : altera doctrinæ ; quæ nisi ad bonitatem referatur,
laudabilis non est ; ideoq; , ut laudetur, finem sequitur
se ipsa præstantiorem, quod si quis est, qui alterum cū

altero coniunxerit, ut & bonus sit, & idem doctrin-
nis institutus; neque rectum ideo solum cupiat, quia sit
ipse ad rectum natura propensus, sed quia, quod rectum
non est, id esse turpissimum intelligat: hic est, quem
in uita humana diuina bona consecutum putemus.
præclara res, sed exemplo minus nota: id autem, ut
ego opinor, ob eam causam, quod unusquisque in ui-
tam principis tanquam in speculum inuens, ad illius
similitudinem se ipse fingit, & format. ideoq; uiri sa-
pientes alterutrum recte cupiuerunt, ut aut reges phi-
losopharentur, aut regnarent philosophantes: utrum
esset, futurum ut ex uirtute penderemus. quod si fuit
ullum tempus, cum homines rationes & cogitationes
omnes suas in philosophia constituerent: tum profecto
coepit esse, cum auus tuus ad Christiana reipublica, ni-
mium magno periculo fluctuantis, gubernacula Dei
iussu accersitus, sedit in sede Pontificia Pontifex di-
gnissimus, ea præditus non solum auctoritate, sed etiam
sapientia, ut hic nos in tantis tempestatibus seruare so-
lus à naufragio possit. cumq; laudandus est maxime,
quod optime ipse sentit, optimis semper in studiis consi-
lijsq; defixus: tum, quod optimos uiros asciuit sibi &
consiliarios, & suæ uoluntatis administratos. in quo ego
tantum soleo ponere; ut, si mihi ad alterutrum eligen-
dum optio detur, non bonum principem malim cum
boris administris, quàm bonum cū sui dissimilibus. sed
bene, quod habemus utrunque; & Pontificem, qua-
lem res poscebat; & collegium tali Pontifice dignissi-
mum. itaque nunc emergit uirtus: honestum renoua-
tur:

tur : desertæ per multos annos literæ patronos habent ,
diuq; , ut auguror , habebunt . tu Rinuti , fraterq;
tuus , duo clarissima Italiæ lumina , uterque Cardina-
lis , & Cardinalis uterque optimus , præclaram con-
suetudinem tenebitis ab auo traditam . certe enim non
ideo te Patavij per tot annos summi doctores erudie-
runt , ut ea , quæ tantis uigilijs quærebas , consecutus
negligeres . amabis eadem , & fovebis : tuumq; erit
proprium studium non solum colendæ uirtutis , sed
etiam ornandæ . refer animum ad eos , qui multis an-
te seculis extincti , tamen in laude uiuunt : omnes re-
peries his gradibus ascendentes ad immortalitatem per-
uenisse . quorum tu quia facta imitaris ; non dubito ,
quin eorum semper florentibus nominibus ita tuum
nomen inferas , ut nunquam exarescat . materiem ha-
bes ad gloriam , Anconitanam prouinciam ; quam nunc
ita regis adolescens , ut ea prestes , quæ sæpe desidera-
mus in senibus . quæ quanquam ad eos solum , quibus
cum potestate præes , pertinere uideantur : tamen illa
tuæ ditionis terminis non continentur . scis consuetudi-
nem famæ . illa nos per ora hominum sublimes uehit :
benefacta simul & malefacta æque circumfert : sed
benefacta laudibus excipiuntur , malefacta conuitijs
exploduntur . itaque noli putare , te Picentibus solis
esse continentem , esse iustum , esse beneficum . Picen-
tes hæc uident , longinqui audiunt , & prædicant . te
aiunt esse , ad quem aditus omnibus pateat ; cui sit ius-
titia , sit pietatis antiquissima cura ; cuius & potestas
timeatur , cum omnia possis ; & bonitas diligatur , cum

idem non plus licere tibi uelis, quàm quantum leges
præscribant. macte adolescens laudibus eximie, imita=
tor aui, maiorumq; tuorum. recte cogitasti, in impe=
rio laudem non esse, nisi cum is, qui imperat, impe=
rio dignus est. quod quia tibi siue à natura, siue à di=
sciplina, siue, ut ego arbitror, ab utraque simul con=
tigit: quod ad naturam attinet, referimus ad Deum:
de disciplina, te ipsum & laudamus, qui ad hæc præ=
clara inuigilaueris; & amamus, quia sunt amabiles
uirtute præditi. me quidem & multis abhinc annis,
cum Romæ te uidissem, atque allocutus essem, in tui
obseruantiam uoluntas inclinauit, iam tum de tua in=
dole expectantem ea, quæ consecuta sunt; & postea
Patauij, cum in studijs optimarum artium totus esses,
iudicium impulit. hæc tua Picentina legatio quasi ope=
ris perpolitio fuit: in qua thesauros philosophiæ, mul=
torum annorum studio congestos, explicas, & cum
provincia communicas. itaque cum ego multo ante, q̃
istam tibi administrationem summus Pontifex deman=
dasset, eos commentarios, quibus epistolas ad Atticum
illustrare sum conatus, in tuo nomine emitte statuis=
sem; postea simul cum tuis laudibus creuit uoluntas
mea. eos igitur nunc emitto, serius omnino, quàm
non nulli expectauerant; sed meam tarditatem opus
ipsum excusat. epistolas ad Atticum interpretanti pro=
perandum non fuit. alijs in rebus possum esse quan=
turnuis strenuus: in hac qui possum esse non tardus?
primum multa difficilia, deinde non ijsdem causis o=
mnia, sed alia propter breuitatem, alia propter histo=

rias , alia propter mores . huc adde , quòd mihi quibusdam in locis non satis fuit explicare ea , quæ aperta non erant ; sed tentavi , num etiam paulo floridius possem , quàm nostri grāmatici solent . neque tamen sum nescius , fore multos , qui me in his cōmentarijs ut hēbetem , quia non nulla minus acute uiderim ; uel fortasse etiam ut cecum , quia prorsus non uiderim , reprehendant . qui si mihi , cur id faciant , causas afferant probabiles ; non committam , ut ijdem me etiam ut pertinacem possint reprehendere . amo enim ueritatem , neque eam in me ipso magis , quàm in alio : itaque complectar , sicubi eam uidero . tibi uero clarissime Rinuti , quod in has Ciceronis epistolas laboris impēdi , maxime ob eam causam cupio probari ,

ut , si qui uere iudicare aut propter imperitiam non possunt , aut propter maleuolentiam nolunt , eos

à consilio detrahendi

tua deterreat

auctoritas .

Vale .

*Privilegium à Paulo III. Pontifice Maximo
Paulo Manutio Aldi filio concessum.*

*C V M omnes, qui de literis iudicare possunt, ita
sentiant, Aldi Manutij Romani diligentia, doctrina, in-
dustria factum esse, ut innumerabiles optimi libri, qui
in tenebris communi hominum damno latuerant, in lu-
cem bono publico prodierint, neque solum prodierint,
sed ea etiam correctione, & elegantia, ut studiosi utra-
que re ad legendum inuitati, ex ijs libris maximam uti-
litatem minimo labore possint percipere; cumq; Pau-
lus Manutius Aldi filius patris consuetudinem, quantū
in ipso est, uelit imitari; quodq; in hoc genere uult, pos-
se uideatur: Nos, uti recte agentibus præmia persoluan-
tur, utiq; homines hominibus consulentes, institutum
bene merendi cursum nulla re impediti quamdiutissi-
me teneant; interdicto cauemus, ut quos libros Paulus
Manutius Aldi filius typis impressos emiseric, siue nun-
quam antea diuulgatos, siue correctione restitutos, aut
quauius alia re auctos, eos libros cum ea correctione,
cumq; ijs additamentis, quorum auctor Paulus fuerit,
ne cui per decennium typis impressos emittere, ne'ue
cui uendere ius sit. secus qui faxit, ei pœnæ multæue
esto à sacris interdictio, & simul aurei mille nummi.
cuius pecuniæ summa trifariam ita diuidatur, ut &
is, cuius opera indicabitur; & magistratus, qui ex in-
dicio ius persequetur; & Paulus ipse, cui hæc uirtutis
ergo concessimus, aquam quisque portionem habeat.
hoc privilegium qui in præfecturis sunt, quiq; ius dicūt,
in*

in uniuersa nostra ditione, quanta quanta est, religio-
sissime tuentor. quod haëtenus licuit nemini, licere
uolumus Paulo Manutio Aldi filio, ut & Aldi defun-
cti manibus quasi gratia referatur, et filij adolescentis
optima ad uirtutem indoles extraordinario munere
decoretur.

Privilegium Regis Gallie.

FRANCOYS par la grace de Dieu Roy de France Aux Preuost de Paris Seneschal de Lion & atous noz autres seneschaulx baillyz preuostz Iustitiers et officiers ouleurs Lientenás. quil appartiendra salut & dilection Scauoir nous faisons que nous inclinans liberallement alla supplication & requeste que faicte nous a este en faueur de nostre cher et bien ayme Paolo Manutio librare demourant à Venize pour ces causes & affin quil ayt plus de moyen de se Rambourser & recompenser des fraictz. qui luy conuiendra faire à imprimer & mettre en lumiere les cōmentaires quil à piusnagueres faict & composez sur les epistres de Cicerone ad Atticum & plus cōmodement puisse recueillir le fruit de sondit labeur auons inhibe & deffendu & deffendons a tous libraires & imprimeurs de cestuy nostre Royaulme pays terres & seigneuries de nostre obissance quelz qui soynt que Iusque autemps & terme de dixans cōmencans au Iour & daete de ces presentes Ilz nayent a imprimer ne faire imprimer lesdit cōmentaires faictz & composez par ledit Paolo Manutio sur lesd̃ epistre de Ciceron iceulx meẽtre & exposer en uente durant ledit temps sinon ceulx qui serōt imprimez par icelluy Manutio & non par aultres. Et ce sur peine de confiscation desd̃ liures & demande arbitrarre. Sy uoullons & nous mandons & a chascū de uous en son regard & sy come a luy appartiendra, que noz presentes inhibitions & deffences nous faictes

crier & publier par tous les lieux et endroiētz de uoz
iurisdicțiōs que besonig sera que si aucuns sont trouuez
faire ou auoir faict le contraire procedez. a lencontre
deulx par les peynes susd, & ainsi quil a partiendra
par raison. Car tel est nostre plaisir de ce faire uous a
uons donne & donnons plain pouoir piussante auēto-
rite commission & mandement especial mandons &
commandons a tous noz iustitiers officiers & subgeētz
que a uous en ce faisant soyt obey. Donne a solembra-
y le dernier iour de Nouēbre lan de grace mil cinqcens
quarantesept. Et de nostre Regne le trente deux iefme.

Par le Roy

Delaubespine.

Privilegium Senatus Veneti.

C H E coll'auttorità di questo consiglio sia concessa
so à messer Paolo Manutio, che alcuno senza permis-
sione sua per anni venti prossimi non possa stampar,
ne far stampare, ne uendere in questa nostra città, ne
in alcun luogo del dominio nostro, ne altroue stam-
pato in quelli uendere il suo còmento sopra l'epistole di
Cicerone ad Atticum: del quale essendoli stato per il
passato concessa la medesima gratia, non ha potuto
hauer il frutto di quella per la graue infirmità sua: es-
sendo obligato di offeruare quello, che per le nostre leg-
gi è disposto in materia di stampe.

Die ultimo Maij in rogatis, M. D. XLVII.

I

IN PRIMVM LIBRVM EPISTOLA=
RVM CICERONIS AD ATTICVM,
PAVLI MANVTII
COMMENTARIVS.

EX EPISTOLA I.   pagina 1.

ETITIONIS nostræ,] Peti Con=
P sulatum à Cicerone, uideo esse qui credant:
imperite: non enim petit, sed pensat, anno
ante, quàm petat: idq; ex consuetudine; quòd, quid de
quaque tribu sperandum, aut timendum esset, tanto
ante scire non alienum uidebatur.

I.

VNVS P. Galba] Non, unus sine fuko,
ac fallacijs; sed, unus ex competitoribus: ideoq; ne
coire cum insequentibus posset, interposui quam gram=
matici notam subdistingtionis appellant. quod enim in=
fert, Non aliena rationi nostræ fuit illius hæc præpro=
pera pensatio: unum scilicet pensare Galbam, non
obscure significat. sed occurritur à quibusdam, negan=
tibus unum pensare Galbam, cum, paucis interiectis
uersibus, & de Antonio, & de Cornificio legatur. et
puto uidentur aliquid dicere, cum tamen nihil plane
dicant: neque enim animaduertunt, quod magnopere
oportuit, Ciceroni per plures dies hanc epistolam in
manibus fuisse, ut in eam aliud alio tempore conijce=
ret; neque prius missam, quàm Consules designati sunt
Cæsar et Figulus: quos tamen aperte indicat non dum
fuisse designatos, cum scripsit illam partem, De ijs, qui

nunc petunt, Cæsar certus putatur. Ergo & pressa-
uit primo solus Galba, & idem postea cum Antonio,
& Cornificio. Huius autem generis epistolarum, quæ
pluribus diebus scriptæ sunt, exemplum est in epistola
Celi, cuius initium est, Non dubito: fam. 115: et in
ea, quæ prima est libri III. ad Q. fratrem.

GALBA: sex cōpetitores in Consulatus petitione
Cicero habuit; duos patritios, P. Sulpitium Galbam,
L. Sergium Catilinam; quatuor plebeios, ex quibus duo
nobiles, C. Antonium, M. Antonij oratoris filium, L.
Cassium Longinum; duos, qui tantum non primi ex
famijs suis magistratum adepti erant, Q. Cornificiū,
& C. Licinium Sacerdotem. solus Cicero ex competi-
toribus equestri erat loco natus. Hæc Pedianus.

I.

MORE maiorum.] Sine largitione. Ho-
nores, inquit Nepos de Attico, non petijt, cum ei pa-
terent propter uel gratiam, uel dignitatem; quodd ne-
que peti more maiorum, neque capi possent conserua-
tis legibus in tam effusis ambitus largitionibus, neque
Reip. sine periculo, corruptis ciuitatis moribus.

I.

MIHI se debere] Propter defensas multorum
causas. Quintus frater in commentariolo de petitione
Consulatus.

I.

IN campo comitijs tribunitijs] Satis docet hic
locus, Tribunos pl. ante Consules solitos esse designari.
nam consularia comitia nō dum facta, declarant quæ
paulo infra sequuntur.

I.

CERTI] Certo petitori, certi competitores. non enim expono, CERTI, gratiosi ad populum: cum inferat, Sunt qui etiam Casonium putent: subaudi, petiturum.

I.

ANTONIVS,] Hic in Aedilitate, & Pratura Ciceronis fuerat collega, fuitq; etiam in Consulatu. Plura Pedianus, ubi orationem exponit in toga candida, & Quintus frater de petitione.

I.

AVT risisse, aut ingemuisse,] Quod Cornificius, neque clarus à maioribus, neque sua uirtute comendatus, tamen certus esse uideatur. RISISSE, stultitiam Cornificij de Consulatu cogitantis. INGEMISSE, temporum conditionem, cū ea, quæ summis uiris patere solis debeāt, etiā infimi sperare audeāt.

I.

VT frontem ferias.] Gemitus dolorem indicat, percussio frontis etiam indignationem. Oratores, qui frontem ferirent, Cicero laudat in Bruto, Quintilianus improbat libro XI, quod scenicū id magis, quàm oratorium uideretur.

I.

AQVILIVM] C. Aquilium Gallum, iuris scientia clarum: quem Ciceronis anno petiturum, simile uerū uidebatur, quod eodem item anno collegæ fuissent in Pratura. Pro Cluentio.

I.

IVRAVIT morbum,] Ne uideretur
A ij

animo humili, atque abiecto, qui Consulatum anno legitimo non peteret, valetudinem, & simul iuris civilis occupationem excusauit. Sic infra 189. Veniam, & ipse perpetuum morbum iurabo. ne cœnas Apuleij Augur Auguris obire cogeretur.

I.

REGNUM iudiciale] Iuris interpretandi munus: in quo ita excellebat, ut quasi regnare uideretur, omnibus, qui maiore aliqua de causa in iudicium irent, ad unum consilij causa confluentibus.

I.

OPPOSUIT.] Contra rogantes ut peteret, hoc opposuit, ut diceret, se gerendo magistratui uacare non posse, occupatum in iure respondendo. Tale illud ad Quintum fratrem libro II. Mea factum est inuisa uerecundia, ut te proficiscens non tollerem. opposuisti semel ἀντίεχτον causam, Ciceronis nostri valetudinem: conticui. iterum Cicerones: quieui.

I.

SI iudicatum erit &c.] Hoc dicit: si à iudicibus absoluetur. erat enim reus repetundarum, adeo manifestis criminibus, ut cum iudicare insontem nemo posset, nisi idem iudicaret meridie non lucere. absolutus tamen est, accusatore P. Clodio prauaricante: ut in oratione de Aruspicum responsis, & Pediani commentarijs. Et de Catilina libet quædam ἐν ἐπιτομῇ subscribe-re. Ex Prætura Africam obtinuit Consulibus Lepido & Volcatio, quo anno Cicero Prator fuit: ut in oratione pro Celio, pag. 39. sed reuersum tamen Romam, ante quam Lepidus & Volcatius Consulatum peregis-

sent, atque etiam ante quàm comitia haberent Consu-
 libus creandis, declarat oratio in toga candida: in qua
 22 ita scriptum est : Aⁿ quibus Catilina Consulatum pe-
 22 tis ? à principibus ciuitatis, qui tibi, cum L. Volcatius
 22 Consul in consilio fuisset, ne petendi quidem potestatem
 22 esse uoluerunt ? causamq; , cur eius ratio habita
 non sit, ponit Asconius interpres, quia quærebatur re-
 petundarū. idem et apud Salustium legimus. quod cum
 ita sit, & cum appareat delatum esse Catilinæ nomen
 Consulibus Lepido & Volcatio : inter nominis delatio-
 nem, & iudicium, quo absolutus est, annum spatium,
 & eo amplius interfuisse necesse est : si quidem hanc
 epistolam, quæ Catilinam adhuc reum significat, scri-
 ptam constat Consulibus Torquato & Cotta, cum Cæ-
 sar & Figulus peterent. & de tam longo repetunda-
 rum iudicio uidetur Cicero significare in oratione pro
 Celio, cum ait, causam de repetundis Catilinam dixisse
 eo anno, qui est ipsius Præturam consecutus, id est, ut
 ex antiquis annalibus liquet, Consulibus Cotta et Tor-
 quato : cum, eo crimine accusatum Consulibus Lepido
 & Tullo, supra ex Cicerone, Pediano, Salustio do-
 cuerim : ut alijs Consulibus accusatus, alijs absolutus
 fuerit. ac mihi hæc accurate examinanti, mendum esse
 uisum est in historia Salustij, mendum inquam libra-
 rij : nam Salustium in ijs, quæ ipse uiderat, lapsum esse,
 absurdum est credere : scribit hæc in coniuratione :
 22 L. Tullo M. Lepido Consulibus, P. Antronius, et P. Syl-
 22 la, designati Consules, legibus ambitus interrogati, pœ-
 22 nas dederant. post paulo Catilina pecuniarum repetun-
 22 darum reus, prohibitus erat petere Consulatum, quòd

- » intra legitimos dies profiteri nequiverit . Quæro, duæ
 diſtiones, P O S T P A V L O , quod referatur : nam
 Sylla et Antronio condemnatis, in eorum locum creati
 Conſules Cotta & Torquatus : ut Pedianus in Corne-
 liana teſtatur. nulla igitur comitia conſularia , quibus
 Catilina petere poſſet, poſt damnationem Syllæ et An-
 tronij. nam de comitijs inſequentis anni , quæ Cotta et
 Torquatus habuerunt, ſignificari non poteſt: primum,
 quia repugnat hiſtoriæ: quibus enim comitijs petere Ca-
 tilina prohibitus erat, ea non Torquatus & Cotta, ſed
 Lepidus & Volcatius habuerunt, ut locus docet ex ora-
 tione in toga candida recitatus : deinde, quia, P O S T
 P A V L O , non dixiſſet, ſi annum ſpatium intelli-
 geret . forte igitur corrigendum ſic : Legibus ambitus
 interrogati, poſt paulo pœnas dederant. Catilina pecu-
 niarum &c. ut P O S T P A V L O ualeat, paulo
 poſt designationem . Conſulatum igitur Catilina ideo
 non petijt Conſulibus Lepido & Tullo, quia, cum reus
 eſſet repetundarum, eius ratio habita non eſt: petijt au-
 tem Conſulibus Cotta & Torquato , & repulſam tu-
 lit: petijtq; iterum Conſulibus Cæſare et Figulo, iterumq;
 repulſam paſſus eſt. quod Florus in epitome Liviæ li-
 bri C I I declarat his uerbis : L. Catilina bis repulſam
 » in petitione Conſulatus paſſus, cum Lentulo Pratore, et
 » Cethego, & pluribus coniuravit de cæde Conſulum, in-
 » cendijs urbis, opprimenda Republica . Legimus etiã in
 » oratione pro M. Celio : Studuit Celiuſ Catilinæ iterum
 » peteti . Ex quo de duabus petitionibus dilucide patet.
 Hac ſcilicet de re. Quod attinet ad uerba , diſſentio à
 Beroaldo , & ab ijs , qui Beroaldum ſecuti legendum

existimant, MERIDIE NON LIQVERE. quid enim? non hoc Cicero significat, fore Catilinam certum competitorem, si iudicium sententijs absoluat? atqui non ambigitur. at uero NON LIQVERE num ualet absolueret? potius indicium fuit condemnationis, ut ex oratione pro Cluentio 39: et ex deprauatis Asconij uerbis in III. Verrina colligitur.

I.

PALICANO] Arbitror hunc esse M. Lollium Palicanum, de quo his uerbis accusatione III. in Verrem: Oblitos ne igitur hos putatis esse, quemadmodum sit iste solitus uirgis plebem Romanam concidere? quā rem etiam Tribunus pl. in concione egit, cum eum, quem uirgis iste ceciderat, in prospectum populi Romani produxit. Quo loco Pedianus Tribunū pl. ait esse M. Lollium Palicanum. Et de claris oratoribus: Cn. Carbonem, M. Marium, aptissimos cognoui turbulentis cōcionibus: quo in genere nuper L. Quintius fuit: aptior etiam Palicanus auribus imperitorum. Item in hoc libro, 17: Et Pedianus in Diuin.

I.

QVI nunc petunt,] Ut proximis comitijs Consules designentur. nam ceteri, quos nominauit, non petebant, sed prensabant ad insequentis anni petitionem.

I.

CAESAR] Is est, quē à Triūuiris proscriptū soror Iulia, Antonij Triūuiri mater, seruauit. Plutarchus.

I.

CERTVS putatur.] Hic CERTVS accipio alio sensu, atque supra: non enim dicit, CER=

COMMENTARIUS

T V S competitor putatur; cum iam dixerit, De ijs qui nunc petunt: sed, putatur fore ut Consul designetur.

I.

T H E R M V S] Q. Minutius Thermus, plebeius; is, opinor, qui postea partem Asiae Propratore administravit: ut 75.80: & in epist. fam. 29.223:

I.

S I L A N O] D. Iunio Silano, qui cum L. Licinio Murana Consul fuit, proxime post Cicero-
nem & Antonium.

I.

C V R I V M obducere:] Contra illos in campum Martium ducere Q. Curium, aleatorem notissimum: in quem est illud Calui apud Asconium: Et talis Curius pereruditus. & O B D V C E R E proprie: quia candidatos amici & clientes in campum honoris causa deducebant. unde illud 22. Cum candidatum deducerem, querit ex me, num consueessem Siculis locum gladiatoribus dare. aut, C V R I V M O B D V C E R E, Curij vitia obtegere, cum horum tam infamis vita sit. sic obducta cicatrix.

I:

I N nostrum annum] In eum, qui proxime sequitur. N O S T R V M autem, quod is erat annus, quo per leges ei petere Consulatum liceret. ut in epistola ad Cassium: Haec tolerabilia: illud non ferendum, quod est, qui uestro anno Consulem filium suum futurum putet. & in Rullum: est illud amplissimum Quiritis, quod hoc honore ex novis hominibus primum me, multis post habitis, affecistis; quod prima petitione; quod

anno meo. Et ad petendū Consulatū legitimus erat annus ætatis XLIII. ut latius in lib. de magistratibus.

I:

FIRMIOR] Thermo . cum enim Flaminiam uiam munierit , cuius curator est , firmissimus erit candidatus : itaque uidetur è re mea esse , nunc eum designari cum Casare ; ne in nostrum annum reiectus , absoluta Flaminia petat.

I:

SANE facile eum &c.] Quis est tam Lynceus , qui sententiam tantis in tenebris uideat ? uerba uero restituere quis sine uetustis exemplaribus possit ? at illa , quæ quidem ego uiderim , cum uulgatis libris consentiunt . unum , quod in bibliotheca diuī Marci , à Besfariōne Cardinali cum alijs innumerabilibus dono datum , asseruatur , discrepat in uno , sed scriptura nihilo minus deprauata : habet enim , NVMITITERI , ubi est in impressis , NVNC CAETERI .

I:

ADHVC informata] Non dum perfecta , sed rudis adhuc , & impolita . quasi dicat , non certa & explorata , sed ut coniectura prouideri potest . Habes , inquit , quod ego de petitoribus cogito . & intelligit simul , & qui prensant , & qui petunt . Informare uerbum à formis deductum : & est , cum quid non perfecte formatum , sed in aliquam formæ similitudinem redactum . sic , Informata proscriptio , quæ tantum esset animo designata , 173 .

I:

MVLTVM fesse Gallia ;] Gallia Togata

suffragiorum ius habebat³. inde frequentes, appropin-
 quante comitiorum die, Romam conueniebant. ad
 „ Quintum fratrem libro II. Magna manus, inquit, ex
 „ Piceno et Gallia expectatur, ut etiam Catonis rogatio=
 „ nibus de Milone & Lentulo resistamus. & oratione
 „ II. in Antonium: Ex omnium omnibus flagitijs nul=
 „ lum turpius uidi, nullum audiui, quàm, quòd, qui magi=
 „ ster equitum fuisse tibi uiderere, in proximum annum
 „ Consulatum peteres, uel potius rogares, is per municipia
 „ coloniasq; Galliæ, à qua, cum Consulatus noster peteba=
 „ tur, non rogabatur, petere Consulatum solebamus, cum
 „ caligis, & lacerna cucurristi. Hircius autem quo libro
 „ persequitur quæ de Gallico bello Cæsar prætermiserat,
 „ in eo libro sic: T. Labienum Galliæ Togatæ præfecit,
 „ quo maiore commendatione conciliaretur ad Consula=
 „ tus petitionem.

I:

C V M Romæ à iudicijs forum refrixerit,]
 Circiter Idus Sextileis iudicia dimittebātur, subsequen=
 tibus ludorum diebus, quorum primi Votiui X V I I.
 Cal. Sept. committebantur: nec ferè ad usque Ianua=
 rium mensem retractata iudicia calebant. ideo infert,
 Vt Ianuario reuertamur: cū obire tempus iudiciorum
 uellet, in quibus propter eloquentiam uigebat.

I:

LEGATI] Cur Legati? quia senatori ab
 Vrbe diutius abesse non licebat, nisi iure liberæ legatio=
 nis impetrato.

I:

A D Pisonem,] Non, Legati ad Pisonem; sed,

excurreremus ad Pisonem, Legati. is autem Togatam Galliã administrabat. & adducor, ut hunc esse putem C. Calphurnium Pisonem, qui Consul fuerat cum M. Acilio Glabrione, altero ante, quàm hæc scripta sunt, anno: quem infra pacificatorem Allobrogum appellat.

I:

C A E T E R A] Respexit ad proximũ mem-
brum: Illam manum tu mihi cura ut præstes Pom-
peiũ nostri amici. ut sit ordo: tu mihi eos præsta, qui
cum Põpeio absunt: ego cætera spero fore, ut uolumus.

I:

H I S duntaxat urbanis competitoribus:] Mo-
do ne, qui Reipublicæ causa absunt, eorum aliquis
ad petitionem ueniat. nam quos mihi ex ijs, qui nunc
in Vrbe sunt, uideo competitors fore, neminem perti-
mesco.

I:

I L L A M manum] Nobiles uiros cũ Pompeio
in Asiam ad bellum Mithridaticum profectos.

I:

C V R A ut præstes,] Effice, ut meam peti-
tionem adiuuent, missis Romam epistolis ad propin-
quos, & familiares.

I:

Q V O N I A M propius abes,] Cum tu in
Græcia sis, minus abes à Pompeio, quàm ego, qui sum
Romæ: itaque per literas & cum ipso potes, & cum
ijs, qui unà sunt, de honore meo commodius agere.

I:

A D mea comitia] Satis erit, si me illa manus

literis adiunget: non peto, ut mea causa Romam ad comitia ueniat.

I:

CAECILIUS auunculus tuus,] De hoc Nepos in Attici uita, & Valerius Max. libro VII. Cap. IX.

I:

DOLO malo] Quod inter Varium et Caeninium diceret conuenisse, ut ad fraudandos Varij creditores earum rerum uenditio fieret, quas mancupio uenditas, ab eo, qui emisset, repetere non licebat, nisi si dolo malo emptas esse constaret. quod Cæcilius factum affirmabat.

I:

LVCVLLVS,] Alij de Lucio Lucullo accipiunt, ego de Marco fratre: nam Lucius ab expeditione Mithridatica nondum redierat: redijt enim M. Catone Tribuno plebis, ut scribit Plutarchus: Cato autem, Tribunatum gessit Consulibus Muræna & Silano, ut idem Plutarchus, & in oratione pro Muræna, id est, biennio post, atque eo amplius, quàm hæc scripta sunt.

I:

P. S C I P I O,] Hic est Scipio socer postea Pompeij, quem ex adoptione Metelli Pij Quintum Metellum Pium Scipionem esse appellatum scribit Dion libro XL.

I:

MAGISTRVM] Auëtionis. cum in auëtionibus bona uenirent, ut inter hæredes, aut creditores diuiderentur; de sententia cohæredum, aut creditorum

elgebatur qui præesset auetioni. is magister dicebatur. ut libro V I. 87 : de hereditatum possessionibus, de bonis possidendis, magistris faciundis . Et Quintilianus libro V I. dictum recitat Ciceronis in Pletorij matrem: ludum habuisse, dum uixit ; magistros , postquam mortua sit . ita infamem significauit & ab impudicitia , dum uiueret ; & mortuam, ab ære alieno . Item pro Quintio : cui magistri sunt, domini constituuntur, qui, qua lege, qua conditione pereat, pronuncient.

I:

S I bona uenirent,] Si bona Varij , Caninio adempta, in auetione uenirent, ut ex ea pecunia satisfieri creditoribus posset .

I:

O B S E R V A T] Asseclationis officio coalit: ut illud Philippica II . Postea custoditus sum à te, tu à me obseruatus in petitione Quæsturæ . Et in epistola ad Gallū: Ego te in Consulatu obseruaram. obseruare enim dicuntur, qui aliquem officij honoris'ue causa deducunt, & reducunt.

I:

D O M I T I V M] Aenobarbum, Porciæ uirum , quæ Catonis soror erat . fuit aliquot post annis Consul cum Appio Claudio Pulchro, mox in causa Milonis Quæsitore: postremo successor Cæsari datus, ut esset Proconsul in Gallia; orto inter Cæsarem & Pompeiū civili bello, Pompeium secutus; Corfinij caprus, & incolomis dimissus; cum se rursus ad Pompeium contulisset, in acie Pharsalica à M. Antonio est interfectus.

12.

ETIAM SI id sit,] Etiam si propter ambitionem peccauerim.

12.

ΕΓΓΕΙ ΟΥΧ ΙΕΡΗΙΟΝ, ΟΥΔΕ ΒΟΕΪΝ] Homerus ἱλιάδος χ pronunciat hos uersus de Achille, qui Hectorum contento cursu sequebatur:

=ΕΠΕΙ ΟΥΧ ΙΕΡΗΙΟΝ, ΟΥΔΕ ΒΟΕΪΝ

ΑΓΓΥΘΗΝ, ὅτε ποσσὶν ἀέθλια γίνεται ἀνδρῶν,

Ἀλλὰ περὶ ψυχῆς δέον ἕκτορος ἵπποδάμοιο.

& latine Virgilius :

=Neque enim leuia, aut ludicra petuntur

Præmia, sed Turni de uita, & sanguine certant.

sensus est. Quod auunculo tuo nō satisfecerim, et causam fateor ambitionem fuisse, & mihi tamen arbitror esse ignoscendum; quod, ut uides, hæc me ambitio quasi cursus quidam non ad ludicrum, aut inane præmium, sed ad Consulatum ferat.

12.

NON modo retinendas,] Quod in Satyro feci.

12.

HERMATHENA tua] Mercurij & Mineræ statua mihi à te missa.

12.

ἡλίου ἀνάθημα] Hermathenam tuam in meo gymnasio ita belle constitui, ut totum gymnasium sollicitatum uideatur. quasi gymnasium illa statua maiorem in modum illustraretur.

1-2.

MVLTVM te amamus.] De Hermathe-
na. ut in proxima inferiore epistola : Te multum
amamus, quòd ea abs te diligenter, paruoq; curata
sunt. & 101.

1-2.

L. I V L I O Cæsare, C. Marcio Figulo Coss.]
Docui, non uno die scriptam epistolam : & cur dubite-
tur, causa non est. scripserat illud ante comitia consula-
ria, De ijs, qui nunc petunt, Cæsar certus putatur : & il-
lud, Nostri rationibus conducere uidetur Thermum fie-
ri cum Cæsare. comitijs uero habitis, cum Cæsaris
& Figuli designationem significare uellet, argute, ad
usitatam scribentium formulam, eorum nominibus
epistolam clausit. Designatis, cur non addiderit,
quidam sine causa mirantur : quasi uero ita peregri-
naretur Atticus in rebus Romanis, ut hoc anno ge-
rere Consulatum nesciret Cottam & Torquatam, Cæ-
sarem autem et Figulum in proximum esse designatos.
sed & libro I. ad Quintum fratrem ita locutus est, ut
diceret, Crassum Consulem domum reduxi ; cum ta-
men de designato loqueretur. Hic subiiciendum ui-
detur, quod forsitan ab re non est, de ordine epistola-
rum huius libri : quæ, ut infra notauimus, rectius opi-
nor disponentur, quàm quo modo ab imperitis librarijs
descriptæ nunc leguntur.

2. 283 ep
taria

QVANTVM DOLOREM,

epistola I.

Hoc puto cum alijs argumētis, tum hoc præcipue, quòd

C O M M E N T A R I V S

ante nullas ad Atticum misisse literas, indicat ipse non obscure, cum ait : Nunquam à Pomponia nostra certior sum factus, esse, cui literas dare possem . porro autem neque mihi accidit, ut haberem, qui in Epeirũ proficisceretur : neque dum te Athenis esse audiebamus.

N O N C O M M I T T A M,

epistola II.

Cum superiorem proximam ostenderim primam esse; secundus huic locus debeat, necesse est: iterat enim et de literarum missione, & de Quinti fratris animo erga Pomponiam. Existimo etiam (et hæc, quæ scribimus, scribimus opinantes, gratias habituri, si quis meliora de derit) hanc epistolam diuidi in duas oportere, ut prior in eo terminetur, Quid agas omnibus de rebus, et quid acturus sis, fac nos quam diligentissime certiores: quæ est aptissima epistolæ clausula: deinde altera incipiat, Apud matrem recte est: quale est etiam sequentis epistolæ initium. Priorem autem scripsit, nullis Attici literis respondens, ut res declarat; alteram, cum responderet, acceptis ab Attico literis paulo post, quàm ipse scripserat. Puto etiam unam non esse epistolam hac de causa, quòd de signis non scripsisset duobus capitibus, sed coniuncte. nisi si hoc dicas, per aliquot dies in manibus habitam, & extremam partem spatio interiecto esse additam.

A P V D T E,

epistola III.

Tertia est, quia scribit, se Cincio pecuniam curasse: quam curaturum, scripsit in proxima superiore.

N I M I V M

NIMIVM RARO,

epistola IIII.

Hæc superiorē proxima sequitur: in illa enim dubitat, utrum Lentuli nauī Atticus uti possit: in hac ex Lentuli sermone affirmat.

CVM ESSEM,

epistola V.

Cū enim in ea, quam tertia sede constituimus, ita scripsisset, Tulliola tuū munusculum flagitat, me ut sponso-rem appellat: in hac, ut Atticum de munusculo magis urgeret, Tulliola, inquit iocans, tibi diem dat, sponso-rem non appellat. Et quoniam in hac epistola, signa Megarica non dum in nauim imposita, significatur, in illa uero, cuius initium est, CREBRAS, iam in Formianum aduecta perspicuum est: hanc nimirum apparet ante illam esse collocandam. quod cum ita sit; illud, quod in hac ita scriptum est, DE COMITIIS MEIS, accipio de Prætorijs: nam de Consularibus non potest: cum illa, quam post hanc esse scriptam ostendimus, à Cicerone Prætoris scripta sit, ut C. Macri condemnatio declarat: quem condemnatum à Cicerone Prætoris, testes locupletes affirmant Valerius & Plutarchus.

ET MEA SPONTE,

epistola VI.

In hac quia scribit idem, quod in proxima superiore, ut sibi Attici libri conferuentur; de comitijs prætorijs, non

C O M M E N T A R I V S

de Consularibus , puto significari . & in hac quidem statos comitiorum dies iam præterisse manifestum est : in illa, nondū aduenisse. ergo & hæc post illam constituitur, & de comitijs prætorijs accipiamus.

C R E B R A S,

epistola VII.

Cum de comitijs prætorijs in duabus superioribus agatur, ordo postulat, ut hæc sequatur proxima, quam Prætor scripsit , cum C. Licinium Macrum condemnasset . Plutarchus, Valerius Max.

P E T I T I O N I S,

epistola VIII.

Hæc uero cum anno, qui est Præturam consecutus, scripta sit, (scripta est enim Consulibus Cotta & Torquato, cum Cicero pressaret) recte hunc locum sibi uendicabit, proxime post eam, quæ in Prætura scripta est.

A B S T E,

epistola IX.

Hæc quoque pressationis anno, sed in extremo, Consulibus iam ante designatis Cæsare & Figulo, scripta est, haud multo ante mensem Ianuarium, cum dicat, Tuo aduentu nobis opus est maturo; deinde inferat, Ianuario ineunte cura ut Romæ sis. accersit autem Atticum ad comitia sua, consularia uidelicet, non prætoria, quia Catilinam appellat competitorem suum: qui competitor esse non potuit in petitione Præturæ: quo enim anno Præturam Cicero gessit, Africam Catilina pro Prætoribus

adminiftrabat, ut eft in oratione pro Celio : ergo Præ-
turam geffit ante Ciceronem . & cum in hac epiftola
Atticum accersat ad comitia fua confularia , manife-
ftum eft, pagina V : de comitijs confularibus accipi nō
poffe, ubi Atticum tantū abeft ut accersat, ut etiam pro
hibeat.

TEVCRI S ILLA ,
epiftola X .

Inter hanc, & proximam fuperiorem integrum trien-
nium intereft : tantum enim diftat Confulatus Meffal-
le & Pifonis, cuius hæc initio fcripta eft, à Confulatu
Cottæ & Torquati, quo in extremo fcriptam oftendi-
mus proximā fuperiorem . neque tamen hoc toto trien-
nio Atticum abfuiffe credatur: fuit enim Romæ Cice-
rone Confule, ut oftendit pagina 15 : & pagina 22 :
fed cum Romam maxime Ciceronis caufa rediiffet, po-
ftea rurfus in Græciam ad fua negotia reuerfus eft.
nunc, quibus quæque Confulibus fcripta, oftendamus.

- I. QUANTVM DOLOREM, Con-
fulibus L. Cæcilio Metello Cretico, Q. Mar-
cio Vatia.
- II. NON COMMITTAM , ijsdem
Confulibus.
- III. APVD TE , Confulibus C. Calpurnio
Pifone, M. Attilio Glabrione.
- IIII. NIMIVM RARO ijsdem Cōfulibus.
- V. CVM ESSEM, ijsdem Confulibus.
- VI. ET MEA SPONTE , ijsdem Con-
fulibus.

COMMENTARIUS

- VII. CREBRAS, Consulibus M. Aemilio Lepido, L. Volcatio Tullo.
- VIII. PETITIONIS, Consulibus L. Aurelio Cotta, L. Manlio Torquato.
- IX. ABSTE, iisdem Consulibus.
Consulibus L. Iulio Cæsare, C. Marcio Figulo, nullæ literæ : M. Tullio Cicerone, C. Antonio, nullæ : D. Iunio Silano, L. Licinio Muræna, nullæ.
- X. TEVCRIIS, Consulibus M. Pupio Piso-ne Calpurniano, M. Valerio Messalla.

EX EPISTOLA II. pagina 2.

DE meis ad te rationibus] De petitione Cōsulatus.
2.

COMPETITOREM nostrum] Non quia peteret, sed quia petiturus uideretur. nam comitiorum dies longe aberat, ut pote quæ anno proximo nō ante Quintilem mensem futura essent.
2.

DEFENDERE] Sunt, qui putent reum hic significari Catilinam de pecunijs repetundis ex Africa. mihi, rationem temporis, & epistolarum argumenta perpendenti, secus uidetur. nam si Consulatum Catilina petijt Consulibus Cotta & Torquato, ut supra satis superq; demonstratum est: apparet, iam fuisse absolutum crimine repetundarum : nisi enim absolutus fuisset, certe Consulatum non petijsset. non potest igitur reus esse de pecunijs repetundis post Consules designatos Cæsarem & Figulum, quoniam quidem cum

ius petierat. nec dubium est, quin post designationem Cæsaris & Figuli scripta sit hac epistola. nam si ante designationem scripta esset, non suum competitorē Cicero Catilinam diceret, sed competitorē Cæsaris, & Figuli, cum quibus eum petiisse saepe iam diximus. ergo in hac epistola reus Catilina non de repetundis, sed alio crimine, quo crimine absolutum, apparet ex eo, quia Consulatum petiit, & à C. Antonio pauculis centurijs, ut Pedianus ait, superatus est. defensum tamen à Cicerone non puto, quia in oratione, quam habuit in toga candida contra competitors, Catilinam, & Antoniū, aduersus se turpissime coeuntes, nullum ei patrociniū exprobrat, cum exprobrat Antonio suffragationem in petitione Præturæ, & Q. Mutio Tribuno pl. patrociniū suum in causa furti. exprobrasset autem eo magis, quod absolutus fuerat Catilina.

2.

S V M M A accusatoris uoluntate.] Ex iudicum numero & accusator & reus reiiciebant, quos putarent sibi uel inimicos, uel, ut Asconij uerbis utar, ex aliqua re incommodos fore. Habemus, inquit, iudices quos uolumus, accusatore non reiiciente.

2:

S I N aliter acciderit,] Si nobis minus erit coniunctus in ratione petitionis.

2:

T V O S familiares, nobiles homines] Maxime Q. Hortensium significat, iam inde à Verris accusatione sibi infensum: quem infra quoque Attici familiarem appellat, epistola ultima libri I I. & Nepos in

C O M M E N T A R I V S

uita. NOBILES autem HOMINES, quia
 patritius erat Hortensius : de quo & in oratione pro
 » Quintio: Dicit Hortensius, excellens ingenio, nobilitate,
 » existimatione. & Pedianus hæc in argumēto Diuina
 » tionis: Defendebatur Verres ab Hortēſio, facile & prin
 » cipe in ſenatu propter nobilitatem, & in foro ob elo
 » quentiam Rege cauſarum.

2:

DESIDERO tui] Qui tam diu abeſſes.

2:

QVOD uerita ſit,] Deridet ſuſpicioſæ anicu
 læ inanem ſuperſtitionem.

2:

LATINAE] Mulieres : & feſtiue : quòd
 mulier de mulieribus laboraret . nam , ſi ad hiftoriam
 reſpicimus, ex populis Latinis non tam mulieres, quàm
 uiri in montem Albanum hoſtias adducebant: et qua
 triduano ſacrificio factò, accepta carne in ſuã quiſque
 ciuitatem digreſſi reuertebant. ea dicta uiſceratio, quo
 niam ex hoſtijs carnes in partes caſæ diſtribuerentur :
 & uiſceratio mox à Cæſare populo data , apud Sue
 tonium . Ferias autem Latinas maximo Romanorum
 Latinorumq; magiſtratum conuentu Conſules procu
 rabant, cum interea cum populo agere non liceret : ut
 ob eam cauſam Latinæ aliquando à Conſulibus inſtaur
 rarentur, cum Tribunis pl. obſiſtere uellent , populares
 leges ferre cupientibus. itaque ad Quintum fratrem li
 » bro II. Conſul, inquit, Lentulus dies comitiales exemi
 » omnes: nam etiã Latinæ inſtaurantur: nec tamen dee
 » rant ſupplicationes. ſic legibus pernicioſiſſimis obſiſtitur,

» maxime Catonis. Linius, Strabo, Plutarchus, Dionysius.

2:

E I V S rei consolationem] Rīdiculum est consolationem compositam ob mortem uetulae plus quam septuagenariae. etiam suspecta est mihi locutio, Eius rei consolationem. uidendum igitur, num, consolationem, legi possit: nam & id obscure tetigerat, cum dixit, Verita est: neque enim uerita erat, ne celebrarentur Latinae, sed, bellum inter Latinos & Urbem ne suscitaretur.

2:

L. S A V F E I V M] Equitem Romanū, philosophum Epicureum, Attici familiarem. 58. 98. & Nepos in uita.

2:

E X quodam rumore, an ex literis tuis ad alios missis?] Genus loquendi, quod in re parum certa ueteres usurpabant: ut libro X I. de Quinto filio nihil
 » audiui: sed quære ex Diochare Cæsaris liberto. is dicitur uidisse an euntem, an iam in Asia? Et in Bruto:
 » Summa senectute M. Cato legem suadens in Galbam multa dixit: quam orationem in Origines suas retulit,
 » paucis ante quam mortuus est an diebus, an mensibus?
 » Nec dissimile illud pagina 9. Proximus Pompeio sedebam: intellexi hominem moueri: utrum, Crassum in
 » re eam gratiam, quam ipse pratermisisset, an esse tantas res nostras, quæ tam libenti senatu laudarentur?

2:

D E nostro amico placando,] Luceium intelligit. Infra, Accedebat hortator Salustius, ut agerem
 » quam diligentissime cum Luceio de uestra uetere gra-

COMMENTARIUS
tia reconcilianda.

2:

DE te] Salustius me accusare solebat, quod Lucium tibi non placarem.

2:

NEC tibi] Qui etiã ipsius Salustij causa laborauit.

2:

C. PISONI L. F. Frugi] Is cū obiisset exulante Cicerone, haud multo post nupsit Tulliola Furio Crassipedi, ut in epistola IIII. libri. II. ad Quintum fratrem, & in epistola ad Lentulum: tertio, P. Cornelio Dolabella, cum Cicero Ciliciam Proconsul administraret, ut in epist. fam. 122: & deprehenditur error Plutarchi, & Pediani, qui Tulliolam bis duntaxat nupsisse falso credunt.

EX EPISTOLA III. pagina 3.

QUINTI fratris comitia:] Quibus Aedilitatem Quintus petebat: nam Præturam gessit triennio post, Silano, Muræna Cōsulibus: proximisq; Consulibus Pisone et Messalla, ex Prætura est in Asiam profectus: ut pag. 10. petijt igitur Aedilitatem Lepido & Tullio Consulatum gerentibus, gessit Cotta & Torquato: quoniam inter Aedilitatem & Præturam biennium interstiti necesse est, uacuum ordinarijs honoribus.

3.

ACVTILIANAM controuersiam] Vide in epistola sequenti, & in ea, quæ ab hac est tertia.

3.

PEDUCEVS,] Sex. Peduceus Attici ami

cissimus. Nepos in Attici uita.

3.

DE C. Macro tranſegimus.] Non alienum eſt ſubiicere, quæ Valerius & Plutarchus tradunt : Valerius his uerbis : C. Licinius Macer, uir prætorius, Calui pater, repetundarum reus, dum ſententiæ dicerentur, in Mænium conſcendit: deinde M. Ciceronem, qui id iudicium cogeſat, prætextâ ponentem cum uidiffet, miſit ad eum qui diceret, ſe non damnatum, ſed reum perſiſſe, nec ſua bona hæſte poſſe ſubiici : ac protinus ſudario, quod forte in manu habebat, ore & faucibus coarctatis, incluſo ſpiritu, poenam morte præcurrit. qua cognita re, Cicero de eo nihil pronunciauit. igitur illuſtris ingenij orator, ab inopia rei familiaris, et à crimine domeſticæ damnationis inuſitato paterni fati genere uindicatus eſt. Plutarchus ſic : τραπεζιαν μετιόντων ἅμα σὺν αὐτῷ πολλῶν καὶ μεγάλων, πρῶτος ἀπάντων ἀνηγορεύθη, καὶ τὰς κρίσεις ἐδίδοξε καθαρώς καὶ καλῶς βραβεύσαι. λέγεται δὲ καὶ λικίνιος μάκερ, ἀνὴρ καὶ καθ' αὐτὸν ἰσχυίων ἐν τῇ πόλει μέγα, καὶ κράττω χρώμενος βοηθῶ, κρινόμενος κλοπῆς, ὑπ' αὐτοῦ τῇ δυνάμει καὶ ἀποῦδῃ πεποισῶς, ἔτι τὴν ψῆφον τῶν κριτῶν διαφερόντων, ἀπαλλαγείς οἴκαδ' ἐκέρασται τε τῷ κεφαλῇ κατὰ τάχος καὶ καθαρόν ἰμάτιον ὡς νενικηκὼς λαβὼν, αὐθις εἰς ἀγορὰν προΐεναι, τοῦ δὲ κράσους περὶ τὴν αὐλείον ἀπαντήσαντος αὐτῷ, καὶ φράσαντος ὅτι πάσσαις ἐάλωκε ταῖς ψῆφοις, ἀνατρεφας καὶ κατακλιθεὶς ἀποθανεῖν. ſed Peditianus, ubi exponit orationē pro Cornelio, in eadem pagina loquitur pugnantia: dicit enim, primo Prætozem fuiſſe Ciceronem M. Lepido L. Volcatio Conſulibus; deinde, paucis interiectionibus uerſis

bus, L. Cotta L. Torquato: errore ita manifesto, ut, Pe-
dianum tam foede lapsum, mihi persuadere nō possim,
peccatum potius à librario suspicer. utrum igitur pro-
bamus? ego non dubito, quin Præturam gesserit Con-
sulibus Lepido & Volcatio. cum enim Aedilis fuisset
Hortensio et Metello Cōsulibus, ut ex libro de claris ora-
toribus, et ex accusationibus in Verrem notissimum est;
Aedilitas autem à Prætura biennio distet, ut apparet
ex epistola ad Furnium, fam. libro X. Præturam ges-
serit necesse est Lepido Volcatio Consulibus: si quidem
honores omnes adeptus est anno suo, ut gloriatur in
I I. de officijs. non esset autem Præturam adeptus an-
no suo, si eam gessisset Cotta & Torquato Consuli-
bus: nam ita inter Aedilitatem & Præturam trien-
nium interesset: cum biennium modo intersit, ut pro
locis intelligitur.

3.

C V I cum equi fuisset,] Quem cum iure
damnaſsem. Prætor hanc epistolam scripsit, Lepido
et Tullo Consulibus.

3.

A C A D E M I A E proprium meæ,] Hæc
Ciceronis uilla fuit, celebrata porticu et nemore, quam
nominavit Academiam ab exemplo Athenarum. Plin-
nius libro X X X I.

3.

C O M M V N E omnium,] Gymnasiorum.
quia literis & ingenijs præesse creditur Mercurius.

3.

M I N E R V A singulare eius gymnasij.]

Cur Minervæ statua proprium & singulare ornamentum Academiae Ciceronis? quia & Academia gymnasium erat Athenis, unde suam uillam Cicero nuncupavit; & Athenæ à Minerva conditæ, ac nominatæ: si quidem Græci Ἀθήνην Minervam uocant.

3.

EVM locum] Academiam nostram.

3.

CAIETAM,] uillam in agro Caietano.

3.

SI quando abundare cœpero,] Si quando erit, ut mihi pecunia superet.

3.

ORNABO.] Signis.

3.

CONSERVA,] Quia se uenditurū Atticus significauerat. Sic infra, Bibliothecam tuam caue
 cuiquam despondeas, quamuis acrem amatorem inuenis: nam ego omnes meas uindemiolas eò reseruo,
 ut illud subsidium senectuti parem. Et pag. 6: Libros
 tuos caue cuiquam tradas: nobis eos conserva.

3.

NOLI desperare] Velim speres, me tamen posse tantā pecuniā cogere, ut emere tuos libros possim.

3.

LVCII fratris nostri] Patruelis: de quo in secundo de oratore, & quinto de finibus, utrobique in proœmio: & apud Pedianum: et in Verrem 205.

3:

AFFINEM] Quia frater fuit sororis tuæ

uiro , Quinto fratri meo.

3:

SORORE tua] Q. Ciceronis uxore.

3:

MISI] Erat enim Quintus in agro Arpinati.4.

3:

SI cuius animus] Luceium intelligit : de quo pag.6.

3:

QVID dicas ?] De mea uidelicet diligentia: qui ne id quidem neglexi , quod fortasse negligendum fuit : quantum enim hoc oneris est, quod mihi post multa mandata superimponis, ut , si cuius animus in te sit offensior, ego recolligam ?

3:

NEQVE id] Ne id quidem. ut in epistola ad Patrum : Quòd altera epistola purgas te non dissuasorem mihi emptionis Neapolitanae fuisse , sed auctorem commorationis urbanae : neque ego aliter accepi.

4.

NIHIL esse iam quod laboraret ,] Tadius cum ab hærede nescio quid emisset ; idq; postea comper tum esset non ad eum, qui uendidisset, sed ad puellam, quæ esset in tutela, pertinere ; postulantibus puellæ tutoribus restituere male emptum cogeatur.

4.

VSVCAPTA] Vsvcapta res dicitur, quã à nobis occupatam nemo repetijt intra tempus lege definitũ. ergo is, qui Tadio quiddam ex hæreditate uen-

diderat, recte se dicebat uendidisse : eam enim hereditatem usu cepisse : quod autem usu captum esset, legibus ad se pertinere.

4.

DE tutela legitima,] In lege uidetur ita scriptum fuisse: si quis quid usu ceperit, id usucapionis iure ad illum pertineto ; ut ex bonis tamen pupillorum, qui sint in tutela legitima, nihil usu capi possit . Hanc exceptionem dicit Atticum ignorare : quam si teneret, hereditatem, quæ esset in tutela legitima , iniquo usucapionis iure usurpatam recte uendi potuisse non putaret . Tutelæ autem legitimæ dicuntur, quæ , cum quis intestato mortuus est, eius liberis lege dantur . dari autem agnatos, & consanguineos, item patronos, idest eos qui ad legitimam hereditatem admitti possunt , scribit Ulpianus in consuetudine fuisse : et patronos ob eam causam, ut qui sperarent successionem , iidem ea bona studiosius tuerentur . Pro Flaccô, 162.

4.

IN qua dicitur esse puella,] Audio, inquit, qui tutores puellæ sunt , eos non à patre , sed à lege datos . itaque, cum tutela legitima sit, ex eius puellæ bonis usu capere nihil potuit is, qui Tadio uendidit.

4.

G A V D E O tibi placere.] Gaudeo te delectari possessione , quam in Epeiro emeris . & sanè omnis Attico pecuniæ redditus in Epejoticis & urbanis possessionibus constabat : ut in eius uita Nepos tradit.

4.

Q V A E tibi mandavi,] Loquitur de signis.

4.

TV iam dimensam,] Tu eam constitueras emere : et quasi iam emisisses , ita eius exædificationem animo designabas.

4.

HS C C C L D D D X X X .] sestertij numi sunt. supputa: scutatorũ summa erit duum milliũ octingentorum & octo supra quinquaginta, ad nostratis pecuniæ rationem. Et ut de numeris aliquanto latius disseramus, de quibus uideo Priscianum incerte locutum: antiquas notas, quibus præter cæteras usi sunt ueteres Latini, & earum significationem è regione subiiciam. et, quod ad numerũ figurarum attinet, tredecim erunt, totidem, quot Priscianus agnoscit : in ipsis autem figuris quiddam est cur ab eo dissentiam.

Antiquæ notæ :

significatio.

I	I	unus
V	5	quinque
X	10	decem
L	50	quinquaginta
C	100	centum
D	500	quingenta
CD	1000	mille
CD	5000	quinque millia
CCD	10000	decem millia
CD	50000	quinquaginta mil.
CCCD	100000	centum millia
CD	500000	quingenta millia
CCCCD	1000000	decies centena mil.

hæ notæ, si figuram consideres, eadem omnes sunt, nisi
 quod in quinque primis deprehenditur dissimilitudo.
 nam cum scribimus C I D, siue I D D, & inde quæ
 subsequuntur; non plus duabus utimur notis, I & C,
 hoc tamen obseruantes, ut C post I non tanquam aue=
 sa, sed quasi respiciens constituatur. sic unamquaque
 summam, quàm uolueris immensam, explicari primis
 quinque notis animaduertes. Hæc est prima conside=
 ratio: sequitur altera, quod à prima nota ad usque
 eas, quas in extremo posui, alternis modo in quincuplū
 summa crescit, modo in duplum: quod, ipsas notas qui
 persequi singulas uoluerit, intelliget. Priscianus autem
 hanc rationem tractat imperite. primum, mille sic ait
 notari, X, & decem millia sic CXD: in quo repugnat
 uetustatis obseruatio. triplex enim genus est, quod anti=
 quitatem maxime testatur, lapides, libri, nūmi. & cum
 ego in singulis non ita negligenter sim uersatus, nun=
 quam tamen, X, pro mille comperi, nunquam CXD
 pro decem millibus. sed idem labat in sua sententiā: in=
 fert enim paulo post, Decem millia, quod uerisimilius
 est, notantur per M, circumscriptam ex utroque latere:
 et M putat mille significare, quia nominis prima sit li=
 tera. quorum alterum concedo, ut M mille ualeat: alte=
 rum, quia cum ratione pugnat, concedere non possum,
 ut M ideo mille significet, quod in uerbo mille princeps
 occurrat litera. mihi enim dubium non est, quin M in=
 de sit deriuata, quod ueteres pro quingentis hac uteban=
 tur figura ID, unde (contra Prisciani sententiam, qui
 de origine D nescio quid ridicule comminiscitur) facta
 est D, negligentia simul & ignorantia describentium,

dum antiquas notas elementa putant . ergo pro quingentis, ut dixi , scribebant I D , pro mille C I D : unde fluxit M , errorem creante similitudine, quòd M quandoque ita scribitur M , ut minimum discrepare uideatur à C I D . in antiquis autem libris & alias figuras pro mille usurpatas licet animaduvertere, ut ∞ M quas peperit minus accurata librariorum festinatio, id agentium, ut C I D uno calami ductu perficerent. etiam ∞ & ∞ pro mille reperias : quæ derivatæ sunt ab M , corruptæ scilicet à corrupta. Queritur etiam, cur L quandoque pro I posita reperiatur, ut in hac figura C C C L D D , & in similibus. huius quoque mutationis culpam sustinet librariorum inscitia : qui cum antiquam notam, I, longiusculam uiderent, exempli gratia sic C C C I D D , decepti similitudine consonantē L putarunt, et pro C C C I D D scripserūt C C C L D D . Hæc de numerorum notis. reliqua erant nō nulla: quæ quia non sunt maximi momenti , & quia satietati legentium placet occurrere, prætermitto.

4.

P A T E R nobis decessit] Vt ipsi ratiocinamur, hanc epistolā scripsit multo ante petitionem Consulatus: idq; satis uidemur probasse, cum de ordine harum epistolarū diceremus. quod si ita est, non recte scripsit Pedianus Ciceronem in petitione Consulatus patrem amisisse . sed idem de duobus etiā Ciceronis generis errauit , Furiū Crassipedem non agnoscens. Quòd autem nō nulli, P A T R O N O B I S D E C E S S I T , putāt legendum: infirma cōiectura est: nam de Patrone uiuo multis post annis mētio: ut 74. 78: 100:

LOCI

4:
 L O C I sint eius, $\square$ Academia. 3. 5. 6:

4:
 A P V D matrem $\square$ Attici: quã extulit anno-
 rum nonaginta, cũ esset ipse septem, et sexaginta. et Cæ-
 ciliæ gentis eam fuisse, conijcitur: cum et Cæcilius fra-
 ter eius fuerit, is, qui Atticum testamento adoptauit; et
 mulieres nomine familiarum appellarentur. qua de re
 plenius in libro, quem de Romanis familijs ordimur.

4:
 L. Cincio $\square$ Qui Romæ curabat Attici negotia.

4:
 HS $\overline{XXCD}$ $\square$ Sestertiorum nummorum ui-
 ginti millia quadringenta, hoc est, scutati decem fere
 supra quingentos. cũ enim hæc linea — superimpo-
 nitur notæ, ad eius notæ significationem addit millia.
 Cũ uero cum præponitur his figuris D & M, detrahit
 centum. & omnino de insequenti nota præcedens mi-
 nor nota tantum demit, quantũ ipsa significat: ut I V,
 ualet quatuor: V L, quadragintaquinque: X C, no-
 naginta: & huiusmodi.

4:
 C V R A T V R V M $\square$ Pro signis Megaricis
 mihi à te emptis. in epistola sequenti. E A : signa.

4:
 I N tua humanitate $\square$ Spero, inquit, fore, ut tu
 mihi, quæ tua humanitas est, bibliothecam conficias, in
 qua me otiosus oblectare possim.

4:
 A' S V O procuratore $\square$ Scripserat Atticus, cũ

- Acutilij procuratore se esse collocutum, eiq; pecuniam uoluisse persolvere, cum eo tamen, ut satisfactione sibi caueretur, neminem amplius eo nomine petiturum; illum autē recusasse. Et amplius non peti, frequens est in satisfactionibus apud iurisconsultos locutio, quam et Cicero usurpauit in epistola ad Sulpitium, fam. 216. cum
- » L. Messinium commendans, ita scribit: Te rogo, ut, si
 » quid satisfandū erit, amplius eo nomine nō peti; cures,
 » ut satisfidetur fide mea. nec dissimile illud in Bruto:
 » Ego tibi Brute non soluam, nisi prius à te cauero, am-
 » plius eo nomine neminem, cuius petitio sit, petiturum.
 » Simillimum illud pro Q. Roscio: Quid ita satis non
 dedit, amplius à se neminem petiturum?

4:

DECIDISSE] Cum tutoribus puellæ. 4.

4:

ILLE noster amicus,] Luceius. 6.

4:

CCLDD CCLDD CCCC] sestertiorū nummorū uiginti millia quadringenta, totidem plane, quot proxima in epistola superiore. diuersis enim notis eandem summam explicauit.

4:

MEGARICIS] Ex Megaris Atticæ urbe.

4:

HERMAE tui Pentelici] Mercurij statuæ ex marmore Pentelico. Sudas.

4:

EIVS loci,] Academia. 3. 5.

5.

X Y S T I Q V E] Xystus quid sit, Vitru-
nii lib. V. cap XI.

5.

L E N T V L I nauis] Quò imponas signa.

5.

T V V M munusculum] Quod te illi ex Græ-
cia missurum pollicitus es. 6.

5.

N E dubitaris] Ne te deterreat impensa : &
confidito, futurum mihi unde solvam.

5.

N A V E S suas.] Quas habet in Græcia.

5.

P O L L I C E T V R] Ad uecturá signorum.

5.

C H I L I V S] Poeta : de quo 13 :

5.

T E rogat εὐμολπιδῶν πάτρια.] Rogat, ut ri-
tus Eumolpidarum mittas. Eumolpidae autem, sacro-
rum præsides Athenis: de quibus Aeschines in oratione
contra Ctesiphontem: ab Eumolpo Musæi filio, de quo
Suidas, & alij. πάτρια σύγρων Athenæus quoque dixit,
idest, leges et ritus Syrorum, libro VIII. δειπνοσοφισῶν.

5.

C V M essem in Ceramico] Atticus hoc episto-
læ principio usus erat, Cum essem in Ceramico. quem
Cicero imitatus, et ipse ita coepit, Cum essem in Tuscu-
lano. Ceramicus autem Athenis duo: de quibus Suidas
his uerbis: κεραμικοὶ δύο ἦσαν. ὁ μὲν ἐν δὸν τῆς πόλεως,

ὁ δ' ἐξῶ: ἐνθα καὶ τοὺς ἐν πολέμῳ τελευτήσαντας ἔθαπτον δημοσίᾳ, καὶ τοὺς ἐπιταφίους ἔλεγον: ἐν δ' ἐτῷ ἑτέρῳ εἰσῆκισαν αἱ πόρνοι.

5:

DE nostro amico placando] De Luceio. pag. 6.

5:

HERMERA CLAS,] Mercurij et Herculis cōiuncta signa. IMPONAS: in nauim. 5.

5:

EIVS loci, quem non ignoras,] Academia: ut in epistola, quæ huic, et ea, cui hæc antecedit.

5:

PALÆSTRÆ,] Vitruvius lib. V. cap. XI.

5:

TYPOS] Typi statuæ sunt è gypso formatae, quarū ad similitudinem artifex deinde uel lapidem cædit, uel æs fundit. & apud Plinium ec̃typæ, imagines ad aliquod exemplū effictæ. typos igitur, quos in atrio tectorio, certis locis, ut solet, distinctos, posset includere, mandat Attico ut mittat. tectoria uero, parietū esse integumenta, et incrustationes ex arena et calce, notū est.

5:

INCLVDERE,] Sedibus constituere aliquanto intra tectorium excisis.

5:

PVTEALIA sigillata] Puteorū opercula, paruis signis exornata: qualia et hodie uidemus, in quibus incisæ delectant imagūculæ. Bessarionis liber, PVTEALIA SIGNATA: eadem scilicet sententia: nam siue de signis intelligas, siue de sigillis ὑποκο-

σιςικως, minimi refert, utrumuis licet accipias.

5:

DESPONDEAS] Venditurū te promittas.

5:

OMNES meas uindemiolas] Quidquid pecunia possumus hinc inde contrahere, seponimus ad
 » emptionem tuæ bibliothecæ. Supra, Libros, inquit, tuos
 » conserua, & noli desperare eos meos facere posse.

5:

ITA esse ut semper uolui,] Optime ei cum tua sorore conuenire.

5:

PERMISISSE] Ut eorum causa Romæ ne uenias. & de comitijs accipe non consularibus, sed pratorijs, ut supra docuimus in ordine epistolarum.

6.

SPONSOREM non appellat.] Antea, quod tu ei promissum munusculum non mitteres, me sponsozem appellabat: nūc sponsozem omittit: te ipsum, die dicta, in iudiciū uocat: itaque faciundum tibi est, ut promissum omnino soluas. In uulgatis libris, SPONSOREM APPELLAT, legebatur: ego negantem particulam interieci, sumptā ex antiquo Bessarionis exemplari, sententia mirifice comprobante.

EX EPIST. IX. pag. 6.

ILLVD suum arbitrium,] Apparet, Atticiū in quadam arbitrum controuersia contra Luceij uoluntatem decreuisse. SVVM: quod sæpe accusare solitus est.

COMMENTARIUS

6.

EPISTOLAE tuæ,] Ad illum.

6.

NOSTRA legatio] Diligentia, quam ego, allegatus ad Luceium à te, soleo adhibere.

6.

HUMANITATI tuæ] Nam humanitatis tuæ non est, ab eo dissidere.

6.

DESIGNATVM] Prætozem, non Consulem, ut in proxima superiore.

6.

QUAMPRIMUM mittas.] De signis intelligi perspicuum est.

6:

TRADAS:] Vendas. 3. 5.

6:

TEUCRIS illa] Superiores omnes epistolæ ante Consulatum scriptæ, hæc autem, ut è clausula manifestum est, ineuntibus magistratū Messalla et Pisonæ, qui à Cicerone & Antonio Consules anno altero fuerunt: ut epistolarum haud paruum interiisse numerum necesse sit: nisi si toto superiore triennio Romæ mansit Atticus cum Cicerone. Neque mihi dubium est, quin, Teucris illa, principium sit epistolæ, cum inferat paulo post; Vt ad prima illa redeam: idest, ad id, quod scribere primum institui: ut appareat, fuisse primam epistolæ partem, in qua de Teucride ageretur. sic et infra 212: Ad prima redeo: idest, ad sermonem de suis libris institutum. TEUCRIS ILLA: C. An=

tonium, quem Cicero collegam habuerat in Consulatū, ficto nomine significari, declarant ea, quæ sequuntur. eundemq; in epistola proxima iisdem uerbis appellat: et in ea, quæ proximā cōsequitur, promissa dicit præstitisse.

6:

LENTVM sanè negotium,] Tardat enim, et procrastinat solutionē eius pecuniæ, quā debet. 8: 10.

6:

CORNELIVS] Amicus, aut affinis Antonij, qui se ad Terentiam dixerat rediturum, ut de ea pecunia colloqueretur.

6:

CONSIDIVM, Axium, Selicium] Fœneratorum nomina. Axius (inquit 168:) de XII mil libus pudens: sæpe enim ascripsit, ut Gallio, quantum is uellet, darem. Valerius Max. lib. 4 cap. 8.

6:

CONFVGIENDVM est:] Vt ab ijs nummos sumamus; quando exigere ab Antonio non possumus.

6:

CAECILIO] Et hic fœnerator erat, sed benigniores aliquanto superiores tres: nam ab hoc nec ipsius propinqui nummum auferre poterant, nisi cum fœnore centesimarum. Seneca libro epistolarum XXI. Quàm durus fœnerator Cæcilius, à quo minoris centesimis propinquis nummus moueri non possit.

6:

CENTESIMIS] Centesimæ dicebantur usuræ, quia singulis mensibus in fœnus centesima sortis

COMMENTARIUS

pars impenderetur: à menstrua. n. solutione potius appellatas esse centesimas credibile est, quā, quod nō nulli putant, quia centū mensibus usura sortem adæquaret.

6:

ILLA] Teucride.

6:

IMPVDENTIVS, astutius, lentius.]
Quia causis nescendis solutionem differret.

6:

LIBERTVM mitto : Tito mandavi :]
Verba sunt non Ciceronis, ut quidam existimant, sed Antonij, qui soluendæ pecuniæ diem produceret his uerbis, LIBERTVM MITTO ; (subaudi, qui numeret) TITO MANDAVI ; ut scilicet ipse tibi pro me satisfaceret. Antonij igitur, quem Teucridem appellat, σκῆψς hæ sunt, atque ἀναβολαί. nō enim ἀναβολὰς lego, sed ἀναβολαί, duobus ex antiquis libris, Bessarionis, & Canalcantis.

6:

NE SCIO, an ταυτόματον ἡμῶν.] Antonius, inquit, nō soluit : sed, an casus noster ipse per se hoc efficiat, nescio, an hoc sua sponte ita cadat : ut deinde eius defendendi causa mihi nulla sit.

6:

POMPEIANI prodromi] Quos Pōpeius, ex bello Mithridatico reuertens, celeri cursu præmittit.

6:

ACTVRVM] In senatu.

6:

ANTONIO succedi oportere :] Antonij

de prouincia Macedonia reuocandū, quòd in Thracia rem parum prospere gessisset. auctor Florus in epitome libri CIII. accusauit autem C. Antonium M. Celius, & condemnauit, defendente Cicerone. & in oratione, qua deinde Cicero ipsum Celium defendit, hanc intelligit accusationem, cum ait: Ex Reipublicæ causa uicioriam est mihi quidem molestam, sibi tamen gloriosam cōsecutus. quod infra in eadem oratione apertius his uerbis: Accusauit C. Antonium collegam meum: cui misero præclari in Rempublicam beneficij memoria nihil profuit, nocuit opinio maleficij cogitati. Accusauit eundem, condemnauitq; Q. Maximus: ut in oratione in Vatinius.

6:

AGET Prætor ad populū.] Ut Romam euo-
cetur ad causam de repetundis dicendam, quòd socios diripuerit. 23: & Dion lib. XXXVIII.

6:

EXISTIMATIONEM] Multum, in-
quit, de mea detrahatur existimatione & apud bonos,
& apud populum, si C. Antonium manifestis crimini-
bus reum defendam.

6:

MANDO tibi ut perspicias.] Et perspicere
Atticus id poterat non magno negotio, qui esset in Græ-
cia, proximus Macedonia, quā Antonius administrabat:

6:

IN cogendis pecunijs] Contra quàm legibus li-
ceret. COGENDIS autem ex prouincialibus ho-
minibus, auaro, & iniquo imperio.

COMMENTARIUS

6:

VALERIVS interpres] Externarum legationum causa senatus Valerio utebatur interprete, multarum linguarum perito. 259.

6:

CHILIVS'QVE] Is, de quo supra, pag. 5.

7.

CONSTAT] Non dum enim aderat, sed Italiam iam attigerat, ex illo se referens memorabili Mithridatis bello.

7.

DIVORTIVM Mutiæ] Pompeius deuieto Mithridate reuertens cum in Italiam peruenisset, nuncium remisit coniugi suæ Mutiæ, Q. Mutij Scauolæ filiæ, quod adulterium cum C. Casare commisisset, ut auctor est Suetonius. Et ut ex historia, maximeq; ex Plutarcho colligitur, uxores habuit Pompeius quinque, Antistiam, Aemiliam, Mutiam, Iuliam, Corneliam: cū duabus, Antistia, Mutia, diuortium fecit: apud ipsum duæ perierunt, Aemilia, Iulia: Cornelia superuixit. illud addo; quod appelletur à Pediano Tertia, que alibi Mutia nominatur, erratum non esse in nomine, sed Mutiæ cognomen fuisse Tertiam: ut, cum sorores haberet duas, utranque ætate maiorem, omnes autem Mutiæ uocarentur, ex consuetudine, quæ tum erat, (nam à patre, hoc est à familia, nominabantur filiæ) ipsa Tertia dicta, proprii cognominis appellatione internoscere-tur. Hæc, ut sperabamus, haud paulo uberius in libro de familijs explicare consilium erat.

7.

P. C L O D I V M] Eum, qui Ciceronem Tribunus plebis, lata ad populum rogatione, quòd ciues Romanos indiēta causa Cōsul occidisset, publicatis bonis in exiliū egit. & inimicitiarum causa ex hoc ipso, quo de nūc scribit, pollutarum cærimoniarū crimine manauit.

7.

A P P I I] Hic est Appius Claudius Pulcher, qui Consul fuit cum P. Seruilio Vatia Isaurico.

7.

C. C A E S A R I S,] Erat enim Cæsar Pōtifex Maximus, itemq; Prætor : & apud Pontificem Maximum, eius uxore sacrificium faciente, præsentē Vestalium uirginum cœtu, Bonæ deæ pro salute populi supplicabatur : cum ea sacra uiris aspici nefas esset. Pedianus hac de re, Clodius, inquit, Quæstor designatus, deprehensus est cum ueste muliebri, cum intrasset eò, ubi sacrificiū pro populo R. fiebat. Suetonius autem his uerbis in Cæsare: Pompeiam duxit Q. Pompeij filiam, L. Syllæ neptem: cum qua deinde diuortium fecit, adulteratam opinatus à P. Clodio; quem inter publicas cærimonias penetrasse ad eam muliebri ueste, tam cōstans fama erat, ut senatus quæstionem de pollutis sacris decreuerit. Et infra: In P. Clodiū, Pompeiæ uxoris suæ adulterum, atque eadem de causa pollutarum cærimoniarum reum, testis citatus negauit se quidquam comperisse; quamuis & mater Aurelia, & soror Iulia apud eosdē iudices omnia ex fide retulissent: interrogatusq; , cur igitur repudiasset uxorem; quoniam, inquit, meos tam suspicione, quàm crimine iudico carere oportere.

C O M M E N T A R I V S

*præterea Cicero ipse, Plutarchus, Valerius, Florus: quan-
quam Florus mendum continet, qui stuprum illud con-
ferr in Metelli, non in Cæsaris uxorem; aperte eum hi-
storia refellente; quodd, id temporis Pontificem Maxi-
mum Cæsarem fuisse, notissimum est.*

7.

P E R manus seruulæ seruatum, et eductum:]
*Plutarchus inductum quidem ait à seruula, sed mox à
mulieribus extrusum.*

7.

M. M E S S A L L A,] *Opinor hunc esse aliū
ab eo, qui Praturam petijt Cicerone Consule, de quo
in oratione pro Sylla: opinor autem ob eam causam,
quia, si Prator designatus est Cicerone Consule, magi-
stratum gessit anno proximo Consulibus Silano et Mu-
ræna: quorum annus eum annum proximus antecessit,
quo Messalla cum Pisone Consul fuit. Cōsul igitur Mes-
salla designatus esset in Pratura. quod inusitatū erat.
sin autem Prator designatus non est: multo minus con-
sentaneum uidetur, anno post repulsam Pratoriam pro-
ximo Consulatum & petysse, & adeptum esse.*

7.

A N C H O R I S solutis] *Cum soluisses, ilico
nauigaturus.*

7.

R E L E V A R I T?] *Contrarium contrario
reddidit, iocatus in uerbis G R A V I O R E M &
R E L E V A R I T: cum G R A V I O R E M di-
cat epistolam, quæ scripta grauib; de rebus quasi pon-
dus habet; ut tabellarius oneris partem relenare uideat=*

tur, cū epistolam legat. Inepte aliȳ RELEVERIT.

7.

C A E S I S apud Amaltheam tuā uictimis]
Sicyoniȳ pecuniā Attico debebant. ea causa Sicyonem
ire cogitarat. sed uenuste Cicero metaphoram sumpsit
de re militari; quòd exercituum duces non ad bellū
prius exhibant, quā uictimas cacidissent. Amalthea in
Epeiro Attici uilla, studiȳ & libris dicata, quemadmo-
dum Academia Ciceronis, Puteolos inter & Auernum
lacum, in litore. 13.

7.

A D Sicyonem oppugnandum] Ad exprimen-
dam à Sicyoniȳ pecuniam. est autem auctore Plinio
ciuitas Achaia Sicyon.

7:

A D Antonium] In Macedoniam: quæ con-
tingit Epeirum à solis occasu. nescio, inquit, Sicyone mā-
surus quandiu sis: nam inde ad Antonium se esse pro-
fecturum, Atticus antea literis significauerat.

7:

A C H A I C I S hominibus,] Qui tibi in A-
chaia pecunias exigenti literas reddant.

7:

P R I M V M me nō esse rogatū sententiam,]
In senatu primi sententias à Consule rogabantur Con-
sules designati: si modo post consularia comitia senatus
haberetur: sin ante, rogabat Cōsul arbitrato suo, non
quem uellet ex omni senatorum frequentia, sed quem
uellet è numero consularium. & antiquæ consuetudi-
ni dabatur, ut quem ordinem interrogandi sententias

COMMENTARIUS

Cōsul Calendis Ianuarijs instituisset, eum toto anno cōseruaret . quo ordine Cæsar neglecto primum Pompeium post affinitatem Consul rogare sententiam cœpit, cum antea Crassum solitus esset. itaque cum hoc legem attentius , PRIMVM IGITVR SCITO ME NON ESSE ROGATVM SENTENTIAM ; facile conieci, Calendas Ianuarias intelligi ; quo primum die Consules inito magistratu senatum habebant de Rep. Quoniam autem, cū designati Consules fuissent, ij sententiam primi rogabantur : uenit in mentē, quæri posse, uter ex ipsis designatis prior rogaretur. nec difficile est quærenti respondere : nā me quoque olim ex ipsa re in eandem dubitationem adductum, & aliquandiu hærentem , observatio uetustissimi moris expediuit. Sciendum igitur, siue patritius, & plebeius, siue duo plebei designati Consules essent, qui prior loco declaratus esset Consul, eum in magistratu priorem quoque sententiam rogasse: ideoq; rogauit in re Catilinaria non C. Antonius, sed M. Cicero, quia Consul priore loco declaratus: (nā genere pares erant, uterque plebeius) & hic pacificatorem Allobrogū rogat sententiam M. Pupius Piso Consul, ex familia plebeia: M. Valerius Messalla, etsi patritius, tamen non rogat: plebeius igitur anteponitur patritio: cur? quia priore loco declaratus Consul. uter in magistratu prior rogaret, ostendi: quo coniicitur, & uter rogaretur, cū designati essent.

7:

ROGATVM] A' M. Pisone Consule.

7:

PACIFICATOREM Allobrogum,]

C. Calpurnium Pisonem: quem Galliae praefuisse, qua in provincia sunt Allobroges, diximus in epistola prima. et opinor id Pisonem Consulem dedisse propinquitati, cum C. Pisonem sententiam primum rogauit.

7:

HOMINE peruerso] ipso Consule.

7:

TANTVM cauillator,] Vnum est in eo cauillandi genus, praeterea nihil. Quid sit autem cauillatio, docet ipse in I I. de oratore his uerbis. Cū duo sint genera facetiarum, alterum aequabiliter in omni sermone fusum, alterum peracutum, & breue: illa à ueteribus superior cauillatio, hæc altera dicacitas nominata est. sed cū in illo genere perpetuae festiuitatis, ars nō desideretur; natura enim fingit homines & creat imitatores & narratores facetos, & uultu adiuuante, & uoce, & ipso genere sermonis: tum uero in hoc altero dicacitatis, nihil habet ars loci; cum ante illud facere dicitur. Etum hæere debeat, quā cogitari potuisse uideatur. Nec alienum est subiungere, quid de hoc ipso Pisone in libro de claris oratoribus. Marcus, inquit, Piso quidquid habuit, habuit ex disciplina; maximeq; ex omnibus, qui ante fuerunt, græcis literis eruditus fuit. habuit à natura genus quoddam acuminis, quod etiam arte limaauerat: quod erat in reprehendendis uerbis uersutum, & solers, sed sæpe stomachosum, nōnunquam frigidū, interdum etiam facetum. is laborem, quasi cursum, forensē diutius non tulit, quod et corpore erat infirmo, & hominum ineptias, ac stultitias, quæ deuorandæ nobis sunt, non ferebat, iracundiusq; respuerat, siue moro

C O M M E N T A R I V S

22 se, ut reputabatur, siue ingenuo, liberoq; fastidio. is cum
 22 satis floruiſſet adoleſcens, minor haberi eſt cœptus po=
 22 ſtea : deinde ex uirginum iudicio magnam laudem eſt
 22 adeptus: & ex eo tempore, quaſi reuocatus in curſum,
 22 tenuit locum tandiu, quàm ferre potuit laborem : po=
 22 ſtea, quantum detraxit ex ſtudio, tantum amiſit ex glo=
 22 ria. Pedianus autē ſic : M. Pupius Piſo eiſdem tēpo=
 22 ribus, quibus Cicero, fuit, ſed tanto ætate maior, ut ado=
 22 leſcentulum Ciceronem pater ad eum deduceret, quòd
 22 in eo & antiquæ uitæ ſimilitudo, & multæ erant lite=
 22 ræ. orator quoque melior, quàm frequentior, habitus
 22 eſt. biennio tamen ſenior, quàm Cicero, Conſul fuit: triū
 22 phauit Proconſule de Hiſpanis, Q. Hortenſio Q. Me=
 22 tello Cretico Cōſulibus, ante Ciceronis Conſulatum.
 22 Ipſe paulo poſt : Conſul autem ille deterioris hiſtrionis
 22 ſimilis, ſuſcepſiſſe negotium dicitur.

7:

G E N E R E illo moroſo,   Cauillandi plura
 genera, ſed illud moroſum, cum facie riſum mouemus,
 nulla ſermonis feſtiuitate.

7:

E I V S autem collega   M. Valerius Meſſalla.

7:

L E V I T E R inter ſe diſſidēt   Leuiter hic nō
 ualet, Parum, ſed, Aliquantum : ut infra, 23. Mihi,
 quòd defendiſſem, leuiter ſuccenſuit.

7:

I N F E C T V M   Inquinatum, contaminat=
 um: à labe metaphora deduēta ; quæ ex oleo facta,
 ſerpit late in ea re, quam ſemel infecit. Vereor, inquit,
ne hoc

ne hoc malum, natum ex Clodij scelerata libidine, deinceps ipsum ex sese alia mala pariat. Paulo post aperte:
 „ Vereor, ne hæc neglecta à bonis, defensa ab improbis,
 „ magnorum Reip. malorum causa sit.

7:

VIRVM ;] P. Clodium, Appij filium. 7.

7:

VIRGINES] Vestales: quas sacrificio interesse solitas, Plutarchus tradit.

8.

ROGATIONEM promulgasse,] Proposuisse, in uulgus edidisse ; (hoc enim significat promulgare, auctore Festo) ut, si quis uellet Tribunus plebis, intercederet ; nemine intercedente, lex ferretur. etiam ob eam causam, ut quivis è populo, rogatione inspecta, per otium examinare posset, antiquanda mox esset, an sciscenda.

8.

NUNCIVM remisisse.] Quod à Clodio stupratam suspicaretur. Suetonius, Plutarchus.

8.

QVAM ipse fert,] Id est, cuius lator futurus est : nam rogationi ferendæ nondum dies uenerat : quæ tamen ne ipso quidem die lata est, concursu optimatum comitijs dimissis. pag. 9 :

8.

DE religione,] De pollutis sacris.

8.

ANTIQUETVR.] Antiquare, & abrogare putat amicus meus in suo libro idem esse : quem

COM M E N T A R I V S

*exempla ueterum refellunt: nam antiquat populus la-
tam rogationem, cum perferri non sinit; abrogat au-
tem iam perlatam.*

8.

O P E R A E comparantur.] *Homines merce=
de cōducti, quorum suffragijs rogatio tollatur.*

8.

LYCVRGEI] *Acerrimi legum propugna-
tores, qualem fuisse Lycurgum historiæ narrant, qui
Spartanis leges dedit.*

8.

S C I N quem dicam?] *Forte Pōpeium intelli-
git, paucis ante diebus è bello Mithridatico reuersum.*

8.

P R A E T O R E S] *In ijs erat Q. Cicero :
cui deinde obtigit Asia. 10.*

8.

A D I I I . Nonas Decembreis,] *Mendosa dies
in quadam Ciceronis oratione.*

8.

M E T E L L I N A M] *Quam scripserat con-
tra Metellum Nepotem. Legenda est epistola ad Metel-
lū Celerē, fam. lib. V. Gellius lib. X V I I I . cap. V I I .*

8.

L I B E R] *Quo orationes continentur: uel li-
ber, oratio Metellina: ut infra 21 :*

8.

E T I A M .] *Etiam est, quod scribam, præter
superiora. et est genus quoddam familiariter scribendi,
» multis locis usurpatū, ut 26 : De muro statue quid fa-*

ciendum sit . aliud quid ? etiam . quando te proficisci
 istinc putes, fac ut sciam & . 34 :

8.

ANTRONIANAM domū] Quæ fue-
 rat L. Antronij Pæti: qui Cōsul designatus, cū collega
 suo P. Sylla lege ambitus⁵ interrogatus penas dederat ;
 deinde coniurationis nomine dānatus, exulabat. 40.

8.

CCCCXXVII.] Scutatis, ut nunc lo-
 quimur, paulo minus undecim millibus.

8.

AMICORVM facultatibus] Vt ego, qui
 domum emi præclaram in Palatio, à P. Sylla pecuniā
 mutuatus . & innuit, Messallam ad Antronianæ do-
 mus emprionem ipsum quoque usum esse facultatibus
 amicorum. Gellius lib. XII. cap. XII.

8.

TEVCRIIS illa] C. Antonius, qui debitā
 Ciceroni pecuniam non soluebat. 6 : 10.

8.

ISTA confice :] Expedi tua nomina, quæ
 istic habes : exige, inquit, à tuis debitoribus, ut redi-
 re ad nos mature possis.

8:

PRIMA concio Pompeij] Quā primam ha-
 buit ex bello Mithridatico reuersus.

8:

FRIGEBAT.] Iacebat, studiosum sui iam
 neminem habebat.

8:

L. Fusius] Prænomen abest à Bessarionis antiquo libro: & recte abest: non enim hic L. Fusius, sed Quintus: de quo in Philippicis orationibus, & in Dionis historia, & Pediani commentarijs.

8:

IN concionem produxit] Licebat Tribunis plebis, quemcunque uellent, arripere, & in concionem productum cogere pro ipsorum iure et potestate, ut, quibus de rebus esset interrogatus, ijs de rebus responderet. itaque Tribunus pl. C. Carbo minorem Africanum, excisa Numantia redeuntem, ab ipsa porta in concionem cum produxisset, quid de Tiberij Gracchi nece sentiret, interrogauit.

8:

QVO consilio] Quibus iudicijs uteretur in causa Clodiana.

8:

DE Clodiana religione] De sacris Bonæ deæ, Clodij scelere contaminatis.

8:

PROMVLGATA rogatione] Ab ipso & Pisone Consulibus.

8:

DE istis rebus] Mallem, DE NOSTRIS REBUS: idest, de cõiuratis supplicio affectis. quod factum Pompeius satis à se probatum significabat, cum senatus omnia consulta reuocare laudasset. nam Cicero animaduersione illa usus fuerat auctore senatu: ut qui senatum laudaret, Ciceronis idem acta confirmare ui-

deretur . In hac ipsa epistola paulo post , An, inquit ,
 esse tantas res nostras , quæ tam libenti senatu lauda=
 rentur ? & infra , 12 : De nostris rebus nimium
 diu tacuerat Pompeius .

9.

QVOD hi suspicarentur homines] Hi, qui=
 bus presentibus Pompeius loqueretur , & à quibus lau=
 dem excepisset . S V S P I C A R E N T V R : non
 dicit, uiderent, sed, suspicarentur, propterea quòd Põ=
 peius tantum modo γενικῶς senatus decreta laudauerat,
 de Ciceronis rebus nominatim nihil dixerat : sed ex
 laudatione senatus, quid de Ciceronis Consulatu senti=
 ret , conijciebant.

9.

IN aristocratia] Tum, cum optimatis perso=
 nam maxime sumo . nam ἀριστοκρατία, status est opti=
 matū in Rep. duobus tamen antiquis libris, Bessario=
 nis & Canalcantis, abest hoc , IN A R I S T O =
 C R A T I A .

9.

V A R I E P I N G E R E] Admodū exora=
 nare : μεταφορικῶς : quia uarietas in pictura delectat.

9.

D E flamma, de ferro] cum incendijs urbem ,
 ciuitatem cæde, mea uigilantia, meaq; uirtute dico es=
 se liberatam.

9.

(N O S T I illas ἀγκύθους)] Non discedit à
 tralatione . nam ut pictores ἐκ τῶν ἀγκύθων , quæ sunt
 ampullæ pigmentorum , sumunt quæ ad colorandum

COMMENTARIUS

apta nouere ; sic orationem suam Cicero cum uolebat eloquentiæ ueluti coloribus illustrare , ad illa loca , de flamma, de ferro , quasi ad suas ἀγκύθους confugiebat. in libro tamen græcarum dictionū qui, ἀγκύθους, interpretatus est, hunc Ciceronis locum nominans, uertit, uniformis dicendi copia , sententiam , ut mihi quidem uidetur , non assecutus.

9.

V T R V M Crassum] Genus loquendi à ueteribus usurpatum , cum, de duabus rebus utram crederent, ignorabant . tale ferè illud est 173 : is dicitur
 „ uidisse, an euntem, an iam in Asia ? & illud 2 : Nos
 „ hic te ad mensem Ianuarium expectamus, ex quodam
 „ rumore, an ex literis tuis ad alios missis ?

9.

M E I S omnibus literis in Pompeiana laude perstrictus] Locus est huiusmodi in oratione pro lege Manilia : ubi Pompeium ita laudat, ut , quod illi tribuit , Crasso detrahat, qui seruile bellum solus confecerat . locus hic est. Testis est iterum , & sapius Italia, quæ cum seruili bello tetro periculosoq; premeretur, ab hoc auxilium absente expetiuit : quod bellum expectatione Pompeij attenuatum , atque imminutum est , aduentu sublatum , ac sepultum . A B I L L O : à Pompeio.

9.

N O V O auditori] Modo enim redierat Pompeius Mithridate deuicto.

9.

H A E C erat ὑπόθεσις,] Argumentum hoc est

rat orationis meæ, DE GRAVITATE SEN-
 NATVS, qui Catonis sententiam secutus, de coniu-
 ratis sumendum supplicium censuerat: DE EQVE-
 STRI CONCORDIA, cum equites Roma-
 ni ad opprimendam coniurationem cum senatu mire
 consenserunt; ut in oratione pro Sestio, & apud Plu-
 tarchum: DE CONSENSIONE ITA-
 LIAE, quæ senatusconsultum de puniendis nefarijs
 ciuibus apprime laudauerat: DE IMMOR-
 TVIS RELIQUIIS CONIVRATIONIS
 NIS, hoc est de supplicio affectis Lentulo, Cethego,
 Cepario, Statilio, Gabinio, reliquijs coniurationis in
 urbe Catilina emissio: DE VILITATE, quæ in
 urbe fuit ipso Consule. multis enim Consulibus infam-
 iæ fuit, quòd eorum anno ciuitas caritate laborarit,
 quam vitare providentia potuerint. DE OTIO;
 quod ciuitati Consul peperit coniuratione oppressa: ut
 in I. de officijs magnifice gloriatur his uerbis. Nobis
 Remp. gubernantibus non togæ arma cessere? neque
 enim in Rep. periculum fuit grauius unquam, nec ma-
 ius otii. ita consilijs, diligentiaq; nostra celeriter de ma-
 nibus audacissimorum ciuium delapsa arma ipsa cecide-
 runt. quæ res igitur gesta est unquam in bello tanta?
 quis triumphus conferendus?

9.

ἀγrios πάγος.] Seuerus, & fortis, ut Athenis A-
 riopagitarum consilium, à Solone constitutum. : P V

9.

FERENDAE,] Ad populum.

9.

BARBATVLI iuuenes] Dicitur cum la-
sciuita nota : nam apud Romanos, barbam alere, mor-
ris non erat . 13 .

9.

G R E X Catilinæ,] Magnam manum nobi-
lium adolescentum Catilina, uarijs libidinum illecebris
captam, ac deuinctam, consuetudine tenuerat; ut qui,
pro cuiusque studio, alijs scorta præberet; alijs canes, at-
que equos, sua pecunia emptos, dono daret; postremo
neque sumptui, neque modestiæ suæ parceret, dum illos
sibi obnoxios, fidosq; efficeret . Salustius, & hic ipse
in oratione pro M. Celio.

9.

FILIO LA Curionis,] Filio C. Curionis,
qui Consul fuerat cum Cn. Octauio . sed filiulam uo-
cat ad mollietē, & impudiciā indicandam. Hic est C.
Curio, qui Cæsaris postea partes secutus, in Africa periit.
ANTIQUARET, rogationem. 8.

9:

L A T O R rogationis,] Non quòd iam ferret,
sed quòd eo die laturus esset : non tulit autem, quia,
bonis uiris manifestum ambitum in re turpi, & Con-
sulis Pisonis turpissimam suffragationem non ferenti-
bus, comitia sunt dimissa.

9:

P O N T E S occuparant.] Quibus cistæ suf-
fragiorum superimpositæ . pontes igitur occuparant
operæ Clodianæ, ut ex ijs quas uellent tabellas suffra-
gium laturis ministrarent, eas inquam duntaxat, quæ

inſcriptæ eſſent, uti rogas. Libro I. rhetoricorum ad He-
 22 rennium : Cepio , ut Saturninum contra ſenatus con=
 22 ſultum, intercedentibus collegis, legem de ſemiſſibus &
 22 trientibus aduerſus Remp. uidit ferre ; cum uiris bonis
 22 impetum facit ; pontes diſturbat ; ciſtas deiicit ; impe=
 22 dimento eſt, quo ſecius feratur lex. Et libro III. de
 22 legibus : Pontes etiam lex Martia fecit anguſtos . Et
 faſtorũ libro V. Pontes puto fuiſſe menſulas anguſtiſſi=
 ſimas pedibus altioribus , pontes ad ſimilitudinem di=
 etas , non ad ueritatem . & ſingulas coniugio ſingulis
 tribubus aut curijs appoſitas , ciſtis ſuperſtratas , ſuffra=
 giorum tabellas continentibus.

9:

MINISTRABANTVR,] Suffragiũ
 laturis diſtribuebantur.

9:

V T nulla daretur, uti rogas] Cum populus in
 campum Martium conuenerat, uti rogationem aliquã
 aut acciperet, aut antiquaret; tabellæ ſingulis binæ da=
 bantur, diuerſe inſcriptæ: altera ſic, V T I R O G A S;
 qua ſignificabant, ſe rogationem accipere, & uelle uti
 rogaffet is, qui rogationem tuliffet : altera cũ litera A;
 quæ erat antiquatæ, ideſt ſublata, rogationis nota. Li=
 22 uius libro X. Ego hanc legem Quirites, quod bonum,
 22 fauſtum , felixq; ſit nobis, ac Reipublicæ, uti rogatiſtis,
 22 ſubeundam cenſeo. tametiſi ſuſpicio mendose ſcriptũ
 in Liuiõ, R O G A S T I S : non enim populus rogat,
 ſed rogatus iubet . mallem igitur, R O G A T I, aut
 R O G A T I S I T I S : ut & libro XXXIII.
 22 omnes quinque et triginta tribus, uti rogatæ, iuſſerunt.

COMMENTARIUS

» libro autem de legibus III. Vos, inquit, legem, ut ui=
» deo, antiquastis sine tabella. NVLLA : corrupti
igitur, qui tabellas ministrabant, cum eas tantum da=
rent, quibus antiquari rogatio posset.

9:

ROSTRA Cato aduolat :] Inde concio=
naturus maxime in Pisonem Consulem : nam de Ro=
stris ad populum concionabantur.

9:

VT Consules populum &c.] Refertur hoc ad
uerbum DECERNERETVR.

9:

NVLLVM S.C. facienti] Curionis erat
sententia, ut senatusconsultum, de promulganda roga=
tione factum, tolleretur. ei ita sentienti haud plures quã
quindecim homines assenserunt. quid autem Curio spe=
tabat ? hoc uidelicet : ut sublato senatusconsulto, à po=
puli iudicio, cuius seueritatem pertimescebat, ad Præto=
rem, eiusq; consilium, in quo tum gratiæ tum pecuniæ
futurus locus esset, quæstio de incestu Clodij transferre=
tur. senatus populum iudicem uolebat, quem intellige=
ret maiore negotio corrumpi uniuersum posse, quã Præ=
torem, & certum iudicum numerum, qui Prætori in
consilio assiderent. ergo non de iudicio, sed de iudiciũ
genere dissidebant.

9:

FVSIVS tertium concessit.] Tertium ces=
sit, cũ ante bis cessisset. uel potius, TR. TVM CES=
SIT : ut sit TR. pro TRIBVNVS : nam ue=
teres quandoque & TRIB. & TR. scribebant :

quod utrunque ualebat TRIBVNVS, unitatis numero : multitudinis, TRIBB. & TRR. sicuti PRAETT. et PRR. de Prætoribus. Potest enim ita disputari : FVSIVS TERTIVM CONCESSIT, falsum est : neque enim ter actum est in senatu de Clodiana re : neque Fusijs ante cesserat : cuius etiã opera factum erat, ne à senatu asperius decerneretur, ut ait Pedianus in Miloniana. rectius igitur, TVM CESSIT, uidelicet cum tam frequenti senatu agi, & decerni rem uideret : ideoq; Clodij miseræ conciones, destituti à Tribuno, infensis patribus. Bessarionis tamen antiquus liber, itemq; Caualcantis, TERTIVM CONCESSIT.

9:

MISERAS] Sine auctoritate, quibus fidem populus non haberet : aut, MISERAS, humiles, ad misericordiam eliciendam.

9:

LVCVLLVM, Hortensium, C. Pisonem,] L. Licinium Lucullum, Q. Hortensium, C. Calpurniũ Pisonem, omneis consulares.

9:

MESSALLAM Consulem] M. Valerium Messallam : sed cum alter esset eodem prænominis, is qui Consul postea fuit cū Cn. Domitio Caluino, differentiæ causa CONSVLEM adiecit.

9:

TANTVM] Contumeliosis uerbis in me non utebatur : hoc unum dicebat, comperisse omnia, et me auctore fieri, quæ contra ipsum fierent.

9:

DE provincijs Prætorum,] Ut proximi superioris anni prætoribus Provinciæ decernerentur.

9:

DE legationibus,] Audiendis : quod Februario mense, quo scripta est epistola, fieri solitum, multis locis facile est animadvertere : ut ad Lentulum : Sendus haberi Februario toto non potest, nisi perfectis, aut reiectis legationibus . Et ad Quintum fratrem : sancit lex Gabinia, ut ex Calendis Februarijs usque ad Calendas Martias legatis senatus quotidie detur.

9:

DE ceteris rebus] Decernebat senatus, ut, ante quã rogatio de incestu Clodiano lata esset, nihil omnino ageretur.

9:

VNO vitio minus vitiosus,] Piso Consul animo est bonis uiris infenso ; re minus nocet, quia tardissimus est, et in agendo minime omnium efficax. ita minus vitiosus est, quod inertie vitium habet.

9:

ILLAM concionem,] Quam habuit productus ad populum à Fusio Tribuno pl. 8 :

10.

PSEUDOCATONE.] Ita studio partium bonarum, ut Catoni simillimus existimetur.

10.

Τῶν τε] C. Antonius persoluit, quod promiserat. idem pag. 6 : 8 :

10.

RELIVVM dodrantem] Vniuersa hæreditas libræ, siue assis nomine significatur. et quia dodrans nouem unciarum est ; factum, ut nouem item hæreditatis partes dodrante significantur. ergo Argiletani ædificij hæres erat Quintus ex quadrante, quæ quarta pars est ut in libra, sic in hæreditate: reliquã dodrantẽ, hoc est reliquas nouẽ partes, emit à cohæredibus.

10.

HS DCCXXV,] Ad nostratis pecuniæ rationem, scutatis decem et septem millibus supra centum & uiginti quinque.

10.

VENDITAT] Vendere cœpit : ut, dormire cœpit.

10.

VIDERO hominem. ualde petitur. renauabo operam.] Non dimitto quã pridem amplexus sum sententiam, ut legendum putem: Video hominem ualde poenitere. et pulchre cõuenit cum antecedenti membro : quo membro satis aperte significatur, nõ stare per Luceium, quo minus dissoluta gratia cõglutinetur. impressam quidem lectionem eo magis suspicor non carere mendo, quòd & Caualcantis, & Bessarionis anti-qua exẽplaria nõ nihil à uulgata scriptura dissident : habet. n. sic : PETITVR IRENAVABO.

10.

ASIAM] Eam Quintus per triennium administrauit. 291.

10.

ΦΙΛΕΛΛΗΝΕΣ] Asia enim in Græcia esse dicebatur, & græco sermone Asiatici omnes utebantur. ideo in epistola ad fratrem Græcos sæpe uocat homines Asiaticos. & alijs in locis. Et M. Celijs in epistola ad Ciceronem, Turpe, inquit, tibi erit, me pantheras Græcas non habere.

10.

CURAQUE, & effice,] Cum scilicet in Asia fratris legatus eris. id enim Cicero futurum opinabatur. sed omissam ab Attico provinciam, perspicuum est infra, 13. 15. & in uita.

10.

IPSI Quinto] In Asiam cum imperio proficiscenti.

10.

DE TVO negotio :] De exigenda à Sicyonijs pecunia.

10.

DE iudicio,] Quo P. Clodius est absolutus.

10.

ὑπερὸν πρότερον] Primum. n. respondebo, cur ego minus, quam soleam, præliatus sim : deinde, quod tu primum quæsieras, id ego secundo loco rescribam, quid acciderit de iudicio Clodiano.

10.

ὁμηρικῶς.] Homeri exemplo, qui hystorologia sæpe utitur.

10.

DEFENDENDA fuit,] Pugnavi, in-

quit, ut omnino, quemadmodum senatus decreuerat, rogatio de incestu Clodiano ad populum ferretur: acriterq; in eo senatus decretum, auctoritatemq; defendi.

IO:

ILLE] P. Clodius.

IO:

IN Pisonem, in Curionem,] Qui Clodio fauebant. & Pisonem Consulem intelligit.

IO:

NISI iudicum genus] Fusius enim à Præto-
re, & eius consilio fieri iudicium uolebat: in rogatione autem consulari, ut populus iudicaret, scriptum erat.

IO:

CONTRAXI uela,] Qui antea causam Clodianam uehementer oppugnaueram, destiti, et contentionem omisi, cum ex inopia iudiciū haud dubie conijcerem, quīs exitus iudicij futurus esset.

IO:

PRO testimonio,] Cum Clodius iudicibus se probaturum affirmaret, quo die in sacris Bonæ deæ deprehensus diceretur, eo die Interamnæ apud C. Cassinium Scholam fuisse: Cicero contra testatus est, eo die se Clodiū domi conuenisse, et allocutū esse. Plutarchus.

IO:

ITA notū, atque testatum,] Notissimū enim erat, et maxime testatum, Clodium eo die Romæ fuisse.

IO:

ILLVM in infamiæ relinqui sordibus,] Nam si Fusius intercessione impediret, quo minus de re Clodiana populus iudicare posset, itaq; iudicium de Clodio

nullum fieret : Clodius tamen in infamiae sordibus iaceret : quem non innocentia uideretur in iudicio seruasse , quod fortasse nunc uideri potest , sed Tribunus nocentem iudicio eripuisse.

IO:

INFIRMO iudicio] Quod facile corrumpi posset. firmissimum autem, et integrum ab omni labe, populi iudicium fuisset.

IO:

PLUMBEO gladio iugulatum iri] Quous iudicio condemnatum iri. Nam ut ex plumbo gladius acie minus esset firma, quam qui è ferro : sic iudicium populi , quasi ferreus gladius plumbeo comparatus, multo esset firminus, quàm iudiciũ à Prætore datum.

IO:

VT reiectio facta est] Accusator et reus in iudicio reijciebant, quos aliqua de causa sibi infensos fore suspicarentur. in causa Milonis quinos ex singulis ordinibus reiectos, Pedianus docet.

II.

ACCUSATOR,] Létulus. orat. uol. II. 252.

II.

CLAMORIBVS maximis,] Clamores oriebantur, quia reus et accusator iudices reijcerent admodum dissimileis, hic homines nequissimos , ille optimos & integerrimos.

II.

TANQVAM Censor bonus,] Censores enim eijciunt è senatu, quos nequam & improbos noverunt.

TANQVAM

II.

TANQVAM clemens lanista] Lanistæ nō gladiatores sunt, ut sensit amicus meus in suo libro, sed gladiatorum domini, & magistri, qui gladiatorum familias in ludo exercerent, & locarent. patet ex epistola M. Antonij, Philippica XIIII. 255 : & ex oratione pro Sex. Roscio, 21. 38. et ea, quæ est in Pisonē, in qua Rempublicam lanistæ comparat, quia Gabiniū & Clodium, tanquam lanista suos gladiatores, pugnantem spectaret, et utriusque interitū, quia malum utrumque ciuem nossent, ita cuperet, ut lanista duorum gladiatorum, quos male se gerentes uideret.

II.

FRUGALISSIMUM] Quia dixerat, nequissimos, cōtrariū contrario reddidit. Et respexit ad pecuniam : quia frugi homines egere non solent ; quo spei minus est, in iudicio corrūpi posse. tales igitur reijciebat Clodius : retinebat minime frugales, idest egētes.

II.

VT appellantur,] Consilium iudicum ex triplici ordine constabat, senatoribus, equitibus, Tribunis ærarijs, (sic enim appellabantur : Varro) lege, quam Prætor tulerat L. Aurelius Cotta. Pedianus.

II.

AERATI.] Aere alieno obstricti. unde obæratu.

II.

TVI ciues] Athenienses. etsi ciuitatis beneficio ab Atheniensibus delato noluisse Atticum uti, Nepos tradit. Respexit igitur non ad ius ciuitatis, sed ad

C O M M E N T A R I V S

- » Pomponij cognomen. Etiam infra 21: tuus, inquit, ille
 » cuius Demosthenes in Philippicis orationibus enituit.

II.

XENOCRATEM] Hic testimonio dicto, cum ad aras, ut mos Græcorum est, iurandi causa accederet; una uoce omnes iudices, ne iuraret, reclamauerunt. In oratione pro Balbo, et apud Valerium Max.

II.

TABVLAS Metelli Numidici] Q. Metello, Quinti filio, Numidico, causam dicente de pecunijs repetundis, cum ipsius tabulæ circumferrentur inspiciendi nominis causa, fuit index nemo, ex illis equitibus Romanis grauissimis uiris, quin remoueret oculos, & se totum auerteret: ne forte, quod ille in tabulas publicas retulisset, dubitasse quisquam, uerū ne an falsum esset, uideretur. In oratione pro Balbo.

II.

ABIENS Consulatu,] Cum in concione Consulatum pridie Calendas Ianuarias deposuit. deponabant enim eo die.

II.

- DOMVM reductus.] Eius frequentia me
 » minit his uerbis in oratione in Pisonem, 80: Quo quidem
 » dem tempore is meus domum fuit è foro reditus, ut ne
 » mo, nisi qui mecū esset, ciuiū esse in numero uideretur.

II.

PRAECLARI Ariopagitæ,] Ironia. nā Ariopagitæ uere et religiose indicabant: at uero in Clodiano iudicio plerique iudices pretio sententias uenderunt.

II.

AD consilium.] Actum est in consilio iudicū, num à senatu præsidium esset petendum, quo tutius iudicare possent. omnes, præter unum, censuerunt.

II.

D A T V R negotiū magistratibus.] Ut præsidium iudices habeant.

II:

ἑωυτέ] Homeri uersum usurpat, & Musarum opem implorat, cum iudicij corrupti narrationē, quasi rem magnam, orditur.

II:

N O S T I Caluum,] M. Crassum, ut puto, significat, tribus modis eum designans, primum à caluitio, deinde ex Nanneianis cum appellat, postremo cum dicit, Illum laudatorem meum, de cuius oratione erga me honorifica ad te scripseram. nam laudatum à Crasso Ciceronem, apparet in epistola, quæ ante proximam legitur. Surrexit, inquit, Crassus, ornatissimeq;
 22 de meo Consulatu locutus est, ut ita diceret, se, quodd
 22 esset senator, quodd ciuis, quodd liber, quodd uiueret, mihi acceptum referre. Et quia Crassus Sylla Dictatore ingentes diuitias congegesserat, bonis proscriptorum paruo pretio emendis; Nanneij autem proscriptorum è numero fuerunt, quorum bona à Crasso emptæ uerisimile est, indeq; eum non mediocriter fuisse ditatum: per iocum appellat eum ex Nanneianis: quasi dicat, Nanneiorum facultatibus ditatum. Nanneios autem Dictatore Sylla proscriptos, & interemptos fuisse, cognoscitur ex libro, quem ad Marcum fratrem Quintus

COMMENTARIUS

Cicero scripsit de petitione Consulatus .

II:

ET eum ex ludo gladiatorio,] Veteres in magna seruorum multitudine habebant quos in ludo gladiatorio docendos, exercendosq; à lanistis, idest à magistris, curarent: quos deinde populo spectandos loco muneris exhibebant. ET EVM: non modo seruum, sed seruū ex ludo gladiatorio, hoc est ex omnibus uilissimum. nam alij colebant artes nobiliores, literas, musicen, picturam, et huiusmodi. CONFECIT TOTVM NEGOTIVM: Iudices corruptit.

II:

INTERCESSIT, dedit.] Partim promisit se daturum, partim etiam dedit. Tale illud libro
 » VI. 85. Adscribit, intercessisse se pro ijs magnam pecuniam. Et illud oratione II. in Antonium: Orabat Curio, ut te contra suū patrem, si sestertium sexagies peteret, defenderem: tantum enim pro te intercessisse dicebat.

II:

SVMMO proposito periculo] Quia plenum forum erat seruorum.

II:

CATVLVS] Q. Lutatius Catulus consularis, quem Sylla Dictator optimum uirum appellauerat. Plutarchus in Pompeio.

II:

XXXI fuerunt,] Ergo iudices fuerunt in causa Clodij quinquaginta supra unum, totidem, quot in Milonis causa, in qua senatores iudicarūt XV III,

equites X V I I , Tribuni ærarij X V I . hoc ex Pe-
diano.

12.

F A C T V M esse sciebant ,] Incestum Clo-
dij significat.

12.

C A L V V M , & Plautum , & Spongiam ,]
Iudicium cognomina : quos quasi per contemptum no-
minat : nam Caluus , & Plautus , & Spongia , cogno-
mina sunt à partibus corporis male affectis , & à uitijs
imposita.

12.

C V M religio , cum pudicitia] Religionē Clo-
dius polluit , cum ingressus est ed , ubi sacra Bonæ deæ uir-
gines Vestales celebrabant . pudicitiam uiolauit , quia in
ijs sacris adulteriū cū Pompeia commisisse suspicio erat .
hæc autē cōciderūt , quia uiolatas uli iudices nō sunt .

12.

I V D I C I O R V M fides ,] Quæ concidit
corruptis à Clodio indicibus .

12.

S E N A T V S auctoritas concidisset ,] Quo-
modo concidisse uidetur senatus auctoritas ? quia fa-
ctum nō est quod senatus censuerat , ut populus de Clo-
diano incestu iudicaret .

12.

N V L L A in re consistere unquā sum passus :]
Omnibus in rebus ei sum aduersatus .

12.

D E S P O N S A M hominī iam Syriam]

C O M M E N T A R I V S

- Propemodum senatus promiserat & desponderat Pi-
soni Syriam prouinciam, ut eam anno proximo Pro-
consul administraret. Cicero contra pugnavit, & de-
sponsam ademit, cum diceret, non esse habendam eius
rationem à senatu, cuius opera senatus auctoritas con-
cidisset. nam per Pisonem steterat, quo minus rogatio
ex senatusconsulto ad populum ferretur. ut pagina 8.
- » Piso operam dat, ut ea rogatio, quã ipse fert, et fert ex
» S. C. et de religione, antiquetur. Et pagina 9 : Piso
» Consul lator rogationis, idem erat dissuasor.

12.

A B I E C T V M] Quòd uideret, in iudicio
Clodiano uictam ueritatem improbitati cessisse.

12.

C O N T E N T I O N I S,] In ipsa alter-
catione omnia, inquit, habere tum uim, tum uenustatē
uidebantur : quæ nunc si à me perscriberentur, prorsus
ut languida insulsaq; iacerent: itaque pauca narrabo.

12.

ἄγωνα uos appellatis.] Atticū ut hominem Græ-
cum agnoscit, quia diu uixerat Athenis, & ad cognos-
men respiciens.

12.

V N A plaga accepta] In Clodij absolute.

12:

N E aut ignorando] Hoc membrum refertur
ad illud, Neque dissimulandum : alterum membrum
desiderari uidetur ; ut, quoniam duo proposuit, igno-
rationem, et timorem, sit quod utrique reddatur : idq;
etiam postulat disiunctiua particula Λ V T.

12:

LENTVLVM,] Eum, qui cū Catilina cōiurauit, et in carcere necatus est. Salustius, Plutarchus.

12:

CATILINAM,] Ego ter absolutum Catilinā inuenio : crimine inter sicarios, ob necē M. Marij Gratidiani; ut apud Dionem libro XXXVII. de incestu, quòd Fabiam uirginem Vestalem stuprasset; ut apud Orosium libro VI. repetundarum ex Africa, ut apud Pedianum, Ciceronem, Quē fratrem de petitione Consulatus.

12:

PVLCELLVS puer] Ludit in formā, & cognomen Clodij : in formam, quia facie puellæ similis erat, ut scribit Plutarchus in Cæsare, et Cicerone: in cognomen, quia Clodius Pulcher, cognomine Claudie familie patritiæ, appellabatur : erat enim & altera Claudia familia plebeia, in qua Marcellorum cognomina. adscriberem alia de Claudiorum gente : sed neque locus exigit, & reseruantur antiquitatum Romanarum libris. sic, Furor Pulchelli, dixit pag. 22.

12:

BAIAS] Baianas aquas : quo tum ualitudinis, tum etiā lasciuie causa frequentes conueniebant.

12:

FALSVM :] Aptius fortasse, SALSVM : ut ironia sit, hoc sensu : Salse uero Clodi, et peruenuste, opinor, tibi uideris dixisse, cum obiecisti, me ad Baias fuisse. uerum non sentis, quā hoc sit frigidum ? at concedo : salsum est, & acutum, quod in me coniecisti :

notasti perbelle mollitiem meam, qui balnea delicatus homo petierim. quid tum? conferamus nostrum uterque factum. Ego ad Baias, tu in operto fuisti: num quæ similitudo? nulla prorsus. nam mea mollities cum tuo scelere non uidetur esse comparanda.

12:

IN operto] Cum in intimam Cæsaris domum, ubi Vestales in operto sacra faciebant, muliebri uestitu penetraſti. Ita locutus est et paradoxorum V. cum eundem Clodium exagitans, Familiarissimus, inquit, tuus de te privilegium tulit, ut, si in opertum Bonæ deæ accessisses, exulares. quo modo, igitur, tot legibus eiectus in exilium, nomen exulis non perhorrescis? Romæ sum, inquis: & tu quidem in operto fuisti.

12:

HOMINI Arpinati] Quasi semirustico. nam si homo Romanus ad aquas calidas iret, ferendum: si Arpinas, non item.

12:

A QVIS calidis?] Baianis. calidæ enim balnearum aquæ.

12:

PATRONO tuo,] Sorori tuæ. Patronum appellat, quia mulier potens, & amatorum gratia ualens, Clodium sæpe non secus ac patronus defenderet. cuius etiam opera Sex. Clodium fuisse absolutum, legitur in oratione pro M. Celio.

12:

QVI Arpinatens aquas concupiuit.] Quæ me hominem Arpinatem, quem tu derides, sibi coniungem

oprauit. Hoc Plutarchus in Cicerone.

12:

NOSTI enim *marinas.*] Cum stuprum à pi-
ratis passus es. De Aruspicum responsis.

12:

CVM Rex tui mentionē etc.] Q. Marcius Rex,
qui unam è Clodij sororibus in matrimonio habuerat,
moriens in testamento nullā Clodij mentionē fecit. Clo-
dij autē fore sperauerat, ut hæres ab eo relinqueretur.

12:

DOMVM, inquit, emisti,] Omnino fuit hoc
Ciceroni inuidiosum : qui cum homo nouus esset, do-
mum emissit in Palatio, quæ P. Crassi fuerat uiri con-
sularis. idq; etiam ei Salustius obijcit in oratione. emit
eam Cicero HS tricies quinquies, ut est in epistola ad
Sestium, fam. libro V. cum à P. Sylla, qui tum reus
erat, mutua uicies accepisset : quod Gellius refert libro
XII. capite XII.

12:

IVRANTI tibi non crediderunt.] Quia
cum Cicero iuratus, ut mos erat, testimonium in Clo-
dium reum dixisset, iudices tamen eum absoluerunt.
Pedianus de testium iureiurando.

12:

XXI iudices] II, qui te suis sententijs cōdēnarūt.

12:

XXXI,] Qui te, nūmis ante acceptis, absoluerūt.

12:

MISSVS est sanguis inuidiæ] Profuit no-
bis ad extinguendam inuidiam, uideri nostrum testi-

monium non ualuisse.

12.

SINE dolore:] Paruo meo dāno, haud magna mea mercede. & μεταφορικῶς dixit, sine dolore: quia bene habet, cū sanguis mittitur sine dolore ægrotantis.

13.

FAVTORES illius flagiti] Illi ipsi, qui Clodium absolutum uoluerunt, nunc absolutionem pretio emptam confitentur.

13.

CONCIONALIS hirudo ærarij] Quæ in concionibus nullum poscendi finem faceret, insatiabilis ut hirudo. et HIRUDO AERARII, quia omnis publica largitio, siue in plebem, siue in quæ uelis alium facta, opes imminuit ærarij.

13.

COMESATORES coniurationis] Catilinæ consortes in coniuratione. quem supra gregem uocauit Catilinæ, pag. 9.

13.

GLADIATORIBVS] Cum munus gladiatorium significare uult, gladiatoribus, dicit, ut » libro proximo, 22. Querit ex me, num consuesssem Siculis locū gladiatoribus dare. & Philippica IX. item in epistola Asinij, libro X fam. & dare gladiatorium, Pedianus dixit, cum subintelligeret, munus.

13.

SINE ulla pastoritia fistula] Pastores, qui fistula scienter utantur, ita interdum delectant, ut, qui audiunt, influentem sensibus uoluptatem gesu significat.

cent. At nos, inquit, populo ita chari sumus, ut ludorū, gladiatorumq; confessu mirandas ἐπισημασίαις, idest significationes daret, non ulla pastoritia fistula permotus, sed amore, studioq; impulsus.

13.

AVLI filium:] L. Afranium: quem ad petendum sequentis anni Consulatum Pompeius trudebat. petijt autem, & obtinuit. bello civili, cum Perreio Legatus Pompeij fuit in Hispania. victum, & post impetratam ueniam arma inferentem Cæsar interfecit. AVLI FILIVM: sic appellat, opinor, quodd pater nullo honore, nulla uirtute insignis fuisset: „ quasi per contemptum: Etiam infra, Auli, inquit, filius, „ quàm ignauus, & sine animo. & 20:

13.

SED quibus &c.] Nummis.

13.

DETERIORIS histrionis] Histrioni similis est M. Piso Consul, sed nō boni histrionis: est enim cauillator genere illo moroso, quod etiam sine dicacitate ridetur. pag. 7:

13.

DIVISORES] Qui populo pecuniam dividerent, si Consulem Afranium creasset.

13.

CATONE, & Domitio] Affinitate coniunctis: nam Catonis sororem habebat Domitius in matrimonio. Plutarchus.

13.

INQVIRI] Nam domi diuiores haberēt.

CVIVSMODI diuifores haberent] Le-
gendum fortaffe, uel, CVIVSCVIVSMODI,
pro, qualescunque, quòd honestis etiam de caufis domi
poffent diuifores haberi : & in epistolis, quæ familiares
dicuntur, lib. IIII. 53. ubi fcriptum eft, Cuiusmodi
res effet, libri funt manuſcripti, in quibus legatur, Cu-
iufcuiusmodi res effet: uel, CVIVSCVIVSMO-
DI, igitur legerem, uel, CVIVS DOMI : ut fit :
cuius magiftratus domi diuifores habitarent, eum ma-
gistratum aduerſus Remp. facere. nam & paulo an-
te, Conſul ſuſcepiffe negotiũ dicitur, & domi diuifores
habere. Et in huiusmodi uoce alibi quoque reperio fa-
ctam eſſe tranſpoſitionem literarum, indeq; ſimilem
errorem fluxiſſe : ut in Oratore, Numerus non domo
depromebatur : HABERENT : habitarent,
apud magiftratus : ut apud Plautum in Bacchidibus :
Quis iſtic habet? & Digeftorũ libro VII. titulo II.
Quidã Iberus, qui habet poſt horrea mea . ſed Beſſa-
rionis, & Caualcantis antiqua exemplaria, HABIS-
TARENT.

SIMVL cum lege Aelia iniit,] Tribunatum
iniit ſeruatis auſpicijs ex lege Aelia.

SOLVTVS eſt Aelia, & Fuſia,] Cum
lex ferretur, omnes magiftratus obnunciandi, ideſt
impediendi, poteſtatem habebant . obnunciatio autem
lege Aelia dabatur . ergo Tribunus pl. M. Aufidius
Lurco legem de ambitu laturus, ne obnunciatione im-

pediretur, solutus est à Senatu & Aelia lege, & Fusia, facto senatusconsulto, ut ij, qui obnuntiandi potestatem haberent ex Aelia lege, & Fusia, moram ne afferrent, quo minus de ambitu lex primo quoque tempore ferretur, qui obnunciasset, eum senatum existimare aduersus Remp. fecisse. Sed quæritur ab hominibus non imperitis; cum Lurco Tribunus Aelia lege solutus, quæ de auspicijs erat, obnunciationem non timeret, cur additum sit E T F V S I A. respondetur: quia senatus, quo maturius lex ferretur, sustulit non solum obnunciationem, sed etiam religionem eorum dierum, quibus ferri lex non poterat: cum certi dies essent, quibus legem ferri lex Fusia non sineret. itaque P. Clodius, ut leges & quas uellet, & quo tempore uellet, ferre posset; perniciofa rogatione tã Aeliam legem, quàm Fusiam sustulit. in cuius Tribunatum inuehens Cicero
 » in oratione pro Sestio, Mitto, inquit, eam legem, quæ
 » omnium religionum iura, auspiciorum, potestatum, omnes
 » leges, quæ sunt de iure, & de tempore legum rogandarû, una rogatione sustulit. & in Pisonem: Te
 » inspectante, & tacente, à P. Clodio, fatali portento prodigioq; Reipublicæ, lex Aelia & Fusia euersa est, propugnacula, muriq; tranquillitatis, atque otij.

13.

CLAVDV S homo promulgauit.] Cum ironia: quasi non bonum omen possit esse, cum legem claudus homo promulgat; idq; potissimum sit contra Aeliam legem, quæ auspicia tuebatur. Promulgare autem supra diximus quid significet.

13.

DILATA] Quia comitia plures dies abstulissent, visum est, ut ante lex ferretur.

13.

PRONVNCIAVERIT,] Promiserit se daturum. nam candidati nummos tribubus promittebant, si sibi, quem petebant, magistratum demandassent.

13.

HS ∞ ∞ ∞] Scutatos septuaginta quinque. sunt enim sestertiij nummi.

13.

DEBEAT] Quotannis quasi tributū pendat.

13:

ἀποθέωσις] Ego meum Consulatum ita ornavi, atque illustravi præstantissimis rebus gestis, ut eum C. Curio recte ἀποθέωσις uocarit: quòd quemadmodum clari viri magnis meritis in deorum numerum relati ἀποθέωσις consequuntur; ita ego mearum actionum amplitudine effeci, ut meus Consulatus, quasi numen quoddam, cum religione colendus esse uideatur. sed uides'ne Tite Pomponi, Cōsulatum nostrum, si homo turpissimus Afranius Consul factus erit, nō iam futurum ἀποθέωσις, sed fabulis illis simile, quæ de Saturno et Ioue narrantur? quæ ut inanes, & fictæ parui penduntur.

13:

FABAM nummum] Hic antiquos libros uideo dissentire. Bessarionis exemplar, FAMAM MIMVM: Cavalcātis, FABAM MIMVM. ego, nec ita magna literarum mutatione, legendum pu-

to, FABVLAM NVMINVM: ut ueteres fabulas significet, qualis illa de Ioue cycno, de Saturno expulso, de Minerua è capite Iouis orta, & huiusmodi, quibus poetæ suos libros referferunt. & recte FABVLAM NVMINVM: ut quoniam, ἀποθέωσιν, dixit, quasi ἀντίθετον referat.

13:

MINVS commode fiat:] Ne Quintus frater meus excandescat, quia Legatus cum ipso in Asiam ire nolis.

13:

IN prouinciam non sim profectus.] Consul cū in prouinciā Galliam ire posset, neglexit. 21: et in epist. fam. 60. 246: & orationū II. uol. 123: et III. 80.

13:

AMALTHEO] Attici gymnasio in Epeiro. supra muliebri genere dixit Amaltheā, 7. et ita gymnasium nominauit à multitudine librorum: quia capra Amalthea, quæ Iouem aluit, fabulosis poetarum carminibus celebratur, quòd altero cornu ambrosiam, altero nectar copiose fuderit. ergo uel à copia nomen indidit gymnasio, uel quòd legendis in eo libris animū pasceret suauissimo cibo, sicuti Amalthea suo prædulci lacte Iouem pavit: uel ab utraque causa.

13:

CONTENTI erimus,] Amaltheum tuū ornare uelles epigrammatis egregie de me scriptis. ego, quod mittam, nullū habeo itaque tuis cogemur cōtenti esse: nā & Chilius abest, & Archias de me nihil scripsit. Petierat enim Atticus, ut, si quid Archias de Ci-

COMMENTARIUS

cerone scripsisset, mitteret; itemq; , si quid Chilius. erat autem uterque poetica laude insignis. Extat pro Archia luculenta oratio. de Chilio supra, pag. 5.

13:

GRÆCVM poema] L. Lucillum Græcæ linguæ peritissimum fuisse, Plutarchus tradit, ut etiā historias græce scripserit : de quibus pagina 19.

13:

AD Cæcilianam fabulam] Vereor, ne Lucullus, quoniam græcum poema pertexuit, nunc græcas etiam comœdias ordiatur Cæciliij poetæ comici exemplo : ut ab eo epigrammata expectare non debeamus.

13:

ANTONIO] Macedoniā administrāti. 6:

13:

GRATIAS egi :] Scripsi, gratissimū mihi fecisse, quod te, tuāq; negotia ex meis literis humanissime sit complexus. In epist. fam. 62 :

13:

VINDICAVI.] Vltus sum, quia tu quoque raro ad me scribis.

13:

CINCIVS] Hic Romæ Attici negotia curabat.

13:

FACERE] Construere gymnasium eiusdem nominis in Arpinati : de quo 23.

13:

MAGNA mihi &c.] Quintus Cicero iracunde scripserat ad Atticum.

POST

14.

POST sortitionem prouinciæ,] Postquam ei Asia prouincia sorte obuenit. quo perspicuum fit, non eo solum iratum fuisse Quintum, quia cum ipso Legatus in Asiam Atticus ire nollet.

14.

VISVRVS] In itinere, quod in Asiã haberet.

14.

A' DOMESTICIS] A' sorore tua: quæ cum uxor sit Quinti fratris, animum illius iracundia commotũ sedare, tibiq; restituere & potuit, et debuit.

14:

INTEGRITAS, et magnitudo animi tui:] INTEGRITAS: quodd' amicitiam cum fidelas. MAGNITUDO ANIMI: quia tuis commodis non inseruias.

14:

DOMESTICO'QVE] Filiam, filium, uxorem significat.

15.

NEGLIGENTI esse. nõ licet.] Quo magis tuum consilium desidero.

15.

PROPTER ambitionem] Vt honores consequerer.

15.

DIGNITATEM] Partem ex honoribus, quos gessi.

15.

QVOD unã non estis,] In hoc munere ad=

ministrandæ Asiæ.

15.

ILL A, quæ uiolata,] Vinculum illud affini-
tatis, quo coniunctus es cum Quinto fratre, non nihil
uidetur esse laxatum: sed rursus astringetur, & in
ueterem gratiam coibitis.

15.

H AEC nostra] Amicitia, quæ inter nos est,
quam sanctissime conseruauimus, eadem semper erit,
semperq; à nobis religiosissime coletur.

15.

COMMUTABILI] Propter equites à
senatu alienatos.

15.

NOSTROS equites] Quòd & ipse, &
Atticus erat ex ordine equestri.

15.

QV AERERETVR.] Id enim ad equi-
tes pertinebat, qui cū senatoribus, & Tribunis ærarijs
» lege Aurelia iudicabant. Infra, 22: Quid uerius, in=
» quit, quàm in iudicium uenire, qui ob rem iudicandā
» pecuniam acceperit? censuit hoc Cato. assensit sena=
» tus. equites curiæ bellum.

15.

ID] Quòd senatus ita decreuisset.

15.

NEQVE aperte dicere:] Ne, si quererentur,
suam ipsi culpam proderent, & ideo queri uide-
rentur, quòd acceptæ pecuniæ crimen ad eos pertineret.

15:

NON uerecunda] Quid enim impudentius,
quàm senatus æquissimum decretum reprehendere?

15:

DELICIAE] Accipiendum à contrario sen-
su. nã leuitatem, et impudentiam equitũ significat. 23:

15:

ASIANI,] Asiæ publicani, idest equites :
nã omnes publicanorum societates ex ordine equestri.

15:

DE Censoribus conduxerunt,] A' Censoribus
conduxerunt Asiæ uectigalia . nam locandorum ue-
ctigalium cura penes Censores erat. & est perelegans,
& usitata locutio, qualis illa ad Sestium, Ego de Cras-
so domum emi.

15:

PERSPECTA,] In eã partem, ut equi-
tum ratio duceretur. quod tamen factum non est, Ca-
tone contra acerrime pugnante . & ut dicam , quod
mibi in mentem uenit, in eas causas inspicienti, quibus
afflicta Respublica concidit : ex hac primum radice
enatum ciuile bellum uidetur . cũ enim urbs Roma ex
tribus ordinibus, senatu, equitibus, & plebe constaret:
duobus ordinibus libertatem tuentibus, nulli unquam
improbo ciui satis firmæ uires ad opprimendam Rempu-
blicam fuissent . itaque in oratione IIII . in Catili-
nam, hanc, inquit, cum equitibus Romanis coniunctio-
nem si perpetuam in Rep. tenuerimus ; confirmo uo-
bis, posthac malum ciuile, ac domesticum ad nullam
Reip. esse uenturũ partem . Hoc uir prudentissimus

non uidit Cato : qui animo optimo & summa fide utens, dum ærarium nimis pertinaciter defendit, equites à senatu alienauit . ita duorum ordinum disiuncta concordia, euersum est quod erat summum Reipublicæ firmamentum . at Cæsar , qui ad tyrannidem spectaret, in Consulatu suo auide occasionem amplexus, equitum , qui à senatu nihil adhuc impetrabant , causam suscepit , effecitq; , ut tertia debitæ pecuniæ parte senatusconsulto leuarentur . quo factò equestrem ordinem sibi adiunxit : (& iam antea plebem tenebat) unde imminutæ senatus opes , & res omnis publica ad tres uiros, Cæsarem, Pompeium, Crassumq; translata . ubi sunt, qui, cum eloquentiam in Cicerone laudarunt; ut imprudentem, atque etiam, si dijs placet, ut perniciosum patriæ ciuem insimulant ? scilicet ea, quæ consecuta sunt, non uidit, imo uero & uidit, & , ne acciderent , etiam prouidit . non ille senatui auctor fuit , ut equitibus , & si non æqua postulantibus, tamen concordie causa consuleretur ? non agrarijs legibus restitit ? cum id agi uideret, ut populus beneficio uinctus, à quibus agros accepisset , ad eorum arbitrium leges malas ferret, ueteres bonas abrogaret . nō Pompeium monuit, primum ut societatem cum Cæsare ne coiret, deinde ne dirimeret ? quoties ille in his epistolis proximam Reipublicæ calamitatem non falsus uates canit ? quoties queritur de auaritia magistratuum, de uitijs principum , de stultitia bonorum ? illum ipsum, quem tanti faciebat, quem omnes historiæ prædicant , Marcū Catonem

» in Republica peccantem reprehendit . Orbis (inquit

» 28.) in Republica est conuersus , citius omnino, quàm

» poruit. id culpa Catonis. Culpam autem intelligit eā,
 » quia equites à senatu disiunxerat. quod ipsum officio=
 » rum III. aperte declarat his uerbis : Ego cum Cato=
 » ne meo sæpe dissensi : nimis enim mihi uidebatur præ=
 » fracte ærariū, uectigaliaq; defendere, omnia publica=
 » nis negare, multa socijs ; cum in hos benefici esse debe=
 » remus, cum illis sic agere, ut cum colonis nostris solere=
 » mus ; eoq; magis, quod illa ordinum coniunctio ad sa=
 » lutem Reipublicæ pertinebat. Et in epistola ad Len=
 » tulum: Dignitatem illam consularem, fortis et constan=
 » tis senatoris, nihil est quod cogitemus : amissa est cul=
 » pa eorum, qui à senatu & ordinem coniunctissimum,
 » & hominem clarissimū abalienarunt. Hoc igitur,
 » si ad rerum exitum spectamus, grauissimum Catonis
 » peccatū in Republica fuit : alterum, quia Pompeij af=
 » finitatem contempsit ; ut ipse dicebat, Reipublicæ cau=
 » sa ; ne quando Pompeium minus recta cupientem aut
 » adiuuare contra legum religionem, aut oppugnare con=
 » tra ius affinitatis cogeretur. sed illud non uidit, infrin=
 » gi posse popularium ciuium exitiosam potentiam, tantū
 » uiri opibus ad senatus auctoritatem adiunctis. cumq;
 » in uno Pompeio, utram in partem se dedisset, ma=
 » gnum esse momentum uideretur : fuit præcauendum,
 » ne alienatus à senatu, ad eos se conferret, cum quibus
 » postea coniunctus popularem Cæsaris causam firmavit,
 » publicam euertit. perdidit igitur Rempublicam Cato
 » non minus, quàm Pompeius, aut etiam quàm Cæsar :
 » si quidem euentorum causæ nō minus, quàm ipsa euen=
 » ta, considerantur. repudiatus enim à Catone Pompe=
 » ius, filiam Cæsaris Iuliam duxit uxorem. inde in Re=

publica nihil iure actum, nihil more, cuncta ad gratiā administrata, socero & genero sibi inuicem suffragantibus. Hæc uisum est ut subiicerem, aliena fortasse à proposito, sed pangebam Rhamberto meo, petenti ut in his commentarijs sumptam grammatici personā quandoque deponerem. cui si satisfactum est, ex illius iudicio satis uberem capio fructum industriæ meæ. deinde sexcenti reprehendant, non laboramus.

15:

METELLVS.] Q. Cæcilius Metellus Celer, Consul designatus anno legitimo: Prætor enim fuerat Cicerone Consule, idest biennio ante: quod erat spatiū inter Præturā & Consulatum legibus cōstitutū.

15:

QVI erat dicturus,] Ego pro QVI non dubito quin legendum sit DIV. nam quia Catonis consuetudinem norat, diutius eum pro ærario contra equites dicturum non ignorabat. Ita locutus est & M. Cælius in epistola quadam: Renunciatum nobis erat, Hir-
 » rum diutius dicturum. prendimus eum: non modo
 » non fecit, sed cum de hostibus ageretur, & posset rem
 » impedire, si, ut numeraretur, postularet, tacuit. Sole-
 bat autem hoc Cato, ut, cum quid in senatu perfici nollet, diem dicendo eximeret. Valerius libro II. cap. V.

15:

A¹ ME conglutinatam concordiam.] CONCORDIAM equitū, et senatus. CONGLUTINATAM autem in Consulatu. 16: 22 :

15:

IST A sunt infirma ,] Meum præsidium est concordia senatus & equestris ordinis . sed quoniam ea minus firma est, munio me amicitia Pompeij.

15:

VIDEO , quid dicas.] Dicis, cauendum mihi esse, ne Pompeij causa de instituto actionum optimarum cursu deflectam. sed noli laborare : cauebo, quæ sunt cauenda .

15:

DVO enim soli] Ratio, cur Luceius, cum differre Consulatus petitionem antea cogitasset , postea , statim petere, animum induxit . nam cum duos modo sibi fore competitores uideret, M. Calpurnium Bibulū, C. Iulium Cæsarem ; maiorem spem nactus est adipiscendi Consulatus. multis autem competitoribus, petere ipse non esset ausus, qui se non ita gratiosum esse in suffragijs intelligeret.

15:

CVM eo coire] Cum eo societatem inire contra Bibulum . Luceium enim Cæsar collegam malebat in Consulatu ; ut qui non dubitaret , Bibulum optime de Republica sentientem suis actionibus aduersaturū. itaque (ut Suetonij uerba recitemus) è duobus Consulatus competitoribus, L. Luceio, Marcoq; Bibulo, Luceium sibi adiunxit , pactus , ut is , quoniam inferior gratia esset, pecuniaq; polleret, numos de suo communi nomine per centurias pronunciaret . qua cognita re , optimates, quos metus ceperat , nihil non ausurum cum in summo magistratu concordi & consentiente collega ;

COMMENTARIUS

auētores Bibulo fuerunt tantundem pollicendi, ac ple-
rique pecunias contulerunt, ne Catone quidem abnuen-
te eam largitionem à Republica fieri. igitur cum Bi-
bulo Consul creatus est.

15:

PER Arrium] Arrij opera, qui erat utrique
familiaris.

16.

CUM hoc] Cum Luceio, ad Cæsarem Consu-
latu deijciendum.

16.

POSSE] Quasi difficile esset.

16.

MOLESTE rogo,] MOLESTE re-
fertur ad personam legentis, id est, cū molestia tua: quo
» modo etiam dixit Terentius, Quorum opera suo quis-
» que tempore usus est sine superbia. non enim intelligit,
sine superbia eos fuisse, qui usi sunt, sed eos, quorū ope-
ra quisque usus est.

16.

ABEST] Asiā. n. Propratore administrabat.

16.

AMANTISSIMVS.] De fratre dictū,
non de Metello. est igitur apponenda nota, quæ perio-
dum claudit.

16.

METELLVS] Consul: qui in consuetudi-
ne ita non hilaris esset, ut homo nō uideretur, sed litus,
atque aer, & solitudo mera. Et apparet, hunc Cice-
roni amicissimum fuisse, cum unū nominet ex tot ami-

corum numero . 17. 18. 22 :

16:

EXHAURIRE] Effundere ex animo meo,
ut deinde me non angant.

16:

QUANQVAM animus &c.] Mihi quidem animus nō deest in administranda Republica: sed quia diutius eam video stare non posse, spe destitutus quotidie minus curo.

16:

FABVLAE Clodianæ:] Quòd propter sceleris nouitatem non minus nota res esset, quàm quauis fabula.

16:

EMPTO, constupratoq; iudicio.] EMPTO: quia iudices accepta pecunia Clodium nocentem absoluerunt. CONSTUPRATO: quia noctes certarum mulierum, atque adolescentulorum nobilium introductiones non nullis iudicibus pro mercedis cumulo fuerunt.

16:

IMPOSITVS] Quasi onus inuitis. L Afranium intelligit. 17 :

16:

DE ambitu,] Vt, qui nūmos in tribu pronuntiasset, si nō dedisset, impune esset; sin dedisset, ut, quoad uiueret, singulis tribubus HS tria millia deberet. 13.

16:

DE iudicijs,] Vt quæreretur de ijs, qui ob rem iudicandam pecuniam acceperant. 15.

16:

N V L L A lex perlata.] Cum & de ambitu, & de iudicijs factum esset senatusconsultum, et ex Senatusconsulto promulgatum esset; Tribuni pl. intercesserūt, quo minus lex ferri posset. in quo Respublica magnum vulnus accepit.

16:

E X A G I T A T V S senatus,] A' Tribunis pl. seditiose concionantibus.

16:

A L I E N A T I] A' senatu: quia decreuisset, ut quæreretur de ijs, qui ob iudicandū acceperant. 15.

16:

I L L E annus] Proximus superior, Consulibus Pifone & Messalla.

16:

D V O firmamenta Reip.] Senatus auctoritatem, & ordinum concordiam.

16:

P E R me unū constituta] In Consulatu. nam
 „ in epistola ad Lentulum, Tenebam, inquit, memoria,
 „ nobis Consulibus ea fundamenta iacta Calendis Ianuarijs confirmandi senatus, ut neminem mirari oporteret,
 „ Nonis Decembribus tantū uel animi fuisse in illo ordine, uel auctoritatis. Hoc primū fuit Reipublicæ firmamentum, à Cicerone constitutū. ad alterū quod attinet, idest ad ordinū concordiam: legimus, & notauimus, quod oratione I I I I. in Catilinam scriptum est
 „ his uerbis: Quid ego hic equites Romanos commemorem? qui uobis ita summa ordinis, consiliūq; concedunt,

» ut uobiscū de amore Reipublicæ certent : quos ex mul-
 » torum annorū dissensione huius ordinis, ad societatem,
 » concordiamq; reuocatos, hodiernus dies uobiscum, atque
 » hæc causa coniungit. quam coniunctionem si, in Con-
 » sulatu confirmatam meo, perpetuam in Republica te-
 » nuerimus : confirmo uobis, posthac malum ciuile ac do-
 » mesticum ad nullam Reipū. esse uenturum partem.
 » Et in epistola, quæ superiorem prima antecedit : Sta-
 » tum illum Reipublicæ, quem tu meo consilio, ego di-
 » uino confirmatum putabam, qui bonorū omnium con-
 » iunctione, & auctoritate Consulatus mei fixus et fun-
 » datus uidebatur ; nisi quis nos deus respexerit, elapsū
 » scito esse de manibus. Et in prima sequētis libri : Equi-
 » tatus ille, quem ego in cliuo Capitolino, te signifero ac
 » principe, collocaram, senatum deseruit.

16:

ABIECIT,] Quo modo senatus auctoritas
 abiecta ? quia facto senatusconsulto de ambitu, & de
 iudicijs, nulla tamen lex perlata. nam cum ex senatus-
 consulto promulgata rogatio esset, intercedentes Tribu-
 ni pl. impedierunt. quo planum factum est, haud ma-
 gni senatus uoluntatē aestimari. ORDINVM :
 equitum, et senatus. 15.

16:

INSTAT] Adest: quale illud in Pisonem,
 Instant magnificentissimi ludi. et in Catilinā : Consi-
 do poenā aut instare iā plane, aut certe appropinquare.

16:

EGREGIVS.] εἰς οὐρανὸς. quasi egregius
 non possit esse Afranio Consule. 17.

16:

IVVENTVTIS] Dea, quæ iuuentuti præesse creditur : quæ et Iuventas dicta . unde in libro de claris oratoribus ludi Iuuentatis à Salinatore facti . hæc sacra à iuuenibus instituta, Festus tradit.

16:

NON committerentur :] Dictum eodem sensu, quod ludos committere . quod infra suo loco exponetur.

16:

SVIS sacris] Sacris Iuuentutis, quibus ipse præesset.

16:

INITIAUIT .] Argute : nam cum, uitiavit, dicturus esset, iocans in literarum mutatione intulit, initiauit, ne discedere uideretur à sermone de sacris instituto.

16:

MENELAVS] Lucullus, uitiatae mulieris uir, ut Helenæ Menelaus.

16:

ILLE pastor Idæus] Stuprator Helenæ Paris, à pastoribus in Ida monte educatus, pastorq; ipse diu creditus.

17.

TAM Menelaum, quàm Agamemnonem] Tam Marcum Lucillum, quàm Lucium eius fratrem. Paris, inquit, ille Troianus solum Menelaum affecit iniuria, fratrem eius Agamemnonem separatim nulla relæsit : noster autem Paris Memmius tam Menelaum contempsit, quàm Agamemnonem ante contempserat : idest,

qui ante Lucio Lucullo iniuriam fecerat, idem nunc
 Marcum eius fratrem non dubitavit offendere. sed de
 iniuria in Lucium illata, quæret aliquis, unde hauriam.
 unde, nisi ex historiæ fonte? Plutarchus in Lucullo,
 22 ἀναβὰς, ἰνκνῖτ, εἰς ῥώμην, πρῶτον μὲν κατέλαβε τὸν ἄδελ
 22 φον, μάρκον ὑπὸ γαίῳ μεμμίου κατηγορούμενον ἐφ' οἷς ἔπρα
 22 ξε ταμιζῶν σύλλα προσέξαντος. ἔκεινον δ' ἀποφυγόντος,
 22 ὡδὶ τοῦτον αὐτὸν ὁ μέμμιος μεταβαλλόμενος, παρώξωκε
 22 τὸν δῆμον, καὶ ὡς πολλὰ νενοσφιμένῳ, καὶ μηκύναντι τὸν
 22 πόλεμον, ἔπειτεν αὐτῷ μὴ δοῦναι θρίαμβον. ἐλθόντος
 22 δ' εἰς ἀγῶνα τοῦ λουκούλλου μέγαν, οἱ πρῶτοι καὶ δωακτώ
 22 τατοι καταμίσξαντες ἑαυτοὺς ταῖς φυλαῖς, πολλὴ δέησεν
 22 καὶ πονοδῆ, μόλις ἔπεισαν τὸν δῆμον, ἐπιτρέψαι θρίαμβ
 22 βύῃσαι. Et in Vticensi: λούκουλλος ἐπανελευθέρηκε
 22 τῆς στρατείας, ἥς ἔδοξε τὸ τέλος καὶ πλὴν δόξαν ἀφῆκεν
 22 πομπῆος, εἰς κίνδυνον ἦλθεν τοῦ μὴ θριαμβεῦσαι, γαίῳ
 22 μεμμίου κατασπασιάζοντος αὐτὸν ἐν τῷ δήμῳ, καὶ δίκας
 22 ἐπάγοντος.

17.

LIBERVM non putavit.] Nihil fecit, li-
 beri hominis loco nō habuit. ut illud libro III. in Ver-
 22 rem: Superbia qua fuerit, quis ignorat? quemadmo-
 22 dum is tenuissimum quemque contempserit, despexerit,
 22 liberum esse nunquam duxerit.

17.

NUMMOS nobis diuidere] Nummos in
 nostra tribu uiritim diuidere. In Plauti Aulularia ma-
 gister curiæ argentum diuidit in viros.

17.

TRADUCIT:] Ut adoptione plebeius

fiat . nam quia Tribunatus plebis patritio homini non dabatur, ideo Clodius, qui patritia gentis erat, ad plebem transire adoptionis iure cogitabat: ut deinde Tribunus factus, Ciceroni diem ad populū diceret, quod ciues Romanos cōtra leges occidisset . Infra, Hæc sunt in Rep. nisi illud etiam ad Remp. putes pertinere, Herennium quendam, Tribunum plebis, tribulem tuum, sæpe iam de P. Clodio ad plebem traducendo agere coepisse. huic frequenter interceditur.

17.

SUFFRAGIVM de re Clodij ferat.] Suis suffragiis comprobet adoptionem Clodij. quod anno proximo Caesaris Consulis opera factum est . de quo Suetonius : Cicerone in iudicio quodam deplorante temporum statum, P. Clodium inimicum eius, frustra iampridem à patribus ad plebem transire nitentem, eodem die , horaq; nona traduxit . Vide Gellium de iure adoptandi, & arrogandi, libro V. Cap. XIX.

17.

ACCEPI in senatu, ut soleo :] Exagitavi in senatu , ut soleo huiusmodi homines . 10 : 12. LENTIVS : ignavius, & tardius.

17.

HABERE dicit causam promulgatam .] Bessarionis antiquus liber, HABET DICIT: Caualcantis, HABET VT DICIT. in antiquis libris HABERE ego quidem nondum uidi . itaque quod mendosum esse potest , id ut exponam non laborabo . putavi aliquando sic posse corrigi : AB RE DICIT CENSVM PROMVLGATVM :

hoc sensu : Metellus ait, sine causa censum promulgatum : idest, propositum esse decretum senatus, ut comitia Censorum Consules haberent, quo census haberi posset. in quo imminuit auctoritatem suam : indicat enim cupiditatem Censuræ. dum Consul est, Censores creari nolle ; uellet, cum è magistratu exierit ; ut creari tum ipse possit . confirmat nostram sententiam quod est in epistolæ clausula de censu promulgato : et quod est pagina 20 : de eiusdem Metelli cupiditate triumphandi. potest etiam sic : A V E T , V T D I C I T : in quo Metellus suam imminuebat auctoritatem, qui promulgatum iri ab Herennio causam Clodianam cuferet, ut pugnare posset : cum illud idem de Clodio diceret, quod antea solitus esset, sua se manu, si fureret, interfeciturum. hoc autem ab eo dici solitum, legitur in oratione pro M. Celio , pag. 50. A V E T autem cum H scriptum ab antiquis , ex uetustis lapidibus apparet. fit igitur mutatio nulla : siquidem C B pro V in iisdem lapidibus incisam obseruauimus, ut baleas pro ualeas .

17.

A V L I autem filius,] Alter Consul L. Afranius Auli filius. 13.

17.

Q V I Palicano] Quem Palicanus, sicut facit, quotidie probris maledictisq; uexet . De Palicano in epistola I.

17.

A G R A R I A] Lex de agris pag. 18.

17.

PROMVLGATA est] Proposita : ut intercedat, qui uelit; nemine intercedente, ad populū feratur. A' FLAVIO : Tribuno plebis. LEVIS : minimi ponderis, quod in ea populare nihil sit. 18.

17.

PLOTIA.] Legis Plotiæ, huius opinor, apud Suetonium, & Gellium mentio : & alterius Plotiæ legis de ui, apud Asconium, Celiū, Ciceronem. sed hanc, Flauię quam comparat, puto nō perlatam, quod & ipsa, leuis ut Flauia, populare nihil haberet.

17.

QVI poterat,] Cui propter opes, et auctoritatem maximis rebus partam, licebat tueri Rempublicam, is filet.

17.

TOGVLAM illam piētā] Ludit in uestem Pompeiū triumphalem : qua, illi concessum est, ut certis diebus uteretur. auctor Dion libro XXXVII. et Paterculus libro II. sensum explanemus. Pompeius Remp. non curat, neque ijs aduersatur, quibus deberet : quæsitā gloria contentus, uerbum contra quenquā facere non uult : tacitus fruitur inani gloriola piētæ togulæ. Toga piēta imperatores usos in triumphis, Capitolinus docet in Gordiano.

17.

PISCINAS suas] L. Lucillum, Q. Hortensium designat, homines consulares, magnāq; prædix auctōritate : itēmq; L. Philippum : qui non consularis

laris, erat tamen eloquentia, gravitate, honore florentissimus civitatis. hi piscinis ita delectabantur, ut omnē de Republica curam viderentur abieciſſe: qui non intelligerēt, amiſſa Republica nec ſuas piscinas ſalvas eſſe poſſe. hos appellat piſcinarios 18: 20. et libro 11. 22:

22 Noſtri, inquit, principes digito ſe cœlum putant attingere, ſi muli barbati in piſcinis ſint, qui ad manū accedant. Et eodem libro 28. Si erit nebulo iſte cum hiſtinaſtis in gratia, non modo de Cynico conſulari, ſed ne de iſtis quidem piſcinarum Tritonibus poterit ſe iactare. Plura Plinius, Plutarchus, Macrobius, Varro.

17.

RESPONSVM] De locatione Aſianorum uectigalium. 15:

17.

PATITVR.] Diem enim dicendo eximit. ita res non perficitur. quod anno ſequenti facere contra Cæſar Conſul prehendi, Et in carcerem duci iuſſit. Gellius, Suetonius, alij.

17.

NIHIL decernere] Eſt enim prius explicanda publicanorum cauſa: quam Cato uetat ad exitum perducere.

17.

ETIAM legationes] Puto fore, ut legationes audiri non poſſint menſe Februario, ſed ut in aliud tempus reijciantur, dum, quod agitur, de publicanis expeditur. Februarius autem menſis legationibus audiendis dabatur. Ad Quintū fratrem, in epiſt. fam. Pedianus.

17:

NE absens censeare,] Dicam te uenturum, n
Censores absentem censeant.

17:

S V B lustrum] Paulo ante lustrum: quod f
bat omnibus iam census. Liuius libro I. Seruius Tullu
censu perfecto, instructum exercitum omnem sue, oue
taurisq; tribus lustrauit: idq; conditum lustrum appo
latum, quia in censendo finis factus est. sub lucem
Virgilius dixit: sub horam pugnae, Suetonius: pro
paulo ante. GERMANI NEGOTIA
TORIS: quia negotiatores peregrinabantur: &
quanquam censum audirent Romae promulgatum, r
ditum tamen quam maxime poterant differentes, qu
à sua re admodum ægre diuellerentur, non nisi sub lu
strum ueniebant, ciuib; ferè omnibus iam census
GERMANI, ueri, nimium cupidi, & in lucell
supra quàm satis est occupati. unde, Germana ironia
germana patria, germani Campani, & huiusmodi
apud Ciceronem.

17:

Q V O D tu soles facere] Qui hebes in literis
non sit, intelliget, opinor, aut subesse mendum in ho
membro, aut in eo, quod huic proximũ antecedit, abusi
dare T A M. restituerem sic, diuinationi si locus esset
Si tam breues epistolas uelim mittere, quàm tu soles
facile te superare. S C R I P T O: sunt qui re
ponant S C R I B E N D O, ex ingenio scilicet: nan
antiqui libri, quos quidẽ ego uiderim, S C R I P T O

17:

GALLICI belli uersatur merus.] Hedui et Sequani bellum inter se gerebant. sed quoniam Hedui fratres populi Romani; propterea de exitu belli Romæ timebatur; tum, quòd, Heduis uictis, summum erat periculum, ne gens bellicosa in Italiam irrumperet. Cæsar libro I. pag. 10.

17:

FRATRES nostri] Senatus, cognita Hedui duorum fide, fratres, consanguineosq; sæpenumero appellauerat. Cæsar, Plutarchus, Strabo, Tacitus.

17:

PUGNANT] Cum Sequanis. ad extremum Sequani, Germanis mercede conductis, uictoria potiti. Cæsar.

17:

HELVE TII] Quibus anno proximo superiore Orgetorix persuaserat, ut de finibus suis cū omnibus copiis exirèt: perfacile esse, cū uirtute omnibus præstarent, totius Galliæ imperio potiri. Cæsar initio lib. I.

17:

PROVINCIAM] Allobroges, prouinciam populi Romani.

17:

CONSVLES] Afranius, et Metellus: ut iteriorem Galliam tuerentur, ulteriorem bello peterent.

17:

VACATIONES ne ualerent:] Octauius in Antonium, Grauius, inquit, esse tumultum, quæ bellum, hinc intelligi licet, quòd bello Gallico uacatio-

nes ualent, tumultu non ualent.

17:

C V M auctoritate] Qui statuerent, quod ipsis
 à Republica uisum esset. nam erat quandoque legatio=
 num genus sine auctoritate, duntaxat cum mandatis.

17:

Q. METELLVS Creticus,] Qui Consul
 fuerat cum Q. Hortensio, et Cretici cognomen assum=
 pserat à Creta deuicta. Pedianus in Pisonem.

L. FLACCVS: qui Prætor fuerat Cicerone Cō=
 sule. Salustius, Cicero, Plutarchus. τὸ ἐπὶ τῇ φά=
 κῃ μύγον: quasi dicat: duobus clarissimis uiris, Metel=
 lo consulari, & Flacco prætorio nō recte Lentulus, qui
 nullis honoribus commendetur, additus est tertius. Pro
 uerbiū hoc apte usurpatur, ubi dissimilia commiscen=
 tur. quid enim unguento cum lente? Gellius libro
 XIII. cap. XXVIII.

18.

C V M hæc domi nascantur?] Quid. n. alio=
 rum laudationes expectem, cum tantopere lauder à se=
 natu? et quasi se excusat, quia dixerat, Nos duo quasi
 pignora Reipublicæ: quid enim, inquit, externos lau=
 datores expectem? Cum sermo habetur ijs de rebus,
 quas in nostra potestate sitas alij sine causa suppeditāt,
 recte usurpamus, Nobis nascuntur ista domi.

18.

AGITABATUR] Valde Flavius la=
 borabat de agraria lege perferenda: nihil non ten=
 tabat.

18.

AUCTORE Pompeio :] Qui agros diuidi uolebat ijs, qui sub ipso militauerāt. Dion lib. XXXVII.

18.

POPVLARE,] Quod populo ualde placeret. 17.

18.

PRAETER auctorem:] Præter Pompeiū : quem populus diligebat.

18.

SECUNDA concionis uoluntate] Quod sine summa eloquentia fieri nō poterat, ut populus contra sua commoda concionanti assentiretur.

18.

TOLLEBAM] Tria capita dicebam & probabam non recte in lege esse posita.

18.

LIBERABAM] Persequitur ea capita, quæ tollebat ex lege. LIBERABAM : eximebam ē lege : possessoribus relinqui uolebam. Flavius autem in lege tulerat, ut priuatis ademptus diuideretur populo Romano ; priuatis tantū pecuniæ redderetur, quantum pro eius agri emptione numerassent.

18.

P. MVTIO, L. Calpurnio Coss.] Quo anno Tribunus Tiberius Gracchus legem agrariā tulit.

18.

PUBLICVS fuisset :] His enim Consulibus eum agrum senatus priuatis uendiderat : ut post eos Consules publicus ager non fuerit.

18.

SYLLANORVM hominũ possessiones]
Victor Sylla donauerat amicis suis eorũ agros, qui Ma-
rium secuti contra ipsum arma tulerant.

18.

CONFIRMABAM] Syllanis possiden-
tibus eripi nolebam.

18.

PUBLICARAT,] Quia Mariũ inuissent.

18.

NEQVE diuiserat,] In epist. fam. 203.
» Volaterrani, inquit, Syllani temporis acerbitatem sub-
» terfugerunt benignitate deorum immortalium : sum-
» moq; studio populi Romani à me in Consulatu meo de-
» fensi sunt. cum enim Tribuni pl. legem iniquissimam
» de eorũ agris promulgassent ; facile senatui , populoq;
» Romano persuasi , ut eos ciues , quibus fortuna peper-
» cisset , saluos esse uellent.

18.

IN sua possessione] Nam in lege Flavius po-
suerat, ut, quando eorũ agri à Sylla publicati fuerant,
publice diuiderentur.

18.

VNAM rationem] Vnum illud caput Cice-
ro probabat, de pecunia ex nouis uectigalibus cogenda :
quo tamen in capite non nihil à Flavio dissidebat . ille
enim eam pecuniam pro agro priuatis adempto nume-
rari uolebat, agrum illum fieri publicum, & populo di-
uidi, aut minimo locari : (id enim fieri solitũ , scribit
Plutarchus in Tiberio) Cicero autem ea pecunia alios

agros populo emi, priuatis autem suas possessiones conseruari. ita & populo satisfaciebat, & priuatorum commodo consulebat.

18.

Ex nouis uectigalibus] Non ex omnibus, (nimium enim id fuisset) sed ex nouis. quæ autem erant noua uectigalia? bello scilicet proximis annis quæsitæ, nationibus maxime per Cn. Pompeium in populi Romani potestatem redactis. Plutarchus hæc tradit: cum tributa, quæ Reipublicæ pendebantur, quinquagies decies centena millia fuissent, ex Pompeij uictorijs aucto imperio facta esse octuagies & quinquies decies centena millia.

18.

PER quinquennium] Per tot enim annos uectigalia locabantur.

18.

POMPEIO] Quo auctore lex ferretur.

18.

AGRARIORVM] Hominum de plebe, qui agros cuperent ad egestatem depellendam.

18.

NOSTER exercitus,] Hæc est manus fauorum meorum. infirmi enim et pauperes, ut rerum nouarum cupidi, Ciceronem haud omnes amabant, quem scirent in Consulatu acerbissimum ijs fuisse, qui res nouas quæsierant. locupletes contra in oculis ferebant, cuius uigilantia sublatam coniurationem intelligerent, quam egestes & perditii ciues diuitum fortunis infensifecissent.

18.

SENTINAM urbis exhauriri] Cum ho=
mines sordidi migrarent in eos agros, quos pecunia pu=
blica emptos accepissent.

18.

BELLO,] Timore Gallici belli, maximeq;
Heluetiorum.

18.

REFRIMERAT.] Omissa fuerat.

18.

ILLE alter] Alter Consul L. Afranius.

18:

AD plebem traducendo] Ne idem iteremus,
vide supra, 17.

18:

INTERCEDITVR.] Legem promul=
gauerat de Clodio adoptando. ei legi intercedebāt alij
Tribuni.

18:

VT opinor,] Præter hæc opinor, inquit, nihil
est, quod ad te scribam de Republica.

18:

ILLARVM Nonarū Decembrium] Quo
" die supplicium sumpsit de coniuratis. Pro Flacco : O'
" Nonæ illæ Decembres, quæ me Consule fuistis : quem
" ego diem uere natalem huius urbis, aut certe saluta=
" rem appellare possum.

18:

DISIVNGI,] Primum, quodd molestæ tu=
lissent factum esse senatusconsultum, ut de ijs, qui ob

iudicandum pecuniam acceperant, quæreretur : deinde, quod non impetrassent de inducenda locatione Asianorum uectigalium. 17.

18:

PISCINARIOS] Piscinarum studiosos Hortensium, & Lucullum : uterque enim Attici amicus, Hortensius etiam familiarissimus : ut 39 : & Nepos in uita.

18:

FIRMIORA præsidia] Cum disiungi uiderem senatus & equitum concordiam ; quod mihi speraueram fore firmissimum præsidium ; (si quidem eorum sententias, auctoritatemq; secutus, in perditos ciues animaduenteram : ut ex ea re si qua unquam in me Tribunitia tempestas oriretur, senatus & equites pro mea salute pugnaturi uiderentur) ad alia præsidia conuersus, coniunxi me cum Pompeio, & in gratiam redij cum iuuentute .

18:

TACVERAT,] Non dum laudaueras eas res, quas ego in Consulatu gesseram . laudauerat autem Crassus non libente Pompeio. 9.

18:

EX illarum rerum dissensione] Quia Pompeio non probarentur quæ in Consulatu gessiissem.

18:

IN sua ratione] Ad priuatas opes retinendas.

18:

QUAE erant in me incitata,] Propterea quod acerbe in iuuentutem Cicero erat inuectus. 10 :

18:

POPVLARE, ac dissolutum:] Omnibus do operam ut satisfaciam, ita tamen, ut nihil agā, quod quasi uiro graui minus dignū reprehendi possit.

19.

EPICHARMVS] De quo Horatius, opinor in epistola ad Augustum :

- » Dicitur Afranij toga conuenisse Menandro,
  - » Plautus ad exemplum Siculi properare Epicharmi.
- Inuenit comoediam Syracusis, ut testatur Suidas, quin etiam hunc locum, quē Cicero adducit, recitat in dictione νῆφειν.

19.

DE tuo autem negotio,] Factum erat senatus consultum alijs de rebus, sed hoc additum in extremo, ut liberi populi soluere ne cogerentur. 23.

19.

PEDARIORVM] Senatore, qui curules magistratus gessissent, curru in curiam honoris gratia uehebantur: cæteri pedibus itabant: unde pedariorū nomen. Gellius libro III. cap. XVIII.

19.

NOSTRVM] Qui maioribus honoribus functi sumus.

19.

ME esse ad scribendum] Me affuisse, dum scriberetur senatusconsultum. nam in senatusconsultis adscribebantur eorum nomina, qui affuissent: cæq; dicebantur senatusconsulti auctoritates. in epist. fam. 117. & in proœmio libri III. de Oratore.

19.

ALIAM rem] Primo relatum est non de populis liberis, sed alia de re, ut ex ipso senatusconsulto potes intelligere : deinde ex sententia Servilij additum est illud, ne liberi populi cogerentur soluere. quod si de populis liberis primo actum esset, ego, qui scirem à Sy-
 cionijs pecuniã tibi deberi, tua causa repugnassem, ne-
 que scribendo affuissem. 23.

19.

A' P. Servilio filio,] Viuebat enim pater P. Ser-
 uilius Isauricus. sic ad Quintum fratrem libro I I .
 >> carpebatur Pompeius à Bibulo, Curione, Faunio, Ser-
 >> uilio filio. et ad eundẽ libro I I I . P. Servilius pater
 >> significat, ualde te sibi gratum fecisse, quod de sua uolũ
 >> tate erga Cæsarem diligentissime locutus esses. & ubi
 patri & filio prænomen idem esset, additum est, pater
 & filius, ut internoscerentur : ex quo in his epistolis
 sæpe, Quintus pater, Quintus filius.

19.

IN postremis] Et hic pedarius erat, ideoq; in
 postremis sententiam dixit, cum ante dixissent curuli-
 bus magistratibus functi. annum agebat alterum &
 trigesimum: quod supputantibus liquebit : Cōsul enim
 fuit anno suo, idest ætatis anno X L I I I I . collega Cæ-
 sare iterum Consule, ut scripsit ipse initio lib. I I I . de
 bello civili. & à Consulatu Afranij & Metelli, qui-
 bus scripta est epistola, ad Consulatũ Cæsaris & Servi-
 lij anni undecim numerantur. ut nostra supputatio
 cum ratione congruat. annum igitur agens alterum
 & trigesimum, non dum ad Aedilitatis gradum per-

C O M M E N T A R I V S

uenerat : qui primus erat curulis magistratus , septem annis infra legitimum annum Consulatus . Hac uberiorius in libro de magistratibus.

19.

C O N V E N T V S] Recentī re homines cōueniebant, ut inducendi senatusconsulti rationem inirent, quòd illud, De populis liberis, additum esset cum iniuria, damnoq; multorum . postea conuenire desierunt, cū intelligerent immutari nō posse. Idem pag. 20.

19.

T V I S blanditijs] Quando iudicio cū ijs agere non potes, impediēte senatuscōsulto proxime factō.

19.

N V M M V L O R V M aliquid] Attico enim Sicyonijs debebant. 7. 27.

19.

H O M I N I Attico] Tibi . ludit in cognomen Attici .

19.

D E suis historijs] De bello Marsico græce scriptis. Plutarchus.

19.

B A R B A R A quadam , & obsoleta] Non Attica, sed barbara, et nimis antiqua.

19.

T E R T I V M poema] Tertium opus de Consulatu meo, uersibus conscriptum. primus enim commentarius græce compositus, alter latinus, tertium poema.

19.

T ῖς πατέρες αἰνῶσι?] A filijs patres laudantibus,

quòd ipsi laudabiles non sint, transtulit Cicero ad se ipsum laudantem, quasi qui non laudaretur ab alijs.

Plutarchus in Arati principio dilucide exponit, & ait esse τὴν παλαιὰν παροιμίαν.

19.

QVOD potius sit,] Quod sit laudabilius nostro Consulatu.

19:

SECUS esse dictum] Scripserat enim Atticus, se putare, Quintum & Romæ, & in itinere de ipso minus commode locutum. 14.

19:

EPISTOLAM reddidit,] Rescriptam ad eam, cuius initium est, Magna mihi.

19:

INIVCVNDIVS] De discordijs Quinti & Pomponiæ.

19:

MODERATISSIMUM fuisse] Quoddam moderatissime tuleris.

19:

NEQVE de statu nostræ dignitatis est recedendum :] Recederem autem, si susceptam de Republica curam abiicerem. Responderat Atticus ad illud, Vt or Pompeio familiarissime, quod est pag. 15 :

19:

NEQVE sine nostris copijs] Non debeo Pompeij amicitiam tanti facere, ut veteres amicorum copias negligam. sine quibus intra alterius præsidia venire, idest uni Pompeio me totum credere, tutum non est.

C O M M E N T A R I V S

sic igitur faciam : firmabo , ut institui , meas opes amicitia Pompeij : & tamen, quia non unius fidei sunt omnia committenda, ueterum amicorum præsidia non dimittam.

20.

E T is, de quo scribis,] Manifestum est, Cn. Pompeium intelligi.

20.

N I H I L non summissum, atque popolare.] Verbum enim non faceret, quod quenquam de populo possit offendere. quo minus expectare ab eo constantiam, & animi firmitudinem debeo. ergo non commitemus, ut sine nostris copijs intra illius præsidia ueniamus.

20.

F L V C T V A N T E M sententiam confirmassem,] Cum eius animus in tuenda Republica nutare interdum uideretur, confirmavi.

20.

A' S P E malorum] Sperauerant enim improbi homines contentionem mihi fore aliquam cum Pompeio ex illarum rerum, quas in Consulatu gesseram, dissensione. 18 :

20.

A D medium rerum laudem] Tantum abest ut propter eas res à me dissenserit, ut eas etiã in senatu non semel, sed sæpe laudarit. 18 :

20.

N V L L A M rem tanti aestimassem.] Nihil mihi tanti fuisset, ut cum eo me coniungerem.

20.

BONOS viros] Quos paulo ante suas copias uocauit.

20.

Σπάρεταν] Rempublicam, quam semel tuendā suscepī, nunquam deferam. adagium est in Suida, et Plutarcho, πάρεταν ἔλαχες, ταύταν κόομαι : de ijs, qui bus cum fortunæ munere contigisset ut Spartæ nasceretur, degenerare à tam nobilis patriæ testata uirtute sine magno dedecore non liceret.

20.

POST Catuli mortem] Perierat non multo ante : nam Consulibus Pisone & Messalla, anno proximo superiore uiuebat : ut pagina II : & apud Plutarchum in Crasso.

20.

HANC uia optimatum] Rectam rationem in Republica.

20.

NEC comitatu] Scribit Plutarchus in Crasso, Ciceronis, Catuli, Catonis fuisse quandam in defendenda libertate societatem, & consensionem.

20.

RHINTON] Poeta comicus Tarentinus : de quo Suidas.

20.

Οἱ μὲν παρ' οὐδ' ἐν εἶσιν, οἷς δ' οὐδ' ἐν μέλει.] Iambicus senarius. Latine sic : Alij quidem propè nihil sunt, alijs autem nihil curæ est. qui me, inquit, recta sentientem adiuuare, et in optimatum uia pergentem

COMMENTARIUS

forsitan sequi uellent, infirmi ab auctoritate nō possūt :
 & qui possent, negligunt.

20.

PISCINARIJ] Hortēsius, & Lucullus;
 quos Ciceronis, noui hominis, dignitas angeret. 17.

20.

A'CVRIA] Sæpe curiam pro senatu, forū
 pro populo ponit, figura grammaticis obseruata. A'
 CVRIA igitur, à senatu. ego me, inquit, ad popula
 rem rationem nō dabo, ut Pompeius, ut Cæsar, ut omnes
 non boni ciues : senatui semper ita affixus hærebo, ut
 nulla res diuellat.

20.

REBUS meis consentaneum :] Ne dissen
 tiam à me ipso, qui in Consulatu meo nihil gessi non
 auctore senatu.

20.

NON multū spei est in senatu :] Vt senatus
 factū senatusconsultū de liberis populis inducat. 19. 23.

20.

IAM,] Nam initio fuerant, qui quererentur :
 quod epistola proxima dixit: Conuentus, qui ini
 tio celebrabantur, iandiu fieri desierunt. 19.

20.

ALIA uia] Quando in senatu spes non est.

20.

AD quos pertineret,] Non animaduersum est,
 illud, De populis liberis, addi sine multorum detrimen
 to non posse. 23.

PARTIM

20:

PARTIM malevolentia,] Sunt in senatu,
qui odio prosequantur eos, ad quos intelligunt ex sena-
tus consulto rei familiaris iacturam peruenire : itaque,
ne inducatur, pugnabunt.

20:

OPINIONE æquitatis] Ut ea, quæ recta
sunt, constanter tueri uideantur. & OPINIO-
NE AEQVITATIS, quasi non tam de ipsa
æquitate, quàm de opinione hominum, & inani qua-
dam specie laborent.

20:

MEDIOCRIVS] Quasi aperte Metel-
lus ostenderet, se bellum malle, quàm otium.

20:

AVLI uero filius] Afranius Consul. 13. 17.

20:

MAGNI nostri ὑπώπιον.] Pompeij macu-
la & infamia : quia Pompeij potissimum opera ad
Consulatum Afranius peruenerat. 13.

20:

SER. Claudius] Frater Pætī . de quo in epi-
stola ad ipsum Pætum his uerbis : Seruius frater tuus,
quem literatissimum fuisse iudico, facile diceret, hic
uersus Plauti non est, hic est, quod tritas haberet aures
notandis generibus poetarum, & consuetudine legen-
di. Frater autē Claudius Papirij, non germanus (nā
eodem uterque appellaretur nomine) sed aut consobri-
nus, aut ex eadem matre, diuerso patre. 23.

H

20:

PER legem Cinciam licere capere] Iocatur in
 legem Cinciam, quæ erat de donis et muneribus. In I I.
 » de oratore, Sæpe, inquit, sententiose ridicula dicuntur,
 » ut M. Cincius quo die legem de donis & muneribus tu
 » lit, cum C. Cento prodixisset, & satis contumeliose, quid
 » fers Cinciole, quæssisset: ut emas, inquit, Cai, si uti uelis.
 » & in de senectute: Quadriennio post factus sum Præ
 » tor: quem magistratum gessi Consulibus Tuditano &
 » Cethego, cum quidem ille admodum senex suasor legis
 » Cinciæ de donis & muneribus fuit. Et Livius libro
 » I I I I. Quid legem Liciniam excitavit de quingentis
 » iugeribus, nisi ingens cupido agros continuandi? quid
 » legem Cinciam de donis & muneribus, nisi quia ueriti
 » galis iam, & stipendiaria plebs esse senatui ceperat?

20:

CINCIVS] Hic Attici negotia Romæ pro-
 curabat. 4:

20:

AGIT maximas gratias:] De eo, quod ipse
 tua sponte ipsius causa iam fecisti. Tale illud in epist.
 » fam. 31. Omnino tibi agit gratias: sed idem scribit,
 » meas literas maximum apud te pondus habituras.

IN LIBRVM II. CICERONIS EPI-
STOLARVM AD ATTICVM,
PAVLI MANVTII COM-
MENTARIVS.

21.

VNTI mihi Antium] Huc se nobiles
E Romanos animi causa contulisse, legimus in
Strabone. aberat autem Roma Antium sta-
dijs CCCVII, hoc est milliarijs XXXVIII cū
dimidio. nam, ut ait Plutarchus in C. Graccho, Το
μίλιον ὀκτώ σταδίων ὀλίγον ἂν ποδῶν.

21.

GLADIATORES M. Metelli] Gla-
diatorum certamina cum alij cupide uiserent, ego cu-
pide reliqui.

21.

LEGI enim libenter,] Quod & tua essent,
& de rebus meis, ideo libenter legi. sed ad genus ora-
tionis quod attinet, horridula mihi, atque incompta ui-
sa sunt. et LIBENTER quasi diligenter: ut
contra non libenter legunt, qui negliger.

21.

ORNATA hoc ipso, quod ornamenta neglexe-
rant,] Fortasse imitatus est Terentij figuram ex
Phormione:

Virgo pulchra: &, quo magis diceret,

Nihil aderat adiumenti ad pulchritudinem.

quale etiam uetus illud in mulieres odoratis unguentis
non utentes: Ideo bene olere, quia nihil olerent. quod
est apud Plautum in Mustellaria. cui sententiæ nō dis-

- similis illa Varronis in satyra Menipea, quam recitat*
 » Macrobius libro III. Bellaria ea maxime sunt melli=
 » ta, quæ mellita non sunt.

21.

ISOCRATIS *μυροθήκιον*,] Non disce=
 dit à tralatione unguentorum, quia dixerat horridula,
 & olere. Attici oratio, quia sine pigmentis, horridior:
 nitida Ciceronis, quia cum pigmentis.

21.

EIVS discipulorum] Multos docuit Isocra=
 tes: quorum notissimi Ephorus & Theopompus; ille ut
 ingenio tardior, et calcaribus concitandus, sic vita pro=
 bior; hic ut acrior, & freno coercendus, ita & impro=
 bior. Hæc Suidas. Isocratem apud Plutarchum deri=
 det Cato maior, quod eius discipuli senescerent dicendo,
 ut apud Ditem causas agerent.

21.

STRICTIM attigisti,] Cursim legisti,
 missum uidelicet ab alijs: (iam enim diuulgatus erat,
 siquidem & Possidonius eum Rhodi legerat, ut infra
 proxime) post autem eum, opinor, accepisti, quem ego
 L. Cossinio dederam.

21.

FASTIDIOSE] Cum omnia in eo dili=
 gentissime examinassem, usque ad fastidium.

21.

ORNATIVS] Quod homo Græcus ui=
 deretur præstare posse.

21:

ADOLESCENTVLORVM studijs ex

citati,] Quia uidemus adolescentulos eloquētiæ studio teneri.

21:

F V I T enim mihi commodum &c.] Licuit enim mihi ad Demosthenis imitationem curare, ut orationes aliquot meæ de Republica in Consulatu habitæ legerentur.

21:

I N senatu Cal. Ian.] De lege agraria contra P. Seruiliū Rullum, Tribunum plebis: quæ extat, sed initium desideratur. eamq; significat in epistola ad Lē-
 22 tulum, cum inquit: Memoria tenebam, nobis Cōsulibus
 22 ea fundamenta iacta Calendis Ianuarijs confirmandi
 22 senatus, ut neminem mirari oporteret, Nonis Decembri-
 22 bus tantum uel animi fuisse in illo ordine, uel auctori-
 22 tatis.

21:

A L T E R A ad populum] Quæ extat. Plinij
 22 uerba hæc sunt libro V I I. cap. X X X. Sed quo te
 22 M. Tulli piaculo taceam? quo ue maxime excellentem
 22 insigni prædicem? quo potius, quàm uniuersi populi il-
 22 lius gentis amplissimi testimonio, & tota uita tua Con-
 22 sulatus tantum operibus electis? Te dicente, legem agra-
 22 riam, hoc est alimenta sua, abdicauerunt tribus. te sua-
 22 dente, Roscio theatralis auctori legis ignouerunt, nota-
 22 tasq; se discrimine sedis æquo animo tulerunt. te oran-
 22 te, proscriptorum liberos honores petere puduit. &c.

21:

D E Othone,] Pro Sex. Roscio Othone: cui plebem Cicero reconciliauit, moleste ferentem, quòd is legem tulisset, ut equites in theatro separatim à plebe in quatuordecim proximis ordinibus sederent. Plutarchus in Cicerone, & Plinius libro V I I. item in oratione

pro Muræna, & Peditanus in Corneliāna .

21:

PRO Rabirio ,] Pro C. Rabirio perduellio-
nis reo , ad Quirites . extat.

21:

DE proscriptorum liberis] Sylla proscriptorum
liberis aditum ad magistratus lege obstruxerat. his pe-
tentibus, ut, abrogata Syllæ lege, honores capere liceret ,
Cicero Consul dissuasit . Sed operæpretium est recitare
locum ex oratione in Pisonem , quoddam huic epistolæ non
» parum lucis asferre uideatur . Ego, inquit, Calendis Ia-
» nuarij senatum , & bonos omnes legis agrariæ , ma-
» ximarumq; largitionum metu liberaui . ego agrum Cam-
» panum, si diuidi non oportuit, conseruaui : si oportuit,
» melioribus auctoribus reseruaui . ego in C. Rabirio per-
» duellionis reo XL annis ante me Consulem interposi-
» tam senatus auctoritatem sustinui cōtra inuidiam, at-
» que defendi . ego adolescentes bonos & fortes , sed usos
» ea conditione fortunæ, ut, si essent magistratus adepti ,
» Reipublicæ statum conuulsuri uiderentur ; meis inimi-
» citijs , nulla senatus mala gratia comitiorum ratione
» priuaui . ego prouinciam Galliam, senatus auctorita-
» te, exercitu, & pecunia instructam , & ornatam , in
» concione deposui . ego L. Catilinam, eadem senatus, in-
» teritum urbis non obscure, sed palam molientem, egre-
» di ex urbe iussi . ego tela extremo mense Consulatus
» mei intenta iugulis ciuitatis, de coniuratorum nefarijs
» manibus extorxi.

21:

QVA Catilinam emisi ;] Extat.

21:

QVAM habui ad populum] Extat, & item
quæ consequentur duæ.

21:

INVOCARUNT;] Mallem, Indica-
runt: ut subaudiatur, cōiurationem. indices enim Al-
lobroges Consul Cicero in senatum introduxit. In ora-
tionibus: & Salustius.

21:

DVAE breues,] Vna, quæ in Rullum ad
populū tertia legitur, breuissima: alterā desideramus.

21:

» LIBRIS] Orationibus: ut in Oratore, Nos
» etiam in hoc genere frequentes, ut illa sunt in quarto
» accusationis. quartā enim orationem in C. Verrem
intelligit.

22.

PVLCELLI] Clodij pag. 12:

22.

METELLVS impedit,] Obsistit enim, ne
plebeius fieret P. Clodius: ut in oratione de Aruspicum
responsis, & pro M. Celio.

22.

NON simulat,] Ante causam occultauerat,
cur ex patritio plebeius fieri uellet: nunc non simulat:
præsefert, ideo se de transitione ad plebē cogitare, ut de-
inceps Tribunus fieri possit. quod patritio nō licet. 17.

22.

IN SICILIA] Vbi Quæstor fuerat. Quæ-
sturam autem Aedilitas consequebatur: sed plebeijs ho-
minibus inter utranque interpositus Tribunatus plebis

patebat. Clodius autem patritius, quia Tribunatu legibus excludebatur, Aedilitatem se statim petiturum dilatarat : postea, ut Ciceroni diem diceret, plebeius factus Tribunatum petijt, & adeptus est.

22.

S A E P E dictitasset.] Sic Bessarionis et Causalcatidis uterque liber. Subaudi, se esse petiturum. omnino abundare uidetur dictio S A E P E, cum frequentium uerbum sequatur : sed ferri potest, cum & Matius in epistola ad Ciceronem dixerit, Frequentes uentitasse, pro sæpe uentitasse.

22.

P A T R I T I I S] Patritij Sergius Catilina, Cornelius Lentulus, principes coniurationis.

22.

A' F R E T O] Quod iacet inter Messanam Siciliae ciuitatem, et Regiū Calabriæ, in extrema Italia.

22.

P R O D I R E] Cum summa celeritate usus, præter spem omnium affuerit.

22.

T R I B V S horis Roma Interamnā :] Designat illud tempus, cum Clodius de sacris pollutis accusatus, quod noctu intrasset eam, ubi Vestales pro populo faciebant ; apud iudices testimonio Cassinij Scholæ probauit, se, qua hora diceretur inter sacra deprehensus, Interamnæ fuisse : quod tamen perspicue falsum intelligebatur, quia & Cicero eum, et multi eo die Romæ uiderant, tribus horis ante horam deprehensionis : ut tum quidem Interamnæ esse Clodius non potuerit,

nisi si tribus horis Roma Interamnā posset accurre-
re. quod cum non posset, propter locorum maiora in-
terualla; cauillans tamen Cicero, factum id à Clodio
dicit, quia iudicibus probare uisus est, quoniam est abso-
lutus.

22.

ITEM ante:] Cum noctu introiuit domū
Cæsaris, ubi sacra Bonæ deæ à mulieribus celebrabātur.

22.

CVM iri maxime debuit.] Cum afficiendus
supplicio fuit, quod Bonæ deæ sacra uiolasset. & ioca-
tur in ambigua significatione: nam ire obuiam, prodi-
re obuiam proprie ualet; μεταφορικῶς, resistere: ut li-
bro IIII. Huic obuiam it Cato. Qua ratione et Bru-
tus in quadam epistola dixit, Maleuolentiæ hominum
in me, si poteris, occurres.

22.

CVM candidatum deducerem,] Candidatos
ad commendationem clari uiri Martium in campum
deducebant. Q. Cicero de petitione Consulatus.

22.

SICVLIS locum gladiatoribus dare.] Si-
culis meis clientibus locum dare, ubi gladiatorum certa-
mina spectare possent. amicis enim, et tribulibus ad spe-
ctacula locus dabatur: ut in oratione pro Muræna.

GLADIATORIBVS: cum gladiatores pu-
gnarent. sic locutus est 34. & in epist. fam. 164: et
in prima in Antonium in extremo, et in nona item in
extremo.

22.

NOVOS patronos institutam.] Nouos pa-
tronos Siculis dabo, quando tu, uetus eorum patronus,

locum ijs dare gladiatoribus non consuesti. Et patronus Sicularum Cicero iam inde à Quæstura sua Siciliensi.

22.

SED soror &c.] Quia se ipsum designauit, cū dixit, NOVOS PATRONOS, (nam & ipse Quæstor fuerat in Sicilia) intulit, Sed locum dare Sicularum non facile potero, cum soror mea, quæ tantum habeat loci, unum mihi solum ad spectandum pedem det. quasi dicat: poteris igitur tu multo minus, cui consularis soror nō est. CONSULARIS: uxor Consulis Q. Metelli, quæ propterea loci plurimum in spectaculis haberet. PEDEM: de pede, qui est in mensura, Clodius intellexit, Cicero uertit ad genus concubitus, quo mulieris utrumque pedem tolli significat Ouidius in tertio de arte amandi:

Melanion humeris Atalantæ crura ferebat.
nec dubitabatur, quin Clodius cū tribus sororibus rem
habuisset. unde illud in epistola ad Lentulum: Qui non
pluris fecerat Bonam deam, quàm treis sorores.

22.

NON consulare] Obscœnum, minimeq; dignum, quod à Cicerone, homine consulari, diceretur.

22.

MALE consularem.] Facit enim, quæ Consulis uxorem non deceant.

22.

SEDITIONOSA:] Hanc fratris Clodij patronum appellauit pagina 12: et, gratia multum posse, ostendit in peroratione orationis pro M. Celio, cum eius opera Sex. Clodium dixit absolutum.

22:

VIDETVR refrixisse.] Tota res agraria interpellata bello refrixerat, dixit pag. 18.

22:

MOLLI brachio] Leuiter : tralatione ab ijs, qui pueros errantes leuiter percutiunt.

22:

DE populari leuitate] Vt grauiorem se ciuem in Republica præstaret. 20.

22:

BENE gesta,] Bello Mithridatico.

22:

CONSERVATAE] Extincta coniuratione.

22:

CVIVS nunc uenti ualde sunt secundi,] Quòd uictor ab Hispanijs ad triumphum decessisset.

22:

NVM tantum] Quantum tu uideris suspicari, qui me de Pompeij familiaritate obiurgas.

22:

QVAM quæ execaret] Ciues enim populares, minus recte sentientes, quos alij non sapientes oppugnarent, ego potius studeo lenire, et artificio quodam ad Reipublicæ partes traducere. ita non uideor improbandus, qui, quod in ciuitate, quasi in corpore, uitiosum est, sanare uelim potius, quàm execare. Notat nimiam, Catonis maxime, seueritatem, quæ Reip. noceret.

22:

EQUITATVS ille,] Equites Romani, quos ego cum senatu coniunxeram.

22:

IN clino Capitolino,] In æde Concordiæ ad radices assurgentis Capitolij. qua in æde Consul Cicero senatum consuluit, quid de coniuratis deprehensis statuendum uideretur; cum etiam equites Romanos adhibuisset. quod iniriū fuit eius cōcordiæ, quæ inter equites et senatū est consecuta: ut supra docuimus, 16:

22:

TE signifero, ac principe,] Cum te quoque, equestris ordinis principem, ad eam consultationem adhibui. sed persistit Cicero in tralatione rei militaris: & quia dixerat, EQVITATVS; intulit, TE SIGNIFERO: cum nihil aliud significet, quā, in senatu Atticum, qui principem locum ordinis equestris obtineret, cum cæteris equitibus affuisse.

22:

NOSTRI autē principes] Principes ciues, Lucullus et Hortensius, piscinarū studiosi. 17. 18: 20.

22:

MVLI barbati] Barba gemina mulos insigniri labro inferiori, Plinius libro IX. cap. XVII. scriptum reliquit.

22:

NOLINT obesse,] Reipublicæ. & Pompeium maxime, ac Cæsarem intelligi, perspicuum est.

22:

VERIVS,] Aequius: ut pro Murena:
» Negat uerum esse allici beneuolentiā cibo. item Cæsar, Linus, Virgilius, Horatius.

22:

IN iudicium uenire] Accusari apud iudices.

23.

EQUITES curiæ bellum,] Indixerūt, subaudi : & curiam accipe pro senatu : ut sit continens pro contento.

23.

RENUNCIANTIBVS ?] Petentibus ut locatio Asianorum uectigalium induceretur. pagina 15 :

23.

RETINENDI ordinis causa] Ne ordo equester alienaretur à senatu . publicani enim equites Romani.

23.

FACIENDA iactura] Fuit satisfaciendum equitibus locationis inductionem postulantibus , quanquam id cum ærarij iactura fieret.

23.

CONSULE in carcere incluso] L. Flavius Trilunus pl. Metellum Consulem in carcerem inclusit, quia legem agrariam perferri non sineret. alijs tamen Tribunis opem ferentibus , & Pompeio suffragante, aliquot post horis exiuit. Dion libro XXXVII.

23.

ASPIRAUIT nemo eorum ,] Maxime equites Romanos significat : quorum opera cum Cicerō Consul usus esset in defendenda Republica, post alienati à senatu propter senatusconsultum de iudicijs , & quia de inductione Asianorū uectigalium minime impetrabant, non modo non concurrerunt ad opem Metello ferendam, aut iuandos optimates in seditionis tumultu , sed nec aspirarunt , idest ne animo quidem se fauere indicarunt.

23.

MERCEDE conductos] Quid ergo, inquires,

feremus istos equites, in iudicio pecuniā accipientes ?

23.

LIBERTINIS, atque etiam servis] Præstat, equites Romanos corruptos et mercede conductos, iudices habere, quā libertinis et servis servire : à quibus contra perditos ciues opem implorare cogemur, si equestris ordinis præsidio priuamur.

23.

ἄλις προυδῆς .] Sat studij : subaudi, positum est à nobis in tuenda ordinum concordia. nunc, ut dies postulat, ita uiuamus : quando iam officio satis, superq; fecimus.

23.

MEAM tribum tulit honestius,] Tribum ferre dicitur, cui tribus uel magistratū petenti, uel modum aliquod suffragijs defert.

23.

QUAM suam,] Vtranque tulit, sed meam honestius, quā suam.

23.

LUCIUM perdidit.] Non tulit tribum Luceij. Et apparet Fauonium magistratum petiisse. nec mirum, perdidisse Luceij tribum : quippe cum Luceius Cæsaris, Fauonius Catonis familiarissimus esset, Cato autem & Cæsar cum natura, tum uitæ instituto dissidentes. perdidit igitur tribum hominis non amici, Ciceronis tulit, qui senatus partes sequebatur, ut Cato, & Fauonius ; non populum, ut Cæsar.

23.

INHONESTE,] Cum nō haberet, quod in Nasicam dicere posset. turpiter igitur, et inhoneste accusauit.

23.

MODESTE] Cum uideatur laudare Fauonium, reprehendit: nam, MODESTE, leniter, frigide, non uehementer: quod est uitiosum in accusatore.

23.

MOLONI] Qui Fauonium Rhodi eloquentiam docuerat.

23.

NUNC tamen petit iterum] Repulsam igitur tulerat priore petitione.

23.

REIP. causa.] Iactatio Fauonij cum excusatione quodd iterum peteret: iterum enim petere non sua, sed Reipublicæ causa: alioqui post priorem repulsam non fuisse petiturum.

23.

QVID agat,] De petitione sua. petijt enim paulo post Consulatum cum Bibulo et Casare, sed præteritus est.

23.

CVM Casarem uidero,] Qui cum Luceio contra Bibulum coiuerat: ideoq; Luceij omnia consilia, quod ad petitionem attineret, scire poterat. supra 15:

23.

SICRONII te lædunt,] Qui debitam tibi pecuniam non soluunt. 19.

23.

CAYONI, & eius æmulatori Seruilio] Quorum opera factum est senatusconsultum de populis liberis. Non dum igitur curulem magistratū Cato gesserat, cum S.C. factum est: supra enim, illud senatusconsultum summa pedariorum uoluntate, nullius

» nostrum auctoritate factum. 19.

23.

E A plagā] Illud senatusconsultū nō tibi solū,
sed multis præterea bonis uiris detrimentū attulit ; qui
creditam ante pecuniam ijs populis, quos senatus proxi-
me liberos esse iussit , exigere non possunt . 19. 20.

23.

DEINDE in dissensionibus] Planius ad sen-
tentiam, NE IN DISSENSIONIBVS .
ut hoc dicat : Quando ita senatus decreuit, laudemus :
nam reprehendentes , qui assentiret , non haberemus :
frustra autem dissentire stultum est.

23.

A M A L T H E A mea] Gymnasium & ip-
se Amalthææ nomine extruxerat Attici exemplo. 13 :

23.

I N D I G E T tui .] Quod attinet ad orna-
tum , & τοποθεσίαν. 13 :

23.

VINDICEM æris alieni] Coniuratio Ca-
tilinæ propter æs alienum facta, odio maxime credito-
rum. recte igitur uindex, & seruator creditorum Ci-
cero, quia coniuratos occiderat . & uindex dupliciter
ponitur. uindex coniurationis, qui coniurationem oppri-
mit: uindex libertatis, qui libertatē restituit: ut hic, uin-
dex æris alieni, qui creditores seruat : quod μεταφορί-
» κως dixit in epistola ad Sestium , Non putant ei num=
» mos deesse posse, qui ex obsidione fœneratores exemerit.
sic , ultor Catilinæ, in oratione in Pisonem : & ultor
inimicorum, in epistola ad Lentulum: diuerse: nam il-
lud

lud pro Catilina, hoc contra inimicos.

23.

AE R E non Corinthio,] Sensus est: Tusculani & Pompeiani ædificatio magnum mihi æs alienum attulerunt. sed iocatur in ambiguitate uerbi: cum æs Corinthium maxime laudaretur.

23.

H O C circumforaneo] Quod ab argentarijs foenerantibus sumitur, qui tabernas habebant in portibus circa forum. S P E R A M V S E S S E O T I V M : uide 17 : 20 :

23.

P R O G N O S T I C A mea] Puto libellū fuisse, qui prognostica Ciceronis de Republica complecteretur.

23:

A D O c t a u i u m] Videamus, O c t a u i u s hic qui sit, & qua de re agatur: quod arbitror non omnibus patere. Hoc tempore Asiam regebat Q. Cicero, Macedoniam C. O c t a u i u s. de quo his uerbis in epistola II. libri primi ad fratrem: Et mediocri me dolore putas affici, cum audiam qua sit existimatione Virgilius, qua tuus uicinus C. O c t a u i u s? (sic enim legimus, nō Cn. ut patet ex infra scripto lapide) Et Suetonius in Augusto: O c t a u i u s pater ex Prætura Macedoniam sortitus, fugitiuos, residuam Spartaci et Catilinæ manum, Thurinum agrū tenentes, in itinere deleuit, negotio sibi in senatu extra ordinem dato. prouinciæ præfuit non minore iustitia, quàm fortitudine: nanque Bessis, ac Thracibus magno prælio fuis, ita socios tractauit, ut epistolæ M. Ciceronis extent, quibus Quintum fratrem,

- » eodem tempore parum secunda fama Proconsulatum
 » Asiae administrantem, hortatur, & monet, imitetur in
 » promerendis socijs uicinum suū Octauium. Macedo-
 niam igitur administranti commendari Atticus cupie-
 bat, cum in ea prouincia negotiorū quiddam haberet :
 ideoq; et C. Antonio, eandem prouinciā ante Octauium
 regenti, Cicero eū literis cōmendauerat. In epist. fam. 62.

Lapis in hortis Colotianis, Romæ.

C. OCTAVIVS C.F.C.NP —
 PATER AVGVSTI
 TRIB. MIL. BIS. Q. AEDIL. PL.
 CVM C. TORANIO. IVDEX QVAE-
 STIONVM.
 IMPERATOR APPELLATVS EX
 PROVINCIA MACEDONIA.

23:

DEDI literas :] Commendatitias. cum ipso
 enim, ante quā discederet, nil eram locutus, quia non
 putabam te negotia in prouincijs habere, (erat autem
 Macedonia Romanorum prouincia) sed duntaxat
 in ijs locis, quæ Romanis magistratibus non parent, ut
 in Epeiro, aut Athenis, aut Sicyone:

23:

IN toculionibus] Manifeste deprauatus locus.

23:

CICERONEM nostrum.] Quintum Ci-
 ceronem, Quinti filium ex Pomponia Attici sorore, erat
 autem apud auunculum.

23:

αἰοι] Non libenter mecum solet esse Quintus filius, quod seueritatem disciplinæ meæ nō ferat: ut recte me patruū putet, idest minime indulgentem: quales patrum sunt: nam patres amore uicti filijs sæpe denegare non possunt, etiam quæ sentiant minus expedire. itaque 159. Pater, inquit, nimis indulgens, quidquid ego astrinxi, relaxat. et pro M. Celio: Fuit in hac causa pertristis quidā patruus, Censor, magister: obiurgauit M. Celium. et apud Persium: Cum sapimus patruos. apud Horatiū: Patruæ metuentes uerba linguæ.

23:

ΠΕΛΗΝΧΙΩΝ] Librum Dicæarchi de populis Peleenis. de quibus Suidas.

23:

ΔΙΚΑΕΑΡΧΙ] Quem infra suas delicias appellat. Siculus fuit, Aristotelis auditor, philosophus, rhetor, geometra.

23:

ΠΡΟΚΙΛΙΟ.] Qui et ipse multa scripserat, grammaticus doctissimus: cuius scripta fortasse magis Atticum delectabant, quàm Dicæarchi.

23:

ΜΙΗΙ heredes.] Obscurus, & forte mendozus locus. neque secus antiqui libri.

23:

Ηρώδης] Atheniensis, & opinor is, de quo libro XIIII.

23:

QV A' M unam literam scriberet.] Atticus enim literis significauerat, Herodem ad se accessisse, ut

scripta sua legeret. 23:

COMMUNVS accessit,] Venit enim ad te, ut scriptorū suorum molestissima lectione conficeret.

23:

LOLLIO] Lollia familia Romæ: et in antiquis libris ita scriptum, non, ut in vulgatis, lolio.

SANVS NON ES: non recte sentis. μεταφορὰ à corpore ad animū. VINO: alij, VINIO.

- » placet. nota familia: & Horatius, Augusto reddes
» signata uolumina Vini.

23:

CALENDAS uenire,] Quo die C. Antonius, à Q. Maximo accusatus, causam dicere debebat.

23:

NON uenire?] Ex Macedonia provincia redeuntem, quam auare & infeliciter administrauerat, uide pag. 6.

23:

ITA ad me mittunt,] Ita mihi Roma scribitur à meis. NIGIDIVM: Prætozem.

COMPELLATVRVM: euocaturū, coacturū.

23:

HVC non uenis,] Quoniam Romam recta proficisceris, nec uis de itinere deflectere, ut in uillas ad me uenias; Romæ domi meæ coenato; tertio quidem Calendas, si poteris, idest illo ipso die, quo te ad urbem futurū scribis; si minus, utique pridie Calendas.

24.

OPINOR δὲ ἀγγέλια] Opinor mihi debes δὲ ἀγγέλια, quia Valerium absolutum significo.

VALERIUS] Non uidetur hic esse L. Valerius Flaccus : qui absolutus est Cæsare Consule, ut est in ultima epistola huius libri: nunc autem Consulatum nondum Cæsar inierat . aut igitur alius Valerius est : aut Flaccus bis accusatus.

24.

DEFENDENTE .] Mecum . Extat Ciceronis oratio.

24.

ATILIO] Qui pro Valerio absoluendo preussauerat.

24.

ET Epicratem] Iam non agitur de iudicio Valerij Flacci, sed responsio est ad alteram partem epistolæ ab Attico acceptæ. & EPICRATEM opinor Pompeium, quasi, omnia tenentem : si quidem eo tempore princeps in Republica Pompeius . & infra nõ semel eum fidei nominibus designat, ut cum appellat Sampsiceramum, Arabarchen, Hierosolymarium, Megabocchum : de quibus singulis suo loco. S V S P I C O R : suspicor, aliquid fecisse, quò notari lasciuiam posset. & S V S P I C O R, de absente Pópeio.

24.

EIVS caligæ,] De Pompeij lasciuiam dicit se ex eius caligis suspicari, quibus in urbe solus uteretur, quoniam militare calciamentum erat, non urbanum. Et sanè Pompeius in uestitu, neglecta uulgari consuetudine, inane quiddam amavit ad perspicuitatem. unde illud pagina 17. Pompeius togulam illam pictam silentio tuetur suam. Et Fauonius Pompeij cultū notauit his uerbis : Non refert, qua parte corporis diadema gerat . quòd candidis fascijs uteretur. Valerius Max.

24.

V T fasciæ cretatæ,] Ita mihi non placebant eius caligæ, ut ante cretatæ fasciæ non placuerant. Vesteres Romani crura fasciis induebant : sed Pompeius cretatas gestauerat, cum aliorum eo colore non essent. reprehendit Cicero P. Clodium in oratione de aruspiciis cum responsis, quod purpureis usus esset.

24.

κύρου παρδείαν] Cyri architecti doctrinam. Et alludit ad Xenophontis librum, qui inscribitur κύρου παρδεία. fam. 102.

24.

R A D I O R U M &c.] Aiebat Cyrus architectus, cum radij oculorum per fenestras latis luminibus egrederentur, eas egressiones non tam esse suaves.

24.

E T E N I M] Argumentum pro fenestrarum angustijs contra latitudinem. Ab oculis nostris exeunt radij, qui quo longius progrediuntur, eo latius, alter ab altero, disjunguntur : ut ab oculis nostris ad locum, quem spectamus, fiat radiorum quasi pyramis quædam. Et si hunc totum radiorum, idest uisionis cursum græcis literis à principio ad finem notare uelis : in principio, idest in oculis nostris, unde uis oritur uidendi, statues α : extremum, quod spectamus, notabis duabus literis β γ : spatium inane, quod interiacet, quæ disuncti duo radij currunt, duæ item literæ signabunt δ ε. ergo si quis in cubiculo constitutus aciem aliquod per fenestram uelit intendere : quo angustior erit aditus fenestræ, eo magis oculorum radios in exitu cohibebit ; ideoq; erit illa suauior, quia radios disungi quam inime patietur ;

Et ut suaves angustæ fenestræ, ita non suaves vastæ
 ἡ ὀφθάλμῳ, aspectus, visionis initium, oculi ipsi.

24.

VIDES enim cætera.] Vides, cum ita sit,
 quo iunctiores radij per fenestras exeant, eo illas esse sua-
 viiores. lato autem aditu non ita iuncti exhibunt: latis
 igitur luminibus fenestræ non ita suaves.

24.

NAM si &c.] Si per simulacrorum inciden-
 tias videremus, & videndi sensus, ut aiebat Epicurus,
 è rerum simulacris fieret, in oculos nostros sese inferenti-
 bus: sequeretur, ut ipsæ rerum imagines, εἰδωλα quæ
 dicuntur, non facile per angustas fenestras ingredi, &
 ad oculos peruenire possent, itaq; in ipso aditu impedi-
 tæ laborarent. sed non ita est: neque enim, ut putat
 Epicurus, visio fit ex imaginibus rerum ad oculos aduo-
 lantibus, sed potius, ut Stoici sentiunt, ex radijs, qui ab
 oculis ad res ipsas emittantur. si Epicurum igitur sequi-
 mur, latæ fenestræ fiant, potius quàm angustæ; ne
 imagines ingredientes, paruo aditu coarctatæ labo-
 rent; unde aspectus oculis difficilior. sin Stoicis assen-
 timus: angustæ fiant potius, quàm latæ, ut radij quæ-
 maxime iuncti per eas emittantur: quo iuvare vide-
 tur sensus oculorum. Et apparet, Ciceronem cū Stoicis
 sentire, quia infert, Nunc &c.

24.

NUNC] Positū pro, sed: ut alibi, cū superio-
 ra tollit. quale illud, Nunc ut Apelles, in epist. fam. 13:

24.

FIT lepide] Contra quā sentit Epicurus.

24.

ILLA ἡ χυσις] Illa effusio radiorum per angustas fenestras. iuncti enim egredientes radij, deinde se effundunt. Gellius libro V. cap. XVI.

24.

SI reprehenderis,] In edificio.

24.

AD mensem Ianuarium,] Quo Caesar & Bibulus Consules magistratum inituri erant.

24.

IN QVA σωκρατικῶς εἰς ἑκάτερον,] Ego tibi, inquit, de Republica nunc in utranque partem disputabo more Socratico : deinde ad extremum dicam, quæ mihi placeat sententia : quo modo ueteres illi Socratici solebant ; qui cum εἰς ἑκάτερον disputassent, ad extremum, quid ipsis placeret, exponebant . Deinde incipit disputare. Agraria lex promulgabitur: quid agendū? resistam, an quiescam? si resisto: magnam subeo diminutionem; afficietur iniuria Pompeius, Caesar offendetur, uterque popularis. si quiesco : hoc quidem est deserre Rempublicam, nō secus ac si in Solonium, aut Antium abirem. magni igitur consilij res est: siquidem in utraque partem magna insunt momenta rationū . sed explica tuam sententiam Marce Tulli : dic aliquando τὴν ἀρέσκουσαν . ego, inquit infra, non opinor esse dubitandum, quin semper nobis uideatur εἰς οἰωνὸς ἀριστος ἀμύνεσθαι περὶ πάντης .

24.

CAESAREM] Consulem: qui ad uoluntatem perferendæ legis incubuerat, ut à populo gratiam

iniret. Suetonius, Plutarchus.

24.

BALBVM] Gaditanum, sed à Pompeio ciuitate donatum: pro quo extat oratio.

24.

CONIUNGERET.] Alterum alteri offensum reconciliaret. unde triuuiratus ille Reipublicæ exitiosus. scribit Plutarchus: cum Cæsar Pompeiū & Crassum dissentientes uidisset, cogitasse futurum in primis è re sua, si eos coniungeret: ni faceret, haud ferè quidquam eorum, quæ moliretur, posse perficere.

24.

PAX] Quies: ut illud in somnio Scipionis,

» Quæso ne me è somno excitetis, & pax sit rebus.

SENECTVTIS OTIUM: summum otium: quale senibus esse solet: qui ferè nihil curant.

24:

Κατάκρισις] Sanctio. in tertio enim libro de Consulatu meo quasi sanctione quadā me ipse obstrinxi Reipublicæ, cum Calliopen induxi præscribentem mihi, quid agerem.

24:

εἰς οἶκον] Homeri locus Iliadis libro XII. de Hectore auguria contemnente, & unum esse optimum augurium affirmante, certare pro patria.

24:

AMBVLATIONIBVS compitalitijs]

Quia scripserat Atticus, se pridie Compitalia cum eo futurum. Compitalibus igitur, dum alij ludis operam dabunt, nos hæc ambulantes conferemus. De die compitalitio Macrobius lib. I. Sat. Varro de lingua lat. Ci

cero in Pisonem, & ad hunc libro VII. 105 :

24:

ROGAT] Ut ueniat ad nos . MA-
TREM : Attici : quæ uixit annos XC . Nepos in
uita .

24:

SERAPIONIS librū] De geographia :
de qua Cicero scribere cogitabar. uide 27 .

24:

TRANSIGAS.] Cōficias : numeres pecu-
niam pro rebus, quas ab ipso emimus.

24:

IN eo, quod ostenderat,] Ostenderat se haud
immenso pretio contentum fore.

24:

MALE empta] Nimio empta . RED-
DI : Titinio.

24:

VOLUNTATE Pomponiæ] Non igitur
solus Cicero, sed cum Quinto fratre, aut cum Pompo-
nia fratris uxore eas res de Titinio emerat.

24:

NVMMI potius reddantur,] Si ea, quæ ma-
le empta sunt, Pomponia reddi non uult : solue Titi-
nio pecuniam uel quantam petet : prorsus explica rem,
ne scrupulus ullus, aut negotij quidquam supersit.

SCRVPVLVS : negotium, aut molestia ex infe-
cta re.

24:

AD Tigranem ?] Legatus ad Tigranem Ar-
menię Regem Clodius ? 26 : 27.

24:

SYRPIAE conditione :] Antiquus liber

Bessarionis, SYRPE CONDITIONES.
utrumque obscurum, & fortasse deprauatum.

25.

TEMPVS illud;] Cum aberit Clodius.

25.

QVINTVS noster] Qui Asiam regebat.

25.

IN otio confederit,] Tum explicatus, ut sseramus, administratione prouinciæ, imperio tertij anni terminato.

25.

SACERDOS Bonæ deæ] P. Clodius: qui muliebri uestitu ad sacra Bonæ deæ accesserat, quo iure sacerdotes solent. ironia.

25.

CVIVSMODI futurus sit] Nihil enim acturus contra me uidetur, qui de legatione ad Tigra-
nem cogitet. itaque nihil impedit, quo minus liberam
mihi legationem liceat sumere. SCIRIPOS-
SIT: hoc abest à Bessarionis antiquo libro. Causal-
cantis autem exemplar sic: Sacerdos bene de te cuius
modi futurus scius sit. uulgata lectio sententiã habet nõ
absurdam: sed cum in manuscriptis libris aliam scriptu-
ram uideam; uenit in mentem suspicari, ne quis ex
ingenio locum restituerit.

25.

QVOD à me ipso non descuiuerim.] Quod
de ueteri meo defendendæ Reipublicæ cursu gratiæ cau-
sa nõ deflexerim.

25.

MAGNUM opus est:] Quia sunt diffici-
les res ad explicandum. 27.

25.

PRÆTER quercum Dodonæā] Si quercus essent in Teretiæ saltu, ut in Epeiro tua sunt iuxta Dodonam ciuitatem; ego Epeirum ipsam mihi uiderer in Italia possidere. cætera nō minus abūde sunt, quā in tuis Epeiroticis possessionibus: quæ hoc uno præstant, quod proximas habent nobiles illas quercus Dodonæas, quæ uocales olim fuisse dicuntur. præterea nihil est in tota Epeiro, quod ego in hoc saltu non habeam. Herodotus lib. 11.

25.

VECTIVM.] Chrysippum Vectium architectū, Cyri architecti libertū. de quo in epist. fam. 102.

25.

PALÆSTRÆ Palatinæ,] Quæ erat in Ciceronis domo Palatina. de muro enim, quem restitui uolebat, spectabantur ij, qui se palæstra exercebāt.

25.

POMPONIAM & puerum] Ipse enim consumere æstatem in itinere cogitabat, sumpta libera legatione. PVERVM, Quintum Ciceronem Quinti filium ex Pomponia. IN TIMORE RVINAE: propter infirmitatem muri, de quo palæstra spectabatur.

25.

ÆGYPTVM] Fore uidebat, ut Cæsar Cōsul Legatum mitteret ad sancendam cum Ptolemæo Aegypti Rege societatem. eam legationem & sibi deferri cupiebat; & tamen uerebatur, ne alieno Reipublicæ tempore discedentem infamia consequeretur. Cæsar libro 111. de bel. ciu. 192.

25:

HIS mittentibus,] Cæsare & Pompeio legationem deferentibus: quibus Ciceronis discessus uoluptati futurus esset, quodd, absente Reipublicæ patrono, ipsi se omnia sperarent ex libidine administraturos.

25:

Αἰδ'έομαι] Homeri uersus de Heclore ἱλιάδος ξ.χ.

25:

Πουλυδάμας] Conuiuium Catonis timebo, ut Polydamantis Hector, si certamen cum Achille recusaret. ἱλιάδος χ.

25:

EXCIPIAMVS,] Quod ad Aegyptiam legationem attinet, ne properemus, sed excipiamus, & expectemus, num deferatur.

25:

CONTULERIT] Quod Pompeij consilia probe nosset ob intimam familiaritatem. itaque pa-

gina 32: Velim, inquit, ex Theophane expiscere, quoniam
nam in me animo sit Arabarches. cum eo loco Pompeij
designet. & 73: Pompeius mihi uidebatur in Hispaniam
iturus. id ego minime probabam: qui quidem Theophani
facile persuasi, nihil esse melius, quam nusquam illum
discedere. ergo Græcus incumbet. ualet autem auctoritas
eius apud illum plurimum. Hic est Theophanes ille
Mitylenæus, de quo his uerbis in oratione pro Archia:
Quid noster hic Magnus, qui cū uirtute fortunā adæquauit?
non ne Theophanem Mitylenæū, scriptorem rerum suarum,
in concione militum ciuitate donauit? & Plutarchus sæpe.

25:

SE destitutum,] A^l Cæsare : cuius opera Consulē se designatum iri sperauerat , propterea quòd ei Consulatū petenti suffragatus erat : ut est pagina 25:

25:

NEPOS] Cum Q. Metellus Nepos proficiscatur, quem opinio erat in locum Auguris mortui petiturum ; cuius Auguratus deferetur ? Et innuit , Nepotem certum Augurem fuisse futurum, nisi Roma discessisset: cur ? quia fratris in locum surrogari æquum erat. perierat enim Q. Metellus Celer Augur ; ut ex oratione in Vatiniū cognouimus : Nepos autem & Celer fratrum filij ; ut libro V. epist. fam.

25:

PROFICISCITVR,] In Hispaniam ex Pratura , Proconsulis tamen titulo : itaq; eum Plutarchus appellat in Cæsare.

25:

DEFERATVR.] Delatus est P. Vatiniū. legimus in oratione contra ipsum.

25:

CAP I possum.] Si enim isti Auguratū mihi deferrent, captus beneficio dissentire ab ijs in Republica non possem. non dum enim erat Augur Cicero, nec fuit nisi post reditum ab exilio. quanquam in epistola, quam scribit ad Catonem , dicit se Auguratum neglexisse : sed scribit ad Catonem, idest ad hominem seuerissimum, ab omni prorsus ambitione alienum.

25:

VIDETE ciuitatem meam.] Hemistichium

ex ueteri poeta, in miserabilem ciuitatis aspectum.

25:

QV AE putauī esse præclara] Magistratus, & honores.

25:

EXPERTVS sum] Quia summi honores summa cum laude gesti, mihi tamen, ut uideo, contra perditorum conatus præsidij minimum attulerunt. iam enim, equitibus à senatu alienatis, cum Q. Catus & Q. Metellus, duo fortissimi Reipublicæ propugnatores, obijissent; Pompeij, Cæsaris, & Crassi facta coitio esset; Bibulus Consul, armis foro pulsus, domi se teneret; senatus duces non haberet; afflictæ langueret optimatum causa; non dubie Cicero impendentem exilij sui calamitatem suspiciebat.

25:

CVM omnibus Musis rationē habere] Proxus me literis dedere.

25:

RESCRIIBE certius,] Num ita grauiter laboret, ut desperetur.

25:

QVID de P. Clodio] Num legatus ad Tigrauem profisciscatur.

26.

FLUCTVS numero] Quod ab ijs fieri solet, quos ipsum nihil agere delectat.

26.

LACERTAS] De terrestribus lacertis absurdum est intelligere: in quem enim usum caperentur? de piscibus recte accipietur. quanquam Plinius, Celsus, Martialis uirili genere lacertos scribunt: ego nō

video, quid repugnet, quo minus et lacertas scribi possit. nam si ad differentiam fit mutatio; cur non eadem fit in alijs nominibus, quæ & terrenis bestijs, & aquatilibus cōmunia sunt? ut, cū dicimus, Canis, Lupus, Leo, nomina sunt terrestrium animalium, sunt item piscium; nihil tamē ad differentiā mutatur. huiusmodi sexcēta.

26.

SERAPIONE, & Hipparcho] Qui scripserant περὶ τῆς γεωγραφίας.

26.

ὁμοειδῆς,] Nam & de montibus, & de fluminibus, & de situ urbium, aliāq; huiusmodi sæpius iterāda. quo fit, ut cum eadem res ferè semper occurrant, uarietate orationis distinguere uix possint.

26.

TYRANNIO] Qui & ipse scripserat τὰ γεωγραφικά.

26.

QVIN etiam dubitem] Placeret, QVI ETIAM : hoc sensu. Vide, quā complexus otii, ut, qui antea peregrinari statueram, & in ea peregrinatione aliquid scribere τὸ γεωγραφικόν, nunc quandoque cogitem, omisso peregrinandi consilio Antiq; considerare. QVI ETIAM DVBITEM : cui etiam aliquando ueniat in mentem Antiq; considerare.

26.

HOC tempus] Quod ponere statueram in peregrinatione.

26.

BVTHROTI] Procul à strepitu rerum urbanarum.

26.

PROXIMA est] Simillima est, quod ad solitudinem,

solitudinem, & amœnitatem attinet. Iterat idem libro
 22 *IIII. 59. his uerbis : Scito Antium Buthrotum esse*
 23 *Romæ, ut Corcyræ illud tuū. nihil quietius, nihil alius,*
 24 *nihil amœnius .* 26.

V A T I N I V M] *Tribunum plebis, Cæsaris*
Consulis ministrum in seditionibus .
 26.

V I G I N T I V I R I S] *Quos Cæsar, perlata*
lege agraria, ad æstimationem agrî Campani creauere=
rat: cum insuper quinque creasset, qui æstimatum di=
uiderent. 27. 135 : & Dion libro X X X V I I I.
 26.

V N V M esse saluum] *Canalcantis liber, V I =*
V V M E S T S A E G I V M. Bessarionis, V I =
V V M E S T S E G I V M. uulgata lectio lumen
interpretationis non desiderat, cum sententia pateat .
 26.

πολιτῶτέον :] *Reipublicæ opera nauanda , in*
literis uidelicet, et libris, doctissimorum hominū exēplo.
 26.

ἀνέκδοτα] *Vel, recondita quædam, quæ in aper*
tum nō proferantur, tibi uni pateant: uel, qualia nemo
hactenus edidit. 26.

T H E O P O M P I N O genere] *Theopom*
pus in historijs suis hominum mores aspersere accusabat.
 26.

πολιτῶμοι,] *Opera, quam nunc quidem, An*
tij dum sum, Reipublicæ nauo, hæc est, odisse improbos.
 26.

D E Quinti fratris negotio ,] *Quod Q. Cice=*
 K

roni Asiam regenti à populo Romano in sumptum debebatur, id sibi ille denario, idest Romana pecunia, nō cistophoro, qui nummus erat Asiaticus, curari uolebat. uide igitur, inquit Cicero, ecquæ spes sit denarij, an cistophoro contenti esse cogamur. Pompeianum appellat, quodd in Asia magnam pecuniam Pompeius in cistophoro habebat, quæsitam quo tempore in ijs regionibus contra Mithridatem bellum gessit: è qua pecunia Quæstores numerari Quinto uolebant, tantundem ipsi postea Pompeio Romæ denario numeraturi. 32.

26:

DE muro] Palatinæ domus. 26.

26:

ALIUD quid? etiā.] Aliud quid est, quod ad te scribam? unum hoc reliquum est. quando te proficisci &c. sic locutus est pagina 8. & 34:

26:

QUEM non amabam,] Forte, Pompeium: quem amare desierat, quodd Clodium ad plebem traduxisset. 28. DE PVBLIO: Clodio.

26:

LEGATIONE] Ad Tigranem. 24:

26:

QVID sit acturus.] Num ea sit usurus. nā paulo post: Quā si ille contemnit, spectaculum egregiū.

26:

IN hominem] Tolle præpositionem IN, sententia patebit.

26:

AMISSVRVS.] Cū legatus longe gentium abiret: qui plebeius uideretur esse factus, non ut

inani legationum munere tempus consumeret, sed ut Romæ plebis negotium gereret.

26:

PATRITIOS salutare] Vide Clodi, quàm non sapienter egeris. Armenij Reges Romam uenire solent, ut patritios salutent. tu autem patri-
tius cum esses, transire ad plebem uoluisti, quam ob-
causam? ut ipse Regem Armenium ires salutatum.

26:

LATORIBVS, & auspiciis legis Curia-
tæ:] Illis ipsis, qui eum ad plebem traduxerunt:
Cæsari uidelicet, & Pompeio: quorum alter Consul
legem tulerat de Clodio ad plebem traducendo: alter
Augur in auspicio fuerat. 29. 120. LEGIS CV
RIATÆ: qua Clodius ad plebem traductus est,
Cæsare latore, auspice Pompeio. pro domo sua.

27.

VNVS uir] Cum in domo Cæsaris, Ponti-
ficis Maximi, inter mulieres deprehensus est. 7.

27.

IN uiginti] Creatis ad æstimationem agri Cæ-
pani, cum diuisio tantum quinque uiris delata esset.

27.

PISAVRENSIS nebuloni] Bessario-
nis liber, item Caualcantis: PISAVRENSIA
NEPTILONI. alij aliter: nos quammaxime
ad antiquam scripturam accedentes, ita putamus esse
corrigendum: illa opima ad exigendas pecunias Dru-
so, ut opinor, Pisaurensi, an epuloni Vatinio reser-
uatur? ut, quæ Clodio promissa fuerat legatio, eam

- dicat Druso, aut Vatinio reservari. & est usitata Ciceroni locutio, ambigenti hoc an illud sit: ut libro I.
- » Nos hic te ad mensem Ianuarium expectamus ex quodam rumore, an ex literis tuis ad alios missis? & in
- » epistola ad Trebatium: Cn. Octavius, an Cn. Cornelius
- » melius quidem? is me ad coenam saepe vocat. Item in
- » Bruto: Paucis ante quam mortuus est an diebus, an
- » mensibus? & libro XI. Is dicitur Quintum filium
- » uidisse an euntem, an iam in Asiam?

27.

BELLA relegatio] Non est hoc, Clodium legare, sed specie legationis legare. Et argute, cum post uerbum IEIVNA, adscripturus uideretur LEGATIO, ut contrarium contrario redderet, quia dixerat OPIMA; iocum captans repente uertit sententiam, & intulit, BELLA RELEGATIO. In libro Bessarionis antiquo uideo scriptum esse IEIVNA TABELLA RELEGATIO, tribus uerbis distincte: ut mutationis minimum sit in nostra lectione.

27.

AD istorum tempora reservatur.] Qui enim Clodium nunc ad Tigranem mittunt, ideo mittere uidentur, ut comitijs Tribunitijs Romae ne sit, itaq; petitione Tribunatus excludatur: id autem, ut Tribunatum illi non tam eripiant, quam ad ipsorum tempora reseruent. quasi arbitrati suo possent magistratus dare, cum uellent.

27.

INCENDE hominem] Incende Clodium contra Caesarem, & Pompeium, qui eum tam contumeliose tractent.

27.

EX Curione] Cognosce ex epistola sequenti .

27.

CONSULATVM sibi creptum] Spera-
uerat enim, in petitione Consulatus usurum se esse Cæ-
saris opibus, qui & ipse Cæsari petenti anno proximo
superiore suū studium, suamq; operam præstiterat. sed
Cæsar ubi ad Consulatum peruenit, de officio non la-
borans, Arrium neglexit. EREPTVM: non
quā Consules essent creati, sed quia Cæsaris promissis
Arrius destitutus iam de Consulatu desperabat: cum
se exclusum non dubie conijceret, Cæsare, Pompeio, &
Crasso sibi inuicem gratificantibus. 25:

27.

MEGABOCCHVS] Pópeius: quī in his
epistolis à Cicerone diuersis nominibus appellatur; Epi-
crates, qui omnia teneret; Sampsicramus, Arabar-
ches, & Hierosolymarius, hæc loca uictorijs adeptus;
Megabocchus, magnus Africæ rex, quia Domitium, &
Iubam Syllanis temporibus in Africa uicerat; Bocchus
autem in Mauritania, Africæ parte, regnauerat.

27.

SANGVINARIA] Cædis cupida: uel,
facilis ad cædem committendam: ex Catilinæ sangui-
narij hominis disciplina. pagina 9. Concurfabant, in-
quit, barbatuli iuuenes, totus ille grex Catilinæ, duce fi-
liola curionis. & pagina 13. Nostri isti comesatores
coniurationis, barbatuli iuuenes.

27.

INIMICISSIMA est.] Magno odio

Megabocchus est huic sanguinariae iuventuti. 27:

27.

AVGVRA TVS] Nā ex ambitione multorum, qui locum Metelli petent, dissensiones inter istos existent. 25:

27.

QVINQVE uiris] A' Cæsare creatis ad divisionem agrorū. 135. & Dion libro XX XVIII.

27.

LOQVI quosdā] Contra Cæsare, et Pōpeiū.

27.

NAVFRA GIA] Dissensiones, & rixas.

27.

EXIRE de naui] Cum mihi facultas eripiat= tur administrandæ Reipublicæ. NON ABIE= CTIS, SED EREPTIS: non sponte, sed coactus omitto curam Reipublicæ. E' TERRA: ipse extra periculum naufragij. quale illud Lucretij: Dulce, mari magno turbantibus æquora uentis, E' terra magnum alterius spectare laborem.

27.

DE muro,] De quo 25. 26:

27.

CASTRITIANVM mendum] Quid= dā significat de Castritio, qui in Asia negotiatus erat: ut ex oratione pro Flacco.

27.

CLCCCLCCCLCCCL] Accipe nō de sestertijs maioribus, sed de sestertijs nūmis: alioqui, nimiū summa discreparet ab eo, quod sequitur de HS XXX.

27.

SCRIPSERAT,] Ex Asia provincia.

27.

HS XXX] Subduc ad nostratis pecuniæ rationem : scutati erunt septingenti supra quinquaginta : proximi superiores , circiter mille quingenti.

27.

CICERO] filius meus . FRATRE SV O : patruele , Quinto Cicerone filio.

27.

DE Amalthea] Gymnasio Ciceronis : de quo 23.

27:

ANTE diem XVI. Cal. Maij,] Puta dictum, XVI. Cal. Maij. nam idem significat. quasi, decimo sexto die ante diem Calendas Maij : ut tamen includantur Calendæ Maij. itaque in epistola ad Tironem , post diem Nonas Nouembreis constituit ante diem VII. Idus Nouembreis, idest, VIII. Idus Nouembreis. est enim concisa locutio, cum dicimus, VIII. Idus: cum uero, ante diem VIII. Idus, plenior: nam est, ante diem Idus octauo die : ut & qui primus Iduum est dies , & qui extremus, intra numerum recipiantur.

27:

DEDISTI,] Eam, quæ pueris exciderat in uia. HISTORIA DIGNVM : non leue quiddam, aut iocosum, sed serium, & graue : qualia sunt, quæ in historias referuntur.

27:

DE Publio] Aiebat , Cæsari & Pompeio bilem commoueri, quod à P. Clodio contemni legationem

ad Tigranem uiderent. 26 :

27:

MIRANDVM in modum] De quo pag. 33. Vnus loquitur, & palam aduersatur adolescens Curio. REGES ODISSE SUPERBOS : qui supra leges esse uellent : Cæsarem, Pompeium, & Crassum. Nec dubito, quin sit hemistichium ex ueteri poeta, cum in illud inspicio, quod legitur libro VI. 93 : Tibi ualde solet in ore esse, Grauius autem non contemnere se, & Reges odisse superbos.

27:

OPINOR aliud agamus.] Ego, ex istorum societate ne quid mihi crearetur periculi, timebam. nunc cum & initia uideam dissensionis ipsorum inter ipsos ; & iuuentutem audiam hæc ferre non posse : opinor, licet mihi animum à timore liberatum ad alias res traducere. quod idem in epistola superiore dixit, Vna spes est salutis, istorum inter istos dissensio.

27:

HISTORIAE.] Scribendæ, Theopompino genere. 26.

27:

SAVFEIVM] Tardum, et negligentem : qualis Saufeius, qui laborem non fert, uel natura, uel, quia Epicureus, instituto, et consuetudine. uide 98.

27:

QUONIAM putas] Hoc, inquit, tempore non putas diutius mihi esse manendum in Formiano, ut cratere illo fruam, quæ scis me in delicijs habere, quod ad potationes aptissimus, et elegantissimus sit.

27:

A' I I I I. Cal. ad pridie Nonas Maij :] Ver= bum C A L. puto superare, et legendum, A' I I I I. ad pridie Nonas Maij : ut quarto Nonas ludi cōmitteren tur, pridie desinerent : cum simile ueri sit, eo die Ci= ceronem Antij esse uoluisse, qui ludorū commissionem proximus anteceffit : siquidem Antiū cogitat dunta= xat ludorū causa. et erit perelegans locutio, A' I I I I. ad pridie Nonas : ne, Nonas, inepte iteretur. incul= catam suspicor dictionem C A L. ab hominibus impe= ritis, qui desiderari aliquid crederent post I I I I.

27:

A D Cal. Iun.] Vt in senatu adesse possim. qui ferè Calendis habebatur : ut exemplis infra docebimus.

28.

C V M Publio dialogos,] Atticus ad Ciceronē scribebat, è Clodio se, quæ poterat, in sermone elicere.

I L L V M V E R O : illum autem maxime.

28.

Βοῶπις,] ἐπιθετον Iunonis apud Homerum, quasi bouinos habens oculos. Cicero transtulit ad Clo= dij sororem, tanquam alteram Iunonem, quæ cum fratre coire diceretur. 22.

28.

P A C T A sunt,] Promiserat Clodius Pom= peio, se nihil acturum contra Ciceronem. 37. 38.

28.

N O N seruantur,] A' Clodio. H I E= R O S O L Y M A R I V S : Pompeius, à Hieroso= limis captis. T R A D V C T O R A D P L E

B E M : traduxerat Clodium. 26 :

28.

P V T I S S I M I S] Luculentis, et splendide
scriptis : quibus illum ornavi. unde aurum purum pu-
tum. G R A T I A M R E T V L E R I T :
qui plebeium fecerit inimicum meum.

28.

N E B V L O iste] P. Clodius. C V M.
H I S D Y N A S T I S : Cæsare, Pompeio, et Cras-
so, qui omnia possunt. 28.

D E Cynico consulari,] Nullam, inquit, non-
modo in me, sed ne in Lucillum quidem, aut Horten-
sium poterit Clodius invidiã cõcitare. nam Pompeius,
Cæsar, & Crassus cum omnia teneant : qui fieri po-
test, ut ulla nos in invidia simus, spoliati opibus, et illa
senatoria potentia ? itaque, quod cõtra nos agat, Clo-
dius non habebit. Cynicum autem se uocat, quasi Dio-
genem quendam, seuerum hominem, minime delica-
tum : illos autem, piscinarum Tritones, quod ita pisci-
nis deleetarentur, ut quasi Tritones in aquis uiuere ui-
derentur. et placet, ut illud C Y N I C O cum lau-
de dicatur : hac sententia : nõ modo me, cuius omnes
curæ ad uirtutem referuntur, sed ne istos quidem, qui
præter suas piscinas nihil curant, poterit Clodius in ullã
invidiã adducere. 28.

Q V A M potuit :] Subaudi, per publicas ra-
tiones. est enim P O T V I T, licuit, debuit, æquum
fuit : quale illud pagina 31 : Potuerit intercedi, nec ne,
nihil ad se pertinere. & in oratione pro domo sua,
Senatus aliquid consilij capere potuit.

28.

CATONIS,] Qui equites à senatu alienavit 17. 22 : 28.

AUSPICIA] Docet in oratione pro domo sua, Clodium contra auspicia fuisse adoptatum, quia, quo die de eius adoptione lata lex est, Bibulus Augur de cœlo servavit : & agi cum populo nefas erat, cum de cœlo servaretur. Idem & in oratione de Aruspiciū responsis. 28.

AELIAM legem,] Quæ erat de obnuntiationibus : qua Cæsar neglecta, Bibulum collegam obnuntiantem armis foro expulit. Suetonius.

28.

IUNIAM, et Liciniam,] Iunia lege idem ferè cautum esse quod Licinia crediderim, quia simul ponuntur. sic infra, 64. Catonem lege Iunia, & Licinia scis absolutum : Fusia tibi ego nuncio absolutū iri. Quid autem Licinia lege cauebatur ? patet in agraria oratione II. & pro Domo : ut non modo ei, qui de aliqua curatione, ac potestate tulisset, sed ne collegis quidem, cognatis, affinibus ea potestas curatio'ue mandaretur. contra quam legem Cæsar, & Vatinius fecerunt. Accius enim Balbus, ut in Suetonio legimus, qui Iuliam Cæsaris sororem in matrimonio habebat, inter XX viros agrum Campanum plebi diuisit : cum & legem de agro diuidundo Cæsar tulisset, et Licinia lex in curationibus mandandis affines eorum exciperet, qui legem tulissent. hoc exempli causa. plura prætereo : ut de Pompeio Accij Balbi collega in XX uiratu : quod ex pagina 29. licet coniungere. Et ut aliud ex alio, in

- » oratione in Vatinius ita scriptum est : Quæro, postu-
 » latus ne sis lege Licinia, et Iulia ? corrupte, ut opinor :
 cum legendum videatur, Licinia & Iunia. aut si, Iu-
 lia, recte : Iuliam quoque hic pro Iunia reponamus .
 alterutrum certe mendosum sit necesse est .

28.

CAECILIAM, et Didiam] Antea Cæ-
 liam in vulgatis libris, nec aliter in manuscriptis. nos
 tamen quintum ab hinc annum, Cæciliam, in nostro
 libro reposuimus, primum ex oratione pro Domo, ubi
 Cæciliæ legis & Didie mentio iteratur : deinde ex li-
 bello Consulum : in quo video collegas Q. Cæcilium
 Metellum, T. Didium Viuium ; anno ab urbe condita
 DCLVI. nisi si quis contra ueritatem plus æquo
 pugnat, Celium, & in Consulum catalogo legendum
 contendat. quem facile ratio uincit, cum Metellus non
 Celiæ, sed Cæciliæ gentis cognomē sit. Et ut in eadem
 oratione scriptum est, Cæciliæ legis & Didie quasi uis
 et sententiā hac erat, ne populo necesse esset aut id, quod
 nollet, accipere, aut id, quod uellet, repudiare. Cæsar
 autem, & Vatinius Cæsaris consiliorū minister, in suis
 legibus ad popularia quædam consulto admiscuerant
 pernicioſa capita, ut populo legis accipiendæ quasi ne-
 cessitas imponeretur. 28.

EFFVDERVNT :] Proiecerūt ; ut Res-
 publica periret. 28.

- REGNA &c.] Hoc aperte in oratione in
 » Vatinius : Volo uti mihi respondeas, feceris'ne fœde=
 » ra Tribunus pl. cum ciuitatibus, cum Regibus, cum
 » Tetrarchis ? erogaris'ne pecunias ex ærario tuis legibus?

» eripueris ne partes illo tempore carissimas partim à Cæ-
 » sare, partim à publicanis? Et in epistola ad Lentulū:
 » Tota interrogatio mea nihil habuit aliud, nisi reprehē-
 » sionē illius Tribunatus: in qua omnia dicta sunt liber-
 » tate, animoq; maximo de ui, de auspicijs, de donatione
 » regnorum. 28.

TRANSEAT,] Inuidia discedet à nobis,
 & ad eos, qui hæc fecerunt, transibit. HABI-
 » TVRA: pro habitatura: ut apud Plautū, Quis hic
 » habet? & in libris digestorū. Habet post horrea mea.
 28.

A' THEOPHRASTO] A' Theophras-
 sti libris de Republica. quorū lectione ita delectabatur,
 ut Pīntarchus Theophrastū Ciceronis delicias appeller.
 28.

NOSTRA illa tempora,] Trienniū quod
 fuit à Consulatu Ciceronis et Antonij ad Consulatum
 Cæsaris & Bibuli. In epist. fam. 12:
 28.

INVIDIOSA] Ad populum: cum sena-
 tus opes ex equitum concordia uigerent. TREIS
 HOMINES: Cæsarem, Pompeium, Crassum.
 28:

VATINII strumam sacerdotij Διβάφω ue-
 stiant.] Vatinio Auguratum deferant. 26:
 STRVMAM: struma tumidum fuisse Vatinij
 guttur, scribit Plutarchus in Cic. SACERDO
 TII Διβάφω: sacerdotium pro Auguratu posuit &
 in epistola ad Catonem. Διβάφω autem, qui Augura-
 tu, maiore'ue aliquo magistratu præditi essent, uteban

tur. in epistola ad Celium.

28:

QVI peccauit,] Cuius culpa conuersus est orbis Reipublicæ. 22 : 27 .

28:

ΣΟΦΙΣΕΥΕΙΝ] Sapientiam quærere, philosophari, missa Reipublicæ cura .

28:

SI ille cogitat,] Si quid ille aduersus me inimice cogitat. uel corrige : Si ille cogit, at tantū duntaxat nos defendere . ut nihil mutetur, & , Tantum duntaxat, ita dictum sit, quo modo dicitur, Tantum modo, pro Tantū. 28 :

PROPRIVM artis huius,] Quia sophistæ, si quis prior in disputando laceffisset, ulciscébatur.

28:

INGRATIS uectoribus] Pompeium notat ; qui cum Ciceroni summe deberet, eius tamen inimicum ad plebem traduxerat.

29.

ΤΗΧΕΑ] Homeri uerba de Ithaca, Vlyssis patria . Quid, ego inquit, Arpinum te inuitem ? quod amœnitate delectare non magis potest, quàm Ithaca illa, in asperissimis saxulis, tanquam nidulus, affixa ; fortes tamen uiros, nō minus quàm Ithaca, gignit. Erat autē Cicero Arpinū Formiano, Arpino Romā iturus. ideo dicit, Romæ te fortasse uidebo. 27 :

29.

NEGENT illi] Cum Cæsar, & Pompeius Clodium ad plebem traduxissent, eoq; mox non satis

amico uterentur, qui etiam delatam ab ijs Armeniam legationem contempnisset : negabant, illum plebeium esse factum, ideoq; nec Tribunatum posse petere. Hic Cicero indignans, quod regnum, inquit, est hoc? fecerunt, quod iure non poterant : nunc, quia poenituit, factum negant. sed si Clodius emittat ad me, qui meum hac de re testimonium tabellis excipiant, et obsignent : iurabo, Cn. Pompeium Antij mihi narrasse, in auspicio se fuisse, cum Clodius lege Caesaris ad plebem traduceretur.

29.

TRIBUNVM pl. factum esse] Cum Clodius Tribunus plebis factus erit, tum quid isti dicent? negabunt id fieri potuisse, quia non iure ad plebem transferit? Et quanquam non dum Clodius Tribunatum adeptus erat, Cicero tamen ut de re, quæ iam sit, quia futuram non dubitat, ita loquitur.

29.

COLLEGAM Balbi,] In XX uiratu. Accium enim Balbum in XX uiris fuisse, Suetonius narrat.

29.

IN auspicio fuisse] Quod Pompeius negabat: cum tamen negare non posset. 26 :

29:

COMMUNE] Paulo ante, tantum, commodum.

29:

CVRIO meus] Addidit MEVS ad differentiam : quia pater Curio uiuebat, eodem prænomine : quemadmodum pagina. 27 : ad eiusdem Curionis nomen adscripsit, ADOLESCENTEM : pagina autem 38. FILIVS.

29:

ISTA] Leges Cæsaris . quod Clodius in Tri-
bunatu conatus est . Pro domo sua .

29:

DE illius adoptione] Negat se tulisse ad popu-
lum de Clodij adoptione , idest de transiitione ad ple-
bem . nam Clodius adoptionis iure , cum patritius esset ,
ad plebem transijt . 26 :

29:

S V V M , Memmij , Metelli Nepotis .] S V =
V M : ipse Cæsarem oderat uel patris nomine , qui cum
Cæsare inimicitias gerebat . De claris Oratoribus .
M E M M I I : hic anno proximo Prætor , cum L . Do-
mitio collega de Cæsaris actis retulit . Suetonius .
M E T E L L I N E P O T I S : qui oderat Pompe-
ium propter diuortium sororis Mutiæ . 7 . et in fam . 60 :
& in Dionis historia .

29:

DE ruminatione quotidiana] De occultis con-
silijs , quæ Cæsar , Pompeius , Crassus quotidiana rumi-
natione contra Rempublicam inirent . DE CO-
GITATIONE P V B L I I : de rescindendis
Cæsaris legibus .

29:

DE lituis βοῶπιςτος ,] P . Clodij sororem intelli-
git , quæ tãquam lituus fratrem ad contentiones excita-
ret . erat enim seditiosa . 22 . 28 . 29 .

29:

DE signifero Athenione ,] Acciperem de Sex-
to Clodio , qui fuit operarum P . Clodij dux , ut Athenio
seruorum , nisi tempora repugnarent : si quidem ante
Tribunatum

Tribunatum nullas turbas P. Clodius potuit commouere, & Sexto Clodio seditionum ministro non nisi post Tribunatum usus est. potius igitur accipiendum uideatur de Vatino Tribuno plebis, qui tū erat Cæsaris consulis quasi signifer contra partes optimatum: ut etiam, ui perditorum hominum incitata, M. Bibulum Consulem, popularibus actionibus aduersantem, in uincula ducere conatus sit. In oratione in Vat.

29:

M I S S I S ad Cneum,] Missis à Cæsare Capuam ad Pompeium, agros plebi diuidentem: erat. n. XX uir, ut paulo ante docuimus, & infra, Literæ Capuam ad Pompeium uolare dicebantur. 34.

29:

C O N V I V I I] Quò scripserat Atticus se esse iturum, et, quæ in eo conuiuium literis digna euenissent, omnia Ciceroni significaturum. 30.

29:

ἁσσελοῦς?] Delicatum uocat pagina 30.

29:

D E S E D E R I T,] Metaphoram persequitur: ut, quod fluctuauerat, desidat. A' M E F E R R E: habere.

29:

D I C A E A R C H V M] Scriptorem luculentum. 23. 32. 90.

29:

κικέρων φιλόσοφος] Iocatur de se ipso: & πολιτικὸν Atticum appellat, quia Dicæarchum secutus anteponeret τὸν πρακτικὸν βίον τῷ θεωρητικῷ. 32.

COMMENTARIUS

30.

EPISTOLAM] Proximam superiorem
intelligit . DOMVM : Romam . RE=
GNVM uestrum : iniustam paucorū dominationē.

30.

SILERI :] Neminē reclamare iniquis Cæ=
saris actis.

30.

ΤΗΛΕΨΥΛΟΝ ΛΑΪΣΡΥΓΟΝΙΗΝ] Ex Homeri Od. κ .

30.

CRASSI Diuitis] Cognomen à maioribus
acceptum, & re confirmatum : quia fuit hic Crassus
Romanorum omnium ditissimus . CONSE=
NESCIT : in dies magis magisq; obscuratur, quia
cum Cæsare aduersus patriam coiuerint .

30.

LITERAS ad Sicyonios] Scriptas à Con=
sulibus , ut tibi pecuniam soluant. 19 .

30.

QUANTAM] Quia scripserat Atticus se
cum M. Bibulo sermonem habiturum, etiā cum Clodia
Publij sorore.

30.

ITA] Afferens ad me quæ cognoueris ex ser=
mone Bibuli , è colloquio βοωπίδος.

30.

SAMPSICERAMVS] Pompeius , à
Regulo in Syria Sampsiceramo deuictō. Strabo.

30.

ΒΑΝΑΤΡΕΨΤΟΥΣ] Cæsar in Consulatu acta Pom=
peij sanxerat , legibusq; firmauerat : ut Appianus , et

Plutarchus : ideo, ne non satis firmæ essent Cæsaris leges, Pompeius suo nomine timebat: quia senatus haud multis ante annis & Liviæ leges, quod contra auspicia latæ essent, sustulerat. Ὀὐκ ἀνὰ τρεῖς πτοὺς ergo propter auspicia neglecta. 28.

30.

R V E R E] Iracunde furere. 36.

30:

A T comparem basilicæ?] At, inquit, basilicā habere me dicā? habeo tribum Aemiliam. Quod enim basilicæ similem esse villam suam dixerat; quasi non bona esset comparatio, correxit, & intulit, Aemiliam hic ego habeo tribum, non villam: quid enim basilicæ comparem? in qua sunt homines multo, quàm in Aemilia tribu, pauciores. Neque, tribum, modo noluit dicere, sed addidit, Aemiliam, quod ea cæteris tribubus plenior, & amplior esset.

30:

C O N T V B E R N A L I S,] Qui totos dies mecum sit.

30:

C O M M O D I S S I M E] Ni uiderem, te hic à me cōmodissime expectari, et excipi posse. 28: 29.

30:

F V N D V M Formianum] Qui mihi nunc ex horum molestia odiosus est.

30:

E T tamen illud probem.] P R O B E, & proxime, A G G R E D I E M V R, esset planius: hoc enim diceret: Et tamen probe illud præstabimus: magnum quid aggrediemur &c.

30:

QUIDDAM inueniri possit,] Scripserat Atticus, inuentum iri quiddam à Cæsare super agraria re, quod nemo improbare, nemo recusaret. 31.

30:

COMITIORVM dilatione] Bibulus domo pedem non efferens, edictis comitia differebat. neque uidentur hæc fuisse comitia Consulum designandorum (quippe ante Quintilem mensem non designabantur, hæc autem Aprili mense scripta sunt) sed legis agrariæ rogandæ.

30:

NIMIRVM in Publico spes est.] Afflicta Respublica iacet: quam Bibulus erigere non potest, qui se, Cæsaris metu, parietibus tenet. quis igitur eriget? spes iam nulla superest, nisi in Clodij Tribunatu: qui istorum est inimicissimus. ergo; etsi uideo, quæ mihi ab illo tempestas impendeat; fiat tamen, fiat Tribunus plebis. Et protulit hoc Cicero cum indignatione; quod Reip. salus in uno posita uideatur, homine omnium perditissimo. uide 29: 31.

EX Eperro] Quod Atticus propediem erat iturus ad exigendas à Sicyonijs pecunias. DISPVTARE: altercari. VTHOCNONSIT: ut mecum non disputet, non contendat.

31.

TAMEN seruet Remp.] Sic Bessarionis antiquus liber. itaque nihil muto, et expono sic: Vt Clodius mihi in Tribunatu negotium non facessat, ut nihil cogitet contra me, tamen seruet Rempublicam (et dixit TAMEN, quasi uix credibile uideatur seruari

à Clodio Rempubicam posse) hoc est, et, quod non speratur, tamē faciat, ut Rempubicam homo perditus seruet, rescindendis uidelicet Cæsaris actis : erit egregium spectaculū uidere Clodiū Reipublicæ causa facere contra eos, à quibus plebeius factus sit, ut cum ipsis Rempubicam oppugnaret. 26 :

31.

TE confessore] Te præsentē.

31.

INGEMVERAM] Ad Sebosī aduentum. 30 :

31.

IN montes patrios,] Arpinum. PER-
GAM : quia iam ante Arpinū ire statuerat. 27 : 29.

31.

SI solus non potuero,] Arpini si solitudinem non feram, cum rusticis ibi esse malo, quàm in Formiano cum his perurbanis.

31.

CERTI nihil scribis,] De aduentu tuo.

31.

TIBI præstoler] Sic oratione I. in Catilinā :
Quī tibi ad forū Aurelium præstolarentur armati.

31.

CONTROVERSA Muluiana.]
Publicani publica conducebant. ideo Muluus, cognitor, ut puto, publicanorū, publicos agros à priuatis iudicare conabatur, ut publicanorū neſtigal augetetur.

31.

COMMVNEM causam] Non præcipuā ipsius, sed & tuam, & communem omnium publicos

agros possidentium . PENDIS : pro agro publico . non litigas, ut nihil pendas, sed ut agrum retineas : hac uero ne pendere quidem uult .

31.

ILLIVS] Cæsaris . ALIQUID : de agraria re .

31:

DEINDE, ut ego me consoler,] Maius aliquid ex tuis superioribus literis timueram . nunc ego me consolor : quia, quod scripsisti, neque eiusmodi uideo esse, quod ab omnibus probetur ; et id ipsum quod est, contra Cæsarem ipsum esse intelligo : omnis enim expectatio &c.

31:

DERIVATA .] Expectatio illa omnis de agraria re, hunc exitum habet, ut ager Campanus plebi diuidatur .

31:

UT dena] Si dena singulis iugera diuidantur, ut proximis literis significas . RELIQUA OMNIS MULTITUDO : quia XX hominum millia diuisionem agrorum petebant . Appianus lib. III.

ILLIS : qui legem agrariam tulerunt . ABABLIENETVR : id non accidit ; quia Cæsar, cum agrum Campanum intelligeret tantæ multitudini non sufficere, præterea Stellatam campum diuisit . Suetonius.

31:

PORTORIIS Italiæ sublati,] Cæsar Consul, ut ab Italis quoque gratiam iniret, portoria sustulerat . uidelicet id agebat, ut Italis beneficio deuinctis, populo ex agrorum diuisione obligato, facilius mox ad tyrannidem aditus pateret . DOMESTICVM : in Italia . VICESIMAM : aurum

uicesimarium arario sanctiore ad ultimos Reipublicæ casus seruari solitum, scribit *Liuius libro XXVII.* et erat *uicesima tributum*, cum de *uicenis* unum penderetur. **CONCIUNCVLA** : *tribunitia.*

PEDISEQVORVM : *infimæ plebis* : quæ, si quis *Tribunus* de tollenda *uicesima concionaretur*, clamore statim esset approbatura. **PERITVRA** : *ne exigeretur.*

31:

Φυσᾶ ῥᾶρ] *Non iam dissimulat, sed, quid sentiat, præsefert.*

31:

Φοβίας ἄτερ,] *Est in tibijs ligula, qua exempta, spirant maiore sono.*

31:

ISTVC adduci] *Adduci, ut agri Campani diuisionem, rem turpissimam, & Reip. maxime exitiosam, Cæsari gratificans probaret.*

31:

ἔσοφίζετο,] *Malitiose suam culpam excusabat.*

31:

PROBARE,] *Cæsar, antequam legem agrariam ferret, scriptam in senatu recitauit; si quis quid improbare, correcturum pollicitus. præter Catonem contra nemo dixit. Dion libro XXXVIII.*

31:

ACTIONES ipsum] *Si Cæsar ijs legibus deinde ad suam potentiam abuteretur, ipsum esse accusandum, sibi uitio dari non posse.*

31:

POTVERIT] *Hic quoque, potuerit, pro*

debuerit : ut pagina 28 .

31:

REGE Alexandrino] Ut Rex Alexandriae Ptolemaeus à senatu & populo Romano socius appellaretur . Cæsar lib. III. de bello civili , 192 .

31:

DE cœlo tum seruasset ,] Agere cum populo non licebat, cum de cœlo seruaretur. Cæsar tamen, seruante Bibulo , leges tulit .

31:

DE publicanis] Quos locationis Asiæ inductionem postulantes , Cæsar tertia mercedum parte releuauerat . 15 : & Suetonius .

31:

QV ID QV ID futurum fuerit,] Sic & antiqui libri: planius tamen, QV ID FVTVRVM FVERIT : ut hoc dicat : quòd Bibulus foro pulsus cum ignominia sit, sibi ascribendum non esse: nam etsi legem agrariam probarit, de Bibulo tamen, legem impedire conante, se id, quod euenit, diuinare non potuisse.

31:

SAMPSICERAME] Pompei. 30 .

31:

IN monte Antilibano] In longinquis regionibus uectigal dedisse populo Romano, domesticum abstulisse? De monte Antilibano Plinius libro V . Strabo libro XVI .

31:

OBTINEBIS ?] Excusabis , tueberis, ut homines non reprehendant.

31:

INGRATIS animis] Quorum vitio fit, ut nemo libenter aut libere tueatur Rempublicam. qui si non essent ingrati, ac mecum, ut debebant, cōsentirent: non tibi ea liceret facere, quæ pessime facis: non igitur exercitu Cæsaris, sed illorum culpa nos opprimes. APPELLANTVR: sed non sunt.

31:

IN eam partem] Contra tam iniquam paucorū dominationē. 32.

HOC statui, &c.] Statui, cum Dicearcho morem gesserim, etiam Theophrasto satisfacere: id est, cum agendis rebus multos annos dederim, nunc τὸν θεωρητικὸν βίον amplecti, & in studiis acquiescere. AD HANC FAMILIAM: ad Theophrasti sectā.

32.

AD me quoque fuit] Ad me quoque scribens uisus est πρόωδε λέον, ὁπιθεν δὲ δράκων, μέσση δὲ χίμαιρα: ut ait Homerus Il. ξ. quod Quintus frater in ijs epistolis sibi non constaret, qui uideretur de Asia diuturna administratione modo sollicitus esse, modo minime laborare. 32.

MANSIONEM suam] In Asia, quam Proprætor administrabat.

32.

ANNALES suos emendem,] De quibus emendandis non cogitaret, nisi tranquillo animo esset, minimeq; de mansione sollicito.

32.

DE portorio circunuectionis.] Cum publicani

pro rebus, quæ circumuehebantur, portorium sibi dicerent deberi; provinciales, & negotiatores negarent: Proprætor Quintus dubia sententia fluctuans, rem ad senatum reiecit. 32.

DE consilij sententia] Reſtoribus prouinciariũ suum cuique erat cõsilium. NON DEBERI: portorium publicanis. GRAECI: homines Asiatici. QUID EGO DE EA RE SENTIAM: ut sciant, me sentire cum ipsis.

32.

SI possum discedere,] Elegans sententia, nec tamen hætenus, ut uideo, satis nota. neque enim DISCEDERE proprie hic accipiendum, sed μεταφορικῶς: quasi dixerit: si possum consequi, si hunc exitum res habere potest, ne Græci causa cadat. Idem uerbum & Terentius usurpauit eodem sensu: apud quem
 22 ita loquitur Geta seruus in Phormione, 139: Modo ut
 22 hoc consilio possit discedi, ut istam ducat.

32.

SATISFACIAM publicanis.] Alijs rebus: cum in hac eorum animos offendamus.

32.

εἰ δ' ἐμὴ] Refertur ad proximum uerbum SATISFACIAM. si contigerit, inquit, ut publicanis deinde satisfacere non possim: haud tamen in mentem ueniet poenitere, quod in hac causa, quæ optima est, uniuersæ Asiæ, & negotiatoribus satisfacere maluerim.

32.

NVM etiã de cistophoro] Quod Quinto fratri Asiæ Proprætori à populo Romano debetur, id uel

lem denario, idest Romana pecunia, curari. Quæstores autem primo uolebant cistophoro, hoc est Asiatico nūmo: nunc etiam id recusare uidentur. 26 :

32.

ILLUD ne quidem] Ne illud quidē postulat consuetudo latine loquendi : sed et, Ne quidem, apud hunc ipsum alibi notauimus.

32.

QVOD extremū est.] Ut numerētur nobis cistophori, summa Quæstorum iniuria, qui cogant nos Romæ uti Asiana pecunia.

32:

MARITIMVM hoc] Formianum : quod expectatus uenire noluiſti.

32:

SAMPSICERAMVS.] Pompeius.

32:

TIMENDVM sit] Nihil est, quod magis timendum nobis putem, quā ne Pompeius, cum se omnium sermonibus sentiet uapulare, & cum has actiones ὁλιγαρχεῖντος uidebit, ruere incipiat. 30. 36.

32:

AFFINITATIS coniunctio ?] Iuliam Cæsaris filiam Pompeius duxerat uxorem, & Cæsar Pisonis Calpurniam. Suetonius, Plutarchus, omnes historiæ. et, REPENTINA, præter opinionem: quia Iulia, ante quā Pópeio collocaretur. desponsa fuerat Seruilio Cepioni.

32:

AGER Campanus ?] Plebi diuisus, approbante, atque etiam curante Pompeio. 31 : 29 .

32:

EFFUSIO pecuniæ] Significat pecunias ex ærario erogatas, & publicanis redditas, Cæsaris lege. Suetonius: & in oratione in Vatinius.

32:

DII immortales.] Interrupta oratio: figura, ἀποσιώπησις quæ dicitur. quale illud Aeneidos I.

Iam cælum, terramq; meo sine numine uenti

Miscere, & tantas audetis tollere moles?

Quos ego. sed motos præstat componere fluctus.

32:

NE et opera, & oleum] Ne frustra uideamur in studio literarum ætatem consumpsisse. deflere enim, infirmi, planeq; muliebris animi est: cū à libris præcepta fortitudinis peri soleant.

32:

ἀδιαφορία,] Aequanimitas mea: quod a nimis meus nulla re uehementius afficitur.

32:

ID afficitur] Refertur ad illud, Quod est subinane in nobis: hoc sensu: Quæ ambitio in nobis est, ea nunc habet quo delectetur: siquidem Pompeij merita in patriam non iam, ut antea uerebar, maiora, quàm nostra, uideri possunt.

32:

* PHOCIS curiana] Hic ego diu cogitans excogitare nihil potui quod probarem. antiqui libri tanquam in eadem silice omnes hærent.

32:

TV tamen] Ego te in Arpinati expecto: tu

tamen fortasse istinc te non mouebis, & aduentum nostrū expectabis. 32.

THEOPHANE] Qui Pompeij, sensus, & consilia nouerat. 25.

32.

ARABARCHES.] Quod Arabiae partem Syriae adiunctam domuisset. ut supra, Megabochus, quasi magnus Africae Rex.

33.

Σκοπὸς] Huc spectarunt, hoc uoluerunt.

33.

TIMENT ullam] Ita de publico largiuntur, quasi timere uideantur, ne ullam cuiusquam rei largitionem praetermittant. ut CVIUS QUAM neutro genere accipiat. cui sententiae congruunt Suetonij uerba de Caesare: Quae, inquit, cuique libuissent, omnia dilargitus est, contra dicente nullo, ac, si conderetur quis, absterrito. 33.

FVSIVM] Caesaris amicū: qui Tribunus plebis fuerat altero ante anno, Pisone Messalla Consulibus: ut Consulibus Caesare & Bibulo, quibus scripta est epistola, Aedilitatem gerere potuerit, quae Tribunatum anno interiecto sequebatur. mihi enim simile ueri fit, hoc tempore in magistratu Fusium fuisse.

33.

DE singulis rebus,] Ego haec uerba facile suspicor fuisse glossema antecedentium Graecorum.

33.

CAMPANA lex] Lex de agro Campano diuidendo. qua in lege quodam capite scriptum erat,

ut candidati magistratum petere ne possent, nisi prius iurarent, se in eo magistratu, quem peterent, contra leges Iulias de agro Campano uerbum non esse facturos.

EXECRATIONEM: ut candidati, qui ad petendum coirent, se ipsi iureiurando execrarentur, si mentionē fecissent in magistratu de agro Cāpano aliter possidendo, atque ut ex legibus Iulij eius agri possessio cōstituitur. 31. 33.

LATERENSIS] M. Iuuentius Laterensis: de quo in oratione pro Plancio. & quoniā in Iuuentiæ familiæ mentionem incidi, non negligam quod in mentem uenit de corrupto Catulli hendecasyllabo,

O' qui flosculus es iuuentilorum:

cum legendum sit,

O' qui flosculus es Iuuentiorum.

ne illud quidem prætermittam, in quo omnes labi uideo, qui, Iuuentius, corrupte scribunt, cum pro litera c usurpant t, contra rationem analogiæ. est enim, ut à porco Porcius, ab hirco Hircius, ab oue Ouius, ab asino Asinius, sic à iuuenco Iuuentius. quæ latius in libro de familijs.

33:

SIBI ut sim legatus.] Cum in Gallias exhibit.

33:

VOTI causa datur.] Defertur ab eodem. utranque neglexit: alterutram si accepisset, uitare potuit exilij calamitatem. & queritur ipse suam culpam
 » in epistola ad Terentiam his uerbis: Meum fuit officiū
 » uel legatione uitare periculum, uel diligentia & copijs
 » resistere, uel cadere fortiter. VOTI CAUSA:
 quia liberæ legationes & aliarum rerum causa daban

tur. In orationibus in Rullum, pro Flacco .

33:

PULCHELLI] Putidum iam est toties iterare, Pulchellum appellari P. Clodium Ciceronis inimicum. 12 :

33:

HAE C] Libera .

33:

NON habet satis,] Plus autem haberet praesidij legatio provincialis : quia libera legatione utentes absunt sua causa, illi uero Reipublicae.

33:

FRATRIS] Qui anno insequenti ex provincia Romam, triennio post quam discesserat, rediturus erat, et redijt.

33:

ADSIM, cum uelim :] Facile enim à Cæsare impetrabo. ergo hoc dabat utraque legatio, ut adesset, cum uellet: provincialis hoc amplius, ut ideo tutius abesset, quia Reip. causa; etiam, quia praesidij multum in Cæsaris amicitia.

33:

HANC] Provincialem.

33:

PVGNARE,] Cum P. Clodio, si mihi negotium facesset.

33:

MANVMISSO] A' Quinto fratre in provincia.

33:

INTENDUNTUR.] A' P. Clodio. ut paulo post.

33:

MANVMISSVM.] A' fratre.

33:

REVERERI saltem ?] Irati Demiphonis

uerba apud Terentium in Phormione :

Ita ne tandem uxorē duxit Antipho iniussu meo ?

Nec meū imperiū: age mitto imperiū: nō similitudinem

Reuereri ? saltem non pudere ? = (meam

Cicero tertium uersum aliter extulit.

33:

IN magnis rebus,] Magnæ res non ualde me
angunt, Statij manumissio uehementer affligit, quæ
parua res est.

33:

CVM dignitate,] Nam in resistendo laus
erit. DECLINARE: si legatione utar.

34.

DIGNITATIS ἄλις tanquam θεός:]
Satis dignitati cōsulisti. prouerbiū est, ἄλις θεός, de
priscis illis glandes negligentibus post inuentas fruges :
cum satis diu cibum se petiisse à quercubus dicerent.

34.

POPVLARES isti] Cæsar, Pompeius,
Crassus. et cū ironia: quod populares dici non possint,
quos populus, etiā modesti homines sibilis insectentur.

34.

VNVS homo etc.] Ennij uersus de Q. Fa-
bio Maximo, cuius cunctatio collapsam rem Romanā
Punico bello restituit. Eundem uersum & Virgilius
libro VI. usurpauit.

34.

CUNCTANDO] Apte, quod de Fabio
dictum erat, transtulit ad Bibulum; qui contentiones
timens domi se tenebat, nusquam progrediebatur, ni-
hil agebat in Republica, animo tantum dissentiebat ab
actionibus

actionibus improborū ciuium . et RESTITVAT
magis placeret,quā RESTITVIT.

34.

AFFLIXIT:] Qui se cū Cæsare coniun-
xerit, & ab optima causa ad perditam descīuerit .

NEMINEM : quia bonos inimicos habet , im-
probos non amicos. 36 .

34.

IIS uti,] Vereor ne Pōpeius Cæsaris, & Cras-
si institutam amicitiam retineat non tam uoluntate ,
quā quōd bonos metuit, quos offendit.

34.

CVM illa causa] Cōtra Cæsare, et Pompeiū.

34.

VTOR uia.] Neque in hanc partem, neque
in illam declino . interiacet quædam quasi uia , qua
ego utor.

34.

IN theatro, & spectaculis] Ludis, gladiatorī-
bus: ludi enim in theatro, gladiatores in arena .

34.

DOMINVS,] Is, qui gladiatores dabat.
ADVOCATI autem, qui cum eo in theatrum ue-
nerant. & apparet, dominum gladiatorum ex Cæsa-
ris & Pompeij amicis fuisse: quos populus oderat. uide
illud, Cum gladiatoribus Gabinij, 38 :

34.

LVDIS Apollinaribus] Quis Prætor urb.
præerat. de quorū origine, & die Liuius lib. XXV.
& XXVII.

34.

NOSTRA miseria] Hoc Diphilus, ut ait

Valerius Maximus, directis in Pompeium Magnū manibus pronunciauit . uersus sunt ex uetere tragœdia, quæ ludis Apollinaribus agebatur. COACTVS EST : clamore postulantis populi.

34.

E A D E M] In omnibus libris, & manuscriptis, & impressis, ante legebatur, E A N D E M V I R T V T E M, coniuncte : ego quintum abhinc annum, correxi, & aliter distinxi ex Valerio Maximo, libro VI. cap. II.

34.

V I R T V T E M istam,] Mire in Pompeiū : qui Cæsarem sero cœpit timere, quem ipse suis opibus extulerat. V I R T V T E M : opes, facultates, uires in ciuitate.

34.

C V M grauiter gemes :] Cum te, tantum potuisse, poenitebit. Valerius, G E M A S : sed G E M E S futuram calamitatem certius minatur.

34.

I N tempus] Non ut multis ante annis, & à uetere poeta, sed ut scripti uiderentur & ad huius temporis turpitudinem proprie notandam, & ab inimico Pompeij.

34.

M O R T V O plausu,] Plausu ita tenui, uix ut exaudiretur. μεταφορὰ à rebus animatis. C V R I O : cui priuato magis plausum est, quàm Cæsari Consuli. E S T I N S E C V T V S : post Cæsarem in theatrum uenit. P L A V S V M E S T : quod unus Cæsaris, & Pompeij nimiam potentiam libere insectaretur. 33. 27 : 29 :

34.

CAPVAM ad Pompeium] Qui Capuæ
 XX uir agros diuidebat lege Iulia . necesse igitur est ,
 Capua Romam uenisse ludorum causa ; Capuam , cum
 ludos spectasset , statim rediisse . nam certe ante ludos
 Apollinares , qui mense Quintili celebrabantur , Capuæ
 fuit (ut pagina 29 :) & ludis interfuisse non dubiū
 est , cum illud aperte indicet , Petulanter inuectus est :
 & Valerius Diphilum illa scribit pronunxiasse directis
 in Pompeium manibus .

34.

INIMICI erant ,] Cæsar , & eius amici .

34.

STANTES] Maior enim significatio be-
 neuolentiæ , cum ad plausum dandum surgitur . & lu-
 dos equites spectabant in XIII. ordinibus sedentes ,
 quos Roscia lex dederat : cum antea sedentes quidem ,
 promiscue tamen cum plebe spectassent . Cur autem Cu-
 rioni Cæsaris inimico plausum equites dederunt , cum
 ipsi Cæsari non dedissent , à quo in cōductione Asianorū
 uectigalium tertia mercedum parte releuati ma-
 gnum beneficium acceperant ? (ut in Suetonio legimus)
 quia non tam beneficij memores , quàm iniuriæ : Cæsar
 enim , portorijs Italiæ sublati , agro Campano diuiso , pu-
 blica uectigalia uel maxime imminuerat : quo publica
 ni , idest equites , offensi , qui conducendis uectigalibus pu-
 blicis lucrum facere solebant . 31 :

34:

OMNIBVS :] Vniuerso populo : cuius per-
 spexerant è sibilis odium , è plausu beneuolentiam .

34:

MINITABANTVR.] Se abrogatu-
ros non modo Rosciam legem, quæ XIII. ordines in
theatro equitibus dedisset ; sed etiam frumentariã, quæ
ad uniuersum populum pertinebat. quã à C. Graccho
latam, deinde à M. Octauio abrogatam, L. Apuleius
Saturninus retulerat, ut populo frumētum semissibus et
triētibus daretur. Linus, Cicero, Pedianus, scriptor rhe-
toricorum ad Herennium .

34:

SUSCEPTVM ab illis,] A' perditis ci-
uib: ut, SUSCEPTVM, de flagitijs eorum di-
ctum sit: quo modo & in oratione pro Quintio: Quod
turpissime suscepas, perseuerare, & transigere non
potuisti. & in flagitijs uerbū suscipere frequenter à
ueteribus usurpatum. SILENTIO TRAN-
SIRI: ab hominibus dissimulari.

34:

TAMEN ferendum] Non quia rectum sit,
sed quia corrigendi spes non est.

34:

IMPENDET negotium:] Si Clodius fiat
Tribunus plebis. nō dum enim habita comitia erāt. 35.

34:

CONSULAREM exercitum] Bonos o-
mnes consularem appellat exercitum, quos sibi in Consu-
latu præstantissimis actionibus obstrinxerat.

34:

COSCONIO] XX uiro agris diuidun-
dis. INVITATVS: à Cæsare: sed Cicero re-

cusauit. 135: & in oratione de prouincijs cōsularibus.

34:

MEAM] Veterem, quam apud improbos habeo, ex Reipublicæ defensione contractam. ALIENAM : ex Cæsaris inuidia bonis odiosus essem, quod eius de agrorū diuisione perniciosam legem uiderer approbare. ALIENAM, recentem ex aliena culpa.

34:

ILLI] Qui diuidendis agris præpositi sunt.

34:

LEGATVM.] In Gallijs. 133 :

34:

HONESTIOR] Quam si XX uiratum acciperem. sed oritur dubitatio, utrum XX uiratum Cicero repudiarit, ut est epistola I I. libri IX. an Quinqueniratum, ut in oratione de prouincijs cōsularibus. hic nitendum est coniecturis; quibus, incertis & fallacibus, quandoque tamen locus est. mihi igitur non fit ueri simile, Cæsarem Cosconio Quinqueniratum detulisse, maioremq; ei habere honorem uoluisse, quam Balbo et sororis suæ uiro, & Pompeium generum suum arctissima affinitate contingenti; cui non Quinqueniratum, sed XX uiratum dederat: ut est in Augusto Suetonij. at Cosconius dignitate præstantior: primum, ridiculum est de dignitate loqui Cæsare Consule, qui collegam Bibulum armis foro pepulisset, M. Catonem, optimum ciuem, in carcerem duci iussisset, ad ambitionem, & gratiā omnia referret: deinde, ne id quidem: neuter enim cōsularis, prætorius nō minus Balbus, quam Cosconius: ut Suetonius refert. PERICVLI: quod mihi

impēdet à Clodio. 34:

HOC non repudio.] Legationis honorem nō
recuso, sed pugnare tamen malo, quàm Legatus exire.
» eadem est sententia 33 : Hanc ego teneo : sed usurum
» me non puto: nec tamen scit quisquam. non libet fuge=
» re. aucto pugnare. magna sunt hominum studia.

34:

QV ID ergo est ?] Si non repudias, cur ergo
non accipis, & usurum te dicis ? cur animi dubius de
liberationem non concludis ? cur incertus pendes, cum
videas hanc esse honestam periculi declinationem ?

34:

ITERVM dico,] Dixit enim, Me miserum
cur non ades ?

34:

QV ID aliud ?] Quid aliud est, quod scribam ?
sic pag. 16. et 26 :

34:

ἀντιζόμεθα] Inuitus dissimulo.

34:

CAECILIVM] Auunculum tuum. qui
Atticum postea testamento adoptavit.

34:

EDICTA Bibuli] Bibulus Consul domo ab
ditus per edicta obnūciabat. Suetonius, Plutarchus, alij.

34:

DOLORE, & ira] Quia Bibulus edictis
eum acerbissimis lacerabat. 36.

35.

CAECILIVM] Attici auunculum.

35.

SATISFACIT] Quia Pompeium, ami=

cissimum suum, in amicitia nostra confirmat, meq; omnibus officiis colit. 39 :

35.

PRAGMATICI] Rebus gerendis exercitati.

35.

SIMVL quid] Sic pagina 142. simul Cæsar Romam uenerit. Antiqui libri, SIMVL ET. forte, SIMVL VT : ex Academicarum IIII. et de finibus II.

35.

AB Amalthea] Ab otio, quo frueris in tuo gymnasio Amalthea. 7.

35.

NE nos prodat] Ne literæ aperiantur. infert enim, ἀλλυγορίαις obscurabo. ἀλλυγορίαις : figuris sententiam obscurantibus. 34:

35.

NOVO quodam morbo] Nouum enim, & inusitatum est, ægrotantem agnoscere morbum, & sentire periculosum esse, nec tamen mederi. ACTA : a' Cæsare Cōsule.

35.

VARIETAS in re nulla sit,] Quodd omnes ea, quæ sunt acta, peræque detestentur.

35.

SINE internicione] Quia res ad certamen deduceretur: unde cædes, et internicio ciuitatis. CEDENDI: cum neque resistere possimus sine internicione, & cedendi consilium sit exitiosum.

35.

NOVO quodam genere] Cū populo charissimus sit, quia populares odit. quod euenire non solet.

35.

DIODORVS] Non est is, de quo in Bruto legitur: qui mortuus est post ortum civile bellū, idest multis annis post, quā hęc epistola scripta est. sic enim
 „ in Bruto: Stoicus Diodorus cum habitauisset apud me,
 „ mecūq; uixisset, nuper est domi meæ mortuus. Quod si mortuus est Diodorus paulo ante, quā Cicero Brutum scriberet; Brutus autem scriptus est Cæsare III. & Lepido Consulibus: sequitur, ut Diodorus hic alius necessario sit, qui moritur Cæsare et Bibulo Consulibus, idest ante scriptum Brutum annis X I I.

35:

HS fortasse centies.] Scutatorum, ut nunc loquimur, circiter C C L millia.

35:

ARCHILOCHIO] Acerbissimo: quales Archilochi poetæ iambi.

35:

IN ante diem] In diem si dixisset, idem significasset. DISTVLIT: Latinis feriis edicendis, uel instaurandis: ut epistola VI. libri II. ad Quintum fratrem.

35:

LIBROS] Alexandri poetæ. 37:

35:

QVID ego subtiliter?] Quid minuta persequar?

35:

ILLORVM] Cæsaris, & Pōpeij. IRA TI: Pompeius, quia, Catonis sororem cum uxorem peteret, repudiatus est: Cæsar, propter ueteres inimicitias, & recentes iniurias. Plutarchus utrunque.

36.

AMICVS noster] Pompeius.

36.

DEFORMATVS corpore,] Qui tantum amiserit de ueteri dignitate. PROGRESSVM : in causa turpi. PRÆCIPITEM : temerarium, sine consilio.

36.

DE edictis Bibuli] Ipsum accusantibus. 34 :

36.

VNI Crasso] Qui Pompeij uetus inimicus, paulo ante Cæsaris opera reconciliatus, animum tamen gereret occulta maleuolentia suffusum.

36.

QVIA deciderat ex astris,] Quia summam laudem, summis rebus gestis quæsitam, improborum conjunctione amiserat, homines eum misericordia potius, quàm odio prosequerantur, nec putabant sponte et consilio progressum in eam turpitudinem deuenisse, sed casu & errore lapsum decidisse. cur enim circumfluens gloria, uniuersæ ciuitati charissimus, infamiam sibi ipse, & inuidiam strueret ?

36.

VENEREM,] Coam : de qua Plinius, et de Ialysso Protogenis.

36.

PICTVM, & politum] Omnibus literis, et rebus ornatum.

36.

ACER in ferro] Quod ea tempestate gerendis bellis nemo acrior Pompeio, aut præstantior habebatur.

36:

DISTVLISSET ;] Ediçto comitia distulerat in ante diem XV. Cal. Nou. 35 :

36:

E A res] Dilatio comitiarum, quæ populum offende-
bat, quia comitijs nummi dividebantur. 17.

36:

A D Bibulum .] Ad ædes Bibuli cum clamore . Bibulus enim, post agrariam legem, domi inclusus
Consulatum peregit . Suetonius .

36:

A D tempus illud] Cum mihi Clodius negotiū
faceffet .

36:

A D tempus] In tempore, cum res postulabit.

36:

S A T I S mihi facit .] Officijs, & studijs
erga me. 35. 39 : 37 .

36:

D I V I N I T V S .] Affirmat enim, se prius
occisum iri à Clodio, quàm me violatum iri . 35 .

36:

D I S C E S S V R O S .] A pugna Clodiana.

36:

E G E R I S .] Num pecuniam ab ijs debitam
exegeris.

36:

Q V O D egisses] Abest hoc ab antiquis libris,
et simile quidpiā subaudiri potest : ut sit ἀποσιώπῃσις.

36:

S C I R E possemus .] Tu. n. in sermone, aut
ex ipso, aut è sorore, quid in me cogitet, eliceret. 28. 37.

36:

DENUNCIAT;] Minatur.

36:

IN eos,] In Cæsarem, & Pompeium. 29 :

36:

EXERCITVS] Quem Cæsar habebit Gal-
liarum Proconsul. 31 : IN NOS : qui ab opi-
bus, et exercitu minus firmi sumus. IUDICI-
VM : populi : ut ad populum causam Cicero diceret
de ciuibus Romanis & contra leges, et indicta causa
summo supplicio affectis.

37.

APPIVM] P. Clodij fratrem, qui anno
proximo Prætor est designatus. 53 : 54 :

37.

VARRONEM nostrum] Qui gratia ua-
let apud Pompeium : fuerat enim eius præfectus bello
maritimo contra piratas. De re rustica libro II.

37.

INEAT magistratum.] Hoc dicit comitijs
nō dum habitis, sed fore uidebat, ut Clodius Tribunus
plebis designaretur. 38.

37:

POMPEIVM Crasso urgente,] Quoniā
futurum est, ut Crassus Pompeium urgeat contra me;
intelliget, qua fide Pompeius mecum agat, & Clodius
narrabit, illa tibi, si aderis. ita fiet, ut, si intelligā Pom-
peium bona fide mecū agere, sine molestia sim, Clodij
furorem non timeam; sin aliter, credulitatis errore nō
decipiar. Βοώπιδα : Clodij sororem, (28.) qua

COMMENTARIUS

Crassus plurimum uteretur. EX IPSO, Crasso. AB ILLIS, Pompeio, & Cæsare.

37:

POENITET.] Quod societatem cū improbis coiuerit. 36. 37:

ERUPTURA.] Ad uim. 36:

37:

LIBROS Alexandri,] A Vibio acceptos. 35:

37:

NUMERIVM] Numerius et familiae nomen est, ut Cn. Numerius Fronto, in lapide antiquo, quem in turri sancti Vitalis coedificatum uidemus :
 » & prænomen, ut hic, et in oratione pro Cluentio : La-
 » rinas quædam fuit Dinea, quæ filios habuit Marcū &
 » Numeriū Aurios. 37:

SAMPSICERAMVM,] Pompeiū. 30.

37:

ILLIVS partis] Societatis contra causam Reipublicæ. CONSENSCERE : populi gratiam amittere, et in inuidiā adduci, nemine tamen eos oppugnante. 38.

IN multa commemoratione] Commemoratur cū desiderio eæ res, quas in Consulatu gessimus. 37.

38.

Βωπίδος noster consanguineus] Expono sic : Βωπίδος consanguineus, noster : ut, Noster, sit ironia : ut etiam pagina 34 : Noster Publius mihi minitatur. & 36 : Pulchellum nostrū facillime teneremus. Βωπίδος, Clodiæ. 28. CONSANGVINEVS, frater Publius Clodius. DE-

N V N C I A T : periculum nobis . 35.

38.

DECLARATO illo ,] Postquam Clo-
dius designatus fuerit Tribunus plebis, & ante quàm
ineat magistratū. 37. 38.

N O S T E R index ,] Qui nobis olim Catili-
næ socios indicavit. Dion, Suetonius . C A E S A =
R I : Consuli , præmia promittenti . Suetonius , Ap-
pianus , in Vatinium . C V R I O F I L I V S :
acerrimus Cæsaris , & illius partis inimicus . 33.

38:

N E G A B A T] Eo consilio, ut, cum negaret
quod omnibus notissimum erat, suspicionem crearet in
Curionem. R E S T I T I S S E : colloquendi cau-
sa. F I D E M P V B L I C A M : ut ipsi daretur
impunitas , si alios indicasset .

38:

P A V L V S] L. Aemilius Paulus , qui Ma-
cedoniã Quæstor obtinebat . in Vatinium . postea Con-
sul fuit cū C. Marcello . I N I T I O : cum Romæ
esset, nō dum in Macedoniã profectus . C N. C A E
P I O H I C B R V T V S : M. Iunius Brutus, Ser-
uiliæ filius , qui postea Cæsarem interfecit. adoptatum
ab auunculo Servilio Cæpione , de quo Plutarchus in
Vticensi , credendum est : ut ex adoptionum institu-
to Servilius Cæpio Iunianus Brutus appellaretur : ab
adoptante enim prænomen, nomen, cognomen accipie-
bat is, qui adoptabatur. sed de Cæpionis Serviliæ fra-
tris prænominis Plutarchus nihil: ex Philippica X Quin-
tum fuisse apparet , cuius in extremo de Q. Cæpione

hoc Bruto sæpe iterata mentio. quod antiquus nūmus, qui est apud me, cōfirmat, ita circūscriptus, Q. CAEPION BRVTVS PROCOS. ut hic quoque uideatur legendū, Q. Cæpio, non, ut legitur, Cn. Cæpio, nam quod in quibusdam libris est, CN. CAEPION ET BRVTVS, ut duo significantur, Cæpio, & Brutus; id ut perspicue falsum reiiciatur: cum, unū significari Seruiliæ filium, aperte indicet quod his
 22 uerbis infra scriptū est: Cæpionem de oratione sua su-
 22 stulit, quem in senatu acerrime nominarat: ut appare-
 22 ret, noctem, & nocturnam deprecationem intercessisse.
 HIC BRVTVS, ad differentiam; quòd alij essent Cæpiones eodem prænominē. LENTVS:
 LV S: L. Lentulus consularis candidatus. ex oratione in Vatiniū. CONSCIO PATRE: L. Lentulo flamine Martiale. De aruspicum resp. 246. in Vatiniū 34.

38:

CVM gladiatoribus Gabinij] Non dubito, quin abundet particula CVM: ut tempus significetur, quo Gabinus gladiatores populo dedit, opinor, ut eo munere gratiosior esset in petitione Consulatus. nam petebat hoc anno, et designatus est cum L. Pisone. tempus autem significari, eo certius est, quia sequitur proxime; In eo principem Paulum fuisse, quem constabat eo tempore in Macedonia fuisse. Omitto alia non dubia argumenta, ut hoc: non debuisse Vectium inter conscios facinoris admiscere Gabinij gladiatores, ne gladiatorum dominus Gabinus, qui erat Cæsarianæ partis amicissimus, in suspicionem adduceretur. Et ut opinio mea fert, gladiatores Gabinij fuere, de quibus pag. 34.

Gladiatoribus quā dominus, quā aduocatī sibilis cōscissi.
38:

CVM telo fuisse,] Quod lex uetabat. itaque
P. Cornificius in senatu, ut inuidiam Miloni faceret, fer-
rum dixerat eum habere intra tunicam ad femur al-
ligatū. Pedianus. 38:

ID esse actum,] Ita rem esse compositā à Cæ-
sare, & Vectio. 38:

CATVLVM] Quem adolescens ætate pro-
uectum Pontificatu deiecerat. Suetonius, Plutarchus.

IVSSERAT DICERE: cum eum de re-
fectione Capitoli ad. disquisitionem populi uocauit.
Suetonius 4. PRODVXIT: nam privato nō
licuisset de superiore loco dicere, & concionem habere,
nisi à magistratu concederetur. 53: 54: ASPI-
RARE NON LICERET: domi enim se te-
nebat armorū metu. Non dixit, Accedere, sed Aspira-
re: quod minus est. 39.

CEPIONEM] M. Brutum. NOC-
TURNAM DEPRECATIONEM: Ser-
uiliæ, Bruti matris: quam Cæsar amauit.

39.

LVCVLLVM] Luciū Lucullum. In ora-
tione in Vatinius. IN P. CLODIVM: cum
accusatus est crimine pollutarū religionū. 7. L. DO-
MITIVM: Aenobarbum: qui Consul fuit cum
Appio Claudio. VICINVM CONSVLIS:
uicinus erat Cicero Cæsaris Consul, quodd ipse in Pa-
latio, Cæsar autem in sacra uia habitabat, quæ secun-
dum radices Palati à Carinis in Capitolium tende-

bat. 25. Suetonius. AHALAMSERVILIVM: qui sua manu Q. Melium regnum appetentem occiderat. Liuius. BRVTVM: qui Reges exegerat. nota historia. REPERIRI: qui occiderent ciues Melio similes, aut novos Tarquinius expellerent. 39.

A' VATINIO,] Qui cum Veſtio, præsente populo Romano, collocutus, inculcauit, ut Pisonem, & Laterensem nominaret. In oratione in Vat. 39.

CRASSVM Diuitem] M. Crassum, qui à Parthis occisus est: de quo 30. 39.

DE ui,] Lege Plotia: quia confessus esset secum telo fuisse. In epist. fam. 116: & pro Milone, & Salustius in Catil. 10. 39.

IVDICIVM postulaturus.] Iudicium populi. erat Tribunos plebis appellaturus. sic aduersus Lucillum Prætorem C. Antonius Tribunos appellauit, Damio aduersus Flauium. Pedianus. IVDICIAFORE VIDEBANTVR: fore uidebam, ut multi rei fierent, ex iudicio Veſtij. 39.

QVI nihil contemnere] Ideo non pertimescimus, quia cauemus omnia. iudicium autem impendebat Ciceroni & ex iudicio Veſtij, & mox à P. Clodio de necatis ciuibus Romanis. 39.

TIMVERAMVS,] Plutarchus hæc: Cum

Cum senatores in curiam pauci conuenirent, Confidius Cæsari causam dixit esse, quia milites illius, & arma timerent. cui Cæsar: cur et tu ob eandem causam non domi te contines? quia, Confidius, senectus me facit intrepidum. DISCVSSERAT: alijs metu silentibus, Cæsari declarauerat.

39.

QVAM quotidie timere potueramus,] Hoc Veſtij indicio patefactū est, eadem quotidie nobis fuisse timendam ab ijs, qui rerum potiuntur. quorum uideamus quàm scelerata consilia sint, cum perniciem bonis uiris quacūque ratione machinentur. Non timebamus, cum indicia non extarent; sed timere quotidie potueramus, ut nobis inscientibus impendentem.

39.

CATVLO,] Catulus anno proximo perierat, Afranio Metello Consulibus: ut pagina 20. placeret igitur LVCVLLO, cui negotium impendere uidebatur è Veſtij nominatione: aut CATONE, qui hoc anno, idest Cæsare Consule, magnis cōtumelijs affectus est. sed antiqui libri, CATVLO: mendose: neque enim ad mortuum huius temporis miserie pertinent.

39.

CVM splendore uitæ, tum hoc tempore.] Cur infortunati? quia cum ita uixerimus, ut patriæ rationibus haud ferè ciuis quisquam fuerit utilior, nunc tamen tantum abest ut digna meritis præmia feramus, ut etiam in maximis molestijs, periculisq; uersemur.

36.

MORATVS EST] Placeret, IN ODO=

N

- R A T V S : quia , cum Pompeio aut Cæsari credere periculosum uideret, eorum animos nosse, magni putabat ad suas rationes interesse, propter insequentis anni impendentem à Clodio tempestatem. Subscribere uide-
- » tur sententiæ nostræ quod scriptum est pagina 32: Ve-
- » lim è Theophane expiscere , quoniam in me animo sit
- » Arabarches. et pagina 37 : Per βοώπιδα intelligere
- » poteris, qua fide ab illis agatur. Et, Inodorari ἐλκτὰ, proprie : nam odorari dicitur de rebus occultis, quæ mi nime iudicantur oculorum sensu. ut libro I I . de ora-
- » tore , Odoror quid sentiant iudices . Et ad hunc ipsum
- » libro V I . 74. Ego μυσηώτερον ad te scribᾶ, tu sagacius
- » odorabere. Et libro X I I I I . odorare Antonij διαθεσιν. Neque uero particula, In, præposita priorem significa-
- » tionem ut contraria tollit , sed facit quod in uerbo au-
- » dio : ut, cum dicimus, Inaudire, significamus, id audi-
- » re, quod occulte agatur. item Inodorari indagare quod in occulto later. si, M O R A T V S , retinemus : ex-
- » pone, tardauit, repressit. sed fides mihi non fit, Varro-
- » nis auctoritatem fuisse tantam, ut morari potuerit con-
- » silia Pompeij : elicere quidem, aut odorari, pro familia-
- » ritate potuit . 39:

ἐλκτὰ, καὶ οὐδ' ἐν .] Senarij sunt apud Euripi-

dem, quos Andromache, Menelao irata, in Spartanos communiter iacit.

Ωτ' πᾶσιν ἀνθρώποισιν ἐχθιστοὶ βροτῶν
 Σπάρτης ἐνοικοί, δόλια βολύμακτα,
 Ψυδῶν ἀνάκτες, μηχανοῖς ῥάφοι κακῶν,
 Ἐλκτὰ κ' οὐδ' ἐν ὑγίης, ἀλλὰ πάντα πέριξ
 Φρονοῦντες, ἀδίκως δὲ τυχεῖτ' ἂν ἐλλάδα.

Spartanis igitur similes Pompeius & Cæsar, ἑλκτὰ,
καὶ οὐδ' ἐν ὕγιᾳ φρονουῶτες.

39:

DE Flacci Prætura,] Cicerone Consule Præ-
tores L. Valerius Flaccus, C. Pontinũs Vulturtiũ, unũ
ex Catilinæ socijs, cum Legatis Allobrogum in transitu
pontis Miluij exceptos comprehenderunt.

39:

QUORVM opera,] Quorum opera ita af-
flicta Respublica est, ut desperetur.

39:

MVNITI] Contra impetus P. Clodij, Tri-
buni pl. designati.

IN LIBRVM III. CICERONISEPI-
STOLARVM AD ATTICVM,
PAVLI MANVTII COM-
MENTARIVS.

EX EPISTOLA I. pagina 40.

VM antea] Primã huius libri epistolam
c opinor esse oportere, quæ nunc tertia est ; se-
cundam, quæ secunda ; tertiam, quæ quarta ;
quartam, quæ prima ; quintam, quæ quinta item est :
ut in eius fine ita legatur : III. idus Apr. Thuriij .
Vibone enim puto iter fuisse Thurium, inde Tarentũ ,
inde Brundisium. 40.

ROGATIONEM,] Clodiam ; ut mihi
intra quadringenta millia ne liceat esse . 40 :

QVAMPRIMUM : ante quàm ex Italia profisciscar. 40.

FACILIVS potes,] Hoc dicit : Cum Clodij rogatio permittat, ultra quadringenta millia ut ubiuis esse possim ; sequitur, ut mihi in Macedonia liceat esse . quo facilius, ante quàm ex Italia profisciscar, consequi me potes . non enim est, cur profectionem maturem : siquidem, quam mihi ad discedendum diem rogatio constituit, ante eam diem, vel nulla celeritate adhibita, ultra quadringenta millia licebit peruenire. quòd si longius ire, ultraq; quadringenta millia iuberer : difficilius consequi me posses : nam mihi esset properandi maior imposita necessitas .

Ex epist. II. pag. 40 .

IN fundo Sicæ,] Ad Vibonem. Ex Bessarianis libro legi etiam potest, IN FVNDVM : qua figura in Divinatione dixit, Exteris nationibus, quæ in amicitiam populi R. ditionemq; essent . Et in Verrem libro septimo : Qui illam partem urbis tenerent, in eorum potestatem portum futurum intelligebant. quod Gellius notavit libro I. cap. VII .

40.

PRÆSERTIM non dum] Præsertim quòd, rogatio Clodia cū non dum sit correctæ, nihil est quod me extrudat. 40.

CORRECTA.] Audierat Cicero sustineri à Clodio rogationis promulgationem, quòd in ea quiddam ante uellet corrigere. 40 :

40.

SI te haberem,] Tuo. n. comitatu atque præ-

sidio fretus, auderem Brundusiū petere. SE ITER
HABERE, Bessarionis liber.

40.

BRUNDVSIVM referre.] Quid iter
discedens intenderam. ANTRONIVM: P. An
tronium, unum ex coniuratis, qui in illis partibus exula
bat, Ciceroni infensus vindici cōiurationis. pro Sylla.

40.

AD nos] In fundum Sicæ. TOTIVS
REI: itineris mei. 40:

40.

TOTA calamitas] In qua insunt, præter
mea damna, et molestia, quas ex molestijs meorum ca
pio: ut nunc cum te uideo mea causa tam molestū iter
suscipere. NARYCILOCRIDIS: de op=
pido Narycio Plinius, de Naryce Sudas: ut uel NA=
RYCII, uel NARYCE legendum uideatur.
LOCRIDIS, in ora Locrorum.

Ex epist. III. pag. 40:

CVM tibi agam gratias,] Agam enim, si quā
do meam dignitatem recuperabo: qua spe me uiuere
coegisti.

40:

MVLTIS de causis] Duas posuit in proxima
superiore epistola.

Ex epist. IIII. pagina 40:

CONFECTVM] Placet, CORRE=
CTVM: ut in epistola, quæ ante proximam legitur.

cogitavi sic, natum errorem è uicinitate, quòd ueteres
CONRECTVM scribebant.

40:

ILLO] Ultra quadringenta millia. Petieram
Vibonem eo consilio, ut uel in Siciliam traicerem, uel
Melitã adnauigarem. postea rogatione lecta, intellexi,
si peterem Siciliam, progredi ultra quadringenta millia
ante rogationis diem non posse: de Melita uero non
esse cogitandum, siquidem ultra quadringenta millia
non esset. iter igitur pedibus Brundisium uersus cõtuli,
ut inde in Macedoniã nauigarem, quæ esset ultra qua-
dringenta. PERIRET: ne pœnam subiret, quã
Clodius irrogabat ei, qui Ciceronem intra quadringen-
ta millia tecto recepisset. pro domo sua.

40:

SI modo recipiemur.] Nam nisi recipior, iter
mihi erit maturandum: ita me consequi non poteris.

Ex epist. V. pagina 40:

GRATIAS agit.] Pro tuis in ipsam officijs.

41.

ME ipsum] Non opes meas, aut honores, quæ
mihi nunc inimici ademerunt, sed me ipsum, qui idem
sum. THVRII: Thurium oppidum Plinius li-
bro III. cap. XI. inter duos amnes Crathin & Sy-
barim constituit. Bessarionis liber THAVRI.

Ex epist. VI. pag. 41.

IN Epeiro] In qua possessiones tuæ sunt.
CONSISTEREMVS: erat enim Epeirus ul-
tra quadringenta millia. 44: 45:

Ex epist. VII. pag. 41.

AD Cal. Maías.] Bessarionis antiquus liber,

AD XIIII. CAL. MAÍAS : & recte : ut Brundusij fuerit tresdecim dies : datæ enim literæ sunt pridie Cal. Maías , cum Brundusio proficisceretur . in epistola ad Terentiam , Nos , inquit , Brundusij apud M. Leniū Flaccū dies XIIII. fuimus . Et quid proximā superiorem epistolam , Tarenti datam , post hanc scriptam esse perspicuum est : ideo datam suspicor non XIIII. Cal. Maías , ut est in impressis , sed Calendis Maij , cum iam in Asiam iter instituisset . POST DIEM TERTIVM EIVS DIEI : tertio die post , quàm priores acceperam . antiqua figura , ut pridie eius diei , postridie eius diei , post diem tertium , et post diem quartum eius diei .

41.

APVD te] Domi tuæ , quam habes Buthro-
ti . uel potius , in fundis ; cum inferat , ISTA SO-
LITVDO ; quæ in urbe Buthroto non fuisset .

41.

SI liceret ibi omne tempus e.] Non licet au-
tem cum propter Antronium , & ceteros exules , mihi
infectos , qui ab Epeiro tantū quatriduo distant ; tum ,
quia uereor , ne Clodius , & qui me eiecerunt , inter-
pretentur , Epeirum non satis abesse ab Italia . diuer-
ti autem in Epeirum paucorum dierum causa , quid at-
tinet ? recta igitur in Asiam .

41.

SINE te .] Nam tecum in Epeiro tua liben-
ter essem , sine te autē cur ? NAM CASTEL-

COMMENTARIUS

LVM &c. scripserat opinor Atticus, nisi uellet in suis fundis, quia minus tute uideretur, posse eum non longe esse castello munito. neque enim de Buthroto accipiendum puto: quæ fuit urbs, non castellum.

TRANSEVNTI: nā habitare uides me nō posse.

41:

NOSTRI hostes] Antronius, & ceteri exules. 40. 42. ILLVD QVOQVE OPPIDVM: quod si hoc de Athenis interpretarentur, multo magis de Buthroto: quod oppidum Italiae propius adiacet, quā Athenæ.

41:

NOSTRI consilij] Qui cesserim inimicis; cum potius cadere fortiter debuerim. epist. fam. 234.

41:

SPEs] Reditus. et, ut miseri, aduersa timeret omnia.

41:

INVIDORVM] Hortensium maxime designat: à quo se dicit sceleratissime, insidiosissimeq; tractatum, in epistola ad Q. fratrem lib. I.

41:

TEMPVS honestissimum] Mihi enim cum inimicis pro mea dignitate pugnanti si contigisset ut caderem, gloriosum fuisset. nūc exul præclaræ mortis occasionem sperare amplius non possum: finiendi tamen doloris potestas adempta non est: idq; potius mihi uideo esse cogitandum, quā ut ullam medicinam faciam. Et uidetur de morte uoluntaria cogitare.

41:

MVTANDARVM rerum.] Mutato

autem Reip. statu, meæ quoque res, quæ nunc perditæ iacent, commutabuntur.

41.

NIHILO minus,] Quinquā ex Italia proficiscor. ACCEDEMVS : paruis itineribus. nā in accessu tarditas est. CANDAVIAM : montem Illyrici, qui Macedoniam Illyricumq; disternit. Strabo, Plinius. DVBITATIONEM : quia non affirmavit, in Epeirum iter habiturum : sed dixit, Aut accedemus in Epeirum, aut per Candauiam tarde ibimus. DE FRATRE : ex Asia Romā proficiente: cuius itineris ratio meum iter gubernabit.

NEC QVO MODO VISVRVS : afflictum dolore miseriarum mearum. VBI DIMISSVRVS : dolor enim, & luctus alterū ab altero dinelli uix patietur. ID : cōgressus, et dimissio.

Ex eistola VIII. pag. 42.

INIMICORVM ;] De Antronio, & cæteris loquitur. 40. 41.

42.

HABERET, cum inde proficisceremur.] Si in Epeirum inissem, inde proficiens per loca difficilia iter habuissem : montibus enim Epeirus à Macedonia discluditur. 42.

PEDIBVS] Terrestre iter significari notum est. 42.

ISTIC quid agatur,] Timebat, ne quis accusaret reperundarum Quintum fratrem ex provincia redeuntē. 42: 47: 42.

VT acrius postularet :] Accusaret fratrem.

accusatorem Atticus in epistola sua nominarat, Cicero nomen omittit. NAVIGATIO : fratris.

42.

RELIQVA] Quæ fratri meo ab inimicis nostris uidentur impendere. HOC METV: ne frater postuletur.

42:

AD me consolandum .] Spes enim mei reditus in mutatione rerum sita est . 41 : TIGRANE ENIM NEGLECTO : cum Pompeius Tigranem sibi à Clodio ereptū neglexerit , sublata spes omnis est mutandarum rerum. ego autem graues inter eos contentiones fore speraueram. subscribamus quæ Pe-
 » dianus in Miloniana: Pompeius, inquit, post triumphū
 » Mithridaticū Tigranem filiū in cathenis deposuerat a-
 » pud Flauium senatorem : qui postea cum esset Prætor ,
 » eodem anno, quo Trib. pl. Clodius, petit ab eo Clodius
 » super cœnā, ut Tigranem adduci iuberet, ut eum uide-
 » ret : adductum collocauit in conuiuium , dein Flauio
 » nō reddidit, Tigranē dimisit, et habuit extra cathenas,
 » nec repetenti Pompeio reddidit : postea in nauem depo-
 » suit; et cum profugeret, tempestate delatus est Antium.
 » illico, ut deduceretur ad se, Clodius Sex. Clodium, de
 » quo supra dixi, misit, qui eum reduceret. Flauius quo-
 » que re cognita ad diripiendū Tigranem profectus est.
 » ad quartum lapidem ab urbe pugna facta est : in qua
 » multi ex utraque parte ceciderunt, plures tamē ex Fla-
 » uij, inter quos & M. Papirius eques Romanus, publi-
 » canus, familiaris Pompeio : Flauius sine comite Ro-
 » mā uix perfugit.

42:

VARRONI] Qui Pompeium hortatur ad

meam causam amplectendam. HYP S AE O: hic Pompeij Quæstor fuerat; eumq; , ut Varro , hortabatur, ut Ciceronis patrocinium susciperet. cognomen est Plautiæ familiæ. 42:

IMPVLSI, ac proditi] Pompeium notat : cuius fidem secutus, in eam calamitatem incidit: quam vitare potuit legatione suscepta. 33 : 35. 37.

42:

DE fratre] De postulatione.

Ex epistola IX. pag. 42 :

NE quid absens] Ne absens postularetur. 42.

43.

LICTORES dimitteret,] Qui dimittendi fuissent, si mecum manere uoluisset. nam imperatori transitus per alienam provinciam dabatur , morari diutius in ea cum imperio non licebat .

43.

MEI peccati] Peccaui enim , cum vobis vivendi auctoribus parui: cum perire satius fuerit , quam in hunc casum incidere .

43.

A' POMPEIO. nunc Hortensium allice, & eiusmodi viros .] Hoc totum est ex Attici epistola , ideoq; scribendum literis grandiusculis . NON DVM PERSPICIS : vis me in Pompeio , & Hortensio spem ponere: nõ intelligis me horum insidijs, & scelere perijsse? 43.

QVORVM insidijs, quorum scelere] IN= SIDIIS Hortensij , qui me summa simulatione amoris , summaq; assiduitate quotidiana sceleratissi=

me, insidiosissimeq; tractauit. Ad Quintum fratrem libro I. **SCELERE**: Pompeij, cuius promissis destitutus, in has miseras incidi. 37.

43.

NON licuit,] Per uos, qui mihi auctores uiuendi fuistis, cum ego interitum gloriosum erumnose uite anteferrem. 41: **NEGOTIVM**: metus accusationis. 47: 43.

VT tibi placer,] Scripsisti enim, ut expectem literas tuas Thessalonicae: si quod forte ex actis mensis Maij beneficium afferatur. 42: 43:

Ex epistola X. pag. 43:

SPEM] Ut ex tuis literis de reditu in patriam sperare possim. **AD TE**: in tuas Epeiroticas possessiones. 43:

ISTA euauerint:] Quae nunc agitis de salute mea. & opinor Atticus ita scripserat, Haec si euauerint, aliud aliquid uidebimus.

43:

ISTORVM:] Qui me eiecerunt. & erant discordia maxime inter Clodiu, & Pompeiu, ut de Tigra-
grane, alijsq; de rebus. 42: et Dion libro XXXVIII.

43:

IN tam bona causa,] Qui patriam a coniuratorum scelere liberaassem.

43:

NE uiderẽ:] Ex Asia Roma redeuntem. 43.
LVCTVM: ex mea calamitate.

43:

INTRA parietes meos] Ab ijs, qui quotidie

mecum erant, qui me quotidiana assiduitate insidiosissime tractarunt, ut Hortensius, ut Arrius. ad Q. fratrem lib. I.

43:

V I V V S amitterem?] Pugnare, inquit, debui, ut hæc aut retinerem, aut cū uita simul amittere.

Ex epistola XI. pag. 44.

T V A E literæ,] Quibus scripseras bene sperandum. R V M O R I B V S : hoc est quod dixit, Nuntij non optimis auctoribus. A D T E: in Epistolarum tuam.

44.

V T ego] Ut pro quā dixit, sicuti supra de Pompeio, Ut ille tum humilis, ut demissus erat. est autē hic eo uenustior sententia, quo minus aperta. Cum me, inquit, obiurgas, quia meo casu nimis excrucier; facis, ut neque me uidearis amare, neque dolere dolorem meum; quem tamen ita affectum mea erumna esse arbitror, ut te ipsum consolari nemo possit. in hoc inquam tuū amorem, et dolorem non agnosco. qui enim amat, æque dolet: & qui æque dolet, non obiurgat.

Ex epistola XII. pag. 44.

P E R senatum:] Nam per populum minus sperandum uidebatur Clodio Tribuno.

44.

I D E M Q V E] Qui me sperare uis per senatum, idem scribis caput proponi rogationis Clodianæ. quo capite cautū erat, ne quis referret ad senatum de Cicerone restituendo: ut 46:

44.

S E C V N D V M comitia.] Habitis comitijs. 44:

44.

EODEM Tribuno pl.] Clodio Tribuno, qui
nostram causam, ut solet, acriter oppugnabit. & eo-
minus post comitia sperandum est, quia Consul erit de-
signatus inimicus meus Q. Metellus Nepos. Videbat
autem Cicero futurū, ut Consul Metellus designaretur.

44:

ORATIONE prolata.] Non puto signi-
ficari orationem in Metellum Nepotem scriptam, sed po-
tius in C. Curionem. nam cum Metello pluribus uer-
bis Cicero concertauit, ut in epist. II. lib. V. fam. at
hic se nunquam uno uerbo concertasse dicit. de Curio-
ne autem 46.

44:

SANARI,] Si ullam spem uides mei resti-
tuendi. SIN PLANE PERII: si uides re-
ditum meum desperari, de oratione prolata minus labo-
ro. IACEO: non dixit, Sum, sed Iaceo, uer-
bo usus ad moerorem indicandum accommodato.

44:

COGITATIONE] Ita sum animo per-
turbatus, nihil ut non modo loqui, sed ne cogitare qui-
dem possim.

44:

SIDONA:] Locū hoc nomine propè Thessalo-
nicam non uideo fuisse. cumq; iam de mendo suspica-
rer, confirmatus sum in sententia, posteaquam Bessa-
rionis librū inspexi. cuius scriptura hæc est: VENI-
RE SIDOMITAM VT INTELLI-
GO. in Macedonia prouincia Plinius oppidum enu-
merat Scydra: ut fortasse, (neque enim affirmo, cū
antiqui libri ueritatis lumen obscurent) pro Sidona re-

Etius legi possit, Scydra.

Ex epistola XIIII. pag. 44 :

TEMPORIS nō longinqui] *Meq; ex tuis literis aliquid sperasse, quod tamen non diuturnū fuit, moleste feram.*

44:

MOTVM] *Discordiam istorum.* 43:

Ex epistola XV. pag. 45.

AGI de nobis] *In senatu.*

45.

REMORARI.] *Non quod ipse uideres quidquam mihi esse sperandum, sed ut me à desperatione retraheres, ita scribebas. & cum omnes à me spes abirent, eas tu ijs epistolis remorabare.*

45.

NOSTRIS multis peccatis] *Qui inuidis credidimus, & legationem à Cæsare delatam, qua uitari potuit hæc ærumna, nimis imprudenter repudiavimus: cum tantis miserijs uel mors fuerit anteponenda: cuius oppetendæ tempus honestissimum prætermisimus.* 41: **CASVS**: fateor enim, ea peccata nō iam ulla prudentia posse corrigi: spei fortasse aliquid est in fortuna positum. **VIAE CELEBRITATEM**: qua frequentes Roma Thessalonicam proficiscuntur, qui literas à uobis creberrimas afferre possent. **A' PLANCIO**: apud quem Cicero erat, *Quæstorem in Macedonia.* 49:

45:

MINIME apposito] *Amo enim in hoc lusu solitudinem, odi celebritatem.*

45:

VNIVERSI] Omnes, quotquot istinc ueniebant. Vniuersum est enim, quod nihil excipit. NIHIL ESSET NECESSE: cum de mea salute spei nihil esse uideretur.

45:

SI' aliquid] Quid si, NISI ALIQUID? hoc sensu: Nisi aliquid audiero, cur sperandū sit. 47.

45:

A' COMITIIS] Quod actum sit post comitia. hic autem expectabo, dum audiam.

45:

IN Asiam] Ut aliquo loco cōsidamus appposito ad tolerandam in hoc luctu calamitatem. nam hic me celebritas offendit. In oratione tamen pro Plancio,
 » in Asiam non iuisse, legimus. Cum ad me, inquit, L.
 » Tubero meus necessarius ex Asia uenisset, easq; insi-
 » dias, quas mihi paratas ab exulibus cōiuratis audierat,
 » animo amicissimo contulisset; in Asiam me ire Plan-
 cius propter eius prouinciæ metum non est passus.

Ex epistola XV. pag. 45:

VARRONE] Diximus supra, Varronem Pompeij familiarissimum fuisse. 39: DE VOLUNTATE POMPEII: Pompeium nostrā causam suscepturum. 48.

45:

SCINDAM] Augeam. à uulneribus tralatio: quæ scissa recrudescunt.

46.

MEIS uulneribus] Quod paulo ante dixit,

Ne

Ne scindam ipse dolorem meum.

46.

SIMVLATIONEM aliorum,] Notat maxime Hortensium, & Arrium : quorum promissis deslitutus in eā calamitatē inciderat. lib. I. ad fratrem.

46.

NIHIL puto sincere] Ita credendum de inimici liberto.

46.

ILLAM orationem] In ipsum. 44 : Placet autem, ut de Curione patre potius accipiat, quā de filio : utpote cuius sententiam, auctoritatemq; in senatu pluris Cicero deberet æstimare. Præterea cum loquitur Cicero de filio, semper aliquid apponit, ut cum dicit, Curio adolescens, 27 : 33. Curio meus, 29 : Curio filius, 34. 38. de patre cum loquitur, nihil adscribit, ut 9 : 10 : 49.

46.

NISI quod erat,] Laudauerat in suis literis Atticus Curionē.

46.

FACIT expectationem Cæsaris] Habet, cur etiam à Cæsare opem expectemus.

46.

SI quid in te peccaui,] Quod officia, & studia, tibi à me debita, prætermisi. IN ME ENIM IPSVM : quia commisi, ut tu, cum te mihi minus debere intelligeres, cōsilio me non iuuares. DEBERES, AC DEBVISSES : si fecissem, ut meo merito me amares. amabas enim tua uoluntate adductus, nō meis officijs impulsus.

46.

LEGEM de collegijs] Quatuor leges tulit

Clodius in Tribunatu, Reipublicæ perniciosas: annos
niana, ut frumentum populo gratis daretur: alteram,
ne quis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de cœ
lo seruaret: tertiam, de collegiis restituendis, nonisq; in=
stituendis: quartam, ne quem Censores in senatu legen
do præterirent, ne'ue qua ignominia afficerent, nisi qui
apud eos accusatus, & utriusque Censoris sententia dam
natus esset. Hæc Pedianus in Pisonianâ. Leges au=
tem eas Cicero passus est à Clodio perferri, hac conditio
ne, ne quid ille mox contra se moliretur. quam pãtio=
nem Clodius, perlatis legibus, non seruauit. Dion libro
XXXVIII. DE COLLEGIIS: ex qua
tuor legibus eam nominat, quæ maxime contra ipsum
pro Clodio fuit: qui collegiorum nomine opes & serui=
tia in Ciceronis perniciem conscripserat. In orationibus.

46:

POTUIT,] Oportuit, debuit. non perfectũ
est autem, quia merita mea nulla erant. tale illud 28.
)) Orbis hic in Republica cõuersus est, citius omnino, quàm
potuit. MEO, NON TVO SCELERE:
grauiter enim peccaui, & scelerate feci, qui multa, tibi
à me debita, officia non sum executus.

46:

RESPONSO] Cum ab eo contra Clodij
iniquissimam legem auxilium petij. 56: TVR=
PISSIMO CONSILIO: abeundi in exi=
lium: cum potius occumbere deberem.

46:

NVLLO nostro,] Neque enim ita meritis
unquam de te sum, ut à te diligi deberem. TVO

IPSIVS BENEFICIO : restitutum enim beneficio tuo non poteris non diligere.

46:

DE privilegio] Ut privilegium fieret de me restituendo, hoc est, ut facto senatusconsulto ad populum ferretur. Privilegium autem hoc differt à lege, quòd hæc ad multos, illud ad unum pertinet. Cicero autem abrogari malebat legem Clodij : idq; firminus uidebatur : propterea quòd privilegio lex illa non tollebatur ; quo timendum erat, ne quis rursus Tribunus plebis existeret, qui lege agere uellet : post abrogationem autem nihil huiusmodi timendum.

46:

IMPEDIET,] Cùm abrogabitur lex Clodij. FERRI : de abroganda lege. SENATUSCONSULTO : ex quo ad populum ferretur, ut privilegium fiat de me reuocando.

46:

PRIOR lex] Duas leges Clodius tulit : prior fuit contra eos, qui ciues Romanos sine iudicio populi necassent, qua in lege nominatim de Cicerone scriptum nihil erat, itaq; nihil eum lædebat : altera nominatim in Ciceronem, quoniam is ciues Romanos indicta causa condemnasset.

46:

IN uestitu mutando,] Nam si legem laudare noluerat, negligere saltem debuit. neutrum fecit : sed uestitu mutato populum rogauit, ne legē perferri sineret. quod ei perniciosum fuit. populum enim offendit, cum de antiquanda ea lege rogauit, in qua popularia multa de industria Clodius admiscuerat.

45:

SI quid ageretur,] Si quid ageretur de salute mea. LEGEM ILLAM: priorem Clodij legem. NE TANGATIS: primum, quia nominatim in ea contra me nihil est: deinde, quia popularē legem abrogare, aut infirmare si uultis, populus offendetur. alterā igitur date operam ut abrogetis, quādo & minus popularis, & nominatim contra me est: priorē ne tangite.

46:

TUTE scripsisti,] Is locus est huius libri epistola XII.

46:

NE referri, ne'ue dici] Primum refertur, deinde dicuntur in senatu sententiæ, rogante senatores Consule, aut eo, qui senatum habet: non enim is semper est Consul: ut latius in libris antiquitatum.

47.

DOMITIVS] L. Domitius Aenobarbus, qui hoc anno Præturam gerebat, ut ex Suetonij Iulio colligimus. DE RE: de me reuocando. OMNIVM TRIBVNORVM PL. nam si unus modo intercedet, nihil agemus.

47.

QVO modo potero?] Non enim uidebor restitutus, nisi mihi unā domus restituatur. eam autem Clodius Libertati consecrauerat.

47.

IN tuos ne agros] Epeiroticos. 43: 44. CYZICVM: in Asiam. quod faciam, nisi mihi tuæ litoræ spem aliquam ostenderint. 45: 47:

47.

T V A E prudentiæ] Qui es passus me, quo tu abundas, egere consilio; ac mihi persuaderi, utile nobis esse, legem de collegiis perferri. 46. P R A E S I D I A : præsidia amicorum ad pugnandum parata.

47.

T V I S testis crederem.] Quia dixerat se iturū in Epeirum.

47:

M E ipsum] Meam enim amentiam accuso, quod à te tantum amari, quantum ego uellem, putari.

Ex epistola X V I. pag. 47 :

D A T A R V M,] Quas à te, ut opinor, eo die datas, expecto. Et Cal. Sext. scripsisse Atticum putabat, quod cum ex ueteri consuetudine senatus Calendis haberetur; statim, senatu dimisso, quid actum esset eo die de Ciceronis re, scripturus Atticus uidebatur. Calendis autem senatum haberi solitum, suo loco infra docebimus.

47:

Q V A M cū lectæ sunt.] Malim sic: Quod cū lectæ sunt, tum id, quod attulerunt ad spem, infirmant. L A E T A E : quia spem ostendebant meliorum rerū. I N F I R M A N T : quia certi nihil afferebāt: quorum alterum ad consolationem, alterum ad ueritatem.

Ex epistola X V I I. pag. 47 :

T R I S T E S,] Nunciabatur enim, reuersum ex Asia prouincia repetundarum accusatum iri.

47:

E X ante diem Non. Iun.] Erat idem, Ex No nis Iunijs: sed figura usus est ea, qua et M. Varro in I. de re rustica.

47:

LIVINVS] Liuiineius, puto rectius: nam
 & antiquus Bessarionis liber, EI VENIENS,
 corrupte quidem, sed literis tamen aliquanto propius ad
 nostram correctionem accedentibus: & in antiquis nū
 mis Liuiineius Regulorum est cognomen: ut omittam,
 quòd fam. lib. XIII. ex ueteribus libris legitur, L. Li
 uineius Trypho L. Reguli libertus. qui est idem, de quo
 nunc agimus. M. REGVLI: in Bessarionis li
 bro sic, i Reguli: ut ex antiqua nota potius uidea
 tur legendū L. quàm M: præsertim cum & in eo loco,
 quem proxime ex fam. epist. adduximus, mentio fiat.
 de L. Reguli liberto. DE C. CLODII FI
 LIO: accusatorem fore Quinti fratris C. Clodij filiū,
 eum, qui postea Milonem accusauit, C. Clodio Publij
 fratre natus. Pedianus.

47:

SESTII] P. Sestij, Tribuni pl. designati, pro
 quo extat oratio.

47:

NON tam exploratas à timore,] Quæ me nō
 tam timore liberaret, quàm Liuii sermo. et TIMO
 RE de fratre.

47:

IN meo infinito mœrore] Præter eum mœro
 rem, quem ex mea calamitate suscipio, est quod me de
 fratre sollicitet.

47:

LIVINI] Et hic, ut supra, corrigendum.

47:

APPRII quæstio est.] Eo magis timebat, ne
 Quintus frater repetundarum accusaretur, quòd Ap
 prius Publij Clodij frater anno insequenti Prætor ei quæ

sitioni praefuturus erat . tum autem Prator erat designatus. Causalcantis tamen liber SPECTIO: ego sequor Bessarionis: in quo QVAESTIO scriptum est . & quaestionem repetundarum exercuit Glabrio Prator in Verrem, Cicero in Licinium Macrum .

48.

DIIVDICABITVR,] Restituar, nec ne. AD TE: in tuos agros in Epeirum, si spes erit 47: CIRCVM HAEC LOCA: Thesalonica adhuc erat. SVSTINERI: sustentari, defendi, foueri. 44. AVT HORTER: ut me, fratremq; meum tuearis: quod tua spote facis .

48.

CAVE,] Scribe, inquit, omnia, ut erunt, & diligenter, & uere: ac noli putare fore mihi aut molestam diligentiam tuam, aut acerbam ueritatem. CAVE: uidetur alterum uerbum desiderari: ut legatur, caue suspiceris, aut, caue timeas.

Ex epistola XVIII. pag. 48.

AUCTOREM] Qui referret in senatu, contempto Clodiae legis capite, quo cautum erat, ne referri, neue dici liceret. EST ALIQUID IN SPE? spei aliquid est? SECVNDVM COMITIA: habitis comitijs, de me in senatu actum iri. 44: 45:

Ex epistola XIX. pag. 48.

IN Asiam] Scripserat enim, Cyzicum se iturum. 47. 47: 48:

NOVIS magistratibus,] Tribuni pl. magistratum inibant Noris Dec. Consules & Praetores Ca-

lendis Ian. NOVIS, designatis.

48:

AD salutem] In patriam.

48:

EX tuo portu] Non accipio μεταφορικῶς dictum, sed re uera ex portu: ut sit: ex quouis portu libenter ad salutem, ex tuo libentissime proficiscar. ex tuo autem, ex quo tu soluis, cum in Italiam à tuis possessionibus redis.

48:

AGE, quoquo modo coeptum est,] Innuit, non fuisse causam cur speraret: Et ait, Quoniam sperare coepi, quanquā stulte, nullāq; de causa, tamen parebo fratri meo, mihi ipse ne desim, obsecranti. AGE: cum dixisset, coeptum est, adscripturus aliquid fuit ad se reprehendendum, qui sperare coepisset: deinde id omisit, Et intulit, Age, quoquo modo coeptum est: hoc est, quanquam non sapienter coepi, nec causa sit cur perseuerem, perseuerabo tamen, nec deseram &c.

48:

SESTII,] Tribuni pl. designati: qui se promiserat laturum esse ad populū de Cicerone restituēdo.

48:

AVT, quod scripsi supra.] Aut nusquam facilius hāc miserrimam uitam uel sustentabo, uel, quod melius est, abiecero. CONSILIARIIS: Pópeio, Hortētio, Arrio.

48:

POTEST esse saluus,] Frater seruari potest: ego non possum, qui prorsus perij.

Ex epistola XX. pag. 48:

Q. CAECILIO Q. F. Póponianō Attico.]

T. Pomponio Attico, qui à Q. Cæcilio auunculo testamento adoptatus, hæresq; factus, Q. Cæcilius Q. F. Pōponianus Atticus dicebatur, uetere prænomine omisso, nomine ita cōseruato, ut in anus desineret, cognomine eodem : ex usitata adoptionum formula. ut in Varronis libro II. de re rustica, ubi legitur, Atticus, qui nunc T. Pomponius, nunc Q. Cæcilius, cum nomine eodem, legendum uideatur, cognomine eodem.

48.

ITA esse] Coniungitur epistola cum titulo. ut illa ad Valerium, Cur enim tibi &c. libro I. fam. Et ad Tironem, Quid igitur, nō sic oportet? lib. X VI.

49.

OFFICIO,] Et quidem ita, ut L. Luculum, cui maxime debebat, prætermiserit. Valerius Max. libro VII. cap. IX.

49.

SI mihi] Non dicit, Cum mihi, quia incertū est num id futurum sit ; sed, Si mihi, dubitanter.

49.

PER fortunas] Genus obtestationis, quod usurpamus in re misera, nec unquam sine dolore. Per fortunas miseras nostras, uide ne puerum perditum perdamus : in epistola ad Terentiā. Per fortunas tuas, dixit Celijs, per liberos Cicero te oro, & obsecro, ne quid grauius de salute, & incolumitate tua consulas. Denique ex antiquorum libris omnia undique colligantur exempla : nullum erit, dolorem quod non indicet.

49.

DIEM'QVE natalem reditus mei] Natalem

appellat reditus diem, quòd, eum si uideret, iterũ nasci uideretur.

49.

MAXIME tamen &c.] Cum nobis summa spes reditus ostendatur, summaq; in expectatione res sit, maxime tamen cogitabamus in Epeirum tuam deniam proficisci, locum eligendum de exilio cogitanti, bene autem speranti prorsus omittendum. aptior enim multo ad fouendam spem, & ad reditum parandum Thessalonica, quàm Epeirus. itaque, cum amici scribant me cito in patriam rediturum, putavi commodius rei exitum Thessalonicae expectare.

49.

DE domo,] Cum Cicero ita scripsisset, Quid de domo? poterit'ne restitui? aut, si non poterit, ego met quo modo potero? rescripsit Atticus his ferè uerbis, Nunc, ut domus tibi restituatur, laborandum nõ est: restituatur modo salus; in qua sunt omnia. 47.

49.

CVRIONIS oratione,] Quia Clodius Ciceronis domum Libertati consecrauerat, ideo Atticus cũ Curione, qui Pontifex erat, sermonem habuerat de domo liberanda.

49.

TANTA hæreditate] Ex qua accepit circiter centies HS. Nepos in uita. **OMNI OCCUPATIONE**: magnæ enim existunt occupationes ex magnis hæreditatibus. Atticus, quod ad eam hæreditatem attineret, omnia scripserat explicata, nullam sibi iam occupationem superesse.

49.

SECUS à me erga te commissum, aut præter-

missum] Responderat Atticus ad id, quod Cicero scripserat, Mea officia & studia parum antea luxerunt, 46. EXCELSIOR : in hoc uidelicet, quodd, cum ego multa in te officia à me sciam esse prætermissa, omnia tamen ipse pro mea salute ita nunc exequeris, quasi ego nihil prætermiserim, aut secus erga te commiserim. 47.

ROGATIO sestij] Sestius Tribunus pl. designatus rogationem scripserat de Cicerone restituendo, quam deinde in magistratu ferret. eam rogationem Atticus ad Ciceronem miserat. NEQVE DIGNITATIS : cū de me nominatim nō ferat.

Ex epist. XXI. pag. 49:

IPSI,] Integri. locutio antiquis scriptoribus usitata. Ego, inquit in epistola ad Celiū, cum Athenis decē ipsos dies fuissetem.

49:

QVAMCVNQUE in partem,] Siue de mea salute spes aliqua erit, siue nulla. 48. 50. 52.

49:

QVIBVS putabis opus esse,] Siue ad cohortandū, siue ad gratias agendas. VT DES : meo nomine, sed à te scriptas.

Ex epist. XXII. pag. 49:

PISO] C. Piso Frugi, Tulliolæ uir. 2 :

49:

RETINET] Thessalonicæ. 45. et in epistola ad Terentiam, fam. 232: DECEDERE : quæstor enim erat Plancius in Macedonia Prætor L. Apuleio. In oratione per Plancio.

49:

MILITES] Quos L. Piso Procos. L. Apuleio Prætori Macedonia successurus, præmiserat. ab ijs autē ideo timebat, quod sibi Pisonē inimicissimū cognoverat, utpote cuius in Consulatu à Clodio pulsus esset.

49:

LENTULVS] Consul designatus cū Metello Nepote. fam. lib. I.

49:

IN illius potestate.] Quia debebat Lentulo Pompeius. Vnde illud in epistola ad Lentulum, lib. I.
 » fam. Cui qui nolunt, ijdem tibi, quod cum ornasti, nō
 » sūnt amici. Et eodem libro: Virū excellentem, et tibi
 » tua præstanti in eum liberalitate devinctum, illa episto-
 » la retinuisti.

49:

METELLO] Nepote, Consule designato, fratre P. Clodij. 50.

MEI studiosos] Quod eos semper defenderim. fam. 234: AD TE: in Epeirā scilicet. C V I C V I M O D I: siue leta, siue tristia. 49:

Ex epist. XXIII. pag. 50.

MENSEM Ianuarium] Cuius menses die primo Consules Lentulus & Metellus magistratum inituri erant, acturumq; se Lentulus in senatu de Ciceronis re promiserat, egitq; . in oratione post reditum in senatu, et in alijs. VOLUNTATE: à Ciccone nō amplius aliena. TOTA POMPEII RATIONE: qui ad conficiendum Ciceroni reditum omnia studia, omnes opes instituerat conferre. quod re ipsa præstitit. in orationibus.

50.

PROMVLGATA,] De reditu Cicero-
nis : quæ tamen lata non erat, duobus reliquis Tribu-
nis intercedentibus, P. Clodio, & Aelio Ligure. Pro
Sestio. UTILITATIS : etiam si lex lata non
sit, hæc tamen octo Tribunorum promulgatio hoc at-
tulit utilitatis, quod mox à novis Tribunis maiore stu-
dio in magistratu causa suscipietur : quippe cum intelli-
gent, Clodiana potentia nervos iam esse magna ex
parte præcisos : quando de reditu Ciceronis promulga-
rint octo Tribuni pl. quorum nemo magistratus initio,
promulgante Clodio legem in Ciceronem, ausus erat in-
tercedere. Hoc utilitatis putabat Atticus eam promul-
gationem attulisse.

50.

CVM hac lege] Quæ desperata erat, cum in-
tercessissent duo Tribuni pl. Clodius & Aelius.

50.

A' NOSTRIS] Rectius legeretur, A' NO-
VIS. sequitur enim ἀντίθετον VETERVM. et
NOVIS pro designatis. aut NOSTRIS, no-
stram causam adiuvantibus.

50.

VETERVM] Octo Tribunos pl. signifi-
cat, qui legem promulgauerant.

50.

ORDINEM,] Senatorium.

50.

CAVENDA] Cauendum autem fuerat de
domo, & de bonis. quod Tribuni pl. omiserant.

50:

TRALATITIVUM de impunitate,]
Quaecunque lata unquam lex fuit, in ea hoc scriptum
est, ut, si quid eius legis causa contra alias leges factum
esset, id latori impune esset. TRALATITIVUM:
usitatum, aliunde tralatum.

50:

A' QVO] Ex octo Tribunis pl. quis caput
hoc inculcauerit.

50:

SANXISSE] Poenam enim irrogabat ei,
qui suam legem abrogare, aut infirmare uoluisset.

50:

NVNQVAM esse observatas] Cum enim
leges abrogantur, simul abrogantur sanctiones, quae
ipsis legibus continentur.

50:

SI id esset,] Si sanctiones manerent, leges
abrogari non possent. leges autem abrogantur, sanctio-
nes igitur non manent, sed cum ipsis simul legibus ab-
rogantur.

50:

DIFFICULTATE abrogationis] In
omnibus legibus aliquid sancitur, quo difficilior sit ea-
rum abrogatio: ut cum uel popolare aliquid admisce-
tur, ne populus deinde legis abrogationem probet: uel
abrogationis auctori poena irrogatur. ita se omnes le-
ges muniunt difficultate abrogationis.

50:

ILLVD ipsum abrogaretur,] Nihil muto,
ne discedam sine causa ab antiquis libris. Sententia
est: Si sanctiones non abrogarentur, ne leges quidem ab-

rogari possent ; sed cum lex abrogatur aliqua , simul abrogaretur illa ipsa abrogatio , quæ ueterem legem tolleret : idest , nulla prorsus esset abrogatio , si sanctio maneret legis abrogatæ. 50:

QV O modo eam abrogari oporteat.] Omnis ratio abrogandi abrogaretur . illud ipsum abrogaretur , quod in noua lege abrogante ad ueterem legem abrogandam scribitur .

50:

CVM re uera ita sit ,] Nunquam esse obseruatas sanctiones earum legum , quæ abrogarentur.

50:

SI QUID] Hoc est tertium caput , quo sibi octo Tribuni pl. à sanctionibus Clodia legis cauebant . quod caput sine causa inculcatum esse Cicero ostendit : quippe quid opus est cauere ab ijs sanctionibus , quæ simul cum lege abrogantur ? si enim Clodia lex tollitur , tolluntur & sanctiones Clodia lege scriptæ . stulte igitur hoc tertium caput inculcatum.

50:

IN hac rogatione] De Cicerone reuocando .

50:

PROMVLGARE ,] Promulgatur lex , cum propalam constituitur , ut intercedat qui uelit , ante quam feratur . & est sensus . In hac rogatione si quæ res promulgatur , abrogatur , derogatur , obrogatur ex ijs rebus , quæ in legem Clodia scriptæ sunt , quasq; per eam legem abrogare , derogare , obrogare sine fraude non licet , quod ne ei , qui promulgauit , derogauit , ob eam rem poenæ , multæue sit ; eius hac lege nihilum

» rogatur. quo modo locutus est pro Cæcina, Si quid ius
 » non esset rogari, eius ea lege nihilū rogatum. AB=
 ROGARE, tollere. DEROGARE, detra-
 here, & infirmare. OBROGARE, contra ro-
 gare, opponere. 50:

SINE fraude sua] Sine fraude huius roga-
 tionis. sic enim Clodius sanxerat, ut, si quid unquam
 ex sua lege abrogaretur, derogaretur, obrogaretur, id
 eius rogationis, quæ abrogasset, derogasset, obrogas-
 set, fraude factum iudicaretur, eiusq; rogationis aucto-
 ribus ob eam fraudem poena, multaq; esset.

50:

QVOD uel qui] Hic emendaré, QVOD
 VE EI QVI, ut modo totum caput, interpretans
 ostendi. quod autem in extremo, EH IN R, ipsum
 item eodem loco et emendaui, et exposui, allato eius-
 dem formulæ exemplo ex oratione pro Cæcina. quod
 & alij uiderunt. aliter tamen in Bessarionis antiquo
 libro scriptum uideo, sic inquam, EH IIII.

50:

HOC in illis etc.] Quod Clodius in sua lege
 posuerat, ut ei poena esset constituta, qui promulgasset,
 abrogasset, derogasset, obrogasset; eo collegæ non tene-
 bantur: siquidem Tribuni pl. si quam quis ex colle-
 gio suo legem tulisset, ea lege soluti erant. itaque cum
 hoc tertium caput, de uitanda legis Clodiæ sanctione,
 qua ipsi non tenebantur, sine causa posuerint; uereor,
 ex octo Tribunis pl. ne quis id malitiose fecerit, ut de-
 inde noui Tribuni pl. cum rogationem de me ferrent,
 multo magis eo capite sibi utendum putarent, quo usos
 uiderent

viderent eos, qui tamen Clodia lege non tenerentur. id autem Cicero nolebat; quod minime necessariū uideretur, cum lex abrogaretur, ab ijs sanctionibus, quæ in ea lege essent, cauere: abrogata enim lege, sanctiones non obseruantur. 50:

AD III. Nonas,] Nouembreis. pag. 50.
50:

QVID liceret.] Non licere ijs rogationem de me ferre. nam si damnantur ea sanctione abrogatores, utique quia faciunt contra legem Clodiam damnantur: ea igitur lex uiget, cuius obseruandæ sanctio suos abrogatores cōdemnat: nihil igitur licet cōtra eā legē. 50:

EIVSMODI caput,] Nemo enim sibi cauendum putauit à sanctione legis, quam abrogaret. neque opus est: nam si esset, omnes in abroganda lege eiusmodi capite sibi cauerent. 51.

NVMIVM,] Vnum ex octo Tribunis: qui non uiderant, tertium illud caput nullo consilio inculcari. hunc autem, cæteris præteritis, cum unum nominet, quasi quem sciret studio & fide erga salutem suam collegis antecellere: credibile est, Mummiū potius esse, quàm Numiū: qui Calendis Iunijs, ut est in oratione pro Sestio, & post reditum in senatu, unus ex collegio Tribunorum pl. ad senatum de Cicerone retulerat. FUGERIT, latuerit. ATTULERIT: inculcarit caput illud. 51.

SIVE quod] Non discrepant ab impressis li-

bris manuscripti. nec dubium est, mendum subesse. ab-
erit autem, si legatur, Si enim quoddam: ut periodus inter-
rogationis nota claudatur. nunc sententiam indicabo.
Inuestiga, inquit, eius capitis addendi quis fuerit au-
ctor, & quare octo Tribuni pl. ad senatum de me re-
ferre non dubitarint. si enim ideo non dubitarunt,
quod observandum illud caput non putabant, quo Clo-
dius sanxerat ne de me referri, neque dici liceret; iidem
postea tam cauti esse voluerunt, ut caput illud, quod ad
senatum referentes non observarent, in abroganda le-
ge Clodia metuerent?

51.

SOLUTI cum essent;] Quia lege collegii
sui non tenebatur. 50: QUI LEGE TENEN-
TVR: aliorum collegiorum Tribunos pl. intelligit.
nam sui collegii lege Tribunus pl. nemo tenetur.

CVRANDVM: quis enim legis, quam abrogat,
sanctionem metuat? quis inquam de eo capite laboret,
quod abrogari cum lege simul intelligat? ID CA-
PVTVR: quod octo veteres Tribuni pl. tulerunt.

FERRE: anno proximo, cum magistratum inierint.

51.

T. FADIO] Quam T. Fadius Tribunus pl.
designatus anno insequentis de Cicerone ferret. De hoc
in oratione post reditum in senatu, & lib. I. ad Q. fra-
trem. T. VISELLIVS: iurisconsultus, opinor:
et fortasse pro Titus, Caius: ut sit C. Visellius Varro
Ciceronis consobrinus, qui iuris civilis à patre Aculeo-
ne traditam tenuit disciplinam. In Bruto. SESTII
NOSTRI: cuius legem supra dixit neque dignitatis

satis habere, nec cautionis, cū et nominatim ferri oportet, & de bonis diligentius scribi. 49.

51.

DISTINERE,] Morari, tardare.

51.

MVLTITVDINE comparata] Vt ex omni ferè Italia Romam cōuenirent ad diem rogationis ferendæ. quod factum Cicero sæpe gloriatur.

51.

PERFRINGANTVR,] Ea, quæ rem distinent.

51.

PRIMORVM dierum] Post initū à Tribunis pl. magistratum : quod Nonis Decembribus fiebat : ut est accusationis in Verrem libro II.

Ex epist. XIII. pag. 51:

VESTRO consensu] Consensistis, ut senatus provincias decerneret Consulibus designatis Lentulo & Metello, quam rem novi Tribuni pl. usque differri uolebant, dum ipsi magistratum ingrederentur : non ut senatusconsultum impedirent, sed ut non impediētes, eo quasi beneficio Consules ad nostram causam adiungerent. ORNATAS ESSE : uerbum est sæpe de prouincijs usurpatum ab antiquis scriptoribus : quod ita accipio, ut cum ipsis prouincijs simul decernerentur eæ res, quæ prouincias administrantibus necessariae putarentur, ut milites, pecunia huiusmodi. sic ornare classē in oratione pro lege Manilia, pro instruere. ornatae prouinciæ lege Curiata, quorum rectoribus imperium, exercitus, stipendiū, legati dabantur. sed lege Curiata non omnes ibant in prouincias, ideoq;

non omnes publico sumptu. 65:

SI:

EXPERTES consilij] Hoc enim sine eorum consilio fecistis. NOSTRA CONCESSIONE : nisi enim concessum à nobis esset, ut à senatu consulares prouinciæ ornarentur, dilata res, à veteribus Tribunis pl. ad nouos deuenisset. quæ cū nostra concessione ante confecta sit, quàm ingressi magistratum sui iuris ui & potestate uti potuerint : iure nobis succensent.

SI:

DE Consulibus ornandis,] De prouincijs Consulibus decernendis. ita locutus est libro II. ad Q. fratrem : Referebatur de prouincijs Quæstorum, et de ornandis Prætoribus.

SI:

ADIVNGERENT :] Beneficio nō impediendi. POSSE ID LIBERE FACERE : quia nihil amplius à nobis expectent, cū iam sui uoti cōpotes facti sint, prouincias per senatū assecuti.

SI:

NIHIL posse.] Nihil enim ipsi per se Consules possunt, cum penes Tribunos pl. sit intercedendi potestas.

SI:

SE inuitis.] Iphis Tribunis pl. qui causam habent, cur nobis succenseant.

SI:

NI ita nobis placuisset,] Vt senatus prouincias decerneret Consulibus designatis.

SI:

PER populum] Sæpe enim ad populum confugiebant, ut per eum prouincias, à senatu negatas,

obtinerent. ideoq; paulo ante, ut scribit Suetonius, cum Cæsari Galliam cisalpinam senatus dedisset, mox et comatam adiecit, ueritis patribus, ne, si ipsi negassent, populus & hanc daret. & post Cæsaris interitum, Celticam regionem cum desereret M. Antonius à senatu impetrari posse, à populo accepit. Appianus, Plutarchus, Dion.

51:

NULLO modo] Quia Tribuni plebis, cum lex de prouincijs Consularibus ad populū ferretur, intercedere potuissent. quo metu Consules ad conciliandos sibi Tribunos pl. omnia nostra causa fecissent, si de nobis prius in senatu, quā de prouincijs ageretur. nunc uideo uestro cōsensu factū esse, prius ut ageretur de prouincijs. ita neque iam Consules tenemus, quibus, nulla nunc necessitate obstrictis, liberum est quidquid uolūt: & Tribunos plebis, cū iure succensere possint, uereor ne amiserimus.

51:

INUSITATA, ac noua:] Causam subscribit, cur inusitatum, ac nouum.

51:

ILL A constantia,] Cum senatus ante, quā de nobis actum esset, negaret se quidquā decreturum.

52.

NIHIL iam possit non decerni.] Cum illa constantia sit immutata, idq; uestra culpa, qui permittis ut ageretur de prouincijs consularibus ornandis; iam nihil erit, quod nostræ causæ non anteponatur.

52.

AD quos relatum est,] Quos hac de re consultos à uobis esse scribis.

52.

LENTVLO, uel Metello,] Ut diximus, duobus Consulibus designatis. SIMVLTA = TEM : hic est. n. qui Tribunus pl. Ciceronem Consulatu abeuntem concionis habendæ potestate priuauerat. fam. epist. libro V. & in Pisonem.

52.

QVEM ADMODVM ceciderit,] Quem exitum habuerit : idest, quam postea Consules uoluntatem ostenderint, & Tribuni pl. num succenseant.

52.

VERITAS,] Literarum tuarum. 48.

Ex epist. XXV. pag. 52.

TVVM à me discessum] Suspicio abundare A' ME : ut, Atticum discessisse Roma, significetur : quod ex amicorum literis Cicero cognouerat. nostram sententiã confirmat proxima insequens epistola.

PROSPICIO : quia tuũ ab urbe discessum significant.

52.

INGRATI,] Si te accusemus, quòd hoc tempore ab Vrbe discesseris ; cui potius gratias agere debeamus, quòd maxima in nos officia contuleris.

52.

OMNIA] Omnem etiam spem salutis. ne uidear nimis ad desperationem propensus, hanc partem omitto. AFFIRMASTI : literis tuis.

Ex epist. XXVI. pag. 52.

DE me] In patriam reuocando.

52.

LEGVM] In eo enim senatuscòsulto scriptũ

erat, non solum ut lex de Cicerone, sed ut aliæ item leges alijs de rebus eodem tempore ferrentur.

52.

SI obtrectabitur,] Si quis Tribunus pl. legum lationē impedit. AUCTORITATE SENATVS: de lege non laborabo, senatus auctoritatem secutus in patriam redibo, etiam si mihi ob eam rem dimicatio cū inimicis impendeat. legis tamē lationem expectauit: redijt. n. nō ante pridie Nonas Sext. FESTINA: iam enim erat Atticus in itinere.

Ex epist. XXVII. pag. 52:

EX tuis literis,] Quibus significas, legum lationem esse dilatam.

IN LIBRVM IIII. CICERONIS EPI=STOLARVM AD ATTICVM,
PAVLI MANVTII COM=MENTARIVS.

EX EPISTOLA I. pagina 52:

EC fortiolem, nec prudentiolem, quā me
n ipsum,] Tibi enim æque, ut mihi, & fortitudo, & prudentia defuit: qui me animo debilitatum, meisq; cedentem inimicis, confirmare, & à turpissimo consilio reuocare debuisti.

52:

PROPTER meam in te obseruantiam]

Diligens quidem in meæ salutis custodia fuisti, sed, meā in te obseruantiam si consideres, nimium id non fuit.

quodd si parem obseruantia meae diligentiam adhibuisses, certe me in exilium abeuntem, idest ad exitium praecipitantem, retinuisses.

52:

IN custodia salutis meae] Quod enim obseruatia meae debebas, ut dies & noctes, quid mihi facientum esset, cogitares, id abs te praetermissum est. 46:

52:

EVNDEMQUE te &c.] Qui non satis diligens in meae salutis custodia fuisses, primisq; temporibus, potius ut in exilium abirem, quam civilem seditionem excitarem, cohortatus esses, quodd id mihi duceres praestare, eodem scilicet, quo ego, errore inductus; idem tamen postea nostrum dissidium acerbissime ferens, ad reditum mihi conficiendum omnia tua studia contulisti. ERRORIS NOSTRI: cum turpissimum illud, ac mihi perniciosum consilium cepi te approbante, ut ab urbe discedere. AUT TOTIVS: non dubito quin rectius sit AUT POTIVS: ut furorem potius, & amentiam dicat fuisse, quam errorem, cum discedendi rationem probauit. FALSIRVMORIS SOCIVS: cum tu quoque cum multis id diceres, breui me esse in patriam rediturum. quod falsum fuit: per sexdecim enim menses miserum exiliu pertuli. 53.

EXEGERO.] Hoc dicit: posthac, id quod antea minus feci, assidue tecum uiuam, ut eum fructum capiam, qui est in tua consuetudine suauissimus.

53.

FORENSEM,] Existimationem, et gra-

tiam in foro partam multorum causis defendendis.

53.

MAGIS, quàm optaramus,] Neque enim optandum putabamus, quod sperandum nō uideretur.

53.

FRACTA, dissipata, direpta] Post profectum Ciceronis ex urbe, bona eius P. Clodius publicavit. postea direpta sunt omnia, quæ aut in domo, aut in uillis fuerunt. domus direpta primum, deinde inflammata, ac diruta. Pediani uerba in Pisonem.

53.

INSCRIBAM] In his literis. sic Horatius, Inscribam nomen in ædilis.

53.

LATA] Ex senatusconsulto ad populum, de me restituendo. LEX autem centuriata, ferente P. Lentulo Cōsule.

53.

BRUNDVSINAE coloniae,] Dies erat idem, quo & Brundisium deducta colonia fuerat, & Salutis ædes in Quirinali colle dedicata. quam ideo uocat Attici uicinam, quòd is habitabat in eodem colle. Nepos in uita.

53.

ITALIAE] Cum ad suffragia de nobis ferenda Romam undique concurrerunt.

53.

ORDINVM,] Hominū cuiusvis cōditionis.

53.

COMITIIS centuriatis] Comitia centuriata erant, cum populus non fuisse in tribus conuocatus, sed censu, ordinibus, ætatibus descriptus, suffragium, nec

nisi singulis de rebus ferebat. ideo centuriatis comitijs Consules creabantur, & Cicero ab exilio reuocatus .
Hæc uberius in libro de comitijs: si quidem is, ad quem ego omnia refero, Deus optimus maximus mihi hoc dederit, ut ea, quæ distincta quatuor antiquitatum Romanarum libris orsi sumus, liceat pertexere. HONESTISSIMIS: non de moribus, sed de nobilitate dictum: ut, honesto loco natus. intelligit enim Brundusinae coloniae principes.

53.

ID ipsum] Hoc uidelicet, mihi eos esse inimicos.

53:

VSQVE ad Capitoliũ] Pro domo sua, Vnus, inquit, ille dies, quo me populus R. à porta in Capitoliũ, atque inde domum sua celebritate, lætitiâq; comitatum honestauit: &c. GRATIAS EGIMVS: quæ extat oratio, inscripta, post reditum in senatu.

53:

AD theatrum] Pediani uerba sunt in Miloniana: L. Cæcilius Rufus Prætor fuit Lentulo spinthere Q. Metello Nepote Coss. quo anno Cicero restitutus est. is cum faceret ludos Apollinares, ita infima coacta multitudo annonæ caritate tumultuata est, ut omnes, qui in theatro spectandi gratia cōfederant, pellerentur.

53:

AD senatum] Quem in Concordiæ tēplo Metellus Consul habebat. Pro domo sua, 215.

53:

MEA opera] Quia Ciceronis restituendi causa incredibilis multitudo Romam ad comitia confluxit.

rat . unde grauior annonæ caritas paulo post exorta .
quod operæ Clodianæ ad inuidiam concitandam fa-
ctum esse Ciceronis opera clamabant. DECER-
NEREM : mea sententia.

53:

T V T O se negarent] Propter multitudinem
annonæ caritate concitatam, quippe quæ etiam L. Cæ-
ciliij Prætoris domum ob eam causam oppugnasset. Pro
domo sua, 214 : Pro Milone, 109.

53:

M E O nomine recitando,] Cum meum no-
men recitaretur. Aëtius posuit in proœmio de officijs ,
orationem latinam legendis nostris efficies plenior .
Post senatusconsultum, eius nomen recitabatur, cuius in
sententiam factum esset .

53:

H A B V I concionem :] Videtur esse oratio ,
quæ extat , post reditum ad Quirites . quod si ita est ,
præpostere factum ab ijs, qui eam ante orationem in se-
natu habitam collocarunt; cum pateat ex hac epistola,
post fuisse collocandam .

53:

D E D E R V N T.] Concionem: nam cōcio-
nari priuato non licebat, nisi magistratus curulis , aut
Tribunus pl. concionem daret. 54 : P R A E T O-
R E M autem, qui concionem non dedit, intellige Ap-
pium Claudium P. Clodij fratrem: T R I B V N O S
P L. Sextum Attilium Serranum, & Numeriū Quin-
tium, de quibus in oratione pro Sestio, & Pedianus in
Pisonē Cōcionē Clodio Prætor frater Appius dat in epi

stola sequenti. 53:

LEGEM] Quæ ad populum ex senatusconsulto ferretur. 53:

MESSIVS,] Alij, Messinius: qui erat Tribunus pl. ut in oratione post reditum in senatu. nã cum quidem, qui legem conscriberet, in magistratu esse oportuit. quod de Messio compertum nō habemus. placet igitur, Messinius: & eo magis, quodd qui Bessario: nis in libro scripsit, Messius, eiusdem manu in margine uideo scriptum esse, Messa is: ut uarietas augeat mendii suspicionem. 53:

NUNC] Postquã alteram Messinius scripsit. 53:

FAMILIARES hanc.] Quo maior est suspicio Pompeij uoluntatis: nam ipse quidem solet aliud sentire, & loqui. 60. & fam. 112.

53:

FAVONIO] Qui tamen consularis non erat, sed summa libertate utens, acerrime, quæ minus probaret, oppugnabat. 64:

54.

EO magis,] Neque enim, ante quã de domo Pontifices responderint, in rem nostram putamus cuiusquam animum offendere.

54.

SI sustulerint religionem,] Si decreuerint, quã partem aræ Clodius Libertati dedicauit, eam partem, sublata religione, restitui mihi posse; arcam, in qua reædicemus, amplissimam habebimus. Consules autem uel æstimabunt, quod super solum antea ædificatum, diru-

tum à Clodio est: uel, si id minus, quod nunc est demo-
 lientur, ipsi curam suscipient extruendæ mihi domus
 qualis antea fuerat. REM TOTAM: non
 separatim domum, sed quæcunque amisimus, omnia
 simul una æstimatione complectentur. singula tamen
 per se æstimata, proxima insequens epistola ostēdit.

54.

FLVXAE;] Quia non eadem, quæ paulo
 ante: cum quidam, absentem qui defenderant, incipe-
 rent præsentī occulte irasci, aperte inuidere. sic in episto-
 22 la ad M. Brutum: Huius belli fortuna ut in secun-
 22 dis, fluxa; ut in aduersis, bona. QVÆDAM
 DOMESTICA: de uxore accipiendum. nam
 & in epistola sequenti, Amamur, inquit, à fratre, &
 à filia: uxorem non nominat: quasi quiddam esset, cur
 ab ea se non æque, atque à fratre & filia, intellige-
 ret amari. ALTERIVS VITÆ: ut post-
 hac rationem habeam non solum dignitatis, sed etiam
 salutis. nam antea dum ad unam dignitatem omnia
 refero, meq; ciuiū potentissimorum consilijs grauem ad-
 uersarium Reip. causa præbeo: me ipsum penè perdi-
 di. fam. 7: 16.

Ex epistola II. pag. 54:

DEBERI non potest:] Edenda est, quia fla-
 gitari à iuuentute uideo. figura eadem in epistola ad
 22 Trebatium: Quod præsentī tibi propè subnegarem, non
 22 tribuerē certe, id absenti debere non potui. & in To-
 22 picorum præmio ad eundem: Non potui tibi sæpius
 22 hoc roganti debere diutius.

54:

QVI se dedicasse diceret,] Is erat P. Clodius.

54:

IAM partem areae] Eam partem areae, mallem: ut ea pars intelligatur, in qua Clodius Libertatis atrium aedificasset: neque enim totam domum, sed eam partem solum, quae cum Catuli porticu iuncta erat, dedica-
uerat, reliquum euerterat.

54:

DUBITAT,] Dubitabat, ordo postulat: cum sequatur, esset adiudicata. nemo dubitabat, inquit, quin senatus Pontificum decretum secuturus esset. quod ita post paulo euenit, facto senatusconsulto, quo statuebatur, uideri Ciceronis domum iudicio Pontificum religione liberatam; & ut magistratus curarent, ut ei sine ui aedificare liceret. De Arusp. resp. 246:

54:

ILLE] P. Clodius. DEDIT: quia Praetor erat. alioqui non licuisset priuato Clodio concionem habere. 53:

54:

SVAM Libertatem] Atrium Libertatis a se extructum dirui ne patiantur.

54:

ILLVC] Ad aream.

54:

PORTICVM Catuli] Quam in domo Flacci euersa de Cimbricis manubijs a Q. Lutatius Catulo factam, P. Clodius cum Ciceronis domo euerterat.

54:

QVI erant senatores.] Iis enim, qui senatores

non erant, ingredi senatum non licebat. & Pontificum collegium apparet non fuisse totum ordinis senatorij : cum Pontificiam dignitatem, etiam qui senator non esset, consequi posset : ut in oratione de Arusp. resp.

MARCELLINVS : Cn. Cornelius Lentulus Marcellinus, ordinis patritij, Consul designatus cum L. Martio Philippo, qui Cæsaris Augusti uirtricus fuit.

ROGATIVS : designati Consules primi sententias rogabantur. LVCVLLVS : M. Licinius Lucullus Pontifex, consularis, & triumphalis. LEGIS SENATVM : legis Clodiæ iudicem senatum esse, religionis Pontifices fuisse.

54:

LOCO] Ordine, ut quisque honoribus antecederet. manifestum, in senatu nullam Pontificum habitam rationem in rogandis sententijs perinde ac si Pontifices non essent.

54:

DIEM consumere ;] Ne S. C. fieret. licebat enim senatori & quàm diu uellet, & qua de re uellet, dicere. Gellius lib. IIII. cap. X.

54:

PRAETER unum] Præter ipsum Clodiū. SERRANVS : Sex. Attilius Serranus Tribunus pl.

54:

REFERRE] Esset intercessio è Republica, nec ne. cum enim, non esse, statuitur ; agit senatus cū eo, qui intercessit, ut tollatur intercessio.

55.

AUCTORITATEM ordinis] Voluntatem senatus de Ciceronis domo, & Catuli portæ

cu. quam appellat auctoritatem ordinis, quia senatusconsultum fieri non potuerat, intercedente Tribuno pl. sic in epistolis ad Lentulum senatus auctoritas dicitur, cum senatusconsultum fieri ob intercessionem Tribuniam nō potuisset. 55.

S I quæ uis esset facta,] Quo minus posset Ciceronis domus, Catuliq; porticus restitui.

55.

CORNICINVS ad suam ueterem fabulam redijt] Cn. Oppium significat: nam Cornicen Oppiorum cognomen fuit: ut apud Liuium libro tertio ad ueterem autem fabulam ideo dicit, quod etiam antea idem Oppius hunc ipsum, generum suum, Calendis Ianuarijs, quo die P. Lentulus Cos. retulit de restitutione Ciceronis, intercedentem suppliciter rogarat, ut desisteret: quod tamen non impetrauit: idq; omnino causæ fuit, serius ut Cicero restitueretur. in oratione post reditum ad Quirites, & pro Sestio.

55.

CAL. Ian.] Quo die, Lentulo referente, Serranus idem intercesserat: quasiq; soceri precibus commotus, cum ad deliberandum tum quoque noctem postulasset, postea tamē intercessionem nō omisit. SIBI: Serrano: & sibi pro illi, contra regulam Vallæ.

55.

ILLAM porticum] Necessæ erat, ut redemptores, si Catuli porticum restituere uellent, prius partem atrij Libertatis demolirentur. nā in ea porticu, quæ Ciceronis ædibus cōtinēs erat, itemq; in ipsius Ciceronis ædium parte atrium Libertatis Clodius ædificauerat.

quod

55.

quod HS uicies] Sestertiorum nummorum uicies centenis millibus, idest aureis scutatis sexaginta millibus: ut subducenti patebit. emerat autem eam domum tricies quinquies millibus sestertiorum nūmorum, ut est in epistola ad Sestium: cum à P. Sulla HS uicies mutua sumpsisset, ut ait Gellius libro XII. Cap. XII.

QVINGENTIS MILLIBVS: aureis scutatis quindecim millibus. DVCENTIS QVINQVAGINTA MILLIBVS: aureis scutatis septem millibus & quingentis.

55.

LEGARI] Cum quindecim sibi legaret rei frumentariæ causa. 53: & fam. 98. PROXIMI CONSULES: Marcellinus, & Philippus, qui tunc erant designati.

55:

POSTVLABANT:] Ut legatione à Pōpeio delatam acciperem: quod futurū esset quasi uinculum arētioris cū potentissimo uiro amicitiae. in quo statuo firmum praesidium mihi esse constitutū ad impetus inimicorum. Epist. fam. 16.

55.

PETENDI,] PETENDI, Censuram: EXEVNDI, ad legationem.

55:

SCIS, quo sumptu, qua molestia] De sumptu, qui fieret in ædificanda domo, ideo queritur, quia superficiem Consules, à Clodio dirutam, minoris aestimarant, quā quanti fuerat, quippe scutatis tantum

sexaginta millibus, cum ipse eam emisset centum quinque millibus. *Et*, SCIS, scire potes, facile tibi est cogitare, cum intelligas, si reficere uelim, *Et* ad pristinam formam perducere, multo plus mihi esse erogandum pecuniæ, quàm quantum de publico ex Cōsulum æstimatione datum est.

SS:

NEC relinquere possum, nec uidere.] Nam *Et* me delectat, *Et* uidere, euersum ab inimicis, non possum. PROSCRIPSI: hoc non reficio ut Formianum, sed uenditurus proscripsi. Proscribit enim domum, aut fundum, aut quiduis huiusmodi, qui diuulgato scripto se esse uenditurū significat. hinc proscripti, quorum nomina in tabula palam constituta legebantur, ut ad cædem quærerentur præmio percussori promisso. SVBVRBANO: hoc reficere cogitat, propinquitatis causa.

SS:

IN ea re,] In exilio meo, cum me sua pecunia sustentarunt. itaque nunc ab iisdem mutuari nō licet.

SS:

SENSISTI tu absens, præsentis.] Quod proxime dixit, placet esse dictum de exilio potius, quàm de domo: ut queratur se sumptui fuisse amicis, non ut dignitatem aliquam, non ut cōmodum adipisceretur, sed ad sustinendam turpissimam exiliij fortunam. illud enim, BENIGNITAS EXHAUSTA, de suppeditatis pecunijs accipio. extrema uerba, SENSISTI TV ABSENS, PRAESENTES, quia suspicor à mendo non abesse, non interpretor.

quanquam nihil est adeo mendosum, quin aliquid sententiae possit extorqueri : sed ego, non ut extorqueam, sed ut eliciam, operam do.

55:

C O P I I S,] Alibi copiae pro diuitiis, & pro exercitu : hic totum intelligitur quantumcunque possumus siue auctoritate, siue gratia. M E O S

D E F E N S O R E S : eos, qui cum me absentem defendissent, & ab exilio reuocassent, reuerso deinde inuidere coeperunt, neque in ijs rebus, quae mihi erant propter rei familiaris naufragia necessariae, eam uoluntatem, quam expectaram, praestiterunt. epist. fam. 10:

O M N I A : quae mihi omnia uis inimicorum ademerat. L A B O R A T V R : quod in proxima epistola dixit, In re familiari ualde sumus perturbati. & in hac ipsa, Domesticarum rerum consilia ualde impedita. ut eandem sententiam uarie ter exprimat.

55:

Μυσικώτερά] De uxore significat, ut etiam in proxima epistola, cum dixit, sunt quaedam domestica, quae literis non committo.

Ex epist. III. pag. 55.

A N T E diem tertium Non.] Saepè diximus, idem esse, tertio Nonas. E X P V L S I : a

Clodianis. L A P I D V M E X A R E A N O S T R A : lapides ad nostrae domus refectorem paratos, Clodiani sumptos ex area coniecerunt in domum Quinti fratris.

56.

I V D I C I V M nolebat,] Tollebat, magis

Q ii

COMMENTARIUS

placeret : ut uis intelligatur, qua Clodius a Milone accusatus iudicia sustulerat, ante reditū Ciceronis ab exilio . itaque in oratione pro Milone , Quis, inquit , hoc credat , Cn. Pompeium iudicium expectaturum fuisse in eius iudijs uindicandis, qui uel iudicia ipsa tolleret? cum de Clodio intelligat . Et in senatu post reditū : Milo Clodium de ui postulauit . posteaquam ab eodem iudicia sublata esse uidit; ne ille omnia ui posset efficere, curauit . MANIFESTAMQUE : ut a manifesto crimine tueri se non posset .

SED TAMEN CAUSAM : erat tamen aliquis quasi angulus excusationis, quò confugeret : cū posset inficiari a se factum, posset in alios culpam reijcere, posset etiam aliquid defendere tanquam iure factum.

56.

DESIGNATOREM,] Curationis nomē : unde Horatius , Designatorem decorat liētoribus atris . DECIMUM : de hoc pro domo sua his uerbis : Tu id te posse arbitraris omnium facinorum, & stuprorum omnium Decumis, & Clodij auctoribus obtinere , quod M. Drusus in legibus suis plebisque , M. Scaurus, & L. Crassus non obtinuerint ?

GELLIVM : De hoc in oratione de Aruspiciū resp. 258. in Vatinius 29 : pro Sestio 24 : extat etiam Catulli epigramma in eundem, quod infra subscripsi, Quid dicam Gelli , quare rosea ista libella

Hiberna fiant candidiora niue,
Mane domo cum exis, & cum te octaua quiete

E' molli longo suscitatur hora die ?

Nescio quid certe est , an uere fama susurrat ,

Grandia te medijs tenta uorare uiri ?

Sic certe est . clamant Victoris rupta miselli
ilia, demulso labra notata sero .

56.

DISCEDEREM,] Domum reuertens : uel
DESCENDEREM, ut est in antiquis libris et Ca
ualcantis & Bessarionis : cū de Capitolio descendens ,
Sacra uia, quæ à capitolio ad Carinas pertinebat, domū
abiret.

IN SECVTVS EST ME : alij
putant periculum illud Ciceronis intelligi, de quo in o=
ratione pro Milone his uerbis : Hæc eadem sica longo
interuallo conuersa rursus est in me, nuper quidem, ut
scitis, ad Regiam penè confecit . ego aliter sentio : ui=
deo enim hanc epistolam scriptam esse P. Lentulo Quæ
Metello Consulibus, orationem autem pro Milone habi=
tam Pompeio tertium Consule , idest quinquennio ferè
interposito : ut eadem res significari non possit, cum in
oratione dicat, NVPER QV IDEM : quod nō
diceret de re tanto ante confecta .

56.

M. TETII Damionis] De Damione quodam
P. Clodij liberto Pedianus meminit in Miloniana : sed
hunc alium ab eo esse, manifeste apparet , quodd neque
eadem res significatur, quæ in oratione, ut ratio tempo=
ris declarat , & in eius uestibulum Cicero , tanquam
amici hominis, aut certe non inimici, Clodianorum im=
petum fugiens discessit . neque uero, Damionem unum
Romæ fuisse, necessario putandum est .

56.

DIAETA curari incipio : &c.] Ab agros

Q ii

tantibus sumpta tralatio . sensus est . institui me tueri
cōtra meos inimicos moderatione quadam ; qua utens,
spero fore, ut huic malo dies quotidie magis medeatur,
sicuti solet diata non recte se habentibus . ferro ut res
agatur, minime uolo .

56.

TRVDI] Antiqui libri, VIDERI, menda-
dose .

56.

ACIDINOS] L. Catilina, & C. Manlius
Acidinus, duo cōiurationis duces, aduersus patriam ar-
ma tulerunt .

56.

IN CERAMIO] Præpositionem IN ne-
que Caualcantis liber habet, neque Bessarionis : CE-
RAMIO autem uterque . inspiciundi plures anti-
qui libri, si forte ad ueritatem aliquid afferant . nam
nos quidem, CERAMIO quid hic sibi uelit, igno-
ramus . locum hoc nomine Romæ fuisse, nemo tradit .

56.

ANNIANA] Quæ prius C. Annij fuerat :
a quo adoptatus Milo, qui antea fuerat ex Papia fami-
lia, et nomen simul, et hæreditatem accepit, cum ex eius
filia natus esset . EDVXIT VIROS : edu-
xit uiros, & occidit homines, nō sine artificio dixit, ut,
cuiusmodi fuerint utriusque copię, ex nominibus appa-
reat .

56.

ILLE se in interiorē partē aedium abdidit sul-
la se .] Caualcantis liber, ILLE EX INTE-
RIOREM AEDIVM SILLA SE . Bes-
sarionis, ILLE INTERIOREM AEDIVM
SYLLA SE . omnino locus ita deprauatus, ut ,

nisi ueteres libri opem ferant, desperandus uideatur:
quid tamē, si sic? ILLE SE IN INTERIO-
RA AEDIVM SYLLAE: ut subaudiatur,
proripuit, abdidit. MARCELLINVS:

hunc primum nominat, quia primus sententiam roga-
batur, quod esset Cōsul designatus. METEL-

LV S: Q. Metellus Cōsul: qui comitia aedilitia ideo
feri uolebat, ut Clodius Aedilis creatus, in iudicium de
ui, maxime propter fabros de Ciceronis area pulsos, no-
cari nō posset: nā eos, qui magistratus gererent, accusari
ius non erat: itaq; Clodius Aedilitatē consecutus iudicio
se eripuit. Dion libro XXXIX.

CALV= MNIA: cum astutia uteretur, multaq; malitiosus
iniiceret, ut senatoribus dicendi tēpus eximeret, ne sena-
tus consultum contra Clodium fieri posset, qui, cum se=
natus censuisset ut Ciceroni sine ui domum suam aedi-
ficare liceret, fabros tamen de area per uim expulisset.

» Sic in epistola ad Lentulum: Res ab aduersarijs no=
» stris extracta est uarijs calumnijs. Et ad Q. fratrem
» libro II. Per obtrectatores Lentuli res calumnia extra
» eta est. DICENDI TEMPVS: quod tempus
ad dicendas sententias senatoribus dabatur.

OPPIO: potius crederem legendum, APPIO:
qui erat in senatu; & frater Clodij, ut adiuuare uel=
let; & Praetor, ut facile posset.

ETIAM HERCVLE FAMILIARI TVO: Q.

» Hortensium significat, quo Atticus intime utebatur, ut
» scribit Nepos in uita. et in epistola ultima libri II. Tuus
» familiaris Hortēsius quā plena manu nostras laudes
» in astra sustulit. ETIAM HERCVLE:

COMMENTARIUS

quasi dicat, quod equidem antea non putaram, cum
 & nostri, & publicæ causæ studiosus uideretur esse.

DE CUIVS CONSTANTIA: ironia.
 nam Atticus exulanti Ciceroni scripserat in hanc fere
 sententiam: Hortensij constantiâ, & uirtutem cognos-
 ces in tuenda Republica.

56:

FVRERE.] Homo iracundus: quem etiam
 notat morositatis uitio in epistola quadam ad Q. fra-
 trem. & FVRERE quoddam a Metello diem eximi
 uideret. ILLE: P. Clodius. SVA:

quibus Aedilitatem petiturus erat, cum candidatus es-
 set.

56:

AREAE] De qua Clodius fabros expulerat,
 contra senatusconsultum. 55. INCENDIO=

RVM: quia Milonis domum, Ciceronisq; expugna-
 re, & incendere conatus erat. PERICULI

MEI: cum me, Sacra uia discedentem, lapidibus, fu-
 stibus, gladijs est insecutus.

56:

IUDICIO] Ut iudicium fieret in eum, qui ea
 commisisset. COMITIIS ANTEFER=

RET: cum diceret iudicium de ui prius esse facien-
 dum, q̃ comitia haberentur: quod tamen factum non
 est: itaq; Clodius iudicium effugit, comitijs creatus Ae-
 dilis. PROSCRIPSIT: Marcellinus.

DIES COMITIALES: seruare de cœlo Au-
 gurum est, obnuntiatio ad magistratus pertinet: ita-
 que Marcellinus, qui est Augur, seruat de cœlo; Mi-
 lo, qui est Tribunus, obnuntiat. De diebus comitia=

libus Macrobius, Gellius, ipse ad fratrem .

CONCIONES : ad populum : ut adducerentur in inuidiam ij, qui comitia conarentur impedire .

uide 36 :

56:

NISI Milo in campum obnuntiasset] Cum libro Caualcantis, a quo minimum differt Bessarionis liber, (habet enim, Miloni campum) ita lego, priore lectione repudiata : cuius, ut mihi quidem uidetur, eiusmodi sententia est, ut a ueritate dissentiat : neque enim quisquam erat, qui Miloni obnuntiaret : (quippe, Tribunus pl. cum esset, comitiorum ius non ad eum, sed ad Metellum Consulem pertinebat) uerum ipse Metello Consuli obnuntiabat, ut comitia, quibus Aedilitatem Clodius petebat, usque eò protruderet, quoad iudicium ante fieret de ui ; nihil dubitans, quin eo iudicio Clodius condemnaretur . præterea, si legas, ut antea, C. APPIVS, prænomena simul erunt duo, quæ esse non possunt . nam, quod ad locutionem attinet, obnuntiare in campum : me quidem non offendit : cum etiam uerbo, nuntiare, quandoque ueteres eadem ratione uterentur, & in loco, & ad locum ; ut ponere in gratia, & in gratiam ; esse in potestate, & in potestatem . quod Gellius obseruauit, lib. I. cap. VII.

CAMPVM, Martium, quod populus ad comitia conueniebat.

56.

IN campum uenit .] Ut quod seruatum esset de cælo, a Marcellino Augure acceptum Consuli Metello comitia habere cupienti ipse Tribunus pl. obnuntiaret .

DEIECTAS COPIAS : afflicta, & infirmas . itaq; legitur in Bessarionis an-

iquo libro.

56:

FRATRVM trium] Metelli, Appij, Publij.
 & Metellum etiam in oratione pro domo sua P. Clodij fratrem appellat; idq; ob eam rationem, quod Cæcilia mater fuerat Appio, & Publio, soror autem duobus Cæcilijs, ei qui Metellum Nepotem, & ei qui Celerem genuerat. ita duo Metelli, Nepos, & Celer, Appio & Publio Clodij fratres erant patruels. nam et
 „ in oratione pro Celio, Quonam modo, inquit cum de
 „ Celere loquitur, furenti fratri suo patrueli Consularis
 „ restitisset, qui Consul incipientem furere, atque conan-
 „ tem sua se manu interfectorum audiente senatu dixerit? Ipsos autem Metellos, Celerem & Nepotem, fratres fuisse, ex duabus epistolis lib. V. fam. notissimum est. germanos fuisse ideo non existimo, quod Quinti prænominem uterque utebatur. fratribus igitur geniti: quorum soror Appio Claudio nupserit, qui postea Appio, & Publio pater fuit. TVRPIS: non ideo turpis, quod iam esset approbata Marcellini sententia, sed quod homines intelligerent id agi, ut habendis comitijs iudicio Clodius eriperetur. nam etsi de approbata Marcellini sententia legitur in epistola I. libri II. ad Q. fratrem: tamen id factum esse eo senatu, qui habitus est mense Decembri cum Clodius adesset, ipsa indicat epistola: hæc autem scripta sunt mense Novembri, cum in eo senatu, quo sententiam ait de scripto a Marcellino dictam, Clodius non affuisset. scribit enim
 „ sic, Domi Clodius, egregius Marcellinus.

56:

XI. CAL. Ian.] Quod aliquot ante annis

scripsimus in nostris scholijs, id nunc eadem coniectura ducti sine dubitatione affirmamus, uideri tollendam uocem IAN. quæ, ut cuius facile est uidere, locum hic habere non potest, cum dies significetur, qui XII. Cal. Decem. consecutus est.

COMITIVM: comitium in foro fuisse, uel hic locus ostendit, cum Metellus postulet ut sibi in foro obnuncietur, Milo autem in Comitium ueniat. Plinius etiam capite de ficis.

FVRTIM: ut Milonem falleret, cui dixerat se in Comitio fore; putans, ante se comitia in campo habiturum, quod Milo posset obnunciare.

BIDVO: decimo et nono Calendas, dum nundinæ fuerunt. Plinius lib. XVIII. cap. III.

IAM CAMPVM TENEBAT: ne Metellus, confectis nundinis, VIII. Cal. comitia habere posset.

MARCELLVS CANDIDATUS: ædilitius, qui tamen stertens parum laborare de comitijs uidebatur. Hunc autem Caium Marcellum potius, quam Marcum, puto fuisse. nam Marcus, qui Consul fuit cum Ser. Sulpitio quadriennio post, Aedilis esse non potuit Consulibus Marcellino, et Philippo, cum Aedilitas a Consulatu quinquennio distet, ut in libro de magistratibus ostendemus.

SINE LATERNÂ: ut eorum, qui Clodium expectabant, ignobilitas, et infima conditio notetur, qui sine laterna noctu præstolarentur.

FIERI: a Milone.

57.

SI SE INTER uiam] Inter uias, dixit Plautus: inter cœnam, Cicero. correxit hunc locum aliquot iam annis amicissimus meus, coniecturam se-

COMMENTARIUS

cutus, quia uidebat in Caualcantis libro scriptum, S I
SENTITVR VEIAM . neque nunc aliter
uideo scriptū in libro Bessarionis, nisi quod VEHIAM
habet pro VEIAM . CASVM ILLVM

NOSTRVM : exilij calamitatem, in quam inci=
di, quia pessimos ciues occideram . INVIDI,

ET PERFIDI : Hortensium, & Pompeium ui=
detur significare: quorum consilio usus, indignissimam
exilij calamitatem subierat . 43. 48 . INER=

TINOBLI : notat eos, quos a se defendēdo me=
tus auerterat. fam. lib. I. 13. PRO FA=

CULTATIBVS NOSTRIS : fratri red=
dimus, non quantum accepimus, sed quantum nostræ
facultates patiuntur, ne, si id fieret supra facultate, ipse
deinde omnino exhaustus egerem .

Ex epist. I. pag. 57.

CINCIVS] Qui Romæ Attici negotia cura=
bat.

57.

APVD me] Domi meæ cœnato, etiam si ego
absim . Erat enim Antiij : ut 59. Sic etiam in epistola
II. libri II. in qua eum domum suā inuitat, cum ipse
abesset . AD NOS : Antiū, cum Romæ fue=

ris . DESIGNATIONEM : ordinem,
quo bibliotheca mea digeratur . TYRAN=

NIONIS : grammatici . Suidas : et epistola IIII.
libri II. ad Q. fratrem . RELIQUIAE :

quia multos amiserat in illo fortunarum suarū nau=
fragio .

57:

DVOS aliquos] Misit Dionysium, & Me=
nophilum . 59 .

57:

IN HIS locis] In Antiati .

57:

PILIAM adducere :] Si potes & a te ipso impetrare, ut in his locis consistas, et Piliam tecum adducere . Mirum autem, cur hoc de Pilia dixerit, quam nondum Atticus duxerat uxorem . nuptias enim celebravit pridie Iduum Februarij, ut est in epistola I I. libri I I. ad Q. fratrem . hac autem scripta I I. Cal. Februarij . accipiamus igitur sic, nuptias quidem nondum celebratas, sed desponsatam tamen fuisse . Et apparet, factis iam sponsalibus coniugium non semper esse consecutum : ut Suetonius de Iulia Caesaris filia, primum Servilio Cepioni desponsa, deinde Pompeio collocata . AE QVVM EST : ut sine ea ne venias . TVLLIA : quæ nunc mecum est .

57:

NAE TV] CUR NAE ? cum iã dixerit Mediusfidius . quid si, NOMENTI ? ubi, & Ardeæ prædia Atticus habuit, præterea nusquam in Italia .

57:

EMISTI] Locum Atticus, & simul gladiatores emerat . eos lanistæ in eo loco exercebant .

PVGNARE : cum exercebantur in ludo .

HIS DVOBVS MVNERIBVS : gladiatores in funere dabantur, vel empti, vel conducti .

HIS, proximis, quibus populo spectaculum gladiatorum exhibitum est . LIBERASSE : tanti locasses,

quanti emerat : ita eos libertate donare potuisses, recepta pecunia in eos impensa .

COMMENTARIUS

Ex epist. V. pag. 57:

AIN TV?] Locutio ad ostendendam admira-
 » rationem usurpata. sic in epistola ad Pætum : Ain tã-
 » dem ? insanire tibi uideris, quodd imitere uerborum
 » meorum fulmina ? Et ad hunc ipsum libro VI. &
 lib. XII.

57:

AD quem misi,] Aut Cæsarem, aut Pompeiũ.

57:

QVID ? etiam :] Quid præterea causæ fuit ,
 cur eum librum tibi non miserim ? etiam hoc : sub-
 turpicula mihi uidebatur παλινωδία. Tale illud pag. 8.
 » Noui tibi quidnam scribam ? quid ? etiam . Messala
 » Consul Antronianam domum emit . Et pag. 26: De
 » muro, statue, quid faciendum sit . aliud quid ? etiã .
 » quando te proficisci istinc putes, fac ut sciam .

DVDVMENIM CIRCUNRODO : in-
 uitus dico, quod dicendum tamen est . uereor enim ,
 ne me reprehendas , qui hoc in libro gratiæ causa ea
 laudarim, quæ antea uituperabam. μεταφορὰ ab ijs, qui
 circumrodunt, quod non libenter comedunt .

57:

VT ipsi uolunt,] Nam re uera non sunt , quia
 nihil possunt . 58 .

SI QUID QVAM
 HABERENT FIDEI: fidei nihil habent, cum
 publicam causam defendentes, me sociũ defensionis nõ
 tuentur ubi a' potentibus oppugnor .

57:

SENERAM] Eorum perfidiam , cum ab
 inimico meo nefaria in me rogatione promulgata , in

periculo deseruerunt. INDUCTVS, RELICTVS, PROIECTVS: δένωσις cum in singulis inest augendi vis. QVI FVERANT: perfidi uidelicet, atque ingrati, ut antea. itaque te monente, rationem mutavi, meq; , quod antea non feceram, potentium amicitijs munire cœpi.

57:

NON etiam ut scriberem.] Monuisti tu quidem, ut ea facerem, quæ Cæsaris animum non offenderent, atque etiam quæ delectarent: non tamen, ut etiam scriptis eum laudarem: quod ego nunc, a te nō admonitus mea sponte feci.

57:

CONIVNCTIONIS] Cum potentibus, optimatibus relictis. AD ILLOS: maxime Bibulum, Catonem, Domitium, Curionem, Cæsaris inimicos.

57:

MODICI fuimus ὑποθέσας,] Modice laudauimus. uberem ὑπόθεσιν non cepimus, sed eiusmodi, ut modice laudaremus. VT SCRIPSI: in ipso libro.

58.

VENDERE] Cum dicant, me post exilium humili animo esse debuisse: cum Resp. maiorem etiam animum, q̄ unquam habuerim, mihi det, quæ declararit, se se non potuisse me uno ciue carere: & uendere aream, potius q̄ in ea domum ædificare. facit enim inuidia, ut in Palatio magnifice habitantem non ferant.

58.

CONTRA Pompeij uoluntatē] Latius hoc
 „ in epistola ad Lentulum his uerbis : In illis autem meis
 „ actionibus, sententijsq; , quæ Pompeium uidebantur of-
 „ fendere, certorum hominum, quos iam debes suspica-
 „ ri, sermones referebantur ad me : qui cū illa sentirent
 „ in Rep. quæ ego agebam, semperq; sensissent, me tamē
 „ non satisfacere Pompeio, Casaremq; inimicissimū mi-
 „ hi futurum, gaudere se aiebant .

58.

NUGIGERAM manum] Locus hic ex il-
 lis est, quos ego quidem sine libris antiquis posse corrigi
 non sperarim . itaque, ut aliquid ex ingenio liceat cō-
 minisci, placet tamen fateri potius nescire quod nesciā,
 quam afferre quod non probem .

58.

INVISIS,] Quid si, INVISES ? ut sit,
 Te inuisurum scribis, cum eris Romæ . nam certe non
 dum Atticus Romam peruenerat . quod illud declarat
 proxime subscriptum : Tu de uia recta in hortos .

58.

VIA TICVM Crassipes præripit .] Cicero
 post mortem L. Pisonis cognomento Frugi, Tulliolæ Fu-
 rio Crassipedi, Marcellino et Philippo Cōsulibus, colloca-
 uit . ei pro dote pecunia erat numerāda : ut Ciceroni ad
 uotiua legationem, de qua obeunda cogitabat , uaticū
 præriperetur . Nam quod uillas inuisere uellet ; quo-
 niam id paucorum dierum uaticum futurum erat ,
 ut in epistola IIII. libri II. ad fratrem , ideo potius
 accipiendum uidetur de uatico legationis , quod opus
 esset

esset haud paulo maius in multorum mensium peregrinationem. 55

58.

DE VIA] Ne deflektas aliò : recta ex itinere in meos hortos te confer .

58.

VIDETVR commodius ad te :] Distingue sic . Tu de uia recta in hortos : uidetur commodius . ad te postridie scilicet : quid enim tua ? Expone sic : COMMODIVS : si de uia meos in hortos diuer-
tas,quàm si Romam pergas . Romam autem postridie scilicet . quid enim tua,citius serius uno die ?

SED VIDERIMVS : quasi dicat : sed hoc , ut tibi uidebitur. BIBLIOTHECAM:Antij : ut apparet ex epistola , quam antecedit insequens proxima . TVI : librarij, Dionysius , & Menophilus. 57 : 59.

PINXERVNT : ita scienter,& apte disposuerunt,ut quasi picta tabula in-
tuentium oculos delectare possit : idq; non solum con-
structione,idest ordine, sed etiam syttibis,idest membra-
nulis ; quarum integumento libri à pulueris tempo-
risq; iniuria diutius integri conseruantur . omnes i-
gitur & apte cōstruēti,& suis quisque syttibis inserti .

Ex epist. VI. pag. 58.

LENTULO] L. Lentulo, Flamine Martia-
le,de quo 38 : & de Arusp. resp. 246. & Pedianus
pro M. Scauro .

58.

NON ut Saufeius,& uestri,] Non ideo uicem
ipsius minime dolemus,quia Saufeium,et reliquos Epi-
cureos sequamur,qui nihil dolere soliti sunt,nisi quod ad

ip̃sos pertinet, aliena nō curant; sed mehercule, quia mi-
nime dolendū eius interitu uidetur, qui tanquam deo-
rum beneficio, cum patria ciuilibus discordijs arderet,
ex eius incendio uideatur esse creptus. SAVFE-
IVS, ET VESTRI: quia & Saufeius, & Ata-
ticus Epicurei. 78. & Nepos in uita.

58.

NATURA πολιτικὸς,] Quod Atticus absti-
neret administranda Republica, uocat eum natura
πολιτικὸν, non consuetudine. PROPRIAM
SERVITVTEM: serui omnes uidemur: ita
nobis crepta libertas est uitio ciuium improborum. in
hac seruitute, quæ communis omnium est, tu quoque ui-
uis, ego autem habeo propriam, & præcipuam, qualem
præterea nemo habet. COMMVNIFRVE-
RIS NOMINE: non propriam, sed commu-
nē seruis seruitutem. hoc uidetur significare: sed uer-
ba num uacent mendo, haud satis scio. suspicionem au-
get Bessarionis liber, in quo uideo scriptum, COM-
MVNI FVERIS NON NE. & proximo
membro VIRTVTEM pro SERVITV-
TEM.

58.

QVOD oportet,] Quod a' bono ciue postula-
tur. INSANVS: qui contendere uelim
cum ijs, qui omnia tenent. QVOD OPVS
EST: opus est autem, ut loquar ad uoluntatem po-
tentium. OPPRESSVS, ET CAP-
TVS: præmijs. DOLERE: uicem Reipu-
blicæ. INGRATVS: in Pompeium, qui
Rempublicam perdidit. in quem ingratus esse non de-

beo, cum eius potissimum opera ex acerbissima exilij calamitate emerferim.

58:

NE QVIC QVAM,] Minime hoc faciendū est: eundum potius in bellum, & castra, si Pompeij e' re sit. 58.

58:

Ταροι] Duces: cū septus comitatu bonorum, qui me ducem secuti essent, pugnare tamen cum Clodio nolui. epist. fam. 13.

58:

CVI utinam semper paruissem,] Tibi enim si paruissem, monenti iam pridem, Rempubicā quidem amarem, sed ita dignitati consulerem, ut salutis etiam rationem haberem, neque cum ijs, qui omnia tenebāt, spe eorum, qui nihil poterant, inimicitias susciperem: tibi inquam ita monenti si paruissem, nunquam profecto, fraude amicorum inductus, potentia inimicorum oppressus, indignissimam exilij calamitatem subiissem. 58.

58:

RELIQVI EST] Subintellige, Hoc quod dicam, ut quam Spartam nactus sum, ornem: idest, ut quando me cum Casare & Pompeio coniunxi, ornem eos, & tuear, quibus rebus possim. hoc quidem reliquum est: sed ego, ut faciam, à me impetrare non possum: ægre enim adducor, ut à Republica desciscā, cuius illi rationibus priuatas opes anteponunt. ac penè mihi in mentem quandoque uenit, iterum illam amplecti, unam uel cum periculo curare: ut potius iterum exilij misérias perferam, quàm ea probem, quæ recta

non sentio : Philoxeni poetæ exemplo, qui, Dionysij tyranni uersus quia libere improbabat, in carcerem Lautumias coniectus est : deinde eductus, cum idem Dionysius alios item uersus ei legendos tradidisset, opinatus fore, ut metu carceris probaret ; sententiam non mutauit, sed uersibus lectis, demisso capite, ultro ad Lautumias tacitus iter conuertit. cumq; Dionysius ad abeuntem clamasset, Quò Piloxene ? ad Lautumias, inquit . ut intelligeret tyrannus, ab eo uersus non probari. Diodorus Siculus, Stobæus, Lucianus.

58:

ταύταν,] Hic malo notam subdistinctionis apponere, q̃ post ἔλαχες . non enim societatem cum Pompeio & Casare Spartam appellat: sed addendo hanc, significat, qualiscunque sit .

58:

VERVNTAMEN] Hæc dictio nõ semper habet aduersandi uim, sed quandoque concludendi, ut hoc loco. Quasi dicat: Sed, ne longior sim, ne te multis teneam, ut indicem tibi animum meum, ego nunc mecum ipse rationem quæro, qua ista improbem .

IN HIS LOCIS : Antiq̃ . VT : quo modo. ISTA : istorum acta, quæ ad tyrannidem spectant . et dixit COMMENTOR, quia rationem quæreret, qua, neque se illa probare, ostenderet, et Casarem tamen ac Pompeium haud magnopere offenderet . Quæ autem erat hæc ratio ? uel ut scriberet de optima Republica ; quod fecit paulo post ; quibus in libris, quod esse debeat optimi ciuis officium, cum ostenderet, satis indicabat, acta se Casaris & Pompeij

non probare : uel ut ab Vrbe abesset ; ut absentiae suae causam esse cōstaret, quòd ea, quæ tum agerentur, non probaret.

C O N F I R M A B I S .]

Approbabis consilium meum de istorum actis improbandis : quanquam mihi auctor fueris, ut cum ijs me coniungerem. 56.

58:

F V L M E N .] Quibus ut fulmine sum ictus , quia Lentuli obitum nuntiarent .

N O N M I

S E R : qui creptus sit ex incendio patriæ .

S E R V I : quibus adempta libertas est potentia paucorum : itaque nostra uita nihil fœdius .

58:

I L L A Hortensiana] Illa, quæ antea quoque monuisti ut scriberem . Et uidetur intelligere Hortensium librum de philosophia, quem postea scripsit .

I N A L I A I N C I D I : dedi me ad alia scribenda .

I N C I P I E N D O : cum iam aggressus essem scribere illa Hortensiana, reuocaui me, & quod institueram, abieci, ne cum uidear iniuriam Hortensij, quæ tamen non grauissima fuerat, parum sapienter tulisse, rursus in eodem illustrando parum sapiens haberi possim : neque enim sapientis est, cui antea maxime succensueris, eundem paulo post maxime laudare .

58:

I L L I V S amici ,] Qui mihi antea fuerat amicus .

58:

N O N Intemperiem] Sic in antiquo Bessario- nis libro : & recte : significat enim, non grauem Hortensij iniuriã fuisse . intemperies enim ea est, quæ extra modum excedit : & ut intemperans in cupidita-

te, sic intemperans in inferenda iniuria dicitur. De hac autem Hortensij iniuria, in epistola quæ ante ultimam legitur, libro I. ad Q. fratrem. Nec mirum, si eadem de re & non intemperiem, & iniuriam dicit: primum enim extenuat, deinde exaggerat, quo magis ostendat, & se non sapienter tulisse non intemperiem, & nunc item non sapienter facturum, si iniuriam illustret. posset enim in hoc, ut in illo, reprehendi.

58:

ILLIVS iniuriam faciam illustrem:] Vis me illum laudare, ut acceptæ iniuriæ uidear oblitus. e= go iniuriæ quidem obliuisci uolo: laudare uero etiam si uelim, hoc esset ipsam iniuriam illustrare, cum ideo eum laudibus ornarem, quia me affecisset iniuria.

ΒΑΔΥΤΗΣ ΜΕΑ: intimis sensibus conceptus ex iniuria dolor.

IN AGENDO: in actionibus meis.

SATISFACTIO: si Hortensium laudarem, cui me ante nimis iratum ostendi, ideo laudare eum uiderer, ut illa quasi satisfactione lenitus mihi reconciliaretur. in quo leuitatis opinionem subirem, cum eum, quem in agendo læsissem, in scribendo ornarem.

58:

LVCEIO quam misi,] Hæc epistola legitur fam. lib. V. INVISAS.] Dum ædificatur. 55:

58:

SIGNIFICES:] Ostendas & tibi rem gratam facere, quod in me liberalis sit; & me huius humanitatis immemorem non fore.

NIHIL

ἐν καὶ γόττεςον: propterea quod re familiari ualde comminutus, eam sine amicorum liberalitate non uidebar.

posse restituere. 54. 57.

Ex epist. VII. pag. 59.

DE QUINTO nostro,] De Quinti pueri
ualetudine. VENERAT: Roma.

MERAMONSTRA: grauitere agrotare. tu autem, melius ei nunc esse, significasti.

59.

QUI illi Dij] Qui pro utinam dixit, more comicorum. QVODEQVITIBVS R. conturbare solis licet equitibus Romanis. homo Graecus Apollonius putat idem sibi licere. Conturbare est, omissis ueteribus creditoribus, satisfacere ijs, qui posteriorius crediderunt. perspicuum est in oratione pro Plancio 273. Fac, inquit, me multis debere, et in ijs Plancio. utrum igitur me conturbare oportet; an ceteris, cum dies uenerit; hoc nomen, quod urget, nunc, cum petitur, dissoluere? SVOIVRE: conturbat: quia eques R. est. erat autem ordinis equestris Terentia familia.

59.

DE METELLO,] Nepote: nam Celer ante Ciceronis exilium perierat, ut est in oratione pro Celio. CIVIS NEMO ERAT MORTVVS: subaudi, qui minus publicam causam tueretur. aut enim hoc, aut huiusmodi aliquid dicturus fuit, sed omisit, recordatus Atticum, qualis fuerit Metellus, nunc minime curare, curare autem illud, ut nummos sibi ab illo debitos exigeret. ergo intulit, QVID QUIDEM TIBI? quid hoc ad te, quod ego institueram scribere de Metello? scribam igitur de num-

mis, de quibus scio te laborare . nummi uero meo periculo sint : mihi crede , soluentur : spondeo ipse , in meq; recipio . HAEREDEM FECIT ? Metellus . PVBLIVM : Clodium, eius fratrem . 56 : FECIT NON IMPROBE : non uidetur accusandus , si fratrem , licet malū ciuem , heredem fecit . perierat autem non in urbe , sed cum in Hispaniam Proconsul iret , aut cum eō iam peruenisset . certe hoc anno , idest Marcellino Philippo Consulibus , Proconsulem eum Hispania uocat Plutarchus in Casare . FVIT : improbus . Bessarionis liber , IMPROBI QVENVAM .

59 .

NON RETEXERIS :] Damni nihil facies : ordinem pecuniarum tuarum non mutabis horum nummorum causas : nam exiges .

59 .

PRAESIDIA] Ne , dū aedificatur , impetū aliquē Clodius faciat . ADMONEBIS : ut in locandis praesidiis operā tibi suam tribuat .

59 .

ARPINATVM fremitus est incredibilis de Laterio .] Punētis male collocatis saepe fit ut sensus peruertatur . quod quidem hic usu uenerat . nam in omnibus libris , qui typis impressi leguntur , ita scriptū erat . Arpinatum fremitus est incredibilis . De Laterio quid quaeris ? ut obscura , uel nulla potius fieret sententia . Fuit autem Laterium Q . Ciceronis uilla in ipsius patria Arpino ; quam cum uellet uendere , Arpinatum erat fremitus excitatus . DOLVI : quod

patriam uillam cogitet uendere . C I C E R O
N E M : Quintum .

Ex epist. V I I I . pag. 59 .

Tyrotarichi   Edulium fuit, de quo Apicius libro
I I I I . & in epistolis ad Papirium, fam. lib. I X .

R A U D V S C V L O : modico illo are: raudum es
nim pro are apud ueteres . scribis , inquit, si domum
habueris in Antiati , patina tyrotarichi , non pretios
si edulij, te fore contentum, & raudusculum, idest mi
nimum sumptum cogitare .

μῦθω μέγαν : pro
uerbium de ijs sumptum, qui gloriantur, ante q̄ aduers
sarium occiderint . loqueris, inquit, Attice & de tyro
taricho, & de raudusculo, cum tamen domum nondū
emeris . Vel sic : Derides de tyrotaricho , & ais tenui
me uictu uti, ut are meo alieno me exoluam : ne dixe
ris hoc, nisi ubi factum uideris . quasi factum non facil
limum esset .

59 .

A N T I V M Buthrotum esse Romæ,   Vt Cor
cyra Buthrotum prope habet, oppidum amoenissimum,
& quietissimum : ita Antium Roma . V T

C O R C Y R A E I L L V D T V V M : ut est Cor
cyra Buthrotus illa tua, cuius te mire delectat habita
tio . I L L V D T V V M : oppidum Buthrotium ;
tibi gratissimum .

A L S I V S : quod estate
quaeritur . id autem maxime tum locorum opacitate ,
tum aurarum fit aspiratione . Ad Q̄ fratrem, ἀπὸ
δ' ὑπὸ μὲν οὐδὲν ἀλσιος, nihil muscosius .

59 .

M E N S   Cum antea, bibliotheca nōdum a Ty

COMMENTARIUS

rannione disposita, quasi corpus essent sine mente.

DIONYSII, ET MENOPHILI: quibus Tyrannio usus est glutinatoribus. 57:

59.

EIMHICH ΤΩ ΦΙΛΟC. ΚΟC.] Iis-
dem ferè literis restituo sic: εἰ μὴ ἰτῆ τῷ φίλος οἶκος:
quod erit latine, nisi cuiusdam paria faciat chara do-
mus: ut significet, se tamen æque sua domo delectari,
ex ea uoluptatem eandem capere, quam ex Antiati. ea
dem est sententia libro XV. Hæc loca uenusta sunt,
abditæ certe, & si quid scribere uelis, ab arbitris libera:
sed nescio quo modo οἶκος φίλος.

59:

PEGMATA.] Lignei cancelli, in quibus li-
bros tuos soles disponere. quales mihi Dionysius & Me-
nophilus tui faciundos curarunt. uel PEGMA-
TA, conglutinationes, quibus te uti solitum in libris
compaginandis Dionysius & Menophilus aiebant. 57:

59:

MISISTI] Dionysium, & Menophilum;
quos ut mitteres, petieram. 57: Causalcantis, &
Bessarionis libri, MISIT. quod si ab antiquis libris
discedendum est, (disceditur autem, si quidem in ijs
MISISTI non est) malim sic: Eos, quia mihi li-
bros illustrarunt, laudes. ut supra de ijsdem: Biblio-
thecam mihi tui pinxerunt constructione, & sittybis. eos
uelim laudes. certe illud, POST QUAM MI-
SISTI, frigidum, & perinane est: quasi potuerint
illustrare, nisi missi essent. ut omittam, quod uterque
uetus liber MISIT, non MISISTI.

59:

ILLVSTRARVNT] Venuſta glutinatione, & ordine . tale illud, Bibliothecam mihi tui pinxerunt conſtructione, & ſittybis. 58.

59:

DE gladiatoribus] Tuis. uide 57: MALE SIC EGISSE: uidetur legendum, Male ſe geſſiſſe .

59:

A PENAS] Seruus. Et hic uidetur eſſe principium alterius epistolae . DISCESSERAT: cum literis ad te meis, quum epistola mihi à te reddita eſt: in qua ſcribis fore, ut legem non ferat. quem autem legem non laturum, & quam legem intelligat, quoniã in diuinatione poſitum eſt, omitto .

59:

E O etiam melius] Quia dum ludi ſunt, neque iudicia in Vrbe exercentur, neque negotij publici quidquam geritur . abeſſe igitur licet . CONTE= REMVS: in literis . nam infra, Nos hic uoramus literas cum Dionyſio. 60:

59:

DE Trebonio] Hic Pompeio & Crasso Conſulibus pl: legem tulit de prorogando Caſari Galliarum imperio . TIBI A S S E N T I O R: forte, Tribunatum ad iſtorum uoluntatem adminiſtraturum. quod euenit . nam etſi Tribunus pl. nondum erat, tamen ita conſtabat eum proximis comitijs designatum iri, ut Domitium, qui Conſulatum petebat, repulſum laturum .

περίστασις nostra .] Sic antea . ego, repugnantibus libris manuscriptis, tamē pro nostra reposui nostræ: ut sensus hic sit . status iste Domitij simillimus est nostro, cum in exilium pulsī sumus : uel quod ab ipse læditur, a quibus olim ego: uel quod præter opinionem: uel quod uiri boni nusquam apparent, ideoq; uictrix regnat improbitas : unum tamen dissimile, quod immerito nos olim afflicti sumus, Domitius nunc merito. nam casus ille noster forte etiam, quā hic Domitij, tolerabilior, & leuior fuit . quid enim miserius, q̄ eum fieri Consulem non posse, qui in tota uita tanquam designatus fuit, id est, quem suo anno fore Consulem non secus homines crediderunt, ac si iam designatus esset . si uero etiam ipse uidet, & in suis priuatis fastis notat, ex ijs, qui potentium partes tuentur, non minus multos in posterum fore Consules, quā hactenus fuerunt : (fuerant autem per quadriennium) quid illo miserius ? si per quadriennium Consulatu se uidet exclusum. et argute, IN CODICILLORVM FASTIS PAGINVLAS HABEAT FUTVRORVM CONSVLVM : quasi dicat, adeo multos uidet fore Consules ante se, ut eos domi notans in suis fastis, longas paginulas compleat . nā. in fastis publicis Cōsulum nomina scribebantur, ut scribit Liuius libro IX . Consul tamen factus est anno proximo cum App. Claudio Pulchro. FACTORVM : alij exponunt, Ex quo Domitius prensare coepit . quibus assentirer, si per historiam liceret . sed cum in Suetonio legam, Domitium eo anno Prætorem.

fuisse, qui Caesaris Consulatum consecutus est, idest Pisonē Gabinio Consulibus; Præturam autem à Consulatu biennio distare sciam: intelligo, Domitium, ante hunc annum prensare ob Consulatum non potuisse: si quidem hic est annus post eius Præturam alter.

59:

NON plus, quàm cum altero] Cum Crasso: nam Pompeius certus erat ob amorē populi. Suctonii uerba sunt in Cesare: cum L. Domitius Consulatus candidatus palàm minaretur, Consulem se effecturum quod Prætor nequisset, adempturumq; ei exercitus; Crassum, Pompeiumq; in urbem provinciae suæ Lucam extractos compulit, ut detrudendi Domitij causa alterum Consulatum peterent.

59:

EFFUGERE?] In lucem exire. & fortasse se hoc poema significatur supra, 57: QUID SINAT? forte, QUID? SINAS.

59:

QVOD eram exorsus,] Cum dicerem de Natura: tum enim & de Lusco simul institueram scribere, sed interposui de poemate. TANTVLA'NE CAUSA: minima enim causa, ideo commoveri, quia cum Fabius Romæ fuisset assiduus, ad eum tamen non uenisset. DEFIRMANIS FRATRIBVS: consilia aduersus me ineuntibus.

60.

IN eo γραμμὴν teneam] In antiquo libro, τὴν ἐω γραμμὴν. quid si, τὴν ἔξω γραμμὴν? ut sit sensus. Quid moneas, ut hoc statu Reip. qui impendet, in quo n

optimates, sed potentes dominaturi uidentur, ita me geram, ut sapientem, Reiq; publicæ peritum ciuem decet; (hoc enim ualet πολιτικῶς) idest, ut potentibus neque prorsus assentiar, neque, sine ulla proficiendi spe, stulte repugnem; sed quasi lineam quandam teneam exteriorem, seorsumq; ab eorum rationibus cursum dirigam: ego uero ita faciam.

60.

ODORERE;] Causam elicias, qua se à me remouit. DEGVSTES: leuiter in sermone tentes, ut scias, qui sit animus eius erga me. μεταφορὰ ἀ' cibis, quorum saporem degustando percipimus. & respexit ad illud, odorere.

Ex epistola IX. pag. 60.

CENSVM impendant] Rectius, IMPEDIANT. & quod sequitur, VITIANDIS, placcret INIICIENDIS, eo magis, quod in Besarionis antiquo libro scriptum est, INITIANDIS. iniiciuntur autem dies, cum intercalatur. intercalatio autem omnium rerum statuta tempora protraherebat, cum esset dierum interpositio. intercalatione igitur Tribuni pl. impedire censum, & extrahere poterant. uel, VITIANDIS DIEBUS, obnuntiationibus interponendis: quod fiebat à Tribunis: ut
64: HIC: Puteolis. 60: VT LOQUEBATVR: solet enim aliud loqui, aliud sentire. 62: & epist. fam. 112. SYRIAM SPERNENS, HISPANIAM IACTANS: C. Trebonius Tribunus pl. lege perlata Consulibus prouincias, Syriam Crasso, Hispaniam Pompeio dederat.

Crassus in provinciam profectus est : Pompeius ad Urbem mansit, in Hispaniam Legatos misit Afranium et Petreium . IACTANS, ita exagitans quasi fastidiret : ut ostenderet, se provinciarum administrationem, quarum alij cupiditate flagrarent, minimi aestimare .

SIT HOC QVASI καὶ τὸ δὲ φοκὺλίδου : addamus hoc, ut loquebatur . ut sit tanquam illud καὶ τὸ δὲ φοκὺλίδου . cum enim Græci Phocyli dis omnia laudarent, quasi in adagiū uenit, ut, si quid probarent, adderent, καὶ τὸ δὲ φοκὺλίδου .

COMPONENDA : in theatro Pōpeij . de quo Plutarchus, Plinius, alij . MESSALAM : qui deinde anno proximo petijt Consulatum, & obtinuit .

60.

NOSTRAM gloriam] Vt nostrum nomen illius historijs celebretur. 58: AEDIFICIUM NOSTRVM: domum, quæ ædificatur.

60.

SECVM haberet,] Mallet, Tecum haberes : ut ea causa iret ad Atticum Quintus frater . & certe apud Atticum Quintus filius, non apud patrem, 59. LAETVM : placeret, Patum : ut sit Papius Pætus, qui domum habuit Neapoli, ut epist. fam. 135.

60:

ESSE in regno.] Restitutum à Gabinio, Syriæ Proconsule . nota historia ex Dione, Casare, alijs.

60:

PASCOR bibliotheca Fausti :] Hic est L. Cornelius Sylla Faustus, Syllæ Dictatoris filius, Faustæ Milonis uxoris frater, Pompeij gener : quem unum cū

Afranio, & L. Casare filio C. Casar diuictō Pompeio uoluit interfici. P A S C O R, mire delector. Et, ut opinor, initium est alterius epistolæ E G O H I C: aut certe P V T E O L I S: quod, qui diligentius attendet, mecum sentiet.

60:

PROPTER Remp. sic.] Particulam S I C non arbitror uacare mendo. forte, H I C; ut paulo ante, Ego hic pascor. S V B I M A G I N E A R I S T O T E L I S: in tua bibliotheca. I N I S T O R V M S E L L A C V R V L I: magistratus maiores intelligit: quia Consul, Prætor, Aedilis curuli sella utebantur. quod autem I S T O R V M dicit, ideo dicit, quia tum in Republica ex Casaris, Pompeij, Crassi, quos significat, uoluntate omnia administrabantur. C V M E O: cum Pompeio. F O R S: hæc, inquit, ut Fortuna uult, administrantur. S I Q V I S est: dubitat, utrum Dii curent mortalia: quia cum in Rep. neque bonitati, neque honestis artibus locus sit, magnum argumentum uidetur, Deos non respicere mortalia. quod sensit Epicurus.

60:

AMBULATIONEM, ET LACONICVM] in ipsius domo. uide Vitruuium libro V, cap. IX. X. Q V A E C Y R E A S I N T: quæ Cyrus architectus fabricatus est. V T P R O P E R E T: ut urgeat ipse architectos, & fabros. V T P O S S I M T I B I &c: ut ego quoque habeam, ubi te possim accipere, acceptus a te.

à te toties . quod nunc, non dum ædificata domo, nō
possum. PARILIBVS: undecimo Cal. Maij:
nam eo die Parilia. VADEBAM: cum ad
me paulo ante uenisset . 60.

Ex epist. X. pag. 60:

A^a Demetrio.] Scire . is erat apud Pompeium
gratiosissimus libertus . Plutarchus, Plinius, Dion .
P. V T A R E N T : subducerent . Q, R A T I O =
N E S, publicorum uectigalium : quæ publicani con
duxerant . ea putatio ad Consules Pompeium &
Crassum pertinebat . G L A D I A T O =
R I B V S N E : putare ne uellent rationes quibus
diebus gladiatores pugnarent ? ante, Pompeius
respondit .

60:

I S] Pompeius: à quo Demetrius omnia cogno
scet, tu autem a^a Demetrio .

60:

V O R A M V S literas] Hinc belluo librorum
M. Cato in libris, opinor, de finibus. H O M I =
N E M I R I F I C O : refertur ad doctrinam: &
eundem appellat doctissimum 105 .

61.

P R I M V S dies,] Gladiatorum . quærit au
tem ἐπισημασίας . nam gladiatoribus ludisq; de bonis
improbis ue ciuibus quid populus sentiret, perspicieba
tur. uide 13. 34 . C E N S O R E S : num

Urbem censeant, an id desperetur . 66: A P =

P I V S: Consul designatus. A P V L E I A:

Appij frater P. Clodius, qui populum in Tribunatu

non secus, atque Apuleius Saturninus, concitarat. Apuleiam autem appellat per contemptum, quasi ef-
fœminatum, & mollem.

61.

NOSTRUM librum] Commentarium ea-
rum rerum, quas in Consulatu gessimus : ut habeat,
unde sumat ad historiam conficiendam. epist. fam.

69. DEMETRII Magnētis : librum πε-
ρὶ ὁμολογίας.

Ex epist. XI. pag. 61.

HALIMETI] In Bessarionis antiquo libro,
HALIMENTI. forte, ALIMENTII. ut
sit Cincius Alimentius, qui res Attici procurabat. Cin-
ciorum enim cognomen, Alimentius, fuisse, Livio te-
ste probatur.

ANTE : Anteq̃ Roma pro-
ficisceretur : aut, Anteq̃ Egnatius Romam rediret.

AQVILIO : iuriconsulto. ut sit C. Aquilius Gal-
lus, qui Ciceronis collega fuerat in Prætura : ut in ora-
tione pro Cluentio, & officiorum lib. II.

61.

PRAESTO esse :] Macronis causam non
uideor posse defendere, cum auctiori constitue-
rim interesse. Forte autem uel emere quidpiam
Cicero uolebat in auctione : uel ad eum bono-
rum pars, quæ uenibant, ex hereditate pertine-
bat. hereditates enim cum in plures essent di-
sperticendæ, quo id fieret commodius, auctione di-
uendite in pecuniam redigebantur.

POSTRIDIE CAL. quo die Romæ ero.

CRASSIPEDIS : generi mei.

FA-

CIO FRAVDEM S. C. : cum senatus uocabatur, senatores, qui erant in Vrbe, adesse iuebantur in senatu : qui non erant, iuberi non poterant . Cicero autem, ne citari posset, Urbem non est ingressus Calendis, quo die senatus habebatur, sed in hortis suburbanis consistere, & coenare uoluit . fraude igitur subterfugit senatusconsultum . quo in S. C. scriptū erat, ut senatores, qui in Vrbe essent, in senatum uocati uenirent, non uenientibus pignora auferrentur .

Oratione I. in Antonium .

MILONI :

quem Clodius de ui accusabat . hoc opinor intelligi . quod si ita est, hæc epistola ante duas proximas superiores fuit collocanda . scripta est enim Marcellino Philippo Coss. (tum enim a Clodio Milonem accusatum, multis argumentis declarat epistola III. ad Quintum fratrem) proxima autem Consulibus Pōpeio & Crasso. Alij, PRAESTO MILONI, in eius nuptijs, interpretantur . sed dies non cōuenit : hic enim Romæ uult esse postridie Calendas; in epistola uero, quæ sequitur, ad XIIII. Calendas; quo modo utrunque nuptiarum causa ?

61.

PROMOVEBO.] Puto, quid significetur, minime multis liquere . sunt etiam, qui mutandum existiment . ego tueor antiquum uerbum, & expono PROMOVEBO, proficiam aliquid in Halimeti re . quo sensu & Terentius in Andria dixit, Nil promoueris .

Ex epist. XII. pag. 61.

MILONIS nuptiæ.] Duxit uxorem Fau-

stam Syllæ Dictatoris filiam. Pedianus.

61:

ERGO ut sit rata.] Bessarionis liber, Ergo
 & si irata fuisse. correctione opus est. quam à me nō
 inuentam, qui ingenio præstant, inuestigabunt.

61:

QVOD non placeret:] Quod mihi non pro-
 baretur. DEFVISSEM: Pompeio de me
 bene merito.

61:

RES istas,] Urbanas. CONSV-
 LES: Pompeius, & Crassus.

61:

CRASSVM quidem nostrum] locatur in
 Crassum: qui profectus est in provinciam Syriam in-
 uito populo; cum Aemilius Paulus, & Ti. Gracchus,
 ille ad bellum Macedonicum, hic ad Hispanicum, po-
 pulo libentissimo profecti essent. Aequalem autem
 Pauli, & Gracchi eum appellat, quod ut illi olim ite-
 rum Consules, ita Crassus & ipse iterum Consul in
 provinciâ profectus est. PALUDATVM:
 paludamentum uestis erat imperatoria, qua induti ad
 bellum exhibant.

61:

LIBRIS oratorijs] Tribus ad Quintum
 fratrem. 63:

Ex epist. XIII. pag. 61:

EOS, quos in manibus habeo,] De Republica.
 ca. 63: DE COMITIIS,] Quando fu-
 tura sint. 61. FESTINE: festine potius, q̃

festine, postulat sententia . TOTOQUE
ITINERE : Asiatico, 62.

Ex epist. XIIII. pag. 62 .

DE Eutychede] Seruum Eutychedem Atticus
liberaturus, eum de suo uetere pronomine, nouo nomi-
ne, quod ipse à Cæcilio auunculo adoptatus acceperat,
T. Cæciliū Eutychedem appellare constituerat .

62.

IN meo dolore] In exiliij calamitate.

62.

PITVANIOS .] Deprauatam dictionem
unius literæ mutatione corrigo , & pro PITV A-
NIOS lego PITVANIUS . Pituaniorum
enim familiam constat ex antiquis monumentis Ro-
mæ fuisse . & Pituanianæ mentionem in lapide uidi-
mus, idest mulieris ex Pituania familia in aliam fami-
liam adoptatæ .

62.

CATO] C. Cato, de cuius absolutione & in-
fra 64. PORCILIVS : & in Caualecan-
tis, & in Bessarionis libro, PROCILIVS : ma-
neo tamen in mea ueteri sententia, ut legam POR-
CILIVS , quo modo legitur in libris à patre meo
impressis . fuisse enim Romæ familias complures, quæ
ab alijs familijs nomina sumerent , notum est, ut à Se-
stijjs Sestilios, à Marcijs Marcilios, à Curtijs Curtilios, ab
Atijjs Atilios . qua forma item à Porcijs Porcilij deri-
uati. de Procilijs, aut de Procijs nulla mentio . aut igitur
PORCILIVS, aut PRETILIVS , cum
familia sit utraque notissima, à Porcijs & Pretijs re-
ponamus .

EX quo intellectum est &c.] Ex quo iudicio: nam Suffenatis, Catonis, Porcilij consilia de corruptis tribubus patefacta sunt. duo tamē absoluti, uix unus condemnatus.

TREIS. ἀρειοπαγίτας : εἰρωνικῶς de Suffenate, Catone, Porcilio : quod qui in iudicijs, quæ administrare consueissent, ἀρειοπαγίται, id est seueri & iusti iudices, haberi uellent, ij deinde, dum magistratum assequerentur, nihili facerent neque ambitum, quo se tam turpiter inquinarent ; neque comitia, quæ differrent, ut largitioni spatium longissimum daretur ; neque interregnum, quod res fluere uideretur comitijs dilatis ; neque maiestatem populi Romani, quam negligere uiderentur, quia cum grauissimam iudicum personam sustinerent, flagitiosi tamen in petitione fuerunt, ut ipsorum scelere iudicia populi R. male audirent : quo maiestas minuebatur.

PUBLIVS] Clodius. OTALVS : una interposita litera legerem, HORTALVS : ut Hortensius significetur. Hortensiorum enim cognomen Hortalus fuisse, patet ex Cornelio Tacito, qui de quodam Hortalo meminit Hortensij nepote.

VERITAS est enim pusilla,] In hoc uerborum ambitu suspicor latere mendum. & forte locus ita corrigendus: VERITA EST ENIM FILIA, QVAE NVNC LABORAT, NE ANIMVM PVBLLI OFFENDEREM: uel, NE ANIMVS PVBLLI OFFEN-

DERETVR. ut eum Tulliola rogauerit, ne Porcili-
cium defenderet contra P. Clodij accusationem ; ue-
rita, ne Clodius eo facto grauius irritaretur. LA-
BORAT, morbo affecta.

62:

Τέμπη] Amœnissima enim regio. Varro libro
I. de re rust. CONSULEM : Appium
Claudium Pulchrum. & de hac Reatina causa Var-
ro libro III. Cap. II. de re rust. & Tacitus in pri-
mo annalium. A. M. CVRIO : Varro-
nis uerba sunt apud Seruium in commentario Aen.
lib. VII. Lacus Velinus in Narem derivatus a quo-
dam Consule. ut fortasse Consul fuerit M. Curius
Dentatus. IN NAR: uel indeclinabiliter po-
suit, uel neutro genere. Virgilius uirili: sulfurea Nar
albus aqua.

62:

Ex quo est illa siccata, & humida tamen modice
Rosia.] Sic in duobus antiquis libris, Caualcantis,
& Bessarionis. est tamen, cur aliquid desiderem. pla-
ceret tale quidpiam. EX QVO EST ILLA
QVIDEM SICCATA, SED HUMIDA
TAMEN MODICE ROSIA. quale illud
in epistola ad Quintum fratrem ; De nouis Tribunis
pl. est ille quidem in me officiosissimus Sesi-
us, sed ualde aduersante Clodio.

62:

V. I. X. I. cum Axio.] Iucundissime fui : ut in-
fra in epistola nescio qua ; Cum Pansa uixi in Pom-
peiano. & uillam habuisse Axium in agro Rosiano,

testis est Varro lib. III. Cap. II. de re rust.

SEPTEM AQUAS : Dionysius Halicarnaseus libro I. FONTEII CAUSA: ut agerem Fonteij causam .

62:

MAGNO, & aquabili plausu] Qui mihi theatrum ingredienti a populo datus est . & addidit AEQUABILI, quia MAGNO per se non referebatur ad laudem . nam & plausus magnus datur oratoribus hominibus, sed minime æquabilis, clamoribus, sibilis, omni strepitu permixtus ; magnus autem, & æquabilis ijs, qui diliguntur . MANVMIS-

SVS : quia, histriones omnes serui. Antiphon, inquit, uix productus erat, cum populus ei libertatem postulauit. uel MANVMISSVS re uera, ante quædam productus . NIHIL TAM VERVM :

quod in histrione reprehenditur : cuius est fingere, quæ susceptæ personæ conueniant. IN ANDROMACHA, ET ASTYANACTE : personis expono, potius quàm fabulis. ARBVSCVLA:

mima : de qua Horatius 137. LVDI : ludos Appollinares intelligit : de quibus infra . DI-

LATA : cum ludos Appollinares consequi soleret . itaque infra de uenatione legitur à Bruto Pratore post ludos Appollinares data .

62:

SEQVERE nunc me in campum.] Hoc dicit : Accipe nunc de ratione petitorum . petebantur enim in campo Martio magistratus .

62:

FOENVS &c.] Idibus Quintilibus fœneratores pecuniam dederunt bessibus, idest, ut pro centenis octoni amplius usuræ nomine redderentur : cum antea supra trientem, dimidium quod est bessis, usura non fuisset . eam pecuniam ambitiosa candidatorum manus sumebat, ut tribubus pro magistratu alius alio plus promitteret . Idibus autem ut usuræ soluerentur, in cōsuetudine fuisse, & Horatius testatur, et Cicero ipse in Catilinam, & Antonium .

62:

NON moleste fero .] Non quòd amaret lucrum, auunculi Cæciliij fœneratoris heres : (nam is Attico adoptato decesserat, ut apparet 49. & apud Valerium Max. lib. VII. cap. IX.) sed quòd private rei finibus se continens, de Republica non magnopere laboraret .

62:

O' uirum, d' ciuem .] Ironia .

62:

CONFIRMANT :] Ad Consulatum. 66.
COS : Coss. magis placeret : ut intelligat, Consules Appium Pulchrum & Domitium Aenobarbum, Memmio & Domitio Caluino Consulatum pactione pollicitos. pactio autem quæ fuerat, aperte scribit in extrema epistola huius libri .

FREMIT : ob pactionem à Consulibus cum Memmio, & Domitio factam : ipse enim Scauro studet Consulatum petenti.

DVBITATVR : quia sæpe animum occultat simulationis integumento. uide 60. MESSALA :

COMMENTARIUS

Consularis candidatus : qui deinde Consul factus est cum Domitio Caluino.

COITIO CON

SVLVM : coierant , ut Memmii & Domitii Consules crearent .

POMPEIUS : qui

Scauro studebat .

63.

EA comitia puto] Consularia . de tribunitijs enim nunc scribet . in Bessarionis libro , POMPEIUS ABSENS EST EX COMITIIS PVTO.

63.

ARBITRIO Catonis petitorios .] M. Catonem , postea Uticensem cognominatum , qui tum erat Prætor , arbitrum constituerunt , ut damnares quencumque eorum putasset in petendo pecuniam erogasse . Plinius Secundus in procemio.

HS QVINGENA :

singuli aureorum scutatorum deposuerunt quindecim millia . alij , QVINGENTENA . non proborantula ne summa , eum de Tribunatu pl. ageretur ?

GRATVITA : ut Tribunatus pl. non pretio , sed populo detur .

PLVS VNVS CATO

POTVERIT : quandoquidem eius metu gratuita fuerint comitia : quæ non solent esse gratuita omnium iudicum metu .

63.

SERVILIUS edixit , ut adesset .] P. Servilius Isauricus Prætor , (ut in epistola sequente) qui Consul fuit cum C. Casare II. ADESSET , ad causam dicendam . sic Pedianus in argumeto Cornelianæ : Cum P. Cassius decimo die , ut mos est , adesse iussisset .

63.

TRIBVS habet ☐ Tribus hæ Messium uidentur absoluturæ, Pōtina, Velina, Metia. AGITVR TAMEN SATIS : aliquid tamen proficitur, & si acres habemus aduersarios.

63.

AD DRVSVM. ☐ Vt post Messium defendam Drusum. 64. 64: AD SCAVRVM: qui accusatus erat a P. Valerio Triario repetundarum ex Sardinia. iudicium Cato exercuit. Pedianus. CONSULES DESS: ij, qui Consules designabuntur. IN BRITANIA : quod Cæsar cum legionibus traiecerat. 65 :

Ex epist. XV. pag. 63.

QVOD erat abs te, ☐ Non est locus sine mendo. supra Bessarionis liber PLERIQUE, non PLERAEQUE: & ESSET, non ESSES.

63:

BRVTO data: ☐ Mallem, BVTHROTŌ: ut 66:

63:

IN aliquem locum, ☐ In mea scripta.

63:

LAELII, ☐ Antea, PAETI. & in Bessarionis libro, PETII. nos, LAELII, reposuimus, ex epistola V. libri III. ad Q. fratrem, in qua ita scribit: Sermo est a me institutus Africani, paulo ante mortem, Lælij, Philij, Manilij, Q. Tuberonis. Macrobius etiam cum Scipione locutum Lælium in libris de Rep. testatur. ISTVM APPELLAREM: Varronis mentionem facerem. ΕΞΩΤΕ

ἐκδοῦς : qui sint Aristotelis ἐξωτερικοί libri, Gellius exponit libro XX. Cap. II II. IN IIS LI-

BRIS : in oratorijs. 64.

64.

VALETVDINE] infirmissima . ut in oratione pro Rabirio . NON ALIENVS A' SCAEVOLAE STVDIIS : erat enim de iure ciuili : & Scauola iurisconsultus . itaque adest in primo libro : in duobus reliquis, praecepta tradentibus, uir grauissimus recte non adest . DISPVTATIONI : hac dictio a' duobus antiquis libris, Bessarionis & Caualcantis, abest . IOCVLATORIAE igitur ad τεχνολογίαν refer, Scauolae, ut leuē & ioculatoriam, persona minime dignam.

64.

LVCVLENTA .] Bessarionis liber, Luculenta res Aureliani ut scribis indicis : ut Aurelianium indicasse dicat, luculentam rem esse .

64.

VT ille intelligat,] Tibi gratum esse, quod ei non desum . NIHIL DIFFICILIVS : Vestorio: cum tamen te & me utatur facillimis .

64.

LEGE Iunia, & Licinia] Ne idem iteretur, uide supra, pag. 28. FVSIA : uide supra, 13. PATRONIS : patronum C. Catonis fuisse M. Scaurum, scribit Asconius in argumento orationis pro Scauro . IN GRATIAM REDIIT : altero enim ante anno, Consulibus Marcellino & Philippo, Tribunus pl. rogationem in Milonem promulga-

uerat . epist. III. & VI. lib. II. ad Q. fratrem.

64.

DRVSVS] In epistola extrema libri II. ad Q. fratrem, Drusus, inquit, erat de prauaricatione a Tribunis aerarij absolutus, in summa quatuor sententijs, cum senatores, & equites damnassent.

IUDICIBVS REICIENDIS AD V. NONAS QVINT : ut ad V. Nonas Quint. reijcerentur iudices, deinde iudicium fieret.

64.

DE praelio] Mihi locus uidetur deprauatus . DE PORCILIO, uel PRETILIO, rectius putarem : de quo in epistola proxima superiore.

RVMORES NON BONI : condemnatum iri . IUDICIA : quibus etiam nocentes absolui non ignoras . DOMITIO : Aeno barbo, Consule .

64.

NON mihi ut quod .] Sic in libris antiquis, Bessarionis, & Canalcantis . mendum apparet : neque potest esse certa diuinitio, cum sententia lateat . quid tamen, si sic ? S. C. quod hic Consules de prouincijs fecerunt, Quicumque posthac, non nihil Pompeio iam intelligebamus, enuntiationem illa Memmij ualde Caesari displicere . ut respondeant inter se NON NIHIL POMPEIO, et VALDE CAESARI : & Pompeij causam prouincialem hoc S. C. deteriore esse factam, significetur . QVICVNQUE POSTHAC : uerba S. C. ENUNTIATIONEM : cum C. Memmij actionem

in senatu recitauit, quam ipse & suus competitor Domitius cum Consulibus fecissent. uide 67. CAESARI: cuius opibus in Consulatus petitione Memmius cum uteretur, enūciatione illa eum offendit. 62:

64.

DOMITIVS] Caluinus, plebeius: Messala patritius: Consules proximis comitijs designati. LIBERALIS IN POPULO: munere dato. 66.

64.

VT tacitum iudicium &c.] Quod factum non ederetur. Hoc autem decreuit senatus, ut qui nullo pudore prohiberentur ab effuso ambitu, largitionem omitterent, cum intelligerent futurum, ut irrita esset designatio, si damnati tacito iudicio fuissent. erat igitur ad cohibendam largitionis impudentiam quasi frenum quoddam taciti iudicii timor, ANTE COMITIA: ne, si post comitia fieret, potentia designatorum deterriti iudices minus libere iudicarent. CONSILIIS: iudicium. OMNIBVS SORTITA IN SINGVLOS: iam facta erat in singulos candidatos iudiciū sortitio, (nam non eadem erant omnium candidatorum consilia) sed iudicia nondum facta.

64:

QVIDAM iudices,] De ambitu. VEIETORANTIVS: in Caualeātis antiquo libro, ueietoranci9: in Bessarionis, ueiotarantius. Opimij cognomen puto fuisse: sed potest esse mendum in literis. IUDICARENT: tacitum iudicium facerent in

candidatos.

64:

RES CIDIT.] Placeret, RES AD S.
idest, Res ad senatum. quam sententiam & proxima
uerba confirmant, & illa paulo infra, senatus decre-
uerat, ne prius comitia haberentur, q̃ lex lata esset. &
infra loquendi modus idem est. Intercessum non inui-
tis. res ad senatum. T E R E N T I V S :
Tribunus pl.

64:

LEVI brachio] Non uehementer: qui ad popu-
lum de tacito iudicio leuiter tulissent.

64:

HIC Abdera] Hic summa fuit senatorum stul-
titia: ut Abderitæ uiderentur: de quorum stupore,
atque insania multi scripserunt. & ipse infra, 105:
est, inquit, ἀβδῆρις, idest, ratione carens, quasi fa-
Etum Abderitarum. N O N T A C E N T E
M E: reprehendente leuitate stultitiamq; senato-
rum: qui cum antea decreuissent, ut ante comitia ta-
citurum iudicium fieret, mox decernerent, ut primo
quoque tempore comitia haberentur, omisso tacito
iudicio.

64:

RES integra referretur.] Ad senatum: &
RES I N T E G R A, ut ageretur super tota re, quid
omnino agendum, haberentur ne comitia consularia
omisso tacito iudicio, an comitijs iudicium antepone-
tur. eodem sensu dixit oratione I I I I. in Catilinam,
Referre tanquam integrum, idest, tanquam nihil esset

actum a' uobis. multa enim fecistis, quamobrem iam
damnaſſe coniuratos uideamini. Sunt, inquit, hæc e=
iusmodi, ut ij, qui in custodia nominatim dati sunt, sine
ulla dubitatione a' uobis damnati esse uideantur. sed
ego institui referre ad uos P. C. tanquam integrum,
& de factò, quid iudicetis; & de pœna, quid censea=
tis:

64:

FERRILEVITER.] A' Consulibus,
molli brachio. NON INVITIS: Con=
sulibus, qui tulerant.

64:

PARTEM eius] Scaurum a' Cicerone de=
fensum, ex Asconio notissimum est, qui orationem in=
terpretatur. alij, PATREM EIVS: ex Pe=
diano: recte fortasse: sed ego hoc in Pediano, ut
accurate legerim, tamen non comperi: filium qui=
dem Pacuuij subscriptoribus a' C. Valerio Triario
uideo accusatum, a' Cicerone defensum. quo de
Scauro agitur in hac epistola; cum eius pater Syl=
lanis temporibus adolescentulo Cicerone periisset.
nec meas tamen aures offendit locutio, cum par=
tem eius defendissem. at ita locutus alibi Cicero
non est. quid? non & alia sunt apud hunc ipsum
singularia?

64:

SINGVLIS diebus] Singulos dies comitia=
les Q. Mutius Scauola Tribunus pl. obnuntiatione
sustulerat: id autem, ne cum populo posset agi, itaq;
comitia traherentur. SATISFECERAT:
nūmos distribuerat, ut ea liberalitate Consul designa=
retur.

retur . QVI OCCVPARANT : qui ante dederant : ut Domitius, Messalla, competitores ,

64:

H A E C negotia multarum nundinarum fore:] Hoc pendet ex eo, Rem non habes nullam . magnum, inquit, hoc tibi uideri oportet, tam frequentes esse largitiones, ut nundinae potius suffragiorum, ac mercatus quidam comitorum, q̄ populi iudicium in designandis magistratibus, uideatur .

A N T I V M , E T F A V O N I V M: Antium Restionem, de quo Plutarchus , & alij . Fauonius autem Catonis imitator dictus, qui de Rep. quidquid sentiret, libere loqueretur . C A T O : Prator eo tempore . N I H I L T I M V E R I S : noli uereri, ne in senatu ita libere loquar, ut eos, qui rerum potiuntur, offendam .

64:

N O N F E C I S S E uidentur ,] Reus à iudicibus absolutus, his uerbis innocens pronuntiabatur , Non uideri fecisse . ergo hic Drusum , & Scaurum dicit absolutos .

64:

Q. Pompeio Rufo ,] Hic, occiso Clodio, acerbissimas conciones Tribunus pl. habuit in Milonem , & Ciceronem . Pedianus in argumento Miloniana . P R O I I S D I C E R E : cum eos de ambitu reos defendes .

64:

T R I B V S libris,] Oratorijs .

65.

V T opinionem habeas rerum,] Vt habeas, mea

quæ sit his de rebus opinio . FERENDVM
EST : Gabinij turpem absolutionem significat .

ILLE : Pompeius, Gabinij amiciissimus . MEAE
QVE DIGNITATIS : cuius causa constan-
ter, & libere me gessi . QVOAD MIHI SA-
TISFACTVM ESSET : quoad mihi satis-
fecisset : usque, dum mihi satisfactum uidisset .

65.

ΠΟΡΡΑΡΥΜΗΑ] Ex perturbatis literis
corrigerem : πρῶτα πρῦμνα . uetus adagium est prora
& puppis, quo totum significatur : quod usurpauit e-
» tiam in epistola ad Tironem : Mihi prora & puppis,
» ut in prouerbio Græcorum est, fuit à me tui dimitten-
» di, ut rationes nostras explicares . Quòd Gabinus igi-
tur absolutus sit, potissimū id fuit accusatorū infantia .
L. LENTVLI : Lucij Flaminis filij . ad Q. fra-
trem epist. I. & IIII. libri III.

65.

IVDICIA reliqua] Erat enim de maiestate
absolutus, sed præterea de ambitu, & de repetun-
dis accusabatur . uide ad Q. fratrem epist. II.
& III. libri III.

65.

NOBIS gubernātibz] Hoc est, quod dicit in
epistola longa ad Lentulum, Cū nostræ sententiæ ma-
gnum in senatu pondus haberent usque ad Casarem
& Bibulum Consules . tum quasi gubernatores in
puppi sedebamus, nunc uix est in sentina locus . V-
NVM : Pompeium, cuius opes etiā nocentissimos reos
absolunt . MVLTAM IHI DANT SO

LATIA : id autem consolator in primis, quod eos, qui mihi nullam gratiā retulerunt invidentes dignitati meæ, magnis in Rempublicam beneficijs quæsitæ, nunc infinitam unius potentiam cernentes uideo dirumpi. **DE MEO STATV** : de statu dignitatis meæ. **VNDE CECIDERIM** : casum intelligit exiliij.

65.

PEDIBVS trahuntur.] Non laboro, etiam si pessime administrantur. sic locutus est in epistola ad Volumnium, fam. 110. **STOMACHVS VBI HABITABAT** : ubi sedes iræ fuit. **CONCALVIT**. calorem concepit ad concoquenda, quæ dura sunt : idest, ut non ferenda feram tamen.

65:

FLVIT ad interregnum.] Interrex crebatur, cum urbs sine Consulibus esset, ut is haberet comitia consularia. **FLVIT** : tendit. quia cum hæc scriberet mense Nouembri, non dum habitis comitijs, quæ nec in expectatione essent, futurum uidebatur, ut res usque eò protraheretur, ut, anno confecto, cum nulli Consules essent, Interrex comitiorum causa crearetur. Quod autem in antiquis libris, **FVIT**, legitur; falsum esse constat; probabilius autem, ut correximus, **FLVIT** : siquidem in epistola ad Q. fratrem II. eadem de re eandem sententiam posuit, his uerbis : Res uidetur spectare ad interregnum.

APVD TIMIDOS IVDICES : qui à Pópeio, ad quem Dictaturam delatum iri non dubita-

bant, sibi timentes, si eius amicissimum Gabinium
damnassent, absoluerunt. GABINIUS: qui
& ipse de ambitu postulatur. epist. III. libri III.
ad Q. fratrem. P. SULLA: forte is, quem Ci-
cero defendit accusante Torquato. extat oratio.
QUIN FORIS ESSET: quin accusatione
excluderetur, Torquato de diuinatione contendente.
Alij sic exponunt: Nō dubitans, quin Gabinus in Vr-
bem non introiret, sed foris maneret triumphī causa,
cum ex prouincia reuerteretur. quod si fecisset, accu-
sationem Sylla faciliorem sperabat. CONTRA
DICIENTE; contenderunt Torquatus & Sylla,
ut accusandi munus alter alteri eriperet. obtinuit Syl-
la; cum id ante non sperasset.

65:

HOC tamen agitur seuerius:] Non de pari-
cidij accipio, neque de ambitus crimine accusatis, sed
reuerens de omnibus reis: quod aperte illud ostendit, Mul-
ti alij urbani ne respondent quidem: qui certe non
ambitus rei: non enim multi candidati. Quo modo
autem, cum proxime dixisset, Omnes absoluentur, de
multorum condemnatione subiecit? quia HOC TA-
MEN scriptum est non eodem die, quo superiora. &
quia iudicia uidebat, contra q̄ putarat, seuerē admini-
strari; superiora corrigens intulit, Hoc tamen agitur
seuerius. VRBANI: per iocum: ut urba-
nos, & festiuos homines per iocum appellet, qui ac-
cusati ne responderent quidem, ne defensionem inutile
stulte dicerentur suscepisse. ET TAMEN:
quanq̄ Gabinus absolutus sit. ABSOLUTO:

maiestatis iudicio, Lentulo accusante : quod paulo ante cum scripsisset, de liberto cōdemnato per obliuionem omisit, hic omissum repetiit, non suo loco . ad fratrem epist. I. III. IIII. libri III.

65:

SOLIDIS pectoribus] Animi non infirmi , qui, postq̃ reus iudicatus est laesæ maiestatis, statim magna libertate dixit, quæ sequuntur. fuit autem uel græcum adagium, uel initium uersus ex aliquo uetere poeta . LEGE PAPIA : hæc uidetur fuisse de maiestate .

65:

PONTINVS] C. Pontinus, qui Prætor fuerat Cicerone Consule, moxq; in prouinciã Ciliciam Legatus cum eo profectus est . AE IIII. NONAS NOV : qui dies ludos plebeios primus, ut opinor, conseq̃uebatur . uide infra de ludis .

TRIVMPHARE : de Allobrogibus. Dion libro XXXIX . Et orat. uol. III. pag. 75 : CATO : M. Catonem hoc anno fuisse Prætorem, Et iudicium repetundarum in M. Scaurum exercuisse, perspicuū fit ex Pediano : itaque quod sequitur PRAETOR, mallem PRAETORES . MVTVS : Scauola. 64 : LATVM DE IMPERIO : cur triumphare non licebat ijs, quorum de imperio latum ad populū non esset ? quia, nisi populus imperium lege curiata dedisset, exercitum habere Proconsules aut Proprætore, et bellum in prouincijs gerere non poterant . ita sequebatur, ut bellum à Pontino gestum iniussu populi nullum esset, itaq; triūphi spes eriperetur :

COMMENTARIUS

Qui autem sine lege Curiata, imperio à populo non ac-
cepto proficiscebantur in prouincias ; ij & sine legio-
nibus ibant, & suo sumptu : qui lege Curiata , populi
iussu, ij cum legionibus, publico sumptu . Hæc uberius
in libro de magistratibus . APPIUS CON-
SVL : ut qui in Ciliciam prouinciam proficisci cogi-
taret sine lege Curiata. ideo, ut Pontinus etiam sine le-
ge Curiata profectus triumpharet, non Pontini magis,
q̃ sua causa cupiebat : cum sibi non lege Curiata à po-
pulo, sed lege Cornelia à senatu imperiũ habenti, Pon-
tini exemplũ speraret in triũphi petitione profuturũ .
uide epist. fam. 17. TRIVMPHARE : Bes-
sarionis liber, triumphaturum : utrunque recte .
SINE LEGE : Curiata. fam. 17.

65:

CONFECTA Britania] Cum Cæsari, quod
ageret in Britania, reliquum nihil esset. PROXI-
MO : proximis diebus; cum & alias ante accepisset.
sic arcano, & arcane ; commodo, & commode , in-
differenter ueteres dixere . PILIVS : Piliæ pro-
pinquus, quam Atticus habebat in matrimonio. fam.
116:

65:

NOSTER,] Bessarionis liber, non. placeret,
nostri, cum sequatur, tuorum. VLLA VERI-
TAS : si præstare uis, quod promissisti . CICE-
RO MEVS : quem Dionysius erudiebat . 63 .

ILLVD animaduertendũ, esse in hac epistola mul-
ta inter se pugnantia : ut necesse sit, aut pluribus die-
bus scriptam, aut non unam esse epistolam .

Ex epist. XVI. pag. 66.

GRATVM aduentum] Aduentum Attici
in Italiam. PROMISSI : hoc est, quod in
proxima dixit, si ulla est in te ueritas, aduentare iam
debes. TRANSMISSIONIS : cum
ex Italia in Græciam cum periculo nauigasti.

66.

NAM Vestorio dandi sunt dies,] Nam Pu-
teolis merito pones aliquot dies in Vestorij nostri sua-
uissima consuetudine, ut illius urbanitatem, & quasi
Atticos sales ex intervallo regustes. erat autem Ve-
storius Puteolanus : & Puteoli in uia, quæ ex Apulia
Romam fert.

66.

GERMANAE puta uide] Etsi nihil immu-
taui: tamen non dubito, quin ita legendum sit, GER-
MANAM : PETI VIDE. ut sit sensus. ad-
uola mi Attice, & inuise similem Remp. Reip. illi no-
stræ, quam laudare solebamus. dicit enim, germanam
illius nostræ Reip. per ironiã, quasi prorsus dissimilem,
& plane mutatam. deinde sequitur : Vide magistra-
tus peti nūmis ante comitia tributim uno loco diuisis
palam. quæ uerba si quis diligentius expendat, singu-
la emphasim habere cognoscet. uide item, inquit, Ga-
binium absolutum, cum nocentissimus esset : conceda-
tur etiam, ut auctoritate floreant, & gratia.

66.

DE Messalla] Consulatum petente. supra.

66.

NULLA. EST &c] Nemo ferè condoluit.

- » AEDILITAS : Asconij uerba sunt . Aedilitatem
 » summa magnificētia gessit , adeo ut in eius impensas
 » opes suas absumpserit , magnumq; æs alienum con-
 » traxerit . EST PONDVS : magni ponderis
 est apud rusticas tribus memoria Scauri patris, optimi
 & clarissimi uiri, qui princeps senatus fuit . Asconius
 de Scauro, Plinius de tribubus .

66.

- DVO plebeij] Nam Messalla & Scaurus pa-
 tritij : plebeij Domitius & Memmius . ergo cum Mes-
 salla Scaurus, cum Domitio Memmius contendebat .
 ADIUVETVR : adiuuetur munere, tametsi nō
 gratissimo . 64 . CAESARIS COMMEN-
 DETVR MILITIBVS : ad suffragia uenien-
 tibus . POMPEII GALLIA : forsan Pōpeiij
 Galliā eos colonos appellat, qui ab eius patre Strabone
 deducti sunt in Galliam : ut Galliā Pompeij dicat Pō-
 peij clientes a' patre relictos . SI NON VA-
 LVERIT : si Memmius intelliget hæc sibi ad Con-
 sulatum obtinendum haud satis esse, Tribunum pl. ali-
 quem inueniet , qui obruntiationibus interpositis comi-
 tia in aduentum Caesaris detrudat . sic ad Quintum
 » fratrem epist. II. lib. III. Consules comitia habere
 » cupiunt, rei nolunt, & maxime Memmius, quodd Cæ-
 » saris aduentu sperat se futurum Consulem . Aduen-
 tum autem Caesaris in Italiam intelligit, (nam Romā
 ingredi Proconsul cum imperio non poterat) quemad-
 modum uenit triennio post , ut M. Antonij Quæ-
 storis sui commendaret colonijs & municipijs sacerdo-
 tij petitionem . libro VIII. belli Gallici . CATO =

NE PRÆSERTIM ABSOLVTO: Tribuni pl. iam nihil non audebunt, cum C. Catonem, qui nihil non ausus erat in Tribunatu, uideant absolutum. fuerat autem C. Cato Tribunus pl. altero ante anno Consulibus Marcellino & Philippo, multa; fecerat præter ius & æquum, ut est in I. libro fam. & in II. ad Q. fratrem.

66:

PACCIANAE epistolæ] Hic apparet, diuulsa esse, et alieno loco agglutinata harum epistolarum membra. nam Paccianæ epistolæ incipit respondere in epistola proxima superiore: (pag. 63 :) ut, in hac quo modo respondere possit, non uideam.

66:

PAVLVS] L. Aemilius Paulus, qui duas basilicas, ueterem restituit, nouam extruxit. DISRUMPARIS LICET: ut homo ad rem attentus: quem necesse est disrumpi dolore, cum tantam pecuniam contemni uides, quæ non in ædificium, sed in aream erogetur. VT FORVM LAXAREMVS: Suetonius hac de Casare: Forum de manubijs incoauit: cuius area super HS. millies constitit. Expendimus igitur, inquit, sexcenties HS, idest decies octies centena scutatorum millia, ut forum laxaremus, illud inquam monumentum, quod tu gloriosissimum fore dicebas. nisi sic exponas, sollæcismi species uidebitur. CVM PRIVATIS: quorum ades emimus, ut ijs solo æquatis forum laxaremus.

66:

TRIBVNITIIS comitijs] Caualcantis

Et Bessarionis duo antiqui libri, TRIBVTIS COMITIIS . placet : ut populum, qui ex regionibus et locis ad suffragia conueniebat, (hæc enim tributa comitia dicta, docet Gellius ex libro Lælij Felici) marmorea septa, non, ut ante, lignea, concluderent .

66:

AD quid laboramus res Romanas? Quorsum igitur de rebus Romanis laboramus? qui enim hoc monumentum contemnit, apparet eum de rebus Romanis nihil laborare . sin autem laboramus ; non est , ut hoc monumentum contemnere possimus . DE LVSTRO : Censores post censum Urbem lustrabant : sed censum lustrumq; simul Tribuni pl. obnuntiatio- nibus impediebant. 60. LEGE PLOTIA : qua iudicia inter tres ordines communicata, senatores, equites, plebem, declarat Asconius his uerbis : M. Plautius Silanus Tribunus plebis, Cn. Pompeio Strabone L. Porcio Catone Consulibus , anno II. belli Italici, cum equester ordo in iudijs dominaretur, legem tulit adiuuantibus nobilibus, qua lege tribus singulae ex eo numero quinos denos suffragio creabant, qui eo anno iudicarent . ex eo factum est, ut senatores quoque in eo numero essent, et quidam etiam ex ipsa plebe. Bessarionis tamen liber, item Cuaucantis, LEGE COCTIA . Et sanè de lege Plantia uix est ut putem intelligi posse : primum , quia non de genere iudicum queri Ciceronem existimo, sed de criminibus, quorum impunitatem improbi assequerentur . at lex M. Plautij Silani tantum fuit de genere iudicum, de crimine nullo fuit . alia igitur hæc . deinde , ideo hic de genere

iudicium non agitur, quia iudicia nunc non lege Plautia fiebant, sed Aurelia, quam tulerat L. Aurelius Cotta Cn. Pompeio Magno M. Licinio Crasso Coss. ut cū senatoribus simul equites Romani, & Tribuni aerarij iudicarent. eaq; lege iudicatum esse in causa Clodij, supra legimus libro I. item in causa Scauri apud Pedianum, in Miloniana, in alijs. quod si PLAVTIA legimus, ab alio Plautio latam intellige, qui tulerit non de iudicibus, sed de certo crimine, & fortasse de ui: nam legis Plotiae de ui meminit Celius in epistola ad Ciceronem, fam: 116:

66:

C. DOMITIVS] placet, C. DECIMIVS, ut & Caualcantis, & Bessarionis liber habet. placet autem, primum, quia libenter sequor ueterum librorū auctoritatem: deinde, quia C. DOMITIVS mendose legi uideo: nunquam enim Domitia gens Caio praenomine usa est, sed tantum Cneo, & Lucio: ut in Tranquillo legimus.

67.

INTEGRAE] Ante quā hinc discederes.

67.

QVID egeris.] Num eum libertate donaueris. 62.

Ex epist. XVII. pag. 67.

NON oblitum] Non quia sim oblitus.

67.

COMMITTAMVS] scribendas demus.
EXCIDAT: excidant, Bessarionis liber. locus deprauatus.

P A C T I O N E M] P a c t i o h a c e r a t . M e m m i u s & D o m i t i u s C o n s u l e s f i e r i c u p i u n t : A p p i u s a u t e m C l a u d i u s & L . D o m i t i u s A e n o b a r b u s C o n s u l e s i d a g u n t , u t C o ſ u l a t u f u n c t i i n p r o u i n c i a s m i t t a n t u r . p r o m i t t u n t i g i t u r ſ e o p e r a m d a t u r o s , u t C o n s u l e s c r e a n t u r M e m m i u s & C a l u i n u s : i l l i c o n t r a , ſ e t r e s A u g u r e s d a t u r o s , q u i d i c e r e n t ſ e a f f u i ſ ſ e , c u m l e x c u r i a t a d e i m p e r i o p r o u i n c i a r u m a d p o p u l u m f e r r e t u r ; & d u o s C o n ſ u l a r e s , q u i ſ e a f f u i ſ ſ e d i c e r e n t , c u m ſ e n a t u ſ c o n ſ u l t u m d e o r n a n d i s & i n ſ t r u e n d i s C o n ſ u l a r i b u s p r o u i n c i j s ſ c r i b e r e t u r : n i ſ i h o c f e c i ſ ſ e n t , H S d a r e n t a m b o q u a d r i n g e n a A p p i o & A e n o b a r b o . I P S E S V V S : m a l l e m , I P S E , E T S V V S : & p a u l o p o ſ t , F E C I S S E N T . A M B O : M e m m i u s & D o m i t i u s . H S Q V A D R I N G E N A : a u r e o r u m d u o d e c i m m i l l i a , n o n d e c e m : ſ e q u o r e n i m n o n B u d a c u m , q u i d e n a r i o s o c t o i n u n c i a e ſ ſ e f a l ſ o c r e d i d i t , ſ e d G e o r g i u m A g r i c o l a , q u i ſ e p t e m p r o b a u i t e x P l i n i o , & C e l ſ o . C O N S V L I B V S : A p p . C l a u d i o P u l c h r o , L . D o m i t i o A e n o b a r b o . I P S I : M e m m i u s , & C a l u i n u s . T R E I S A V G V R E S : n a m c u m l e x a d p o p u l u m f e r t u r , t r e s A u g u r e s a d ſ i n t n e c e ſ ſ e e ſ t , q u i d i c a n t l i c e r e p e r I o u e m l e g e m f e r r i . Q V A E L A T A N O N E S S E T : A u g u r e s i g i t u r p r e t i o e r a n t a d d u c e n d i , u t l a t a m m e n t i r e n t u r . n o n l i c e b a t a u t e m ſ i n e c u r i a t a l e g e i m p e r i u m i n p r o u i n c i j s h a b e r e . O R N A N D I S P R O V I N C I I S : i n ſ t r u e n d i s , u t ſ o l e r e t . C V M O M N I N O : n a m r e u e r a n e q u e l a t a

curiata lex, neque senatus fuerat : sed quasi utrunque
fuiſſet, ita prouinciarũ administrationem & lege cu-
riata & ſenatusconſulto ſe daturus Cõſulibus promitte-
bant Memmius & Caluinus, ſi modo ipſi eſſent Con-
ſules facti . AFFVISET : puto FVIS-
SET rectius .

67.

NOMINIBVS] Nomen dicitur, quod in
codicem refertur . PERSCRIPTIONI-
BVS : certa pecunie promiſſione , ut cautum eſſet
Cõſulibus de HS quadringenis . hinc illud apud Te-
rentium : Perſcripſi omnibus, quibus debui . MVL-
TORVM TABVLIS : cum multi, Memmio
& Caluino amicitia aut affinitate cõiuncti, ſolutionis
promiſſione ſe obſtrinxiffent , perſcriptione ſuis tabu-
lis facta .

67:

ERAT idem :] Ita non commouebatur, qua-
ſi nihil turpe commiſiſſet . ALTER : alter Con-
ſul Domitius Aenobarbus .

67:

DIREMPTA coitione] Coierant candi-
dati Memmius Caluinus cum Cõſulibus Appio &
Aenobarbo . eam coitionem Memmius inuito Calui-
no diremit, cum prolata pactionem in ſenatu recita-
uit . REFRIXERAT : amiſerat amicorum
ſtudia : cum illa pactionis enuntiatio Caſarem offen-
diſſet . 64.

67:

AEQVITATEM animi mei] Quem uideas

nihil his rebus commoueri .

67:

SELEVCIANAE provinciae,] Nobilis pro-
uinciae Ciliciae, quam Seleucus urbibus auxit . PER-
SPICE : uides enim me nihil prorsus laborare , ut
Procosul in Ciliciã mittar:quam alij tam turpi pactio-
ne quærent:cum ego multo ante Consul fuerim,ideoq;
multo,q̃ illi,facilius cõsequi possim .quare laudes uelim
æquitatem animi mei,cum his pactiõibus nihil cõmo-
ueor .quod tibi argumẽto est,provinciã à me cõtemni.
nisi enim contemnerem,commouerer . ideo autem nõ
comoueor,quia contemno. CONIUNCTIO-
NEM : mira est .inquit, æquitas animi mei : neutrã
in partem ualde me iactõ : & suauissimam cum Cæ-
sare coniunctiõem tueri consiliũ est . EX HOC
NAUFRAGIO : cætera cum amiserim, teneo ,
quasi tabulam ex naufragio , suauissimam cum Cæ-
sare coniunctiõem.

67:

HIBERNAM legionem] Ut sumeret quam
uellet legionem in hiberna ducendam . COM-
MODVM : paulo ante:ut sepe apud hunc ipsum.
SCRIBIT: Quintus. LEGATVM POM-
PEIO : uide I. epistolam huius libri.

67:

VT tu tamen aliquid expectes .] Ne nunc ex
meis literis omnia cognoscas .

67:

AD ME] Hoc aut abundat , aut mendosum
est . dicit enim , cum Romam uenies . Illud

addo, omnes huius libri epistolas, præter priores tres, perturbato esse ordine; neque solum ipsa corpora, uerum etiam membra: quæ suo loco restituere sine uetustis libris frustra conarer.

IN LIBRVM V. EPISTOLARVM
AD ATTICVM PAVLIMAN-
VTII COMMENTARIVS.

Ex epist. I. pag. 68.

I N DISCESSV] Cum à tuo
complexu in Tusculano diuulsus
sum, in prouinciam Ciliciam profici-
scens. NE QUID NOVI:
ne prorogetur annuū prouinciæ tem-
pus: quod esset nouum, & inusitatum. DESI-
DERIVM: urbis, & meorum.

68.

SATISDACTIONES secundum manci-
pium,] Puto eas esse, quæ de rebus mancipio emptis,
pretio nondum soluto, fiant. nam etsi mancipia uen-
ditor possidet ab emptore data: quia tamen ea possunt
fieri deteriora, ut deinde eiusmodi non inueniantur,
qualia emptor promiserit; satisfactionem secundum
mancipium uenditor quarit, ut sibi de mancipij ca-

ueatur . PRAEDIORVM : pro quibus [Mē-
mius, & Atilius cum ab emptoribus mancipia accepi-
sent, satisfactione praeterea de mancipiorum probitate
& fructu sibi cauere uoluerunt .

68.

DE Oppio] Cicero Caesari debebat HS D CCC,
idest aureorum uiginti millia . exigebat Oppius absentis
Caesaris nomine . 70 : 103 : APERVISTI :
exposuisti, ostendisti te daturum, si urgeret . 70 :
VERSURA FACTA : uersuram facit, qui ue-
tus ut aes alienum soluat, nouum contrahit . fit enim
conuersio quaedam, & mutatio creditoris . . NOS-
STRORVM NOMINVM : pecuniae mihi
ab alijs debite . cuius exactionem si expectare uellem,
sine uersura DCCC soluerentur .

68.

TRANSVERSVM uersiculū] Cum pa-
gina uersibus recto ordine subsequētibz completa ni-
hil ultra capit ; tum, si quid eiusmodi superest, quod
multorum uerborum non sit, scribere solemus de trāse-
uerso . DE SORORE : tua, Quinti fratris
uxore . EGO, ET TV : ut inter fratrem meū
& sororem tuam uterque gratiam componeremus .

68.

DIES FECIT] Non dies in uesperum iam
urgens, (nam & Marcum fratrem eadem causa in
Arcano retinuisset) sed dies festus Arcani pagi, quem
sibi Quintus in suo fundo celebrandum putauit .

68:

MVLIERES,] Terentiam, & Tulliolam,
quæ

quæ Ciceronem prosequerentur. PVEROS :
 Quintum filium, & Marcum fratris filium. HO=
 SPITA : itaque inuitandi partes meæ non sunt.
 S.TATIVS : libertus Quinti, gratiosissimus ap=
 pud eum, ideoq; uxori odiosus. VIDERET :
 pararet, curaret, ut alibi.

68:

ANTE q̄ proficiscare] In Epirum. PON=
 TINVM : Legatum meum. Quatuor legatos ha=
 buit Cicero in Ciliciensi administratione, C. Ponti=
 nium, M. Anneium, L. Tulleium, Ciceronem fra=
 trem. fam. 245.

Ex epist. II. 69.

IVSTA itinera facere.] Procedere quotidie,
 quantum iustis itineribus possem. MEA MAN=
 DATA : ut mandarem, si quid eum me absente cu=
 rare uellem. NOBIS PROVINCIAS :
 nobis, qui provincias administramus. γενικῶς de pro=
 uinciarum rectoribus dixit. nam ipse unam habuit
 provinciam Ciliciam. aut PROVINCIAS,
 quia simul habuit Cyprum, & dioceses tres Asiati=
 cas, Pamphylia, Lycaonia, Isauria, tutelam
 Regis Cappadociae.

69.

AD annum] Sic locutus est libro III. de O=
 ratore. Ut tibi Caesar faciendum est ad annum.
 TRIBVNVM PL : qui, si quis uellet provincia=
 rum tempora prorogare, posset intercessione impedire.

69.

RVFIO noster] Hic est C. Sempronius Ru=

fus, de quo in epist. fam. 116: quem hic per iocum appellat Rufionem. Quoniam autem cum Vestorio nescio quid ei erat controuersiae: arbitrum statuerant Ciceronem, ut cognosceret. deinde cum Sempronius se à Vestorio uideret obseruari, (obseruabat autem Vestorius, ut, si Ciceronem Sempronius adisset, statim et ipse accederet, transigendaeq; controuersiae arbitrum moneret: quod Rufio nolebat, ut qui se non bonam habere causam intelligeret) hominē stratagemate fefellit: nam ad Ciceronem nō accessit. hunc Cicero gratiam sibi rem fecisse dicit, quod de controuersia audiri noluerit, idest, quod ad se arbitrum non accesserit, ut de controuersia, quam habebat cum Vestorio, transigeret. in quo quasi gratiam referre Ciceroni pro accepto beneficio uisus est, quod eum audiendi molestia liberauerit. TAM LONGE: Baulis in Cumana. Baulis enim habuisse uillam Hortensium, constat ex Varrone, libro III. de re rustica, etiam ex Academicis. HORTENSIVS: hic non hominem, sed dignitatem indicat. AGENTEM ALIQUID: euentem, aut uendentem, ut in emporio. E' PANS AE VILLA: Caualcantis liber, EPENSE VILLA, corrupte, sed unde facile possit erui uera lectio. Bessarionis: EXPENSE SVA VILLA: ut aut legi possit, EXIENS E' SVA VILLA: aut, quo modo ego correxi Caualcantis librum secutus, E' PANS AE VILLA.

69.

NVNQV ID uellem,] Nunquid sibi mandarem proficiscens in prouinciam.

69.

INGENTIS molestiae,] Prouincialis .
 ALIORVM : quibus prouinciarum administra-
 tio longissima quaque ob auaritiam gratissima est.

69:

De auctoritate perscripta .] Senatus auctoritas
 quid sit, aperiendum est . Cum aliquid in senatu Se-
 natorum maior pars decreuerat , senatusconsultum
 scribebatur, nisi Tribunus pl. aliquis intercederet. inter
 cedente, senatusconsultum non erat , sed scribebatur
 tamen quod senatus eo die statuisset, eaq; perscripta au-
 ctoritas dicebatur . Ergo, cum senatus decreuisset M.
 Marcello Consule referente, ut Casari Gallias obtinen-
 ti ante tempus succederetur , itemq; ne absentis ratio
 comitijs consularibus haberetur, intercesserunt Tribu-
 ni pl. itaque senatusconsultum non est factum, sed au-
 ctoritas perscripta . quanquam M. Celi in epist. I.
 libri V III. fam. scrupulum iniicit, qui de successio-
 ne prouinciarum Galliarum nihil a M. Marcello re-
 latum ait ante Cal. Iunias: hæc autem epistola scripta
 est ad V I. Id. Maias . IVSSOS IIII VI-
 ROS CREARE: qui suos municipales hortentur,
 ne, si forte facto S. C. ad populum feratur, suffragijs
 Marcello Consuli quidquã concedant. EX POM-
 PEIO : cum quo Tarenti sermonem habuit de
 Rep. 70 :

Ex epist. III. pag. 69:

QVID de ijs cogites, & quando ,] Quid fu-
 turum putes de ijs rumoribus, & quando futu-
 rum .

69:

EDICTVM P. Licinij] Edictum provincia-
le, ut edictum Asiaticum Q. Mutij 87 : Ex ijs edictis
Cicero sumptū, quod utile provinciae putaret, in suum
edictum transferebat .

69:

DIONYSIVS] Ciceronum puerorū magi-
ster, qui & ipse cum pueris in provinciam proficisceba-
tur . NICANOR : Attici servus, 80:

69:

CONTINENTIA, & diligentia] In ad-
ministranda provincia . A' PONTIO : cum
essem apud Pontium .

Ex epist. IIII. pag. 70.

SCRIBA] Meus, M. Tullius Laurea . Plin-
nius.

70.

PRIMO, & maximo mandato,] De Tul-
liae matrimonio .

70.

AC NE ille] Cum in Bessarionis libro scriptū
videam, AC ME ILLVD QVIDEM LABA-
BAT : fit, ut ita corrigendum putem, AC NE IL-
LVD QVIDEM LABAT, hoc sensu, Ac ne
illud quidem, de quo ante discessum meum colloqui su-
mus, ex animo excidit, sed hæret. NON QVO:
subaudi, probem . CONTENTI ESSE :
ut ei Tulliola matrimonio iungatur . hoc enim intel-
ligit .

70.

NON alienum,] A' Tulliae nuptiis . VT
NOSTRIS POSSIT : uereor, ut is adducti

possit, ut nostris mulieribus, Tulliae & Terentiae, in consuetudine obsequatur: & si summe facilis sit. generum enim Cicero cupiebat, cuius comitate & obsequio mulieres letarentur. quod infra scribit de Dola-bella, pag. 95: ET TVIS ἄνθρωποις: & quod scribis, tuas mulieres putare generum fore, qualem nostrae maxime uelint; id eis difficile cognitu. πρὸς νεῦσιν ESSE: ad assensum, ad obsequiū: ut assentiatur, ut obsequatur nostris mulieribus. ET QUIDEM SUMME FACILIS: horum uerborum iam sententiam ostendi. sed antiqua lectio E QUIDEM SUM FACILIS: cuius hic est sensus: quēquem illae probabunt, ego probabo, facilis in omnes partes. REI HABEBIS RATIONEM MEAE: suspecta sententia est, eo magis, quod in antiquo Bessarionis libro uideo scriptum, RES HABIBIS MI RATIONEM. NAM &c.

70.

AGENTE Seruio] Libri duo ueteres, AGENTE SERVILIO SERVIO. ut sensus sit: negotium suscipientibus P. Seruilio Isaurico, & Seruio Sulpitio, grauissimis uiris, & summa auctoritate praeditis, nobisq; haud uulgari amicitia cōiunctis, posset aliquid fieri probabile. sed utroque nostrum absente, neque Seruilius aget, neque Seruius. Et ut sine copula duo nomina iungatur, ita Ciceroni usitatum est, ut exempla recitare putidum uideatur.

70.

DE MARCELLO] M. Claudio Marcello Consule, collega Ser. Sulpitio. S. C. SI EV
V iij

COMMENTARIUS

RIT FACTVM, &c : si decreuerit Senatus, ut omnibus prouinciarum rectoribus supplementum scribatur. REM TAMEN CONFICIES : ages tamen de supplemento : nam certe, ut de cæteris senatus non probet, mihi tamen, & Bibulo, qui Proconsul in Syriam ibit, attribui oportebit. PROBE : quod ei in sermone significasti, me ad te de eo scripsisse. 68 : CVM VENERINT : ages cum ijs.

70.

QVOD Cherippus :] Subaudi, de me locutus est. HIC QVOQVE τοὺς νεῦσις SVSTVLISTI : ne hic quidem scripsisti, quid mihi agendū putes, sicuti nec de illo scripseras, qui tibi à Tullie nuptijs uisus erat non alienus. SVSTVLISTI igitur τοὺς νεῦσις, idest, non scripsisti ad assensum tuum quid sit, quid tibi uideatur agendum, quid probes. O' P'ROVINCIA : cum indignatione. etiam ne, inquit, quid Cherippus libertus de me cogitet, aut dicat, mihi curandum est?

70.

HACTENVS, NE quid ad senatum.] Hactenus mihi est curandus, ne, si à nobis cōtemnatur, impulsus ab eo patronus eius Consul ad senatum referat de supplemento non attribuendo. & protulit cum dolore, HACTENVS, NE QUID AD SENATVM : quasi maxime curandus, cum tanta res agatur.

70.

CONSVLE, aut numera :] Aut consilium

mihi Attice da, quo pacto me geram : aut , alia uia si non est , pecuniam liberto numera . minimum in eo damni faciemus : nam capies eum DC nummis sestertij , idest pecuniæ nostratis aureis XV . (& posuit exigui numeri notas , non quæ pecuniâ definirent , sed quæ pecuniæ minimum significarent) qua summa facile adducetur , ut patrono suo , quod contra existimationem , aut uoluntatem nostram sit , (puta , de non dando supplemento , aut de proroganda prouincia) nihil persuadeat . C E P E R I S autem ex ingenio legimus , non , C E T E R I S ; mutatione ferè nulla : et DC pro DE . qui error alibi etiam est in uulgatis libris , ex antiquarum notarum ignoratione , & literarum similitudine ortus .

70.

QVOD cum Scrofa .] Subaudi , locutus es de illo , quod Cherippus de me dixit . Scrofa autem Tremelliorum cognomen .

70.

RECTE scribis :] Scripserat Atticus ; quoniam Brundusij ante Calendas Iunias Pontinus Legatus futurus esset , ut inde in prouinciam profecturus traiceret ; non fuisse causam , cur Cicero reliquos Legatos urgeret , Annium & Tullium . In epist. fam. 225. 245. legitur Anneius , pro Annius : ut necesse sit alterutrum esse mendosum .

70.

DE SICINIO] Hunc puto peritum fuisse in conscribendis edictis prouincialibus . NE ILLA EXCEPTIO : exceptionem quãdam dixerat Si-

cinus in edicto sibi placere : quæ Ciceroni suspecta erat, ne forte in amicum negotiatorem, aut publicanum cum damno incurreret .

70:

QUINQUE præfectis,] Vide 71: DE OPPIO : uide 68. QUONIAM PHILOTIMVM HABES : libertum Terentiæ, qui te huius oneris parte leuabit . COGNOSCE RATIONEM : uide, quantum debeam .

70:

ET ut agam amplius,] Et ut uehementius à te contendā . Deinde intulit, si me amas . PROFICISCARIS : ex urbe . 70.

70:

PENÈ præterij .] Penè ad eam partem non rescripsi, in qua chartam scribis tibi deesse . MEACAVTIO : mea interest cauere, ne tibi charta desit . DUCENTOS : sestertios nummos ad emendam chartam . sume de meo ducentos, ut posthac longiores à te literas accipiam, quibus & de meis, & de publicis rebus certior fiam . VELLE T : à te querere .

Ex epist. V. pag. 70:

QVID narrem ; noui enim nihil :] Coniectura ducti sic correximus . uetusti libri, NOVI ENIM MIHI . nostram correctionem non dubito quin docti probent, eo magis, quod in epistola sequenti idem scribit : Nec tamen iam habeo, quid aut mandem tibi, aut narrem . mandauì omnia ; quæ quidē ut polliceris, exhauries : narrabo, cū aliquid habebo noui .

70.

EO autem die] Nam ferè senatus Nonis, Idibus,
Calendis habebatur .

71.

HS XX & DCCC.] Quæ Cæsari debemus. 68.

71.

QVOD auctore te uelle coepi,] Cæsaris amici
tiam auctore te sum amplexus . hinc illud 57 : Te
auctore respiciui . ADIVTORE : in soluenda
pecunia . sic enim amicitia retinebitur .

Ex epist. VI. pag. 71.

SECVM, & apud se] Et consuetudinem, &
domum significat . NOSTRVM NEGOTI-
TIVM : administrationem provinciae . EX-
HAVRIES : conficies, ut nihil supersit. 68:
DE CAESARIS NOMINE : De HS XX
& DCCC, quæ Cæsari debemus.

Ex epist. VII. pag. 71:

QVINOS praefectos &c.] Ut praefectis utes
rer in mea iurisdictione ab ipso datis . QVINOS
autem in singulas provincias mihi attributas . NO-
VOS : non eosdem, qui superioribus annis in his pro-
vinciis ab ipso delati praefuerunt , sed novos , qui non
praefuerint . VACATIONES IVDI-
CIARIAM CAUSAM : ut ob hanc unam
causam vacarent à praefecturis , si in iudicium voca-
rentur . id autem Atticus mandarat, quia, si locus à
Pompeio relinqueretur , forte & ipse . amicum ali-
quem deferre praefectum uellet .

Ex epist. VIII. pag. 71:

CURSVM] Idoneam tempestatem.

71:

ROMAE] ROMA, uidetur legendum. non enim Romæ à Milone, sed in itinere ab amicis, de Milone scribentibus, literas acceperat. itaque paulo post, Rem, inquit, totam perspicias uelim: nobis enim scribuntur saepe maiora.

71:

QVOD Philotimus socius esset in bonis suis.] Volebat enim Milo suis necessarijs (ipse enim Massiliæ exulabat) bona restitui. Nec dubito, quin ea bona Philotimus ab hasta emerit pecunia Ciceronis, ipsius autem nomine: ut tamen ei, cum bona sua Milo recuperare uellet, aliquid pro fide & sedulitate daretur. apparet ex epistola M. Celi, in qua ita scriptum est.

- » Quod ad Philotimi liberti officium, & bona Milonis
- » attinet, dedimus operam, ut & Philotimus quamhone
- » stissime Miloni absenti, eiusq; necessarijs satisfaceret,
- » & secundum eius fidem, & sedulitatem aestimatio tua
- » conseruaretur. Qua in epistola AESTIMATIO accipio, id quod Cicero Philotimo dandum censuerat, pro bonis fideliter, seduloq; seruatis.

71:

IN potestate nostra] Cum sciremus Philotimū bona fideliter Miloni redditurum. quæ si malus emptor, idest non aque amicus, emisset, abduxisset à Milone mancipia, quæ ille permulta secum habebat. cur enim, quæ in auctione emisset, uellet relinquere? fecimus autem ut Philotimus emeret, eo consilio, ut & ijs

mancipijs Milo posset uti, & redimere ab eo sua bona cum uellet,liceret . quod ab alio emptore licuisset .

ALIENIS : non iam Milonis, sed eius, qui ab auctione emisset . alij, ALIENVS : ego non uideo, cur mutetur . refer enim ALIENIS ad uerbum ILLVM, sententia dilucide patebit, & à uetustis libris non discedetur . FAVSTAE: Milonis uxori, cui uidebatur de dote cauere, si ea bona Philotimus emisset, à quo Milo recuperare aliquando posset, pecunia Philotimo uel sine usura reddita . RATVM: certa cautio . IPSI NOS : cum & ipse Cicero socius esset in bonis : ideo dixit in extrema epistola, Fide, fama, reque mea . SERVAREMV S : alius enim si emisset, recuperandi nulla Miloni spes esset . prorsus igitur periissent ea bona .

72.

NIHIL nobis fuerat tanti .] Hoc enim consilio emimus, ut id denique fieret, quod ipse Milo uellet . ut uero eius bona ipso inuito possideremus, nihil nobis fuit tanti . LEVIO RA : quia fortasse non sunt, ut scribuntur: nobis enim scribuntur saepe maiora .

Ex epist. IX. pag. 72.

MVNERIBVS TVIS] Attici res agebant Areus & Eutychides liberti & Corcyrae & Sybotis : eius igitur nomine ad Ciceronem munera detulerunt . CONCESSERANT : con-gesserant, corrige : aptius erit ad sententiam . SALIAREM IN MODVM : copiose admodum : quales erant cœnae saliorum sacerdotum . SINE HIS IMPEDIMENTIS :

quæ scis me multa habere. & HIS (ut est in Bessarionis libro) nemo non uidet esse rectius, quàm ips.

72.

S V M M A modestia, & summa abstinentia] Modestiam, & abstinentiam non sine causa coniunxit: quia multi, quod superbe & auare administrassent, condemnati.

E X T R A O R D I N A R I V M: multis enim post Consulatum annis in provinciam proficiscebatur: quod erat extraordinarium; cum alij statim post Consulatum solerent.

P A R T H V S: Parthorum incursiones timet. 73:

N O S T R A: nam, cum armis res geritur, fortuna dominatur. in pace autem quæ requiruntur, ea præstabo, modestiam, abstinentiã, & quæ in nobis ipsis, non in fortuna posita sunt.

72.

D E C X X, & de D C C C,] Caesaris nomen intelligit, de quo supra. & uidetur rectius sic, D E H S X X, & D C C C. ut 71. A N N V S N O S T E R M A N E A T: quæ nobis data est annua provincie administratio, ea ne prorogetur, sed eadem maneat. N E I N T E R C A L E T V R: nam intercalatio dies interponebat: ita, diebus interpositis, longior fiebat administratio provinciarum. D I O N Y S I V M: pueri Ciceronis magistrum, ab Attico traditum.

Ex epist. X. pag. 72.

X V. Cal.] Perspicue mendosum, ut in duabus quæ proximæ sequuntur, epistolis apparet. corrige igitur, V I I. C A L. V E S T I G I I S T V I S:

quia diu Atticus uixerat Athenis, multamq; & iucundam sui memoriam reliquerat.

72.

LEGE Iulia,] Cum lex Iulia concedat, ut accipiam. 76. AB HOSPITE: publice enim hospitia magistratibus in prouincias proficiscentibus dabantur, cum hospes cuique suus assignaretur: sed Cicero sumptum ubique fecit de suo, accipi ab hospitibus uetuit.

72.

EX hoc negotio emerferim.] Quod prouinciam acceperim.

72.

ἐξδοιτῆς] Verissimum est illud, Nemo artem, quam non nouerit, exerceat. Aristophanis uersus in Vespiis.

72.

QVID ADHVC?] Quid accidit adhuc, ut te prouincia offendat? NESICIO: non ferè quidquam accidit. VT PUTO, ET VULT TV: placet, quod est in antiquo Bessarionis libro, VT PUTO, ET VOLO.

73.

DICUNTUR, ET TACENTUR] A' comitibus meis, ineptis hominibus: ut de uxore difficili dicere solemus, neque loqui, neque tacere, cum oporteat. δυσβολοίμηντα SVN T: non est, ut eas sedare possis, & tollere. βαδύτητα: summam taciturnitatem, summam in ferendo & dissimulando gravitatem, & prudentiam. 84. HVIVS

VIRTVTIS: quæ est in ferendo & dissimulando. ERGO HAEC QUOQUE HACTE-
NVS: ergo nihil addam: hæc ipsa satis sint: ut in
hoc quoque meam βαδύτητα cognoscas. QUID
DE CAESARIS: pecuniam debuisse Cæsari Ci-
ceronem, supra diximus. 68. 71.

73.

DE Milonis] Et Miloni Philotimum debuisse,
diximus. 71:

73.

TVRBAE duntaxat?] In Bessarionis anti-
quo libro, VRBE: ut legi possit, VRBS: quod
tamen haud scio an maxime probem; cum intelligam,
si VRBS retineatur, superuacaneum illud uideri,
ET VRBIS ORNAMENTVM: siqui-
dem urbe ornamenta urbis continentur, ut ciuita-
te ciues. placet igitur, & rectius uidetur, TVR-
BAE: hoc sensu: Athenæ me delectarunt, hominum
duntaxat multitudo? imo & urbis species, atque or-
namentum, & amor in te ciuitatis, quadam in nos be-
neuolentia cōiunctus, sed multum ea philosophia, quæ
sursum deorsum agitatur, Academia inquam, leuis,
& incerta, quæ nihil affirmat. O' Academiam, inquit
infra, uolaticam, & sui similem, modo huc, modo il-
luc.

73.

SI QUIDEM est in Aristo] Quandoquidem
eius philosophiæ princeps est hospes meus Aristus. In li-
bro de claris oratoribus, in extremo.

73.

TVVM,] Videtur Xeno Attici res curasse. 75.

QVINTO CONCESSERAM : ut eius
domi Quintus frater esset.

73.

SIMVL eramus inuicem .] Amicus meus
Cosmus Gherius, Fanensis episcopus, doctissimus & san-
ctissimus adolescens, quem nisi mors immatura prae-
uisset, ueram antiquae uirtutis imaginem habituri fui-
mus; cum ego decimum abhinc annum Romam pro-
ficiscens, eius uisendi ac salutandi causa Fanum diuer-
tissim, hunc locum ut ita corrigerem, admonuit . cum
ego quaesissim, correctio esset ex ingenio, an ex libro ma-
nuscripto : uetussum librum Patavij se affirmavit ui-
disse ita scriptum . postea Caualcantis in antiquo libro,
cuius mihi ad paucos dies copia fuit, animaduerti, E-
RAMVS INVECIM, esse . nunc in Bessario-
nis exemplari distincte uideo, INVICEM .

Ex epist. XI. pag. 73 :

MARCELLVS sedendi comes,] Hoc di-
cit : Marcellus, qui & ipse urbis otium amat, odio ta-
men Caesaris adductus Galliae transpadanae administra-
tionem ad se transferet . COMES : meus : utri-
que enim gratius est in urbe sedere, cum ex Pratura in
prouinciam ire neuter uoluerit. ET SI ILLE : & si
Caesar non decedet, ut Consul fiat : & si Consul non
erit . nam tum quidem nullam Caesari faceret iniuriam,
qui Consulatum gerens nihil ad se prouincias putaret
attinere . Scripserat Atticus Marcelli consilia de adi-
menda Caesari prouincia transpadana . quod tamen
factum non est . NON MINVS : quod si omnes pro-
uincias adimeret, cum adimat eam, quae sit illius studio

sissima, & in suffragiis multum possit . Alij exponūt ,
De transpadanis fore neminem, qui magistratum ge-
rat prohibente Marcello . mihi non persuadetur Con-
sulis fuisse potestatem de provincialibus magistratibustol-
lendis . quid enim ? ut in colonia ne sit IIII uir,
ne Decurio ?

73:

VARRONEM] Qui scire poterat; cum et
Pompeij familiarissimus, & eius in Hispania admini-
stratione Legatus esset, nondum tamen profectus, sicuti
nec ipse Pompeius . HISPANIAM: ut
Proconsul administraret . THEOPHANI:
Mitylenæo, liberto : (ut in oratione pro Balbo) cuius
erat summa apud Pompeium auctoritas . NVS=
QVAM ILLVM DISCEDERE: ut urbi,
& Reip. præsidio esset, si qui motus exorirentur . 77:
IPSO S: integros .

73:

CN. Volusius aderat Quæstor .] Tres igitur
Quæstores habuit Cicero : nam & de Mescinio, & de
Celio tum ex his epistolis, tum ex illis, quæ familiares
dicuntur, notum est . opinor tamen duos dunta-
xat fuisse, in diocesisibus Asiaticis Mescinium Ru-
fum, in Cilicia CN. Volusium; cui successerit Ce-
lius, qui uenit in exitu anni, cum Volusius aliquam
ob causam discessisset, ut & Pontinius Legatus di-
scessit . 92 .

73:

TVVS] Legatus mihi ab amico tuo Titio
datus . DICROTA: biremes . . . . .

73:

73:

οἷα τ' ἐν δέσποισιν,] Adagium est, catellam domina similem esse. id si uerum est, possum de meis comitibus sperare, ut in hoc imperio se mihi similes præstent.

73:

V T singuli dicunt,] Dicunt hanc abstinentiam non esse mihi familiarem, sed ad illam me composuisse per unum annum.

73:

EXCVSATIO.] Excusa me. posthac deferro præfecturam, quibus uoles. non tergiversabor, ut in Apuleio. statim sine ulla mora satisfaciam. 82:

73:

PATRONEM,] Philosophum Epicureum. BARONES: cum ioco dictum: nam Baro mulier philosophiæ studiosa: molles autem, ut fœmina, & dediti uoluptatibus Epicurei. REM ILLAM CVRAE FVISSE: uide epistolam, quæ prima est lib. XIII. fam. tum omnia patebunt. exulabat autem Memmius Athenis, de ambitu condemnatus. ad Q. fratrem lib. III. epist. II. & Appianus lib. II.

74.

EPISTOLA Piliæ:] Missa ad Ciceronem, ut is ad Atticum Romam iam profectum deferendâ curaret, cum inter ipsos irent redirent frequentes tabellarij.

74.

νομιανδρίαν excusationem] Legitimam, ac uiro dignam: occupationum uidelicet. nam hæc inuالتudinis mollior est, nec satis uiro digna: occupationum

contra : quoniam agere uirorum est. NE ACCEPERIS : neque enim occupatio ulla potest esse tanta, quæ cursum officij nostri debeat interrompere. eam igitur quia nostra respuit amicitia, tollamus, cum alijs utamur .

Ex epist. XII. pag. 74:

MENSE Quintili .] Vrente sole .

74:

ἀκρατηρέων iura] placet ἀκρατηρέων , observatio-
num à promontorijs .

74:

VT audiui,] Accusatum de ambitu post Con-
sulatum . ID IPSVM CONSILIVM :
quod ad te scripsi ut fieret, idem scripsi & ad Horten-
sium . Erat autem amicus Atticus Messalla, (ut 64.)
Hortensius etiam patronus . fam. 112 : 113 : ου=
vnyωνίων : ob communis amici casum .

74:

MEOS] Scriptos περί τῆς πολιτείας . THAL-
LVMETO : literatus Attici seruus .

74:

HABEBIMVS Consules .] Consules iam
erunt designati .

74:

IPSIS] Quia iam de iudicio Messallæ me-
minit . aut : quod post comitia plerunque crebra so-
lerent fieri iudicia .

Ex epist. XIII. pag. 74:

SEXAGESIMO & quinto post pugnam
Bouillam .] Cum de cæde Clodij ad Bouillas fa-

Et non possit accipi, quæ multis ante mensibus fuerat; libenter legerem, SEPTUAGESIMO ET QUINTO: tot enim dies à Nonis Maijs, quo die à Cicerone in prouinciã proficiscente Atticus discessit (sic enim patebit rationem attente subducenti) ad XI. Cal. Sextilis numerantur. & Attici discessum ideo pugna opinor Bouillam appellari, quia cum Ciceronem proficiscentem Bouillas usque prosecutus esset, ulteriusq; progredi uellet, Cicero autem recusaret, ortum est inter eos quasi certamen humanitatis, ægréq; discessus factus. hoc autem eo magis opinor, quia simul eos in Tusculano fuisse cum in prima huius libri epistola uideam, prosecutum deinde Atticum usque ad Bouillas, facile mihi fit ueri simile. Ephesum igitur, inquit, ueni ad XV. Cal. sext. septuagesimo & quinto post quàm à te discessi.

75.

VERVNTAMEN decumanis] Sic & in Bessarionis libro. placeret, VERVNTAMEN CVM ROMANVS. ut hoc dicat: Græci, qui Romanos magistratus odisse soliti sunt, quia prælati fascēs quasi minari uidentur eorum libertati; me tamen cum imperio uenientem non minus læti exceperunt, quàm si Ephesius Prætor, hoc est ex ipsis unus, essem.

75.

OSTENTATIONES meas] Quem enim per multos annos me ostentaui, eum nunc re præstem necesse est, modestum, abstinentem, iustum.

VTEMVR EA PALAESTRA: ita me exercebo, ita geram, ut tu monuisti.

75.

CONFECTAE PACTIONES.] Huius anni : nam sequentis confecit ipse : quod infra gloriatur. 87 :

75.

THERMO'QVE,] Q. Minutio Thermo Propratori. fam. 29. 233 .

75.

EDIDI.] Cum ei tantūdem me dicerem reditūrum, quantum à te accepissem. 76.

75.

DE illo domestico,] De filie opinor intelligit matrimonio : de quo discedens Attico mandauerat. uide 70. & in epist. fam. 44 : DE CAESARE : de HS XX et DCCC, quæ Cæsari debita solui cupiebat. 68. 71. 72. TE AVCTORE : uide 71. & 57 : SI CVRAE EST : si aestimas eam quanti in sermonibus ostendisti. 74 :

Ex epist. XIII. pag. 75.

Ex ea die παράγγελμα ἐνιαύσιον commoneto.] Mandatum de annuo munere provinciali incipito curare : ne scilicet mihi tempus prorogetur. EX EADIE autem, quia fuisset absurdum agere de provincia non proroganda, ante quàm in provinciam esset peruentum.

75:

SEDITION] Ideo facta, quia stipendium nō persolueretur. APPIO : Proconsule, qui provinciam Ciceroni traditurus erat. TVLLIVM TVVM: 73: . REI MILITARI: non ut

bellum gereret, sed ut rem militarem collocaret.
epist. fam. 25 :

75:

IN primis, quid illud] Placet, IN PRI-
MIS'QUE ILLUD. & significat quod in proxima
epistola dixit, Scrupulum quem non ignoras: uide-
licet de filia collocanda. SVBTILIORES:
scriptæ diligentius.

Ex epist. XV. pag. 75:

EX hoc die clauom animo uerbis.] Hoc totum
abest à Bessarionis libro, & à duobus item manuscri-
ptis, qui Romæ sunt apud amicissimum meum: nec
hercule, si tollitur, erit, quod in sententia desideremus.
sin retinemus, legi poterit, EX HOC DIE COM-
MOVEBIS. ut sit, quod in proxima dixit, πα-
ράγγελμα ἐνταύσιον commoueto. et, EX HOC
DIE, quia fuisset absurdum agere de prouincia non
proroganda, ante q̄ in prouinciam esset peruentum.

75:

NON habeat satis magnum campum] Hoc est
» quod dicit in epistola ad M. Celium: Totum negotiū
» non est dignum uiribus nostris, qui maiora in Republi-
» ca onera sustinere & possimus, & soleamus. I V S
LAODICEAE &c: nihil, inquit, inter me &
A. Plotium interest. nihil ego hic plus ago, q̄ Romæ
Plotius Prætor.

76.

NOSTER amicus] C. Cassius (ut 77:).
qui mihi dignitate non comparandus, tamen habet.
exercitum, ego duas tantum legiones, ac ne legiones

quidem, nomen duntaxat legionem . tres enim cohortes aberant. fam: 34 : LEGIONVM EXILIVM : quòd erant infrequentes . DENIQUE : denique etiam si & exercitum, & quæ optari in provincia possunt , omnia habeam ; tamen hæc non desidero .

76.

HOC instituto .] Ut de meo sumptus fiant , de alieno nihil sumatur. 72 : 75 : QVOD TECVM PERMVTAVI : quam à te pecuniam accepi, tuis procuratoribus hic reddendam. 75.

76.

APPII vulnera] Quæ provincie imposuit illius auaritia . uide 84. IN CASTRA : ut rem militarem constituerem. 75 :

76.

CVM MORPHAGENE] Latronum duce, ad quem fugitiuus Attici seruus confugerat .

76.

PROMAGISTRIS scripturæ, et portus, & nostrarum diœcesium .] Sic habent duo antiqui libri, Canalcantis, & Bessarionis. forte legendum, ET PORTVS NOSTRARVM DIOCESIVM . ut sit sensus : dare poteris tabellarijs publicanorum, & dare item poteris scripturæ, & portus nostrarum diœcesium . certe enim & scripturam & portum intelligit intra ipsius diœceses . 176 : & fam . 227 . & orat. uol. I. 143 . Quòd si quis legat, PER MAGISTROS , subaudietur, mihi reddendas in provincia ; ut tabellarij ad promagistros

deferant, promagistri reddendas curent Ciceroni .

Ex epist. XVI. pag. 76 :

PERDITAM] Vide 84:

76:

IMPERATA ἐπικεφάλῃα] Imperatum ab Attico tributum in singula capita. uide fam. 36:37:

76:

NON hominis] Ut qui hæc tam immania ediderit, non hominem, sed feram dicas fuisse .

76:

OMNIVM nos uita .] Rectius OMNINO VITAE putarem : ut de provincialibus accipiat .

76:

LEGE Iulia] Legem de provinciis tulerat Consul C. Iulius Cæsar . de qua in epist. fam. 28 . & in Pisonem .

76:

ADVENTV nostro .] Hic locus in impressis libris non recte distinctus . ego sic interpungo . Ex domibus mehercule etiam, aduentu nostro, reuiuiscunt iniustitia &c. ut REVIVISCANT provinciales .

76.

FORVM agit .] Quod ne ab ijs quidem fieri solet, qui breui tempore sibi successum iri putant : eo minus ab Appio debebat, qui posset iam suspicari sibi esse successum. 77. fam. 34. PROVINCIAM SVAM : Syriam . 77 : IN CASTRA : ut æstiuos menses rei militari daremus. 78

Ex epist. XVII. pag. 77.

PHILOTIMI] qui tibi non dixit, esse qui ad

me proficisceretur. PAUCIS DIEBUS HABEBAM : aperta sententia , sed notandum genus loquendi, Paucis diebus habebam, pro , ad paucos dies habiturus eram .

77.

TRIBUNORVM,] Tribunorum militum. LEPTA: Q. Lepta praefectus fabrum. 35: CICERONES : filium, & fratris filium.

77.

DOMESTICA, & maxima cura] De collocanda filia . 70. 75. 75: BRVTONO STRO: Appij genero . 32:

Ex epist. XVIII. pag. 77 :

CASSIVS] Qui, Crasso à Parthis caeso , reliquias exercitus Antiochiam reduxerat . ET MVLT A : uideas .

77:

INTER casa, & porrecta] In ipso articulo discessus mei . sumpta similitudine à sacrificijs, cum inter casa exta & porrecta sinistri quid accideret, ne litari posset, sed instaurari sacrificium necesse esset. Verebatur Cicero, ne, quo tempore discessurus esset, eò tempore eiusmodi quid accideret , ne posset discedere . ONERIS : ut belli Parthici curam sustineret . TEMPORIS : ut etiam si ad Parthicum bellum alius mitteretur, ipse tamen ne discederet, qui uideretur socios posse in officio fideq; continere . DIMITTERE : ad bellum Parthicum mittere .

78.

COPIOSO à frumento,] In Bessarionis li-

bro, QVO PISO A' FRUMENTO. recte
 putamus COPIOSO A' FRUMENTO,
 figura eleganti, & usitata: ut COPIOSO re=
 feratur ad EXERCITV. itaq; olim coniectura
 ductus emendavi, eo fidentius, quod idem petro Dane=
 sio uidebatur. Quod autem supra non nullis in li=
 bris est, ET IN AMANO TVTO CON=
 SEDIMVS, non, ut in nostris, ETIAM MA=
 NV: TVTO CONSEDIMVS: id perspi=
 cue falsum: cum nunc ad montem Taurum Cicero
 sit, ad Amanum autem post contendat: ut 79.

78.

DEIOTARI] Galatiæ Regis. 87.
 BONO ANIMO ES: Pro, bono animo sis, an=
 tiqua locutione.

78.

SI integra in senatu] Nisi in senatu ante Ca=
 lendas Ianuarias de provinciis agetur.

78.

NIHIL accipiam iniuriæ,] Esset autem iniu=
 ria, si mihi provinciæ tempus prorogaretur. CON=
 SVLES: qui Calendis Ianuariis magistratum ini=
 bunt, &, ut moris est, eo die ad senatum referent de
 Republica. Intelligit autem L. Paulum, & C. Mar=
 cellum, Consules designatos. TRIBVNVM
 PL: designatum: qui tum in magistratu nostra cau=
 sa impediet, ne quid noui de provinciis decernatur. 69.
 NECESSARIVM: agitur de maxima mea
 re, maximeq; necessaria. SI OPVS ERIT:
 si Parthus coget, tuto enim erunt in insula Rhodo.

REM : uide 84: EXHIBEO PUPIL-
LVM : regem, qui mihi à senatu in tutelam est tra-
ditus, exhibeo creditoribus, ut exigant ipsi. NE QVE
DEFENDO: tutores enim dicti, quia pupillos tueā-
tur . ego, inquit, iam non tueor : tutela me abdicō .
ET LENTA , ET INANIA : lenta , quæ
non explicantur, ad exitum non perducuntur: inania,
quia, quod sperare possis, non est : eget enim Rex: 85.

Ex epist. XIX. pag. 78:

VT Pōpeium expectaris,] VT ualet ETIAM
SI. & proxime ETIAM est pro TAMEN:
» ut in epist. fam. 97. Ego cum meis, si quicquam nūc
» cuiusquam est, etiam in meis esse malui . ARIMI
NO : ab exercitu. fam. 114: SOLICITVS
SIS : de rebus urbanis, ut nos hic de Parthis .

78:

MESSALLAM.] Qui pro Attilio promise-
rat . Et, appellare, uerbum creditorum . appellare au-
tem quo tempore de ambitu reus erat Messalla, hominis
uidebatur de humanitate parum laborantis .

78:

ITINERIS nostri] Dum in prouinciam
profisciscitur . RELIQUA : postquam in prouin-
ciam peruenit .

78:

IAM ROMAE] Cum Romæ es. & opinor
Romæ sibi iucundam esse filiam Atticus scripserat, quia
breui in Epeirum profecturus esset . nam Romæ man-
surus non scripsisset, filiam sibi Romæ esse iucundam ,
sed tantum, filiam sibi esse iucundam. & dixit IAM,

quasi paucis ante mensibus natam . posset etiam sic ,
nisi repugnarent antiqui libri, IAM MIRE IV=
CVNDAM . ea post uxor Agrippæ fuit, eius, qui Pã
theon, quod nunc quoque integrum magna cum admi
ratione spectatur, Romæ condidit .

78:

T V I S condiscipulis,] Reliquis Epicureis: quo
rum philosophiæ deditum Atticum fuisse, aut supra di
ximus, aut, quia notum est, omisimus . T A R E N Æ
T I N I S : legendum P A R I E T I N I S puto :
de quibus & Patro, et reliqui Epicurei laborabāt, ut si
bi à Memmio concederentur . uide 74 . & epist.
fam. 202 : I N M I L I T I A : suum in prouin
ciam iter militiam appellat, quia cum agmine profici
22 sceretur . ut 90 . In hac peregrinatione, militiæ ue no
22 stra sæpe incensum ira uidi , sæpe placatum . Et 94 :
22 Hac festinans scripsi in itinere, atque agmine .

78:

Q V O D scribis libenter,] Quid scribis, liben
ter te scribere de repulsa, quam C. Hirrus tulit in Ae
dilitatis petitione : agnosco amorem tuum . C V M
S O R O R I S T V A E F I L I I P A T R V O :
mecum : qui sororis tuæ filio patruus sum . τετρίφρασις .
C E R T A R E T : certare soleret . respexit enim ad
certamen de Auguratu : de quo in epist. fam. 113 .
& 119 . I N M E N T E M N O N V E N E Æ
R A T : iocatur, quia scripserat Atticus , Moneo te ,
ut gaudeas . uel , I N M E N T E M N O N
V E N E R A T , ut de homine contemnendo .

78:

τὸ νήμεσ' αὖν interest τοῦ φθονεῖν.] Indignari per-
tinet ad inuidiam . sensus hic est . indignari fortasse
deberem, quod homo nulla re commendatus honores pe-
teret : sed indignatio non abest ab inuidia . potius igitur
gaudebo ; cum inuidendi causa non sit .

Ex epist. X X. pag. 78:

SATURNALIBVS] Saturnaliorum diem
XIIII. Cal. Ian. fuisse, tradit Macrobius libro I.
PINDENTISSAE : infra Pindenissum oppi-
dum uocat , & fam. libro II. apud Græcos tamen
πεδυνήσιος .

79.

IIS , quæ erant ,] Inter Ephesum & Laodiceam .
PERILLVSTRES FVIMVS :
FVERVNT , antiquus liber Bessarionis .
OMNEIS INIVRIAS REVELLIMVS
SUPERIORES : hoc puto dici : Quæcunque
Atticus uulnera imposuerat, omnia sanauimus.

79.

QVOD * Dein] Bessarionis liber, QVOD
IDEM QVOD IDEM. DEIN . ut fortas-
se repetitum sit QVOD IDEM negligentia libra-
rii : erit enim aperta sententia, si legatur , QVOD
IDEM DEIN APAMEAE &c. & pate-
bit uerbum FECIMVS referendum esse ad Re-
uellimus iniurias superiores .

79.

QVINQVE dies] Aliter 76 : & fam .

79.

AQV ARVM diuortio] Antiqui libri duo ,
 IN, præponunt . ad sententiam nihil interest. Aqua=
 rum diuortio diuidi montes dicuntur , cum in eos im=
 bres delapsi, quia consilere in summo iugo nõ possunt,
 bifariam diuiduntur, & deorsum præcipitant . Hinc
 22 illud epist. fam. 23. Mons Amanus mihi cum Bibulo
 22 communis, diuisus Aquarũ diuortijs. Et Liuius quo
 22 dam libro, In iugo montis castra posuit ad aquarum
 22 diuortia. EA IPSA, QV AE : eo ipso in loco ,
 ubi &c. fam. 23 : & 245 .

79:

APPELLATIONE hac inani] Impe=
 ratoria . nomen Imperatoris concupiuit : quod nos ,
 ut inane quidpiam, nihili ducimus .

79:

LAVREOLAM in mustaceo] Iocatur,
 quoniam mustaceis lauri folia subicerentur, ut ait Pli=
 nius libro XV. Mustaceorum confectiõnem Cato do=
 cet in lib. de re rust. Bibulus triumpho cupiditate ad=
 ductus uoluit cum obscuris, paucis, infirmis hostibus cõ=
 fligere . ELEV THEROCILICVM : li=
 berum : cuius incolæ ne Regibus quidem unquam pa=
 ruissent. fam. 245. TERTIIS : triduum igitur
 Saturnalia celebrabantur Ciceronis atate. qua de
 re Macrobius plura . AD HS CX X : manci=
 piorum, quæ iam auctiõne uenierant, pretium erat au=
 reorum tria millia .

80.

LIGVRINO μωμω] Momo satisfacere quæm

non facile sit, uel prouerbiū declarat in rebus difficil-
limis usurpatum . Et puto M. Catonem intelligi , se=
uerissimum hominem , cui satisfacere magni negotij
fuit, usque eò, ut sua morositate & sibi, & Reipublicæ
perniciosas excitaret inimicitias. recte igitur Cato mo=
mus . Ligurinus cur , compertum mihi nondum est .
potest tamen ἀφελῶς esse scriptum, ut uere Ligurinus
aliquis fuerit maledicentissimus . ELEGAN=
TIVS : ea parte, in qua scribis de Ligurino momo .

80.

NEC tamen ego &c.] Venusta sententia .
Continentia, inquit, uirtus est uoluptati contraria : sed
cum ego ex hac integritate, abstinentiaq; mea tantā ca-
piam uoluptatem, quantam antea nunquam ; conti-
nentiam non uocabo, quæ uoluptati resistit ; integra-
tem potius dicam, aut quiduis aliud, dum ne continen-
tiam. FVITANTI: tanta in me fuit, me ipso
inſciente, integritas, & abstinentia.

80.

ἐν παρόδῳ , &c.] In cursu : quasi enim prate-
riens, & alias res agens, belli Parthici cura occupatus
ἐν παρόδῳ Regem Ariobarzanem , præsentiſus insidijs
circumuentum, nec opinantē liberaui . CONSI-
LIO : quia consilij mei fuit, ut triduum illud, dum in
castris ad Cybistra moror, in magno officio ponerem,
quodq; Senatus ad me de Ariobarzane scripsisset, id ad
ipsum deferrem . AVCTORITATE : quia
mei præsidijs sse insidias i patefecerunt , qui ante meū
aduentum periculi metu occultauerant . epist. fam.
242 : 244 : ἀπρόσῃτον ME : tantum abest, ut me

Regis Ariobarzanis insidiatores muneribus corrupe-
 rint, ut ijs ne accedere quidem ad me, aut alloqui lice-
 rit. ergo, præter consilium, & auctoritatem, etiam in-
 tegrilas in me fuit. NE PILVM QUIDEM:
 quod mirifica fuit abstinentie; cum Regem Cappado-
 ciæ seruasset, ex eius regno ne pilum quidem auferre.
 BRVTVM ABIECTVM EXCITAVI:
 hoc dicit: Rem Bruti desperatam restitui: quia Rex,
 mihi tanto beneficio deuinctus, pecuniam Bruto debi-
 tam, quam soluisset nunquam, me contendente solutu-
 rum se promisit. 93. EST TOTVM: in hoc
 omnia sunt. CAL. MARTII: quo die de pro-
 uincijs ad senatum ex S. C. referent noui Consules L.
 Paulus C. Marcellus. epist. fam. 117: RESI-
 SET: si Cæsaris amici repugnabunt, ne successor
 ei mittatur, uereor ne sit eadem prouinciarum omnium
 conditio, itaq; nec de successore mihi mittendo agatur.
 epist. fam. 115.

80.

IVCVNDE de Cæsare,] Grata mihi sunt,
 quæ de Cæsare scribis à senatu decreta. Intelligit au-
 tem S. C. Marco Marcello Consule referente factum:
 quo senatus uoluntas aperte significabatur de succes-
 sore Cæsari mittendo. fam. 117: QVAETV
 SPERAS: Cæsarem senatus uoluntati cessurum,
 prouinciam successorì traditurum. SALVI
 SVMVS: de prouincia, ita ut cupimus, decedemus
 annuo imperio terminato.

80.

INCENDIO PLETORIANO] Gra-

uiter fero de incensa Pletorij domo : sed eo minus molestum est, quod adusta simul est propinqua Leij domus, hominis non amici : Aut sic : eo minus moleste fero Pletorium condemnatum, quod ex appendice iudicij Pletoriani uocatus est Leius in iudicium, quod ea pecunia peruenerit, ut Rabirius ex damnatione Gabinij.

80.

LVCEIVS de Q. Cassio] Q. Cassio Longino, qui anno proximo Tribunus pl. cum Antonio collega ad Casarem profectus, propensum ad ciuile bellum impulit. contentio igitur inter Luceium & Casarium, cum alter Pompeio, alter Casari faueret.

80:

TOGAM puram] Virile togam ; quam sumebant pretexta deposita, anno XVI finito. IV. BEOR : à fratre meo, sororis tuæ uiro. MODERABOR : ut minus modesto, minus contumacienti : qualem se postea Quintus filius magis quotidie præstitit.

80:

ALEXIS] Attici seruus amanuensis. 100. ADSCRIBIT : in literis tuis ab ipso scriptis. CUR NON SVIS LITERIS &c : cur non literas ipse ad me mittit, sicuti amanuensis meus Tiro ad te mittit ?

80:

QVÆRITVR κέρας.] Do operam, ut cornu Phemio cornu, quale scribis, inueniam. 87.

80:

TVO, meoq; beneficio] Cum uterque puero fortasse

fortasse tutor esset. CONVELLATVR:
eripiatur.

Ex epist. X XI. pag. 80:

ME O tempore pernecessario,] Cum de prouin-
cijs agetur, Calendis Martij. 80.

81.

NVLLO nostro εὐνημερίματι.] Non pulsi à
nobis. PROVINCIA NOSTRA: Cy-
rhestica. IPSE: rex Parthorum Orodes, Pa-
cori pater.

81.

NVLLVS honos] Cum senatus ei prouin-
ciam, per decennium à populo traditam, ante tempus
uelit eripere. qui erit difficillimus nodus: ut uerear,
ne successio prouinciarum non facile expediatur. &
NVLLVS HONOS, quia Pompeius adesset:
qui si quò dimitteretur, nemo Casarem magnopere
oppugnaret.

81.

LEGATOS præesse.] Rectores enim pro-
uinciarum sine successore decedentes, Legatos, qui præ-
essent, relinquebant. fam. 198: 201: & Pompeius
Hispaniam prouinciam diu per Legatos Afranium &
Petreium administravit.

81.

NE intercessor quidem] Si prorogabitur prouin-
cia, Tribunum pl. inueniemus, qui prorogationem in-
tercessione impediat. sed uereor, ne S. C. eiusmodi
fiat, quo Tribuni ab intercessione summoueantur: qua-
le illud epist. IIII. lib. IIII.

81.

STRVERE.] Qui hæc molestissima cogi-
tem, quæ fortasse non erunt. VELIM ITA
SIT: ut inania cogitans mihi ipse solitudinē struā.

81.

A' Lentuli triumpho] Post P. Lentuli triumphū
ex rebus in Cilicia gestis: ut multis mensibus post, q̄ de-
cesserat, triumpharit, fortasse à Tribunis plebis impe-
ditus: quod & L. Lucullo obuenerat. γλυκύπικρον:
quia partim affirmas, partim dubitas: ut sit spes cum
metu, quasi dulce simul & amarū. MORAM:
ad decedendum.

81:

CENTVRIONI SCAMVLAE] mal-
lem, centurionis Camulæ: liberto uidelicet, aut seruo.

81:

DE Cybiratis pantheris.] M. Octauio Aedili
curuli designato, M. Celiij collegæ, roganti num Cicero
pantheras Celio missurus esset ad ea munera, quæ seor-
sum ab ipso daturus esset, Atticus respondit, se non pu-
tare. 88: & fam. 24. 112:

81:

AUCTORITATE tua] Auctor enim
fuiſti, ut ita me gererem, ut etiam Ligurino momo sa-
tisfacerem. 80.

81:

TRANSITA] Quid si, TRANSI-
TANS? ut transitans L. Tullius acceperit, sed &
semel in diem, & tamen lege Iulia: quæ transeuntis-
bus magistratibus, magistratuumq; comitibus, ut focnū

aliaq; ab oppidis & uicis sumministrarentur, iubebat. (72 : 76 :) ergo semel in diem L. Tullius, tantum quod necessarium esset : cum alij Iulia lege abusi, ex omnibus uicis, etiam quod necessarium non esset, transeuntes acciperent. In Bessarionis libro TRANSITAM, item in duobus manuscriptis apud amicissimum meum.

81:

Q. Titinio] Qui mihi legatum dedit L. Tullium. CILICIAE PRAEFECI : ipse in Asiam proficiscens, partem prouinciæ meæ.

81:

CERTVM hominem,] Grauem. SED MIRIFICE : aut SED accipe dictum ad augendam laudem ; ut si dicas, homo eruditus, sed eloquens in primis : aut pro SED repone ET.

81:

CIVES Romani pauci,] Cur nō Cyprij simul & Romani? quia, cū Cyprij alios in iudicium uocant, possunt de suo iure decedere, atque extra insulam ad Proconsulem ire: cum uero uocantur ab alijs, utuntur priuilegio suo.

82.

ASIAE nostrarum dioecesium,] Non Asiæ uniuersæ, sed tantum nostrarum in Asia dioecesium. partem enim Asiæ regebat.

82.

EANA] Sic duo antiqua exemplaria, Causalantis & Bessarionis. ego, FANA : cum in libris manuscriptis E sæpe reperiatur pro F, errorem creā-

te similitudine . sententiam autem ipse confirmat in .
epistola I. libri I. ad Quintum fratrem, cum pecunias
ad templum decretas non accepisse scribit . Τέτταρα =
παρα : ne dicarentur ei quadrigæ æneæ, aut marmoreæ.
IN HAC MEA ASIA : in hac parte Asiæ ,
mei imperij quæ est.

82.

QUVM Phemio] Quum operam dabo, ut κέρως
Aonium Phemio reperiatur . AONIVM au-
tem, quod Aonum regio cantoribus celebrata, ideoq; in-
ta cornua præclarissima . ISAVRICVM non
respicit κέρως, sed FORVM . Bessarionis liber non
AONIVM, sed OMNIVM .

82:

AD IIII. Cal. Sext.] Integer non erit an-
nus, si uenit pridie Cal. decedit ad IIII. probabilius
igitur, AD III. ut est 92. PONTINVM :
legatum meum, hominem prætorium. fam. 26.

82:

POSTHVMA .] Vel uxor Pontini, uel
amica . NEGOTIANTI : uide 85.
TORQVATO IN LENIO TVO : cui
petenti, ut Lenio tuo præfecturam deferrem, negavi,
quia Lenius negotiator. 85: SINGRAPHAE
CAVSA : si præfectus ideo esse uellet, ut ea potesta-
te nummos à Salaminis exprimeret ; non esse, cur
præfecturam peterent : me enim curaturum, ut exige-
ret .

82:

FIDEM meam] Ut, quod promiseram, re præ-
starem . INIVRIIS : equitibus Salaminios ue-

xarat . supra ibidem, & 85 : MEIS IN CIVITATEM BENEFICIIS : quia non acceperissem, quod Pratori dare consueissent : & quia Scaptij equites ante certam diem ex insula decedere iussissem. 91 : PRAETORI : Proconsuli : antiquo more, cū omnes magistratus, quibus pareret exercitus, Praetores appellabantur . sic in Verrem libro III. Cohorti pratoria, pro, comitibus Consularibus : Pedianus. VECTIGALI : à me remisso .

83.

EDICTO translatitio,] In suum enim edictum ex aliorum edictis multa transtulerat . 87 : CENTESIMAS : ut creditoribus centesima usurae soluerentur . CVM ANATOCISMI ANNIVERSARIO : quæ est usurarum in singulos annos quasi regeneratio .

83.

Quaternas .] centesimas, cum ego unas haberem in edicto.

83.

IVS ex illa syngrapha] Non de quaternis centesimis, sed de sorte, & unis centesimis, quæ ipsa posse peti ex syngrapha uetabat lex à Gabinio Consule lata, cum pecunia data esset contra ipsam legem . quod ignorans Cicero cohorrui primo, ueritus ne ex illo S. C. cogeretur ius dicere de quaternis centesimis . postea animaduertit illud S. C. non de quaternis exigendis cauere, sed ne fœneratores sortem ipsam amitterent, quia contra legem Gabiniã dedissent, ne uel Sallustiani, præter numeratam in publicum pecuniam,

multarentur, qui contra eandem legem acceperant. lex autem Gabinia non modo poenam irrogabat fœneratoribus, & uersuram facientibus, à qua liberauit utrosque primum S. C. sed uetabat quoque ius dici ex ea syngrapha : cui rei fuit remedio secundum S. C. iisdem Consulibus factum, ut ius diceretur de sorte, & de unis centesimis, ut eodem iure esset ea syngrapha, quo ceteræ : nam ante secundum S. C. eodem iure non erat, cum de ceteris dici ius posset, de ea nō posset. dabat igitur alterum S. C. idem ius huic syngraphæ, quod aliæ habebant ex edicto, ut ex ijs ius diceretur nō supra unas centesimas. FRAVDIESSET: ut neque fœneratores creditam pecuniam amitterent, neque Salaminij multarentur, quod cōtra legem uersuram fecissent. NIHIL SE IUVARE ILLUD S. C. iuuabat quidem, ne præter amissam pecuniam etiam damnarentur, quod contra legem fecissent : sed non iuuabat, ut sortem cum fœnore quaternarum petere possent ex syngrapha. quod nec alterum S. C. dedit, dedit autem, ut ex ea syngrapha ita ius dici posset, sicuti ex ceteris : quod primum S. C. non dederat. UT ET EA SYNGRAPHA : corruptus locus, qui sanus id significaret, quod proxime ostendimus.

83.

DEDI VENIAM] Concessi: quod tamen non debebam: Salaminij enim, ut usura consisteret, aut numerare uolebant, aut in fano deponere : sed ego Bruti causam in Scaptium propensior : itaque rem sic reliqui.

83:

AVT BONO nomine] Stultus non erat, quia rem sic relinquens nihil amittebat : neque enim periclitaturus unquam de centesimis cum anatocismo, cum de his intelligeret Salaminios nunquam recusaturos . etiam usuram capiebat , quoniam in fano deposita pecunia non esset . ergo in hoc minime stultus : impudens autem, quia quaternas , contra quàm esset in edicto , speraret . BONO NOMINE : honesto , quia centesimas cum anatocismo concedebat edictum . NON BONO : turpi : quia quaternæ contra edictum . CONTENTVS ERAT : contentus erat futurus, cum quaternas plane desperasset . nam tum quidem aperte ostendebat, contentum se non esse . tacite igitur sic ratiocinabatur Scaprius, ut contentus tum esset centesimis, cum de quaternis non succederet . secum ipse uidelicet ita loquebatur : De quaternis non impetro : quid agam? rem sic relinquere à me est : impetrabo fortasse ab alio Proconsule, Bruti gratia, cuius commendatio apud hunc Proconsulem minus ualet, quàm speravi : differam, cum in dilatione spes sit, neque tamen damni quidquam, quoniã usura non consistit pecunia nō deposita . Hoc est, quod queritur Cicero Salaminis timens, pag. 85 . Quid, inquit, ijs fiet, si huc Paulus uenerit : qui erat Bruti affinis . AVVN CVLO : M. Catoni, cuius uterina soror Bruti mater Seruilia .

83:

PERPETVO fœnore] Sine renouatione singulorum annorum, sine anatocismo, ne usuræ usu=

rarum soluerentur, sed centesimarum perpetuum esset
fœnus, non interruptum, non renouatum alio præterea
fœnore adiecto. DVCERENTVR : in sup-
putatione. Inde subduco, & rationes subducere.

QVID INTERSIT : quid lucri creditoribus
fiat ex hoc S. C.

83:

ὁ δὲ οὐ πᾶσι γέγονεν.] Quasi præter propositum, inter-
ponam hoc de Luceio.

83:

HIS decretis] Quæ pro debitoribus fiunt. qui-
bus decretis Tribunus pl. aliquis excitabitur ad legem
de nouis tabulis ferendam, quoniam & senatus uolun-
tatem animaduernerit in debitores esse propensio-
rem.

C. IULIUS : C. Cæsar in Consulatu.

CVM DIECVLAM DIXERIT : malo
DVXERIT : quod alijs quoque uideo placuisse.
ut diem Cæsar solutionis produxerit, qui consultum de
bitoribus uellet. & DIECVLAM potius, quàm
diem : quia parua res quæ uidebatur, summum detri-
mentum attulit Reip. PLVS : tulit mali, perspi-
cium est subaudiri.

83:

MEDITARE] Ut defendas. INTE-
GRAM REM : ut Scaptius petijt. 83.

83:

DE ἐνδομύχῳ,] De filia collocanda. uide 751
POSTHVMIAE FILIAE &c : mallem,
FILIO : ut Posthumia filium generum probet : quo-
niam Pontidia de alio locuta certi nihil afferebat. 86:

83:

TAVRVS] Quem tabellarij ex Cilicia Romam euntes transirent necesse erat. Quintus autem Cicero Ciliciæ præfectus, trans Taurum: Marcus in Asia, cis Taurum, ut mittere tabellarios Romam posset.

83:

FVLCIO.] Ut tuis ne desit. 75. 80: VALERIVM: Attici puto debitorem. QVO DIE MYSTERIA: in quem diem incidant mysteria. nam intercalatio ordinem dierum mutabat. sed Atticus, qui Roma propius abesset, intercalationis dies, & dies item reliquos certius nosse poterat. 79:

IN LIBRVM VI. CICERONIS EPISTOLARVM AD ATTICVM,
PAVLI MANVTII COMMENTARIVS.

Ex epist. 1. pag. 84.

D quintum terminalia] Placet AD V. Terminalia: ut sit, die quinto ante terminalia: sicuti, ad V. Calendas, die quinto ante Calendas. SIC ENIM POSTVLAS: hoc si quis traiciat, & post uerbum INSTITVAM collocet; ut ego existimo, non inepte faciat. οἰκονο-

μίαν ΜΕΛΑΜ : οἰκονομικὰ est ordo in re domestica : μεταφωρικῶς hic sumitur pro ordine, quē scribentes seruiamus .

84.

ΜΕΛΑΜ βαρύτητα] Gravitatem, & tolerantiam ; cum ea fero, & dissimulo, quæ ille commisit. sic
 76. Appij uulnera non refrico, sed apparent, nec oculi possunt . LIBERTATEM : quod non omnia Scaptio, quem mihi Brutus commendauerat, cessi. 82 : 83 .

84:

HANC non nulli] Vel HANC interpretare, dissimilitudinem administrationis : uel HAEC corrige .

84:

COEPERAM :] Mea sfonte . SED : DICO ? sed eum nunc quidem minus amo. hoc dicturus fuit . deinde reuocauit se, ne Atticum offenderet Bruti amantissimum . DICO ? dico, quod uolui ? non faciam : & abieci quod eram dicturus, ne te offenderem . MANDATIS : Bruti.

84:

POLLICEBATVR,] Ob acceptum à me beneficium . ILLI : Bruto, cui debebat . 80. PREMI COEPTVS : ut solueret eam pecuniam, quam à Pompeo bellum in ijs regionibus contra Mithridatem gerente mutuam acceperat . TALENTA ATTICA: talentum Atticū aurei sexcenti. IN VSVRAM MENS TRVAM : soluit Ariobarzanes usuræ nomine singulis mēsisbus talenta Attica XXXIII. nec ea tamen in usuram satis sunt. SORTE : pecunia Ariobarzani cre-

dita. ACCVSARE REGEM : qui Bruto non solueret, præsertim cum mihi promississet.

85.

VT pro Glabrione Scauola,] Pro Glabrione pupillo tutor Scauola fœnus, & impendium recusauit aduersus creditores pupilli : ita ego alterum duorum faciam, ut tutelâ Regis, mihi à senatu traditam, renunciem, ac deponam, aut aduersus eius creditores fœnus, & impendium refuse.

85.

DE TVLI :] At supra infraq; (82 : 85 :) dicit. se Scaptio petenti negasse. nisi si duo Scaptij fuere, quod opinor : ut hic in regno Ariobarzanis negotiaretur, ille in prouincia Ciceronis. 83 :

EI : Bruto.

85.

INTERCESSISSE SE] Apparet, quâ pecuniam Scaptius & Matinius Salaminij Romæ derant, eam pecuniam & ipsos mutuam sumpsisse, sponfore Bruto. nam intercedere uerbum est de sponfionibus usurpatum : ut oratione II. in Antonium :
 22 Tantum pro te intercessisse dicebat. & hic pag. 11 : Ac
 22 cersuit ad se, promisit, intercessit, dedit.

85.

VT soluerent &c.] Vt omnem pecuniam Salaminij soluerent : & quoniam per sexennium ea pecunia usi fuerant, eius sexennij centesimas usuras soluerent. DVCTIS : subductis : unde ducere rationes. CVM RENOVATIONE SINGVLORVM ANNORVM : cū anatocismo

anniuersario, idest, ut usurarum centesimarum, quæ solutæ non fuerāt, usuræ cum centesimis simul soluerentur. id enim est renouare fœnus per singulos annos; ut summa fiat, pro centesimis non solutis quantum noui fœnoris sexennio creetur, ducta ratione per singulos annos.

85:

QV AE erat in edicto meo:] Centesima usuræ consistere debuerunt, quas habebam in edicto meo me esse obseruaturum cum anatocismo: consistere autem ab eo tempore, quo tantum pecuniæ depositum fuisset, quantum deberetur ductis centesimis cum anatocismo. id Salaminij uolebant: sed ego postulantibus ut deponerent non concessi.

85:

SI HVC Paulus uenerit?] Si, inquit, acciderit, ut L. Paulus, qui nunc Consul est, Consulatu functus huc Proconsul mittatur: male cum Salaminij agetur: Brutus enim contra eos omnia Scaptij causa impetrabit: quaternas dare cogentur. Erat autem affinis Bruti Paulus, quod eius frater Lepidus Tertullam, Bruti sororem, habebat in matrimonio.

86.

MEO DECRETO &c.] Antiqui libri, quorum mihi copia fuit, omnes sic, Soluta res Scaptio statim quam decretum sit tu iudicabis. uideamus num tueri liceat antiquam scripturam. quod opinor licet. primum interpunge sic: Igitur meo decreto soluta res Scaptio, statim q̄ decretum sit: tu iudicabis: deinde expone: Igitur datum hoc sit à me Bruti gratiæ, ut quaternæ Scaptio soluantur meo decreto, idq;

statim quàm decretum sit : sit inquam res Scaptio soluta : tum decreti mei iudex ipse eris : plane tuo iudicio stare constitutum est : ad neminem prouocabo , ne ad Catonem quidem : quem certo scio, inique decretũ à me, dicturum . te unum inquam decreti mei iudicẽ constitutam : certe, quæ tua est æquitas, decretum meũ probare non poteris, quanquam Bruti causa omnia cupias . patere igitur à me non decerni . Non enim reuera se esse decreturum Cicero dicit, sed utitur quodã simulacro, ut Atticus re ante oculos posita turpitudinẽ cernens excuset eum, quia pro Scaptio, idest pro Bruto non decreuerit .

86.

SEX libris] De Republica , & de optimi civis officio .

86.

CN. Flauio Cn. F.] Legebatur antea , CN. FLAVIO ANNII FILIO: corrupte : nam filij à prænordine patris ostendebantur: Annii autem non prænomen, sed nomen, idest familia . mendosam igitur dictiõnem semper credidi, mutare uero non audebam, cum & à Plinio lib. XXXIII. cap. I. & à Gellio lib. VI. cap. IX. hunc esse appellatum uiderem Cn. Flauium Anni filium . postea Liuij libros percurrrens cum ad eum locum libri IX. uenisssem, in quo Flauium hunc scribam Cnei filium uocat : Cn. F. ego quoque in Cicerone scripsi : itaq; Plinij, Gellijq; locus erit emendandus .

86.

ISTAM tabulam ,] Flauius scriba , cum

populus, qui dies aut nefasti, aut fasti essent, ignoraret, eorumq; notionem à iuriscōsultis peteret, ipse fastos circa forum in albo proposuit, ut, quando lege agi posset, sciretur. quo beneficio populi gratiam, indeq; curulem Aedilitatem libertino patre natus obtinuit. T A B V L A M igitur fastorum .

86.

οὐκ ἔλαθες illud &c.] Est hoc ἐκ τῶν ἀνιγμάτων : nam neque supra, neque infra quidquā est, quo niti cōiectura possit : nec diuinare nostrum est.

86:

IMPERATORE] Appellato . 79.
PHILOTIMI LITERIS : Roma scriptis .
VNAS : quarum est principium, Saturnalibus mane , 78 : ALTERAS : hoc principio , Te in Epeirum , 80 :

86:

MIHI placere :] Vt nubat ei, de quo scribis : quem ex equestri ordine fuisse , proxima uerba declarant. 94.

86:

T V V M V E T E R E M gregem] Mallem de equestri genere, quàm de patritio cogitasses. opinor enim, de patritio discedens Cicero mandauerat . Parrui, inquit, tibi, monenti, ut me in meum ueterem gregem referrem , idest ut cum meis equitibus affinitatem iungerem .

86:

CORRECTA uero epistola Memmiana ,] Quod antea scripseras de Memmio, Pontidiam scilicet nugari, postea correxisti, cum eam certa loqui signifi-

casti. 83 : NIHIL NEGOTII FUIT :
 perducere me in eam sententiam, ut de uno Memmio
 cogitarem . MALO : generum . A' P O N =
 T I D I A : de quo Pontidia sermonem habuit . 83 :
 A D I V N G E S : ad consultationem de Tullia .
 F R A T R I S A P P I I : non puto intelligi de Ap-
 pio Claudio P. Clodij fratre , (hic enim tunc uiue-
 bat) sed de alio, cuius paulo ante mortui hæreditatem
 Aufius adierat . A M O R E M : ut non solum rei,
 quam Appius habuit, sed amoris etiam, quo me uiuens
 persecutus est, hæres Aufius sit. Est autem nota locutio,
 cernere hæreditatem , & hæreditate : utroque enim
 modo ueteres Latini loquebantur . Q V I : Appius
 potius, quàm Aufius .

86.

I N B V R S A .] Cum T. Munatium Plan-
 cum Bursam de ambitu accusauit . epist. fam. 96 .
 131 . & Philippica V. 207 . lex enim Pompeia de am-
 bitu : ut Pedianus docet : & Plancum postea Cæsar
 cum alijs lege Pompeia damnatis restituit . L I B E =
 R A R I S : si de Tullia mea confeceris .

86:

F V R N I I exceptio] Furnium Tribunum pl.
 Ciceronis amicum legem opinor tulisse de rectoribus
 transmarinis , nisi Parthus moueret intra Quintilem
 mensem, eos posse decedere . at id ipsum tempus Cicero
 timebat, ideoq; exceptionē illam minime probabat . uo-
 lebat autem omnino ferri, ut annuo imperio termina-
 to decederent : quod ipse non magis odio provinciæ, q̃
 Parthorum metu cupiebat .

86:

REMOVENDVM QVE censeo] Quod attinet ad otium, & salutem Reipublicæ, nihil eum dissimulaturum putemus. Et hoc adscripsit Cicero, quia cum supra dixisset (60.) Usquequaque, de hoc cum dicemus, sit hoc quasi οὐ τὸ δὲ φοβησίδου: quibus uerbis perpetuum in Pompeio notauit dissimulationis uitium: exceptione hic utendum putauit, cum de communi otio loqueretur. Remoueamus, inquit, ab eo uitium dissimulationis. οἰκονομία: ordo, & dispositio rerum, quæ scribuntur. σχεδιάζοντα: qui scribis non ordine, sed ut quidque in mentem uenit.

86:

SED alter &c.] Frenis egebat Quintus, ut ingenio ualens plus etiam quàm satis esset; calcaribus Marcus, ut tardior. ergo hic Ephoro, ille Theopompo similis, utrique Isocratis discipulo. Suidas.

86:

OBSERVABO,] Quo die Liberalia de more celebrantur, eo die (nempe X V. Cal. Apr.) togam puram Quinto daturus sum. Quoniam autem mutare dies solebat intercalatio, (& intercalatum esset, nec ne, Cicero ignorabat) ego, inquit, Liberalia sic observabo, quasi intercalatum non sit: suo inquam die observabo, quando mihi est ignota intercalatio.

89:83:

86:

IN amoribus est.] Carissimus est. nota locutio. fam. 110: A I V N T E V M: alij, A I V N T S E. malo E V M, ex antiquo libro Bessarionis: idque magis postulat latini sermonis probata consuetudo.

86:

86.

T H E R M V M, Siluium] Vicinarum prouin-
ciarum rectores. B I B V L V M : Syriae Procon-
sulem. S C R O F A : nostri cupidissimus . cui si
daretur occasio , iure posset me laudibus efferre .
L A V T V M N E G O T I V M : egregia mea pro-
uincialis administratio . I N F I R M A N T πο-
λίτευμα C A T O N I S : non ita publicam rem admi-
nistrant, ut Cato iubet. C A V S A M M E A M :
ne patiatur mihi prouinciam prorogari. 77.

87.

D E A M I A N O,] Hi tres, Amianus, Teren-
tius, Meragenes, uidentur Attico pecuniam debuisse .
& quod sequitur, S P E I N I H I L, expono, de exi-
genda pecunia . D I O N Y S I V S : Ciceronum
magister, tui amantissimus, qui adest , & rem tuam
mecum curat. N V L L V M V E S T I G I V M :
hominem conuenire uolebam, ut agerem de tuo nomi-
ne . non modo non potui , sed nec ullum eius uesti-
gium agnouit .

87.

M E R A G E N E S certe periit .] Attici de-
bitor est, ad inopiam redactus . P E R I I T : decoxit,
perdidit omnem rem : ut de pecunia tua prorsus a-
ctum sit . M A N D A V I : dedi negotium , ut ,
quod de Rhodio scripsisti , ageretur.

87.

L A N C I B V S &c.] Iocus , quia scripserat
Atticus, uasis fictilibus se esse usurum . Quid, inquit,
cogitas ? in lancibus ex splendidissimis canistris oluscu-
la apponebas , ijsq; nos pascere solitus es, cum praeterea

COMMENTARIUS

nullum esset obsonium : in uasis fœtilibus, quæ humilio-
ra sunt, quid appones? certe uiliora esculenta. IN-
FELICITATIS : quasi infelicitatem quærat,
qui tam frugaliter cogitet uiuere.

87.

REPERTVROS :] Ii, quibus mādani, pol-
liciti sunt se reperturos. 82.

87.

INEPTAS] Scripsit enim, ut ex Axij literis
cognoui, confectum per se Parthicum bellum : cum nō
ita res sit. 81.

ALIQUANDO COM-
MOVEATVR : aliquando Parthici belli curam
suscipiat. quod non esse confectum ex Bibuli literis
intelliget, contra q̄ Cassius scripsit. 81.

SVSTI-
NEBIT : bellum, & impetum Parthorum : quibus
ante q̄ in meam prouinciam perueniant, per Syriam,
prouinciam Bibuli, transeundum est. QUID IL-
LO FIET : antiqua locutio : ut in epistola ad Te-
rentiam, Quid Tulliola mea fiet? fam. 235.

QUADRINGENARIAS : quadringentis
militibus in cohorte, armatura Romana. quod sequi-
tur, ∞ ∞, significari duo millia, supra docuimus
narratione de numerorum antiquorum notis. IN
NOSTRA PROVINCIA : non cui ego
præsūm, sed in prouincia populi Romani. 81.

87.

PRAETER illam exceptionem,] Exceptio
erat ex prouincialium cōmodo contra publicanos, id est
contra ordinē equestrem. nam publicani omnes equi-
tes. intulit autem, IN ORDINEM NO-

STRV M, quia & ipse, & Atticus equites . publicanis autem ferè semper cum prouincialibus negotium erat è uectigalium exactione . & Bibulus equitibus infensus, quia Casarem inimicum suum magno beneficio deuincti studiosissime obseruabant . Suetonius .

ἰσοδυναμοῦσαν: exceptionē similem, quæ prouincialibus magis, quàm publicanis consulat, translata in meum edictum ex edicto Mutij Scauolæ Asiæ Proconsulis .

77. & fam. 17: 87:

EXTRA QV A'M] Cū in pactiōibus prouincialium & publicanorum multa fierent contra fidem bonā, Bibulus in edicto suo scripserat, se non statutum tabulis pactiōum . hoc idem Cicero, sed rectius, his inquam uerbis γενικῶς : Extra quàm si ita negotiū gestū est, ut eo stari non oporteat, ex fide bona . EXTRA QV A'M : cū hac exceptione . EX FIDE BONA : ut ex bona fide cōuenit . rectior autē Ciceronis exceptio, quia neque pactiōes, neque aliud quidquam nominatim, γενικῶς omnia complexus est : Bibulus autem de pactiōibus expresserat, graui præiudicio in ordinem equestrem : nam si pactiōes non seruarentur, magnum in eo damnum publicani facerent.

87:

OMNIA de publicanis :] De omnibus controuersijs, quæ inter publicanos et prouinciales possunt existere . MAGISTRIS FACIENDIS : magistrōs auctionum intelligit : de quibus in epistola I. VENDENDIS : ut ex edicto primum à creditōribus possideantur bona; deinde, magistris factis, uendantur .

87:

PEREGRINIS] Non Romanis, sed peregrinis, id est suis. 90: NVGATORIBVS: leues, inquis, erunt iudices, siquidem Græci erunt. quid refert? ipsi tamen ita exultant, quasi summum à me beneficiū acceperint. VOSTRI: qui Romæ iudicant. εἰρωνικῶς dixit. MANCIPEM: quasi non grauis iudex esse possit, qui ob quæstum publica cōducatur, uel emat.

87:

NE cui molesti sint:] Acerbiore uectigalium exactione. itaque hoc accidit παραδοξότατον, id est maxime præter opinionem: ante enim molestissimi provincialibus publicani.

87:

VSVRAS eorum,] Quas provinciales ex actione publicanis penderent, donec debitum uectigal solueret. quod & Seruilius cognomento Isauricus, Cilicie Proconsul, ratum esse uoluit. ego autem (inquit) provincialibus amicior: qui usuras, actionibus adscriptas, non seruo: sed diem statuo satis laxam, qua uectigal publicanis debitum soluant: quam ante si soluerint, ad uectigal usuras tantum centesimas addent: si non soluerint, tum, quæ actionibus adscriptæ sunt, eas usuras soluant. quod ne accidat, consulto diem statuo satis laxam, quo possint matura solutione usuras illas intolerabiles effugere. CENTESIMAS DVCTVRVM: hoc seruaturum, ut centesimas duntaxat cum uectigali soluant publicanis. quod illis multo erit facilius, quàm si usuras illas, quæ actionibus adscriptæ fuerant, centesimis uidelicet non cōparandæ, ex

instituto Serviliū cogerentur soluere. EX PA-
CTIONE: solvant, ut pactionibus adscriptū est: ad-
scriptū autem erat gravissimū fœnus: quod servauerat
Procōsul Servilius. 87:

SOLVUNT tolerabili fœnore:] Solvunt
uectigal iam ante debitum, cum centesimis: quod est
fœnus tolerabile. 87:

SI ILLAM iam habent] Cavalcantis liber
ILLA, etiam alter antiquus. mendum tamen rema-
net in particula SI. sequitur tralatio à mensura, co-
piam significans. publicanos ualde uerbis orno, crebro
inuito. μηδ' ἐν αὐτοῖς: nihil ipsis tribuo: quamuis
eos habeam in delicijs, nihil tamen ipsorum causa fa-
cio, quod factum reprehēdi possit. RELIQUA:
quæ perficiunt grācam sententiam.

83.

DE statua Africani,] Quam Metellus posuerat
omissa Censoris subscriptione. ὃ περὶ αὐτῶν ἀσυνκλά-
σων: quasi dicat, scribis ordine perturbato. quod su-
pra dixit, Te enim sequor σχεδ' ἰάζοντα. IPSVM:
ipsa res, σχεδ' ἰασιμὸς tuus. uel, ME IPSVM, ipsa
me perturbatio οἰκονομία.

88.

SCIPIONEM hic Metellus] P. Scipionem
Africanum minorem; quem Paulo Aemilio genitum
P. Scipio, Africani maioris filius, adoptauit. Metellus
aut, de quo loquitur, est Q. Metellus à Q. Cæcilio Me-
tello Pio adoptatus, cū ex gente Cornelia esset: itaq; Me-
tellus Scipio nominatur à Pediano in argumēto Milo-
nianæ, et in S. C. quod insertū epistolæ mittit M. Cælius

ad Ciceronē. fam. 117: AD OPIS: adē. è græcis fontibus figura derivata. SERAPIONIS: Scipionis Nasicæ, à mancipio Serapione cognominati ob similitudinem formæ. Florus lib. LV. Plinius, Valerius Max. SI SECVS EST: si aliter est, atque ego scripsi in libris de Rep. BELLE ἢ πόρνευας: acute, nec sine causa dubitasti, utrum de Flavio & fastis ita sit. 88.

Τὸν τῆς ἀρχαίας] illum ex ueteri comædia celebrem. Horatius Sat. IIII. lib. I.

Eupolis, atque Cratinus, Aristophanesq; poetae, Atque alij, quorum comædia prisca uirorum est. ERRAVIT: de Eupoli. NON DIXIT: dixit & Valerius Max. ΤΟ ΦΑΜΙΛΙΑΡΙ: ex assidua lectione.

88.

XXDC] Quæ Philotimo soluta sunt à debito: re meo. RELIQUA MEA: quæ mihi reliqua debebantur.

88:

Τί λοιπόν?] Quid superest, quod ad te scribam? INAVDISTI: huius uerbi uis hæc est, ut nō nisi de rebus occultis usurpetur: ut in epistola ad Pætum: Aquini & Fabrateriæ consilia sunt inita de me, quæ te uideo inaudisse. & apud Plautum, aliosq; eiusdem generis sunt exempla: ut legentes ad usum latinæ locutionis obseruauimus. NIHIL EIVS MODI EST: non est, ut quidquam inaudire potueris à me turpiter commissum: nihil enim committo. πολλοῦ γε καὶ δ' αἶ.

88:

PROBE respondiisse.] Cum respondisti, te nō

putare, pantheras mandato meo quari, ut ad Celiū mit-
 tantur. 81: FIDENTIVS: nam cum dixisti,
 TE NON PVTARE, non satis fidenter respō-
 disti: uellem affirmasses, non esse cur pantheras Celio
 collegæ suo, seorsum ab ipso uenationem adornanti, su-
 spicetur à me missum iri. CELIVS LIBER-
 TVM: M. Celius Rufus, Aedilis Curulis designatus
 cum M. Octauio, Philonem libertum miserat. fam.
 118: SED A' CIVITATIBVS: sic in an-
 tiquis libris. puto rectius ET DE CIVITATI-
 BV S, literarum mutatione parua: siquidem pro
 SED ueteres librarij scribebant SET: item IT,
 QUIT, pro ID, QVID: aliāq; huius generis mul-
 ta. scripserat ad Ciceronem Celius, ut & pantheras
 sibi mitteret, & M. Feridiū agros, (fam. 119:) qui
 ciuitatibus fructus penderent, immunes esse uellet. De
 agris respondet Cicero: In mea prouincia nihil cuiquā
 adimitur, nisi si quid quis debeat: nam creditoribus
 ut satisfiat, uolo. itaque non est, quod petas, ut ciuitati-
 bus adimam fructus, qui ex agris capiuntur. ac miror,
 cur petas: cum Romæ audire possis, nullum in mea
 prouincia nūmum, nisi in æs alienum, erogari. quod si
 non auditur, meāq; sunt obscura facta, ut tanquam in
 tenebris lateam: moleste fero. NEC MIHI
 CONCILIARE: pecuniam enim qui uel sibi,
 uel alteri non debitam conciliaffet, legibus tenebatur.
 NEC ILLVM CAPERE: significatur, inter
 Feridium & Celium conuenisse, ut, si Feridius à Celio
 Ciceroni commendatus, de immunitate agrorum impe-
 trasset, Celio pecuniam eius rei causa numeraret. quod

quidem flagitij nemini esse committendum, minime uero omnium Celio, cui pecuniā capere liceret eo minus, quòd crimine repetundarum accusasset C. Antonium. ILLVD AVTEM ALTERVM; de pantheris. CIBYRATAS: ab urbe Cibra, homines uenandi studio deditos. fam. 119.

88:

MAGNA in gratia] Quia scripsisti ad eū, me scripsisse ad te, mirificum illum esse. 77.

88:

MANDAVIT,] Ante q̄ Roma discederes. QVEM IAMPRIDEM NVNQVAM VIDET: supra tamen 78: dixit, Quā nunquā uidi: ut uideatur hic quoque legendum, Quē nunquā uidit. ASCRIBITO: cum Romā ad uxorem tuam Piliam literas mittes. 88:

LITERAS daturum pridie Cal. Ian.] Locus ex epistola Attici: qui Ciceroni memoriam attulit clarissimi iurisiurandi, cum scilicet pridie Cal. Ian. iurauit Remp. à se esse seruata. epist. fam. lib. V. 60: & in oratione pro Sylla, in oratione pro domo. PRAETEXTATVS: cum effeci, ut summa Tribuni plebis Metelli Nepotis iniuria summo mihi esset honori. Prætexta magistratuum toga, & puerorū ad annū XVII. 88:

PARIA paribus] Qui in scribēdo nihilo sum ornatioꝛ, q̄ tu es. 89.

POTVIT Luceius Tusculanum,] Vendere. nisi forte sibi retinet animi causa: solet enim ibi se cū suo seruulo tibicine oblectare. EXPEDITOS:

molestia æris alieni. QVIBVS OMNIBVS EST : in quos omnes conuenit illud Homericum ; αἰδέσθην etc. quodd pecunias in iudicio , cum propter æs alienū cuperent, tamen deterriti metu nō acceperunt.

89.

DE MEMMIO] Exule reducendo. & exulabat de ambitu condemnatus . Appianus lib. II.

CVRIO : C. Scribonius Curio Tribunus plebis . fam. 114 :

89.

NOMINE,] Pecunia ab Egnatio exigenda.

89.

IN mensem Martium] Vide 80.

89.

GENVARIOS] Nummos Genue cufos , quæ erat in Casaris prouincia . TALENTA ATTICAL : summam pecuniæ subiecit, cum genus posuisset. EXTORSISTIS : ad Marathonis ædificationem. ODIVM POMPEII : prorsus hæc non conuenire uidentur in Pompeij personam . si quid opis afferrent ueteres litri, mallem P O = SIDONII : qui moleste ferret à Casare pecuniam Athenienses abstulisse ad Marathonem ædificandum , quam ipse suis Rhodijs datum iri non dubia spe crediderat. SVOS : quos suos certo putaret . COMEDISSE , auide præripuisse.

89.

IN MERITO reædificando] IN MARATHONE AEDIFICANDO, esset apertius, nec αλογον , ut opinor : scribit enim Tranquillus , Italiæ, Galliarum, Hispaniarum, Asiæ quoque, et Græ

cia potentissimas urbes Caesaris munificentia præcipuis operibus exornatas. DILIGENTIOREM: uobis instantibus. 89.

CVRIO] Tribunus pl. NEQVIOREM: uerbum proprie usurpatum de hominibus luxu diffluentibus. 89.

VINDVLLVM:] Aut libertum Pompeij Magni, ideoq; patroni nomine utentem: aut gentilem. QVÆ RES: quæ hereditas. liberti enim patronis, & patroni æque libertis hæredes erant, cum aut intestati, aut sine filiis obiissent. sin gentilis erat, de gentilitia hereditate accipiemus.

89:

LAGVNCVLAE] Clarius, IMAGVNCVLAE. Bessarionis liber LANGVNCVLAE. HOMINIS BRVTI: ioco significat, Brutum re uera brutum esse, qui uedio utatur. & argute HOMINIS BRVTI, quasi non homini magis, quàm bestiae similis esset. &, LEPIDI, plane hominis lepidi, si quidem hæc de uxore ferat. ILLIVS LEPIDI: subaudi, vxoris: usitata figura: ut, Terentia Ciceronis, Mutia Pompeij. Ex sororibus Bruti alteram habuit in matrimonio M. hic Lepidus, postea Triumuir cum Antonio, & Octauiano; altera C. Cassius, is, qui Caesarem occidit.

89:

προπύλαιον Eleusine facere.] Per amicos uidelicet: nam Appius iam ad Urbem peruenerat. προπύλαιον autem, ut esset in urbe celebri monumentum nominis sui. ID IPSVM: te putare, nos ineptos fore, si

προπύλαιον Academiae fecerimus. I P S A S: ipsam urbem. nā Eleusin non tam Athenis propinqua, quā Academia, quæ propemodum in portis erat.

89:

P O S T Leuētricam pugnam] Post pugnam, qua Clodius à Milone apud Bouillas cæsus est. Leuētricā cur uocet, minus notū, nisi forte quia memorabilis ē Clodij nece, ut illa ē Spartanorū & Cleombroti Regis occisione. D I E 20. recte: tot enim dies à Clodij nece (is III. Cal. Febr. est interfectus, Pompeio Consule) numerantur ad hunc diem. ut scripta sit epistola ad III. Nonas Martias, Cōsulibus L. Paulo, C. Marcello, altero post Pompeij Consulatum anno. 74:

Ex epistola II. pagina 89:

AB CINCIO] Romæ res Attici curante.
ID CONSILIVM: consilium Quinti fratris de dimittenda Pomponia Attici sorore. Statius autem Quinti libertus. ILLVM AVTEM: Quintū.
DE ISTIS REBVS: de quotidianis litibus cū uxore. 68: MILITIA'VE NOSTRA: militiam uocat, quia cum agmine armato proficisceretur. uide 78: NEC SATIS EST &c. non mihi satis est, me tibi eum præstare, qui esse debeo: curam etiā suscipiam, ne quid ab illo secus, quā uolumus, fiat. SOLEO HORTARI: ut ista sedet inter patrem, & matrem.

90.

NEQVAM,] Inconsiderati, indiligentis, qui temere scriberet, quidquid in buccam.

90.

IN Trophoniana Cheronis narratione] Cheronem loquentem induxerat Dicaearchus in libris περὶ τῆς εἰς τροφωνίου καταβάσεως. Athenaeus. MARE TAM SECUTI: cum urbes aedificarent.

90.

DE isto Dicaecho] Glossema DICAEARCHO suspicor. NON MINUS BENE &c. dignum, cui crederetur, ita Dicaearchum putabat, ut tu C. Vestorium, ego M. Cluuium. Et quoniam M. CLUVIO primi correximus; nostra correctio si cui minus probabitur, huic opponemus duorum antiquissimorum exemplarium auctoritatem, Causalcantis, & Bessarionis. quam nos eo facilius secuti sumus, quod & Vestorium Attici fuisse amicissimum, & Ciceronis Cluuium, utrumque Puteolanum, ipse nobis Cicero narrat tum in his epistolis tum in iis, quas posterior aetas titulo Familiarium inscripsit. LEPREON: qui potest esse maritimum, cum Arcadia sit regio mediterranea? Tene autem, Aliphera, & Tritia, maritima oppida, ideo putabat Dicaearchus antiqua non esse, quod Homerus τῶ τῶν νεῶν καταλόγῳ, cum naues enumerat è Peloponneso discedentes, mentionem istorum non facit. TRANSTVLI: in libros de Republica. de quibus 86.88. VT HABEAS: ut corrigas: nam Phliuntios non recte scripseram, analogia deceptus, quod ut ab ὀποῦς, σιποῦς, ὀπούντιοι, σιπούντιοι, item Phliuntios à φλιούς deduci putaueram.

90:

PRAETER Cilicia.] Asiaticarum igitur

diocesum, non Cilicenum, forum egit. 82. & sam.

228. SVIS LEGIBVS : uide 87:

90:

IPSORVM furta Græcorū] CUR IPSO= RVM ? quia Romani magistratus fuerant iuri dicundo : pecunijs autem publicis administrandis Græci ipsi præerant. primus autem Cicero permisit, ut ad ius dicendum suis etiam legibus, iudicibusq; uterentur : cū antea Romanis legibus ius dicerent Romani homines, aut Proconsul ipse, aut ab ipso dati.

90:

REDDIDERVNT.] Debitas pecunias. Vectigalia autem publicani quinto quoque anno de Censoribus redimebant : & quinquennale spatium lustrum dicebatur. Varro.

90:

EX ILLA VETERE militia.] Quèd me iam pridem antelucanis ambulationibus consuetudo assuefecit, cum ita excitabat exercebatq; ambitio, ut in bello milites uictoriæ cupiditas.

91.

EMERENTVR.] Annua prouinciæ administrationis terminatur. sic emeritum annuum tempus (95.) pro confectum. & emerentur proprie stipendia militibus. CVRIONIS NOSTRI: Tribuni plebis : qui S. C. fieri de prouincijs non patiebatur. TE VIDEBO : quia nihil noui de prouincijs decernetur : itaque utar ea conditione, qua profectus sum, ut annuo imperio terminato reuertar.

IN mea prouincia] Cum Salaminij. RE= GNO : Ariobarzanis . 85 . TVRBVLEN= TIS IN REBVS : cum penè ciuilibus insidijs oppressus est . 80 . fam . 242 :

A' PROXIMA quidem syngrapha,] Quid, si, A' PRIMA QUIDEM SYNGRA= PHA? ut centesima ducerentur & à prima syngra= pha, et cū anatocismo. NEC PERPETVIS: nec sine fœnoris renouatione, sed ut & ipsæ à Sala= minij soluerentur, & ipsarum item usuræ, ducta ra= tione per singulos annos quantum è centesimarum fœ nore noui fœnoris crearetur . ita centesimæ non perpe= tuæ ducebantur, sed renouatæ quotannis : quod supra dixit, cum anatocismo . 83 . 85 . QVI AIS : qui uerū est id, quod scribis? & c . HABEBAT IN SYNGRAPHÆ : non simul stant, uelle aliquid perdere, & habere quaternas in syngrapha, quod est hominis præter modum cupidi . FIERI NON POTERAT : etenim erat interitus ciuitatis . 83 . EGO PATI POSSEM : qui in edicto transla= titio, centesimas me obseruaturū, habere, cū anatocismi anniuersario, nihil ultra . 83 . AVLI LEX : Auli Gabinij .

DE ITA sumpta] De uersura . uetabat lex Gabinia ius dici, hoc est, debitores in iudicium uocari à creditoribus de pecunia, quam uersura facta sumpsis= sent . id ob eam causam, ne prouinciales homines Romæ uersuram faciendo contererentur . IVS DICE=

RETUR ISTA SYNGRAPHA: ut Salaminij Scaptio & Matinio non soluentes iudicio cogi possent. 91.

HABET iuris idem,] Ista syngrapha nihil habere debet præcipui iuris, sed idem, quod cæteræ, hoc inquam, ut obseruentur centesimæ cum anatocismo. tantum enim senatus decreuit, ut ne'ue Salaminij, ne'ue ijs, qui dedisset, fraudi esset, iusq; diceretur ex syngrapha inter Salaminios & fœneratores facta: quod sine S. C. non potuisset, lege Gabinia uetante: ergo hoc senatus decreuit, ut & dantibus & accipientibus caueretur: id non decreuit, ut fœneratoribus exigerentur quaternæ: quod Scaptius postulabat. 83. 85.

91.

ORDINE] Sapienter. inde ductum, quod in ordine consideratio inest, & in consideratione sapientia. sic Philippica III. 191. Recte, atque ordine, eq; Rep. fecisse, & facere.

91:

SPARTACO] Qui seruile bellum excitauit. TENERA INSULA: imbelli, & delicij potius, quam armis, dedita: quã uel paucis equitibus posset Scaptius ad lubidinem uexare. contra dixit Virgilius, Scipiadas duos bello.

91:

NEGOTIATOREM neminem] Præfectum haberemus. 82: 85.

91:

CUR potius, quam cohortes?] Fingit se mirari, cur Scaptius, cum pedites minore impensa possit alere,

equites tamen malit : sed occulte significat, Scaptij consilium esse, ut equitibus ad extorquendas pecunias, insulamq; diuexandam utatur . quod peditum non ita firmo praesidio minus auderet . Et de peditibus C O = H O R S dicitur, de equitibus T V R M A. itaque in oratione pro Marcello pedites equitesq; significat, cum inquit : Huius gloriae Caesar, quam es paulo ante adeptus, socium habes neminem : nihil tibi cohors, nihil turma decerpit.

91:

NEPOS] Is est, qui rem temere profundit. sed est in Scaptium ironia, qui, non quia nepos esset, sed quia rapinas & uim cogitaret, ideo turmas mallet, q̄ cohortes. PRINCIPES: Cypri. S C I O: εἰρωνικὸς : ex hoc, inquit, iudica, num uelint, quod ad me Ephesum &c. EOS LIBROS : quos de Republica, & de optimi ciuis officio scripsi . 86. S C R I P S I S S E T E A D M E : ut equites Scaptio ad cogendam pecuniam darem.

92.

H I C omnia facimus,] Ne, à Dolabella accusatus, prouincialium hominum testimonijs oppugnetur. 22 Epist. fam. 40. ad ipsum ita scribit : De me tibi sic pro 22 mitto, atque confirmo; me pro tua dignitate in hac pro 22 uincia, cui tu praefuisti, rogando, deprecatoris; laboran 22 do, propinqui; auctoritate, cari hominis apud ciuita 22 tes; grauitate, imperatoris suscepturum officia, atque 22 partes. H O N E S T E T A M E N : quatenus honeste possum. quasi essent non nulla, quae fieri pro Appio non honeste possent. N E C E N I M I P = S V M O D I M V S : quanquam & inimici mei frater

frater fuerit, & inimicus ipse. BRVTVM :
 Appij generum. fam. 32. POMPEIVS : cuius
 filius Appij filiam habebat in matrimonio. fam. 32 :
 QVAESTOREM : quē postea decedens provinciae
 praefecit. fam. 26. 92.

PAMMENIA illa] Quae acta sunt de do-
 mo pueri Pāmenis. supra 80: CORCYRAEA :
 quā Corcyra dedisti. 92.

POTENTIAE Vestorij.] Cui controuersia
 fuerit cum homine tam fatuo, tam nullius consilij. Hic
 est Sempronius Rufus, qui Rufio per irrisione uocatur
 69. idem qui in epistola M. Celij, fam. 116: CAE-
 CILIAM : Attici filiā. LITERIS : cum Romā
 scribes.

Ex epistola IIII. pagina 92.

IVVARE posses :] Non ideo scribendum ad
 te fuit, quōd me iuvare posses : quippe res dilationem
 non fert: tu autem ab Vrbe longe abes. 80. 81.

92.

πολλὰ &c.] Quid significat ? hoc: magnum est
 intervallum : multa interiacent .

92.

NEMO igitur potior:] Neminem igitur fra-
 tri deo praeferre, si honos est. fratre mihi nemo debet
 esse potior. Alij BONVS pro HONOS, contra
 ueteres libros Canalcantis & Bessarionis, nec mihi satis
 probata sententia. PONTINVS : qui erat &
 Praetorius, & triumphalis. EA LEGE : ut, cum
 uellet, à me discederet.

92.

QVÆSTOREM] Celius non dum uenerat. Messinium igitur intellige. de quo & 94. 95.
SAGAX : quæro dictionem, quæ uituperet.
nam sagacitas neque uitium significat, neque laudem.
RAPAX, aut quid simile, cum sententia congrueret : sed libri ueteres, SAGAX. ut fortasse referri possit ad furta : quasi, prædæ latentis callidus indagator.

92:

ANNVVS decretus] Mihi ad annuam prouinciæ administrationem. cuius anni cum iam circumactus orbis sit : (adest enim dies ad decedendum constituta, III. Cal. Sext.) frater publico sumptu destitutus, qui tantum bellum suslinebit ?

92:

FRATREM;] Cum bellum periculosissimū impendat. NVGARVM ALIQVID : leuem hominem Messinium. nō pius, si fratrem relinquo : non diligens, si Quæstorem, rei militaris expertem. nam si fratrem relinqueret, esset quidem diligens, at non pius. 94.

92:

TVA prouincia] Tua Epeïrotica negotiatio.
THESPROTIAE, ET CHAONIAE : rebus tuis curandis in Thesprotia, & Chaonia : quæ sunt Epeïri loca. CONVENERAM : reuerterat ex Asia in Ciliciam, in qua fratrem hibernis præfectum reliquerat, sed cum tamen non dum conuenerat. 81: SI ID PLACERET : si mihi placeret, eum prouinciæ proponere. QUID VELLET : utrum mihi placeret, relinquere, nec ne.

SATISFACTVM: quod difficillimum est, provincialibus simul & publicanis satisfacere. 87:

RES GESTAE: quas enumerat 77. & fam. 23.

245.

92:

CLAVSULA difficilis in tradenda provincia.]
Hoc extremum non facile possum explicare, quis me decede te provinciae praeficiatur. 92:

CERTIORA] Qui ab Vrbe propius absis.

92:

DE Curione, de Paulo:] C. Scribonio Curione Tribuno plebis, L. Aemilio Paulo Cōsule, utroq; Caesaris causam defendente, accepta grandi pecunia. VI =
CEM: quod publicam causam deseruerint.

93.

CONTENTVS non fuit.] Quaternas ceteras mas postulauit. 83.

93.

IN Pompeium &c.] Ariobarzanis creditorem. 84: PROLIXIOR: faciliior, liberalior. unde proluxa & benefica natura, in epistola ad Appium: nec alibi semel, & ferè in hanc sententiam. PER IPSVM: ipsius Pompeij causa. PRAESTARE: praestare aliquem dicimus, cum effcimus, ne quid is committat, secus quam uolumus. ut ad fratrem lib. I. In hac custodia provinciae non te unum, sed omnes ministros imperij tui socios, & ciuibus, & Reip. praestare debes. & ad eundem lib. III. Ego Messalam Caesari praestabo.

93.

LIBERIVS] Maneo in mea ueteri sententia, ut LIBERALIVS corrigendum sit: non correxi tamen, quia libri manuscripti in dictione LIBERIVS

consentiunt. PROMISSA : Pompeio promissa, Bruto curata. IN APPII NEGOTIO : quem à Dolabella accusatū, omnibus officijs, Bruti maxime causa subleuavi. 92. & fam. 40: QVOD LABOREM : quid est igitur, quod animum meum sollicitet, cum in Ariobarzane, & in Appij negotio cumulate Bruto satisfecerim? sollicitat quod proxime scribam : in quo uereor ne Bruto satisfactum non sit.

93.

AMICOS habet meras nugas,] Dubitatur, cum AMICOS dicat multitudinis numero, cur proxime unum nominet M. Scaptium. Dubitantibus responderetur, plures nominari, primum M. Scaptium, deinde alterum Scaptium, postremo Caium. nam quod non omnes accusandi casu subiecit, figura est Ciceroni usitata, ut 90: His ego duobus generibus facultatem ciuitatibus ad se are alieno liberandas dedi : uno, quod omnino nullus in imperio meo sumptus factus est. Hic cum expectari uideretur ALTERO, quod VNO responderet; attende, quid subiecit. Hac autem re, incredibile est, quantum ciuitates emerferint. accessit altera. mira erant &c. MERAS NUGAS : leues homines, & quos amicorum numero habere Brutus non debeat. M. SCAPTIVM : in Bessarionis libro MANIVM SCAPTIVM. supra tamen de M. Scaptio legitur, non Manio, 82: 85. Nam quod alij Matinium ex Manio faciunt, necessariā correctionem putantes : mihi secus uidetur: tantum enim eos nominat, quos re cognitos meras nugas appellare potest, duos Scaptios, & Caium : Matinium dixit 82 :

non nouisse . prater ea iam ostendi, non esse cur mute-
tur, cum dictio AMICO S. inferiora spectet . hoc
addam, obseruasse me, in antiquis libris Manium saepe
esse, ubi in impressis Marcum: contraq; non nunquam,
ubi in his Manium, in illis Marcum, ut in libro de se-
nectute. addam & hoc, quod fortasse non nullis alie-
num à proposito uidebitur, ego tamen gratum fore pu-
to ueterum monumentorum studiosis: Manium tam
prænomen esse, quàm Marcum; deriuatum à mane,
ut & Lucium prænomen à luce. & ut à mane Ma-
nius prænomen, à Manius Manilius nomen: (nomen
pro familia usurpabatur) sic à Luce Lucius, à Lucius
Lucilius, nomen à prænordine. Et quoniam, ut diximus,
in duobus prænominibus Manio & Marco manuscri-
pti libri saepe dissentiuunt ab impressis: inde natus error,
quòd prænomina ueteres ferè una litera significabant:
ut diuinandum fuerit, M. utrum significaret, Manius,
an Marcus. 93.

ME seruaturum,] Ne præfecturam negotianti
darem. 81: 85. 93.

NOLUIT?] Contentus enim centesimis &
anatocismo Scaptius non fuit. 83. 91.

SCAPTIO,] Is est, de quo 85. TRIBV-
NATVM: militū. 93.

CAIVS] Bessarionis liber, GAIVS. forte,
GA. VIVS: ut sit is, de quo 85. P. CLODII
CANIS: cum Clodius uiueret. tamen amicum &
asseclam inimici mei ornare uolui præfectura, rogatus
à Bruto. sic in oratione in Pisonem, Clodianum ca-

nem appellat Sextum Clodium.

93:

SI IN præfectis habuissem,] Apparet, Cicero-
nem Caij opera usum non esse, cum tamen ei præfectu-
ram detulisset.

93:

CVLEOLVM uix auderem] Fam. lib.
XIII. 220: scribit ad L. Culeolum provinciæ præfe-
ctum: sed eū hic significari, mihi nō fit uerisimile: Cu-
leolum aliū, nullius pretij hominem, uidetur intelligere.

93:

PETERE cibaria?] Quæ præfectis de publico
dabantur.

93:

OPERATIONE] Reponunt non nulli,
ORATIONE: quod languidius uidetur. operatio
ualet turpis instigatio.

93:

DE Appio,] Cum Appium socerum suum mihi
commendat.

93:

GRAVIVS autem] Sine dubio sumptum ex
ueteri poeta: & forte ita scribendum,

Granius autem:

Non contemnere se, & Reges odisse superbos. ut Gra-
nium, falsum hominem & dicacem, cuius mentio in
libro de claris oratoribus, poeta nominet, ita dicere so-
litum, Ego neminem contemno, ne me quidem, sed su-
perbos odi. Vides igitur Attice, superbiam ex illo uersu
non amandam. IN QVO: cum ad me tam ar-
roganter scribit.

93:

INSCRIPTAM patri suo:] A te missam.
APERIRE: ante quàm ad Quintum patrem mit-
tatur, is autem, Cicerone in Asiam proficiente, præ-

fectus in Cilicia manserat. 81 : DE SORO =
RE: te audisse, illum uelle sorori tuæ Pomponiæ nun =
tium remittere. NIHIL FORE ALITER,
AC DECEAT : diuortium non futurum.

94.

NIHIL amplius.] Alij sic interpretantur :
Hortensium filium non reprehendi, ne patrem offende =
rem. quasi uero patres reprehendentibus flagitiosos fi =
lios irasci aut soleant, aut debeant. Ego potius sic : ad
cœnam uocaui, quodd esset Hortensij filius: alijs eum offi =
cijs non sum prosecutus, ne pater, cui scio odiosum, inui =
sumq; esse, moleste ferret, quasi ipsius iudicium repre =
benderem. odit enim Hortensius orator filiũ, quàm diu
uixit: heredem tamen moriens reliquit. Hac Valerius
Max. lib. V. cap. IX 94.

NE offendam patrem,] Si filium habeam in co =
mitatu meo. MODERABOR : si comitem
effugere non potero; quod reliquum erit, ita eum tra =
ctabo, ut intelligat pater, quem ipse oderit, nec à me di =
ligi. 94.

SI nihil fuerit,] Hic uidetur legendũ, ETIAM
SI NIHIL FVERIT. Bessarionis liber pro
FVERIT habet FIERI.

Ex epistola IIII. pagina 94.

DISCESSVS noster,] Si à fratre seiũgar.

94.

DE Tullia mea :] De matrimonio 86:

94.

DE literis meis.] Ad senatum, supplicationis

AA iiij

honorem postulantibus.

94:

ὁ ἀπελευθέρους] Libertus Philotimus. πέφυρα =
 κέναι τὰς ψήφους: rationes miscuisse, turbasse, id est, mi-
 nus bona fide egisse in emptione bonorum Milonis.
 κροτωνιάτου: Milonem designat, Miloni Crotoniata, ci-
 ius insignis fortitudo fuit, simillimum. Ἐ τυραννοκτό-
 νον appellat, quia P. Clodium, perniciose molientem,
 occiderat. μή τι νοήσης: ne quid intelligas. hoc græ-
 ca uerba significant: ego tamen aliquid desidero, ut po-
 tius, Ne quid non intelligas, dixerit. neque enim aper-
 te scribebat, sed μυσικώτερον. αὐτ, μή τι νοήσῃ: ne quid
 resciscat Philotimus. εἰς δ' ἥπου: placeret, ἐν δ' ἥπου,
 nisi ueteres libri repugnarent. esset enim ἐν δ' ἥπου τοῦ-
 το, hoc quidem unū.

94:

QVANTVM uereor,] De rationibus à Philo-
 timo minus sincere administratis. AGMINE: mi-
 litū. 78:

Ex epistola V. pagina 94:

QVAM SI domi esses:] Quàm si esses Ro-
 mæ. Ἐ tamen minus à me aberas, in Græcia cum
 esses.

94:

QVAM argutissimas] Quæ omnia persequan-
 tur diligentissime. Ita locutus est M. Celiū epist. fam.
 III. Data opera parauī, qui sic omnia persequeretur,
 ut uerear, ne tibi arguta nimium hæc sedulitas uideat-
 ur. Deductum nomen ab arguo: quod est indico: ut
 argutæ literæ sint, nimiam diligentiam indicantes: Ἐ
 nimium arguta sedulitas, nimiam diligentiam ostendens.

94:

ἐξ ἁπλῶς ἐπταλόφου &c.] Ex urbe septicolli scripsit ad me Camillus æs alienum uxoris meæ: ipsam tum ex bonis Crotoniatæ debere mnas XXIIII, & ex bonis Cherrhonesiticis XXVIII, & ex quibusdam bonis hæredem fuisse DCXL: tum uero eam ne obolū quidem dissoluisse ex omni ære alieno Calendis alterius mensis: eiusdem uero libertum, cognominem patri Cononis, in uniuersum nihil curasse. hoc igitur primum, ut omnia seruentur: alterum uero, ut ne usuras quidē floccifacias, quæ ducendæ sunt ab ante dicta die. de minis quotcūque ei expensas tulimus, ualde diffido. etenim erat apud nos diligenter considerans, ac propemodum quiddam sperans: cum uero despondisset animum, stulte abiit, fatus, turpe diu mansisse, inanemq; redisse. nunc interpretemur. CROTONIATÆ: Milonis. MNAS: exactas. CERRHONESITICIS: in Cherrhoneso exactas. 88. COGNOMINEM PATRI CONONIS: Timotheū igitur. AB ANTE DICTA DIE: à calendis alterius mensis. QUIDDAM SPERANS: ex quo apparet, eum inopia rei pecuniariæ laborare, cū à me dona expectarit. 95.

τὰ μὲν διδόμενα.] Quæ dantur: & subaudi, tenenda: ut dicat, bonorum Milonis possessionem non esse dimittendam. 95.

MOERORE SVO] Propter duos filios à Gabinianis militibus interfectos. Cæsar. lib. III. de bello Ci. & Valerius lib. IIII. cap. I. QUAE = STOR: Caninius: ad quem scribit fam. 28.

95.

MOLESTVS mihi non erat,] Non rogabat, ut subsidio uenirem. fam. 28 :

95.

ARTICULATE] Huius uerbi uim uideo multos ignorare: & fuere etiam, qui mutandum censuerunt. Articulate ualet distincte, sumpta metaphora à membris in corpore articulatim diuisis. erat autē adhuc infans Attica, quæ neque satis integre proloqui, neque loquentem quiret intelligere, nisi articulare pronunciasses, ac tanquam singula uerba numerasses. est enim articulus in oratione, ut inquit scriptor rhetoricorum ad Herennium, cum singula uerba interuallis distinguuntur, cæsa oratione, hoc modo : Acrimonia, uoce, uultu aduersarios perterruiſti. libro etiam I. de legibus contraria posuit fuisse & articulatim.

Ex epistola VI. pagina 95.

ACCUSATORIS eius] P. Cornelij Dolabellæ.

95:

MECVM egerat,] De Tullie coniugio. & Nero hic est, opinor, de quo fam. 227 : est autem Claudia gentis patritiæ : nam & Claudij plebei fuere, sed hi cognomine Marcellorum : patritij, Pulchrorum, et Neronum. hæc uberius in libro de familijs. AD MULIERES : Terentiam, & Tulliam. FACTIS SPONSALIBVS : cum Dolabella.

95:

ἐξαιναρίζειν.] Tanquam spinas euellere. & puto hoc dici : noli exulcerare animum meum numeratis.

uitijs illius : non enim opus est , cum confecta res sit .
hoc quidem latari debemus , quodd eius obsequio & co-
mitate mulieres ualde , ut audio , delectantur . neque
enim satis probata superior Dolabellæ uita . quod &
Celiij epistola declaratur , fam. 22 :

95:

PLACET hoc tibi?] Donasti frumento popu-
lum Atheniensem: probas igitur huiusmodi largitiones?
NON IMPEDIEBANT: licet hoc per meos
libros de Republica scriptos: quibus in libris improba-
ui equidem largitionem in ciues, (uidetur enim ad ty-
rannidem spectare) sed tua fuit in hospites liberalitas,
in ciues largitio non fuit, quia tui non ciues, (Roma-
nus enim, non Atheniensis ciuis es) sed hospites Athe-
nenses: cum Athenis diu uixeris; ciuis autem fieri cū
posses, recusaris. Nepos in uita.

95:

QVONIAM Appius] Puto scriptum fuisse,
QVOMIAM, antiquo more, id est, cum iam. sen-
tentia patet. Quanquam Appius de προϋλά Eleusine
faciundo iam nō cogitet, me tamen de προϋλά Acade-
miæ iubes cogitare. 89: DE HORTENSIO:
de interitu Q. Hortensij oratoris. In Bruti proœmio.
DE RELINQVENDO: qui prouinciæ præesset.
FRATRI AVTEM: prouinciā tradere.
NEMO ERAT: præter fratrem, & Pontinum,
Legatos, utrunque Prætorium: sed, fratri, non utile:
Pontinus discesserat. reliquos duos Legatos, Anneium
uidelicet & Tullium, neutrum Prætorium, Quæstori,
præsertim nobili, sine contumelia non possum antefere-

re. fam. 26. CONTRA S.C. ultra annum à
senatu decretum. TRIENNIVM: triennium
enim Asiæ Quintus præfuerat. fam. 26. AD PO
PVLVM: uulgo in me conijcerentur.

96.

QV AE fortuita hominū?] Placeret sic: QV AE
FERT VITA HOMINVM. ut fratrem
excuset; qui potuerit aliquid committere iracundius,
contumeliosius, negligentius, non deprauatæ uitio uolun
tatis, sed quoddam ita ferat hominum uita, ut accidere &
hæc, & similia possint. sic, Aetas fert, in oratione pro
Cluentio: Natura fert, de Somnio Scipionis: Adole=
scencia fert, Terentius in Heaut. &, Vita hominum,
pro Sex. Roscio. sin FORTVITA placet, ad ui=
tia fratris addentur fortunæ casus.

96.

NON dimittebat,] Mansisset igitur in prouincia
cū patre: facileq; , quia puer, & puer bene sibi fidēs,
commisisset, quod esset nobis magnopere dolendum.
ID CENSERE: dimittendum. censebat autem
Atticus, quia patris indulgentia deprauari filium intel
ligeret. 97:

96.

NON dico equidem &c.] Hoc significat: Nō
dico equidem, quod egerit, non laboro; sed tamen mul
to minus, quàm si fratrem reliquisssem.

96.

SINE sorte] Quem illi fors non dederat Quæ=
storem, ut mihi Celiū. DELEGIT: quem Hi=
spaniæ præficeret. hic Marcello & Sulpitio Coss. Pom=
peij Quæstor Hispaniæ præfuit. eo anno petijt Tribu=

natum pl. insequenti cum Antonio collega pro Casare intercessit; & deuictis Afranio et Petreio, in Hispania pro Prætorè à Casare relictus.

96.

ANTONIUM:] M. Antonium : quem in Gallia Casar hibernis præfecit. Hircius lib. VIII. de bello Gal. & oratione II. in Antoniũ his uerbis: Quæstor es factus: deinde continuo sine S. C. sine sorte, sine lege ad Casarem cucurristi. Quo planum fit, Quæstoribus prouincias assignari solitas S. C. sorte, lege. nã senatus decernebat, ut Quæstores sortirentur, uel inter se compararent: deinde sortitio, aut comparatio: tum de his lex Curiata ferebatur, si ordine res conferent.

96.

OFFENDEREM?] Non relinquerem? AUT ETIAM INQUIREREM IN EUM: antiqui libri, Bessarionis & Caualcantis, etiã alij duo minus antiqui, tamen manuscripti, UT ETIAM INQUIRERET MEUM. placet IN EUM: hoc sensu: ego sorte datum offenderẽ? ut offensus à me, mihi inimicus, etiam in eum inquireret, quem reliquisset? SENECTVTI QUIDEM NOSTRAE: cui, si tam nobilem adolescentem offendissem, impendebant inimiciæ.

96.

παλιγγενεσία] Alij referunt ad generis nouitatẽ, ego ad dignitatẽ post exiliij tempora renascentem. ante exilium enim, ut ipse testatur in epistola ad Catonem fam. 247: & prouinciam ornatam, & spem non dubiam triumphi neglexerat: Auguratum denique, cum

non difficillime consequi posset, non appetierat : idem, post iniuriam acceptam, studuit quàm ornatissima senatus populiq; R. de se iudicia intercedere : itaque & Augur fieri uoluit; & cum honorem, qui à senatu tribui rebus bellicis solet, sibi expetendum putauit.

Ex epistola VII. pagina 96.

PERCUNCTANDO] Ages hoc tantum cum Philotimo: percunctaberis, de Milonis bonis ecquid agatur: &, ut rem explicet, id est ut ipsa bona restituat, hortaberis. 71: 94: ALIQUID ITA TV: suspicor hoc esse ex ingenio: nam antiqui libri, Caualcantis & Bessarionis, ALIQUID AVT. probarem ALIQUANTVM.

96:

APVD duas ciuitates] Deposuit Laodicea, & Apamea: easdemq; totidem uerbis ad aerarium retulit, sicuti lex iubebat, quam Consul C. Iulius Cæsar tulerat. fam. 75.

96:

PVERORVM] Ut inde Cicerones pueros secum deduceret. 78.

96:

SED VOLO] Cupio Romam peruenire ante exitum anni, ut eo facilius impetrem de triumpho, dum ij sunt in magistratu, qui supplicationes mihi decreuerunt. fam. 121.

96:

E S E A E] Sic in Caualcantis libro: Bessarionis autem, E S S E. utrumque deprauatum. forte I S S I, nam ex Cilicia nunc Cicero proficiscebatur in diocesas Asiaticas, ut Laodicea & Apamea rationes confectas prius relinqueret, dein nauim conscenderet. Issus autem

nota Ciliciae urbs . est etiam manuscriptus liber apud
amicissimum meum, in quo simpliciter : Nisi eum gra
uiter ægrum reliquisssem .

Ex epistola VIII. pag. 96 :

NAVIGATIONIS tuæ,] Quia cōmo
de, & sine periculo ex Epeiro in Italiā nauigasti. 100.
OPPORTVNITATE PILIAE : quæ tibi
obuiam progressa, opportune aduenienti occurrerit.
SERMONE EIVSDEM : quod tibi Pilia
narrauerit de Tullia mea Dolabellæ collocata. 95.

96:

EXERCITVM N.M.D.] Anno insequēti
petendi Consulatus causa. cū enim lex esset , ut absen
tes Consulatum petere non possent ; obtinuerat Casar
decem Tribunorum rogatione, Consule Pompeio, ut &
absens, & cū imperio posset petere. CASSIVM
TRIB. Q. Cassium Longinum, Tribunum pl. desi
gnatum, & L. Cornelium Lentulum Cruscillum, Con
sulem designatum. 96:

DE ILLO, qui &c.] Quem intelligat, obscu
rum est. repulsam quidem significari, non obscurum :
quam tulerit is, qui se Ciceroni solitus sit anteferre .
SORORIS TVAE FILII: Q. Ciceronis, quē
frater meus ex tua sorore genuit : cui ego patruus
sum. 66:

APHRACTVS Rhodiorum.] Quo peri
culose, tardēq; nauigauimus, ut integros X X dies con
sumpserimus. 165: 27.

AVCVPATVRI] Captaturi: ut, quæ pri

ma se idonea tempestas obrulerit, ea utamur. tralatio
ab aucupibus uolucres captantibus.

97.

DE raudusculo Puteolano,] Forte, quod pecu-
niam dissolueris, C. Vestorio Puteolano à me debitam.
uide 58 :

97.

VNVS hospes] Plus est, quàm, Dum unus
hostis : cum non modo hostes, sed & hospites Bibu-
lus timuerit. 100: DOMO SUA : cum de-
mo Consul se tenuit metu Caesaris collegæ.

97.

AT multa,] At longior fui.

Ex epistola ultima, pagina 97.

SOLENT tuæ compositissimæ,] Bellissime cō-
structæ. nūc autem scripsisti uacillātibz literulis, manu
à morbo minus firma, Lucilij uersus in Oratroe sunt.

- ” Quàm lepide lexis composuæ, ut tesserulæ, omnes,
” Arte pauimento, atque emblemate uermiculato.

97.

SCRIPSISSE.] Vt intelligerem, non gra-
uiter ægrotare, qui cum febris tamen scripsisses : quam
etiam febriculam nominares.

97 :

φυρατοῦ φιλοτιμίας] Assentior ijs, qui φιλοτιμίαν
hoc loco è Suida interpretantur auaritiam. ut Philo-
timus designetur, qui rationes turbauerat in nominibus
Milonis. 94: 98.

97:

ILLAM ne attingas.] Alij, ATTINGAT.
probo. DICES; Philotimo; ut sciat eam me conser-
uari

uari uelle ad apparatus triumphi. 99:

97:

PRUDENTIAM *literarum tuarum?*] Quid cum significare uelles, ἀθετεῖν te consilium de fratre relinquendo, aperte non scripsisti, sed tecto uerbo, ἐπέχεν, usus es. in quo tuam prudentiam perspexi.

97:

DUBITATIONE *dignum?*] Dubitandū non erat, quin Quæstor Celius provinciæ præponendus esset. quod si quid esset dubitatione dignum, fratrē tamen relinqui cur placeret?

97:

τοῦτο μόνον] Hoc solum scribebas, ne Quintum filium relinquerem: causas, quare non esset relinquendus, nō adscribebas.

97:

E A D E M omnia,] Quid à fratre, si eum reliquisset, quid à fratris filio timendum esset. 96.

97:

NON fuit faciendum aliter,] Atque feci, qui Celium reliqui. DUBITATIONE LIBERAVIT: cum enim ἐπέχεν te uiderem, id est hære, & suspensum pendere, incertum quid esset mihi faciendum de relinquendo; ἐποχὴ hæc tua mihi omnem dubitationem eximebat; cū intelligerem, fratrem relinqui, tibi non placere. dubitare igitur non debui, quid mihi esset agendum. ἐπιχερὼν : diuturna: quo uerbo adduci possumus, ut supra legamus, ἐπέχεν ter scribebas. Bessarionis tamen liber, T E.

97:

CENSORIBVS] App. Claudio Pulchro,

COMMENTARIUS

L. Calphurnio Pisone Cæsoniano. REFERATVR'NE : à Censoribus ad senatum , ut S. C. fiat de sumptu signorum & tabularum coercendo. fam. 123: MACTE SCRIBAS. ATHENIS: Bessarionis liber, MARCE ATHENIS:Caualcantis, IN ARCE ATHENIS . uerbum quidem SCRIBAS in neutro reperitur , ne in duobus quidem , quos habet amicissimus meus . corrigo igitur sic , & opinor recte corrigo : QVÆSO, QUID NOBIS FVTVRVM EST ? ut hoc dixerit Reip. timens. deinde, IN ARCE ATHENIS STATIO MEA NVNC PLACET : ut Attico, qui diu uixerat Athenis, significet, qua maxime urbis parte delectetur. STATIO : castrensi uerbo usus est, quia cum militibus erat.

IN LIBRVM VII. CICERONIS EPI=STOLARVM AD ATTICVM,
PAVLI MANVTII COM=MENTARIVS.

Ex epist. I. pag. 98.

T PHILOSOPHI ambulant,] Phi
V losophus enim Saufei^{us} ex hæresi Epicurea :
& omnes philosophi, quia præter sapientiam nihil curent, tarde solèt ambulare ; tardissime autē Epicurei, quia molles, & laborē fugientes ex Epicuri magistri doctrina.

98.

LEGIONIBVS Cæsaris] Quas Cæsar Placentiam Idibus Octobribus adducturus esset. 97: φιλοτιμία EIVS: Philotimi: de quo 97: SECVS: falsum, de prouincia scilicet fratri tradita. 97: DIMICATIONEM: civilem.

98:

MEVM proprium πρόβλημα] Quæstionem ad me unum pertinentem, utram partem eligam, Cæsaris, an Pompeij, cum mihi uterque sit amicissimus. Α' PRINCIPIO: iam ante exilij mei calamitatem: quam ideo subiij, quia me ad Cæsaris et Pompeij perniciosam Reip. societatem, cum inuitarer, non adiunxeram.

98:

ἀλλ' ἐμὸν] Homeri uersus in Odyssea lib. IX. quem etiam in epistola ad Cæsarem fam. 210. usurpauit. non potuisti, inquit, persuadere.

98:

OPTIME meritis;] Cum mihi exulanti re-ditum in patriam unus maxime confecit.

98:

NEC mihi iuncto] Ita putabam, ea coniunctione consuli tum dignitati meæ, tum etiā saluti. IVNCTO, Pompeij ad amicitia refertur: SENTIENTI, ad opinionem de Republica. neque me, inquit, ob amicitia Pompeij peccaturum aliquando in Republica putabam; neque Pompeium ea sensurum, quæ ego si sequer, contentionem cum Cæsare susciperem.

98:

NVNC sentiat,] Quodd eadem non semper sen

Serit. CUM ALTERO VINCI: cum Pompeio. 98:

NE ratio absentis,] Ne possit absens Cæsar Cōsulatum petere . quod ei lege lata à decem Tribunis plebis populus cōcesserat. VT EXERCITVM DIMITTAT: deposito imperio urbem ingrediatur, Cōsulatū petere si uult. Hac agentur à Pompeianis, id est à Consulibus, & omni ferè senatu .

98:

NON est locus] Id agam, ne contra Cæsarem sententiam dicam: tergiuersabor, quantum in me erit: sed Pompeiani non permittent, urgebunt.

98:

DENSAE dexterae?] Quas Cæsar mihi cum suis obijciat, quasi eas uel oblitus sim, uel contempserim. VT ILLI HOC LICERET: ut possit absens Consulatum petere. AB IPSO: Cæsare. RAVERNÆ: quò Cæsar quotannis ad conuentus agendos uenire solitus erat. DE CELIO: ut M. Celium, amicissimum meum, Tribunum pl. inducerem ad legem ferendam de habenda Cæsaris absentis ratione. quod factum est: latum enim à decem Tribunis plebis, id est ab uniuerso collegio, Consule tertium Pompeio; quo anno Tribunus plebis fuit M. Celiu, ut ex Pediano cognoscitur in argumento Miloniana.

98:

A' CNEO nostro] Vide infra, 120. & epist. fam. 83: & in Cæsaris de civili bello libro I. 129.

99.

ILLO DIVINO] Hoc uidetur dictum esse

ad gloriam Pompeij, quia Consul sine collega ex S. C. creatus fuerat, quo liberius posset perturbatam civilibus discordijs Rempublicam constituere: sed cum ironia dictum: quippe, cum ipse Consul pugnaverit, ut de habenda absentis ratione lex ferretur: quod contra morem maiorum, contraq; Rempublicam fuit. 120.

99.

ALITER] Contra Pompeium. αἰδ' ἐομαι: uide supra, 25: 99.

HANC ego plagam] Quam mihi nunc video esse accipiendam, quia necesse est in dicenda sententia aut Pompeiũ offendam, aut Casarem. EFFVG I: quoniam abfui. MARCELLORVM: quia profectus ante est in prouinciam, quàm M. Marcellus referret de successione Galliarum. Et anno proximo, Cõsule C. Marcello, de prouincia decedēs, tamen ad Urbem nõ peruenit, tribus mensibus in itinere consumptis. Et dicit EFFVG I, quia licet C. Marcellus Consulatum nondum peregisset; tamen, quod erat eius anni reliquum, uidebat sibi esse in itinere ponendum.

99.

VT stultus] Primum in senatu sententiam rogari, honorificum uidebatur. nunc, inquit, ea me non tenet ambitio. quin ideo triumphum petam, ut extra Urbem maneam cum iustissima causa, dum de prouinciarũ successione conficiatur. dicat igitur uel stultus suã sententiam in senatu primus, nõ laboro. NIL MISERIVS: prouincia. 99.

OMNIA illa prima,] Quæ primis literis ad te scripsi de comitum meorum continentia.

99.

V T ego amicior inuenirer] Quasi deberem æra-
rij nostri emolumentum negligere, qui Cilicum et Phry-
gum ærarijs consulueram, nullū ab ijs sumptum neque
in me, neque in meos fieri passus. 90:

99.

E X supplicatione,] Mihi decreta: quæ solet esse
triumphi prærogatiua: nam ferè triumphus eam con-
sequitur. PLVS DECREVIT: quia cū mihi
supplicationem non decerneret, tamen in sententia sua
summis me laudibus ornauit, cum diceret, innocentia
potius, & mansuetudine mea, quàm ui militum, aut be-
nignitate deorum, prouinciam esse seruata. is autem
fuit M. Cato, ut fam. 247: I R A T V S H I R-
R V S: ut à me in Auguratus petitione superatus.
uide fam. 113. 121. 99:

S C R I B E N D O] Senatusconsulto: quod ab
amiciissimis eius, cuius de honore agitur, fieri solet.
fam. 248. 99:

D E sententia Catonis,] Supplicationem non de-
cernente. 101. 99:

Q V I D ille sententiæ dixerit,] Iniuriam Catonis
in supplicatione non decernenda Casar commemorat:
laudes, quas mihi idem Cato sua sententia tribuit, dissi-
mulat. 99:

P O T V I S S E impedire,] Si, cum de hostibus
ageretur, numerum postulare. fam. 121. 99:

M I R V S est &c.] Placeret, merus: &, ger-
manus Lartidius, expono, quod Lartidij famosi furis

persimilis esset . intelligit enim Philotimum : quem & supra non optima fide bona Milonis administrasse ostēdit. 94: 97: HOC PRIMVM: quod proxime sequitur de Pretiana hæreditate. ACCESSIT CURA DOLORI: ad dolorem ex amici morte susceptum accessit cura expediendæ hæreditatis. 97: QUID QUID EST: etiā si nō ita magna sit hæreditas, ut de ea ualde laborādū uideatur. 97: ILLE: Philotimus, ut opinor. 99:

ἀμεμπτα] Si ad te pecunia in triumphī apparam redigetur, nō erit quod factum meum Philotimus accuset, tanquam sibi diffidentis, cum te, non quemuis, illi præferam, in pecunia triumphali, non domestica. ἀμεμπτα: causam accusandi nullam. VT LVBEBIT: tibi: faciam de Philotimo, quod suadebis: tuum consilium sequar. refertur enim ad illud, Dijungere me ab illo uolo. in Bessarionis libro, VIDEBIT pro LVBEBIT: quod fortasse VIDEBIT VR esse debuit. 99:

EXPERIAMVR.] De triūpho: nisi enim caute, considerateq; experimur, fortasse Tribunorum pl. intercessionem eliciemus. hoc tu cogites uelim: tecū simul ego cogitabo: ut ad ewitandam intercessionem aliquid excogitemus.

Ex epistola II. pagina 100.

AVSTER mitis] Duabus causis adducor, ut suspicer de mendo: primum, quia MITIS non necessaria dictio, cum idem significet, quod LENISSIMVS, atque etiam multo minus: deinde, quia ueteri-

bus in libris scriptum uideo A N C H E S M I T I S .

100.

M A N V M non amabā] Abundare puto M A =
N V M, et esse non necessarium glossema: ut legatur
Ad similitudinem tuæ literæ. quod enim solet esse in re
petendo uerbo uenustatis, id sentitur in uerbo A M A =
B A M ; si M A N V M iteres , non item . alijs aliter
fortasse uidebitur: ego de meo sensu iudico.

100.

T I R O N E M] Qui mihi in memoriã redigitur
mentionem Alexidis, quoniã uterque similem nobis operã
præbet : Alibi : Quod meus ad te Alexis facit . erat
enim uterque à studijs, & epistolis. D I L I G I : ip=
sum. E O : eius consuetudine.

100:

D E T O R T O R I O] Consentiunt cum im=
pressis manuscripti libri. ex ingenio autem possim equi=
dem afferre, quæ uerisimilia uideantur : sed in obscuris
sima re diuinãtes cur inania captemus? ueri autem si=
mile hoc sit, D E P O R T O R O . id est deporto
Romam.

100:

C I C E R O N V M] Puerorum. sic 78. Cice=
rones nostri sunt apud Deiotarum. C O H O R =
T I S P R A E T O R I A E : cohors prætoriae est, quæ
cum in castris, tum in agmine, atque acie semper adest
Prætori. erant autem duæ, una euocatorum militum,
altera nobilium adolescentum, qui sua sponte cū Pro=
consulibus exhibant, duntaxat ob hanc causam, ut usu
rerum peritiores domum redirent.

100:

FECIT palàm] Fecit hæredem præfente cohorte prætoria uniuerfa: cum alij non palàm, fed paucis adhibitis testamentum facere folerent. TEX LIBELLA: omnium bonorum hæredem. nam libræ nomine fignificatur omnis hæreditas. ME EX TERVN CIA: teruncia quarta pars eft libræ: ergo & quarta pars bonorum. fcriptum erat in teftamento, ut Atticus, hæres ex libra, quartam deinde partē Ciceroni attribueret. & LIBELLA dixit, familiariter iocatus de Attici emolumento.

100:

THYAMIM] Fluium, qui, ut inquit Thucydides libro I. Theffprotidem, Ceftrina m̄q; difcriminat. & Atticum in Theffprotia habuiffe poffeffiones, dixit 92: Puer autem Q. Cicero fignificatur.

100:

PROBARI tibi] Contra fententiam Epicuri tui: qui cum diceret, alterius caufa fieri nihil oportere, ad fe ipfum omnia effe referēda; tollebat σοφὴν φυσικὴν τὴν πρὸς τὰ τέκνα. 100:

BENE CONVENIANT,] Omnes libri ueteres, Bene eueniat: omnes etiam, quos uiderim, Prudentius, paulo poft, non, Pudentius. Legamus igitur cum antiquis libris hoc modo: Bene eueniat, inquit Carneades, ſpurce, fed tamen prudentius, quàm Lucius nofter, & Patron: qui cū omnia ad fe referant, nec quidquam alterius caufa fieri putent; & cum ea re &c. Exponamus autem fic: Carneades in finibus bonorum & malorum multa tenet cum Epicuro, & ſpurce te=

net: idem cum alijs, ut puta Stoicis, Academicis, Peripateticis, amorem naturalem erga liberos, ceterosq; homines tenet, & prudenter tenet, prudentiusq; quàm Epicurus, qui omnia ad se refert: cum Carneades multa faciat eorum causa, quos naturaliter amat: alioquin inanis esset omnis amor, cum ij, qui omnia ad se referunt, eo ipso quòd se solos ament, omnia sua causa faciunt. optat igitur Carneades, ut recte eueniat in illis primis ac summis naturæ bonis, in quibus liberi sunt, quos ipsi nobis fingere ad uoluntatem non possumus. Tecum, inquit, Attice faciunt natura & Carneades: qui quidem etsi uoluptatem in primis bonis habet, in quo spurce cum Epicuro sentit; non tamen habet solam; in quo prudentius, quàm ille, sentit. cum uoluptate enim primis in bonis numerat ingenium, memoriam, ualetudinem, uires, formam, liberos, amicos; quos optat sibi contingere, quales uult; quorum causa, non solum sua, multa faceret; contra quàm Epicurus. IN IIS LIBRIS: de Rep. 101.

DE RAU DVSCVLO Numeriano] Quòd paruam pecuniam mihi à Numerio debitam exegisti. INTEGRITATIS, IUSTITIAE: cum hæc in me esse dixit in sententia sua. NEGAVIT: supplicationem. A PVERO: M. Cicerone filio. 101.

QVI eadem liber non iuraret:] Drusus Prætor, cum is, quem manumiserat, eadem liber non iuraret, quæ seruus iurauerat, negauit se manumisisse. negabo ego quoque: quoniam istos, memores beneficii quos putauit futuros, improbos ingratosq; experior. ADDI=

XISSE: iussisse, pronunciaſſe. VINDICARENTVR: in libertatem: quodd præter ipſum alios quoque adeſſe oporteret, qui vindicarent. aderāt enim corām Prætore dominus, ſeruus, uindex, teſtes, ſcriba: neque ſine his iuſta erat addiſtio liberorū in hoc genere manumiſſionis. 101.

PARTHI faciunt,] Sic expono: Parthi, à quibus maxime timebamus, cum repente diſceſſerint, faciunt, ut nihil mihi iam magnopere timendum putē, cum uideam ſolere ea, quæ magnopere timeantur, quædoque ad nihilum recidere. REPENTE: ſumma noſtra felicitate. 98: SEMIVIVVM: metu exanimatum, qui porta pedē efferre non auderet. RELIQUERVNT: ex ipſius prouincia diſcedētes. 95:

Ex epistoła III. pag. 101:

A TE ipſo ſcriptæ:] Ex quo de tua uale tudine coniecturam feci: nam Alexidis manus indicabat te non ualere. 101:

DICAEARCHO aſſentiri] Non quodd Dicæarchus nominatim prouinciarum adminiſtrationem, ſed quodd γενικῶς πρακτικὸν βίον laudaret, ergo & prouinciarum adminiſtrationem. Atticus contra: ut qui Ciceroni auctōr eſſet deceſſionis, cum primum ei per S. C. liceret. alioquī Dicæarchus ualde Attico probatus. 32. 101:

NOSTRA contentione] Quod cupidiffime expetui, ne diutius anno in prouincia manerē, id perfectum quidem eſt, ſed nō noſtra contentione, aut ſtu-

dio, uerum quia nō est uerbum unquam in senatu factum, quo diutius anno maneremus. parui senatusconsulto, quod erat, ne quis prouinciam diutius anno administraret. itaque culpam istius rei non sustineo, quod minus diu fuerim in prouincia, quā fortasse mihi fuerit utile. utile autem fortasse fuit, quia cum in ipsam flammam civilis belli nunc intelligam me uenire, in dimicatione duorum mihi amicissimorum utram partē eligam, maximo est cum animi dolore cogitandum. 99.

101:

HOC melius?] Quod decesserim. OPPORTUNE DICI: uulgo: ut in hac re.

101:

HABD multum requireres] Diceres me illum ipsum, quem in sexto libro de Republica informauī. agerem enim, & libere dicerem, quæ de Republica sentirem. quod ne faciā, impedimento est triūphi cogitatio. fore enim intelligo, ut libere agens de Republica, multos offendam, quos in triumphī petitione aduersarios habere nollem. 104. NVNC IPSVM: nūc, cum iam de triumpho statuerim. & est genus loquendi cum emphasi usurpatum, ut libro XII. Nunc ipsum ea lego, ea scribo, ut ij, qui mecum sunt, difficilius otium ferant, quā ego laborem. REM TANTAM: triumphī cogitationem.

102.

ESSE cum imperio:] Extra Urbem manere. nam Urbem ingredientiē imperium deponebant. 99. ILLVM: Cæsarem. FABIO, CANINI O'QUE: Gallo, & Rebilo, utroque Cæsaris Le-

gato. Comm. lib. VIII. III.

102.

CVSTOS Vrbis] Minervæ statua ; quam in exilium proficiscens, in templo Iouis in Capitolio posuit, cum hac inscriptione, CVSTOS VRBIS.

198.

102.

QVIBVS tu es contentus ;] Scribis enim, in hac civili controversia te satis putare, si ego tantum id agam, quod Volcatius Tullus, & Servius Sulpitius, homines consulares, qui se neutram in partem valde iactabunt. S I L I C E R E T : non licet, quia utrinque uideo pugnari non de Republica, sed de unius hominis potentia.

102.

CONSULE isto ipso] Cæsare : qui nunc se Rempublicam ait defendere, oppressam potentia paucorum : cum eam Consul idem afflixerit, exitiosis legibus per uim latis. IN CVIVS CAUSA REIP. SALVS CONSISTEBAT : quòd exilio Tullij infirmaretur acta senatus : senatus. n. Catilinā dānauerat. DEFENSVS : à Pōpeio. POSTERO ANNO : Consulibus Pisone & Gabinio, cum in exiliū indignissime sum pulsus. ILLO MODO : per uim : quia C. Trebonius Tribunus pl. qui legem ferebat de prorogando in alterum quinquennium Cæsaris imperio, M. Catonem legi obsistentem in carcerem duxit. PVGNATIVM : à Pompeio tertium Consule. 99. 120. VNO CIVE : Cæsare : in quem unum translatae uires Reip.

102.

τὸ σκάφος τῶν Ἀτρειδῶν :] Tutiorē partem : ut

COMMENTARIUS

in classe Achiuorum tutissima navis Agamemnonis et Menelai Atridarum . uel : utram principum partem sequar. σύντομα : breuia . dic breuiter, quid sentias.

102:

DAMNATOS,] A' iudicibus. IGNO MINIA AFFECTOS : à Censoribus . C. CASSIO : prænomen suspicor abundare, & intel= ligendum de Q. Cassio Tribuno pl. qui ad Casarem cum Antonio & Curione confugit. fam. 260.

102:

ILLAM urbanam, ac perditam plebem,] Plebs enim rustica laudatur, urbana non item: ut rusticæ tri bus ingenuorum, urbanæ libertinorum. Plinius, Pedia= nus. QUI AERE ALIENO PREMAN TVR : in quibus Dolabella .

102:

OMNIS debet,] Duriuscule positum , pro omnes debet. IN ALTERAM PARTEM: in Caesaris partem , quia rebus omnibus abundat . ORNAVIT: supplicationes ei decernens, quas idē mihi ante negauerat . 101 .

102:

VNUM etiam] Vnum addam de Rep. DE SVA SENTENTIA: quòd ob amicitiam Curionis, & odium Appij , à Rep. defecerit. fam. 125:

102:

CVNCTI Luceijs sint addicti?] Bessarionis liber, ENVCI LVCEIS SINT ADDI= TI. locus deprauatus .

102.

ID reliquum] Reliquū illud pecuniæ. NON
ACCUSABIMVR: ut negligentes.

103.

AMICORVM multitudine] Vel creditorū:
ut exhaurire nobis omne æs alienum non licuerit, cum
nimium multis deberemus: uel, temporibus eorū: quod
ait in præmio libri II. de Off.

103.

SERPERASTRIS] Forte, CERBERA
STRIS: quasi, famelicis hominibus, & ad pecuniā,
tanquam Cerbero ad offam, latrantibus. aut SER=
PERASTRIS, uilissimis hominibus, qui nihil su=
blime cogitent, sed humi serpant, pecuniæ, qua nil sor=
didius, addicti. 99. NEMINEM: nullius pretij.
Bessarionis liber, NEMO.

103.

TABVLAS] Testamenti: quibus heredem fe=
cit te ex libella, me ex teruncia. 100:

103.

HORTENSII] Non oratoris, sed filij. &
LEGATA, quæ hæres debebat testamento patris.
QVID HOMINIS SIT: quid agat, ut se ge=
rat. NESCIO ENIM: Puteolanum fuisse M.
Celium, apparet ex oratione pro ipso. Cū, inquit, omnia,
quæ ad portā Flumentanam sunt, Celius Puteolanus
emerit, nescio, cur ego contra omnia, quæ Puteolis sunt,
non emam, si modo ab Hortensio filio in auetione uen=
dentur. & per iocum, Homo Puteolanus portam Vr=
bis occupauit, cur ego Puteolos non possim?

103.

IN addiderim:] In principio epistolæ ultimæ libri VI. ET TAMEN: contra sententiam tuā. DE RE VIDERO: sit oppidum, an locus, nunc non disputabo: ego quidem ut de loco sum locutus. A' C. LAELIO SCRIBI: id ipse non inficiatur in prologo Adelphorum.

103:

HOC mihi ζήτημα] Quod proxime sequitur de Cæsare. de quo multo est magis considerandum, quàm de Piræeo. ILLE: Cæsar, ut eius causam ne oppugnem. RELIQUVM QVANTVM SIT: quantum illi pecuniæ debeamus. 71. 107.

103:

SI LANGVIDIVS ;] Si languidius de Republica sensero, facis hoc, dicet aliquis, quia nummos Cæsari debes: si fortiter, statim soluendum erit. ALIQUIS: Pópeianus. REPETAT: Cæsarianus. A' CELIO: trapezita: de quo lib. XII.

103:

TARTESSIVM] Cornelium Balbum Gauditanum, Cæsaris amicum. ex Gadibus enim alteram Tartesson esse dictā, Plinius tradit lib. V. cap. XXII. EXEUNTI: è senatu. NUMMOS: Cæsari debitos. CVRARE: planius, CVRARI: nec male tamen, CVRARE.

103:

ETIAM] Etiam superest, quod scribam. usitata locutio in familiaribus epistolis. 8. GENER: Dolabella. RELIQUA: mores non omnino probandi.

bandi. 95:

103:

A P E R V I M V S.] Scis enim, cum de moribus aliorum, qui me socerum cupiebant, diligenter scrutaremur, quales eos inuenerimus. A P E R V I M V S: quasi intime cognouimus, aperientes introspeximus. Bessarionis tamen liber A P E R I E M V S: manuscripti duo apud amicissimum, A P E R V E R I M V S: placet.

103:

P E R T E egimus,] Vt ei Tullia collocaretur. R E V M: reuertentibus enim ex provincia saepe erant qui diem dicerent, quod provinciam auare, aut crudeliter, aut denique contra quam è Republica uideretur, administrassent. R E N T V R: irati, quod eos à Tulliae coniugio reiecerim. N E M O O F F E R E T: Bessarionis liber, O F F E R R E T. duo manuscripti apud amicissimum, O F F E R E T. quos sequor: ut sit: ego enim pecuniam, ut ab accusatione desistant, non offeram.

103:

A' P O N T I O] Apud Pontium scripta, in Trebulano. 69:

Ex epist. II II. pag. 103:

F R V G I] Quod proprie de libertis usurpatur, ut epist. fam. 63. Dionysius autem libertus erat, ut patet supra 62.

104.

S V S C I P E R E P A R T E I S suas,] Polliceri se pro sua parte adiuturum. R E M: de triumpho. T R I B V N V M: qui deinde triumphum in tercessione impediret. P R O L I X I V S: abundantius. I L L V M: Cæsaré. D E T O T A R E:

quam cum Hircio examinavit. AD SCIPIO-
NEM: Pompeij socerum: ad ipsum tamen Pompeiũ
non uenisse. Hic ab impressis dissentiunt manuscripti
libri: VENIRE habent, non VENISSE.

104.

ILLVM,] Casarẽ. ALTERVM CON-
SVLATVM: ut alterũ Consulatum absens petere
posset. 102. HAEC: summam potentiam, summã
dignitatem. RVERE: contra Rempublicam.

Ex epistola V. pagina. 104.

INVALETVDINE] Ex quartana. 100.

104:

NIHIL unquam] Quod agerem tua causa.
LVSCENIO: malo Tuscenio, ex antiquis lapidi-
bus. DIONYSIVM: qui tibi, quid actum à
me sit in rebus tuis, optime narrabit. 87. 89:

104:

IN Arcanum] Quinti fratris fundum: cum ob-
uiam uiro uenire debuerit. MEVM CONSI-
LIVM: qui negare uelim illum à me liberatũ. 101.

104.

PONTINVM] Prædiũ ad Pontinas paludes.
& ita ratio dierum constat: Pridie Cal. Tarracinam,
Calendis in Pontinum, IIII. Nonas in Albanum, III.
Romam. uerbum SVMAM crediderim abundare,
& additum ab aliquo, qui de Pontino Ciceronis Lega-
to acceperit. 104:

ITER Põpeiũ] Cũ potius ad Urbẽ manere debe-
at, quod Respublica, hoc rerũ tumore, uideatur eius tũ

consilio, tum etiam praesidio indigere. erat enim Pompeius cum imperio, Hispaniarum Proconsul, quas absens per Legatos administrabat.

104:

SI HIC sinat:] Si per Casarem liceat.
NOSTRUM NEGOTIVM: triumphum significari, manifestum est. 104.

Ex epistola VI. pagina 105.

οὐ γὰρ &c.] Homeri uersus δδ. μ.

105.

SED rursus.] Quia dixerat se dicturum quæ non sentiat, in quo non uidetur officio fungi boni ciuis: quasi peccatum suum excusauit. dicere quæ non sentias, malum est: sed rursus & hoc malum, me in tantis rebus à Pompeio dissidere.

Ex epistola VII. pagina. 105.

PRIVATIVS] Bessarionis liber, P V T A-
T O: Caualcantis, P V T O. in hac dissensione libro-
rum etiam atque etiam est considerandum.

105.

PHILOGENES] Libertus tuus. 89:
QV OAD LICER ET: conuenerat inter nos, ut
pecuniam sumerem à Philogene tuo: non sumpsi, quia
non opus fuit: permisi, ut ipse uteretur, quoad meæ ra-
tiones ferrent. uide 75. 76.

105:

GRAVI de causa.] Meum enim aduentum ex-
pectasset, ut, si de triumpho impetrarem, mecum simul

Vrbem ingrederetur. 104 :

105:

COMPITALITIVS dies] In oratione in Pisonem suspicor esse mendum, & legendum, Cum in Calendas Ianuarias compitaliorum dies incidisset, nō, ut est in vulgatis libris, incidissent. unum enim fuisse diem compitalitiū, patet ex Macrobio, & Varrone.

ALBANVM: Pompeij. FAMILIAE: cuius hilaritatem die festo meus aduentus interpellaret.

105:

ΤῚ Ἀλβανῶν] Quartanæ correptio. TE COMMOVERI: in Albanum uelim te ad me uenire: sed rursus nolo te commoueas incommodo uoletudinis tuæ.

106:

105:

MOLITVS erit,] Vt intercedat Tribunus aliquis, ne possim triumphare.

105:

Ἀβδερῖτικόν:] Ridiculū: risu dignum Democriti Abderitæ: nā neque iure fieri, neque necessarium esse, etiam si Respublica id ad Pompeium referat.

105:

VTA R ea porta,] Si Pompeius ideo perget in Siciliam me mittere, quia imperium habeam: ego, ne mittar, statim, quæ prima porta erit, ea in Vrbem ingrediar, abiecto imperio simul & triumphandi consilio.

105:

PER quem sine imperio] Cum enim factum esset S. C. ut successores in prouincias mitterentur, C. Curio Tribunus pl. Cæsaris causam defendens intercescit: & cū de intercessione referretur, primaq; M. Mar-

celli sententia pronunciata esset, qui agendum cum Tribunis pl. censebat; frequens senatus dissensit. ergo senatus culpa successores non missi: itaque sine imperio provinciae, id est sine magistratibus.

105:

SI CVM eo agi] Quo modo agebatur cum Tribunis plebis? fiebant in eos senatusconsulta acerrima, nisi intercessionem remitterent: ut de domo Cicronis, cum sententiae gravissimae dicerentur in Serranum, qui senatusconsulto intercesserat, pertimuit, & intercessionem omisit. epistola 11. libri 1111.

106.

QV ID ergo?] Cum igitur omnia videas infirma pro Republica, & imparata ad bellum, censesandum Caesari, quod postulat? LEGIS DIES: unde de epistolam sequentem, in extremo.

106.

CV M id datum est,] Datum enim Caesari est à decem Tribunis pl. lege lata, non solum ut absens, sed etiam ut exercitum retinens petere Consulatum posset. uel quod ita in lege scriptum esset: uel quod cum daretur, ut absens peteret, sequebatur, ut & illud daretur. ideo enim absens petere uult, ne exercitum dimittat: datur autem ut absens petat, datur ergo simul ut exercitum retineat.

106.

ANNORVM decem] Per tot enim annos Caesar Galliam obtinuit, contra legem Semproniam. Hoc si placet, placent & illa quamvis iniusta, me patria pulsum à Clodio, quem Caesar Consul ad plebem traduxerat; agrum Campanum diuisum; Clodium adoptatum

COMMENTARIUS

à M. Fonteio; L. Cornelium Balbum Gaditanū à Theophane Mitylenæo. hæc enim in actis Cæsaris numerantur. In oratione tamen pro Cornelio Balbo adoptionē Theophanis, quā hic improbat, exagitatam ab accusatore temporis seruiens defendit. **ITALATVM,** **PLACET?** hoc significat: Si dicam, non recte latum de decem annorum imperio; dicam in Pompeium, quo pugnante latum est, qui me illa reprehendere nō uult. quæ si probō; probem simul & ea necesse est, me pulsum, agrum Campanum diuisum etc.

106.

LABIENI] Cæsaris Legati. **DIVITIAE:** à Cæsare datæ. **MAMVRRAE:** quippe qui primus Romæ parietes crusta marmoris operuerit totius domus suæ in Celio monte, columnis omnibus è marmore solidis, Carystio, aut Lunensi, cum esset præfectus fabrum Cæsaris in Gallia. Plinius. **BALBI HORTI:** quos Pompeius dono dederat. 150.

106.

TRANSPADANI,] Epist. fam. 261. de Cæsare, Gallias, inquit, habet ambas inimicissimas, præter Transpadanos. **PLEBS VRBANA:** infima uidelicet, & perdita, ex urbanis tribubus quatuor; in quas transferri, ut inquit Plinius, ignominia fuit. 102.

106.

E' LEGE] A' decem Tribunis pl. lata. **RATIO:** absentis, in petitione Consulatus.

106.

QVID sit optimum] Optimum cum ualentior non pugnare. **QVID FVTVRVM:** ad

utram partem uictoria inclinatura.

106.

ID ENIM agere uidebatur] Qui iam pubes-
ceret : aut, qui se colere & ornare diligentius inciperet, ut speciem adolescentis assequeretur : quod ferè illa
ætas solet

Ex epist. VIII. pag. 106:

DIEM tuum] Diem quartanæ: τὴν ἀντίαν. 105:

106:

RECTVM SIT] Præsertim mulieris testa-
mento: quasi magis licere uideatur mutare nomen, cū
à uiris adoptemur. Dolabellæ uero eo minus licet, cui
non omnia bona, sed nonam partem duntaxat Liuius
legauerit. erat enim in triente cū duobus cohæredibus,
ut ad eum quasi triens trientis, id est trientis tertia pars
pertineret. QVANTVM: quantum bonorum in
Dolabellæ tertia parte trientis. MUTARE NO-
MEN: ut ex Cornelio Liuius fieret.

106:

LAVERNIVM] Hoc Lauernium non me-
mini. alij LITERNINVM: ut de fundo acci-
piatur. Bessarionis liber, LARVERNIVM.

106:

PARARI,] Ut eius ratio absentis ne habea-
tur.

107.

OCCURREBAT:] Quem timens à dimi-
catione abhorreo. SIMVLATÆ: quam Cæ-
sar se uelle simularet, cum re uera belli cupidus esset.
PERICVLIS: quid enim non audebit Cæsar Cō

ful, cum Quæstor eius Antonius tantum ausus sit? quod paulo post subiiciet. ANTONII: Tribuni pl. qui paucis post diebus cum Cassio collega ad Cæsarem profugit. fam. 260. 107.

A T O G A pura,] A prima adolescentia, post XVI. annum finitum. 80. DAMNATIS: de ambitu, lege quam Pompeius tertium Consul tulerat. qua lege damnatos Cæsar, uicto Pompeio, mox omnes restituit. ARMORVM: quæ minari uidebatur Antonius. ILLE: Pópeius. IPSVM: Cæsarem. QVÆSTOR: Antonius: Quæstor in Gallijs. 96. et Hircius lib. VIII. 107.

TIMERE] Ut simulatam, & periculosam.

107.

I R A relinquendæ Urbis] Hunc locum ut mendosum esse suspicarer, primum ipsa me adduxit sententia, obscuris inuoluta uerbis; deinde uarietas antiquorū librorū: Causalcantis enim exemplar pro I R A habet *ī*: Pessarionis autē, I N F R A: alij duo, I T A. mini me tamen distlicet I R A: hoc sensu: Ex illa sententia de pace fugienda, in qua ipse est, quia pacem simulatā putat; sequitur, ut Urbē sibi uideat esse relinquendā. ad bellum enim neque paratus est, neque parare potest, cū nihil adhuc senatus decreuerit, aut populus iusserit. I R A: necessitas ei molestissima. M O V E T: perturbat. V T P V T O: quia Pompeius hoc quidem occultabat; ne, si diceret Urbem esse relinquendam, omnium animi ad pacem uel iniqua conditione inclinarent; cū bellum ipse mallet. 107.

B V S T V M Basilij] Pediani uerba hæc sunt

in Miloniana : Via Appia est prope Urbem monumen-
tum Basilij: qui locus latrocinij fuit perquam infamis.

CUM SIT NECESSSE: hoc, et quæ proxime se-
quuntur, illud spectant, Quod horum malorum mini-
mum putes. COMITIA: consularia.

107:

TAMEN quiescat,] Prohibere comitia Caesar
potest uel iure, uel armis: iure, si paret intercessorem
Tribunum, qui comitia impediat, tamen ipse quiescat,
nec arma moueat: armis, si non adhibeat intercessorē,
sed exercitū adducat. 107:

REM adduci ad interregnum;] Cum enim com-
itia usque eò protrahuntur, ut insequens annus sine
Consulibus sit, interregnum dicitur. Res igitur adduce-
tur ad interregnum, si Caesar per Tribunos pl. non pa-
tietur haberi comitia sine sui ratione.

107:

SENATVM impediens,] Senatusconsultis in-
tercedens. CIRCUNSCRIPTVS: facto
aduersus eum senatusconsulto. eodem sensu de Clodio
dixit in oratione pro Milone: Senatus, credo, eum Præ-
torem circumscripsisset. & de Octauiano Philippica
XIII. parata de circumscribendo adolescente senten-
tia consularis. est enim in circumscriptione ignominia,
et priuatio iuris. INTERCLVDENDVS:
hoc enim, nisi Vrbe relicta, fieri uix potest.

107:

CONTRA dici nihil possit.] Non enim petet
absens; quod contra leges est: sed presens, tradito exerci-
tu; quod usitatum. SIC MALO: ut Consula-

tum petat tradito exercitu. ISTVC IPSVM
SIC: Cæsarem, tradito exercitu, ad Consulatus petiti-
onem uenire. SI ID VOLET: si tradito exerci-
tu uenire uolet ad petitionem Consulatus.

107:

VIDE Consulem] Ecce iterum habebimus Cō-
sulem, qualem habuimus Consulatu priore, perditum
scilicet, & Reipublicæ exitiosum.

107:

ET eo Consule,] Eo magis est timendus Consul,
quia, eo Consule, Pompeio deliberatum est ab Vrbe dis-
cedere, & ad Hispaniæ administrationem se conferre.
in quo præsente magnum esset Reipublicæ præsidium
contra factiosi Consulis conatus.

107:

RECUSARI non potest,] Si enim, tradito
exercitu, uolet ad comitia uenire, recusare non possu-
mus. INEAT GRATIAM: quia, cum ex
lege à decem Tribunis pl. lata possit absens, et exercitū
retinens, Consulatum petere; tamē de suo iure decedens,
ne mali exempli rem instituat, tradito exercitu ad co-
mitia ueniat. TOLLAMVS: omittamus.

VT IDEM DICIT: paulo ante dixit, Putat ali-
quis: nunc de eodem accipe, & proxime, cum inferet,
Vt ait idem. inducit enim optimatem Reip. causam cō-
tra Cæsarem agentem, & de tota re deliberantem.

PRAETERIIT TEMPVS: quo modo præterijt,
cū ad Cal. Martias Cruscilli Cōsulis finiaturs annus, qui
est nonus ex quo Cæsar in prouinciam iuit? non loqui-
tur de tempore præterito, sed quasi præterierit.

108.

IMPEDIS:] Per Tribunos pl. MEI RATIONEM: absentis, & exercitum retinentis, quod à populo datum est. 106. NOSTRVM: nostræ voluntatis, qui, ut succedatur, decernimus. DE PVGNES: ex persona Cæsaris. CONCEDIS: quod postulo, ut absentis ratio habeatur. IN EA QVÆSTIONE: quo tempore, aut quo consilio pugnandum. pugnandi enim tempus ostendit casus, cōsiliū autem non à nostra prudentia, sed à temporibus petitur. hoc igitur omisso, affer, si quid habes, ad superiora.

Ex epistola I X. pag. 108.

LAVREATIS.] Imperatores & in literis, & in fascibus liëtorum utebantur laurea, deniëtos hostes indicante. Cæsar de bello civili lib. III. 180: & in oratione in Pis. 108.

AMENTISSIMI consilij.] Temere et stulte Vrbe relicta. STVPENT: ex temeritate & stultitia Pompeij. sed quoniā proprie stupere dicitur is, qui torpore quodam captus languet immobilis, aut inopia consilij, aut aliqua re tarditatem iniiciente, videtur nō absurde posse corrigi, COARCTATVS, ET STVPENS. OMNES, SI IN ITALIA CONSISTAT, ERIMVS VNA. ut OMNES accipiat de ijs, qui causam Cæsaris improbant. ueni autem in hanc sentētiā eo libentius, quodd et in Bessarionis libro scriptū animaduerti STVPENS, non STVPENT: & particula ET pro

S E D repofita, minima mutatio eft : ſiquidem in antiquioribus libris per t ſcribitur S E T.

108.

C O N S I L I I res eft .] Deliberabitur . O M N I A : Pompeij confilia de ratione belli gerendi .

Ex epiftola X. pagina 108:

Q V A E S O, quid hoc eft?] Quaſo mihi explica, quo confilio hæc adminiſtrentur à Pompeio : ego enim non uideo. L A B I E N V S : Cæſaris legatus, ſummæ auctoritatis in exercitu. ſam. 201. L O Q V V N T V R : cum loquuntur de Cæſare.

108:

L V C R E T I N O] L V C R A T I V O, & Cavaalcantis liber, & Beſſarionis. obſcurum, quid ſignificet: nec abeſt mendi ſuſpicio . Lucretilis Horatio mons eſt in ſabinis.

108:

Q V I D S I T V uelis,] Quaſi dicat: ſi tyrānidem uelis, quod uolueris tamen nō aſſequere. ideoq; fortaſſe d Cicero non uis, quia ſi uelles, tamen adipiſci non poſſes . Reſpondet : Noli putare me tyrannidem ideo nolle, quia, etiā ſi uelim, adipiſci tamen non poſſim: ſed puta ideo nolle, quia, uelle, per ſe ipſum duco miſerrimum. Q V I S E S T : poſſum quidem uelle (quis enim non poteſt? libera cuiusque uoluntas eſt) ſed nolo, quia ſummam miſeriam in ipſa uolūtate conſtituo, maiorem tamen in re.

108:

A D N O S T R V M.] Pompeium. P E R F O R T V N A S : in re miſera modus obteſtandi . ἀπορω: mihi explicatum non eſt, utrū laudem, an ſecus:

dubius animi neutram in partem pendeo. TVM
 NIHIL ABSVRDIVS: ego modo ἀπορῶ, mo-
 do nihil statuo fieri posse absurdius. tu, quid sentias, ostē-
 de. IDEM: faceres: quod maiores nostri non fe-
 cerunt, qui, Vrbe reliqua capta, arcem tamen retinue-
 runt. 108:

IN ARIS, & focis] In libertate: cuius ego cō-
 seruandæ causa, Urbem, hoc est parietes reliqui. hinc
 pugnare pro aris, & focis, id est pro libertate.

108:

THEMISTOCLES:] Qui, copijs Persarū
 in Græciam influentibus, consilium cepit de urbe relin-
 quenda. PERICLES: Lacedæmoniorum bello.

109.

ἐπὲνθόμεθα] Lugebamus gloriam: quasi amissam,
 & in Pompeio desideratam. Hom. ἰλ. 1. HOC
 CONSILIUM: quod Urbē reliquerit. EXI-
 TVM HABITVRVM: non inutile futurum:
 siquidem fugiens Pompeius mirabiliter homines mouet,
 ut Cæsari, cui aliquid antea concedebant, nunc nihil cō-
 cedendum putent, ne hoc quidem, ut præsens Consulatū
 possit petere. consilium autem dicitur exitum habere,
 cum succedit quod volumus.

109.

DELECTVS,] Militum. VAGVS
 ESSE: ut specularer omnia. VIDERE: quia
 Romæ es.

Ex epistola XI. pag. 109.

XII. CAL. IAN.] Ex epistolis post proxi-

nam sequentibus perspicuum fit, non esse scriptam hâc mēse Maio, sed mēse Ianuario, itaque mendum esse in uerbo IV N. 109.

LIBONEM.] Sexto Pompeij filio socerum hunc fuisse, tradit Appianus. nec bonum ciuem iudicat *infra, 147.* 109:

ISTVM] Cæsarem. φαλαριπρόν : similes actiones actionibus Phalaridis tyranni.

109:

RERVM prolatio,] Rerum prolatio, & res prolatae, uideo scriptum à nemine, quid significet. significat autem, ut ex accurata multorum locorum examinatione collegimus, tempus illud, cum homines feriarentur. declarat maxime Plautus in Captiuis ex persona parasiti:

- » Vbi res prolatae sunt, cum rus homines eunt,
- » Simul prolatae res sunt nostris dentibus.
- » Quasi cum caletur, cochleae in occulto latent,
- » Suo sibi succo uiuunt, ros si non cadit :
- » Item parasiti rebus prolatis uiuunt.
- » Et pro Muraena, ubi iurisconsultos agitat: Sapiēs existi-
- » mari nemo potest in ea prudentia, quae neque extra Ro-
- » mam usquam, neque Romae, rebus prolatis, quidquam
- » ualet. et ad Quintum fratrem: Res prolatae: ad inter-
- » regnum comitia adducta. et epistola V. libri X I I I I.
- » Meam stultā uerecundiā qui legari noluerim ante res
- » prolatas, ne deferere uiderer hunc rerū tumorem. R E =
- R V M igitur P R O L A T I O, siue R E S P R O =
- L A T A E, idem est, ac si dicas, uacatio à muneribus :
- quae maxime erat ludorum diebus. ludorum autem no

mina, Votiui, Romani, Victoriæ, Plebeij. quorum primi Votiui X V I I. Cal. Sept. cōmissi, per quindecim dies celebrabantur: & cōtinuo Romani per decem dies: cū interea res prolata dicebātur. Confectis Votiuis & Romanis, rursus ad negotia: iudicia fiebant: senatus habebatur: tum publice, tum priuatim quisque satagebat in sua re: hoc usque ad V I I I. Cal. Nouembris. nam cū inter ludos Romanos & ludos Victoriæ dies intersint X L V. quod aperte ipse declarat libro I I I I. in Verrē: recte subducenti perspicuum fiet, ludorum Victoriæ cōmissionē incidere in diem V I I I. Cal. Nouembris. iterum igitur res prolata. Victoriæ autem ludi, cumq; his Plebeij cōiuncti, dies auferebant octo: ut ad I I I I. Nonas Nouembreis & magistratus, et cuiusvis ordinis homines intermissam rei siue publicæ, siue priuatae administrationem repeterent. itaque 65: Pontinus vult ad I I I I. Nonas Nouembris triumphare. ex quo patet, non fuisse diem festum I I I I. Nonas Nouembris.

TARDABIT: quocunque tempore ad Urbem Cæsar uenerit, statim aget quæ putabit è re sua: non eum tardabit rerum prolatio, quo tempore nihil neque publice fit, neque priuatim: contemnet antiquum morem: sine senatu, sine magistratibus decernet ipse ex libidine: refringet ærarium; publicasq; pecunias, ad usum Reipublicæ seruatas, Reipublicæ ad oppugnationē conuertet.

109:

I I S me dem,] Cæsari. ἀδ' ἐομαι τῶας: uide 25: PVERORVM: Marci filij, & Quinti Ciceronū. quibus intelligo me pessime cōsulere, nisi sequor eos, qui tenent, qui potiuntur.

109:

E V M finem statuit,] Ait, dum Pompeius in Italia sit, nos eum sequi debere: si cedit Italia, finem nobis esse faciendum.

109:

L I C T O R E S] In epistola ad Celiū, fam.
 „ 26: Accedit, inquit, molesta hæc pompa licitorum meorū,
 „ nomenq; imperij, quo appellor. eo si onere carerem,
 „ quamvis parvis Italiæ latebris contentus essem. sed in=
 „ currit hæc nostra laurus non solum in oculos, sed iam
 „ etiam in uoculas maleuolorum. M I N V S E X=
 P L I C A R I: quodd in utranque partem multa occur=
 runt. ἀπορίαν T V A M: solebat enim Atticus nō pla=
 ne suam sententiam explicare, sed uti uerbo dubitatio=
 nem significante, ut ἐπέχεν 97: Ἐ ἀπορίαν 146.

109:

I L L E] Labienus. R O M A E O F F E N=
 D E R E T: quod non euenit, quia nos Urbem reli=
 quimus: itaque non habet, cui prosit, cum ipsi nostram
 causā perdiderimus.

110.

D O M E S T I C I S finibus] Qui tantum do=
 mestica tractes, rebus publicis te non immisceas. V R=
 B I S: rerum urbanarum.

Ex epistola X I I. pagina 110.

I L L I] Cæsari: à quo cum discessit, uisus est eum
 sceleris damnare.

110.

P I S O N E M:] Qui cum ab Urbe discesserit,
 generum suū Cæsarem non expectans, quid de eo iudi=
 cet, manifestum est. hic est L. Calpurnius Piso, in quem
 extat Ciceronis oratio, Gabini in Consulatu collega,

nunc

nunc Censor. fam. 238. Caesar lib. I. de bello ci.

110.

NE PICENA quidem] Cum eius culpa Cæsar in Piceno oppida occupauerit : unde aditus ad Urbem apertus. 120. quòd si Pompeius, in Piceno quantũ esset nobis præsidij, cognouisset ; oppidis militum robore ante Caesaris aduentum firmatis, nunquam in hanc deferendæ Urbis necessitatem deuenisset. quasi enim agger fuit Picenum Urbis tuendæ. placet tamen, quod in Bessarionis libro scriptum est, describere. in eo igitur libro sic: NE EPI CENEA QUIDEM.

110.

QV A'M autem sine consilio res stet:] Placet, ut est in antiquo libro apud amicißimum meum, Quæ aut sine consilio res stet?

110.

DEC EM annorum] Tot enim anni à Consulatũ Caesaris ad hoc tempus numerantur. & Cæsare Consule Pompeius se cum eo affinitate coniunxit, Iulia uxore ducta. inde eum per decem annos aluit, auxit, armauit.

110:

D V A B V S inuidiose retentis,] CUR I N V I D I O S E ? quia Pompeius simulatione Parthici belli à Cæsare abductas retinuerat. quod factum magna in infamia fuit. itaque Cæsar libro I. de bello ci. Pompeius, inquit, infamia duarum legionum permotus, quas ab itinere Asiæ, Syriæq; ad suam potentiam, dominatumq; conuerterat, rem ad arma deduci studebat. I N V I D I O S E igitur, cū odio & infamia. A L I E N I S : quòd aduersus Imperatorem suum inuitæ duceretur. Hircius libro VIII. I N V I T O R V M :

DD

COMMENTARIUS

ut beneficij memoriam conseruantium, quodd agrum Cæs-
panum colerent lege Iulia datum. IIII :

III:

DOLABELLAE,] Generi mei, qui apud
Cæsarem est: per quem uidetur mulieres tuto in Vrbe
esse posse. fam. 238. 239.

III:

AC DE me ipso] Cui non tam salutis,quàm di-
gnitatis est habenda ratio. DE IP SO : de Sexto
Peduceo.

III:

μῦντις δ' ἄριστος.] Vates optimus is est, bene qui
coniicit. senarius est apud Euripidem.

III:

AENIGMA Oppiorum] Videtur epistolæ prin-
cipium. NUMERO PLATONIS : Plato
enim Pythagoricis numeris philosophiam obscurauit.

III.

SANCTONES dicis in eo estu, aut diu.]
Caualcantis liber, SACCONES DICES: Bes-
sarionis, SACCONE. mihi & hoc uidetur nume-
ro Platonis obscurius.

III.

L. CAESAREM] Filium. Suetonius, ubi
,, Cæsaris clementiam commendat, Nulli, inquit, perisse,
,, nisi in pralio reperiuntur, exceptis duntaxat Afranio,
,, & Fausto, & L. Cæsare iuvene. ac ne hos quidem uo-
,, luntate ipsius interemptos putant. Hic opinor initium
esse oportere alterius epistolæ; ne eadem iterentur, &
ut breuis epistola sit: nam certe breuitatem significant
uerba illa in extremo: Si scriberem ipse, longior epistola
fuisset. MANDATIS: Cæsaris: quæ explican-

tur lib. I. de bello ci. et fam. 261. FERAT: Caesar.

Ex epistola XIII. pagina 111:

PARVUM prolixè] Inuiti. nec mirum est, lege Iulia in agrum Campanum deductos, propensiores in Casarem esse. sic alibi prolixè facere, prolixè polliceri.

111:

SECVTORVM] Magis placet, ut est in Bessarionis libro, SCVTORVM: quibus in ludo gladiatores exercerentur. LDD FVERVNT: Bessarionis liber, BIS FVERVNT, corrupte: natus enim error ex ignoratione antiquæ notæ: quam significare quinque millia, supra ex analogia ratione ostendimus.

111:

VLLA dignitate] Quæ modo ulla dignitate sint. epistolarum libro ad uxorem, Videte, inquit, quid aliæ faciât isto loco fœminæ. quod eodẽ libro dixit, Vestri similes fœminæ.

111:

PRAESIDIA] Assentior legentibus PRAESIDIA, non solum quia sic legendum perspicue significant epistolæ duæ ad uxorem libro XIII. fam. sed etiam quia uicissitudinem quandam harum dictionum in libris obseruari, ut alterius altera locum occupet, quemadmodum in libro de Senectute, De præsidio, & statione uitæ decedere: quod erat in quibusdã libris, De prædio, & statione. præterea illud infra, NON INCOMMODO, aptius ad prædia, quàm ad præsidia, refertur: nã de præsijs potius TVTO dixisset. PRORE NATA: si quid acciderit, in omnem euentum.

GENERO nostro] Dolabella : qui pro Cæsare contra Reipublicæ partes arma fert. SEX =
TO : Peduceo. 110:

Ex epist. XIII. pag. 112.

ABDVCTIS præsijs] Ex oppidis, quæ occupauerat. QVAS TVLISSET: his uidelicet, ut Pompeius eat in Hispaniam: delectus qui sunt habitij, & præsidia nostra dimittantur: se ulteriorem Galliam Domitio, citeriorem Considio Noniano traditurum: ad Consulatus petitionem uenturum: absentis ratione haberi nolle: præsentem petiturum. fam. 261. AV =
DITVS in consilio: hic negantem particulam desiderari, declarat insequens membrum. IN SICILIAM: illi assignatam, cum Italiæ regiones descriptæ sunt, quam quisque tueretur. fam. 260:

VICERIT] Affecutus erit, quod uult: contentus erit Consulatu. QVO EST INGRES =
SVS: arma enim nunc quidem infert Reipublicæ: quo scelere scelus esse maius nullum potest. ACCI =
PIENDA PLAGA: nobis: qui de nostro iure decedimus, cum à Cæsare latas condiciones accipimus. RELIQUIMVS: Lentulus enim Consul cum ad aperiendum ararium uenisset, ad pecuniam Pompeio ex S.C. proferendam, audito Cæsaris aduëtu, protinus aperto sanëtiore arario ex Vrbe profugit. Cæsar lib. I. de bello ciu.

Ex epistola X V. pagina 112 :

RESPONSIS Consulum ad Pompeium,]
Confirmor in mea ueteri sententia, legendum esse, Re-
sponsis Consulum, ac Pompeij . quod epistola plane de-
monstrat, quæ ante proximam est superiorem, & quæ
post hanc proxima sequitur.

112:

NON dubitantem &c.] Labieni uerba sunt
lib. III. de bello ci. Noli existimare Pompei hunc esse
exercitū, qui Galliam, Germaniamq; deuicerit . omni-
bus interfui prælijs: neque temere incognitam rem pro-
nuncio. perexigua pars illius exercitus superest &c.

112:

VENIRE] Iterum. 112: 113:

112:

TIBI assentior.] Non esse, quod ab Vrbe disce-
dant, quoad perspicimus, quo loco sit res.

113.

PETEREMVS:] Nos enim tum Hispaniā
cogitabamus, ubi Pompeij maximæ copię ducibus Afra-
nio & Petreio Legatis. HOC: Hispaniam petere.

113.

SEXTO] Peduceo . qui Pompeij causa disce-
dere ex Vrbe non debetis, ac ne illum quidem amare,
qui uobis locupletibus ac bene nūmatis tā male cōsulue-
rit, Vrbe sine præsidio relicta. ETIAM NVNC:
dum agitur de conditionibus. tum autem discedendum
uobis erit, cum, spe pacis exclusa, de hostili Cæsaris ad-
uentu timebitis.

113.

SI IN Hispaniam &c.] Eat Pompeius in Hispaniam, delectus, qui sunt habitus, & praesidia dimittatur: tum ego tradita provincia, ad Consulatus petitionem ipse ueniam. haec fuerunt conditiones à Caesare latae. fam. 261.

113.

AD Pisonem,] Socerum suum. SERVIVM: à civilibus contentionibus abhorrentem. fam. 47:

113:

IMPROBIS,] Caesarianis. INVIDIS: Pompeianis, qui extraordinariis Caesaris honoribus inuideret. 147:

Ex epist. XVI. pag. 113:

TURPE pace] Et, turpi pace, & misero bello, placet, ut placere item alijs uideo. aut est turpe pro turpi, sexto casu.

114.

RESPONSA Pompeij] Ad Caesarem, Romanam missa, ut in publico proponerentur. 113. IACEBIT: suo malo repudiabit: populum enim alienabit, qui probat responsa Pompeij. SI ACCEPERIT: pax non honesta consequetur. ἀνανταπόδοτον. PARATI: à militibus, & pecunia. CASSIVM: Quintum. nam Caius Pompeianus. fam. 260. NEGOTIVM VTILE: propter urbis portum. IN HISPANIAM: si erit, ut consistere in Italia non possimus.

114.

QUONIAM illius] Quando huc deducta res est nostra culpa; qui Caesaris alterum Consulatum, quem,

ne si occasio quidem esset, repellere à Republica debui-
mus, (cur enim, quod populus concesserat, ut absens Cō-
sulatum peteret, eriperetur?) repulimus etiam sine oc-
casione, cū & illi exercitus essent maximi, & nobis co-
piæ nullæ. 110: 114.

ROGATVS esset.] Imperfectus sermo: deest
enim, Intelligo, Scio, aut simile quid. vitium esset in or-
ratione, sed corrigi ferè semper animaduertimus in se-
quenti particula SED, quæ narrationem quodam mo-
do excipit cadentē. 115: & fam. 234: A' GRAE-
CIS : officium non colentibus .

114.

AB Egnatio soluat.] Sumptam ab Egnatio de-
bitore suo pecuniā tibi numeret. VT EODEM
FOENORE VTERENTVR: cōcessit eis, ut
idem, quod antea, fœnus soluerent, cū uideret exactio-
nem uniuersæ pecuniæ hoc tempore difficillimam esse.

Ex epistola XVII. pagina 114:

CONCIONIS] Probantis responsa Pompeij
ad Cæsarem. SVIS: ab ipso latis. 112.

114:

IIII. NON.] II. Nonas, cum alijs lego, ex epi-
stola proxima superiore. FVRNII, CVRIO-
NIS AD FVRNIVM: Curio, qui erat apud
Cæsarem, Romam scripsit ad Furnium, irridens L. Cæ-
sar's legationem. eas literas Furnius cum suis literis ad
Ciceronē misit, ut ex Curionis literis uideret spem pacis
esse nullā. IRRIDENT: et ex sententiā et ex Bes-
saronis libro, IRRIDET, legimus. CAESAR

RIS : qui tempus tereret mandatis de pace hinc inde ferendis referendis. lib.I. de bello ci.

Ex epistola XVIII. pagina 114 :

IN Italia] Si cum Pompeio mors in Italia sit opetenda, non recuso. nec tuum consilium exquiro, si maneant Pompeius in Italia, quid mihi agendum sit : deliberatum est enim, & fixum.

115.

LICTORES,] Impedimentum & molestia fugienti. DVCES: Pompeium maxime designat: quo duce uictoriam non sperat. 110. PHALA = RIM: tyrannum cæde gaudentē. PISIS TRA = TVM: mitiorem, & studiosum maxime literarum.

115.

IAM calere] Iam habere, quod de te ipso cogites, sollicitū de statu rerum tuarum ; quia uideas Urbem à Cneo nostro sine præsidio relictam Cæsari patere. calere dicuntur, quos molestissimis rebus perturbatos inexplicabilis agitat cogitatio . animus enim aque curis exerceatur, ut labore corpus. & quoniam animi sedes est in cerebro , quod pertinent ferè omnes uenæ : animo affecto quasi repercussus commouetur sanguis ; & sanguinis motum consequitur calor. SVAS NONAS : ante constitutas. 112:

Ex epistola XIX. pagina 115.

CONQUISITORES] Delectui habendo præfecti. ILLE : Cæsar: metu Cæsaris iam præsentis non audent. NOMINA : nomina dabant.

ad bellum ituri. SPES: uictoriæ.

115:

MANDATA] Pompeij. CONSVL:
Lentulus: nā Marcellus non dum uenerat. ILLE:
Cæsar. IN NAVI: Cæsarem fugiens.

115:

NEQVE mehercule &c.] Satis, inquit, scirem,
quid mihi esset agendum, si Pompeio duce uictoriæ spes
esset. sequerer inquam eum, quascūque terras peteret.
nunc ancipiti cura distrahor: nam neque uideor eum
sequi debere, à quo omnia sint acta turpissime: & nisi
sequor, & ciuis & amici officiū desero. NEQVE
EGO: quia dixerat, Turpissime, culpam à se amouet:
Ego, inquit, particeps ullius consilij non fui. agam ta-
mē, quod me deceat. amicū sequar bene de me meritū.
SATISFACERE: quòd nullum maius nego-
tium susceperim. fam. 261.

Ex epistola XX. pagina 115:

HVIVS autem nostri.] Tarditatem, aut, Ignorantiam, dicturus fuit; sed omisit: & causam, cur omiserit, adscribit. ἀποσιώπησις. 114.

116.

QUI POSSVM?] Cum Cæsar omnia occupauit. QVO': cum, ubi sit, nesciam. ISTI:
Cæsari.

Ex epistola XXI. pag. 116.

LENTULO, & Thermo] P. Lentulo, Q. Thermo.

116.

ET SI uiuere.] Subaudi, non uiuere est, cū tur-
pem uitam uiuas, qualis erit manentis in Italia.

116:

QVOD patior facile,] Quod ita mihi non dis-
plicet, dum nihil committā mea persona minus dignū.

Ex epistola XXII. pagina 116:

ME QUIDEM non nimis,] Qui Philotimi li-
teris fidem non haberem. 116. CASSII LITE-
RAE : ad Cassium Capua missæ à Lucretio . Cassius
enim cum Cicerone erat in Formiano. 116.

Ex epistola XXIII. pagina 117.

ILLUD eum scisse ;] Scisse eum malas causas
obtinere: neque enim, male agere, difficultatis est. sunt
qui legant, EVM NESCISSE : ego sequor &
Bessarionis librum, & cum eo congruentem sententiā.

Ex epistola ultima, pagina 117.

NON uenit &c.] Non mihi accidit, quod tibi:
scribis. n. te sæpe exoriri, id est à metu aduersæ fortunæ
respirare: ego autem nunc paulum exorior: quod an-
te usu mihi non uenit. QVOTIES EXO-
RIOR: uerba sunt ex Attici epistola. PICEN-
TIVM COHORTIBVS : cum Domitio con-
iunctis. 116.

117.

INTERDICTA,] Et inuidiose & false di-
ctum: quasi Caesar iam putaret sibi, tanquam Prætori,
arrogandum esse ius in ciues, ac iam proponeret inter-

dicta, animaduersurum se in eos, quos secundo lumine,
 paulo post, Romæ offendisset. cum nunc de fuga nemo
 cogitet. SECUNDO LUMINE: cras. sub=
 auditur autē, Moriere. In oratione pro Rabirio Post=
 humo, Regum, inquit, sunt hæc imperia, Animaduer=
 te, & dicto pare. &, Præter rogatum si querare.
 et illæ minæ, Si te secundo lumine hic offendero, moriere.
 RESPVNTVR: timore sublato. AFRAS=
 NIO: firmos exercitus habere in Hispania. IN=
 TEGRVM SERVEM: ut neque Cæsari, neque
 Pompeio me dem. 117.

CERTE uideri possum.] Cū negauerim, quoad
 de pace actum est, me ducem civili bello futurum. quod
 ideo negavi, non quia, suscipere id muneris Reipublicæ
 causa, rectum non iudicarem: sed memineram, quod
 olim eiusdem Reipublicæ causa feci, cum Catilinæ con=
 iurationem oppressi, id mihi summam perniciē attulisse,
 pro recte factis in exilium pulso. MVLT O
 RECTIVS FVIT: quanto enim rectius facit,
 qui perniciosam Reipublicæ coniurationem extinguit,
 quàm is, qui civili bello copias ducit.

117.

EVM,] Cæsarem. CNEVS NOSTER:
 cum in tertio Consulatu pugnavit, ut decē Tribuni pl.
 legem ferrent, qua Cæsari absenti Consulatum petere
 liceret. ALTERVM: quia Consul ante fuerat
 Cæsar Bibulo collega. PRO SVIS GESTIS
 AMPLISSIMIS: scripserat enim epistolam Pô
 peius ad Cæsarē, in qua erat, Pro tuis rebus gestis am=
 plissimis. 123:

117.

QVEM METVAM,] Cæsarem novi: cuius
animum ne offenderem, ideo me ducem civili bello fu-
turum negavi. is enim solet iniurias acerbissime perse-
qui, ut olim, cum, à me læsus in iudicio quodam, P. Clo-
dium inimicum meum, frustra iam pridem à patribus
ad plebem transire nitentem, eodem die traduxit. Suet-
onius.

117.

QVAMOBBREM.] Quia vereor, ne, cū ego
pro Pompeio Cæsaris inimicitias suscepero, ipsis in gra-
tiam redeuntibus ego præsidio nudus Cæsari poenas luā.
Hic tacite notat in Pompeio ingrati animi vitium: cu-
ius fautor dignitatis cum iam inde ab adolescentiā, in
Prætura autem, & in Consulatu adiutor etiam ex-
stitisset, se tamen ab eo Clodianis temporibus destitutum
recordabatur.

117:

PVERI] Cicerones, quorū magister Dionysius.

117:

PARTHICVS casus] In nostras provincias
subita Parthorum irruptio; ut Pompeium, aut Cæsare
aduersus eos proficisci res cogat. CASVS: proprie
de Parthis, quorum subita & inopinata irruptiones.

IN LIBRVM VIII. CICERONIS EPI-
STOLARVM AD ATTICVM,
PAVLI MANVTII COM-
MENTARIVS.

Ex epist. I. pag. 117:

NEC tamen lata,] Nam ex Lucretij literis co-
gnoueramus, Vibullium cum paucis militibus à Piceno
currere ad Pompeium. 116: SED IN EA: re-
dit ad argumentum epistolæ Pompeianæ. pendet enim
periodus ex illo, Cætera de rebus in Piceno gestis.

CAPVT IPSVM: Urbem. EVNDVM:
Luceriam. 118.

LAVTORVM, & locupletum,] illud ad
mollitiem, hoc ad opes refertur. uideo, inquit, futurum,
ut neque lauti pro Pompeio incommoda subire, neque
locupletes suas fortunas in discrimen uelint adducere.
MVNICIPIIS VERO HIS RELI-
CTIS: ora maritima, cui ego præsum, relicta. quod
cum acciderit, omnes prorsus, qui exierant, desperatis
Pompeij rebus in Urbem redibunt.

118.

HOS lictores] Quia mihi cum lictoribus ad vr-
bem accedenti triumphum deferet Casar. quem non
accipere periculosum erit, accipere inuidiosum ad bo-
nos. 120: COMITVM: hos enim uideo in vr-
bē redituros. 109: 118.

NEC stultior est,] Significat, malle se Lepidum,

COMMENTARIVS

Volcatium, Sulpitium imitari, ad Urbem redeuntes, quàm Domitium, aut Appium, Pompeij comites fugientis: quorum alter stultitiæ nomine male audiebat, alter inconstantia. BENEFICIO: cum mihi exulanti reditum in patriam confecit. REMVNERE = RE: non minus longis epistolis.

Ex epistola II. pagina 118:

GLADIATORIBVS suis] Quos Pompeius binos singulis patribus familias distribuerat. III: POSTVLABAT: exigere uidebatur, ut Pompeium laudarem. ILLVM: Cæsarem. EFFVGERE: uix enim fieri potest, ut ad Cæsarem scribēs, non offendam aut ipsum, aut Pompeium. QVIMAGIS EFFVGIAS: id est, nihilo magis effugiam.

118:

ALIVDTU honestum,] Significas, debere me Pompeij causa mtueri; idq; & honestum, & me dignum uideris iudicare: quod ego secus iudico: ducis enim culpa uagamur egentes cum coniugibus, & liberis: hoc non modo non honestum, sed etiam turpissimum. PERDITISSIMIS: Cæsarianis.

119.

EXPVLSI,] A Cæsare. EVOCATI: à Pompeio. NON ERVNT: propediem enim uideo bonorum, id est lautorum, & locupletum, Urbem refertam fore; municipijs uero his relictis, refertissimam. 118. NE CAPVAE QVIDEM: Urbe relicta si Capuæ saltem consedisset Pompeius, minus turpi-

ter fecisse, minus peccasse uideretur. PARVUM EST DIGNITATIS: quia & dux sine exercitu, & transfuga: illi autem magnorum duces exercituum, & Hispaniæ rectores, Pompeij Proconsulis Legati.

119.

IN me * illud] Verbum græcum & hic, & paulo post, ubi inane spatium est, desideratur: hic quidem fortasse, κέθομον: quia supra dixerat, Me hor-taris ad memoriā factorum, dictorum, scriptorum etiā meorum.

119.

TVM se mihi] Ante quā Urbē relinqueremus, omnes causam Reipublicæ enixe adiuturi uidebantur. RES GESTAE: in Piceno. POMPEII LITERIS: ad Pompeium missis: ut 116: Cassij li-teræ, ad Cassium missæ.

119.

VB I erit διπλῆ.] Quem ego nota, quæ διπλῆ ap-pellatur, in margine adscripta indicavi. διπλῆ autem duplici figura notabatur, aut hac < in extremo uer-su, aut hac > ante primā dictionem collocata. & δι-πλῆ, quia duplici linea formaretur. Isidorus libro. I. Etymologiarum, & Laertius in Platone.

119.

SED non ita] Mendosus locus, & in mendo cō-sentit uterque Cavaucantis & Bessarionis antiquus li-ber. nihil igitur ausim immutare: subsidium à manu scriptis libris expectemus.

119.

ALIQUANTO secus,] Nunc ais te putare, si Pompeius Italia cedat, mihi unā cedendum: antea

monebas, ne me darē incertæ et periculosa fugæ. 116:

119.

TRIGINTA] Ne dū unus. ESSENT:
Athenis, à Lacedæmonijs impositi. PEDEM POR=
TA: ut mihi liceat eius exemplo domi meæ uiuere.
TECVM LOQV AR: non enim literis commit=
tenda. VIDER O: considerabo, quid mihi agen=
dum, Pompeium sequar, an in Vrbem redeam, aut in
aliquod oppidum uacuum à bello secedam.

Ex epistola III. pagina 119:

SALVTEM meam,] Cum ab exilio sum eius
ope restitutus. CONSILIO, VEL FOR=
TVNA: refero consilium ad familiarem bene meri=
tum, fortunam ad ducem Reip. SACERDO=
TIO: auguratu. 120.

PER uim, & contra auspicia] Cum Cæsar, lege
agraria promulgata, obnunciantem collegam armis fo=
ro expulit. Suetonius, Plutarchus, alij.

120.

GALLIAE ulterioris] Suetonij uerba sunt:
„ Initio Cæsar Galliam cisalpinam, Illyrico adiecto, lege
„ Vatinia accepit: mox per senatum Comatam quoque,
„ ueritis patribus, ne, si ipsi negassent, populus & hanc
„ daret. 120.

ADOPTANDO] Adoptione Clodius fa=
ctus est plebeius, statimq; Tribunus pl. rogationem tu=
lit in Ciceronem, quia ciues Romanos contra leges occi=
disset. QVAM RETINENDI: hinc illud in
„ epistola M. Antonij: Mi Cicero te rogo, ut tibi omnia in=

tegra

tegra serues, eius fidem improbes, qui tibi, ut beneficium daret, prius iniuriã fecit. 162. **PROVINCIAE PROPAGATOR:** ut Cæsari provinciae in aliorum quinquennium propagaretur. quod Tribunus plebis C. Trebonius tulit, iterum Consulibus Pompeio & Crasso. 102. **IN OMNIBVS:** intellige supplicationes maximas decretas, decem Legatos, stipendium ex arario, legionem de ipsius exercitu concessam.

120.

LEGE quadam sua,] Cum enim Pompeius legem tulisset de iure magistratuum, acciderat, ut eo capite, quo absentes à petitione honorum summoebat, ne Cæsarem quidem exciperet per obliuionem. deinde legem in æs incisa, & in ararium condita, correxit errorem, unumq; Cæsarem excepit. Suetonius. **SVA:** quã Consul tulit. **FINIENTI:** ante tempus lege Trebonia datũ. Suetonius. **CONDITIONES:** à Cæsare latae. 113. 120.

NULLA causa,] Optimam enim causam Pompeius ipse sua tarditate & ignauia perdidit. **INANISSIMA:** cum ab hominum frequentia, tum à comitatibus. **AB IMPETV:** non eiusmodi regio, ut bellum aut in ea sustinere, aut ex ea inferre possimus. **MARITIMA OPPORTUNITAS:** ut classe fugere possemus. **CEPICA=PVAM:** cum Italiæ partes describerentur, quã quisque partem tueretur. fam. 260: **SINE CAUSA:** ideo inuite, quia sine causa.

120.

IN alteram partem:] In Cæsaris partem. **IPSI:**

COMMENTARIUS

Pompeio. CVM ILLO NON: simul cū illo
discedere ex Italia non possum: ire enim Luceriam ad
eū tuto mihi nō licet. CVM ESSEM PRO-
FECTVS: sic Bessarionis liber, et recte: neque enim
proficisci est peruenire, sed discedere ut peruenias.
aliq, Profecturus. 120:

NAVIGANDVM] Si Pompeium Italia
cedētem sequi uolumus. ALIQUID SE HA-
BERE POPVLARE: quod populus probet:
quia multis ab eo beneficijs ornatus, cōtra tamen arma
tulerim. 67: 119: 120:

COMPEDES,] Detinent enim me; ut ne-
que exire ex Italia, neque ad Vrbem ire, neque obscuro,
humiliq; loco latere possim. 118. & fam. 26:

120:

RESTITERO,] Remāsero. IN HAC
PARTE: apud Casarē. IDEM FECERO:
clarissimos uiros, & in Republica principes, Philippum,
Flaccū, Scauolam imitabor, qui patriæ bellum inferre
noluerunt. 120:

QVO QVO modo] Quia, cum in Vrbe remā-
sisset, mox interfectus est iussu Consulis C. Marij iunio-
ris. Florus. FORE VIDERE: ut occideretur
in Vrbe, quam uideret in potestate crudelissimorum.

120:

THRASYBVLVS,] Atheniensis: qui ar-
matus accessit ad patriæ mœnia, ut eam à triginta ty-
rannis liberaret. 120:

SERVIRE temporis;] Seruitutē ferre, & in
patria manere. NON AMITTERE TEM-

P V S : excutere seruitutis iugum, ubi possis.

121.

SCIPIONEM] Socerum suum. D V A =
B V S : infra scribit Pōpeius X I I I I. cohortes misisse Brundisium. 129: P R A E M I S E R A T : quod argumento est, Pompeium de ope Domitio ferenda non cogitare, sed habere in animo cū suis copijs mare trāsire.

121.

F A V S T O] Duos gemellos Sylla Dictator ex Metella suscepit. alterum Faustum, quo de hic agitur, quem postea victor Cæsar sustulit: alteram Faustam, quæ Miloni nupsit, nominari uoluit. Plutarchus.

121.

A' C O N S V L E] Antiqui libri, C O N S V =
L I B V S : sed placet C O N S V L E, ex ipsa Pōpeij epistola. 129: F A B I V M T V V M T R A N =
S I S S E : in castra Afranij. E X Q V I R E N S : ut scribas ad me, si Pompeius Italia cedit, quid mihi censeas agendum.

Ex epistola I I I I. pagina 121:

M E M O R I A bona.] In literis. M E L I O =
R E : memorem enim huius iniuriæ sentiet.

121:

E F F V G I S S E scis,] Scire te oportet: ut il-
» lud in epistola Celi, fam. 123: Prope oblitus sum, quod
» fuerat scribendum: scis Appium Censorem hic ostenta
» facere. D E S E R T V M : amissa Italia. C O N =
F E C T A R E S E S T : de Italia actum est.

COMMENTARIUS

Ex epistola V. pagina 121:

FVRIOSE] Sine ratione. CERTIOR
FVIT: se furiose fecisse.

122.

EVMISSE πολλὰ μάτην &c.] Hoc totum
ijsdem ferè literis uidetur posse restitui, sic inquam:
Euenisse: πολλὰ μάτην χέρεσσιν ἐς ἡέρα θύνειν δῆτα. ut
sit spondaicus ex uetere poeta. EVENISSE: ut
mihi malediceret; cum aerem manibus frustra feriret,
iratorum more. SED MEAM MANSVE-
TVDINEM: seruabo: non pergam ei merenti ma-
ledicere. iam enim coeperat in Dionysium maledicta re-
torquere, cū dixit, Suo capiti. seruat autem suam mā-
suetudinem, quia non pergit maledicere: sed iram ostē-
dit, quia non perficit orationem.

122.

CORFINIENSI,] Vide 121. AD
EVM: in Græciam.

Ex epistola VI. pagina 122.

AD CONSVLEM: L. Lentulum. 127.
VIII. CAL: aut hic XIII. legendum, aut infra
VIII. legendū, 127. 131. NVNC, VT EGO
&c: placet eorum coniectura, qui ita legunt: Nunc,
ut ego non scribam, tua sponte te intelligere scio, quanti
etc. PRIMO QVOQUE TEMPORE:
ut possimus quamprimum Domitio subuenire.

122:

IN ADVENTV] Fore, ut Pompeius Corfi-

nium adueniens magnum inimicis terrorem inferat.
 MVTASSE: Bessarionis liber, MVTASSET.
 locus deprauatus. 122:

NON esse æquum,] locus est. quasi fuerit hoc
 in Pilie manu, ut quartanam ipsa posset abijcere.
 HABERE: quartanam: in quam inciderat. 104.
 VESTRAE CONCORDIAE: ut cum tu
 ualeas, ipsa ægrotet. ALTERA: quartana.

Ex epistola VII. pagina 122:

AMICO nostro] Pompeio.

123.

VICTVS sum:] Victus enim Pompeius Ita-
 lia cedit. uide igitur, qua in solitudine uerser; cum
 neque Pompeium, tam multa peccantem, sequi debeã;
 & manere in Italia, peracerbum sit; propterea quod
 neque ista, (132.) quæ à Cæsare fiunt, uidere possum,
 neque ipsum Cæsare. QVENVNQVAM &c.
 nunquam putavi futura. non enim hæc tam misera,
 tam calamitosa timui, quæ uix uiderentur euenire pos-
 se, quæ tamen nunc uideo euenisse. MEIS: Vrbe,
 propinquis, amicis. MEMETIPSO: non modo
 meis careo, sed nec ipse colere possum eas artes, eamq;
 uitam, cui me diuturna consuetudo assuefecerat.

123.

VIA TICO,] Quod erat ex Italia exeūti ne-
 cessarium. MONETA: locus erat, ubi moneta cu-
 debatur. inde uult à Philotimo pecuniã sumi, tradito,
 quod etiam nunc solet, auro argento'ue infecto. NE-
 MO: ex ijs, qui debent. OPPRIS: fœneratoribus.

TVIS CONTUBERNALIBVS: qui domi-
tuae ita frequentes sint, ut contubernales tui uideri pos-
sint. 30: APPOSITA: de uiatiko scripsi ad
Philotimum: tibi cætera mandabo ad hoc meum disce-
dendi consilium apposita.

Ex epistola VIII. pagina 123.

AD CONSVLES.] Legerẽ, AD CON-
SVLEM: primum, quia, Domitij literis acceptis scri-
pisse Pompeium ad Lentulum Consulem, supra mani-
festum est, pag. 122. & pag. 127. deinde, quia CON-
SVLEM potius, quàm CONSVLES, Bessario-
nis liber significat: habet enim sic, consul: & lineam
illam, quæ l literã interfecat, scimus, cū pro apice super-
inducitur, modo e, modo m ualere: ut hic fortasse pro
utraque à festinante librario posita sit.

123.

FVLSISSE] Quia uidebatur Pompeius in
ijs ad Consulem literis de ope Domitio ferenda cogita-
re. 127. & FVLSISSE, quasi non uidisset antea
» τὸ καλὸν Pompeius. sic de Casare, ὁ ἄνθρωπος ἀναισθητός,
» & miserum, qui ne umbram quidem unquam τοῦ κα-
» λοῦ uiderit, 108:

123.

πρὸς ταῦθ' ὅτι χρὴ,] Locus Aristophanis in comœ-
dia, quæ inscribitur Ἀχαρνεὺς, hic est, Πρὸς ταῦτα κλέων,
καὶ παλαμάδω, καὶ πᾶν ἐπ' ἐμοὶ τεκταίνε' ὦ. uerbum
autẽ κλέων Cicero omisit, quid iam dixerat, exclama-
se: de suo interposuit, ὅτι χρὴ; ut significet, plane oportu-
iuisse Pompeium ita exclamare: reliquum uidetur ad
præscriptum ueteris poetæ corrigendum. sensus est autẽ

hic: Omnia faciant, omnia contra me moliantur, & fruuant: ego, quod rectum est, sequar. Aut hic: Omnia tentatote, omnemq; in me spem ponitote seruandæ Reipublicæ. ut uerba sint Consules cohortâtis, profitentisq; se ducem contra malos ciues. ideo autem probari potest posterior hic sensus, quoniam, cum illa sint ad duos, recte accipiendum uidetur ad item duos Consules à Pompeio exclamata. 123.

A T ille tibi,] Hunc loquendi modum latine scribentes apte usurpabunt subitis in rebus, & præter expectationem contingentibus. magistro Cicerone fiet. πολλά χαίρειν τῷ καλῷ D I C E N S: abiecta honesti cura: ut illud in epistola, opinor, ad Voluminium: Multam salutem & foro dicam, & curiæ. 123.

Q U O A D T E plura scribam.] Quo possim ad te plura scribere. negantem enim particulam neque Canalcantis liber habet, neque Bessarionis.

Ex epistola I X. pagina 123.

E P I S T O L A M meam] Ad Cæsarem. 118: 147: 123:

I L L E I P S E: Pópeius. 117. I T A T E M P V S F E R E B A T: temporis causa ita scripsi ad Cæsarem. V O S D V O: tu, et Sextus Peduceus: qui Cæsari Romam uenienti obuiam prodire ad quintum milliariū cogitatis. 123:

N V N C ipsum] Hoc ipso tempore. nunc ipsum enim plus ualeat ad indicandum, quàm nunc; ut et supra docuimus. R E C I P I E N T I: Cæsari

se ad Urbem recipienti obuiam prodibitis ad quintum miliarium, unde autem se recipienti? à uictoria de ciuibus parata, pulsas Italia Reipublicæ partibus.

123:

MINIME uos quidē:] Quia tempus ita fert: & uos non ex animo, sed simulate gratulatu- ros probe scio: ueruntamen, si obuiam proditis ad quintum miliarium, & à bello civili redeuntem gratulatione excipitis, quis distinguet simulationem à uoluntate? uoluntas inquam hæc uidebitur, non simulatio. uoluntatis enim hæc signa sunt, non simulationis. CONTURBANTVR: quæ signa uoluntatem à simulatione distinguerent, ea ita conturbantur hoc officio gratulationis, ut internoscendi facultas non detur. QUAE VERO: uideo fore, ut senatuscōsulta fiant, cuiusmodi Cæsar uoluerit.

124.

TULLO] In libro Bessarionis, VLLO: nos TVLLO non dubitauimus quin legendum esset, cū hic Cicero significet L. Volcatium Tullum, qui Consul fuit cum M. Aemilio Lepido. de quo etiam epistola huius libri prima, Nec me, inquit, M. Lepidi, L. Volcatij comitum poeniteret. & 146. ILLIVS: Tulli. AB ALIIS: ad alios missæ.

124.

MINVS mouebant.] Exissem ex Italia, quæuis illi non exirent. habet enim à me Respublica innumera- biles actiones pro salute patriæ quasi quædam pi- gnora, ut iā à me ipso uix uidear posse dissentire. quod illis æque nō accidit. minus enim multa dederunt Rei- publicæ pignora: (132.) ut ab illis non eadem, quæ à

nobis, expectentur: ideoq; , si manent in Italia Pompeio discedente, leuior eos uituperatio sit cōsecutura, quàm me, si idem consilij capiam. nūc autem auctoritas tua facit, ut manendum putem.

124.

RELIQVI temporis] Scribis enim sic: postea-
rius me profuturū Reipublicæ, si mansero. PRAE-
SENTIS TVENDI: uis enim me in Italia
manere: quòd tuta mansio sit, discessus & mihi pericu-
losus, nec Reipublicæ utilis. 145:

124.

ALTERVM] Cæsarem. PLAVSVS
QVAERERE: consequi, ut laudetur, cum Rempu-
blicam oppugnet: Pompeium autem, qui defensionem
suscepit, uituperari: cur? quia Cæsar Domitium, aliosq;
ciues, sibi inimicos, Corfinij captos conseruauit; Pompe-
ius deseruit.

124.

NISI erit conuentus.] Habet amicissimus meus
in antiquo suo libro, Nisi non erit conuentus. quod cū
aliquandiu cogitans examinasssem, ut in librorum dis-
fensione soleo, ueni in hanc opinionem, detrusum suo lo-
co NON in alienū migrasse; uitiosumq; esse, POS-
SE NON ARBITROR, NISI ERIT
CONVENTVS; sincerum, POSSE AR-
BITROR: NISI NON ERIT CON-
VENTVS. putabat enim Cicero ante Lentulum
esse cum Pompeio transmissurum, quàm à Balbo conue-
niri posset. apertius 125: 138.

124.

OMNIS HAEC] Qua Cæsar uitur.

COMMENTARIUS

VNAM ILLAM: in extremo timendā: ut deinde victor, abiecta clementiae simulatione, omnes tollat.

124.

BALBUS maior] Is, quem Tarrestium vocat 103: HAEC CREDIS: εἰρωνικῶς. HOC τέρας: Caesar.

Ex epistola X. pagina 124.

IN nummis haberet,] IN NOMINIBUS HABERET, est in amicissimi antiquo libro: quod magis placet. est enim hic, ut saepe, nomen pro debitore. NESCIRE QVO LOCI ESSET: elegans locutio, pro, nō plane sibi nota esse, ea se uelle recognoscere.

Ex epistola XI. pag. 124:

CONSISTIT] Tum consistit consilium, cū cogitando aliquid explicauimus. NIHIL EXPLICATVR: quod mihi nunc accidit: ideoq; leuatur cura.

124:

ILLVD tamen] Cum uerear, ne, nihil cū proficiam quotidiana lamentatione, dedecori sim studijs, ac literis nostris: lamentationi tamen totos dies damus. ETIAM: praeter quā quodd nihil proficio. NOSTRIS LIBRIS: de Republica.

125.

NON ariolans] Non diuino furore cōmotus, ut olim Cassandra, cui uera praedicenti tamen nemo credidit.

125.

IAMQVE mari magno] Hemistichium ex ue

teri poeta: cuius integri sunt uersus ex persona Cassan-
dra uaticinantis libro I. de Diuinatione:

22 Iamq; mari magno classis cita
22 Texitur: exitium. examen rapit,
22 Aduenit, & fera ueliuolantibus
22 Nauibus compleuit manus littora.

125.

NON multo secus] De bello ciuili, atque Cassan-
dra de Troiano. NON OCCURRIMVS:
non licuit nobis Pompeium adire, cum discessurus esset.

120: 127.

125.

PROSCRIPTIO] Quæ nominatim est
de certis. PERTIMESCENDA: utercunque
uincet, aut Cæsar, aut Pompeius. VNIVERSE:
aduerbium omnes comprehendens, ut generaliter.

125:

QVOD quierim:] Quid nullum maius nego-
rium susceperim, & Pompeio ex Italia exeunte reman-
serim.

125:

BRVNDVSIVM] Vt Pompeium fugien-
tem assequeretur. PARTHICIS REBVS:
quarum exitus inanes. nam etsi Parthi subito cursu in
prouincias irrumpentes magnū inferunt terrorem; ta-
men haud magna calamitas consequitur, iisdem conti-
nuo discedentibus.

Ex epistola XII. pagina 125:

ADDVXIT,] EX Piceno, Cæsar lib. I. de
bello ciu.

Ex epistola XIII. pag. 126.

VIRTVTEM, industriamq;] In colligendis,
adducendisq; Corfiniū militibus. IN EA ORA:
Campana. 109. 126.

EPPIVM,] Eppiorum familiam non novi.
Caualcātis liber, et alius amicissimi mei, OPPIVM:
ut ex utraque parte Oppij fuerint, Cæsaris, & Pompeij;
sicuti et Domitij fuere, Calvinus pro Cæsare, Aenio
barbus à Pópeio. 126.

CVM auctoritate,] Vt consularem. CON=
SIDIO: fortasse Noniano: de quo fam. 261.
T.AMPIVM: eum, ad quem extāt epistolæ, fam.
89. 161:

Ex epistola XV. pag. 126:

DIALIO] Placet, quod alijs, ut & hic, & 129:
legatur, D. Lælio: qui Pompeianus fuit. Bessarionis li=
ber, DICALIO. alius DVELLIO.
127.

CORFINII acta] Domitium, & eos, qui
unà essent, Cæsari se tradidisse.
127:

FORTISSIMIS uiris] Domitio, Lentulo,
Vibullio, alijs, qui Cæsaris in potestatem uenerunt.
127:

DE VRBE] Non relinquenda. DE ITA=
LIA: relinquenda. EADEM TIMEREM:
Cæsarem Consulem. 107: LARGE: liberaliter,
prolixè.

128.

D V X I meam rationem] Hoc cogitavi: quid ? non esse mihi faciendum, ut Cæsaris animum offenderem: itaque pacis auctor fui, uel cum ijs conditionibus, quas ille ferret, quæ bello civili nihil miserius intelligeretur. feci; id eo libentius, quia, cum ad pacis condiciones uiderem à te honorifice, largèq; responderi, meum consiliū non arbitrabar à tua sententia discrepare.

128.

M E R I T I S] Catilinæ coniuratione oppressa, lege agraria dissuasa, discordia inter equites & plebem sublata, Senatus auctoritate in Rabirio defendendo confirmata, proscriptorum filiis administratione Reipublicæ remotis, ne illam parentum memores in magistratibus turbarent. S V P P L I C I A: exilium, publicatis bonis. S I O F F E N D I S S E M E I V S A N I M V M: si Cæsarem quāuis leuiter offendissem: nedum, si, bello suscepto, me inimicum illi aperte inimicum ostendissem. quasi dicat, si quid cōmisissem, quod ex illius uoluntate minus esset. C V M I A M I N A R M I S E S S E M V S: postquam Tribuni pl. ex Vrbe fugerūt: quo factō in armis esse cœperūt. dicit idem in proxima epistola. S V B I I C E R E R E I S D E M P R A E L I I S: uerebar scilicet, ne, uobis in gratiam redeuntibus, ego deinde tuo præsidio nudatus, Cæsari, quem offendissem, pœnas darem. Notat autem latenter perfidiam Pompeij, cuius in amicitia iam ante Clodianis temporibus parum senserat esse præsidij. Antiquus liber, obijcerer pro subijcerer. E I S D E M: ut olim pro Republica. pugnandum, in=

quit, mihi cum Cæsare fuisset, sicut olim cū P. Clodio.
uide 160: 128.

VIDERETVR habere popolare.] Vt ego
potissimum deligi uiderer, in quem improbi ciues impe=
tum facerent: ut ego ad perniciem non minus appetere,
q̄ appetuntur ea, quæ popularia sunt. H A E C:
hæc incommoda, quæ pertimui, si offendissem Cæsaris
animum. D E N V N C I A T A: ab ijs, qui Cæsaris
cōsilia nouerant, ut à M. Celio. fam. 124: H O =
N E S T E V I T A R E: uidebar autem honeste ui=
tare, cum pacem suaderem. in quo nō tam meis, quàm
Reipublicæ rationibus consulebam.

128.

R A T I O N E M nostram] Cur pacem suase=
rim. R E L I Q V I: desperata pace cur ad te non ue=
nerim. non enim licuit: ut in hac ipsa epistola iam
ostendit. C O N D I T I O N I B V S: ut ad pa=
cem res deduceretur.

Ex epistola X V I. pagina 128:

V A T I C I N A T I O N E M] Vsurpauit. n.
illud Cassandræ, iamq; mari magno. 125. E X C V
S A T I O N E M: æque apud Cæsarem, et Pōpeium.
128:

N E Q V E tum peccaui,] Neque contra Cæsare
peccaui, cum Capuam accepi: neque contra Pompeiū,
cum, allatis de pace conditionibus, caui, ne Cæsaris ani=
mum offenderem. I M P A R A T A M: ex Bessario=
nis libro, & ex sententia I M P E R A T A M lego:
ut id muneris à Pompeio mādatum significet: quod a=

per te 109. his uerbis: Vult me Pompeius esse, quem tota hæc Campana, & maritima ora habeat ἐπισκοπον, ad quem delectus, & summa negotij referatur.

I A M : Capuam accepi, sed iam imperatam. quam nisi accepissem, incidissem in suspicionem non solum ignauia, sed etiam perfidia: ignauia, quasi delectus habendi curam defugerem: perfidia, quod ijs deessem, quibuscum Reipublicæ causa me coniūxerat. D E L E =

C T V S : hoc uerbum subaudiri mallet, & esse ordinem hunc, Nō solum ignauia, sed etiam perfidia. Bessarionis liber D E I E C T V S habet. N O L V I : iā ostendi sententiā postulare V O L V I, nō N O L V I.

A N I M V M E I V S : uide, quæ scripsit in proxima.

128. N E Q V E E N I M S V S P I C A R I D E B V I : quod supra dixit, Suspensione assequi non potui. 127: E T P L A N E : & ut uere dicam, ideo non transiui, quod, quid rectum esset, quid Reipublicæ utilius, non plane uidebā, cogitare diligentius uolebam. S I G N I F I C A T A : mihi esse manendum in Italia : ut 125. 124.

128:

E C Q V A E pacifica] Vtrum me deceat in Italia remanere, quod pacificam aliquam personam Respublica uideatur desiderare, cuius auctoritate inter Cæsarem et Pompeium discordiæ sedentur; (quod effici nisi ab eo potest, quem sibi uterque putet esse amicissimum: quem ego me duco esse, cum hætenus quidem neutram in partem peccauerim, ut proxime ostendi) an ad bellum proficisci, quod pacifica persona Reipublicæ nihil, bellator prodesse plurimum possit.

128:

T V A cōsilia.] Clodianis temporibus, cum mihi suadebas, ne omnia officio metirer, sed salutis simul rationem haberem, conservanda Cæsaris amicitia. quod quia non feci, in maximas ærumnas incidi.

129.

T H E O P H A N E M, Culeonem:] Vtrūque Pompeij amicissimū. I N G E M I S C E N S: quia tuis consilijs non parui. A D I L L O S C A L C V = L O S: hoc dicit: quod tum non fecimus, nunc, nostris casibus moniti, faciamus.

129.

L E N T V L V S, Domitius] Létulus Spinther, Domitius Aenobarbus, quos Cæsar, Corfinio potitus, dimiserat incolumes. 134: 129.

M. M A R C E L L O,] Marcus cum Servio Sulpitio Consul fuerat altero ante anno. repone igitur C. pro M. ut est in historia.

Ex epistola X V I I . pagina 129.

C O H O R T E I S X I X,] X I I I I . à Vibul-
lio, V. ab Hirro adductis. 125: S V A S X I I . su-
pra X I . est in eiusdem Pompeij epistola. T R I =
B V S: Corfinij, Albæ, Sulmone.

129:

D V A B V S legionibus] Vide quæ diximus 110:
F A V S T V S: Sylla Dictatore natus 121. D V =
B I O A N I M O: vide 110:

129:

E T I A M uideo C. Marcello,] Bessarionis liber,
A L T I A

ALTIA VIDEO CENSORI MAR-
CELLO: ego sic, AC ITA VIDEO CEN-
SERI MARCELLO.

Ex epistola XVIII. pagina 130.

QUI te impediunt,] Albani, Marfi, & Peligni
duces, qui suas cohortes cū periculo ad Pompeium ire
nollent. circiter enim XX cohortes Domitius coegerat
ex Alba, & Marfis, & Pelignis, et finitimis ab regioni-
bus. Cæsar de bello ciu. lib. I. 124. PICENO, ET
CAMERINO: adductæ à Vibullio, & Hirro.
125:

Ex epistola XIX. pagina 130:

METVSCILIO] Bessarionis liber, ME-
TVSTILEO, habet. DVAE LEGIO-
NES: quas dubio animo habeo. PICENTI-
NIS: ex Piceno adductis à Vibullio, quæ tum erant
cum Domitio. 130:

MILITVM animos] Quibus non magnopere
confido. 110: 129: RECEPTVM: ipsa oppida:
quæ receptum habemus: amissis, quod nos reciperemus,
nō esset.

Ex epistola XX. pagina 131:

QVOD inter se ne noti] Mallem, Qui inter se
nec noti sunt: ut milites dicat non modo tirones, sed
nec inter se notos. aut, Qui inter se ne noti quidē sunt.
quod magis placet, quia scriptum est in antiquo libro
amicissimi mei. & erit hæc sententia: Cæsar's milites

COMMENTARIUS

quia ueterani sunt, ideo familiares inter se sunt, et amicissimi; quod plurimū prodest ad robur exercitus: nostri uero ne noti quidem inter se sunt; tantum abest ut familiares amiciq; sint: quo minus est illis contra ueteranas legiones committendum.

Ex epistola X X I. pag. 131:

S P E S dubia] Quia in eo uictoria Caesaris futura, si Pompeium assequatur. uictor autem de pace non laborabit.

131:

Q V A E autem impendere] Vastationem Italiae: de qua scripsit 125.

Ex epistola X X I I. pagina 132.

A B S V N T propius,] Propinquiora sunt. sic & alibi locutus. H V I V S P R I M I T E M P O R I S: uter felicius sit, Caesar in assequendo Pompeio, an Pompeius in transmittendo.

132.

D I A R I I S] Bessarionis liber, & alij duo ueteres, D I C T I S: sed frigide nimis, ut mihi uidetur. D I A R I A si legis, pro uictu quotidiano accipe. Martialis, Horatius. aut, si mauis, D I A R I A expone stipendia in singulos dies militibus proposita, si quā celerime iter ad Pōpeium conficerent: ut si singulis diebus menstruum stipendium, id est X X X denarios, polliceretur. & sane usitatum hoc erat, ut duces pollicitationibus ad milites uterentur, ubi difficile aliquid consequi uellent. uictus uero quotidianus neque magnum pramiū est, & si liberalior sit, etiam impedit celeritatē.

MEVM CONSILIVM: nō exeundi ex Italia.
 IDONEI AVCTORES: auctores in Italia
 remanendi. intelligit enim Attici literas, VIII. Cal.
 Martij datas, quibus ille ita scripserat: Si M. Lepidus, et
 L. Volcatius remanent, manendum puto. 146.
 QV AN QV AM H A E C: quæ à Cæsare sunt.
 V N V S V I R: Pompeius.

132:

S I manet,] Si sentis quod antea, mihi in Italia
 manendū. AD ID, DE QVO DVBITO:
 ad hanc meam deliberationem 134:

132:

A V T Lepidi, &c.] Desperatis uetat Hippocra-
 tes adhibere medicinam: ego quoque in hoc loco, cuius
 emendandi sine ueteribus libris mihi quidem spes non
 est, τὴν τοῦ Ἱπποκράτους γραμμὴν tenere constitui.
 C O R E N I: uidetur legendū C O R F I N I I: quo
 in oppido magnam pecuniam Domitius habuerat.
 N O N R E D D I T A M: falsum: nam redditam
 à se Cæsar scribit lib. I. de bello ciu.

Ex epistola XXIII. pagina 132:

A E G Y P T A] Liberti nomen, à regione, ut Ci-
 lix. P R A E M I S S V S: captus à Cæsare Corfinij,
 deinde ad Pompeium cum mandatis de pace missus.
 N O N E S T V I S V S: Pompeius enim, alienus
 à pace, eum non remisit. E T QV E M A D M O-
 D V M: hoc ad uerbum E X P E C T A S refertur.
 R E D E V N T E M: Brundusio, Pompeio Italia pul-
 so. E T A V T H E M O N I S: de Attico dictū:

quod proxima uerba ostendunt: sed locus deprauatus.

F V G A M: transitionem in Eperrũ. 135. C V M

F A S C I B V S: erat enim Proconsul: nam ei in sortitione consularium prouinciarum Gallia obuenerat.

V T S C I A M V S: fortasse enim illius exemplum secuti aut dimittemus, aut retinebimus lictores.

C O N V E L L E R V N T &c. effecerunt enim ut

Pompeiũ mare transeuntem sequi cogitarem, cũ antea labarẽ. 132. 124. I O V I I P S I I N I Q V V M:

iratum dijs hominibusq; Pompeium in Italiam reditu-

rum. epist. fam. 161. Venit paratus Seruilius, Ioui ipsi

iniquus. C O N S V L E S: mare transeuntes. uide paulo infra. 133.

V I D E R I S non dubitare,] Vide secundam. proximi libri, 135. 133.

T R A N S I E R V N T.] Consules enim primum, deinde paucis post diebus Pompeius transijt. Cæsar lib. 1. de bel. ciu. 133.

A P P I V M,] App. Claudium Pulchrum, Censorem, collega L. Pisone Cæsaris socero. qui transeundi ius non habebant: neque enim Censores cum imperio sunt, ut Proconsules. P O M P E I V S: Hispaniarum Proconsul. S C I P I O: Pompeij socer, Syriæ Proconsul. S E T E N A S: Bessarionis liber, S E T E O =

N A S: nos hunc ignoramus. mentionem Fausti miramur omissam: de quo Proquaestore 135. F A N =

N I V S: 112. 173: V O C O N I V S: quid si, Coponius? qui Prator Pompeiũ secutus est. S E S T I V S:

174. N I H I L D E S E R O: sic antiqui libri. D I S S E R O cum insequentibus uerbis conueniret.

Et placet, quia Disero est in antiquo libro amicissimi mei. ut parua omnino mutatione corrigatur.

PROPEMODVM RECTVM: non dicit, plane rectum: dubitat enim, ut 128: BIDVO: lippitudine liberatus.

Ex epistola XXXIII. pagina 133:

SI huc te reijcis.] Si hanc suscipis curam.

TALI TEMPORE: suspicaretur enim, pacis mentionē astute fieri, ut, spatio interposito, Caesar eum assequi posset. 133:

CVM timere desierit,] Cum trans mare profectus in tutum locū se receperit. tum enim nullā fraudē in pacis conditionibus timere poterit. MEVM: uel quod uterque ex Cornelia gente: uel quod ab eo Balbus maxima beneficia acceperat: ut 141: VOLVISTI: optasti, ut ei Balbus meus mansionem in Italia persuaderet. 124. QUIDVIS POTIVS ESSE: cum summam Reipublicæ curam ad Pompeiū detulerit, ipse nomine tantum Consul alteri pareat. TIBI: mansionem probanti. NOBIS: de Caesaris animo promittentibus. RELATORE: ad Consules enim pertinet relatio de Rep. TOTVM: præclara sententia, nec satis aperta. nō enim hoc solum est aduertendum, Proconsulem populi Romani Domitiū à Cesare obsessum: sed illud simul, nisi ita factum esset, magnam ciuium cædem fuisse futuram. si enim Caesar expectasset, ut Domitius suas XXX cohortes ad Pompeij legiones adiungeret: Pompeius aucto exercitu in aciem descendisset. quod malum Caesaris uigilantia ui-

tauit : Domitium enim de profectione ad Pompeium cogitantem oppressit: quo facto dimicationem sustulit. 130. PROBATORVM : ostendam recte factum à Cesare. SCIO, ET: Bessarionis liber, SCIO, ET: ego aut, SCIO, ET: aut, SCIS, ET. id est, profecto intelligis. RES: quæ ad sanguinem spectabat. MEI: filij. 134. DE CAESARE: de Caesaris animo ad cõcordiã propẽso. SCRIPSIT: ad te. PROBABIT: Caesar. QUAE CUNQUE: siue pax erit, siue bellum. aut, siue secunda fortuna utetur, siue aduersa. BELLISIME: legerem VERISIME: nã in Bessarionis libro VELIS SVMMME: ut in antiquo libro scriptum primo existimem VERIS SVMMME, ad ueteris orthographiæ rationem: unde imperitis librarijs occasio mendi.

Ex epistola ultima, pagina 133:

OCCVLTVM & tum iter] Bessarionis liber, OCCVLTVM METVM ITER. placeret, OCCVLTVM ET TVTVM ITER: ut hoc unum se non prouidisse dicat, qui possit occulte & tuto ad mare Adriaticum proficisci, cum tota Italia Caesaris armis præsidijq; teneatur. 135.

134.

ILLEVC autem,] Ad mare superũ. RES: necessitas, quoniam infero mari hoc tempore anni, id est hieme, uti nõ possumus. 136: QVA VENIAM: cum omnia Caesaris armis teneantur. CEDENDVM: discedendum. ILLE: Pompeius.

134.

OCCVRRVNT?] Cæsari Pompeium Italia pellenti. 127: DEVM: ut deum Cæsarem colunt: diuinis honoribus prosequuntur. DE ILLO: de Pompeio in Cápania agrotante. 138. et Plutarchus.

134.

HIC Pisistratus] Cæsar Pisistrato similis. uide 115. GRATVM EST: quòd ea non faciat, quæ timebantur. QVOS HONORES: Cæsari haberi.

134.

IVDICES DCCCL,] Iudices omnes: qui DCCCL fuisse uidentur: CCC quidem senatorij ordinis fuerunt, ut epist. fam. 117: reliqui tum equites, tum Tribuni ararij. ex tribus enim ordinibus iudices eligebantur: ut declarat Pedianus. DELECTABANTVR: ideo scripsit M. Celijs in quadam epistola: Video Pompeium senatum, quiq; res iudicant, secum habiturum. LVCERIAS: proscriptionem Luceriæ denunciata. 125. QVICVNQVE SVNT: quid ipsi faciant, non specto: ego, nisi faciã quod me dignum est, reprehensiones timeo, ut Hecler apud Homerum. exeamus igitur ex Italia.

134.

DOMVM quem expecto.] Sic & antiqui libri. DOMITVM alij legunt. mihi DEMVM placeret: ut sit ἀποσιώπησις; & reticuerit uel augurij causa, uel doloris, pulsus, aut captus. quod sequitur, IIII. NONAS, Martias significat. 138:

IN LIBRVM IX. CICERONIS EPI=

STOLARVM AD ATTICVM,

PAVLI MANVTII COM=

MENTARIVS.

Ex epist. I. pag. 134:

XIIII. DIE] Legendum XIII. tot
enim sunt dies ab VIII. Cal. ad pridie
Non. SOSIVM, ET LVPVM:
Prætorē utrunque. 122. 129: AVDIREMV S:
quid Brundusij actum esset. AD MARE SV=
PERVM: ut in Græciam transmitteret. 136:

134:

QVI & nunc,] Quo modo nunc præsidio Rei=
publicæ, cum domi maneant? aliud ergo dicit, aliud
intelligit, εἰρωνικῶς. 136. 134.

135.

IMPROBORVM] Cæsaris. PER SE=
QVAMVR: stomachose dictum in Pompeium,
qui suadentibus L. Luceio & Theophane Mitylenæo
perniciosum Reipublicæ bellum suscepisset. PER=
SE QVAMVR: faciamus, quod Luceio & Theo=
phani videtur.

135.

NAM SCIPIO] Connumerat eos, quos ali=
qua causa videtur adduxisse, ut contra Cæsarem arma
sumerent. SORTE: quia ei sorte obuenit. GE=
NERO: Pompeio. IRA TVM: quia sententiam
dixerat, ut Cæsar ante certam diem exercitum dimit=

teret : si non faceret , aduersus Rempublicam facturū
uideri. Cæsar lib. I. de bello ciu.

135.

MARCELLI] Marcus, & duo Caij : qui omnes Cæsaris dignitatem oppugnaverant. MANERENT : in Italia. INIMICITIARVM : cū P. Cornelio Dolabella, & M. Celio Rufo , qui Cæsaris partem sequebantur. PRAETER HVNC : qui erat Censor. 133. CASSIVM : qui erat Tribunus plebis. 116. PROQVAES : Bessarionis liber, PROPE : forte, PROPR. id est Proprator, ex Cæsaris I. de bello civili. VTRVMVIS : possem arbitrato meo in Italia manere . neque enim mihi est Cæsar insensus : (cū utroque amicitia par. 98.) neque magistratus persona cogit : cū imperiū possim deponere, & abiecto triūpho in Urbem introire. ACCESSERIT : malim, ACCEDET , cum in antiquis libris ACCEDERET scriptum sit . HVIVS FORTVNAE : quā subimus ad Pōpeiū profiscētes . NON ERAT AEQVVM : quia Cæsaris Legatus fuit in Gallia, neque Pompeio debet æque atque ego .

Ex epistola I I. pagina 135:

DIE tuo,] Die quartana. 106: 137.

135:

ADESSE,] In senatu. 137: CONTRA : contra detrahentes disputem? DETRIVM-
PHO : uide epistolā III. lib. VIII. OLIM : Clodianis temporibus, cum in locum Cosconij mortui est

inuitatus. 34:

135:

ἀπαρξῆσαι ἱάσθαι] Impeditam, & reprehendendi
licentia carentem. putat enim me plus uidisse, quàm se,
cum ei dicerem, in municipijs parum roboris nostræ cau-
sæ futurum: delectus inuitorum fore: quod utrunque
docuit euentus: pacem uel iniustam utiliorē esse, quàm
iustissimum bellum: Urbem nō esse relinquendā: pecu-
niam ex ærario sumendam: Picenum occupandum, ut
Cæsari aditus ad Urbē præcluderetur. quibus in rebus
mihi ille si paruisset rectissime monēti, haud paulo me-
lius & sibi & Reipublicæ consulisset.

135:

T V M erit inimicus:] Tum non recusō, mihi ut
sit inimicus: erit enim iure: nunc irasci non potest, quia
Brundisium ad ipsum non iuerim: neque enim potui,
cum inter me & Brundisiū Cæsar esset. τίς δ' ἐστὶ
δούλος: seruire, inquit, est mortem timere.

136.

ERIPIEBAT] Erepturum Cæsarem aiebat.
NON SVNT ENIM CERTE BONI:
quia domi manent. 134.

Ex epistola III. pagina 136.

MATREM] Catonis sororem Porciam. Plu-
tarchus. AD VRBEM: ad Urbem esse Procon-
sules dicebantur: & Domitius Galliæ Proconsul. Pro-
consulibus autem Urbem ingredi, nisi deposito imperio,
per leges non licuisse, supra diximus. QVOD
DELIBERO: de transeundo in Græciam.

136:

ITER interclusum] Omnia enim Cæsaris armis, præsidijq; tenetur.

136:

TRANSIISSE] Cneum. EVM: Cæsare, ut persequi posset. DIVTIVS IAM NESCIRE NON POSSVM: necesse est, ut iam sciamus.

137.

IN ipsum tuum diem] In diem quartanæ. 106:

Ex epistola IIII. pagina 137.

FVSIVS,] Fusius Calenus, & ipse Cæsarianus. SCELVS POMPEII: qui, nulla re offensus, cōtra ius ueteris amicitiae atque affinitatis omni ratione Cæsaris dignitatem oppugnasset. SENATUS: qui ad Pompeij nimis infirmi uoluntatem iniurissima senatusconsulta contra robustissimum Cæsarem, cōtraq; Tribunos plebis fecisset. VILLA: Formiana. CVR TVM IN CVRIA: si ad Urbem Cæsar uocabit, & adesse in senatu uoluerit. DICM. TVLLI: cum sententiam rogabor in senatu, non tam de Republica, quàm de ipso Pompeio; quid dicam? quo modo me explicabo? 135:

137:

CAVSAE euentorum] Significat, Pompeij culpa in eam calamitatem incidisse Rempublicam, qui per decem annos Cæsaris potentiam auxerat: ut se quidem inimicum esse Cæsari dicat ob euenta, sed inimiciorem Pōpeio ob causas euentorū. RELIGIOSVS: tristi omine infamis, ut exponit Gellius. ILLE ETIAM ANNVS: cum Clodia rogatione tri-

COMMENTARIUS

stem exilij calamitatem subiij. HOC DEFEN-
DENTE: accusat Pompeium tanquam præuaria-
torem, ac desertorem in patrocínio. 35. NE DI-
CAM GRAVIVS: poterat enim dicere, non mo-
do se desertum, sed armatum etiam à Pompeio inimi-
cum suum. uide 37. 137:

TEMERITATEM, ignaviã, negligentia.]
Pompeij peccata. TEMERITATEM in susci-
piendo bello; cū esset imparatissimus. IGNAVIAM,
& NEGLIGENTIAM in gerendo. BAL-
BI: cui fidem habui, affirmanti Casarem optimo esse
animo erga Pompeium, et concordia cupere. 124. 133.

137:

EGO igitur,] Refer ad illud, Ego uero hæc offi-
cia &c. APVD HOMERVM: Thetidi respo-
det Achilles, αὐτίκα τεθνάειν, ἐπεὶ οὐκ ἄρ' ἔμελλον ἑταίρω
κτενομένω ἐπαμῦναι. NON ἑταίρω SOLVM:
uult Achilles apud Homerum ulcisci Patroclum, quia
socius; ego ferre opem Pompeio, quia etiam de me bene
meritus. TALI VIRO: rerum gestarum glo-
ria circumfluenti. CAUSAM: Reipublicæ.

137:

OPTIMATIBVS uero tuis] Noli putare
me ad Pompeium iturum, quod optimatum sermonibus
mouear, aut quod ijs inservire uelim, mansionem meã
reprehendentibus, profectionem laudantibus: sed me
mouet tum beneficium, tum dignitas Põpeiij, eo magis,
quod agit causam Reipublicæ. HVIC DENT:
Cæsari. quanquam Cæsar aberat, sed uultu latitiam
ob Cæsaris uictoriam significabant. DATVR, I: cum

Brundusio redierit. **DECRETA**: à municipijs facta, ut omnes uota facerent pro salute Pompeij in Campania agrotantis. **VICTORIA**: Cæsaris, qui, uniuersa Italia occupata, Pompeiū cedentem persequeretur. **TVM**: cum illa pro salute Pompeij discernerebatur. 138.

NOS adhuc **]** Initium alterius epistolæ. **AMINORE BALBO**: Cæsaris nomine rogaturo, ut in Italia maneret. 124. **QVOD IS**: quod Balbus minor Canusij audisset Lentulum Consulem transmississe: qui ad Balbum patrem Canusio id scripsit. **ALBAE**: ex Domitij cohortibus. 129. **CVRTIVM**: Biuium Curium nominat Cæsar lib. I. de bello ciu. **CVRTVM**, Bessarionis liber. **MINVTIA**: alij, **NVMICIA**: placet, ex epistola Horatii XVIII. 138.

ABDAM. **]** Ne uidear Cæsarem Brūdusio redeuntem fugisse. **RELICTVRVS**: ut Cæsari meo nomine diceretur, me idco Arpinum iuisse, quod ibi Ciceroni meo togam puram dare uellem. 80: **HIC**: Formijs. 137. **QVO'**: itionem ad Pompeiū significat. **QVA'**: quā maxime iter ἀναπάντητον. 134: 138.

CVRTIVM] Ad quem suæ cohortes transierunt. **ASPICERE**: tam grauem. **QVID ALIOS?** quasi dicat, multo minus alios Cæsarianos. **DVM VRBEM AMAMVS**: spe pacis ab hac ora Campana discedere nolui: quia sperabam fore, ut apud illum meæ literæ, cohortationesq; ad pacem plus ualerent, si me bellicis negotijs non admiscerem.

COMMENTARIUS

ita mox Brundisium ad Pompeium proficisci non licuit, cum iter illud Cæsar interclusisset. 135:

138:

DICITUR] Non uere : nam conscendit Idibus Martijs : ut infra 150: SEPTENTRIO= NES: non secundi Graciam petentibus. PRÆCIDISSE: ne Cæsar cōsequi posset. L. METELLO: is est, de quo plura 157:

138:

QUALICUNQUE CONSILIO VSQ,] Etiam si non optimo consilio usus est neque in suscipiendo bello, neque in gerendo. ἀτρεπὸν φαντασία: animo enim species quædam turpitudinis occurrat. AUT CONSOLATIONE: respexit
 „ ad Terentij uersiculum, Aut consolando, aut consilio,
 „ aut re iuueno. Q. TITINII FILIVM: Titinio quidē natum, sed adoptatū à Pontio, ut epist. ult. lib. IX. NON VALVISTI: non enim licuit tibi per quartanam Roma discedere. σὺν τε δὲ ἐρχομένῳ: utroque nostrum, quid optimum factū, cogitate. Homerus ἰλ. κ.

139.

V T populari, ut ea] Nullam opem ferentibus antiquis libris, non audeo mutare, quod deprauatum intelligo.

139.

BELLVM crudele,] Ex utraque parte. ideoq; nolebam interesse. non enim CRUDELE de uno Pompeio dictum. SVSCIPIA' POMPEIO: qui pacem uel iniquissima conditione probare debuit. CVM IIS: qui crudele bellū et exitiosum gererēt exponit, cur se bellicis negotijs, ut alij, cōmiscere noluerit.

Ex epistola V. pagina 139.

IMP.] Ob res in Gallia gestas.

139.

COMMODO] Pro comode, ut arcano pro arcane, & quæ grammatici alia notarunt. GRATIA S'QVE AGEREM: quodd hætenus ab armis abstinueris.

Ex epistola VI. pagina 139 :

τὸ συνεχόν] Argumentum firmissimum ad meā mansionem defendendam. Quintilianus capite ultimo lib. III. Sed potius uidetur sic exponendum: Effecisti quod proximum erat, cum non posses recreare.

139:

FACTVM'QVE nostrum] Mansionem. SEXTO: Pduceo. ANIMADVERTATUR: quasi Casari sponte occurram. NEC HIC, NEC ILLIC: neque Formijs, neque ad Urbem. quia scripserat Cicero, se Arpinum cogitare, ne redeuntem Brundusio Casarem uideret.

139:

VT idem tribuam Pompeio,] Ne Pompeium ulla re ladam, neque adsim cum in senatu cōtra illum agetur. 138: QUID ONERIS: ne non feras, uereor: bellum enim cupit.

140.

VT in Milone] Cuius causam defendi, non quia iustam putarē, sed feci adductus beneficio. VT IN: forte dicturus fuit, Vt in Gabinio, quem cū odio pro-

sequeretur, & nocentem putaret, rogatus tamen à Pō-
peio de se optime merito defendit. quo iudicio Gabi-
nius condemnatus, quoniam causa non iusta, ut Milo-
nis. Dion lib. XXXIX. idq; significant illa uerba
» in epistola ad Marium, fam. 95: Cogor non nunquam
» homines de me non optime meritos, rogatu eorum, qui
» bene meriti sunt, defendere. SI ILLINC BE-
NEFICIUM NON SIT: si Pompeio nō de-
berem. EIVS QVOQVE REI: ἀχαριστίας
crimen me non posse subire, etiam si ad Pompeium nō
proficiscar. ABIECERO: ut intelligas me de
eo minimū laborare. agemus tamen de eo obtinendo:
interea, ut tu scribis, obrepet anni tempus, quo liceat no-
bis ad Pompeium uel infero mari tuto nauigare. 136:

140.

SATIS ille erit firmus.] Nā alioqui, nauigan-
dum ad eū sine spe uictoriæ, nō censes. DE ISTO:
de uiribus Pompeij. quod ad hanc partem attinet, uide,
inquit, quid sperare possis: promitto tibi, si firmus erit,
tegulam &c. ANTIQVORVM: Philippi,
Flacci, Scauolæ. 120: 140:

HABEAMVS igitur inde] Verbum INDE
à libro Bessarionis abest, & opinor recte abest. ID
QVIDEM: qua nauigatione abeamus. NON
PROFECTIS: malim, Non profectos; hoc sen-
su: Sciunt te non profectum ad Pompeium, & tamen
probant quæ adhuc fecisti. NIMIVM OPTI-
MATI: Pompeij partium studioso, & sæpe pro Pō-
peio mentienti. nec sine ironia dictum de liberto.
SVPPEDITAT: tibi. ET MEVM: quod
tardius

tardius est, quàm tuum. AMBVLANDVM,
VNGVENDVM: quæ laborantibus quartana
præcipiuntur à medicis. SOMNVMA TTVL
LERVNT: curis ademptum. 139:

Ex epistola VII. pagina 140:

AVLVVS] Torquatus. PRO FECTVS:
ad Pompeium. 140:

REATINORVM corona] Dolet Sabinos
in circulis ac coronis iacere sermones de proscriptione,
quam forsitan non cogitet Cæsar, cum adhuc clemen-
tiam in uictos ostenderit. EXIERINT: obuiâ
Cæsari Brûdusio redeunti. CVIDICEREM:
quam rogarem, quo modo redeuntem Brundusio Cæ-
sarem exciperem, & amplexarer: sicuti rogat eam,
facie Mentori simulatam, Telemachus Vlyssis filius..
DIEM TVVM: quartanæ.

Ex epistola VIII. pagina 141.

RELIQVI] Marius, & Cinna. VALE:
scriberem, VALETE: cū ad duos mittatur epistola.

Ex epistola IX. pagina 141:

PIETATE] Vsurpatur erga eos, qui magnū
beneficium dederunt, ut hic erga Pompeium. LEN-
TVLVVM: Consulem. 133: HABEREM: à
Pompeio quidem ciuitate donatus, à Cornelio Lentulo
Corneliorum nomine, quod indicat Lucij cōmune præ-
nomen. uide orationē pro Balbo. MILONIA-
NIS: cum reum Milonem iudicio defendisti.

PLABOQUE] Sic & Bessarionis & Caualcantis uetera exemplaria . manifestum mendum . sententia tamen hæc uidetur, se iam supero mari trans= missionem abijcere , & cogitare mansionem in Italia , dum commodius anni tempus adueniat , quo liceat in= fero mari nauigare: modo interea possit concessu Cæsaris nullam Reipublicæ partem attingere . ac uidetur totum hoc ita restitui posse: Assentio tibi, ut in Formid= no potissimum commorer, etiam de supero mari . Balboq; , ut antea ad te, scripsi, ecquonam modo &c. nã duabus superioribus epistolis nihil aliud agit Balbus, nisi ut ostendat Ciceroni quærenti , quo modo possit Cæsari satisfacere. DICTA NOSTRI AMICI: quæ Pompeius olim in nos fecit, dixit. DELICTA tamen ueteres libri . ME IPSVM: ita de illo bene meritum .

142:

SIMILIVRVS] Caualcantis liber sic , sic & Bessarionis . incerta coniectura si coner corrigere , quis præstabit nõ magis deprauari? COMMENTARI: meditari, cogitatione exquirere. 136: SIT SANE, ITA UT VIS: eos probare, quæ adhuc fecerim . quod uereor ut ita sit . NOSTI IL= LV D: quod de summis uiris solet usurpari, cum post magnarum rerum actiones in otium se conferunt: usurpatur autem hoc : Διονύσιος ἐν κορίνθῳ : id est, & Dionysius, Syracusarũ regno pulsus, Corinthi ludum ap= ruit. hoc & de me usurpabitur; qui nullam belli par= tẽ suscipiẽs, quasi omissa Reipublicæ cura otiosus θέσας

commenter. MILITVM : qui cum Pompeio transferunt. 138. 143.

LAVDAS,] Quid mare transferint. IRATVS : Pompeius. IIS QVIDEM MAXIME : pacis auctoribus : qui pacē ideo suadebant, quia patriā maxime saluam uellent, cui exitiosum fore bellum uidebant. at Pompeius, qui mirandum in modum Syllani regni similitudinem concupiuit, belli cupidus, ijs, qui pacem suaserant, id est nobis, ueniet iratus. 140. EAM SALVAM : patriam, antiquissimam & sanctissimā parētem. SERVANDO EVERTERE : seruari enim, & uindicari à tyrānide non potest sine clade, interituq; ciuium.

143.

DE SEPTENTRIONE] De regionibus Septentrioni subiectis : in quibus Pompeius bellum cōtra Cæsarem parabit. EPEIRVS : tua : quod transire cogitabas. 135. CVM ILLVM VIDERO : Cæsarem Brundusio redeuntem. 140. NE FORTE AVT ABSIM : Arpinum, ante quā eum conueniam, non cogito ; ne aut absim illo redeunte, aut, ut redeuntem conueniam, cursē huc illuc uia deterrima : alterutrum enim necesse est. VENISSE : ad Pompeium, è Syria, in qua fuerat Proconsul. CONSILIVM EIVS : utrum in Italia mansurus sit, an ad Pompeium iturus. 134:

143:

ISTE] Consules aberant Lentulus & Marcellus. agebatur ergo, quis haberet comitia designandis in proximum annum Consulibus. ISTE : si extaret

COMMENTARIUS

Attici epistola, nomen haud ignoraremus. COM-
 MVNE: hoc ne consideremus; quoniam potest
 esse dictum non proprie de consularibus comitijs, sed
 communiter de omnibus rebus. INEPTVM:
 Casarem, cuius in potestate omnia sint, mea gratia uti
 uelle. SENTENTIA CONSVLARIS:
 quoddam à me, viro consulari, quæ in senatu agentur, cu-
 piat approbari. TVM EX TVIS LITE-
 RIS: quibus respondebas ad meas de uerbo OPE
 quærentis. distingue à COEPI uerbo præcedenti: ut
 dicat & ipsum per se suspicatum, & ex Attici literis.
 HOC IPSVM ESSE: in hoc ope mea uti uelle,
 ut decernam de comitijs consularibus à Prætore haben-
 dis. NON MVLTTO SECVS: aut hoc ip-
 sum esse, aut aliquid huiusmodi. REM AD IN-
 TERREGNVN NON VENIRE: Inter-
 regem non creari, qui comitia habeat nouis Consulibus
 designandis, cum eius anni Consules abessent Lentulus
 & Marcellus. de Interrege autem dicemus in libro de
 magistratibus. sed quoniam Interrege creato, pertine-
 bat ad eum Consulum designatio; Consul uero Cæsar
 fieri cupiebat: incertus de uoluntate Interregis, rem ad
 interregnum uenire nolisset: haberi à Prætore, quem
 sciret sui studiosum, consularia comitia malebat. quod
 cum fieri non posse comperisset, alia ratione quod uole-
 bat consecutus est: Dictator enim à M. Lepido Prætore
 dictus, comitia ipse habuit consularia, & Consul factus
 est cum P. Seruilio Isaurici filio. de bello ciuili lib. I I.
 I I I. LIBRIS: nostris auguralibus. R O G A-
 RI: creari: unde comitia Consulibus rogandis lib. I.

de Diuinatione : & populum rogare magistratum dicebatur is, qui comitia habebat: id est populum rogare, ut suis suffragijs eum magistratum crearet, cuius magistratus causa comitia haberentur . et legimus in Liuiolib. VI. factum esse senatusconsultum , ut duos uiros Aediles ex patribus Dictator populum rogaret . V T COLLEGAE CONSULVM SINT : si enim creantur Praetores, ut collegae Consulũ sint; creari à Praetore non possunt: nõ enim collegae Consulum dicerentur, creati ab eo, cuius imperiũ consulari imperio minus est: ideoq; à Cõsule creantur. Gellius lib. XIII. cap. XIII.

143:

HOC A' ME DECERNI] Vt ego in senatu mea sententia decernã, consularia comitia à Praetore haberi licere. 151. A' ME : Augure, & consulari : quòd contentus non sit Galba, Scauola, Cassio, Antonio decernentibus, quanquã & ipsi Augures sint. de Antonio quidem Augure cognoscitur libro VII. de bello Gallico. τότῃ μοι &c. subaudi, cum à me decerneretur. TRANSIERINT : cum Pompeio.

144.

OMNIA POSTVLANTEIS,] In uictoria non modo Caesarianorum bona, sed omnium, qui in Italia remanserũt : ut tibi nõ sine causa timeas. VIDERE SANE VELIM: etsi scribis, ex eius sermone spem pacis esse nullã. OPPORTVNE: quia fortasse me consilijs instruet ad Caesaris cõgressum opportunis, cum Caesari maxime sit amicus. 151: 152:

144.

LANVINO,] Fundo. PHAMEAM: eius

fundi dominū. 149: SCIEBAM ENIM &c.
sciebā te uoluptuarias possessiones nō emere, qui soleres
quærere, ager à te emptus quot annorum spatio tantū
tibi redderet, quantū in eius emptionē contulisses. corri-
gendū igitur, & distinguēdum hoc modo: Sciebā enim,
te, quoto anno, & quantum in solo, solere quærere.
DELITIVM DIGAMMA: sic Bessarionis li-
ber. corrigunt alij, DELI TVVM DIA =
GRAMMA: ut diagramma sit codex, in quem so-
leret Atticus & fructus agrorum, et impensas referre.
ILLVD: Lanuinum. VOLVI HS Q. uolui se =
stertiorum nummorum quingentis millibus emere.
ILLI DARET: ut Phamea Lanuinum daret nō
mihī, quem fortasse minus bonum nomen putaret ob
recentes medrum fortunarum ruinas, (restitutus enim
ab exilio fuerat anno proximo ante Marcellini Consu-
latū) sed prædi, qui HS Q. M. se daturū sponderet.
CVM HABERET: cū Phamea Lanuinum Antiij
proscripsisset. IACERE: sic pro Q. Roscio iacere
dixit pretia prædiorum. DEMENTIAS: insanos
sumptus in Lanuino exornando à Phamea possessore
factos. sic insanas substructiones in oratione pro Milo-
ne in fundo P. Clodij. VAS TITATI: quæ im-
pendet uniuersæ Italiae. 140.

Ex epistola XII. pagina 144.

AEGRITVDO] Aegrotatio in corpore, agri-
 tudo in animo. Tusc. quæst.

144:

AD me scire,] Alij, Ad me scribere: placet: ut

subaudiatur, de consilio suo. 135: ALIENAN= TVR: homines. IMMUND AE: mulieri. sic alienum causæ dixit in oratione pro Cæcina.

144:

AVIS illa,] De qua scis à Platone scribi in epistola ad Dionis propinquos, cū se à Dionysij tyranni custodibus observatum, ne horto regiae domui coniuncto egredi posset, extra spectare, tanquam avem è cauea, dicit. MARE: ut ad Pompeium nauigem.

144:

HAESERVNT illa.] Pompeius sæpe illud usurpabat, Sylla regnum armis peperit, ego non potero? mihi autem potius illud in animo fixum hæret, male fecisse Tarquinium, impie Coriolanum, qui contra patriam arma tulerint. THEMISTOCLES: ab ingratis ciuibus patria pulsus. MALVIT: quàm patriæ suæ bellum inferre. De claris oratoribus. PATRIAM: Athenas. Iustinus lib. II. IVRE: cum causa, non tamen recte: nemo enim recte contra patriam arma fert. iure autem quo modo? ut patriâ è manibus perditorum ciuium eriperent: quam tamen ereptam ipsi oppresserunt.

145.

HVNC] Pompeium, quem adductus beneficio sequeretur. ALIQUID CONVENIRET: aliqua ratione res componeretur. SCLEERIS: sceleratus Cæsar, flagitiosus Pompeius, uterque dominatorem cupiens. leuius dixit in Pompeiū. 125. SPERARE: ut aliquid conveniret: uel, de causa nostra.

145.

RES nunc tota,] Neque enim uideo, quod tum
 sperabam, posse eos ad concordiam reduci. ALIA
 MEA: pace enim desperata, nouum consilium intelli-
 go mihi esse capiundū. EXCIDISSE E' MVN-
 DO: miratus sum Pópeio Italiã relincente, non secus,
 ac si sol è cælo excidisset. MOLLIVIT: ideoq;
 otium amans, labores & incommoda fugiens, nullam
 hætenus belli partem suscepi. SIVE PERICV-
 LO: Bessarionis liber, SINE PERICVLO:
 placeret, SI VEL PERICVLO.

145:

χρησμός] Oraculum, quia tanquam Apollo futu-
 ra prædixisti. AD POSTERVM: in futurum,
 in posterū. DE POMPEII CONSILIO:
 Pompeium de relinquenda Italia cogitare. MO-
 RAM DESERENDAM: Bessarionis & Ca-
 ualcantis manuscripti libri DEFENDAM pro
 DESERENDAM: tentauī, ex ingenio si possem
 probabile. quid eruere: non successit. TURPE
 NOBIS: rectius duco, VOBIS.

146.

DETESTARIS HOC] Discessum ex
 Italia. INCONSTANS: cum ante scripse-
 rim, ut Italia non cederes. MANENDVM
 PVTO: dum audias Pompeium alicubi constitisse.
 HANC vexίαν: flagitiosum Cæsaris comitatum. quẽ
 appellat vexίαν, quòd ad Cæsarem egentissimus & per-
 ditissimus quisque ita confluxerat, ut ad Vlysssem, cum
 ad inferos descendisset, vexίαν, id est mortuorum tur-

bam, confluxisse scribit Homerus. 146: 153.

146.

ἀπορῶ.] Dubius sum, quid te facere oporteat. D V =
B I T A R E S : Attice. N O N D V B I T A S : mi-
hi esse manendum in Italia istis manentibus. I N I P =
S A F V G A : cum Pompeius Brundisium fugeret.
T V M P O T E R I M V S D E L I B E R A R E :
cū sciemus, quid Brundisij actū sit. N O N S C I L I =
C E T I N T E G R A R E : paululum enim hac
expectatio Pompeij animum offenderit: sed hoc tamen
consilio rectius tibi consulis, quàm si unà proijcias te.
V A L D E V I D E R O : nescio, utrum tibi suaseris
sim, discessum ex Italia, an mansionem. uide 136.

146:

A D V E R S V S me &c.] Sic & antiqui li-
bri . potest hic esse sensus: Para defensionem Attice tā-
tummodo aduersus me, si hac mansio tua auctoritate
suscepta infeliciter cadat. nam si in fraudem incidero,
te auctore dicam incidisse . quod ad alios attinet, in
quibus sunt Lepidus & Tullus, satis scio non opus esse.
quibus ego conscius sum, eiusdem esse sententiæ, uidelicet
manendum esse . P E C C A V I : hactenus. R E =
L I Q V A T V E B O R : posthac dabo operam ne
peccem. R E D I T V : à Brundisio. H I S L I T E =
R I S : ad te scribendis. S C I S : pro scito, ut supra.
C A E S A R I : à quo Corfinij captus, incolumis esset
dimissus. 148. L I T E R A S : quibus rogavi, ut
scriberet ad me de consilio suo, utrum mansurus esset in
Italia, an ad Pompeium profecturus. 134:

146:

QUINQUATRIBVS,] Forte hoc delendum, ut glossema ad diem XIII. Cal. Apr. qui dies est Quinquatruum primus. nam nisi deleatur, ante XIII. Cal. Apr. Quinquatrus uidebuntur fuisse. HAEC: Cæsaris facta. TIMERE: ne crudelis esset in uictoria, & nefaria quæque committeret. Cæsaris enim comitatur. significat, quem & paulo ante ^{κελεύει} uocauit.

147.

PRVDENTIA potuit] Antiqui libri Causalantis & Bessarionis, PRVDENTIA POKTIVS: & proxime, ubi est in impressis, IN QVIBVS ETIAM CRASSIPES, in manuscripto Bessarionis, IN QVIBVS CRASSIPES ERAT. INIMICOS: Pompeianos. OPTIMATIVM: eorum, qui non sunt Pompeium secuti, neque ullam belli partem attigerunt. unde illud in epistola ad Varronem, Crudeliter otiosus minabatur. MVNICIPIORVM: quia se ultro Cæsari ferè omnia dederat. 144: de bello ciu. lib. I. LVCEIVM: cuius, Theopanisq; consilio Pompeius maxime utebatur. 135. TOTAM GRAECIAM: omnes Græcos, qui cum Pompeio erant, libertos, & amicos: qui apud eum gratiosiores erant, quàm ut è tanti uiri dignitate uideretur.

147.

HAS PESTES] Cæsarianos: quorum pessima facta ne uideā, ad dissimillimos nostri proficiscar. ILLVC: cum se Pompeio coniunxerit: nam in Syriam erat profectus. 135. FAVSTVM Syllæ

Dictatoris filium, qui erat in Pompeianis praesidijs. 135.
 Bessarionis tamen liber, EMAS TRVM. de Libo-
 ne autem 109. CONVENIRE: in Vrbe: ut
 eorum bona uendant. μακροφυχίαν: animum longin-
 quas regiones spectantem. HISPANIAM: pro-
 uinciam suam, in quam iturus putabatur comparandi
 belli causa. FUGAM NOSTRAM: ex Vr-
 be. NVNQVAM IAM &c. nondum ego ad
 te scribere intermisi. earum intervallum à me qui-
 dem nondum fuit.

Ex epistola XIII. pagina 147:

CVM primum potui,] Statim è provincia re-
 uersus. CONTRA CVIVS HONO-
 REM: ne posses Consulatum absens petere: quod tibi
 populus concesserat Pompeio tertium Consule. 99.
 AD TE ADIVVANDVM: ut de habenda
 absentis ratione M. Celius Tribunus pl. unà cum cete-
 ris collegis legē ferrent. 98: BENEFICII: à Pō-
 peio accepti. POSSIM: ut mihi abesse per te liceat.
 ingratus enim mihi uidear, si adsim, cum in senatu cō-
 tra Pompeium de me benemeritum agetur. 138: ET
 PACIS VTRIVSQUE: antiqui libri ET
 PACIS ET VTRIVSQUE: uidetur subesse
 mendum: nam PACIS CONCORDIAM
 haud scio quàm recte dicatur. PACI recte esset.
 CONSERVARI: ne cogas me iniuriam facere
 Pompeio, sed conserues, ut hactenus fui, amicum utrius-
 que uestrum. DE LENTVLO: quem capto Cor-
 finio incolumem dimisisti. QVI MIHI FVE.

COMMENTARIUS

RAT: cū me Consul ab exilio restituit. IN POMPEIUM: quem socium & adiutorem Lentulus habuit in me restituendo.

Ex epistola XIIII. pagina 148.

MVTIANVM] Q. Mutij Scaeuolæ, qui à Damasippo est interfectus. Florus lib. 86. epit. ITINERIS: ad mare superum. NAVIGATIO: ad Pompeium. CONGRESSVS, SERMONIS'QVE: ut & gravitatē in congressu tenerem; & ita loquerer, ut neque ad Urbem uocātī concederem, neque tamen alienam ab illo uoluntatē ostenderē. 152:154. SVM ADMIRATVS: quod nobiscum esse noluerit. 148.

148:

VIRIBONI] Sic & libro II. de officijs, in extremo, optimos uiros εἰρωνικῶς dixit fœneratores. PERSCRIBUNT: nomina debitorum in codicem referentes. SEDEO: sedere dicuntur, qui turpi otio languent.

148:

ADFINIS] Sic in antiquo Bessarionis libro. pateret sententia, si sic: Quid censes igitur, & quid nā est tui consilij? (ut hæc sint Attici uerba, Ciceronis aures quæ sequuntur plena desperationis) quid? finis huius miserrimæ uitæ. VNA: cum Pompeio. CALAMITATIS: nimis enim graui scelere uideor Pompeium in calamitate deferere.

148:

DERATIBUS] Ratibus teneri exitus Brundusini portus, ne Pompeius possit effugere. quod si ita esset,

non scripsisset eum Dolabella primo uento nauigaturum. HANC ΕΥΗΜΕΡΙΩΝ: Pompeij fugam putat Cæsaris ΕΥΗΜΕΡΙΩΝ. AB IIS EPISTOLIS: Leptæ, Matij, Trebatij: qui scribunt circumuallatum esse Pompeium, ratibus exitus portus teneri. MERASCELERA: de consilio Cæsaris intercludendæ Pōpeio fugæ.

Ex epist. XV. pag. 148:

ACTVM] Brundusij. PRISTINAS COGITATIONES: de profectione mea ad Pompeium: quem cum scripserit Dolabella primo uento nauigaturum, nauigasse puto, quoniam pridie Quinquatrus tempestas fuit ad nauigandum maxime idonea. COLLECTA: cum locos ex epistolis tuis descripsi, quibus mihi mansionem in Italia suadebas. 145. CONSOLATIONEM MEAM: quòd unà cum Pompeio non ierim. CULPAE, AC TEMERITATIS MEAE: uidebar enim mihi peccasse, temereq; fecisse, quia profectus cū Pompeio non essem: nunc non uideor, quoniam in eo tua consilia sum secutus. ILLIVS: Pompeij. ILLA: studium, operamq; in me restituendo. SUPERIORVM: superioris iniuriæ, cum me suum præsidium contra meos inimicos implorantem deseruit. 156: TAMEN ILLIVS &c. tamen eum adiuuare deberem. SIMILITVDINEM: primo me deseruit, cum patria pulsus sum; deinde adiuuit, ut restituerer: item ego, quod ante omisi, nunc facere debeo, ut eum adiuuem. QUAM OB CAUSAM: nō

tam ut mihi beneficium daret, quàm ut inimico meo, grauitèr offensus, iniuriã redderet. ILLI: nunc amicus ero: quem si offendi, quòd ante ad eum non sim profectus; nunc proficiscens resarciam. ita sequar illius temporis similitudinẽ. ILLECTI: sic liber Caluacatis: aliter Bessarionis: habet enim, DILECTI: ut fortasse non absurde legi possit, EIECTI: nam à Cæsare quidem ciectus Cicero uidebatur, quoniam Cõsul Clodium ad plebem traduxit. Suetonius.

149.

NAM ego hunc] Cæsarem. ἐσάλπιζεν: malle, ἐλάπιζεν, id est, ostentabat, supra ueritatem narrabat: quoniam subiunxit, Sit hoc λάπισμα. & est intercisa comprehensio: nam cum ITA dixisset, nihil reddidit. nisi si ad illud spectes, quod infra positum est, Quare ita paratus est. SE POLLICERI: uideo hic alios quoque de mendo suspicari: nec sine causa: nam neque peditum, equitumue numerus adscribitur; & SE quòd referatur, non est. VECTIGAL: quod in stipendia militum conferri solet, sed omnia omniũ bona, quibus ad sustentandos exercitus utetur. ILLVM: Pompeium: quem secuti non sunt: ideoq; merito iratum putant. EGO AUTEM &c. uereor, ut exire ex Italia mihi liceat, non tam quia Cæsar omni utetur artificio, omnibusq; blanditijs, ac precibus ager, ut remaneam; quàm quòd eius preces uideo esse pro imperio. γοντέαν: malitiosas blanditias. ILLA ἀλίμενα: importuosa loca: quæ scripsi me cogitare, primum ut laterẽ, deinde ut comitatu meo uti possem: (celebri enim loco laureatorum lictorum comitatus

sermonem hominibus dabit. 158.) quod utrunque si Brundusij suppetat, ibi malim esse. VERVM : uerū hac de re deliberabimus, cum sciemus, quid Brundusij actum sit, num Pompeius classe abierit. SCIMVS : mallem, SCIEMVS.

149:

NON nimis excuso :] Iam non laboro, ut me excussem, quia non iuerim ad Pompeium; cum ipsos uideam coenas in Vrbe, quasi Reipublicæ recte sit, & facere, & obire. SEXTVS : Peduceus. FORTIORES : si eos id fecisse uiderem, quod me facere oportuisse dicunt : hoc est, si ad Pompeium ipsi profecti essent, armaq; contra Casarem sumpsisent.

149:

TROIANVM somniaueram.] Falso credideram. Troia dictus locus is, in quem primum egressus est Aeneas, uicinus agro Laurenti, Ardeati, Antiati, Lanuino. VOLVIQ, quingentis millibus emere. uide 144.

149:

MONSTRA] De Brūdusio. REFORMIDAT : ueretur, ne in eandem calamitatem incidat, si ad Pompeium transeat. NARRAT. AGAT? distingue sic, Narrat, quid agat. SATISFACTVM : quodd suscepto bello arma pro eo sumpsit. putat se praestitisse, quod debuit : nunc pugnare contra Casarem, à quo est incolumis capto Corfinio dimissus, non uidetur sine scelere posse. PROSPECTARE : Bessarionis liber PROSPECTARET. forte sic: PERSPECTARE (quia scilicet ualere Casarem uidet, Pompeium iacere) TA =

COMMENTARIUS

MEN NE HAEC POSSE FERRE? id est,
 Poterit igitur Lentulus, quamvis & Caesaris beneficio,
 & iam perspecta re moveatur, in Italia manere, &
 his malis interesse? Neque uideri potest temeraria con-
 iectura, cum T A M E N potuerit esse scriptum sic, tñ.
 & alibi quoque, tamen ne, usurpatum à Cicero-
 ne obseruauimus. HOC: mansione. NON
 CREDEBAM: ut nuncijs de pace missis oppugna-
 retur. MISER TORQVETVR: ἄγωνιζός.
 SENTENTIA: discedendi ex Italia. HOC;
 māsione.

Ex epist. XVII. pag. 150:

AD TE VIII. Cal.] Bessarionis liber, IX.
 CAL. & recte: nam cum proxima insequens epistola
 scripta sit VIII. Calendas, hanc ante datam esse con-
 stat. QVAMPRIMUM TRAIICERE:
 ante quàm exitus portus iactis utrinque molibus præ-
 cludatur. CN. CARBONIS, M. BRVTI:
 quos Pompeius Sullæ socius occiderat. EXILII
 P O E N A : Bessarionis liber P E N A S : totus locus
 perturbatus. P E R V I M : quasi iudices eū Pom-
 peij Consulis metu condemnassent: quia, cum iudicium
 Milonis ageretur, exercitum in foro, & omnibus in tē-
 plis, quæ circa forum sunt, collocauerat. Hæc autem
 Caesaris criminatio ideo suscepta, ut inuidiosam Pom-
 peij potentiam redderet. nam nec ipse, qui Milonē que-
 ritur per uim expulsum, postea eum restituit, cum cæ-
 teros restitueret lege Pompeia damnatos. A R M A
 H A E C C O N T R A : tulisset; Pompeius autem
 omnibus

omnibus minabatur, qui ipsius in praesidijs non fuissent. SED QVIS VLLI NON DICAT? distingue sic: Sed quis, ulli non dicat. hoc sensu: non infans ille quidem est, sed ita obscurus, ut, quis sit, nemini possit dicere. PRO FECTVS: subaudi, narrabat. ILLINC: Brundisio. A' TE NIHIL &c. distingue sic: A' te nihil: ne ante prorsus quidem quid literarum.

Ex epistola XVIII. pagina 151.

VENIAM,] Ut concedat, ut absim, cum aliquid in senatu contra Pompeium agetur. 138: A' ME IPSO: ad Pompeium proficiscar. quod haec nus à me non impetraui. ILLE: Caesar. GRAECIAM: ut ipsum Pompeium continuo persequatur. quod cū ita sit, quorsum haec loca legionibus muniuit? nam si in Hispanias contra Pompeij legatos proficisci cogitaret, ideo maritimos exitus uideretur clausisse, ne Pompeius, ipso absente, Italiam classe peteret. STIMVLAT: nunc haec me uexat sollicitudo, quod cum Caesare cōgressurus sim. IS VERO ADEST: haec uerba faciunt, ut epistola, TVAS IX (sic enim scribendum uidetur, non XI) uideri possit VIII. Miseram autem, VII. haec VI. AVGV RV M DECRETVM: ut Augures decernāt, licere Praetori comitia consularia habere, aut Dictatorem dicere. 143: RAPIEMVR: Romam; ut Augur, & senator id decernam: aut, si recusabimus ire, uexabimur. DICTATOREM: quod factum est: nam postea Caesarem M. Lepidus Praetor ex lege ad po-

pulum lata Dictatorem dixit.

151.

H I H I L expedio, **]** Cogitatione nihil explico, nisi hoc, exitum mihi impendere aut **Q.** Mutij, qui est à Mario iunior occisus; aut **L.** Scipionis, quē Sylla pro-
scripsit. Florus, Orosius. τέτλα : κύντερον : perfer :
gravius tulisti . hoc proprium nostrum non est, ut fuit
Mutij, & Scipionis, qui Sullam desideratum à popu-
lo quamprimum rediturum uidebant. Pompeius autē,
cuius causa mihi omnia perferenda sunt à Casare, ne-
que amatur, neque speratur cito rediturus. **N V L =**
L A Q V E R E L A: quòd Pompeius Italia pulsus sit.

151:

V E N I A M daturū: **]** Concessurum, ut ab sim,
cum in senatu cōtra Pompeiū agetur. 138: **P O S =**
S I M V I D E R E: ut ex eius sermone comparem
me ad Caesaris congressum. 144. 152: αὐτός : ipse d
Cicero excogitabis. **V T A I T I L L E**: ut allo-
quitur Telemachum Minerva Mentori simulata,
ὁδ. γ. **Q V A E D E S C R I P T A A T T V =**
L I T: mirum, cur, quis attulerit, non dicat.

151:

Q V A M sim antiquorum hominum : **]** Quàm
sim antiquis hominibus similis : qui ex sua natura cæ-
teros fingeant, ut est in oratione pro Sex. Roscio, pag.
22: item ego cum te finxerim ex natura mea; meumq;
sensum secutus, gravius putarim Dionysij iniuriam la-
turum esse, quàm me: nunc ex tuis literis meæ opinio-
nis erratum agnosco. **P H I L A R G Y R O B E =**
N E: respondisti. **R E L I C T V M**: ab ipso.

Ex epistola XIX. pagina 152.

HABEO gratiam illi:] Quia tecum aget, ut ad Urbem uenias.

Ex epistola XX. pagina 152:

QV ID praripi?] Quid attinet anticipare de Cæsaris congressu? 155. TIRONE: Patris agrotante. 100. INDE, &c. Bessarionis liber IN ID MODO NVNTIANT. non dubito, quin deprauatus sit locus.

Ex epistola XXI. pagina 152:

ORATIO] Cũ Cæsare. BENE EXISTIMARET: quia me gratum uideret in Pompeium: GRATIAS AGERET: non enim hoc fecit: quoniã in eo perseueraui, ne ad Urbẽ irem. 154.

153.

NOSTRO IUDICIO:] Ideo me ad Urbem non ire, quia de eo non recte existimarem. CVM MVLT A: cum multis uerbis ostenderem, dissimilem aliorum esse causam: me enim beneficio diuinctum non posse sine maxima culpa interesse, cum in senatu contra illum agetur: ueni igitur, inquit Cæsar, & causam age non meam magis quàm Pompeij, de pace inquam age. IRI: à te. EXITVM: sermonis. VT DELIBERAREM: subaudi, diceret. NON FVIT NEGANDVM: dixi me deliberaturum. etsi iam deliberaueram: mihi enim fixum est, aut in senatum non uenire, aut ea di-

cere de Republica, quæ sentio. sed petenti ut delibera-
rem, non fuit negandum. EGO ME AMA-
VI: feci, quod magis ex animo meo fuit. quod iam
pridem non feceram: quia potentibus in Republica
post exiliij tempora inseruiui. AMABO liber Bessa-
rionis: eadem sententia. COMITATVS: Cæ-
sar: *κεκοίαν* quam tu appellasti in epistola tua. 146.

153.

EROS Celeri] Flagitiosus libertus Q. Metelli
Celeris, qui perierat Marcellino et Philippo Consulibus.
CELERI autem pro CELERIS: qua ratione et
Virgilius dixit, Reliquias Danaū, atque immitis Achil-
li. & opinor, = Infelicitis Oronti. SERVII FI-
LIVS: Seruij Sulpitij filius erat in comitatu Cæsaris.
154. REM PERDITAM: & perdita Cæsaris
causa, & copiae eiusmodi, ut sperare nihil possis. actum
igitur de salute Reip. FVERVNT: quia Brun-
dusio redibant. & cum admiratione protulit: quasi
uix credibile uideatur tot homines conuenisse ad Cn.
Pompeium circumsidendum. EXTREMVM:
ut tuum consilium exquirere. *κατακίς*: forte *κατακίς*,
tempestas, procella. VIRVM: non dixit, homi-
nem, sed uirum; ut Atticus id uerbum usurpet, quo
Cicero in epistola quadā usus erat, cū scriberet fortas-
se sic: Ego cum uirum uidero: *ἐμφατικῶς* de Cæsare.
ἀλλὰ τέλσαν: corruptæ literæ. antiquus liber, Λ Λ Λ
TEACAN. non placet in obscuris diuinare.
ILLVM IPSVM: Pompeium 135: VT AN-
TEA: cum scribebas, Videamus & Cneus quid agat,
& illius rationes quorsum fluant. 145.

153:

EXTREMUM fuit de congressu nostro .]
 Primum differebas tua consilia, dum scriremus, Pompeij
 rationes quorsum fluerent . nempe scimus : Italia pul=
 sus mare transiit . differebas etiam , quòd, cum scires
 me cum Cæsare ad Urbem redeunte congressurum ,
 scire uolebas , in eo congressu quid is aut à me petisset,
 aut petèti mihi concessisset . extremum igitur fuit, quod
 expectares , de congressu nostro . AGENDUM
 EST : deliberandũ, quid me agere oporteat . πολιτικὴν :
 de Republica : ut scribas ad me quæ Cæsar egerit in
 aduentu suo .

Ex epistola ultima , pagina 153 :

QUI hinc absit .] Qui cum Cæsare non sit .
 VNQVAM HOMINES PVTA VI : re=
 cordatus paulo ante HOMINEM dixisse , corre=
 ctionem subiecit . monstra quædam semper putavi, non
 homines . QVO' PLACET : quid iam cõstitui=
 mus .

153:

NEC præter me] Quo gratior Pompeio aduen=
 tus noster esse debet . nam alij non tam ipsius amore,
 quàm Cæsaris metu Italia cesserunt . INCOM=
 MODIS : exilio . 120 . IMMITISSIMVS :
 pacẽ in senatu Ser. Sulpitius dissuadebit , quia scit Põ=
 peium amicum sibi nunquã fore , quoniam filium mi=
 sit ad eum affligendum . HIC QVIDEM : Põ=
 tius quidem Titinianus cum Cæsare contra Pompeiũ
 arma tulit, quia, cum inclinatham uideret Pompeij for=
 tunam , rerum suarum ruinam Cæsare uictore perti=

muit . Seruius uero indigne fecit , qui filium miserit .
neque enim quidquã cogitare magis debuit , quã quid
eum ciuem , qui summos honores in Republica gessisset ,
& agere ; & sentire par esset . quæ à Pontio non ex=
pectatur : ideoq; minus turpis . 139 . SUPERVUM
MARE : Adriaticum . OBSIDETVR : Cæsar=
is praesidijs . 136 : INFESTVM HABEBI=
MV S : infestum reddemus . sic , Solicitum habere , pro
solicitum reddere , alibi dixit . & , Dymacos mare infe=
stum habere , epistola I . lib . XVI . Est autem senten=
tia , Pompeium classem parare ad intercludendos Italiae
commæatus , id est ad patriam fame necandam : ad huc
se iturum . (143 .) & cum iracunda ironia BONI
CIVES , AMANTES PATRIAE .

154 .

IN AEGYPTVM .] Quoniam quidem ne=
que de Aegypto , & Arabia cogitare debemus : (cur
enim eò nos abdamus ? 147 .) & exercitu pares esse
Cæsari non possumus . classe igitur bellum geremus .
CONGRESSV : Cæsaris . 152 : CENSEAS :
mihi agendum : etsi nulla iam dubitatio est , quin mihi
sit eundum ad Pompeium .

IN LIBRVM X. CICERONIS EPI=

STOLARVM AD ATTICVM,

PAVLI MANVTII COM=

M E N T A R I V S .

Ex epist. I. pag. 154:

A T E R I V M] Fundum in Arpinati.

L 59. FIRMIVDINEM ANI=

M I N O S T R I : quodd ab honesto nõ di=

uellar: id est, quodd in Cæsaris congressu neque indulgen=

ter sim locutus; & in eo manserim, ne ad Vrbem ac=

cederem. 152: 154. S E X T O : Peducéo. D E =

C E M B R I B V S : quo die in coniuratos animaduer=

ti. Q V I D N A M E R G O ? senatus mandauit,

ut de coniuratis supplicium sumerem: mandata si exe=

quar, uideo mihi ab improbis ciuibus magnam inuidiã,

magnãq; pericula impendere; quodd à me contra leges

actum obijcient, quæ ciues Romanos occidi uetant: quid

ergo faciam d Sexte? tum ille me ad præclarum faci=

nus Homericis uersibus incitauit. Iliadis χ.

154:

N O N in longum tempus] Tantum ut expecte=

mus, quid de pace decernatur in consessu senatorum:

nam, in senatu, non libet dicere. E M P T V M :

pretio à Cæsare inductum, ut de pace ageret in senatu:

cuius nomẽ fuit in Attici epistola. Q V I D N O =

B I S A G E N D V M P V T E S : putas enim dis=

cedendum ex Italia. D A R I : à Cæsare, quasi à

Rege. POPVLARIS TVI: quia tu quoque Atticus. MEI: quia migrare Athenas cogito. HINC ABERO: cū filijs abibo ex Italia. ALTERVM: me abfuturum hinc: de filijs minus certum.

155.

SI de pace] Sic Bessarionis liber antiquus: & sententia non obscura: itaque nihil muto. PRO = VINCIA: Hispania. 136.

155.

ISTE summarius] Emptus pacificator. mallet enim NVMMARIVS. ut, nummarij iudices, pretio corrupti, 12. & placet ἐξωνικῶς dictū esse, NISI FORTE: quia scir Cæsari persuaderi non posse, ut quiescat. DIXI: ipsi Cæsari. 153. GRA = VITATEM: in congressu Cæsaris. DE IV = VENIBVS: de Ciceronibus. AVDISTI: forte, nolle me eos erudiri à Dionysio. 155:

155.

HAE C est ἄλγῃ,] Hac animi mei sollicitudo, et mē = tis error, in quo nūc sum, mortis instar est: angor enim, quodd neque ad Urbem uenerim, ut inter Cæsarianos de Republica libere agerem; neque bonos uel cum pericu = lo sim secutus: alterutrū enim certe oportuit: aut enim bonos sequi debemus, quorum de Italia relinquenda te = merarium consilium fuit; aut, si Italiam relinquere non placet, neque temeritatem bonorum imitari, aga = mus hic libere quæ sentimus, & pro Republica, & cō = tra improborum audaciam. HOC, QVOD AGIMVS: mansio hac nostra in Italia, neque ho = nestā, neque tutā.

155:

ISTVM, &c.] Vide, an sit L. Cornelius Balbus, qui filium Brundisium miserat. ME: non me, sed istum legatum iri arbitror. SI ACCIDERIT, VT LEGARER: & consuetudo latini sermonis postulat, VT LEGER: & ego eo proclivius in hanc opinionem descendo, quod antiqui libri VT LEGERER.

Ex epistola II. pagina 155:

AGERENTVR'QVE] Pararetur à meis ad navigationem. M MTEYCA: corrupta dictio, sed, ut opinamur, ad navigationem pertinens. ARDET: abeundi cupiditate. NEC EST QUID QVAM: nec videmus, aut quæ loca petamus, aut eò perueniendi quæ sit ineunda ratio.

155:

T VLLIA mea scripsit:] Opinor eum mihi cōmendans, & superiora excusans: aut, ad me profecturum. sed ego ideo nolim ad me profectum, quia neque hoc tempore eo mihi comite opus est; & homini non amico nostra incommoda spectaculo esse nollem. 155. INIMICVM ESSE: quod scribis te facturum, si ego uelim.

Ex epistola III. pagina 155:

PROFECTVS] Cæsar, ut in Hispanias iret contra Pompeij Legatos Afranium & Petreium, & Varronem. LONGIOREM: quæ est huius libri prima. VISVM TE: puto esse epistolæ ini-

COMMENTARIUS

tium. NON VENERIM: in senatū. TVL-
LIVM: Volcatium Tullum, non Tullium. SER-
VIVM: Sulpitium. QVIA NON IDEM:
quia non ijs concessisset, quod mihi, ut in senatum non
venirent. CVM FILIOS MISISSENT:
Servium designat. 154.

Ex epistola IIII. pagina 156:

ISTOS] Pompeium, & Cæsarem. AL-
TER ARDET: Cæsar. EXPVLIT: Pompe-
ium. ALIA EX PARTE: conatur & in Græ-
ciam persequi, & ei provinciam Hispaniam eripere.

156:

AD pedes stratos] Suppliciter rogantes, ut nos
contra sceleratam Tribuni pl. rogationem defenderet.
HVIVS: Cæsaris: cui dicebat se iniuriam esse fa-
cturum, si contra Clodium ageret. ELAPSVS:
quia classe fugit.

156:

DESERTA per se patria, aut oppressa] De-
servit Pompeius, oppressit Cæsar.

157.

PROFICISCAR,] Ad Pompeium. AL-
TER: filius. MAIORE PIETATE: nam
Quintus filius & patri & patruo inimicus: ut paulo
post. EIVS: Quinti filij. IPSIVS: ipsum Quin-
tum uidemus nunc earum literarum poenitere, quas ad
Cæsarem scripsit. ITER: ad Cæsare. SIMVLA-
TIO'QVE PIETATIS: quia simulauit ideo
se ire, ut Cæsari ostenderet, nos optimo in illum esse ani-
mo: quod contra fecit. SVIS: Cæsaris.

157.

H A E C ipsa timide:] Ad te scribo, quia scio tibi dolorem allatura: reliqua celauimus. N V L L A N O S T R A C V L P A: non in educatione uitii fuit, sed in natura. H O R T E N S I I F I L I V M: qui erat cum Curione in Caesaris partibus. de hoc Valerius Max. 157.

M E T V I T.] Quia nostrum consilium de relinquenda Italia patefactum Caesari sit. Q V A E A D N O S D E L A T A: quæ de Quinto filio audiuius. Q V I D F V T V R V M S I T: uereor enim, ne Caesar, cum nostrum consilium cognouerit, nos obseruari, & fugientes retrahi iubeat. N A M S I H A B E R E M V S &c. iacente Republica nihil audeo contra prauam huius naturam; ne uidear aduersari, nō quia deprauatus pessime de nobis mereatur, sed quia pro Caesare faciat. quod si esset aliqua Resp. consolationem abs te nullam quærerem: consiliū ipse caperem aut ad seueritatem, aut ad indulgentiam. I R A C V N D I A: magis placeret I R A, ut est in antiquo libro; quia uidetur iracundia non iram, sed naturæ ad iram procliuitatem ostendere; ut si diceret, hæc scripsi iratus, rectius uideretur, q̄, hæc scripsi iracundus: sed uideo in hac ipsa pagina iracundiam pro ira iterum usurpatam, item alibi. I G N O S C E S: quia scripsi, quæ tibi scio fore acerbissima.

157:

L E G E Pompeia] De ambitu: quam Pompeius tertium Consul tulerat. P edianus. I N S I C I L I A: qua Catonem expulit. Caesar lib. I. de bello ciu.

157:

PROPIVS factum esse nihil,] Quàm ut Metellus Tribunus pl. cum ærarij fores complexus uertaret Cæsarem ingredi, occideretur. EVM: Cæsare. VOLVISSE: minatum esse Metello, si pergeret obstare, quo minus ex ærario pecuniam posset sumere.

157:

DE AERARIO:] Quia, cum ærarij clauēs nō inuenirentur, reſractis foribus publicas pecunias abstulisset. Plutarchus. 158.

SEX tui fascēs?] Cæſar Curioni Siciliam provinciam assignauerat, quam pro Prætore administraret: ideoq; & fascēs ut imperium habenti dederat.

CVRLAVREATI? neque enim laureatis utebantur, nisi post uictoriam de hostibus partam. at Curio neque adhuc uictoriam ullam erat affecutus, & bellum cū ciuibus gerebat. IPSO: Cæsare. CVRSEX? nam duodecim & Paulus Aemilius Prætor ad bellum Ibericum proficiscens usus est: quod Consulibus tantum licebat: sex cæteris magistratibus dabantur.

CVPIVI &c. egi cum Cæsare de senatusconsulto ab amicis & familiaribus occulte faciendo, quo mihi Siciliam provinciam cum imperio, fascibusq; datam constaret: at ille, qui nunc senatui maxime est infensus, ita respondit: Senatum contemne, à me omnia proficiſcentur. SVRREPTO: nam si palàm ageretur, Pompeianus aliquis Tribunus plebis senatusconsulto interceſſiſſet, ut L. Metellus, qui omnia, quæcunque Cæſar agere instituit, interceſſione impediuit. itaque in epistola Celi, 173: His, inquit, interceſſionibus plane incita-

tus est Cæsar. & libro I. de bello ciu.

158.

PETIISSE ab eo,] Ut ubiuisse possem.
 PHILIPPVM: qui Acciam, Iulia Cæsaris sorore
 natam, habebat in matrimonio, post Octauij prioris ui-
 ri obitum. uiricus igitur Octauij, qui post Augustus.

158.

NIHIL impetrabat.] Petens, ut in senatū ue-
 nirem: quod si refugerem, ne adessem, cum de Pompeio
 detraheretur, uenirem tamen, et agerem de pace. 153.
 NVNC IPSVM: uide 123:

158.

TVAM prouinciam] Siciliam: quā nauigan-
 dum mihi erit, ad Pompeium in Græciam proficiscen-
 ti. licebit ne hoc mihi per te, & tua præsidia?

158.

EST VERVM profecto,] Mallem, EST
 PROPECTVM, hoc quidem sermone, quem cū
 Curione habui.

158.

EXPECTATVRVS,] Cæsar: ut Inter-
 rex comitia Consularia haberet: quod fieri solebat, cū
 anno finito nulli dum designati Consules essent.

EXPECTATVRVS: dū Lentulus & Mar-
 cellus annum Consulatus tempus perfecissent. AN:
 an potius, ante quā ab Vrbe discedat, decretum ab
 Auguribus fieri uelit, quo uel Consules creare Prætor
 possit, uel Dictatorem dicere, qui deinde Consules creet.

143: 151. QVO MODO DIXERIM?
 quasi turpe quiddam, nec dicendum, occultat; quodd cō-
 tra morem maiorū sit, aut Consules creari à Prætorē,

aut Dictatorē dici. uel est incerti animi significatio, cū ignoret, quid acturus Cæsar sit de comitijs cōsularibus, si haberi ab Interrege nolit: ut sit, Quo modo dixerim Cæsarem hoc explicaturum? AD SE: aiebat Curio deferri ad se Consulatū à Cæsare, sed se nolle proximis comitijs designari. alij AD SE ad Cæsarem exponunt. NULLO NEGOTIO: iurabat in re graui, sed etiam si nulla grauis esset causa, iuraret tamen pro Cæsare. ESSE DEBET: existimo ita esse.

158:

AFFIRMABAT,] Dolabella potius, quàm Curio, si consideretur illud, DICO QUID? affirmabat igitur in suis literis. ILLVM: Cæsarem.

GRATIAS AGERE: quòd ab ipso non rogatus, ultro scripsisset ad me, ut ad Urbem uenirem.

IVBEBAT: Bessarionis liber, VIDEBAT.

utrocunque modo, mendū tamen remanet. DOME-

STICIMALI: à Quinto filio: qui sermonem habuit cum Hircio, mox cum Cæsare. 157. ILLVM:

Quintum filium. ME INVITO: profectus est ad Hircium.

158:

QVÆ pro illo sit suspicandum,] Et hoc nō dubito quin mendū cōtineat. SVPLICANDVM est in Bessarionis libro. CONVENTO: à te Attice, ut ex eo certum sciremus de Quinto filio. NESCIO QUID: nescio quid mali ex hac Quinti filij profectioe creatum. sed uelim quàm minimo defungamur. & uidentur hæ uel commixtæ epistolæ, uel præposteræ: nam supra narrauit sermonem Hircianum.

158:

TV Oppios Terentiae dabis] Tu Oppios (.123.)
 Terentiae conciliabis, ut illi praesto sint, si quid ei opus
 erit. nam cauendum est illi tantum ab Urbis periculo:
 quod unum iam uidetur incommodum superesse. nam
 illud de turpitudine, quod me antea mouebat, si eo loco
 foemina Romae maneret reliquis abeuntibus, iam faces-
 sit, cum nobiliores foemina in Urbem omnes iam redie-
 rint. quoniam igitur mansura est Terentia, Oppios illi
 da. TIRONE: Patris agrotante. TOTA
 MEA COGITATIONE: consilio abeundi.
 DIE: nauigationis meae. LVNAM NOVAM:
 tum enim plerumque turbulenti sunt dies: ut id tempus
 maxime sit nauigantibus uitandum.

158:

HARVM RERVM exitum non uidere.]
 Id est, actum esse de Republica, spem reliquam esse nul-
 lam. 158.

158:

DE QVODAM,] De Quinto filio: cuius no-
 men occultat: itaque & proximis uerbis penè senten-
 tiam breuitate obscurat, ueritus, ne in alienas manus
 epistola perueniret. ἀεκάδ' ἴαν: difficilem provinciam.
 VTINAM TV: suscepisses iuuenem regendum.
 159. MODESTIOR NON ERO: in
 eo regendo. utar seuera disciplina: itaque 159: Quin-
 tum puerum, inquit, accepi uehementer. & 166. Quin-
 tum filium seuerius adhibebo. utinam proficere possem.

158:

EPISTOLAM] Misi. REQVIRERE:
 ut sibi commendarem aliquem meorum. COMMODO

COMMENTARIUS

DIVS : liberalius de pecunia pro diuersorio soluenda. NEGLIGENTIAM: qui tam negligenter cum Canuleio de die solutionis egisset: longiorem enim fuit impetraturus, si contendisset. DE CANULEIO: nota locutio, pro, à Canuleio: ut, De Crasso domum emisssem, in epistola ad Sestium. ROGASSEM: ut ageret cū Canuleio amico suo. EMISSE: meo nomine. ADDICI: diuersorium. PECUNIAE: Canulcio soluenda. STOMACHOSIVS: subiraçude: qui tam angustam diem solutioni præfiniret. 165: IOCO FAMILIARI: quia sic epistolam inscripsi, Vecteno Monetali. uide 165: AGIT LIBERALITER: quia diem pecuniæ longiorē fore pollicetur. CERTIOREM ESSE FACTVM: de eo quod tecum locutus est, se curaturum, ut solutionis tempus ultra Idus Nouembreis produceretur. TVO ITINERE: in Epeirū. 140:

Ex epistola V. pagina 159.

MORATUR.] Quia tempestas non est ad nauigandum idonea. ASTUTE: astute agerem, si profectionem meam ad Pompeium differrem, dum scirem, quid in Hispaniis ageretur. 159:

159.

RETICE.] Suspicionem mendum subesse: suspicor autem non solum ex sententia satis absurda, sed etiam ex uarietate exemplarium: nam in Bessarionis libro, RECITET ET.

159.

ET tamen] Et tamen etiā ob hanc causam bre-

ues

ues sunt. DE QVINTO FRATRE: Quinti
fratris causa. alij, DE QVINTO FILIO:
ut subaudiatur, regendo. SED VLO: hoc uidetur
significare: ita mihi saepe corrigendus. MONE S:
ut caueam, ne quis profectionem meam ad Pompeium
odoretur. AB VNO ILLO: à Quinto filio: à
quo cauere difficilius est, quàm à cæteris, quia coniuncte
nobiscum uiuit. 157. MAGNVM OPVS: du-
ram prouinciam cepi. MIRABILIA MVL-
TA: de eius minime simplici ingenio. SI SINE
ILLO POSSEM: si pater abesset: qui relaxat,
quidquid ego astringi. QVOD TV POTES:
neque enim Quintus pater tecum est. IGNO SCO:
paterno amoris: à quo est in filium indulgentia.

159.

QV A', & quò,] Qua utar uia, quò iter inten-
dam. 155:

159.

E G O uero] Puto initium alterius epistolæ: quid
enim infra iteret de Quinto filio? TER GIVER
SATIONEM: scripserat Atticus, se quoque exi-
turum ex Italia, sed lente, & quasi tergiuersantem,
ne uideatur Cæsaris imperium refugere, & præsentem
Reipublicæ statum improbare: ideoq; in Apulia, maxi-
me Siponti aliquãdiu mansurũ. NE VTRVM:
neque pro Cæsare, neque pro Pompeio: quorum neuter
pro Repub. pugnat. 159:

MELI T AE,] Quæ est insula Siciliæ proxima.
161:162: FV TV RV M: me. NIHIL, IN=
QVIES: nihil enim iuuas, si in acie esse non uis.
MELIORE TEMPORE: licet mihi tempe=

COMMENTARIUS

statem idoneam expectare; quoniam dubitandum mihi non est, ut aut mari Adriatico Dolabella, aut freto Siciliensi Curio meam unquam navigationem impediant. ADRIATICO: cuius est commissæ cura Dolabellæ genero meo. 159:

PRAECLARA *πρὸς δὲ*:] Praclarū erit colloquium: statuemus enim de officio utriusque nostrum. 159:

VIXIT,] Iucundissime fuit. IACERE: odiosum esse plebi, quia pecuniā ærarij abstulisset. 157: NAVIGARE: Pompeij classē Curio timebat: quæ si fuisset, aiebat se de Sicilia abiturum. 158:

159: VEHEMENTER.] Severe. 166. AVARITIAM: video eū ad Cæsaris partes trāsisse, quia magnum ex eo congiarium à Cæsare speraret. QVOD TIMVERAMVS: ne cum Cæsare locutus esset de nostro consilio Italiæ relinquendæ. 157.

159: DE OPPIIS Veliensibus,] De quibus vide III. 158: 159:

EPEIRVM] Tuam. NOSTRAM PVTABIMVS: utar ut mea, si acciderit, ut inde trāseam, cum ad Pompeium profisciscar.

Ex epistola VI. pagina 159:

EXPECTEM,] Ut differam profectionem meam ad Pompeium, dum Hispaniensis belli exitum audiamus. 160.

ISTVM] Cæsarem. TRAHI: duci. IP=

SVM CVRIONEM: quo nūc magis Cæsaria-
nus nemo est. QUIESCAMVS: consilium eun-
di ad Pompeium omittamus. ISTVM: Cæsarem.
QV'AM VICTVM: quàm cū uictus sit, magisq;
dubitet, quàm fidat suis rebus.

160.

GABINIO] Cæsaris amico: qui ab exilio re-
stitutus sententiam dicet in senatu, & quidem ante
me rogatus. Dion lib. 39.

160.

CHLOELIVM,] Bessarionis liber, CLO-
DIVM, & CATELI pro CATVLI. utrum
rectius, diuinare non licet: facimus tamen, quod nostri
muneris est, ut antiquam scripturam ostendamus. CA-
TVLI: clientē. A' ME DEFENSORS: nō modo
inimicos, sed nec meos necessarios, qui me defendente
condemnati in exilium abierunt, restitutos à Cæsare
uidere in senatu sine dolore potero. DOLORE: quia
legibus condemnatos, armis restitutos uidebo. DEDE-
CORE: quia uersabor inter homines iudicio notatos.

160.

VT mihi liceat] Romæ uiuere, & in senatū ue-
nire Cæsare uictore. TAMEN NE DVBI-
TEMVS: id est, diutius ne dubitans, animoq; suspē-
sus cogitem, an Cæsari me uenditem, & in Italia ma-
neam? est uero abiicienda dubitatio, potiusq; de disces-
su maxime cogitandum. nam etiam si ei me nunc uē-
ditem, tamen non uideor expers periculi futurus, quo-
niam ab eo rogatus in senatum non uenerim. initio
dissensionis, eius partes sequi si uoluissē, præmium ali-

quod tulissem: nolui: nunc ei me uenditem etiam cum periculo?

160.

NON esse iudicium] Casum Hispaniensem nō esse mihi expectandum: propterea quod in eo bellum non terminabitur. THEMISTOCLEVM EST: cogitat, quod olim Themistocles contra Persas, classe bellum gerere: ideoq; in Hispanijs haud multum ponit. PER SE: ut ipse praesens eas teneret: sed quasi de ijs non laborans, legatis, Afranio, Petreio, Varroni, negotium commisit. SEDENTES: otiosi, neutra partem adiuvantes. ADVERSABIMVR: Pompeio.

160:

QVOD malum &c.] Totus hic est perturbatus locus, ideoq; stellula è regione apposita notatus. Besarionis antiquus liber dictionem MALVM non habet, & habet ANNI VALDE pro ANNIBAL.

160:

QVOD si iam &c.] Officium postulat, ut Pompeium sequar. at periculosum erit; quoniam Caesar, cuius uenti secundiores uidentur, offendetur. ita sanè res habet: sed & mansio periculosa; si forte Pompeij causa, nunc afflicta, conualuerit. cum igitur utrinque periculum impendeat, satius est Pompeium sequi, id est recte facere, cum periculo, quàm in Italia manere, id est peccare, eiusdem periculi metu. AB ILLIS: à Pompeianis. SI PECCARO: si in Italia mansero. AB HOC: à Caesare. SI RECTE FECERO: si ad Pompeium

160:

VT NON SIT DVBIVM &c. ut sine ulla dubitatione turpitudinem, quæ est in mansione posita, fugere debeamus,

eo magis, quòd ne mansio quidem periculo uacat: quæ uel si salutaris esset, ob turpitudinē tamē consiliū capere discēdi. NON SIMVL: obiectio. OMNINO: responsio. FEFELLIT EA RES: Decepit, induxit. id causæ, inquit, fuit, ne simul cum Pompeio mare transierim, quòd pacem existimans fore, ueritus sum, ne deinde Cæsar ob transitionem mihi esset inimicus. 128. FORTASSE NON DEBUIT: fortasse non tanti apud me istæ suspicio esse debuit, ut propterea Pompeiū de me optime meritū defererem. CVM IDEM: cum eodem tempore: uidebam enim, si pax esset, Cæsarem & mihi fore iratum, & eundem Pompeio amicum. SENSERAM: Clodianis temporibus: cum Pompeius ideo me noluit defendere, ne Cæsarem offenderet. cuius temporis similitudinem pertinui. 156: IIDEM: coniuncti eiusdem uoluntatis. AVGVRIA QVQVE ME INCITANT: ad discessum. auguror enim spe non dubia, nullo modo stare posse Cæsarem diutius, etiam nobis languentibus. 160:

AB APPIO] Bessarionis liber, AB ATHICE CO. & quoniā hic liber sæpe pro Atticus habet Athice, ut in hoc ipso ambitu, Et tamen mi Athice: putauimus minore mutatione legi posse ATTIO, quàm APPIO: ut de Attio Nauio intelligatur, qui, Tarquinio Prisco Romæ regnante, auguralem scientiam summum in honorem adduxit. de quo lib. I. de Diuinatione ne his uerbis: Quis ueterum scriptorum non loquitur, quæ sit ab Attio Nauio regionum facta descriptio? qui cum propter &c. Liuius quoque lib. I. expono igitur

NON HAEC COLLEGII NOSTRI
AB ATTIO, non hæc auguralis collegij ab Attio
deriuata, sed illa à Platone sumpta, qui scripsit nō diu-
turnam esse posse tyrannorum dominationem.

161.

FLORENTIS, ac nouos, ut uti diebus] Quo-
niam ab impressis libris manuscripti ne litera quidem
dissentiant, tentemus num elicere correctionem è con-
iectura possimus, ita ut ab antiqua scriptura quàm mi-
nimum discedatur. Sic igitur fortasse corrigendum :
Florentis. ac nouus VI. VII. diebus. id est, Floren-
tissimus ac nouus sex septem diebus. ut, sex septem, di-
ctum sit, pro, sex septem'ue: quemadmodum dixit Ho-
ratiuS, Si quadringentis sex septem millia desint, Plebs
eris. cum paucos omnino dies Cæsar in urbe moratus,
in Hispaniam contra Pompeij legatos contenderit. quod
ex ipsius cōmentarijs de bello ciuili planum sit. IPSI
ILLI: quæ antea eum spe licentiæ, rerumq; nouarum
diligebat. ut 102: IN METELLO: cui mortē
cum sit minatus, ostendit superiorem mansuetudinem
non naturalem fuisse, sed simulatam. item cum ex
ærario pecunias abstulit, dissimulatam antea cupidita-
tem diuitiarum indicauit: qua re cum ab eo & cædes
& rapinæ timeantur, ex metu odium creabitur, ex odio
autem ea, quæ cæteris tyrannis euenerunt. 158.

161.

PATRIMONIUM suū] Nam & Antox-
nius, et Curio, et Dolabella, Cæsaris socij, magno omnes
ære alieno oppressi.

161.

FEFELLERIT,] Hæc opinio de Cæsaris nō

diuturno regno. TVLERVNT: 160, inquit, ad Pompeium eo libentius, quòd Cæsarem puto, etiam languentibus nobis, diutius stare non posse. quòd si me faller, aliterq; , atque ego auguror acciderit ; feram , ut multi excellentes in Republica uiri ; quos fefellerunt ea, quæ putarant: ideoq; & Themistocles, & Africanus , & C. Marius in eos casus inciderunt, quos uitaissent, si nihil illos fefellisset. NISI FORTE: nisi tu id censes, non esse mihi de discessu cogitandum , ut potius Sardanapali exemplo in patria , & in meo lectulo iners, ingloriusq; moriar, quàm, ut Themistocles, in exilio. IN SVO LECTULO: in lectulo Sardanapali: simili in lectulo: Sardanapalus enim, cū inter scorta turpiter uixisset, postea lectulo sibi in pyra apte cōstrueto, in eo pyra incensa mori uoluit. LACE = DAEMONIORVM: quos publico Græciæ concilio cū offendisset, post ab ijs accusatus est apud Athenienses, quòd societatem cū Rege Persiæ occulto coiunisset. Plutarchus, Iustinus. SVORVM CIVIVM: à quibus in exilium actus est. ARTAXERXI: cui de subigenda Græcia pollicitus, postea cum uideret præstare non posse, uoluntaria morte, ueneno sumpto, uitam finiuit. Plutarchus.

161.

ILLA nox] Africanus minor mane in cubiculo suo mortuus repertus, putatur suorum scelere sublatus, maxime Sempronix uxoris, cuius fratrem Tiberium Gracchum Africanus in concione dixerat iure sibi cæsum uideri. quod profecto nunquam dixisset, si talem exitum prouidisset. ergo & eum, sapientissimum uirū,

aliquid fefellit. fefellit & C. Marium, qui cum L. Sylla nunquam profecto contentionem suscepisset, si diem illum, quo Vrbe pulsus est, mentis acie prouidisset.

M A T V R I V S : si acciderit, ut corrumpat iste, ante quam ex hac uita decedamus; noui nihil accidet; quoniam id omnino futurum multo ante uiderim.

161:

V T ijs paream,] Vt Caesaris imperio me summittam, cum imperium mihi contra eum senatus dederit. fam. 260:

161:

D O M E S T I C A S tricas] Propter rem familiarem à uiro suo Dolabella male gubernatam. fam. 27: *σοφῆς* &c. quamuis eximia sit eius in nos pietas, & amor, ideoque metu periculorum, quæ mihi ad Pompeium eunti uidet impendere, uehementer moueatur: ire tamen uult; & quid rectum sit, magis, quam quid utile, considerat. E X I T A L I A : exiturum. A N T O N I O : quem Caesar, in Hispaniam contra Pompeij legatos proficiscens, Italia præesse uoluerat. Plutarchus. N O L L E : me. hoc est Antonio dicendum. Q V A M C V R I O : magis placeret C V R I O N E : & adiunuat uetustus Bessarionis liber, in quo uideo scriptum, C V R I O N I S I S A D : ut, C V R I O N E . I S A D , ab antiqua scriptura minimum discedat.

Ex epistola V I I . pagina 161 :

P R O P R .] Quod ei Caesar administrandam tradiderat Italiam. 161:

Q V A M putas,] Quia Clodio intimus fuerat Antonius in Tribunatu. Philippica I I . R V M O :

REM: quòd de tua ad Pompeium profectiōe audi-
uimus. DOLABELLAM: generum tuum, qui
nobiscum est. 162.

A' ἡλοτυπία mea] Quia moleste tuli te Augurē
creatum, cum me eiusdem honoris cupiditas amorq; te-
neret. INIURIA TVA: non enim ea causa pe-
tisti Auguratum, ut iniuria me afficeret. itaque cum
ob eam rem quædam consecuta sit offensio, nata nō ab
iniuria tua, quæ nulla fuit, sed à ἡλοτυπία mea, qui
eundem honorem concupieram: danda mihi opera est,
ut omnia studia officiaq; tibi præstem, ne uidear ex il-
lius temporis memoria tibi esse infensus; cum intelligā,
& fatear, nullam mihi à te iniuriam esse factam: non
enim appellare possum iniuriā, quia tu petieris id, quod
ego cupiebam. 162.

TIBI omnia integra serues,] Sustineas te, &
ut hæcenus fecisti, neutram in partem inclines.

EIVS FIDEM IMPROBES: Pompeio ne
te credas. INIURIAM FECIT: cum ini-
micum tuum Clodium præter amicitiae ius contra te
armauit: ut eius opera pulsus in exilium uidearis. noli
igitur spectare tam beneficium, cum te restituit, quàm
iniuriam, cum eiecit. NON POTEST: fieri
non potest, ut te non amet.

Ex epistola VIII. pagina 162.

HOMINVM fama] De tua profectiōe ad
Pompeium. 162:

PERICVLICAUSA] Alijs bellis civilibus cum
non nulli nihil melius putarent, quàm ab omni conten-

tione abesse ; tamen quia ducem alterutrius partis sibi
scirent esse inimicum , uictorem timentes contrariam
partem adiuuarunt. quod tibi faciendum non est : qui
ex superioris meæ uitæ testimonio scis me crudelitatem
non amare, prætereaq; tibi esse amicum.

Ex epistola I X . pagina 162 :

EXANIMAVIT :] Quia , cum pro certo
haberemus, Cæsarem in Hispaniam proficiscentem iti-
nera tardius facere cœpisse, Petreium cum Afranio co-
pias coniunxisse, ipse nihil attulit eiusmodi. quod timo-
rem attulit eo maiorem , quia scimus eum solere sæpe
pro Pōpeio mentiri. VOLARE DICITVR:
ut nunc audimus, contra quàm nobis erat persuasum.
IN GERMANIAM: inde Galliam petiturum,
ut Cæsarem auertat ab Hispania . 159. MELI-
TAM: uide 159: DVM, QVOD IN HIS-
PANIA: dum sciamus, quod in Hispania actum sit.

163.

PVERI nostri.] Meus, & fratris filius. DE
DIGNATIONE: de dignitate, de honesto.

163.

SI quid ab Afranio.] Si quid ex Hispania: quā
Afranius Pompeij legatus cum duobus collegis admini-
strabat. CREDENDO: si permittit, ut ex Ita-
lia discedam , caute tamen credam . OCCVL-
TANDI: cōsiliij mei de discessu. SERVIVM:
Sulpitium. 159: 163.

A' Posthumia & Seruij filij.] Fateor, qui sit uer-
borum ordo, me non uidere : & ob hanc causam , &

quia Bessarionis liber pro SERVII habet SCIVI,
suspitor de mendo. QVARTANAM: qua diu
grauiter laborasti.

Ex epistola X. pagina 163.

EANDEM rationem] Mitem & benignum
fore Casarem in aduersarijs dimittendis parta victo-
ria, ut fuit in ferendis pacis conditionibus.

163:

EXIIT.] Ex Vrbe. Iratus autem, quia lega-
tionem ad Pompeiũ de pace nemo suscipere uoluerat;
& quia, quasunque res agere instituerat, L. Metellus
Tribunus pl. intercedens omnes impedierrat. de bello ci.
lib. 1.

163:

EAM causam,] Causam Casaris: quæ uinci
sine mea, Dolabellæq; tui perniciæ non potest. ita-
que uide quid agas. si tu ad Pompeium nauigas,
neesse est ego & Dolabella alterutrum horum facia-
mus, uel Casaris causam, in cuius uictoria salus utrius-
que est, odio prosequamur, aut relinquamus; uel, si no-
strā uictoriā cupierimus, impia cupiditate contra tuam
salutem peccemus.

163:

QVOD offensæ fuerit,] Forte enim ad Pompe-
ium ire uis, quia uerearis, ne, si non ieris, eius animum
offendas. sed istam tamen offensionem minime uitau-
ris: quandoquidem iam offendisti, quoniam ante non
simul cum eo. profectus es.

163:

PARVM optimatem] Minus amantem Rei-
publicæ. QVOD OPTIMVM SIT: quod ad

COMMENTARIUS

tua ipsius salutem pertineat. TOTVM: ne omnino eas ad Pompeium. OPTIMATIVM: tua mansionem reprehendentiū. NON NVLLORVM: Cæsarianorum; qui, quæ si iam parta victoria, ita se insolenter efferant, ut ferre non possis.

Ex epistola XI. pagina 164.

ME cæcum,] Qui ante non uiderim ea, quæ nunc uideo, istos non daturus, ut ex Italia arbitrati meo exire possem: stulte igitur cunctatus sum.

164.

σκυτάλην] Epistolā, quæ occulte significet, profectio-
nem ex Italia mihi non dari. λακωνικὴν: nā Lacedæmonij
genus quoddā occultæ epistolæ, quo ad Imperatores suos
scribentes utebantur, σκυτάλην appellabant. Suidas,
Gellius. EXCIPIAM: ad Missenum uenientē.
contra est refugere. 161: TENTABO: num de
discessu possim impetrare. AVDEAM ὅς. im-
perabit Antonius, audeam nihil properare: ego, missu-
rum me ad Cæsarem, clamabo: interea cū paucissimis
alicubi occultabor, ut, quod spectat animus, euolem. sic
alii exponunt, CLAMABO reponentes pro CLAMABAM.
Bessarionis etiam pro CVM PAUCISSIMIS
habet TVM PAUCISSIMIS.

AD CVRIONEM: utinam ad Curionem possim
in Siciliam. 164:

σὺν θεῷ τοι λέγω.] Secreto hoc tecum communi-
co, ut præter deū et te nemo intelligat: me hinc omnino
istis inuitissimis euolaturū. ACCESSIT: ex epistola

Antonij τυραννικῶς scripta. DE MASSILIENSIBVS: qui portas Cæsari clausuerant. EFFECERAM: obtinueram à Curione, ut palàm nauigare possem. 158. SERVIVM: Sulpitium. 159: 163. OPVS ESSE: ut eius cōsilia cognoscam. forte enim & ipse mecum exire uolet ex Italia. 159:

164:

HIC] M. Antonius. CYTERIDEM: mīmam, quam amabat. hæc est, de qua Virgilius,
=tua Galle Lycoris

Perq; niues alium, perq; horrida castra secutus.
quo loco uide quæ de ea Seruius. VXOREM: Fuluiam: quæ fuerat uxor P. Clodij. SVNT AMICORVM: ad satiandā amicorum libidinē. REDIERIT: Cæsar ex Hispania. ILLVM: Antonium. IUVENEM NOSTRVM: Quintum filium.

Ex epistola XII. pagina 165.

ALITER ad te] De Quinto filio non idem ad te scripsit, quod ad matrem sororem tuam: & recte: dolorem enim illi dedisset cōmemorandis filij uitij. & obseruandum latine dici, Aliter &, aliter ut, aliter ac, aliter atque. DE ITINERE, ET DE SORORE: de itinere Quinti filij, & de sorore tua à uiro suo fratre meo dissentiente. neque sanè unquam inter eos conuenit. 60: PRAESTARE: soluere. 114: 165.

HAEC quoque,] Ferociam, & arrogantiam. EA VERO: quodd sit mendax, quodd auarus, quodd

COM MENTARIVS

suorum non amans . NAM SVAS RADICES : sunt enim vitia à natura profecta . 159 : Quoniam autem in Bessarionis libro scriptum uideo NON SVAS RADICES , suspicatus sum ex ingenio repositum NAM pro NON . et sanè ἔμφασις haud paulo maior est , si legatur sic : Non sunt ab obsequio nostro , non : suas radices habent . qua figura & in oratione de Aruspicum responsis usus est , cum in Clodium inuehens , Non ignouit , inquit , mihi crede , non . nisi forte tibi ignotum putas , quod te iudices dimiserunt excussum et exhaustum , suo iudicio absolutum , omnium condemnatum . LANGVIDIORA CONSILIA : arma cum Pompeio non sumpsi , ne filij fortunas in discrimen adducerem . FORTIOREM VULT ESSE : uult me ad Pompeium nauigare , quia nihil , nisi de dignatione , laborat . 163 . CRVDELIOR : illius rationibus male consulens . Pompeianorum enim filij , si Cæsar uincit , parentum pœnas luent . VENIT : ad Missenum . 161 : SCRIP SIT : se non passurum ex Italia quenquam exire . 164 . 165 :

AESTATE] Cū pueris in Italiam ex Cilicia reuertens . MONSTRA : ut de Balbo in senatum uenire cogitante . EI IPSI : Trebatio . ἀποτόμως : quia diem soluendæ pecuniæ nimis stricte definierat . 158 : Στυμνωτέρον ERAT : stomachosius ad eum scripseram . MONETALI : quod moneta nimis amaret . in quo sum familiariter iocatus : quia & ipse ad me scribens , ascripserat , Proconsuli , non , ut debuit , Imperatori . EST HOMO : ut humanus errauit .

Ex epistola XIII. pagina 165:

IMPERATVM] Ne me patiat^{ur} exire ex Italia. CVRIONEM NACTVS : quia Curationem na^{ctus} effeceram ut per eius provinciam palam nauigare possem, omnia me consecutum putabam. nūc uideo me nihil egisse: quoniam custodior undique, ne discedam. 158. AD HORTENSIVM : ut, quoniam inferi maris pars ei commiss^a esset, meā nauigationem ne impediret. REGINVS : & hic infero mari præerat. liberam igitur Cicero suam nauigationem putarat fore, cū neque Curio, neque Hortensius, neque Reginus impedimento futuri essent. id contra cecidit : nam Antonius & ipse eius maris curā postea suscepit: qui exitus ex Italia nō dabat. HVIC: nullam, inquit, apud Antoniū huius maris curam suspicabar futuram. 166.

COMPACTO] In omnibus libris, CVM PACTO. ego coniectura sum adductus, ut emendarem COMPACTO, hoc sensu: Occulte hinc cogito discedere, ne meā profectiōem Casariani resciscant: nam id si accideret, suspicari Pompeius posset accidisse me uolente, qui palam profectus essem, ut impedire. nō committendum igitur est, ut uidear compacto prohibitus. compacto dixit, id est consulto, & dedita opera. qua uoce Plautus sæpe in hunc sensum usus est. MAIORA QVAEDAM : inde enim tuta erit in Graciam nauigatio. 158.

166.

AD HVC nihil secundi.] Adhuc aduersa nobis

omnia fuerunt; ut uix uidear uerū posse credere, quod de Siculis audiui. RESISTERET: Curioni aduenienti. non restitit tamen, & provincia cessit: ut est lib. I. de bello ciu. LVCVLENTVS AVCTOR: is, qui hæc dixit. ΕΡΩΝΙΚΩΣ. AVDIE TVR: quid in ijs actū sit. EADEM DE RE: de profectione ad Pompeium. Bessarionis liber, EADEM FERE. 166.

SEVERIVS adhibebo.] Seuero uultu, ut mones, semper accipiam. QUID QVAM ὕγιες: expecto Ser. Sulpitium, nec tamen expecto quidquam sani: id est, non puto eum, quod uiro dignum sit, esse facturum, neque mecum ex Italia exiturum. ERRA SSE: qui cunctatus sim; qui non ante discesserim. PROVIDERE: non ruere, non temere discedere, sed omnibus rebus ante circumspectis.

166.

QV AE accidere possunt,] Mihi, si discedam. possunt autem accidere mors & fortunarum ruina. SEDENDVM: manendū in Italia. ISTIS: Casarianis. EFFECISSEM: quod est à nobis hac nostra mora contractum culpæ, id profectione ad Pompeium correxissem. SVSPECTVS: mihi: ut iter non audeam per eius provinciam facere. 158. VI: statim, sine ulla mora, uel cum periculo. sed, aduersa tempestate, nollem. TRAHIMVR: honestum nos trahit ad Pompeium: nec, si quid nobis ob hanc causam accidere possit acerbius, recusandum.

166:

MASSILIENSIVM factum] Quod Cæsari

sari portas clauferūt. de bello ci. lib. I. ODIUM:
 in Cæsarem. SIGNIFICATIVUM: à populo.
 ASSUMPSIT: Cæsar. RVAT: in fortunas,
 uitamq; ciuium. 164: DESPERARIT: se
 posse Pompeium uincere. EFFICIENDUM:
 mihi. PRIMVM QUIDQVE: explicemus.
 fam. 183. 166:

IVVENI,] Quinto filio. SVPPEDITA=
 BIMVS: praecepta ad uirtutem. PELOPON=
 NESVM IPSAM: qui difficilem prouinciam
 ceperunt, eos, ut sustineant quod susceperunt, hortamur
 his uerbis: Spartam naetus es, hanc orna: quod ij, qui=
 bus, ut Spartæ nascerentur, contigisset, eniti uehementer
 deberent, ne tam nobili patria minus digni uiderentur.
 Sed Cicero, qui regendum Quintum filium susceperat,
 non contentus, si Spartam diceret, Peloponesum dixit,
 ut plus significaret; quoniam pars est Sparta Pelopon=
 nesi. Sustinebimus, inquit, quam suscepimus, non Spar=
 tã, sed Peloponnesum ipsam. INDOLES: in Quin=
 to, quæ spẽ afferat futuræ uirtutis. ἥθος AKIMON=
 ΔON: quid, si, ἥθος ἀκίμων? ut hoc dicat: mores cu=
 rari & sanari quamuis corrupti possunt. quod quan=
 quam non est factum, fieri tamen potest: cum mihi
 persuasum sit, uirtutem disciplina tradi posse.

Ex epistola XIII. pagina 166:

AD SPEM] Cur bene sperandum sit de Re=
 publica. 166:

ANTONII leones] De leonibus curru iun=
 ctis ab Antonio sunt qui intelligendum putent. ac nos

quidem his assentientes aliquandiu idem putauimus : sed postea quàm collatis temporibus ueritatem historiæ tanquam in trutina cœpi perpédere, assensum sustinui. iunxit enim certe leones curru Antonius, ut Plutarchus & Plinius docent; sed, ut ijdem tradunt, postquam in Pharsalicis campis dimicatum est : at uero hanc epistolam confecto nondum Hispaniensi bello scriptam esse, id est multis mensibus ante Pharsalicum prælium, tum ex ipsa, tum ex alijs epistolis supra infraq; scriptis dilucidum est. LEONES igitur expono, quibus Antonius delectaretur : quod animi feritatem indicaret. IVCUNDIVS : potius enim mollem, iucundamq; uitam, quàm mali quidquam uidetur cogitare. περὶ πολιτικοῦ : factum ciue dignum Rempublicam administrante. ἐργονικῶς. 167.

IRATVS] Quòd beneuolentiam in Pompeium ostendissent. EXVLIBVS : lege Pompeia damnatis. 157: GRATVM : quòd eum Curio cômendaueris. 122. 152: VECTENVM DILIGO : quoniam mihi amicum esse scribis. 165 : REDDIDI : literas à te missas. SERVIVS : Sulpitius. OBSERVARIT : antea coluerit. IMPERATVM : ei à Cæsare. NEGARE : quod ab eo petij, ut liceat mihi exire ex Italia. EXCOGITABIMVS : de occulto discessu. 164: 166.

167.

OCELLAM,] Seruium Ocellam; quem Cælius in quadam epistola bis deprehensum scribit in adulterio. RETARDATOS : impeditos Cæsarianis custodijs, ne discedere possint ex Italia. ACVR=

TIO : opinor , quia debitam Attico pecuniam non solueret. cogitabat autē Atticus in Epeirum: ut supra.

SERVIVS : initium alterius epistolæ. NVLLIVS CONSILII : nihil enim constitui poterat, quod non incurreret in magnam aliquam difficultatem. fam. 47. ILLVM : Pompeium: iratū omnibus qui remanserant in Italia, Sulpitio magis, qui filiū cum Cæsare Brundisium miserat. 154. HVNC : Cæsarem Servio non amicum; quia dixerat in senatu, non placere sibi eum in Hispanias ire contra Pompeij legatos. fam. 46. 167:

ALTERIVS crudelitatem,] Pompeij : de quo sic in epistola ad Marcellum , An tu non uidebas
 22 mecum simul, quā illa crudelis esset futura uictoria?
 ETIAM LIPPITUDO : quæ, cum sit humor à capite fluens , non solet esse sine lacryma. VIGILIA S : quibus lippitudo curatur.

167:

SATIS BELLA] Cuiusmodi uolumus: non secunda Cæsari. DE DVABVS LEGIONIBVS : dici à certis hominibus alienissimas esse à Cæsare. 166: 167:

EXEVNDVM :] Ex Italia : cum diceret , multo se &c. DE FILII : de filio Brundisium misso ad affligendum Pompeium. ANIMVM : cū ob ea incitari ad discessum deberet. NOSTRO CONSILIO : discedendi . AD IDEM : cohortatione uocandus . NON MVLTVM EST : quod præviderat, cum dixit, Servium expecto , nec ab eo quidquam speres .

COMMENTARIUS

Ex epistola XV. pagina 168.

OCTO cohortibus:] Quæ videntur defectionē à Cæsare cogitare. ERAT CONFIRMATIVUS: magis affirmabas de octo cohortibus. EXPENSVM TVLERIT: ita se excusat, debito rem suum sibi non soluere.

168.

CELIANVM illud maturescit] Propè adest, cū Celium imitaturus sim. VT PALAM: discendam, nec differam. differebat enim Cicero, quia uellet occultius discedere. PRO FECTVRVM: statim.

168.

OMNES captiones] Vbi quid deliberauimus, statim aliquid, atque adeo multa contra occurrunt. POENITE T: quia scit in Consulatu se iniuriam Cæsari fecisse: cuius ultionem timet. ὧ πολλῆς ἀγενείας: abiectum, humilemque animum: propter timorem poenitere summæ dignitatis, qua gloriari etiam deberet. IMPEDIRE T: ne discedere possem ex Italia. HONESTIVS: remaneret.

168.

SVCCENSERE] Quodd mihi petenti ut exire ex Italia liceret, non concessisset. 164.

168.

IBITVR] Ad Pompeiū. ITA QVIDEM VT CENSE S: palam, ut suades. NISI CIVIS &c. nisi spes de pace agendi erit ante oblata: quod uix tam cito esse potest, ut ego non ante discesserim. ALIQVEM: personam grauiorem susce-

pturum, ut res cōponatur. QVIVIS LICET:
de pace agat. 168.

DATVR opera:] Vt sit, qualé uolumus. 166:
DE VSVRA: ut usuram tibi soluat. 165.
E GNATIO: debitore suo. 114.

168:

PVDENS:] Vide pudorem Axij. tantum
abest, ut soluat mihi XII millia, quæ dedi eius filio mu-
tua; ut insuper etiam petat. miram impudentiã. 165.
ASCRIPSIT: sic antiqui libri: SCRIPSIT
tamen mallet. GALLIO: aut FILIO legeré,
aut Gallium Axij filium puta: & quoniam Gallius et
Axius diuersæ familiæ sunt, Axio natum intellige, ado-
ptatum à Gallio, ut esset Gallius Axianus, ut supra Pó-
tius Titinianus Q. Titinij filius. 139. 154.

168:

POLLICITVS:] Gallio pecuniam.
TANTVM: quantũ pollicitus sum. ME VE-
RO: scilicet: cū ironia. TV ISTOS: interrupta
oratio, figura usitata. uel, SED DII ISTOS:
nam in Bessarionis libro SEDUCTOS erat.
STVDIOSVS: est nostri. 165:

Ex epistola XVI. pagina 168:

PRAECIDERAT,] Hoc supra, 121:
CONSILIVM NOSTRV M: de discessu.
OBSERVABIMVS: ne quis resciscat, aut ima-
pedire possit. CVRIO: à Cæsare missus, ut pro-
uinciam Pompeianis eriperet. 157:

169.

VENTVM est ad me :] Venit ad me Ninius noster , dixitq; centuriones &c. POSTRIE: conuenire. ATEGO TIBI: adornatum TIBI dixit.: & est familiaris antiquis scriptoribus locutio. fam. 125: VT TENTARE = MVR: ut commentum hoc esset Casarianorum, centurionibus astute missis ad tentandum animum meū.

169.

SUSPICIONEM] Quæ potuit esse, si centuriones expectassem, & allocutus essem. REDEO: in Cumanum. HORTENSIVS: de quo 165: COLLEGA NOSTER ANTONIVS: qui ad me uenire noluit. collega autem in Auguratu. 168. MIMA: Cyteris. 164: SISTE: unde Statores, qui homines sistunt. cogitabat autem Atticus Epeirum suam, ut supra.

Ex epistola XVII. pagina 169:

CAETERA eius.] Essent, qualis fuit ἐκτέλεια. uellem re tantum præstaret, quantum cupere uisus est. ἐκτέλειαν: uoluntatis declarationē. VTI: omnia enim sua officia, studiaq; detulit: quibus uti cogito. DEEO: ut eius opera non dubitanter in discessu apparando uterer. CAETERA: cum eo sum locutus.

169:

HABEREMVS:] Ut nobiscum posset discedere: (. 167.) quandoquidem ratio exeundi ex Italia paulo facilior uidetur, q̄ antea putauī. AEQVI = NOCTIVM: quo tempestas non solet esse ad na=

uigandum idonea . IDEM MANEAT : ne nostrum discessum impediatur, quoniam inferi maris partem curat. 165: 169:

DIPLOMATE] Cuius mentionem fecerat Cicero in epistola sua, cum diceret, se putare Atticum à præfeto urbano sumpsisse diploma, quo ei exire liceret ex Italia . IN MENTEM VENERIT : cum non debeas suspectus esse ut Pompeianus. PROFICISCI : in Græciam. LICERE : sine diplomate proficisci . PVERIS : uel seruis Attici, quos identidem in Epeirum mitteret; uel PVERIS Ciceronibus. COGITES : de transeundo in Epeirum. ETIAM NVNC : etsi iam discedo, scribe tamen si quid noui .

Ex epistola ultima, pagina 170 .

TENVERVNT] Nam ad nauigandum non tranquillitate, sed uento opus est . INFANTIA : nam cum omnia promississet Hortensius, nihil præstat, more infantium: asseruor enim acerrime, ne discedam. HOMO : cum adhuc sit adolescens. proprie igitur INFANTIA.

170.

καρυκαῖοι] Notum adagium de Corycæis occulto auscultantibus. QVO' OPTO : in Græciam. SI QVIS EX CVRSV : si quis mihi inter nauigandū occurreret, cui dare possim. HOC QVOQE : de discessu meo. TIMIDE : ne quis Corycæus subauscultet, ad Casarianos delaturus.

170.

ITA omnia] Ita nostra culpa accidit, ut & tarde & magna difficultate ex Italia exeamus. initio enim ad Pompeium ire, simulq; cum eo proficisci debuimus. ergo ut male posuimus &c.

170.

EX BALBI autem sermone,] Balbus Attico in sermone opinor hoc dixerat, Casarem offensum, quia Cicero in senatum uenire recusasset. NON PROBAMVS: abieciimus consilium illud de mansione Melitensi. (159 : 162 :) si quidem cum Casarem iam offenderimus, dubitare non debes, quin nos in hostium numero habeat. ego autem Melitam cogitabam, ne eum offenderem, cum oppidum à bello uacuum delevissem. eamus igitur rectè ad Pompeium, quando non licuit, quod querebam, Caesaris offensionem effugere. BENEVOLENTIA: ipsius Balbi. SUSPICIONE: quodd suspicaretur me ad Pompeium nauigaturum. INFELICIOREM: me.

170.

NEC fortiter, nec prudenter] Siue maneo in Italia, siue discedo: cum in mansione sit ignauia, te meritas in discessu, desperatis iam Pompeii rebus.

IN LIBRVM XI. CICERONIS EPI=

STOLARVM AD ATTICVM,

PAVLI MANVTII COM=

MENTARIVS.

Ex epist. I. pag. 170:

CCEPI] Hanc epistolam scripsit, cum
 A ex Italia profectus, ad Pompeium iam per=

uenisset. scripsit autem Romã. LIBEL=

LVM: libelli neque complicantur, ut epistolæ; neque

scribuntur: siquidem in his inscriptio illa, qua amicis

salutem dicimus, omittitur. LIBELLVM expono,

scriptum, non epistolam, eo sensu, quo in epistola Bruti

libro XI. Vt ex libellis eius animaduerti, qui in me in=

ciderunt. Alibi libellus aliud significat: sed quoniã hæc

ex eorum libris, qui dictionum sensa collegerunt, cuius

licet petere; quæ huius loci non sunt, consulto præter=

mittam. QUIEAS DISPENSAVIT:

Philotimus libertus: cui rerum suarum curam cum Ci=

cero commisisset, deinde eum id fecisse poenituit; ut

etiam paulo post his uerbis significat, Credens ei, cui tu

scis iampridem minime credere. EXISTIMAT=

TIONIS: ut ijs satisfiat, quibus debeo: nam ob hæc

causam de existimatione Ciceronis agebatur. Casar ini=

tio libri III. de bello ciuili, Ad debitorum tuendam

existimationem dixit. PERICVLA: partim quæ

iam sunt, ut in bello: partim quæ dubio rerum exitu

impendent.

CISTOPHORO] Nummi genus Asiatici . Hanc pecuniam Cicero ex administratione Ciliciæ collectā, apud publicanos reliquit: deinde, quodd ibi minus tuto fore uidebatur, dimidiam ferè partem exegit, & ad Egnatium argentariū transtulit. HS BIS, ET VICIES: si ad nostratis pecuniæ rationem redigatur, ad aureos scutatos 60000. summa perueniet. & ut dicam quod sentio, de hac pecunia meminit, ut opinor, epistolarum, quæ familiares uocantur, libro V. pagina 76: quo loco non HS XXXII. sed HS bis, & uicies, legendum puto. quodd autè ibi, eam omnem pecuniam Pompeium abstulisse infert, id uidelicet puto eum scripsisse, ut Rufum de HS centum amissis consolaretur, non quodd re uera ita factū esset. nam ex duabus sequentibus epistolis apparet, eius pecuniæ dimidiam fere partem à Cicerone exactam, & apud Egnatium trapezitam esse depositam: ut tantummodo, quod reliquum in Asia fuit, id Pompeius habere potuerit, nihil amplius: quodd uidetur esse uerisimile, cum paulo post de Pompeio dicat, Cui magnam dedimus pecuniam mutuam. necesse est enim, ut hæc pecunia sit ex ea, quæ in Asia habebat in cistophoro. nam Romæ non erat unde sumeret; siquidem cum è Cilicia redijt, nihilo meliores offendit res domesticas, quàm publicas; ut ad Plācium scribit epistolarrum libro IIII. At uero, dicet aliquis, eam quoque pecuniam, quæ apud Egnatium deposita erat, fieri potest, ut Cicero mutuam deinde Pompeio dederit, non modo eam, quæ in Asia remanserat: atque ita quodd ad Rufum scribit, confirmabitur, ut omnè

pecuniam Pompeius habuerit. Credibile non est: nam quo tempore apud Egnatium pecunia erat, Cicero egebat rebus omnibus, quemadmodum epistola, quæ post sequentem legitur, ostendit: ut, oppressum rerum omnium inopia mutuam pecuniam dedisse, uerisimile non sit. quod si quispiam roget, cur ea pecunia non uteretur, cum egeret: respondebo, Ciceronem, cum de dimittenda Terentia cogitaret, eam pecuniam hoc consilio uoluisse seruari, ut pro dote numerare posset. Hac de re suo loco.

170:

PECUNIAE PERMUTATIONE]

Si curabis, ut quod in Asia pecuniæ apud publicanos habeo, id tibi Romæ per eosdem publicanos numeretur.

FIDEM NOSTRAM: præstando quod promisi. EXPEDITAM: fidem. fides autem uerbum est proprium debitorum, & sæpe cum uerbis trans-

latis apte coniungitur, ut apud Cæsarem initio libri III.

de bello ciuili, Cum fides tota Italia esset angustior, neque creditæ pecuniæ soluerentur.

CREDENS EI: Philotimo, cui rerum priuatarum curam Cicero crediderat. SCIS: non est hic scis, pro non

ignoras; neque ad scientiam refertur, sed ad cautionem. sensus est: Ego Philotimo credidi. tu cautior,

iam pridem ei scis non credere. ut illud apud Terentium, Scisti uti foro. SERO INTELEXI,

QVID TIMENDVM ESSET: de fidei & existimationis meæ periculo, de quæ rerum domesticarum

iactura, quod antea non intellexeram Philotimo credens. ob eamque causam ad te scribo, ut earum curam

tu suscipias, tuaque administratione & diligentia pro-

uideas, ne quid de mea fide & existimatione detrahatur.

170:

INCOLVMIS esse, salutemq; ,] Hæc non ad uitam pertinēt, sed ad facultates: quæ Philotimi negligentia male affectæ cum essent; orat, ut eas Atticus diligenter curet. nam quod ad uitam attinet, Attici opera qui egebat, præsertim Pompeianis saluis? at uero in facultatibus ualde agebat, quarum conseruationem, quo magis Atticum ad eas tuendas excitet, incolumitatem appellat, & salutem suam.

Ex epistola II. pagina 171.

E O'QVE ipso die] Qui fieri potest, ut eo ipso die hereditatem adeat, quo literas ab Attico accipit, cum ex ijs literis de hæreditate cognoscat? dicit enim, Si, ut scribis, hæreditas fidem & famam meam tueri potest. hoc quidem certe quàm ueritati repugnet, nemo non uidet. necesse igitur est, ut aut corruptus locus sit, aut subintelligatur uerbum, datas; ad quod referatur illud, Pridie Non. Febr. locutione non usitata, & mihi quidem adhuc incomperta. Cernere autem hæreditatem quid sit, non necessarium est exponere: siquidem id alij ante nos ex ueterū scriptis ostenderunt. CREVI: creuerat scilicet Atticus Ciceronis nomine, non Cicero, qui cum Pompeio erat. dicit igitur, Creui, ad Atticum respiciens, qui id à se factum esse significarat.

171.

DE DOTE] Scripserat Atticus, Terentiam, cum in sumptus necessarios non haberet, sumere de dote, cuius etiam nomine accepisset HS L X. turpe hoc

Ciceroni, contraq; eius existimationem uidebatur esse, qui uel uniuersam dotem uxori reddere debebat; uel, si minus id uellet, suis eam sumptibus alere; non committere, ut propter indigentiam detrahere quotidie aliquid de dote cogeretur. Suscipe igitur, inquit, totam rē, & illam meis opibus, tuis facultatibus tuere, ne posthac ipsa suam dotem quasi corrodere, ac diminuerē cogere= tur. MISERAM MEA CULPA ET NEGLIGENTIA: qui ante discessum meum curare debui, ut illi consultum esset, rebus domesticis expeditis: in quo meam culpā & negligentiam agnosco. OPIBUS: uerbum, opes, totum, quantumcunq; possumus, significat: & plus est, quā facultates: nam opibus facultates includuntur, facultatibus opes non item.

171.

QVAS accepi,] A' Philotimo, in domesticis rebus: quas ille, sibi à me commendatas, neglexit. Hoc apertius in epistola superiore. EX EA PECUNIA, QVAE FUIT IN ASIA: meminit superiore epistola. IBI, VBI EST: apud Egnatium. apparet ex epistola sequenti. QVAM APUD PVD PVBLCANOS: in Asia scilicet: in qua L. Scipio Pompeij socer cum imperio erat, pecuniāq; ab omnibus quo iure, quāue iniuria cogeat: ut Ciceroni tutius omnino uideretur, pecuniam apud Egnatium argentarium Romæ habere, quā apud publicanos in Asia, quæ Scipionis libidini & auaritiæ esset exposita. lege Cæsarem libro III. de bello ciuili.

171.

DE DOMO,] Id parari dixerat Chrysippus,

COMMENTARIUS

ut domo sua Cicero, quam habebat in palatio, priuaretur, propterea quod esset cum Pompeio. QVOD SI MIHI COMMUNE CVM CAETERIS ESSET: hoc, inquit, per se mihi dolendum est, quod domo priuer: sed multo magis, quod ex omnibus Pompeianis hoc incommodo unus afficiar, quodq; singularis sit mea calamitas. nam si commune mihi hoc esset cum ceteris, qui in eadem causa sunt, minor mea culpa uideretur, et eo tolerabilior esset. MEA CVLPA: quod ad Pompeium profectus sim.

171.

NISI quod tu efficis] Aptius, Nisi quid tu efficis. placet enim dubitanter poni: nam Atticum in ea re quidquã efficere, qui poterat certum esse Ciceroni, cū supra dicat, Tu nihil significasti? præterea: Sed hæc argumentis probare putidum est.

171:

POTESTAS mittendi non fuit,] Ut in exercitu; non enim facile tabellarios, cum uelis, mittere conceditur. TVIS: qui res tuas in Epeiro curant: nã eà transierat, ad Pompeium in Graciam proficiscens. CVSTODIAS: eos, qui in exercitu obseruare solent, ne literæ, aut nuncij Imperatoris iniussu quoquam mittantur.

Ex epistola III. pagina 171:

EAM, de qua tibi rescribi uoluisti,] Eam scilicet, quæ sequitur. 171:

QVOD ad Cal. Quin.] Omnino Ciceroni erat in animo Terentiã dimittere: sed hoc differre duabus

de causis cōmodum uidebatur : & quòd ipsam minus offensum iri putabat, si matrimoniū nō propere abrūperet, sed lente quasi dissueret : & quòd spoliari pecunia, quæ pro dote numerāda esset, dubio præsertim rerū exitu, nolebat. nam si ei de Pompeij uictoria certum fuisset, de pecunia cur laboraret non erat, quæ salua Rep. uiris bonis nunquam esset defutura, Ciceroni præsertim, qui magnam Pompeio mutuam dedisset. cum uero dubius adhuc rerum esset exitus, pecuniam ipse habere in omnem euentum, quàm Terentiæ pro dote reddere malebat. scripserat igitur Atticus, se scire cupere ad Cal. Quint. quid uellet Cicero, diuortium proferre, & pecuniam interea sibi habere, an diuortium statim facere, & pecuniam pro dote numerare. utrunque, respōdet, graue est : nam & tam graui tempore tantam pecuniam, quanta scilicet apud Egnatium à me est, Romæ habere periculosum uidetur ; uel quòd nocturnæ domorum expugnationes fieri possunt ; uel quòd timendum est, ne Cæsar, qui urbem tenet, eorum, qui cum Pompeio sunt, bona proscribat : & Terentiæ dare factō diuortio, non adducor, ut in rem meam esse credam, dubio rerum exitu, cum incertum sit uter uincat, Cæsar, an Pompeius : nam Cæsare uictore, nos, qui Pompeium secuti sumus, in angustijs atque in magna rei pecuniariæ difficultate essemus, tumq̃ ; diuortiū facti, & pecuniæ Terentiæ datæ frustra pœniteret. Dicit autē, I S T A, quam scribis, abruptio : propterea quòd Atticus scripserat, sibi quidem uideri Terentiam quamprimum esse repudiandam, auctōr q̃ ; Ciceroni erat, ne differret, sed abrumperet : quod ex Attici consilio non fe-

cisse Ciceronem deinde pœnituit . significat hoc epistola huius libri antepenultima, cum dicit, Memini omnino tuas literas.

171:

ILLIVS consilio & uoluntati,] ILLIVS, Terentia. CONSILIO ET VOLVNTATI, nam si iudicabit hoc tempore diuortium esse faciendum, consilium illius & uoluntatem sequar. Terentia autem Ciceronem de diuortio permisisse, plane cognoscitur ex epistola, quam ad eã scripsit his uerbis:

» Quod scripsi ad te proximis literis de nuntio remittendo;
 » quæ sit istius uis hoc tempore, et quæ concitatio multitudinis, ignoro. totum iudicabis quale sit: & quod in
 » miserrimis rebus minime miserum putabis, id facies.

DE SALVTE NOSTRA, FORTVNIS'QVE: cum enim per literas tecum agebam, ad Pompeium profisciscerer, nec ne; ad salutem, & ad fortunas nostras illa deliberatio pertinebat.

171:

NIHIL habet consolationis,] Nam incommoda, quæ mihi impendent, etiam si cum multis communia sint futura, nō ideo tamen leuiora fient. itaq; quod negas præcipuum mihi ullum incommodum impendere, ut assentiar ita esse, tamen ista res nihil habet consolationis; sed non ita est: nam etiam præcipua sunt multa: ex re uidelicet familiari, quam impeditam reliquerat ad Pompeium ex Italia profectus. hoc infra declarat his uerbis: Ea tamē erūt minora, si administratio-
 » ne, diligentiaq; tua leuabuntur. FACILLIME VITARE POTVISSE: si paulisper commoratus essem. nam prouidissem, ut & esset unde satisfaceret ijs,

ret ijs, quibus debeo: & Terentia pro uictu ne detrahere de dote cogeretur. Hac sunt, quæ appellat gravissima incômoda. 171:

SIT à me, ut est,] Quanquam Attico & Terentiæ de diuortio permittat, ostendit tamen eam pecuniam se nolle ad Terentiam dotis nomine transferri, quam apud Egnatium trapezitam deposuerat. & hoc dicit, ueritus, ne Terentia, si statuisset diuortium esse faciendum, Attico concedente, eam pecuniâ auferret, qua priuari tam duris temporibus Cicero nolebat.

HOC, QVOD AGITVR: uter uincat, Cæsar, an Pompeius. non uidetur, inquit, diu bellum posse duci. VT SCIRE IAM POSSIM, QVID MAXIME OPVS SIT: Ut, hic accipio pro etiam si. sensus est: Licet scire iam possim, quid mihi faciendum sit, dimittenda Terentia, nec ne: uolo tamen, quia belli exitus nō longe abest, interea pecuniam à me esse. deinde addit alteram causam, & ait, Et si egeo rebus omnibus: quanquam etiam hæc causa est, cur eam pecuniam à me esse uelim, quòd egeo rebus omnibus: ut oppressum rerum omnium inopia, priuari ea pecunia non oporteat. Ad intelligentiam autē huius loci maxime pertinet, si hoc teneatur, Ciceronis consilium fuisse, ut, ante quàm dotem redderet, exitum rerum expectaret, ne, si quid durius in bello accidisset, pecunia priuatus egeret. NE QVID EI DEEST SIT: Terentiæ.

Ex epistola IIII. pagina 172.

ACCEPI] Hanc scripsit Dyrrhachij; & , ut

ex ipsa licet coniicere, post eam pugnam, qua Pompeius Imperator appellatus est. PRAEDIA NON VENISSE: scripserat Attico, ut prædia uenirét pro sustentanda Terentia. id quando, inquit, factum non est, sustentetur per te.

172.

DE FRUSINATI] Fundum Frusinatem Cicero uendiderat, hac lege, ut redimere posset. de ea redemptione, quæsierat Atticus, quid cogitaret, num eam aliquando fieri uellet, an prorsus abiicisset. respondet, redemptionem se probare, quoniam ille fundus sibi futurus esset opportunus. redemptio tamen hoc tempore facta non est, ut patet ex epistola huius libri XIII.

172.

N E C quæ accidunt, nec quæ aguntur,] Accidunt, casu; aguntur, ex consilio et uoluntate Pompeij.

172.

V T I N A M &c.] Fortasse enim ad Pompeiū profectus non essem, si tecum de ea profectioe coram potius, quam per epistolas egissem. & hoc dicit, quia, profectū esse ad Pompeium, pœnitebat; quippe qui nec quæ accidebant, nec quæ agebantur, probaret.

172.

H I C tua, ut possum, tueor apud hos] Tua, quæ ad te pertinent. apud hos, inquit, te defendo: omnibus enim, qui Romæ remanserant, infensi erant Pompeiani. itaque dicit epistola, quæ post sequentem legitur:
 » Nunquam de te ipso, nisi crudelissime, cogitatum est. et
 » infra eadem epistola: De Fannio consoler te? pernicio=
 » sa loquebatur de mansione tua. eodemq; loco, omnes,

„ qui in Italia remanserant, hostium numero habeban-
 „ tur. & ad Varronem, epistola VI. libri IX. Ego ui-
 „ ctoria etiam illorum timebam, ad quos ueneramus :
 „ crudeliter enim otiosis minabantur. & Caesar libro I.
 „ de bello ciuili : Pompeius discedens ab Vrbe in senatu
 „ dixerat, eodem se habiturum loco, qui Romæ remansis-
 „ sent, & qui in castris Caesaris fuissent. Dicit autem Ci-
 „ cero, V T P O S S V M : ut ostendat difficultatem
 „ defendendi : nam Atticum purgare, quod Romæ re-
 „ mansisset, ægre apud iratos poterat.

172.

C A E T E R A Celer.] Subintellige, Narrabit .
 nam Isidoro, quem nunc cum literis remittebat, com-
 mittenda non uidebantur. Celerem autem fortasse nō
 ita multo post ad Atticum missurus erat. Malim tamē
 legere, C A E T E R A C A E L O, ut est in antiquo
 Speciani libro. quem si sequamur, sensus erit hic : Nos
 te, ut possumus, apud Pompeianos defendimus : cetera
 calamus, quæ scilicet ab illis in te & dicuntur, & cogi-
 tantur.

172.

QUID sit gestum noui,] Hæc & quæ sequun-
 tur, non eodem die scripta sunt, quo superiora: ut fit,
 cum epistolæ propter tabellariorum cōmorationem per
 plures dies in manibus habentur : cum interea multa
 in eas, aliud alio tempore, coniungere solemus. Prior epi-
 stolæ pars non optimam spem significat : unde illud, Si
 modo futuri sumus. & illud, Nec quæ accidunt, nec
 quæ aguntur, ullo modo probantur. addo etiam illud,
 Nihil poterat agi, quod mihi & meis rebus esset aptū.
 Hæc, inquam, Ciceronem ostendunt Pompeianorum re-

bus penè diffidere. at uero ea, quæ sequuntur, nō item. quid enim illud? Reliqua non uidentur esse difficiliora. aperte declarat, in reliquo bello conficiendo negotij non multum fore. cur autem hoc? quia scilicet factū erat prælium illud ad Dyrrhachium, quo Pompeij fortuna superior fuit: quo ex prælio tantum fiducia ac spiritus Pompeianis accessit, ut non de ratione belli cogitarent, sed uicisse iam sibi uiderentur. Cæsar de bello ciu. libro III. 180: 172.

CVRES, ut scribis,] Ut explicentur res domesticæ. 172.

SOLICITUDO,] Vnde hæc sollicitudo, prospera Pompeij fortuna? dixit enim, Reliqua non uidentur esse difficiliora. Solitudinis, ut opinor, causa hæc erat, quòd omnino, siue Cæsar, siue Pompeius uicisset, de libertate actum esse putabat: quod cum multis locis significat, tum epistola V I. libri XI. ad Varro-
nem, dicens, Ego uictoriam etiam illorum, timebam, ad
quos ueneramus. Et ad Marcellum, epistola, cuius initium est, Et si perpaucis. EST'QUE IN SPE
MAGNA: quippe qui ex Dyrrhachina pugna cō-
fidere suis militibus cœpisset. epistola III. libri VII. ad Mariū. INFIRMITAS CORPORIS: cuius causa Pharsalico prælio non interfuit. Plutarchus in uita. 172.

HACTENVS fuit, quod caute à me scribi posset.] Ultra enim in scribèdo progredi si uoluisssem, minus caute fecissem. aperte scripsi, quatenus licuit. ultra caute nō potui. 172.

II S literis, quas Pollex tulit] Opinor, proximis

superioribus : in quibus de pecunia , quæ Terentiæ pro dote numeranda esset, mentio fit. illud miror, quòd in hoc diuortio nullam unquam primæ pensionis mentionem inuenio: ut adducar, mundum & ornatum muliebrem pro pensione prima fuisse : unde Cicero , siue Terentiã dimitteret, siue retineret, neque damni quidquam , neque lucri posset accipere . itaque in epistola ultima huius libri dicit se cæcum fuisse in pensione secunda, non in prima. ex quo apparet, in epistola præcedenti secundam pensionem significari. POLLEX, seruus Ciceronis à pedibus, 122. & in epistola ad Terentiam, Pollicem fac extrudas, id est cum literis remittas; nam cum ijs miserat, quas hic intelligit.

Ex epistola V . pagina 172 :

QV AE me causæ] Hanc scripsit Brundusij , post Pompeium acie Pharsalica profligatum . Dolet autem se in Italiam uenisse . idq; dum excusare aliqua ex parte uult, causis admodum acerbis, grauib; et nouis coactum se dicit, ut impetu magis animi, quam cogitatione uteretur . doloris autem causa erat illa, quòd sibi, qui cum Pompeio fuisset, esse in Italia , neque tutum satis putabat , neque honorificum . nam neque certum habebat, se esse à Cæsare ueniam impetraturum : & sermones bonorum uerebatur, qui calumniari poterant, quòd, cum antea semper acerrimum libertatis propugnatorem professus esset, nunc uno pralio uictus, non modo Reip. fortunam experiri iterum noluisset, uerum etiam in Italiã ad uictores se contulisset : ut ex Pompeianis nemo non sapientior uideretur fuisse . qui enim bellum renouatus

ri in Africam iuerant, consilium secuti erant, si nō tutum, saltem honorificum : qui in oppido aliquo resederant, ut M. Marcellus, ū rationem si minus honorificam, tutam tamen elegerant: at uero Ciceronis factum neque tutum erat, neque honorificum: quin & minus tutum quā Africanorū; & minus honorificū, quā Marcelli. Hæc autem pluribus uerbis, ut appareat, cur Ciceronis dolor tantus esset, qui peccatum suum agnosceret; quod cum posset, aut saluti, aut honori consulere, neutrum fecisset. VT ID, QVOD VIDES, EFFECERINT : ut me in Italiā uenire coegerint.

172:

REM & summam negotij uides.] Non repertio, inquit, nec quid ad te scribam, nec quid à te petam: rem ipse uides, & negotij summam: uides per te, cuiusmodi res sit, & quid facere te oporteat. quid autem oportebat? hoc uidelicet: agere apud Cæsarem per eos, qui gratia ualerent, ut Ciceroni in Italia tuto liceret esse. Hoc erat, quod ab Attico fieri uolebat: sed præ dolore non explicat: tantum dicit, Rem & summam negotij uides. uides, quid à te uelim, & qua in re tuo studio, tuāq; ope indigeam.

172:

TVENDI mei] Excusandi, & purgandi: apud Cæsarem scilicet, & eius amicos, à quibus Ciceroni timendū erat; utpote qui in eorum potestate esset, contra quos antea in bello fuisset.

172:

PLACERE] Tibi. ut de rebus meis commodius & cautius, quā per literas possumus, colloqua-

22 mur. unde illud pagina 178 : Vtinam uel nocturnis ,
 22 quemadmodum tu scripseras , itineribus propius te ac=
 22 cessissem . nunc nec ubi , nec quando te sim uisurus , pos=
 sum suspicari . 172 :

P E R oppida] Vt in oppidis diem consumam ,
 noctu autem , ne uidear , iter faciam . id , inquit , difficile
 est : nō enim ita possum noctu iter facere , ut mane sem=
 per oppida reperiam , & diuersoria . & dicit , A P T A
 D I V E R S O R I A , hoc sensu : Non ita disposita
 sunt diuersoria , ut mihi noctu iter facienti , semper ante
 lucem quasi ad præscriptum adsint , ut deinde totum
 diē in ijs possim consumere : ex quo necesse erit , ut oppi=
 da non semper ante lucē reperientes , aliquā diei partem
 quandoque in itinere ponamus : itaque fiet quod tu me
 nocturnis itineribus uelles effugere , ut ab hominibus ui=
 dear in uia . Sed fac posse , ut aptissima semper habeam
 diuersoria . quid refert ? homines , inquis , te non uide=
 bunt in uia . at uidebunt in oppidis , & omnino accidet ,
 quod tu nolles , ut me Brundusio discessisse , & ad Urbē
 propius accedere , Cæsariani resciscant . quod sine per=
 missu Cæsaris facere tutum non est . Ac uidere licet Ci=
 ceronis angustias & difficultatem , cui neque propius
 accedere Cæsaris iniussu liceret , neque ex Italia discede=
 re ; Brundusij uero manere , in oculis uictorum , in sum=
 ma indignitate , molestissimum esset . A D I D ,
 Q V O D Q V A E R I S : ne de accessu meo ad Cæ=
 sarianos deferatur . hoc est enim , cur me uelis noctu
 iter facere . 172 :

E T animi & corporis molestiam] Animum
 enim curæ distrahebant ; corpus , præter mœrorem , cœli

- » etiam grauitas debilitabat. unde illud pag. 183: Cor=
 » pore iam sustineo grauitatē huius cœli, quæ mihi labo=
 » ré affert in dolore. 172:

DE Vatinio] Scire uis, quo animo Vatinius in me sit. hoc autem quæsierat Atticus, fortasse! quod ueretur, ne Vatinius, qui Ciceronem antea diligere uisus esset, Cæsare uictore non eundem se præstaret, sed iniuriæ potius, quàm beneficij à Cicerone accepti, memor esse uellet. nam primum eum Cicero oppugnarat, deinde defenderat. 172:

- QVINTVS auersissimo à me animo Patris fuit:] Quoniā in sequentibus epistolis de Quinti maledictis in Marcum fratrem legetur, eius rei causam non ab re est hoc loco pluribus explicare. Cum Cn. Pōpius Brundusio profectus in Græciam nauigasset, ut classe, quanta maxima fieri posset, comparata, Italiæ commeatus intercluderet, & Cæsarem fame affligeret: incertus M. Cicero quid ageret, in Italia resideret, an Pompeium sequeretur; suadentibus non nullis, & maxime Quinto fratre, ut ad Pompeium iret, paruit, & profectus est: ut ostendit epistola huius libri I X. cum
 » dicit, Cessimus, uel potius parui. ex quibus unus qua
 » mente fuerit is, quem tu mihi commendas, cognoscas ex
 » ipsius literis, quas ad te, et ad alios misit. loquitur enim de Quinto fratre. Profligato deinde Pompeio, cum in Italiam M. Cicero redisset, ueritus est Quintus, ne frater, quo facilius à Cæsare ueniam impetraret, suæ ad Pompeiū profectionis causam in ipsum conferret. itaq; turpi & scelerato mendacio confinxit, sibi Marcum fratrem auctorem fuisse, ut ad Pompeium proficiscere=

tur: & ubicunque fuit, maledicta in fratrem conferre non destitit: idq; fecit Patris, ut patet ex epistola huius libri X. ideoq; dicit, Quintus auersissimo à me animo Patris fuit. 172:

PROFECTOS] Ad Cæsarem in Asiam, ut deprecarentur. apparet ex epistola sequenti.

172:

CVM cæteris] Qui ad Cæsarem eunt, ueniam petitori, cum Pompeio quòd fuerint.

Ex epistola VI. pagina 173.

DE me, ac de dolore meo,] De me, propter periculum, in quo uersor, cum in eorum manu sim, contra quos in bello fui. De dolore meo, quia uides me dolere, & angere, quòd in Italiam uenerim, cū omnino aut in Africam ire cum cæteris Pompeianis, aut in oppido aliquo à bellis uacuo residere melius esset. QUA CONSOLATIONE: quæ scilicet in eo est, cum tu probas meum consilium, & me omnino tali tempore in Italiam uenire debuisse affirmas.

173.

TANTA erat in illis crudelitas,] Quid enim crudelius esse potest, quàm generatim proscriptionem informare eorum omnium, qui in Italia remansissent? TANTA CVM BARBARIS GENTIBVS CONIUNCTIO: proscriptionis duas causas ponit: unam, quòd Pompeiani sua sponte crudeles erant: alteram, quòd barbaras gentes in exercitu habebant, quæ tantum de cæde et de præda cogitarèt. barbaræ autem gentes in Pompeij castris erant, Cappas

doces, Thraces, Bardani, Bessi, & qui præterea initio libri III. de bello ciuili à Casare cōmemorantur, & ab Appiano libro II. 173.

VOLUNTATIS me meæ nunquam pœnitebit: consilij pœnitet.] Voluntatis, quòd ab armis discesserim: consilij, quòd in Italiam uenerim.

173.

OPPIDO aliquo] Vel Achaïæ, uel alicuius provinciae, quæ esset à bello uacua. ACCERSE-
RER: à Casare in Italiam: quod & tutius & magis honorificum fuisset. SERMONIS: quem subij, quòd uno prælio uictus, statim, desperata Rep. et libertatis cura posthabita, in Italiam ad uictores, quasi ad seruitutem sponte uenerim. MINVS AC-
CEPISSEM DOLORIS: nam si tuto in oppido resedissem, ut puta Rhodi, aut Mytilenis: duntaxat Reip. causâ doluissem. nunc me præterea existimationis & salutis meæ periculum sollicitat: existimationis, quòd Reip. causam prodidisse, aut certe neglexisse uideri possum, qui unus omnium Pompeianorum huc me contulerim: salutis, quòd uictoris in manu sum. IPSVM
HOC: quod me nunc angit, erroris uidelicet mei recordatio, qui impetu magis animi, quàm cogitatione usus, in Italiam ueniendi consilium cepi.

173.

IACERE,] Despectum, & sine dignitate: id enim hoc in loco significat, Iacere.

173.

SINE lictoribus, quos populus dedit,] Populus Proconsulibus in provincias euntibus imperiū dabat, &

lictores sex. imperium Proconsules, & cætera insignia prius non deponebant, quàm in Urbem reuertissent.

Cicero autem cum ad Urbem pridie Non. Ian. accessisset, hac de causa ingressus non est, quòd fore sperabat, ut propter res in Cilicia prospere gestas Urbem triumphans inueheretur. quod cum ei senatus frequens flagitasset, ut est in quadam epistola ad Tironem; re per Lentulum Còsulem dilata, ad extremum, celeri & inopinato Cæsaris aduentu, Pompeium Urbe relicta profugientem secutus est. ex quo factum, ut imperium & lictores retinuerit. itaque nunc dicit, Propius accedere sine licторibus qui possum? in quo ostendit, se adduci non posse ut lictores dimitteret: ijs autem uti non audebat, nisi à Cæsare, aut ab ijs, qui in Italia Cæsaris locum tenebant, impetrasset: quod deinde impetrauit, ut apparet ex epistola sequenti. Et dicit, QVOS POPVLVS DEDIT, ad differentiam illorum, qui tantum Senatusconsulto, lege Curiata, qua populus imperium dabat, neglecta, prouincias acceperant: ut iustior Ciceroni, quàm cuius, retinendorum licторum causa esset, quos non à senatu solum, sed à populo etiam acceperat. Cæsar libro I. de bello ciuili, 121:

173.

AD Oppidū] Ad Oppiū, omnino uidetur emendandū. ad eū enim accedens, lictores sibi fasces præferre, et cū pompa anteire noluit, ueritus, ne Cæsariani milites ea re offensi impetū aliquē facerent: itaque eos in turbā cōiecit, et promiscue cū cæteris ire uoluit. CVM BACCILLIS: cū fascibus: nā ex bacillis, & uirgis constrixis fasces cōstabant, securi inserta, ut eius acies extaret.

RECIPIO tempore me domo. te nunc] Corruptus locus: quem restituere, & sanare uix uidemur posse: tentemus tamen; &, quod remedium in libris manuscriptis inuenire non licet, uideamus num id ex ingenio promere possimus. Adducor igitur ut putem, Ciceronem, cum de suo ad Oppiū accessu dixisset, subdidisse cum dolore & indignatione, Recipi, ò tempora, me domo, & hunc? ut hoc dicat: uide quàm sim miser, colere me homines, & ad me domum uenire solebant. nunc uenit tempus, cum me Oppius quasi dignitate superior domo recipiat, exire ad me nolit, intra parietes suo commodo expectet. O' tempora, recipi me domo? ut illud, O' tempora, fore cum Curtius non dubitet Consulatum petere? ET HVNC? tam abiectum uidelicet, tam despectum, tam sine dignitate? QVOD sequitur, sic interpūgo, AD OPPIVM. QVONIAM IIS PLACERET, MODO PROPIVS ACCEDERE; VT HAC DE RE CONSIDERARENT. Ad Oppiū, inquit, redeo, de quo scribere institueram. deinde, quem cum eo sermonē habuerit, continuo subiungit. QVONIAM IIS PLACERET, MODO PROPIVS ACCEDERE; VT HAC DE RE CONSIDERARENT. de licitori- bus uidelicet, num ijs placeret, ut eos mecum adducere: dixi, inquit, ut hac de re cōsiderarent. hoc enim uerbū subaudiendum est. 173:

SI remansissem.] In Italia. si nunquam ad Pō-
peium in Graciam profectus essem, ut contra Cæsarem

pugnarem. *QVAE RESTANT*: prae^{re}terita sunt mittēda: quae reliqua sunt, uide. *ISTIS*: Cae^saris amicis, qui Romae sunt, explora, inquit, quo animo isti erga me sint, quo putent Cae^sarem esse. *FACITVM NOSTRVM*: quod propius ad Urbem accedens, li^{ct}tores mecum adduxerim. quod Cae^sar magis probabit, si, me id fecisse de suorum sententia, cognosceret.

173:

DE POMPEII exitu:] Quem Ptolomaeus Aegypti Rex interfecerat. Cae^sar, Plutarchus, historici omnes. *HOC PUTAREM FUTVRVM*: putavi, quocunque uenisset, eum interfectum iri, cum homines despecta illius fortuna, gratiam eo facto se esse à Cae^sare inituros putarent.

173:

FANNIO] Hic est, quem initio belli civilis Pompeius in Siciliam cum imperio praemisit. pag. 112. deinde apparet, eum mare transisse cum ipso Pompeio; & numeratur inter eos, qui cum imperio erant. pagina 133. *DE MANSIONE TVA*: crudeliter tibi minabatur, quod in Italia remansisses. itaque de eius interitu consolandus non es.

173:

LVCIVS uero Lentulus] Ne de Lentulo quidem dolendū est (hic autem ab eodem Ptolomaeo Rege, qui Pompeium interfecerat, comprehensus, in custodia necatus erat) siquidem ut Fannius crudelis, ita hic rapax fuisset, qui Hortensij domum &c. *OMNINO*: omnino & à Cae^sarianis huiusmodi multa sunt, indigna uidelicet & iniusta: sed illud, quod Pompeia=

ni designabant, erat infinitum. non enim hunc aut illum proscribere cogitabant, sed generatim omnes, qui in Italia remāsissent. SOLVTIORE ANIMO: nunc enim à curis distriētus ualde sum, propter temeritatem mei consilij, quòd in Italiam tam inconsiderate uenerim. 173:

V T deprecaretur.] Vt ueniam à Cæsare peteret, quòd cū Pompeio fuisset. NIHIL AVDI VI: profectus sit, nec ne.

173:

ALEXANDRINAS literas] Alexandriæ datas: in qua Aegyptij Cæsarem inclusum obsidione premebant. sic & Epeiroticæ literæ, & Olbiensis epistola, dixit, illud pagina 203: hoc 310.

173:

AN EVNTEM, an iā in Asia?] Figura, qua utimur, cum, ex duabus rebus utra sit, incerti sumus: ut
 » epistola II. libri I. Nos hic te ad mensem Ianuarium
 » expectamus, ex quodam rumore, an ex literis tuis ad
 » alios missis? & eodem libro infra: Proximus Pompeio
 » sedebam: intellexi hominem moueri, utrum, Crassum
 » inire eam gratiā, quam ipse prætermisisset, an esse tan-
 » tas res nostras, quæ tam libenti senatu audirentur?

Huius generis etiam illud est in epistola ad Trebatium:
 » Cn. Octavius, an Cn. Cornelius quidem, is me crebro
 » ad cenā inuitat. & illud in Bruto, Paucis ante quàm
 » mortuus est, an diebus, an mensibus?

Ex epistola VII. pagina 174.

ISTIS placere,] Cæsarianis, qui Romæ sunt.

IISDEM ISTIS LICTORIBVS &c.
 Consulibus L. Lentulo, & C. Marcello, cum Q. Cas-
 sius, & M. Antonius Tribuni pl. Senatusconsultum
 contra Cæsaris dignitatem fieri prohiberent; factum
 est per Cæsaris inimicos, ut intercedendi potestate pri-
 uati, de sua salute cogitare die septimo cogerentur.
 itaque illi ad Cæsarem, qui Rauennæ erat, profuge-
 runt. Postea Senatusconsulta, quæ Pompeius uult, &
 ut uult, multa fiunt: iniuste: non enim recte Senatus-
 consultum fieri potest, cum Tribunis pl. intercedendi po-
 testas erepta est. sed Pompeius tamen ijs Senatusconsul-
 tis delectus habuit, pecunias exegit, prouincias cum im-
 perio tribuit, ut Scipioni, Domitio, Fannio, Sestio.
 Cæsar autem, deuictio Pompeio, ea Senatusconsulta im-
 probauit, quæ post fugam Tribunorū facta erāt, quod,
 tribunitia potestate sublata, nihil legibus, nihil more
 maiorum, nihil iure actum uideretur. quod cum ita
 esset, sequebatur, ut & prouincias & lictores amit-
 terent ij, qui hæc à senatu post fugā Tribunorum ha-
 buissent. quod si qui ex his erant, quibus Cæsar lictores
 relinquere, et institutum tamē illud suum de Senatus-
 consultis improbandis retinere uellet: hac utebatur uia:
 lictores, quos à senatu habuerant, adimebat: alios dein-
 de ipse dabat. ita fiebat, ut & illi lictoribus uterentur;
 & quæ senatus post fugam Tribunorum decreuerat,
 ne ualerent. itaque dicit Cicero, Cui non puto suos esse
 concessos, sed ab ipso datos: audio enim eum ea Sena-
 tusconsulta improbare, quæ post discessum Tribunorum
 facta sunt. Sestius enim erat ex ijs, qui lictores, id est
 imperium, illis Senatusconsultis habuerat. & dicit,

S V O S, quos habuerat antea: A B I P S O D A =
T O S, à Cæsare. supra autē, I I S D E M I S T I S,
id est, ijs, quos nunc habeo: non enim ex ijs erat Cicero,
qui lictores habuerant post fugam Tribunorum: sed
eos ante illud tempus, cum Ciliciam prouinciam non à
senatu solum, sed etiam à populo acceperat. quod Se=
stio non contigerat: qui pratoriam prouinciam sortitus
erat, cum de illius imperio ad populum relatum non
esset. Cæsar libro I. de bello civili 121: Q V O D
C O N C E S S V M S E S T I O S I T: ut licto=
ribus ipse quoque uti posset. cui nō puto etc. S I V O =
L E T S I B I C O N S T A R E: hoc dicit: Cæsar,
si tantummodo Senatusconsulta uolet improbare, quæ
post discessum Tribunorum facta sunt, poterit nostros
lictores comprobare, id est eos, quos hætenus habui: nō
enim ego illis Senatusconsultis imperium accepi. quòd si
nostros lictores minus probare uoluerit, plane constare
sibi non uidebitur: nō enim præstabit id, quod dixit, se
uelle ea Senatusconsulta, quæ post fugam Tribunorū
facta sunt, ut iniqua rescindere: sed hac ratione pror=
sus omnia Senatusconsulta tollet.

174.

L. M E T E L L V M] Hic est, qui superiore anno
Tribunus pl. cum esset, Cæsarem, ne pecuniam ex æra=
rio promeret, impedire conatus est. cui Cæsar mortem
minitatus, & ararij foribus, ut Appianus inquit, effra=
» Etis, pecuniam abstulit. unde illud pag. 161. Duarum
» rerum simulationem amisit, mansuetudinis in Metello,
» diuitiarum in ærario. I L L V M: Cæsarem.
E D I X I T: edixit Antonius, ne cui ex ijs, qui cum
Pompeio

Pompeio contra Cæsarem in bello fuissent, liceret esse in Italia, exceptis Cicerone, & Lælio. RE IPSA EXCIPIT: quo modo poterat sine nomine re ipsa fieri Ciceronis exceptio? si sic uidelicet Antonius edixisset, Ex omnibus Pompeianis ne cui liceat esse in Italia, nisi quorum causam Cæsar cognouerit, aut de quibus Cæsar scripserit. Quo edicto Cicero, non nominatus, re ipsa tamen exceptus esset: siquidem Dolabellæ literis, Cæsaris iussu confectis, in Italiam uenerat. Cur autem nominari Cicero noluisset? duabus de causis: primum, quod grauius offendi Põpeianos intelligebat tam aperta significatione; eos porro iratos habere nolebat, si forte, ut incerti sunt bellorum exitus, uictores domum reuertissent: deinde, quod exceptio illa nominatim facta, quasi legem & necessitatem ijs, qui excipiebantur, imponebat, ne discedere ex Italia possent; ne scilicet beneficium Cæsaris aspernari, aut etiam renunciare uiderentur. unde illud epistola, quæ proximam subsequitur, Exceptionibus edictorũ retineor: quæ si non essent
 >> sedulitate effectæ, & beneuolentia tua, liceret mihi abi-
 >> re in solitudines aliquas: nunc ne id quidem licet.

174.

ASSEQUERE quod uis,] Ut minuatur dolor meus: quem inde capio, quod & in Italiã uenerim, & in edicto nominatim exceptus sim. ME BONORVM IUDICIUM NON FVNDITVS PERDIDISSE: bonos de me non male iudicare, neque consilium meum, quod in Italiam unus ex omnibus Pompeianis uenerim, prorsus improbare.

QVID tu in eo potes?] Quid à te fieri potest, ut boni meum consilium non reprehendant? nihil scilicet: causam enim mei facti probabilem, quam afferas, nullam habes. ueruntamen si qua mei defendendi facultas existet, id me maxime consolari poterit. Et dicit, I D P O T E R I T, ut hoc significet, aliud ferè nihil esse quod possit. QVOD NVNC QVIDEM VIDEO NON ESSE: uideo nullam tibi nunc meae temeritatis excusandæ facultatem dari.

S I quid ex euētis:] Nunc nihil uideo esse, quo meum factum tueri possis. sed si quid ex euentis nascetur, obserua, & occasionem ne pratermitte. ut, si Caesar bellum ex sententia confecerit, ex illo euentu mei defendendi facultatem arripies, quam nunc quidem non habes: adhuc enim Pompeiani sunt in armis; & dum erunt, ego turpis uidear necesse est, qui stantem adhuc Reip. causam deseruerim. quod si uincuntur; meum consilium ex euentis probabitur: dicar enim hunc exitum prouidisse; sapienterq; fecisse, quod in Italiam, id est in Caesaris potestatem uenerim; contra quem sine spe uincendi pugnare, aut frustra tergiversari, stultum esset. V T H O C NVNC ACCIDIT: hoc scilicet, quod sequitur: in quo ex euentis defendimur: nam exitu Pompeij perspecto, minus reprehendor, quod cum eo post Pharsalicam pugnam fugiente profectus non sim. in quo sapiens fuisse nunc uideor; quasi de illo, quocunque uenisset, id, quod accidit, fore coniecero. exitu uero non dum cognito, dicebar debuisse cum eo proficisci.

EX omnibus nihil tamen magis desideratur, quàm quòd in Africā non ierim.] Multa, inquit, in me desiderantur, uel quòd cum Pōpeio profectus non sim, uel quòd in Africā ad renouandū bellū nō ierim, uel quòd in oppido aliquo non resederim : sed ex omnibus tamē nihil magis desideratur, quàm quòd in Africam non ierim. NON PROBANT: qui Romæ sunt, qui scilicet pondus habent, & à quibus meum factum probari uellem. fortasse autē nō probant, q̄ multi boni uiri in Africam profecti sunt : ut tentare quiduis potius maluisse uideantur, quàm de Rep. desperare: cum ego contra fecerim. ET SCIO, FUISSE ANTEA: quorū omnium iudiciū hoc fuit, uel barbaris auxilijs Rēp. esse defendendā. HOC LOCO VALDE VRGEOR: nō uideo, qui defendi possim. HIC QVOQVE OPVS EST etc. oportet, inquit, (nam alioqui defendi non possem) ex ijs, qui in Africam iuerunt, ut bellum renouarēt, casu aliqui sint, uel si fieri potest, omnes, qui suæ saluti consulere uelint, & consilium illud, quod ceperant, omitte-
tēs, abiectis armis Casari se credant. hoc si ita fit, meū factum minus condemnabitur; siquidem & alios salutem omnibus rebus anteposuisse constabit. sin autem illi in bello perseuerant, & si uincunt: uides, quid nobis futurum sit. quasi dicat: non solum in turpitudine erimus, sed etiam in periculo: turpitudine, quòd publicam causam deserui, maiore salutis, quàm dignitatis, ratione habita: periculo, quòd eos hoc facto mihi fore iratos intelligo. unde illud in epistola quadam ad Var

» ronem: Si essent nostri potiti, ualde intemperantes fuisset
 » sent: erant enim nobis perirati: quasi quidquam de
 » nostra salute censuissemus. Dicit autē, HIC QV O= QV E, propterea quod in Gracia multi fuerant, qui post deuictum acie Pharsalica Pompeium saluti consulerent, & uictori aut se committerent, aut bellum certe rursus inferre nollent.

174:

S V L P I T I I consilium] Quod se Ciceronis consilio non anteponere, consolans uidelicet Atticus scripserat. C A T O N I S: qui bellum in Africa contra Cæsarem renouat. P E R I C V L O V A= C V V M E S T, E T D O L O R E: itaque nostro consilio uidetur esse anteponendum: cum nostrum neque periculo uacuum sit, neque dolore; quod & in uictoris manu sumus, & hoc ipsum mali non casu nobis, sed culpa & temeritate nostra contractum est: cū quiduis facere præstiterit, quàm in Italiam uenire.

174:

E X T R E M V M est] Commemorat quæ cōtra se faciunt, & quæ obijci à bonis uiris possent. primū, inquit, reprehendi possum, quod in Africam non ierim: deinde quod non idem fecerim, quod Sulpitius, qui sedem tutam & à bello uacuam elegit: postremo, quod non in Achaia remanserim. hoc extremum est, sed hoc tamen facere melius fuit, quàm Italiam uenire.

174:

D O M V M statim uenerint.] Quod nobis non contigit: nam & in Italiam uenimus, neque domum tamen statim uenimus, qui Brundusij adhuc iacemus.

illi autē uel in Achaia residebunt, uel impetrata à Cæsare uenia, domum recta se conferent. Brundusij uero maxime licitorum cura Ciceronem tenebat: quos neque dimittere uolebat, ut proxima superiore epistola ostendit; & secum adducere, propter militum licentiam periculosum uidebat esse. H A E C T V: hæc, quæ contra me sunt, uelim, ut coepisti, in sermonibus ita extenuas, ac minuas, ut quamplurimos in tuam sententiam adducas.

174:

QV O'D te excusas] Cur ad me ipse non uenias. VEL VT CVM IIS: hic particula VEL non iteratur, sed refertur ad illud, quod infra dicit, AL TER VM EST, CVR TE NOLIM DISCEDERE. nam duæ causæ erant, cur Ciceronis interesset Atticum Romæ esse: uel ut cum Casarianis ageret quæ agenda erant: uel, ipso absente, ne Terentia egeret; quam Atticus scripserat in sumptum flagitare. CONSILII MEI: quòd in Italiam uenerim.

175.

QV OD scribis Terentiam flagitare:] Hæc est altera causa, cur te nolim discedere, quia scribis Terentiam assidue pecuniam petere, quod eam esse in angustiis declarat. quæ, si tu abesses, omnium rerum inopia premeretur. IN HOC LOCO: præ dolore, inquit, in huius rei commemoratione diutius uersari nō possum. QV OD EAM DILIGIS: quòd ea tibi curæ est, quòd ei deesse nihil pateris.

175.

VT IN A M illi,] Hoc dicit, quia fore sufficitur, ut ab ijs apud Cæsarem oppugnetur. patet ex epistola sequenti.

MM iij

Ex epistola VIII. pagina 175.

TEMERITATIS mea,] Quòd in Italiã temere & inconsiderate uenerim. QVAM TV PRVDENTIAM MIHI VIDERI VIS: conaris enim mihi persuadere, non me temere fecisse quòd in Italiam uenerim, sed prudenter: negasq; mihi quidquam tali tempore potius faciendum fuisse.

175:

NOSTI genus,] Nosti, quàm maledicus, quàm iracundus sit. non ignoras quantum in eo soleat esse acerbitalis & petulantia uirus: id in me nunc uniuersum enomitur.

Ex epistola IX. pagina 175:

NEC in ulla sum spe &c.] Nam si sperarem me hinc posse discedere, quòd & incaute, & celerius, quàm oportuit, ueni; leuior esset dolor: sed eam spem eripiunt mihi exceptiones edictorum. lege quæ scripsimus in epistolam, quæ ante proximam superiorem legitur.

175:

ANTE initum Tribunatum] Ante quàm Tribunatum noui Tribuni pl. inirent. ueni autem ante in Italiam, ueritus ne illi me suis rogationibus impedirent. Tribuni pl. ante alios magistratus & designabantur, & magistratum inibant. alibi plenius. LEGE: fortasse à Tribuno pl. Dolabella perlata; in qua scriptum esset idẽ, quod in Antonij edicto. OPPRESSVS: quia me lex in Italia retinet, cū excipiat me nomina-

tim, sicut edictum. uide 174. M V L T A E' Q V E
M V L T O R V M A D I L L V M : ad Cæsarem.
Multos autem ad Cæsarem scribere sciebat, propterea
quòd tabellarij, qui Roma ad Cæsarem in Africam
litteras ferebant, Brundusij, ubi ipse erat, necessario cõ-
scendebant. 175.

C A V S A attulit.] Vbaldini liber antiquus,
Caus attulit. emendo, C A S V S A T T V L I T .
nam quemadmodum, casus & consilium, casus &
iudicium; sic, casus & culpa, casus & error, antithe-
ta sunt. unde illud epistola huius libri ultima: Nihil
est enim contractum casu: sed omnia fecimus ijs erro-
ribus & animi & corporis, quibus &c.

175:

G E N V S belli] Formidabile, &, quocunque
uictoria inclinasset, exitiosum. unde illud ad Marcellũ:
» Omnia sunt misera in bellis civilibus: sed miserior nihil,
» quàm ipsa uictoria: quæ etiam si ad meliores uenit, ta-
» men eos ipsos ferociores, impotentioresq; reddit. Plane
enim uiderat, quid Cæsar & Pompeius spectarent, quæ
inter eos conflati belli causa esset, cum uidelicet utrique
non libertas, sed dominatio proposita esset. ex quo illud
» pagina 125. Neutri σκοπὸς est ille, ut nos beati simus: u-
» terque regnare uult. I V E R A M: ad Pompeium
in Græciam. M I H I P R A E T E R C A E T E
R O S C O N C E D E N D V M : nam alios tan-
tum Reip. causa, me uero etiam beneficia, quæ à Pom-
peio acceperam, mouebant. C E S S I M V S, V E L
P O T I V S P A R V I: cessimus, Italia: parui ijs,
qui suadebant, ut ad Pompeium irem.

IS, quem tu mihi commendas,] Frater meus .
 commendauerat autem Atticus, ut eum Cicero apud
 Cæsarem deprecantem literis adiuuaret. unde illud pa-
 gina 183. Scribis illum per me Quinto fore placatiore.
 quo modo autem Cicero, qui & ipse fortuna minus
 prospera utebatur, adiuuare eum apud Cæsarem posset,
 & quo modo etiam adiuuerit, apparet ex epistola, quæ
 post duas sequentes legitur: in qua cõmendatitiæ sunt,
 pro Quinto fratre, Ciceronis ad Cæsarem literæ.
 FASCICVLVS: literarum, quas è Græcia Q. Ci-
 cero partim Brundisium ad Vatinius, & Ligarium,
 partim Romam ad alios mittebat.

NON modo fouisse, sed & tantam pecuniam illi
 dedisse honoris mei causa.] Cum scilicet eo Legato in
 Gallia usus est. HONORIS autem MEI CAV-
 SA, propterea quod in eo Cæsar non Quinti Cicero-
 nis, sed Marci rationem habuit. EIVSDEM
 GENERIS: plenas omnium in me probrorum.
 REDDI: ijs, ad quos mittuntur.

HAC ille acerbitate] Nam in me acerbus & cõ-
 tumeliosus fuit iam inde ab illo tempore, cum ad Pom-
 peium in Græciam nauigare cœpimus.

ISTAM miseram,] Tulliolam. PATRI-
 MONIO, &c. uidetur dubitare de proscriptione:
 quod apertius ostendit paulo infra, cum dicit, Matris
 quoque eadem intellexi esse parata, quæ mihi.

176.

SI me non offendes,] Nam etsi te uidere plane uelim: tamen, futurum id ne sit, ignoro. Et hoc dicit, ut significet, sibi præ desperatione consiliū in alias terras migrandi penè iam esse captum.

Ex epistola X. pagina 176:

DIE natali meo] III. Nonas Ianuarij: apparet ex epistola V. libri VII. 104: et libro XIII. 218: OPERAS IN PORTV, ET SCRIPTURA ASIAE PRO MAGISTRO DEDIT: portorio, & scripturae Asiae Magistri loco praefuit. De hoc ipso in epistola ad Silium his uerbis:

» Cum P. Terentio Hyspone, qui operas in scriptura pro
 » magistro dat, mihi summa familiaritas, summaq; con-
 » suetudo est. Scriptura autem quid sit, Pedianus in Di-
 » uinatione declarat his uerbis: Qui exigenda à socijs,
 » suo periculo exigunt, & Reip. representant, eorum ra-
 » tio scriptura dicitur. In illa autem societate & magi-
 » stri, & pro magistris erant.

176:

CVM illis ne querendi quidem locum futurum puto.] Siquidem alter frater est, alter patris filius. cū alijs si res esset, ulciscerer: cū his ne queri quidem mihi arbitror licere.

176:

ACTV scripseras,] Atticus ad consolandum Ciceronem, quæ poterat, omnia colligebat. itaque scripserat, eos, qui contra Casarem in Africa bellum renouarent, infirmos plane esse, & imparatos. hoc autem ad minuendam Ciceronis molestiam uel maxime per-

tinebat, qui ex euentis aliquid existere cupiebat, unde cōsiliū suū non temere captū uideretur. In epistola, quæ ante duas superiores legitur, locus est huiusmodi :
 SI QUID EX EVENTIS. in eum locū quæ scripsimus, lege. apertior huius erit intelligentia.

176:

HISPANIA,] In qua Cn. Pompeius Magnus filius bellū aduersus Cæsarem instaurabat. Appianus libro II. Dion libro XLII. & XLIII.

QV ID EST, VBI ACQVIESCAM? nam si hæc, ut nunciantur, ita sunt: ualde ego reprehēdar, qui in Italiā ad Cæsarem uenerim, causa publica, quam alij & fortiter & cum optima spe tueretur, destituta. EOS' QVE: Quintum fratrem, et Quintum eius filium. ACCVSES: literis ad eos scriptis reprehendas.

Ex epistola XI. pagina 177.

IMMUTATA esse omnia,] Nā cum Cicero ab Attico literas accepit, imbecillæ Pompeianorum uires esse uidebantur; cum autem hanc epistolam scripsit, firmissimæ erant. itaque infert, ILLA ESSE FIRMA, QVÆ DEBEANT, nos stultitiæ nostræ grauissimas penas pendere. & hoc postremum adiungit, quia stultus sibi fuisse uidebatur, quod tam celeriter in Italiam uenisset, belli Africani exitu non expectato. CVRANDA: Romæ. ACCEPI: hic. Erant autem argentarij P. & Cn. Salustij, alter Romæ, alter Brundisij. QVI VTAMVR: 213:

177.

QVO culpa maior.] Nam hoc ipsum mali, quod & sustineo, & expecto, totum est mea culpa contractum, qui tam stulte & inconsiderate in Italiam ueni. ILLE: Quintus frater.

177:

TAMEN L. in eo] Tamē de eo, clarius esset. ut nunc legitur, non puto locum carere mendo.

Ex epistola XII. pagina 177:

IS lenis in illum] Cæsar in Quintum. IS ERO, QVI SEMPER FVI: faciam quod semper feci, ut fratrem meum, quantum in me sit, adiuvem.

178.

QVOD utinam ita esset.] Cupit, Pompeianos Cæsari se dedere; ut ipse sapiens fuisse uideatur, qui statim post Pharsalicam pugnam ad Cæsarem uenerit, quasi, quid futurum esset, coniectura prospiceret.

ETIAM HISPANIA: cum etiam in Hispania contra Cæsarem bellum paretur.

178.

VELIM facias id, quod sæpe fecisti:] Scribas ipse meo nomine. Hoc enim Atticus facere solitus erat.
 » unde illud pagina 171: Quibus tibi uidebitur, uelim
 » des literas meo nomine. & 172. Velim, si qui erunt,
 » ad quos scribendum à me existimes, ipse conficias. item
 172: 175. 179.

178.

PRAECLARAS generi actiones?] Eĩgav
 nōs. nā actiones Dolabellæ, qui hoc tempore Tribuna

COMMENTARIUS

tum pl.gerebat, turpissimæ erant. auctor Dion libro XII. & Plutarchus in Cæsare. Ipse autem pagina
 179. Omnium, inquit, cōspectum horreo, præsertim hoc
 179. genero. Et 180. Ad ea, quæ me conficiunt, gener acce=
 179. dit. Et 183: O' dij, generum ne nostrum potissimum, ut
 179. hoc uel tabulas novas? SIMPLICEM: sine co=
 heredibus; ut ego unus creuerim. 171.

Ex epistola XIII. pagina 178.

SERVII patris] Seruij Sulpitij. & addit,
 PATRIS, propterea quod eodem prænomine & fi=
 lius appellabatur. ut apparet ex epistolis ad Sulpitium
 scriptis. Puto autem alio loco me dixisse, apud Roma=
 nos in consuetudine fuisse positum, ut, qui primi nati es=
 sent filij, patris prænomine uterentur.

178.

HVC uenerunt:] Brundisium. EXISTI
 MARE TE POSSE. CERTO SCIO:
 uides enim, nulla omnino re leuari posse dolorem meū.
 deinde infert, MIHI CVM OMNIA &c.

178:

AEQVVM postulant,] Quid postularint, co=
 gnosce infra, 180. & 179.

178:

NEQVE tam mihi desperaturi uidebamur.]
 Caualcantis liber manuscriptus habet, Neque tamen
 mihi desperaturi ita uidebantur: Vbaldini, Neque tñ
 desperaturi mihi uidebamur. Legendum puto, Neque
 tam desperatum iri mihi uidebantur. IN EA=
 DEM SVM VOLVNTATE: ut redima=

tur : quanquam res nostræ desperatæ sint.

178:

CUM id uidebamur sapienter facere,] Ante
quàm ille à Cæsare deniçtus esset : quo tempore nobis
ea res honori fore uidebatur Rep. constituta. nunc au-
tem, quoniam fortuna tulit ut Cæsar uinceret, ex euen-
tis stulte fecisse iudicamur. TVO VILLICO:
in Epeiro. NEQVE AB ILLO ROGA-
TI SUMVS : qui enim dare debui non rogatus?
QVID SIT, QVOD CONFICI POS-
SIT : unde nobis suppeditentur sumptus necessarij.
CAVSAM NOSTI : non est tibi ignotus rerũ
mearum status. Et hoc dicit, propterea quòd cum illud
parum plane posuisset, Quid mihi de omnibus des consi-
lij (non enim exponit, quibus de rebus consilium dari
sibi uelit) adscribendum putauit, cur breuitate usus
esset: ideoq; intulit, ET CAVSAM NOSTI.
Et scis, inquit, res meæ quo modo se habeant, et quæ me
solicitent, etiam si ego minus explicem.

Ex epistola XIIII. pagina 178:

COMITES me et socios habere putabam:]
Qui in Africam ire noluerant, sed remanserant, ut à
Cæsare ueniam deprecarentur, eos sibi comites, et eius-
dem consilij socios fuisse dicit.

179.

CVLPÆ] Peccasse sibi uidetur, quòd Brun-
dusij maneat, cæteris ad Africanum bellum profiscen-
tibus. RECEPTVS : à Cæsarianis. SCRI-
PSERIT : Cæsar.

179.

NON quodd ab isto salus data quidquam habi-
tura sit firmitudinis:] Cur ita putaret, causam attu-
lit pagina 182. sic enim scribit: Et alia timenda sunt,
ab alijsq;: Et ab hoc ipso quæ dantur, ut à domino,
rursus in eiusdem sunt potestate.

179.

HOC genero:] P. Cornelio Dolabella, qui cum
Cæsare erat. HOC GENERO, tam turpi, tam
perdito, tam flagitioso. Et hoc, quemadmodum ego opi-
nor, ideo dicit, quodd Dolabella Cæsarem instigabat, ut
aut Pompeianorum bona proscriberet, aut tabulas no-
uas poneret. unde illud pagina 184. O' dñ, generum ne
nostrum potissimum, ut hoc, uel tabulas novas? Atque
etiam huc pertinet id, quod dixit pagina 178. Vides ac-
cessisse ad superiores agnitudines, præclaras generi actio-
nes. item pagina 180. Ad ea, quæ me conficiunt, gener
accedit. Et ibidem: Suspicio coheredes dubiam no-
stram causam putare: id est, proscriptionem meorum
bonorum fore putant.

179.

QVINTVS pergit,] Quintus frater nõ ces-
sat de nobis detrahere. CVM CAETERIS:
ijs, de quibus supra in hac ipsa epistola.

179.

AD Minutium parentem scribam,] Vt mihi pe-
cuniam curet. TVAS LITERAS MIT-
TAM: quibus ad eum scribis, ut mihi usque ad HS
XXX curet: tantundē te Minutio filio Romæ nume-
raturū. Minutius tamen XII. sola curauit, ut ex epi-

stola, quæ proxima sequitur, apparet. POTVISSE
 MIRARER: subaudi, cogi et confici à te de rebus
 meis. NISI MVLTAE FVFDIA=

NIS PRÆDIIIS: hic quoque subintelligitur,
 HS cogi & confici potuisse putarem, quod tamen non
 ita erat: nam Fufdiana prædia, quæ ad Ciceronem
 hæreditate peruenerant, non dum Atticus uendiderat:
 ut patet ex epistola sequenti. ET ID VIDEO
 TAMEN: quàm difficile sit XXX cogi.

Ex epistola XV. pagina 179.

V T eum scribere etiam pudeat de illis rebus.]

Quasi bellum cum Ptolemaeo rege coeptum confecerit,
 & negotij iam nihil habeat. Loquitur autem de Cæsare
 re. AFFVTVRI: in Italia, ut cum Cæsare di=
 micent. unde illud in epistola sequenti: Ante reditum
 » eius, negotium confectū iri puto. ACHAEI: qui
 » post pugnam Pharsalicam primum in Achaia reman=
 serant: deinde in Asiam iuerant, ut à Cæsare ueniam
 impetrarent. ij, omisso petendæ ueniæ consilio, aut ad
 Pompeianos, inquit, redituri ex Asia uidentur, aut loco
 aliquo, qui Cæsaris in potestate non sit, cōmoraturi.

179:

ALTERO,] D. Lælio, quem tamen à Cæsaria
 nis receptum iam esse, superiora epistola scripsit. sed ui
 detur minus certum id fuisse: siquidem paulopost in
 » hac epistola dicet, Solius meum peccatum corrigi non
 » potest, & fortasse Laliij. ex quo manifestum est, incertū
 adhuc fuisse, num Lalius esset receptus.

179:

CVI neque ad illos reditus sit, neque ab his ipsis quidquam ad spem ostendatur.] Illos, Pompeianos. HIS IPSIS, Cæsarianis.

179:

XII.] HS. De hoc in epistola superiore. QVOD SUPEREST: vsque ad XXX HS. ex quibus XII. tantum acceperat à Minutio, ut XVIII. superessent.

179:

PECCATI dolor,] Nihil, inquit, difficilius est, quam is dolor, quem ex peccati mei recordatione percipio. peccauerat autem in hoc Cicero, quod in Italiam uenerat, ut saepe iam dictum est. AETER-
NVS: nunquam. n. eo liberamur. SI SOCIOS ESSEM HABITVRVS EGO, QVOS PVTAVI: putavi enim alios quoque in Italiam esse uenturos: qui deinde non uenerunt. HABET ALIORVM &c. ceteri Pompeiani, qui in Africam non iuerunt, excusari omnes aliqua re possunt, ego nulla. itaque illi reditum habent ad suos: quem ego me habere non puto, qui publicam causam, cum in Italiam ueni, quasi prodidisse uideor. NON VENIUNT IN DVBIVM DE VOLVNTATE: non existimari possunt noluisse in Africam ire; siquidem capti à Cæsare, aut interclusi, non potuerunt. ego autem neque captus sum, neque interclusus: neque tamen in Africam iui: quodque grauius est, etiam in Italiam ueni. CVM SE EXPEDIERINT: nunc reprehendi non possunt, quia non iuerint: apparet enim non licuisse, cum alij capti, alij interclusi

reclusi essent. Si uero exeundi uiam nacti, ad exercitum Africanum se conferent; multo minus in dubiū uenient de uoluntate: ostendent enim se, cum potuerint, iuisse.

179:

F V S I V M] Q. Fusium Calenum, quem Caesar Achaia praefecerat: & est is, ut opinor, qui Cicero= ni post Caesaris obitū acerrime in senatu in M. Antoniū inuehenti respondit. Dion. TIMIDI: tantum timidi uideri possunt, nihil praterea: uenerunt enim sua sponte in Caesaris potestatem, ne hostium loco habiti calamitatem aliquam subirent, quam supplices se posse effugere sperarunt. ego autem non timidus solum existimari possum, sed Caesaris quodam modo cupidus, qui in Italiam, quasi conspectum & consuetudinem uictoris appetens, me contulerim: cum eadem ratione, qua ij qui ad Fusium uenerunt, consulere mihi possem. Q V I C V N Q V E S V N T: etiam si Caesaris causam acriter oppugnarint. C O R R I G I N O N P O T E S T: neque enim efficere ego quidquam possum, ut peccasse non uidear. alij autem, si qui peccasse putabantur, cum se ad Africanum exercitum contulerint, recepti non iam amplius reprehenduntur: cum mea ratio non eadem sit: nā quoniam ego multo grauius, quā ceteri, Pompeianos offendi; non recipiar ab illis; itaque fiet, ut solius meum peccatum non corrigatur. C. Q V I D E M C A S S I V M: rumor fuerat, Cassium ad Caesarem Alexandriam ire, ut deprecaretur: quod omnino Ciceronis causam aliqua ex parte subleuasset: cum & alios esse constaret, qui uictori se crederent. Hic quoque, inquit, consilium mu=

tasse dicitur : ut uideas me, præter Lælium, culpæ sociū habere neminem. GENER ACCEDIT: perditus, & Cæsari malorum consiliorum auctor, etiam in epistola superiore, PRAESENTIM HOC GENERO. in eum locum uide quæ diximus.

CAETERA : ut de domesticis rebus male affeētis: ut de Terentiæ inopia : ut de Quinti maledictis.

EXPLERI: cū hæreditas diuidi cōmode non potest, propter cohæredū nō æquas partes; ad licitationē cōfugitur; quæ certior est, q̄ æstimatio. ita omniū bonorū repto pretio, expletur ea q̄ minor esse uidetur pars hæreditatis.

Ex epistola XVI. pagina 180.

ISTA epistola] Quæ mihi à Cæsare reddita est. EXIGVE : sine pondere : ut quod illa epistola continetur, inane dicat. quod idem pagina 181: Inane, inquit, esset, etiam si uerum esset. AB ILLO: à Cæsare. à quo epistolam illam scriptam non fuisse, ostendit pagina 181. Intelligis, inquit, illud de literis ad V. Idus Febr. datis non uerum esse. Ac sanè fieri potest, ut Oppius eā, aut aliquis alius scripserit, ne Cicero desperatione adductus, rursus ex Italia discederet.

180.

DE pace] Quam Cicero cum omnino inter Cæsarem et Pompeianos factum iri putaret, ut ostendit in epistola ad Cassium, in Italiam uenit, statim post pugnam in Thessalia commissam. cuius eum consilij deinde poenituit : itaque infert : Cuius ego spe in hanc fraudem incidi. SPERANDVM : de pace.

180.

IN ASIA &c.] Enumerat, quot in locis pa-

rum secunda Cæsaris fortuna fuerit. IN ASIA : cum Pharnaces Mithridatis filius, pugna cum Cn. Domitio Caluino Asiæ præfecto prospere facta, Pontum occupauit. IN ILLYRICO : propter rem à Gabinio minus feliciter gestam : nam, præter alia incommoda iam accepta, in prælio cum barbaris cōmisso magnum numerum militum amisit; et ipse paucis post mensibus summa difficultate rerum omnium pressus, morbo interiit. IN CASSIANO NEGOTIO : cum Cassius & Marcellus Cæsaris in ulteriore Hispania præfecti, dissensione orta, & militum seditione facta, bellum aliquandiu inter se gesserunt. IN IPSA ALEXANDRIA : cum Cæsaris milites perturbati, & ab Alexandrinis loco pulsi, legionarijs circiter quadringentis, & classiarijs ac remigibus ferè totidem amissis, in naues refugerunt; Cæsar autem ipse, magno in periculo uersatus, natatione sibi consulere coactus est. IN VRBE : hoc est, quod dicit pagina 176: Urbane res perditæ : cum scilicet, absente Cæsare, & in bello, quod cum Alexandrinis gessit, occupato, multa male & inutiliter Romæ propter contentiones Tribunorum pl. et ambitionem Tribunorū mil. administrabantur : ut inquit Hircius libro IIII. quāquam aptius referetur ad M. Antonij libidinem, et auaritiā : de quo his uerbis in II. Philippica : In urbe auri & argenti fœda direptio. Et paulo post: Quid ego istius decreta, quid rapinas, quid hæreditatum possessiones datas, quid ereptas proferā? IN ITALIA : hoc quoque ad M. Antonium refero: de quo sic in eadem Philippica : Italiæ percurfatio comite mima : in

» oppida militū crudelis & misera deductio. ILLE: Cæsar: quem adhuc bello Alexandrino distineri, fama erat. NEGOTIVM CONFECTVM IRI: Africanos in Italia fore. unde illud in epistola superiori: li ex Africa iam affuturi videntur.

180.

DE LITERIS:] Ad me à Cæsare missis: de quibus initio loquitur epistolæ. Latitia autem bonorum cōmota erat, propterea quodd de Ciceronis incolumitate dubitandum iam non uidebatur, Cæsare ad illum scribente. HVIVSCONSILII: nemo enim salutem à Cæsare petit. nam qui in Asiam iuerant, ut Cæsarem pro salute sua deprecarentur, progressi ulterius noluerunt, sed ibi Alexandrini belli exitum expectant. Qui uero in Achaia sunt, Fusio, contra quod antea fecerant, ostendūt se nolle deprecari, & primum illud consilium de salute à Cæsare petenda mutauisse. Puto autem legendum esse, AVFERVNT, non AFFERVNT. puto tamen, non censeo.

180:

CONSTITVTVM] Deliberatio: nam constituerunt, Cæsari se cōmittere: sed interposito Alexandrino bello, et Cæsaris rebus in discrimen adductis, integrum sibi reseruarunt, belli exitum expectantes. itaq; mora Alexandrina effectum est, ut eorum causa quasi corrigeretur, ut eorū culpa minueretur, ut eorum peccatum leuius fieret: siquidem nihil fecerunt, quod Pompeianos, qui in Africa bellum renouant, grauius offenderet. et ut Alexandrinū bellū illorū causam inuit, ita meam perdidit. nam quo minus secūda Cæsaris for

tuna est, eo magis reprehendor, qui in Italiam uenire properarim, causa Reip. desperata. AB HIS : à Cæsarianis. 180:

SINE dubitatione] Noli enim dubitare, ut eorum ueritas me offendat.

180:

DE his literis:] Quæ mihi à Cæsare redditæ sunt: uis autem me scribere, ut ille, cum mihi non iratum esse Cæsarem audiat, ex hoc meo cōmodo lætitiā capiat. sed, inquit, hoc non facio: primum, quod me istæ literæ non delectant; siquidem & exigue scriptæ sunt, & suspiciones habent nō esse à Cæsare: deinde, quod, ipsum Quintum non esse erga me optime animatum, ex amici literis intelligo. ILLVM AD TE SCRIBERE: Quintū. 180:

SI putas rectum esse, & à te suscipi posse,] Duplex consideratio; num rectum sit, ut omnino de testamento Terentia moneatur; & num moneri ab Attico debeat. illud enim, si putas à te suscipi posse; ut opinor hoc ualet: si tibi ita familiaris Terentiæ uideris esse, ut agere cum ea de testamēto possis. CAMILLO: nam hic non minus, quàm Pomponius, Ciceronis res & negotia curabat: ut ostendit epistolarum, quæ familiares dicuntur, libro XIII. pagina 236. & 238. harum autem, quæ ad Atticum scribuntur, libro V. pagina 72. & libro VI. pagina 88: DE TESTAMENTO: cupiebat Cicero, à Terentia testamentum fieri, ut illa, cum res suas constitueret, satisfaceret ijs, quibus debebat. nam Ciceroni, Terentiæ eius uxorem debere, minus honorificum uidebatur. monere

autem eam de testamento, commodius erat, quàm de solutione : nam cum testamentum conficeret, necessario sequebatur, ut de solutione cogitaret.

181.

SCELERATE quadam facere] Nefarie
 „ rem perdere : unde illud pagina 184. Cũ hoc tam par=
 „ uum de paruo detraxerit, perspicis quid in maxima re
 „ fecerit ? In epistola etiam ad Plancium Terentiæ sce=
 „ lus appellat, eòq; se dicit esse adductum, ut diuortium
 „ faceret. Quibus enim, inquit, pro meis immortalibus be=
 „ neficijs carissima mea salus, & meæ fortunæ esse debe=
 „ bant ; cum propter eorum scelus nihil mihi intra meos
 „ parietes tutum, nihil insidijs uacuũ uiderem : nouarum
 „ me necessitudinum fidelitate contra ueterum perfidiã
 „ muniendum putauì. QUID SCRIBAS DE
 EA : rectius fortasse, Quid sentias de ea : num scilicet
 tibi uideatur posse prouideri, ne rem perdat. ut Teren=
 tia significetur. PRO DESPERATO : ea
 de re nihil amplius cogitabo. omnino, inquit, hac in re
 tuo consilio egeo, siue aliquid excogitas, siue nihil. nam
 si aliquid ; ne Terentia facultates conficiat, prouidebi=
 tur : si nihil, mihi erit ea res pro desperata, itaq; cura
 liberabor.

Ex epist. XVII. pag. 181.

EO breuiorem, quodd] Vbaladini liber antiquus,
 EO breuior est, & quodd. probo : ut duabus causis bre=
 uior epistola sit ; & quodd eam dederit properantibus
 tabellarijs alienis ; & quodd suos ipse missurus fuerit.

181.

CULPA mea.] Mea enim negligentia factũ.

est, ut Dolabella nuberet : quem ego probare generum non debui, nisi prius omnia perscrutatus, non solū quod ad mores, sed etiam quod ad facultates attineret. quod si fecissem, eius ære alieno perspecto, nunquam passus essem, ut homini in tanta rei domesticæ difficultate constituto filia mea collocaretur. sed commisi, ut me absente res per amicos ageretur. quibus in Ciliciam proficiscens ita mandavi, ut, quoniam ego tam longe absuturus eram, de Tullia meæ matrimonio agerent ipsi quod probassent. in quo meam negligentiam agnosco : tantā enim rem alijs committere non debui, sed in reditum meum integram reseruare. Cur autem hoc à Cicerone putem significari, facit epistola ad Terentiā his uerbis

» scripta: Tullia nostra uenit ad me pridie Idus Iun. cuius
 » summa uirtute & singulari humanitate grauiore
 » etiam sum dolore affectus, nostra factum esse negligenzia,
 » ut longe alia in fortuna esset, atque eius pietas ac
 » dignitas postulabat. Dixit autem, TALE INGENIVM IN TAM MISERA FORTUNA
 » VERSARI, hoc sensu ; quod Tullia uirum haberet tam perditum, tam flagitiosum, tam multa in
 » Tribunatu nefarie molientem : siquidem in Tribunatu iniquas
 » leges ferre Dolabella conatus est, maxime debitorum causa, è quibus ipse unus erat. Dion.

181.

CVM Salustio] Idem in epistola ad Terentiā :
 » Nobis erat in animo, Ciceronem ad Cæsarem mittere,
 » & cum eo Cn. Salustium. Deinde consilium mutauit, cum de Cæsaris aduētū nihil audiretur, ut in proxima
 » sequenti, et in alia ad Terentiam epistola declarat.

NN iiij

COMMUNI MOERORE: nam uterque in
maerore sumus. CONSOLANDIS: &c.
mendum uideo, correctionem adhuc quaero.

181.

LOCUTVM:] Me liberius loqui, quàm oportet.
NON ABHORRET A' MEA
SUSPICIONE EIVS ORATIO: quod
enim ipse dicit, id ego quoque suspicabar, genus sermonū
meorū istis non probari. NON DVBITO etc.
omnino, inquit, parui refert, quo modo loquar: nam
istis persuaderi nunquam poterit, ea, quæ faciant, mihi
probari, etiā si oratione utar ad tempus accommodata.

QVID MEA INTER SIT: omnino enim ad
meas ærumnas accedere iam nihil potest. Idem signifi-
cat pagina 184: Quod, inquit, me mones de uultu, &
oratione ad tempus accommodanda; etsi difficile est, ta-
men imperarem mihi, si mea quidquam interesse pu-
tarem.

181.

NE profectum quidem illud] Vel, ILLINC,
uel ILLIM, quod idem significat, legendū puto, aptio-
re sententia, quàm si ILLO legas. DE LITE-
RIS AD V. ID. FEBR. DATIS: de qui-
bus initio proximæ superioris epistolæ. INANE
ESSET, ETIAM SI VERVM ESSET:
nam etsi uerū esset, eas Casarem scripsisse; tamē apud
me non magni ponderis essent, quoniam exigue, & ut
ita dicam; frigide scriptæ sunt.

181:

NASIDIVM] Pompeianū, ex ordine eque-
stri, quem Caesar libro II. de Bello civili à Cn. Pompeio

Magnò L. Domitio, Massiliensibusq; subsidio missum refert. De hoc ipso in fine septimæ orationis in Antonium.
 EMISSVS : ex Africa : in qua Pompeiani bellum contra Cæsarem parabant, & ex provincia neminem exire patiebantur, ne de copijs eorum, aut de consilijs Cæsar scire posset. Nasidius autem fecerat, ut exire Terentio liceret.

Ex epistola XVIII. pagina 181:

VALDE esse impeditum] Graue adhuc & difficile bellum ei cum Alexandrinis esse. ME HINC EXPEDIAS : efficias, ut mihi Brundisio discedere concedatur: ubi cum reliquis etiam loci grauitas mihi ferrime perferenda.

181:

BELLVM] Illatum à Pompeianis, tum quidem vires in Africa Scipione duce colligentibus. VTE TVR : Cæsar, non expectans ut in Italiam traiciant. ISTORVM : Cæsarianorum. VIA : ut huc, ubi ego sum, copiae conueniant, in Africam traiciendæ.

Ex epistola XIX. pagina 182.

VELIM, quid erit, qualecunque erit, scribas.] Rectius, QVOD ERIT, opinor. DE PACE : nam si bellum fuisset, erat ei timendum non solum à Cæsare, contra quem pugnauerat; sed etiam à Pompeianis, quos reliquerat.

182.

DICITVR Idibus Sext.] Affuturus, cum Cæsaris ad me literis. affuit autem pridie Idus, ut ex duabus

bus epistolis ad Terentiam, quæ libro XIIII. postrema leguntur, manifestum est.

182.

QV AE ad te antea scripsi.] Puto significari illas literas, quæ in fine libri ordine præpostero collocatae sunt: nam ante hanc epistolam datas esse, dies ascripta declarat. In ijs ostendit, Brundusio discedere, sibi certum esse, cum dicit: Scribas ad me, cum habebis cui des, & dum erit ad quem des; quod longum non erit. Hic quoque idem ostendit; sed se tamen teneri, dum, ut in pessimis rebus, aliquid caueat. Brundusij, inquit, causa non est cur diutius iaceamus. modo tantisper comoremur, dum, ut in pessimis, aliquid caueamus, satis est. cautio autem hæc esse poterat, ut prius, quam discederet, de Cæsaris rebus, de belli Africani apparatu certiora cognosceret, ut ad inopiam Terentiæ propulsandam aliquid conficeret, ut pecuniam pro sumptu suo cogeret, denique etiam ut Philotimi aduentum expectaret, qui literas a Cæsare habere dicebatur.

182.

NIHIL unquam caui] Non enim caui, cum initio belli ad Pompeium in Græciam nauigavi: itaque dicit in epistola ad Cæcinam; Ut Amphiaræus in fabulis, sic ego prudens & sciens ad pestem ante oculos positam sum profectus. Multo etiam minus caui, cum in Italiam reuerti: siquidem consilium cepi nec tutum, nec honorificum.

Ex epistola XX. pagina 182.

SELEUCEA Peria C. Trebonij, is] Vel an-

riquis libris repugnantibus emendo, SELEUCEA
PIERIA C. TREBONIVS. fuit autē Pieria
Seleuciæ cognomen, auctore Plinio: cuius hæc sunt uer-
ba libro V. cap. XI. & eodem libro cap. XXI. nā
quod, Trebonius, lego, non, Trebonij is; in eo mutatio
nulla est, siquidem ex duarum i. coitione efficitur u.

182.

QVOD ipsum est suspectum, notionem eius differ-
ri.] Nunc enim omnibus ignoscit, non quod omnes
uenia dignos putet, sed quod ad unius cuiusque causam
cognoscendam tempus nō habet: itaque notionem dif-
fert: quod suspectum est. nam si nunc aliquibus igno-
sceret causa eorum cognita: ijs, quibus ignouisset, nihil
amplius timendum esset. cum uero omnibus ignoscat
incognita causa; suspectum uidetur esse: nam omnino
causam eorum, qui cum Pompeio fuerunt, illum dili-
gentius aliquādo cogniturum, uerisimile est. RED-
DIDIT: quæ abstulerat, arbitratus Pompeiano ius
recuperandi non futurū. nunc, Salustio à Cesare re-
cepto, & ex eorū numero, qui hostes habebātur, exēpto,
reddere coactus est. 182.

IN Siciliam] Ut inde post in Africam contra
Scipionem & reliquos Pompeianos traicerentur.

ET PROTINVS ITVRVM: in Siciliam
uidelicet; ut ex epistola quæ proxima sequitur, apparet.
ego tamen libentius legerem, FO' PROTINVS
ITVRVM, sensu eodem, sed magis aperto. Est au-
tem obseruandum, locutionem hic esse minus integrā;
cum uerbum desideretur, quod participium, ITV-
RVM, referatur. qua tamen figura alibi quoque Cic

ceronem esse usum animaduertimus, ut ad Lentulum
 epistola, cuius initium est, Legi tuas literas. sic enim scri-
 bit: Placebat illud, ut, si rex amicis tuis, qui per prouin-
 cias imperij tui pecunias ei credidissent, fidē suam prae-
 stitisset, & auxilijs eum tuis & copijs adiuuares: eam
 esse naturam & regionem prouinciā tuā, ut illius re-
 ditum uel adiuuando confirmares, uel negligendo im-
 pedires. Verbum enim, E S S E, unde regatur nō est.

PROPIVS ACCEDAM: propius Urbem.
 quod non fecisset, si Cæsar, qui ex Asia ueniebat, omif-
 sa Sicilia ex Græcia in Italiam recta nauigasset: nam
 eum Brundusij, ubi erat, expectasset, ut aduenienti oc-
 curreret, & deprecaretur. itaque dicit: Quod si fa-
 ciet, id est si in Siciliam ibit, ego propius accedam.

Ex epistola XXI. pagina 182:

ILLA sic scripsit, ut ego ad te antea:] Scripse-
 rat autem Terentia Ciceroni, cum ei HS X. mitteret,
 nihil esse reliquum. ut ex epistola constat, quæ post duas
 sequentes legitur. quam epistolam ante hanc esse datā,
 ex ascripta die manifestum est.

182:

PHARNACES] Qui Pontum occupauerat,
 & excessurus sine bello non uidebatur. AD
 QUAM PRIMVM SVLLA VENIT:
 uenerat autem, ut legiones in Siciliam traduceret: quod
 Cæsar Patris iturus erat. NULLAM PV-
 TANT SE COMMOTVRAM: nisi acce-
 ptis præmijs, quæ Cæsar promiserat. unde in epistola se-
 quenti: Currunt ad illum pulsī à militibus, qui se negāt

usquā, nisi acceperint. SI HOC ITA EST: legiones ex Italia nolle discedere, neque ullo pacto eos, quos Cæsar misit in Siciliā, secuturas. EVA SIS SEM: illo autem absente, dubius quid agerem, uenia nondum impetrata, neque tamen desperata, Brundisij inuitus permansi. 182:

QV AE ad tempus accomodem] Vultum, & orationem. unde illud pagina 184: Quod me mones de uultu, & oratione ad tempus accommodanda; etsi difficile est, tamen etc. NOSTRORVM INIURIIS: Quintum fratrem & Terentiam significat: Quintum, qui maledictis offenderet: Terentiam quæ facultates absumeret. DIGNVM NOBIS: nam orationem & uultum ad tempus accommodare, dignum Ciceronis prudentia fuisset. Hoc, inquit, non possumus, dolore perturbati: qui quidem dolor efficitur & ex nostris peccatis, & ex nostrorum iniurijs. peccata autem Ciceronis erant: primum, quodd ad Pompeium in Græciam nauigasset, cum de Cæsaris uictoria coniungere posset: deinde, quodd in Italiam reuertisset, cum id neque tutum, neque honorificum uideretur. 182:

SULLANA confers:] Credibile est, Atticum in hanc sententiam scripsisse: Feramus quæ sub Sylla tulimus: hæc enim eiusmodi ferè sunt. Hic Cicero respondens, Sullana, inquit, genere ipso praeclarissima fuerunt; nam Sylla senatus dignitatem contra perditam & seditiosam plebem defendebat; moderatione non admodum temperata; siquidem eos, quos sibi minus amicos fuisse intelligebat, occidit.

OBLIVISCAR, multoq; malim quod omnibus sit melius,] Dicitio uidetur deesse, ad quam referatur uerbum OBLIVISCAR. forte igitur sic: Obluiscarme, idq; malim quod omnibus sit melius. nō lōge à uetere scriptura: siquidem in antiquis libris, quos Vbaldinus & Maffeus habet, pro multoq; malim, legitur, mittoq; malim. 182:

NOSTRI nullam mentionē.] Scribis, inquit, Cæsarem mea causa Quinto fore placatiorem. uide, quā secus sit. Quinto filio, cum pro patre deprecaretur, omnia tribuit, nostri mentionem nullam fecit: ut apud Cæsarem non modo ego alios commendare non possim, sed etiam commendatione uidear indigere.

Ex epistola X XII. pagina 183.

EPISTOLAS illas] Quintus Cicero epistolas contra Marcum fratrem scripserat ad Cæsarem: Cæsar illas ad Oppium & Balbum misit: illi Attico dederunt: Atticus ad M. Ciceronem curauit perferendas. QVASI QVO ILLIVS &c. ne Cæsar quidem, inquit, illas epistolas à Quinto contra me scriptas ad Balbum & Oppium misit, quasi quo illius improbitate offenderetur, sed credo, ut incommoda diuulgarentur mea. 183.

NE illi obsint,] Scribis te uereri, hæc litera, cōtra me ad Cæsare scripta, ne ipsi Quinto, qui scripsit, apud Cæsare obsint: id est, ne Cæsar hac improbitate offensus, difficilior illi sit ad ignoscendum. (nā, quod in Pōpēij partibus fuisset, hoc sibi ut ignosceretur, Quintus petebat.)

Hoc, inquit, non est, ut pertimescas. tantum enim abest
ut ita sit, ut etiam Quinto statim omnia Cæsar cōcesse-
rit, deq; illo ne rogari quidem se passus sit. quod idē
» in fine superioris epistolæ dicit his uerbis : Scripsi ad te
» antea, eum statim Quinto filio omnia tribuisse. & in
» ea quæ proximam superiorem præcedit. C. Trebonius
» se Antiochiæ dicebat apud Cæsarem uidisse Quintum
» filium cum Hircio: eos de Quinto, quæ uoluissent, im-
» petrasse nullo quidem negotio. Et aduertendum est,
Ciceronem, cum eandem rem iterū & tertio significa-
ret, non iisdem tamen uerbis usum esse. E I Q V E
R E I M E D E R I: te. nā cum Balbo et Oppio Ro-
mæ Atticus agebat, ut Quintum Cæsari literis commen-
darent, ueritus ne illi epistola contra fratrem scriptæ
nocerent: nam M. Ciceronem Cæsari putabat esse cu-
ræ, ut etiam illius causa crederet Quinto fore placatio-
rem. quod ex fine præcedentis epistolæ cognoscitur.
N I H I L V A L E R E: causam explicat in epistola,
quæ ante proximam superiorem legitur.

183.

C V R R V N T ad illum] Sulla & Messala
erant ex ijs, quos Cæsar in Italiam miserat, ut legiones
in Siciliam traducerent. quos milites male acceperunt,
negantes se usquam esse ituros, nisi à Cæsare præmia,
quæ superioribus bellis promiserat, accepissent. P V L
S I A' M I L I T I B V S: nam XII. legio, ad quā
primum Sulla uenerat, lapidibus egisse hominem dice-
batur. In epistola præcedenti.

183.

V T multos dies in oppidum ponat.] Non expo-

no, Vt in uno quoque oppido multos dies Cæsar consummat, sed, Vt ab oppido ad oppidum multorum dierum itinere perueniat . quale illud est 198: Ne totum diem in uillam . ubi subaudio Ponam , dum in uillam eo .

183.

QV O . M O D O agit,] Frequens locutio apud Ciceronem: Quo modo nunc est, Consules transierunt. Quo modo nūc est, pedem ubi ponat in suo, non habet. Quo modo res se habet, nō est facillima. 133. 204: 307. Quem ego sensum & loquendi modum secutus, legere malui, QV O M O D O A G I T, quā, ut antea, QV O QV O M O D O A G I T, quemadmodum & pagina 239: Dicit autem. QV O M O D O A G I T, propterea quōd Pharnaces Ponto, quem occupauerat, non decedebat: ut ea res Cæsari in Italiam proficiscenti moram allatura uideretur. COELI, QV I M I H I: uidetur, QV AE M I H I, legendū. LABOREM: languorem, non nulli. ego nihil mutato: refertur enim ad uerbum sustineo. AN HIS ILLVC EVNTIBVS MANDEM, VT ME EXCVSENT? HIS, Sullæ, & Messalæ. ILLVC, ad Cæsare. EXCVSENT, quōd Brūdisio discesserim, & propius Urbem accesserim.

183.

V T in malis.] Iuua, inquit, me consilio. Plane hoc non facile fieri potest . sed iuua, si non quantum opus est, at quantum licet in malis. pagina 189: eodem sensu dixit, Pro malis. Multo plus, inquit, proficeret solitudo, si tu interesses . quæ mihi una causa est hinc discedendi. nam pro malis recte habebat. & ad Tor-
quatum

„ quatum epistola secunda libri V I. Quòd, inquit, maior
 „ re in uarietate uersata est adhuc tua causa, quàm ho-
 „ mines aut uolebant, aut opinabantur : mihi crede, non
 „ est pro malis temporum quod moleste feras . Dixit etiã
 „ in Bruto non dissimili sententia: L. Celiu, ut temporiz-
 „ bus illis, ualde doctus . & de Senectute : Multæ, ut in
 „ homine Romano, literæ. Et in epistola ad Marcellum :
 „ Ut in tali re , fortuna laudatur . Ut in malis , autem,
 „ Ut in pessimis, Ut in perditis rebus, nota locutio est : ita-
 „ que non afferam exempla: tantum dicam, in Vbaldini
 „ libro manuscripto legi , Scio rem difficilem esse sed in
 „ malis. in libro Caualcantis, Sic rem difficilem esse sed
 „ ut malis . ut ex duorum exemplarium uarietate non
 „ temere locus emendari uideatur. E T I A M: alte-
 „ ra causa, cur propius accedere uellet . prima enim erat
 „ illa, quòd grauitatem cœli Brundusini uix iam corpore
 „ sustinebat. 183.

DE testamêto,] Quòd à Terentia fieri Cicero cu-
 „ piebat, ut ijs , quibus debebat, satisfaceret. A N I -
 „ M A D V E R T E S : quid ? opinor, id quod dixit in
 „ epistola precedenti : Quid à Terentia in testamento
 „ ponatur , & quo modo ponatur .

Ex epistola X X I I I . pagina 183.

V T C U M Camillo communicares,] Hoc quid
 „ esset , de quo Atticum communicare cum Camillo uo-
 „ lebat, ostendit pagina 181 . Extremum, inquit, est, quod
 „ te orem, cum Camillo communices, ut Terentiam mo-
 „ neatis de testamêto. Easq; literas hic significat, cū dicit,
 „ Quod ad te scripseram . S C R I P S I T , T E

CUM EO LOCUTUM: antiqui libri duo, Vbaldini, & Canalcantis, habent: Scripsisse eum locutum. ut fortasse corrigendum sit, Scripsit secum locutum: figura magis propria, quàm si legas, Scripsit te cū eo locutum. nisi si quis offenditur, quòd TE subintelligi uideat: cum huius generis apud Ciceronem multa sint.

183:

NISI illud   Hic dictio NISI idem ferè significat quod Sed: ut in epistola ad Memmium, libro XIIII. 202: Nec cur ille tantopere contendat, uideo, nec cur tu repugnes: nisi tamen multo minus tibi concedi potest, quàm illi, laborare sine causa. Et ad Philippum, eodem libro, 230. De re nihil possum iudicare, nisi illud mihi certe persuadeo, te talem uirum nihil temere fecisse. ILLUD, testamentum, uel, quod scriptum est in testamento. SI ALITER EST, UT OPORTET: si testamentum à Terentia factum aliter est, atque oportebat, mutari iam non potest. Et hoc dubitanter dicit, quia certum nesciebat, an esset factum, ut re uera non erat: quod ex duabus præcedentibus epistolis apparet: quas post hanc scriptas esse, cum alia significant, tum illud in primis, quòd in hac Quintum filium ad Cæsarem esse profectum, in illis à Cæsare omnia dicit impetrasse. A' Nullo: Canalcantis liber, A' Nullo. corrigendum puto, AB ILLO, id est à Camillo. FORTIOREM: non putabam te prorsus ualere.

183:

PROFECTUM   Ut pro patre deprecaretur, HABERE AD ME LITERAS:

à Cæsare, quas accepit pridie Idus Sext. ut ex penultima epistola libri XIII. ad Terentiam cognoscitur. GRATULATUR : quodd existimet Cæsare iratum mihi non esse, cum ad me scribat.

183:

NE cogitatione quidem] Sensus est : Quintus frater mihi gratulatur, quodd Cæsar ad me scribat. ego autem, tantum abest, ut propter has literas gaudeam, ut nihil ne cogitatione quidem reperire possim, quod mihi tolerabile possit esse. Dicit autem, IN ME OTANTO PECCATO, propterea quodd grauius sibi peccasse uidebatur, qui statim post pugnam Pharsalicam, Pompeianorum uiribus non dum plane extinctis, in Italiam uenisset. idq; diuersis nominibus appellat, temeritatem pagina 175. stultitiam 177. peccatum

179: DE HAC MISERA COGITES: de Terentia, ne egeat. ad hoc autem, ut ex epistola sequenti coniicitur, Atticus ita respondit : Terentiae nostra & tua parata erunt. DE QVO AD TE PROXIME SCRIPSI, VT ALIQUID CONFICIATUR AD INOPIAM PROPULSANDAM : significat literas III.

Nonas Quintilis datas, quæ sunt in fine huius libri, perturbato ordine, collocatæ. quibus in literis, quod ad inopiam propulsandam pertineat, hoc est: Te oro, ut in perditis rebus, si quid cogi, conficiq; potest, quod sit in tuto, ex argento, neque satis multa ex supellectile, des operam. Volebat autem Cicero, cum propter Cæsarianorum licetiam de Urbis direptione timeret, ea, quæ pretij maioris erant, neque loci multum occupabant,

COMMENTARIUS

ut argentum, aut aliquid simile, seponi & occultari, ne diripientibus pateret. quod apertius dicit in epistola sequenti, quoniam Atticus, Ciceronem de uenditione scribere, uidebatur esse interpretatus. DE IPSO TESTAMENTO: ut Terentia testamentum faciat. Et in dictione IPSO inest emphasis: quasi dicat, de quo scis me laborare, et de quo saepe iam ad te scripsi. ILLUD QVOQUE VELLEM ANTEA: uellem antea nobis curae fuisset, ut Terentia testamentum faceret: sed omnia timuimus: nimis, inquit, timidi fuimus: nam ueriti sumus, ne, si illam de testamento moneremus, mulier suspiciosa offenderetur. Et dicit, ILLUD QVOQUE, ut ostendat alia etiam a se esse praetermissa. MELIUS QUIDEM IN PESSIMIS NIHIL FUIT DISSIDIUM: erratum a nobis est, quod Terentiam antea de testamento non monuimus, ueriti, ne moleste ferret: sed in eo maior culpa fuit, quod dissidium non fecimus, cum in pessimis melius nihil esset. Et ostendit, ne ipsum quidem dissidium sine aliqua difficultate fuisse; sed, ut in pessimis, optimum tamen fuit. ALIQUID FECISSEMUS, UT VIVI VEL TABULARVM &c. uel aliquid desideratur, uel in his ipsis uerbis mendum latet. sensus esset non absurdus, si ita legeretur: Aliquid fecissemus, ut uiri, uel tabularum, & quae sequuntur. nam infert paulo post, Et uideremur aliquid doloris uiriliter habuisse. VEL TABULARVM NOVARVM NOMINE, VEL NOCTURNARVM EXPURGATIONVM: causa, cur dissidium honeste fa-

cere uisus esset. nam cum pecuniam, quam Romæ habebat, neque ipse domi suæ, aut apud amicos tuto custodire posset, cum nocturnæ domorū expugnationes timerentur; neque apud argentarios deponere, cum de tabulis nouis rumor esset, quibus creditæ pecuniæ, recuperandi iure sublato, amittebantur: dixisset, se quidem alia ratione sibi cauere non potuisse, nisi diuortium faceret, & eam pecuniam pro dote redderet. Ad hunc locum pertinent ea, quæ diximus III. huius libri.

VEL METELLE, VEL OMNIVM MAIORVM: sic omnes antiqui libri, quotquot ipsi uidimus. tentauī, si possem ingenio, aut sententiam assequi, aut locum emendare: neutrum successit. NEC RES PERIISSET: quam Terentia consumpsit. quod damnum, illa dimissa, effugissem. ET VIDEREMVR ALIQVID DOLORIS VIRILIS HABUISSE: Terentia dimittēda.

183:

MEMINI omnino tuas literas. sed & tempus illud, & si quid uis præstitit.] Quo modo nunc locus interpungitur, sententiam non elicio quæ probetur. mallet sic distinguere: Memini omnino tuas literas, sed & tempus illud. etsi quid uis præstitit. hoc sensu: Memini omnino, quid tu mihi olim scripseris, cum scilicet, ut diuortium facerem, suadebas: sed memini (hoc enim uerbum subintelligitur) & tempus illud: quod eiusmodi erat, ut de diuortio non uideretur esse cogitandum. nam cum ciuile bellum esset, & Terentiam dimittere, nisi dos redderetur, non possem: non fuit committendum, ut tam duris temporibus ea pecunia, quam

habebam, priuarer. itaque cum dicit, Memini & tem-
pus illud; quasi se excusat, quod Attici literis non parue-
rit. quasi dicat : Illo tempore si Terentiae nuncium re-
missem, fore suspicabar, utin magnam deinde rei
nummariae difficultatem inciderem : sed incidere tamē
in quamuis difficultatem praestitit, quā Terentiam
non dimittere . Et hoc significat, cum dicit : E T S I
Q U I D V I S P R A E S T I T I T .

183:

I P S A uidetur denunciare.] I P S A, Terentia:
D E N V N C I A R E, diuortium . A V D I =
M V S E N I M D E S T A T V R E I P. reddit
rationem, cur Terentia uideretur diuortium denūcia-
re. S T A T V R E I P. misero uidelicet, & perditio,
maxime propter Dolabellae Tribuni pl. ambitionem &
licentiam. unde Cicero coniecturam faciebat, Teren-
tiam diuortium esse facturam ; utpote quae dubitaret,
ne, si Dolabella tabulas nouas posuisset, quod uelle ui-
deatur, tam perturbato statu ciuitatis de dote ueniret
in dubium: itaque uelle eam, dum liceret, sibi cauere,
diuortio facto, ante difficultatem illam temporum à Ci-
cerone dotem recipere, uerisimile erat . propterea non
dixit, D E N V N C I A T, sed, uidetur denunciare :
quod ipse, denunciaturam, coniectura perspicat. Quod
autem in nostro libro, contra quā in alijs omnibus, le-
gitur, D E S T A T V R E I P. O D I I, & c. sic
emendauimus adducti ueterum exemplarium uarieta-
te . nam liber Caualcantis habet, D E S T A T V
R I E I O D I I : Vbaldini, D E T E S T A R I
C L O D I : Maffei, D E S T A T V R I C L O D I I.

183:

V T hoc, uel tabulas novas?] Subaudi, cogitet, in animo habeat, uel aliquid huiusmodi. H O C, quidpiam iniquius, de quo generum suum. Dolabellā audiuerat legem esse laturum. sed mihi magis placet, totum illud, H O C, V E L T A B V L A S N O V A S, non duas res, sed unam significare. nam si duas significat, cur secundam nominat, primā non item? qui enim poterat Atticus intelligere, quid sibi uellet uerbum H O C, nisi à Cicerone apertius exponeretur? placet igitur, ut dixi, unam rem significari, & illud V E L T A B V L A S N O V A S, interpretationem esse dictionis. H O C: ut particula V E L sententiam non mutet, sicuti cum ponitur pro aut; sed augeat, quo modo posita est in quadā epistola ad Quintum fratrem:

» Tu nobis amicissimū Sestium cognosces, credo tua cau-

» sa uel Lentulum. & in libris Academicis: Per me uel

» stertas licet, non modo quiescas. Legem autem de tabulis nouis Dolabellam pertulisse, non constat: sed laturū esse, rumor fuit: atque etiam tentasse apparet. cuius rei argumētum est, quòd in Philippica V I. Trebellium tabulis nouis aduersatum fuisse, legitur: & ex Dionis historia libro X L I I. inter P. Dolabellam, qui debitorum causæ fauebat, è quibus ipse unus erat, & L. Trebellium, Tribunos pl. graues & perpetuas fuisse contentiones, intelligitur. Trebellij autem Tribunatus dubio procul in Philippica significatur. Sed argumentari nō oportet: aperte L. Florus, Dolabella, inquit, de tabulis nouis legem ferente, seditiones excitatæ aperte etiam Plutarchus in Antonio.

MITTI: Terentia: ut, quod illa factura est, præripiamus. hoc enim refertur ad illud, IPSA VIDEATUR DENUNCIARE.

183:

TERTIAM pensionem.] Ut reddam uniuersam dotem. nam dos, facto diuortio, tribus pensionibus soluebatur. TUM, NE VIM ABVSONASCE TUR: sic Maffei liber: sic & Causalcantis, & Bessarionis. forte, Tum ne cum ab ipsa nascetur, an prius ego. id est, tum ne cogitandum de dote, cum ipsa dissidium denunciabit; an prius ego denunciem.

Ex epistola XXIIII. pagina 184.

QUAE dudum ad me, & quæ etiam ad meam Tulliam] Hic locus antea in uulgaris omnibus libris mendose legebatur. nos eum ex antiquo Speciani libro restituimus. EA SENTIO ESSE VERA: sentio, nisi meum dolorem occultabo, grauissimum impendere damnum. Quod tamen damnum ostendit

- » Cicero uitari à se minime posse, cum infert: Istud feramus:
- » quod cum tulerimus, tamen eadem erunt perpetienda, quæ tu ne accidant, ut caueamus mones.

GRAVISSIMA INIURIA ACCEPTA: puto quodd Brunducij, sine ulla dignitate, grauissimo cælo, diutius manere cogeretur: præsertim cū & ex literis Dolabellæ, Cæsaris mandato confectis, in Italiam uenisset (pagina 174.) & Oppius deinde ita promississet, Cæsari nō solum de conseruanda, sed etiam de augenda illius dignitate curæ fore. pagina 173:

OMNI statu, omniq; populo] Video enim mihi iratum fore Cæsarem, quòd contra eum pugnauerim; infestos Pompeianos, quòd ab ijs discesserim.

EVNDEM EXITVM: perniciem, & interitum rerũ mearũ. AD MEAM MANVM REDIERO: locum, antea deprauatum, emendauimus ex antiquo Speciani libro: in quo ita scriptum esse, Vbaldinus Bandinellus, homo grauis, & certus, affirmauit. Mea, inquit, manu scribere incipiã.

COMMOTINEQVE EVM: eodem modo libri manuscripti. locus corruptus. quare ad reliqua pergamus.

QUASI ITA SIT: non credo, inquit, testamentum à Terentia esse factum: sed quasi factũ sit, quoniam de testamento cum ea sermonem iam habuisti, poteris monere, ut alicui cõmittat &c.

QUONIAM IN SERMONE IAM VENISTI: hoc dicit, quia, nisi Atticus iam antea de testamento cum ea locutus esset, suspicari Terentia potuisset, se ideo moneri, quòd extra belli periculum ipsa non esset. quod Cicero nolebat: itaq; infert paulo post, Quam quidem celo miseram me hoc timere. opinor autem rectius, IN SERMONE: nam, uenire in sermone, minus usitata locutio. opinioni nostræ subscribit Vbaldini liber.

CVIVS EXTRA PERICVLVM HVIVS BELLIFORTUNA SIT: nam Terentiæ fortunas uidebat extra periculum belli non esse: sed eam celabat. Ostendit autem commodè Atticum illã de committendo testamento monere posse, siquidem cum ea de testamento iam

antea in sermonem uenerat : ut suspicari non ita posset, quam ob causam moneretur.

184.

DE illo altero:] Quod scilicet ad te scripsi, ut aliquid conficiatur ad inopiam propulsandam. De hoc autem duabus iam epistolis Atticum rogauerat, proxima superiore, & proxima sequenti. VENIRE NVNC NIHIL POSSE: hoc enim Atticus rescripserat. SEPONI, ET OCCULTARI: ut argentum, & lautior supellex. declarat in epistola sequenti. QVAE IMPENDET: timebat Urbis direptionem, cum audiret quotidie cades & incendia fieri, omnia misceri, atque turbari, Tribunos pl. Dolabellam et Trebellium, alterum alteri infestum, opportuna Urbis loca hominibus armatis occupasse. Dion libro XLII.

184.

MITTO cetera,] Quæ illa inique et scelerate fecit. QUID AD HOC ADDI POTEST: quid hoc indignius esse potest? HOC, quod proxime sequitur. SCRIPSERAS: ad Terentiam. apparet Atticum aliquid exisse, inde Romam ad Terentiam scripsisse, ut HS XII. quæ de argento reliqua essent, Brundisium in Ciceronis usum permutaret. HS XII: aureos scutatos, ut nunc appellant, circiter trecentos. nam sestertium pro aureis scutatis est uigintiquinque, sestertius uero pro quadrantibus æreis duodecim.

184.

CCID] His notis decem millia nummum significantur. decem autem millia nummum, & decem se-

stertia, idem est, itemq; decem millia sestertium: nam nummus & sestertius nihil differunt. sestertius uero, siue nūmus, quadrantes æreos, quos hodie uocant, duodecim ualet: cum & quatuor sestertij denarium efficiant; & denarius, si ad Venetā monetam redigatur, pro sexdecim marculis sit, quemadmodum apud ueteres pro sexdecim assibus: ut appareat, quos nunc quadrantes dicimus, apud antiquos trientes assium fuisse. & denarios in argenti uncia sciendum est septem fuisse, ut apud Græcos drachmas octo. Cum igitur, ad Terentiam Atticus scripsisset, ut Ciceroni sestertia duodecim mitteret, decem tantum illa misit, duo reliqua auertit.

184:

- N V L L V S uenit,] Sic Plautus in Asinaria:
- >> Quem in constrinam iusseram uenire, is nullus uenit.
  - >> In Bacc. Nullus affueris. In Trin. Nullus credas. Et Terentius in Eun. Nullus mones. In Hec. Nullus dixeris.
  - >> Ipse Cicero infra, Sextus ab armis nullus discedit.

ADVENTVM CAESARIS: cū Ephesum adueniet, confecto Alexandrino bello in Italiam reuertens.

184:

A V T nihil puto] Cum Philotimus Ephesi tempus tereret, coniecturam faciebat in ijs literis, quas ille à Cæsare ferre dicebatur, nihil esse, quod celerius perferri opus esset. nam si quid liberalius Cæsar scripsisset, uerisimile erat Philotimum literas sine ulla mora ad Ciceronem fuisse perlaturum. de his autem literis in epistola proxima superiore, & in fine libri XIIII. ad Terentiā. QUID ILLINC AFFERATUR: à Cæsare, ex Alexandria. T E INTELLIGE

RECERTO SCIO : intelligis enim, eam à nobis contractam esse culpam, ut neque apud Cæsarem locus, neque apud Pompeianos sit futurus. hoc apertius supra, in hac ipsa epistola : Nihil igitur mea minus interest, quàm de Cæsaris rebus quid afferatur. quæcūque eius fortuna erit, idem exitus me manet. In sequenti
 » etiam epistola, illum, inquit, discessisse Alexandria, ru=
 » mor est: quod uerum, an falsum sit, quoniam mea nihil
 » interest, utrum malim, nescio.

184:

DIFFICILE est,] Cur difficile esset, ostendit pagina 183. SI MEA QUID QUAM INTERESSE PUTAREM: cur hoc sua nullam in partem putaret interesse, declarat pagina
 » 181: his uerbis: Non dubito, quin istis persuaderi nullo modo possit, ea, quæ faciant, mihi probari posse, quo=
 » quo modo loquar. ego tamen utar moderatione, qua
 » potero. quanquam, quid mea intersit, ut eorum odium
 » subeam, non intelligo.

184:

QVOD scribis, literis, putare, Africanum negotium confici posse:] Subaudiendum prænomen TE, quod referatur ad uerbum PUTARE. sensus hic est: Scribis te putare, inter Cæsarem, & Pompeianos, qui in Africa sunt, literis utrinque mittendis pacem posse fieri. unde infert: Si quid erit, quod consolationis aliquid habeat, scribas ad me. præter pacem autem, unde cōsolationem capere, aut quod optare posset, nihil erat.
 » itaque pagina 182. Vñ, inquit, est, quod mihi sit optandum, si quid agi de pace possit: quod nulla equidem

habeo in spe ; sed quia tu leuiter interdum significas,
 cogis me sperare, quod optandū uix est. SI QUID
 AUDIERO CITIVS : hoc dicit , quia , cum
 Brundusij esset, propius aberat ab Africa, quàm Atti-
 cus, qui Romæ erat.

Ex epistola ultima, pagina 184 :

OMNIA fecimus &c.] Designat hæc in pri-
 mis ; suam profectiōem ad Pompeium, cum in Græ-
 ciam nauigauit ; & reuersionem in Italiam, cum, Pō-
 peio acie deuicto , in Cæsaris potestatem sua sponte ue-
 nit. quod utrūque dicit se fecisse propter errores, & mi-
 serias, & animi & corporis, hoc est incaute prorsus, &
 inconsiderate ; cum intelligat, se, profectiōe ad Pom-
 peium, Cæsarem offendisse ; reuersione in Italiã, Pom-
 peianos: ut ob has causas locum sibi neque apud Cæsa-
 rem fore, neque apud Pompeianos sperare possit.

184:

PROXIMI] Frater Quintus, uxor Teren-
 tia, gener Dolabella . Quintus filium miserat, qui eum
 apud Cæsarem accusaret ; odiumq̃; acerbissimū, & no-
 cendi uoluntatem ostenderat . Terentia facultates cōs-
 umpserat . Dolabella Tribunatum improbe gerebat.
 De Quinto, 175. 176. 176. 177. 179. 180. 182. 183. De
 Terentia, 181. 184. 184. & in epistolis, quæ Familiares
 appellantur, epistola penultima libri IIII. De Dolabel-
 la, 178. 179. 180. 184. & Dion libro XLII. Plutar-
 chus etiam in Cæsare. Recte igitur dicit, proximos nouū
 sibi dolorem attulisse, cum curare potius, quantum in
 ipsis esset, ueterem animi ægritudinem deberent.

184:

QVOD longum non erit.] Significat, se aut in tantis molestiis non diu posse uiuere, aut in alias terras uelle migrare. CUNCTI POSTEA. NVNCII: Maffei liber pro cuncti, habet, eunti: Vbaldini, euntes. 185.

SCRIPSI apud epistolas] Deprauata uerba: neque secus uetera exemplaria, nisi quod SCRIPSI T Maffei liber habet. MISERVME A: Canalcantis liber, miserrima. locus est ab omni parte corruptus. SIMILE NATVM: Vbaldini liber, ita leuatum. meum iudicium non interpono: propterea quod sensum uidere non possumus, cum ea, quæ proxime præcedunt, & ipsa propter mendum obscura sint, & hæc, quæ consequuntur, iisdem tenebris inuoluant. CONSILIO DANDO: AT-
 » TAMEN: tale illud est 204: Tuas literas hodie
 » expectabam, nihil equidem ut ex ijs noui: quid enim?
 » ueruntamen. aliaq; alibi eiusdem generis.

185.

CAECI fuimus] Cum eam Terentiæ dedimus. Cicero diuortium cum Terentia facere noluerat, ne secundam pensionem daret: quanquam Atticus auctor esset, ut omnino diuortium faceret. deinde, ne Terentia egeret, secundam pensionem dedit, neque tamen diuortium fecit. quod ita esse, constat ex epistola, quæ ante superiorem proximam legitur: in qua hæc sunt uerba: Placet mihi, & idem tibi, nuncium remitti. pete fortasse tertiam pensionem. ALIVM MALE M: recordatus orationem esse de præteritis, sente

tiam non perfecit ; quodq; instituerat dicere, omittens, intulit, SED PRAETERIIT.

185.

QVOD sit in tuto,] Hoc iteravit superiore proxima epistola, cum dixit: Seponi, & occultari possunt, ut extra ruinam sint eam, quæ impendet. NE QVE SATIS MVLTAE EX SVPELLECTILE: non dicit supellectilem parum multā esse, sed parum multa esse in supellectile, quæ pretij maioris sint, & seponi debeant.

185:

NEC ulla fore conditio pacis, eaq; quæ sunt, etiā sine aduersario peritura.] Ponit duas causas, cur videatur adesse extremum: primum, quod inter Cæsarem & Pompeianos pacis conditio nulla erit, et omnino decernetur armis. deinde, quod, etiam si bellum à Pompeianis non sit, tamen hac uel sine aduersario peribunt: corruant enim necesse est, cum nullo iure, nullis legibus nitantur. Et hoc dicit, quia, cum Cæsar bello Alexandrino detineretur, in Vrbe propter contentiones tribunitias ad arma uentum erat; & militibus in ciuitatem receptis, per uim omnia gerebantur. Dion libro XLII. & Hircius libro IIII.

IN LIBRVM XII. CICERONIS EPI
STOLARVM AD ATTICVM,
PAVLI MANVTII COM-
MENTARIVS.

Ex epist. I. pag. 185.

AD CONSTITVTVM.] *Secun-*
A *dum constitutum, prout constituimus. et præ-*
termittit loci nomen, ubi V. Calendas esse cō-
stituerat ; quodd hac de re cū Attico ante discessum lo-
cutus erat, ut nominare necesse non esset. nā cum dicit,
V. CAL. I G I T V R ; aduerbium I G I T V R hoc
designat, ut unā locuti sumus, ut tu scis me constituiſſe.
Et obseruandum est, constitutum, esse uerbum iuris, ut
in oratione pro Cæcina, Qui ad cōstitutum experiundi
iuris gratia uenissent. Et pro Cælio, Cum sit iſs confitē-
dum, nunquam se ne congressu quidem, Et constituto
coepisse de tantis iniurijs experiri. nam in iudicium al-
ter alterum uocabat die constituta. Et quoniam saepe
accidit, ut ij, qui litigant, non eo die, quem sibi ad agen-
dam causam constituerunt, iudicio disceptent, sed in
aliū diem differant : ideo in epistola ad Mariū, tra-
lacione à litigantibus sumpta, dixit, Si quod constitutū
habes cum podagra, fac in aliū diem differas : hoc
est, Si tu fortasse his diebus, quibus nos una futuros esse
uides, podagræ medicinam facere constitueras : differ
in aliū diem : ne te ex curatione infirmū Et lan-
guentem offendamus ; sed bene ualentes, hilarius Et li-
beralius

beralius uiuere possimus. C V R R E R E : Romã :
quò hæc epistola data est, ut ea, quæ subsequuntur, de-
clarant. Q V O D Q V I D E M I P S V M :

osculum. & uidetur hoc in loco osculum non basium
significare, sed paruum os, cum sequatur, garriat.

Q V I D G A R R I A T : apte, garriat, de puella :
nam infantes, cum loquuntur, hilaritate quadam &
sono uocis auiculas uidentur imitari. itaq; quod auium
proprium uerbum est, eleganter ad puellam transtulit.

S I N R V S T I C A T V R : hinc apparet, hanc
epistolam Romam esse missam. nam hoc intulit, cum
certum nesciret utrum Romæ Attica cum patre, an in
prædijs esset. A V T S C R I B E S S A L V -
T E M, A V T N V N C I A B I S : scribes, si rusti-
catur : nunciabis, si tecum Romæ est.

185:

N O C T V A B V N D V S] Qui de multa no-
cte ambulasset. S C I L I C E T : hoc in loco S C I
L I C E T asseuerationem significat, ut in epistola ad
» Lentulum, Me in summo dolore, quem in tuis rebus ca-
» pio, maxime scilicet consolatur spes, quod fore suspi-
» cor, &c. Et ad Atticum, 58. De Lentulo scilicet sic fero,
ut debeo : uirum bonum, & magnum hominem per-
didimus.

185:

Q V O D scribis, igniculum matutinum:] Igni-
culum matutinum γηγοντικὸν esse, Atticus scripserat:
itaque se, qui senex esset, more senum eo delectari. Cui
Cicero respondens, Est id quidem, inquit, γηγοντικόν, sed
γηγοντικώτερον memoriola uacillare. id est, tu quidem in
eo senem te esse ostēdis, quòd igniculo matutino uteris ;

sed multo magis, quòd memoria uacillas, (hoc autem uirio senes plerunque laborare solent) cum, quibus ego diebus ad Axiu, ad te, ad Quintu fratrem literas dederim, sis oblitus: non enim ijs diebus dedi, quibus ipse putas, sed IIII. Cal. ad Axiu, III. ad te, V. ad fratrem. Videtur autem, cum hæc epistola scripta est, anni tempus id fuisse, ut frigoris aut nihil, aut parum admodum esset; cum supra dixerit, Sin rusticatur: rusticari enim, tempestate frigida, non solemus; neque, Atticu filiolum infantem hieme rusticatum misisse, uerisimile est. Hoc attexere non alienum putavi: ut intelligatur, eo tempore igniculo matutino uti plane $\pi\epsilon\phi\omicron\upsilon\tau\iota\kappa\omicron\nu$ fuisse. nam cum frigoris aliqua uis est, tum igne uti non dicetur esse $\pi\epsilon\phi\omicron\upsilon\tau\iota\kappa\omicron\nu$: siquidem id non à solis senibus, sed omnino ab omnibus necessario fieri uidemus.

185:

IDEST V. Cal.] Teneo meum institutum, ut sine libris antiquis nihil affirmem: quid tamen, si legatur, II. Cal. hoc est, prid. Cal. ut ordo cōtinuetur, IIII. III. II. est autem & alijs in locis hic error, ortus, ut ego opinor, ab huiusmodi causa, quòd librarij, ubi scriptum uidebant II, opinione decepti u literam esse putarunt, & u pro II reposuerunt: deinceps alij peritiores, cum u intelligerent antiquam notam esse oportere, V fecerunt. HOC IGITUR HABEBIS, NOVI NIHIL: aduerbium IGITUR quòd spectet, obscurum est: connecti enim cum superioribus non potest. sed, ut ego arbitror, ad Attici epistolam refertur: in qua huiusmodi aliquid fortasse posuerat, Scribes ad me, si quid habebis. cui Cicero respondens,

» Hoc igitur, inquit, habebis, noui nihil.

185:

HIC rumor est,] Epistolæ initiū uoluimus esse: nam ante, quasi pars esset præcedentis epistolæ, cōtinuatā oratione legebatur. in quo illa inter se pugnare nemo animaduertērat, quòd cum ita dicat; Hoc igitur habebis, noui nihil: deinde, res nouas scribens, infert; Hic rumor est, T. Murcum &c. Atque etiam illa minus inter se cohærere nō intelligebatur, quòd superiora scripsit uilla egrediens, cum Atticus esset Romæ; hæc autem in Vrbe, cum Atticus, ut opinor, rusticaretur, Romæ certe nō esset. unde illud, Habes quæ, dum tu abes, locuti sunt. & illud, De uia recta ad me. Quare hanc partem, quæ antea præcedenti epistolæ cōtinens & adiuncta fuerat, non sine causa, ut alteram epistolam, à superioribus separatam uoluimus esse. T. M V R = C V M: quem postea C. Cassius in suas partes traduxit; mox falsis criminibus insimulatum Sextus Pompeius, Magni filius, in Sicilia interfecit. Appianus appellat Sextum, non Titum; Cicero, Lucium, 188. Paterculus prænomen non ponit. LOCUTI SUNT: Romæ. L V D I: forte in honorem Fortune, quæ Prænestæ colebatur.

185:

TRANSACTA] In Africa. interea, inquit, depugnatum fortasse est in Africa, in quam Cæsar mēse Decembri contra Pompeianos Scipione Imperatore bellum renouantes traiecerat. Hircius uero & isti ludos curant, cœnisq; ac delicijs se dant; de rerum exitu non laborantes, quasi certi sint Cæsarem uicisse. O'

MROS HOMINES, subsequitur, cū ironia; quōd fatui plane sint, qui tantis in rebus tam securo animo dies traducant. Manifestum autem est, de bello Africano intelligi; quoniam Alexandrinum confectum iam erat; Hispanum autem significari non potest, quōd ei bello Hircius interfuit, ut ex ipsius ad Balbum epistola coniicitur. hic autem Romæ Hircium fuisse, apparet ex his uerbis, Ibi Hircius, & isti omnes.

185:

A T Balbus ædificat] Ostendit Cæsarianos Africanum bellum nihil timere, cum alij ludis operam dēt, alij etiam ædificent; quod maiorem animi securitatem significat: quandoquidem ædificare non solet, qui rerū mutationem pertimescit. τί γὰρ αὐτῷ μέλει: quid enim ipsi curæ est? ita, inquit, Balbus ædificat, quasi non curet in Africa quid agatur. NON NE βεβίωται: Balbus, quomodo ipse sentit, qui non recta, sed uoluptaria quærat; præclare uixit. tu autem nondum deliberaſti, quo modo sit uiuendum. βεβίωται, præclare acta uita est. nam uiuere quandoque ualet iucunde uiuere. unde illud, Cum Pansa uixi: & illud, Quando uiuemus? Non ne uides, inquit, Balbo cum uoluptate uitam esse traductam? at tu interea dormis: non explicas quo modo uiuendum tibi sit, cum Balbus iam uixerit. DORMIS: nō decernis, quo modo sit hæc uita traducenda. EXPLICANDVM EST πρόβλημα: nimium diu quæris, utrum recta, an uoluptaria sequaris. hæc tibi quæstio iam explicanda est: aliquando tibi est decernendum, utram partē eligas. SI QUID ACTVRVS ES: nunc enim ni-

nil agis, quoniam nō explicas, utrum in uita melius sit. quidd si aēturus aliquid es, & ijs rebus frui cogitas, quæ tibi post deliberationem magis expetendæ uidebuntur: explicandum aliquando πρόβλημα est. qui enim semper deliberat, & quærit, hoc an illud agat: nihil unquam agit. Refertur ad illud, TV INTEREA DORMIS. 185:

SI quæris, quid putem, ego fructum puto.]
 Quæris utrum cum uirtute, an cum uoluptate uiuendum tibi sit: ego, si meam sententiam scire uis, puto uoluptatem esse anteponendam. QUID PVTEM, in uita melius esse: hoc enim erat Attici πρόβλημα.
 FRVCTVM, uoluptatem, & usuram commodorum. frui enim absolute positum, est præsentibus commodis & uoluptatibus uti. patet ex epistola ad Pætum
 » libro IX. 137. Nihil, inquit, timeo: fruor, dum licet:
 » opto, ut semper liceat. IAM TE VIDEBO: cito enim Romæ eris. AD ME: domum meam.
 SIMVL ENIM ET DIEM TYRANNIONI CONSTITVEMVS: Tyrannio grammaticus fuit eruditus, qui librum scripsit, de quo
 187: is docuit Quintum Ciceronem filium, ut legitur in epistola ad Quintum fratrem, libro II. 309: de eodem etiam 57. 59. SIMVL DIEM CONSTITVEMVS, quo die suum librum legendum nobis, det. 187: SIMVL, unà, uterque: nam eum librum legere cum Attico uolebat: Atticus postea solus legit, cum Cicero Romæ non esset. unde illa Ciceronis quasi ex postulatio 187: Verum, hoc fuit, sine me? subauditur enim, Tyrannionis librum te legisse; ut ex se
 P P iij

quentibus apparet. SI QUID ALIUD: si quid aliud erit quod agendum sit, agemus.

Ex epistola II. pagina 186.

OBDVRETUR hoc triduum,] Quo se-
iuncti futuri sumus. OBDVRETUR, ab utroque
nostrum: nam tu quoque in eodem πάθει, & in eadē
molestia es; propterea quod ut ego te inuitus, ita tu me
non libenter cares. Expectabat autem Cicero eum in
Tusculano. QVOD ITA EST PROFE-
CTO: in eodem πάθει te esse.

186.

DE AVCTIONE,] Post auctionem refer-
tur ad uerbum, uenias. auctioni autem, quā Metho fa-
cturus erat, Atticum adesse Ciceronis intererat. nam
Metho illa auctione proscripti bona sibi à Casare dono
data uenditurus erat, ut Ciceroni solueret quod debe-
bat. De hoc latius paulo post. ET QVO DIE:
forte rectius, AVT QVO DIE, esset. CVM
LIBELLIS: oblecto. VENNONII: hunc
Cicero, uel Atticus potius in Ciceronis libro I. de Legi-
bus, exilem in historia dicit esse.

186.

NE nihil de re,] Quasi hæc superiora, quæ pro-
xime scripsit, uerba sint, non res. Aut, DE RE, quā
nunc agimus, id est de expediendo nomine Methoniano.
Metho enim Ciceroni pecuniā debebat. NOMEN
ILLUD, QVOD A' CAESARE: quod Cæ-
saris beneficio recuperaui. nam Cæsar ei concesserat,
ut à Methone suum nomen posset exigere. alioqui ne-

mo non intelligit, quàm difficile fuisset Ciceroni homini Pompeiano exigere pecuniã à Methone, qui partes Cæsaris secutus erat : cum Pompeiani his temporibus summo in beneficio ponerent, si uitam ipsam tueri possent. ideo dicit, **NOMEN ILLVD, QVOD A' CAESARE**, subintellige, recuperavi, cum amissum uideretur. Et obseruandum est, **NOMEN** hoc in loco significare id quod nobis debetur ; alibi id quod nos debemus. itaque & exigere nomina dicitur, pro exigere id quod nobis debetur : & dissoluere nomen, pro dissoluere id quod ipsi debemus. Libro III. in Verrem : Cũ reperiretur, pecunias sumpsisse mutuas, nomina sua exegisse, pradia uendidisse. Pro Plancio : Vtrũ igitur, me cõturbare oportet ; an cæteris, cum cuiusque dies uenerit ; hoc nomen, quod urget, nũc, cum petitur, dissoluere ? **TREIS HABET CONDI- TIONES** : tribus modis expediri nomen illud potest.

186.

EMPTIONEM ab hasta,] Cæsar proscripsi bona dono dederat Methoni. quorum auktionem Metho cum facturus esset, possum, inquit Cicero, emere ab hasta, id est emere in auktionem, (nam hasta ponebatur, ubi auktion fiebat) et accipere ex ijs bonis quantum satis sit pro ea summa, quæ mihi à Methone debetur.

186.

PERDERE malo :] Quàm emere ab hasta proscripta ciuis bona. quod turpe erat : eoq; nomine M. Crassus, ille qui à Parthis cæsus est, male audierat, quòd Syllanis temporibus multorũ ciuium proscriptorum bona solus ferè propter auaritiam emisset : unde

opes illæ immanes, & inuidiosa pecunia breui cōgesta.
 HOC IPSVM PUTO ESSE PER-
 DERE : non solum, inquit, in hac emptione turpitu-
 do inesset, sed etiam, ut puto, iactura. nam si dominus
 cōmutabitur ; quæ de bonis proscriptorum empta fue-
 rint , rata non erunt . itaque hoc ipsum emere ab ha-
 sta, puto esse perdere. Hinc patet, auktionem illam, quā
 Metho factururus erat , de proscripti bonis fuisse, cum in
 ea turpitudinem inesse Cicero dicat. quod cum ita sit,
 sequitur ut Cæsarianus fuerit Metho : non enim Pom-
 peianorum bona, nisi suarum partium hominibus Cæ-
 sar dedisset . recte ergo illud exposuimus , QVOD
 A' CAESARE.

186.

DELEGATIONEM à mācipe annua die.]
 Ex tribus conditionibus, primam posuit, cum dixit, Em-
 ptionem ab hasta. nunc secundam persequitur. secun-
 da, inquit, conditio est, si alius ea bona, quæ in auktionem
 uendentur, emat; eamq; pecuniam, quam Methoni pro
 emptione debebit, mihi ad annum se esse numeraturū
 promittat Methone ipso concedente. Hac est quam uo-
 cat delegationem à mancipe : propterea quod ea ratio-
 ne Metho non ipse Ciceroni pecuniam soluisset , sed so-
 lutionis faciendæ curam delegasset mancipi , id est ei
 qui illa bona in aktionem emisset . mancipēs enim dicun-
 tur , qui aliquid in auktionem emunt. DELEGA-
 TIONEM igitur A' MANCIPE, translata so-
 lutione à Methone ad mancipem. ANNUA DIE,
 ad annum. hoc propterea scribit Attico, qui auktioni af-
 futurus erat; quo facilius inueniatur qui emat , cum

sciat se pecuniam non præsentem, sed annua die soluturum.

186.

QVIS erit, cui credam?] Quem mancipem homini Pompeiano præstaturum putem, quod promiserit? AUT QUANDO ISTE METHONIS ANNVS VENIET: iste, cū indignatione dixit; quia Metho cum se antea soluturum esse ad annum promississet, nunquam tamen soluerat. quasi dicat, annus iste mancipi ad soluendū concessus, uereor ne Methonis annus futurus sit, cuius quidem exitus nunquam uenit.

186.

VECTENI conditione, semisse.] Tertia conditio Methoniani nominis explicandi. Faciat, inquit, Metho quod Vectenus debitor meus facit. pendat mihi semissem usuram pro ea pecunia, quam debet. Si hoc faciet, acquiescam, de exigendo nomine non agam, de sorte nihil instabo. Vectenum autem debuisse pecuniam Ciceroni, locus ille in libro XV. 244. satis ostendit: Vectenum, ut scribis, & Faberium foueo. duos enim debitores simul nominat: (nam de Faberij nomine sæpissime in his libris) à quibus ne acerbius exigeret, Ciceroni Atticus scripserat. SEMISSE: semissis usura est, cum pro centum assibus (assis autem ad nostratis pecuniæ rationem redactus, quadrantes æreos tres efficiet) semis assis, id est dimidius assis, singulis mensibus penditur. quod si ad annuam usuram subducamus, asses sex in anno pendentur. cum igitur pro centum nummis aureis dimidius nūmus aureus in mense pendetur; si hæc summa in asses diuidatur, pendi pro centenis assibus dimidium assen reperietur. itaq; se-

missis usura semper dicetur, cum pro centū nūmis, siue argenteis, siue magni pretij, siue parui, dimidiis usuræ nomine pendetur. σκέψαι: considera: quid? hoc uidelicet, de tribus conditionibus, quas posui, quæ tibi magis è re nostra uideatur esse. ISTE: Metho. à quo auctionem fieri uellem, ut inde mihi satisfaceret.

AUCTIONEM NULLAM FACIAT: plus dixit, quàm si dixisset, Auctionem non faciat.

NULLAM, quasi me contempto, & de solutione non laborans. LUDIS FACTIS: Præneste. quibus de ludis in epistola, quæ proxime præcedit.

CLYPO: nomen puto esse debere Cæsariani alicuius potentis, quem ludis Præneste factis putaret Cicero Romam aduolaturum, ut Methoni ære alieno laboranti subsidio esset. NE TALIS VIR ἀλογηῖ: ne Metho negligatur. ne scilicet ego eum ad pecuniam, quam debet, persoluendam possim cogere. TALIS VIR, εἰρωνικός. μελίται: curabis: cura erit: de hoc uidelicet Methonis nomine.

Ex epistola III. pagina 186.

RESTITUTVS est mihi dies festus:] Cuius iucunditatem abstulerat metus inualetudinis tuæ, quoniam quidem te sibi rubicundiorē & inflammatio-
riorem esse uisum Tiro dixerat. est igitur is dies mihi restitutus, postquam ex tuis literis, nunc tibi satis recte esse, cognoui. Non enim recte se ualere Atticus scripserat, sed satis recte: cum in extrema epistola Cicero dicat, Adhibe ad conualescendum eam prudentiam, quā ad omnes res soles. ADDAM IGITUR, VT

CENSES, VNVM DIEM: ad id tempus uidelicet, quod hic manere constitueram . nam , nisi ita facerem, unus dies amissus esset. quem hac ratione recuperabo, si unum addam. Et sciendum est, Ciceronem festos hic appellare eos dies, quos ruri ageret , propterea quòd ferietur ab omnibus negotijs , quemadmodum in Vrbe festis diebus fieri soleret. VT CENSES: quia cum Cicero scripsisset, angere se propter Tironis sermonem de Attici rubedine, eoq; factum esse, ut festum diem amiserit , cum hilaritate illa, ad quam nos dare festis diebus solemus , frui minime potuerit; rescripsit Atticus: Adde igitur unum diem ut restituatur tibi is, quem amisisti: cum intelligas, de inualetudine mea timendū tibi non esse. 186.

DE Catone πρόβλημα ἀρχιμήδειον est.] Librum de Catonis uita scribere instituerat: sed ait difficile opus esse, quales Archimedis quæstiones: propterea quòd assequi non posset, ut Casarianos eo libro non offenderet. NON ASSEQUOR: laboro, & contendo, sed non assequor ut scribam, non dicam quod libenter, sed quod æquo animo tui conuiuæ possint legere . itaq; difficili in loco uersor, quemadmodum ij, qui Archimedis quæstionem aliquam explicare conantur. TVI CONVIVAE: Cæsariani, Balbus, Hircius, et alij: quos habere in cōuiuio sæpissime solitus es. RECEDDAM: sensus est: Si Catonis sententias, quas de Rep. dixit, & consilia, quæ item de Rep. habuit, omittam; eiusq; grauitatem & constantiam minus , quàm ueritas postulat, laudare uelim : tamen hoc ipsum audire molestum illis erit: id est, hac ipsa Catonis laude, quam=

uis imminuta, tamen offendentur : nullam enim pro-
sus eius mentionem fieri uellent.

186:

NISI hæc ornata sint,] HÆC, grauitas, & cō-
stantia Catonis in administranda Rep. ORNATA
SINT, ornate scribantur. πρόβλημα igitur ἀρχιμή-
δεος est de Catone scribere. nam si eum ψευδῶς, hoc est
parce, tenuiter, nō ut ueritas postulat, laudabo, tamē Cæ-
sarianos offendā: si uere, multo magis : propterea quōd
laudare eum uere nō possum, nisi hæc laudibus illustrē:
laudibus autem illustrari debent ob hanc causam, quōd
ille ea, quæ nunc sunt, & futura uiderit; & ne fierent,
contenderit; & , facta ne uideret, uitam reliquerit.

186:

AT EDIO] Cæsari. ficto nomine. & fortasse
idem, de quo 193: PROBARE: ostendere, &
persuadere, recte esse factum. quasi dicat, Ex his nihil
erit, quod Cæsar non reprehendat : itaque eum offen-
dam, si scriptis illa persequi uoluero. Hæc epistola post
confectum bellum Africanum scripta est, siquidem Ca-
tonis interitum ostendit, qui audita Cæsaris uictoria,
Utica se ipse occiderat.

Ex epistola IIII. pagina 186:

LUPERCO filio,] Romæ Lupercalia sacra
ad expiandos manes mense Februario celebrabantur.
inde Luperci, qui ea sacra Lupercalibus in Lupercali fa-
cientes, hæc illac nudi cursitabant. ipsa uero Luperca-
lia à Lycæo Arcadiæ monte dicta, ut Ouidius scribit,
transfuisse in Italiam Euandrum, Arcadem Linus rex

fert. sed ab Ouidio & Livio Sextus Pompeius discrepat, qui à Lupercis, amiculo Iunonis, id est pelle caprina, nomen accepisse tradit. De Lupercis & Lupercalibus Varro, Sex. Pompeius, Livius, Plutarchus, Ovidius de fastis, Cicero pro Celio, & in Antonium. S T A T I O : Quinti Ciceronis liberto : quem, cum in Asia Prator esset, maxime propter fidelitatē manumiserat. De hoc in epistola, quæ est ante penultimam libri I. ad Quintum fratrem; & in ea, quam ad Marcum fratrem Quintus scripsit, libro XVI. ad Tironem.

D V P L I C I D E D E C O R E : duplex enim dedecus, & filium & libertum Lupercos habere, qui ea sacra non nisi summa lætitiæ & hilaritate Lupercorum more celebrarent, cum in tantis patriæ ruinis non letari bonum ciuem, sed lugere conveniret.

T E R T I U M : Lupercum.

• 186:

O' S T V L T I T I A M, nisi mea maior esset, singularé.] S T V L T I T I A M, Quinti fratris. N I S I M E A M A I O R E S S E T, qui patria tyrannide oppressa, tamen hic maneam. mihi enim viro consulari, iudici olim inimicorum Reip. qui pro patria tantas res in Consulatu gessi, tam acrem libertatem defensorem in omni vita sum professus, multo minus concedendum est nunc tyranno servire; quàm Quinto fratri, Lupercum esse filium, pati. itaq; maior, quàm illius, stultitia nostra est.

186:

Q V O D autem osim hanc rem, ἔργον à te.] Osim, dixit, pro ausim, comicorum more. Quod, inquit,

ausim sub tyranno uiuere, mandatum hoc à te habeo: tu enim mihi hoc in mandatis dedisti, ne discedam; sed in patria potius, quàm externis in locis, uiuam. ἔγωγον autem ualet mandatum, auctore Suida, qui ἔργονος idē scribit esse, quod ἐντολή. alibi aliud significat: sed hic sententia postulare uidetur, ut pro mandato accipiamus. Et dixit, O S I M, quasi turpe quiddam.

186:

F A C, non ad Αἰψιδῶσαν &c.] Sensus est: Quintus latatur, quòd filium Lupercum uideat. hoc quidem stulte: nam Lupercalia tenuis admodum, neque satis honorifica res est; ut propterea ualde letari stultum sit. uerum fac & amplam rem esse, & honorificam: nunquid eum decet, cum Resp. perierit, ulla ex re uehementius letari; praesertim cū & ipse hoc tempore, qui summa ex rei familiaris angustia laboret? hoc autem Cicero μεταφορικῶς protulit, his uerbis: Fac eum non ad aridum letitiae fontem, sed ad Pirenen, id est ad uberissimum, uenisse: (Pirenen enim pro uberrimo fonte posuit; siquidem, cum et continue more fontium scateat, & aquas, ut Strabo refert, non diffuentes habeat, sed stantes, uberrimus sit necesse est) ἄμπνευμα σεμνὸν Ἀλφειοῦ περιέκλινει haurire? in tantis suis praesertim angustijs? uerba sunt Pindari in Nemeis non de Pirene, sed de Arethusa fonte; quia in Achaia terra absortus Alpheus fluius, diuq; subterfluens, tandem erumpit apud Syracusas in fontē Arethusam: ut quasi graui pressus onere, tum demum respirare uideatur. ideo uocauit Pindarus Arethusam ἄμπνευμα σεμνὸν Ἀλφειοῦ κρήνην. quo modo & hic legendum uidetur: ut non de Pirene lo-

quatur Cicero, quæ non est Αλφειοῦ ἄμπνευμα ; sed ad Arethusam sermonem cōuertat, & recitet uerba græca in Attici literis usurpata. quod apparet, quia subiungit, Vt tu scribis. alioqui esset μνημονικὸν ἄμᾶρτημα, si Pindari uerba, de Arethusa prolata, Cicero de Pirene dicta acciperet.

186:

CATO] Liber, quem scripsi de Catonis uita. SED ETIAM BASSVM LVCILIVM SV A : subintelligitur, delectant. Sensus est: Catone meo delector, sed fortasse sine causa, quando etiam Bassum Lucilium, malum scriptorem, sua delectant.

186:

DE Celio, tu quæres, ut scribis.] Ciceronis consilium erat, ut omnia quæcunque posset, siue è suppellectile, siue ex argento, in auream pecuniam redigeret, ut scilicet temporibus tam incertis, tamq; periculosis, cū unius libidine cuncta gererentur, rebus suis contractis, & paratior esse ad omnem euētum, & facilius cauere sibi posset. aurum hoc non nisi ab argentarijs poterat cogere. & quoniam in huiusmodi rerum tractatione minus ipse uersatus, in auro timeret, ne sibi ab argentarijs imponeretur: Attico huius generis intelligenti, & ad hanc rem usu peritissimo, conficiendi negotij curam delegauerat. Hac, ut argumentum eorum, quæ sequuntur, præponere non alienum fuit. nunc ad Ciceronis uerba. DE CELIO, argentario. QVÆRES, num aurum nobis dare possit. quanquam non hoc modo uidendū tibi est, nū dare possit; sed illud etiā, num daturus bonum sit, nō adulterinū. hoc enim significat id quod sequitur, NO SCENDA EST

NATURA, NON FACULTAS MODO: subintellige, Celij. unde illud in epistola sequenti: De Celio, uide quæso ne quæ lacuna sit in auro. Quod autem dicit, EGO NIHIL NOVI, ualet hoc, Ego in huiusmodi rebus plane sum rudis: itaque tu quæres. Iterat in eadem epistola quæ sequitur, cum dicit, Ego ista non noui. Hunc locum alij aliter interpretæxerant, ut ita scriberent, Noscenda est natura, non facultas. modo de Hortensio, &c. nos sententiam, ut putamus, meliorē secuti, distinctionis notā loco mouimus.

186:

DE Hortensio & Virginio tu, si quid dubitabis.] Hos quoque argentarios puto fuisse. TV, subaudi quæres: quæres autem hoc, num uiri boni sint, & num in auro, quod daturi sunt, uitium timere possimus. SI QUID DVBITABIS: hoc dicit, quia ipse non admodum dubitabat: nam infert, Etsi, quod magis placeat, ego quantum aspicio, non facile inueneris. CVM MVSTELLA: ages. Forte Mustella & Crispus coheredes erant. itaque agi cum Mustella non poterat, nisi & Crispus, eiusdem hereditatis particeps, adesset. etiam pagina 205. De Crispo, inquit, & Mustella uidebis. & uelim scire, quæ sit pars duorum. Quo in loco hereditatem significari, manifestum est, cum dicat, Quæ sit pars duorum.

186:

AD Aulum scripsi,] Et à Pisone argentario aurum sumere Cicero uolebat. hoc agebatur interprete Aulo. & quoniam res diutius ducebatur; puto quodd argentarius Piso in permutatione facienda lucro usitato

tato contentus esse nollet, sed aliquanto plus peteret: Cicero, qui rem ad exitum uellet perducere, ad Aulum scripsit, ut per eum Pisoni demonstraret, se optime nosse, quantum pro auro, quod ab argentarijs permutatione acciperetur, dari soleret: ut scilicet Piso, cum uideret Ciceronem, qui collybi rationem bene nosset, non facile adductū iri, ut præter consuetudinem penderet; æquiora postularet. Pisonem autem argentarium fuisse, ostēdit etiam locus ille in libro XIII. 205. Pisonem, sicubi de auro. Et ille 206. Si quid poteris, cum Pifone conficies: Aulus enim uidetur in officio futurus. Semp enim ubi quid agendum erat cū Pifone, Auli opera, qui Pifoni familiaris esset, utebantur. QVÆ BENENOSSEM DE A V R O: quantum scilicet pendi soleat ab ijs, qui ab argentarijs permutatione aurum sumunt. non enim hoc dicit, ut ostendat aurum se nosse, cum supra dixerit, Ego nihil noui; & infra, Ego ista nō noui, referens ad aureæ pecuniæ cognitionem: sed ideo dicit, ut collybi rationem sibi notam esse ostendat. DEMONSTRAREM: per Aulū interpretem. TIBI ENIM &c. ratio, cur ad Aulū scripserit. Videbam, inquit, idem quod tu, & hanc rem nimium prorogari; & mea referri, ut conficeretur. ISTVD: hanc rem, quam cum Pifone agimus interprete Aulo. OMNIA CONTRAHENDA: id agendum, ut omnia negotia ad exitū perducantur. CONTRAHENDA, μεταφορικῶς, ne longius abeant. TE QUIDEM &c. propterea quodd dixit, istud nimium diu duci, ideo hæc subscribit, ut ostendat, Attici id negligentia non fieri.

T V B V L V M] De hoc L. Tubulo in oratione
 22 pro M. Scauro his uerbis: Si mehercule Iudices pro L. Tu-
 22 bulo dicerem, quem unum ex omni memoria scelera-
 22 tissimum & audacissimum fuisse accepimus; tamen
 22 non timerem, uenenum hostiti, aut conuiuæ si dicere-
 22 tur coenanti ab illo datum, cui neque hæres, neque ira-
 22 tus fuisset. Quem locum Pedianus exponens, Lucius,
 22 inquit, hic Tubulus pratorius fuit ætate patrum Cice-
 22 ronis. is propter multa flagitia cum de exilio accersitus
 22 esset, ne in carcere necaretur, uenenum bibit. Hæc autè
 de Tubulo & de Scauola Cicero quærebat ab Attico,
 ut ad libros de finibus uteretur, quos tunc in manibus
 habebat. nam libro I I. ubi differentiam ostendere uult
 inter improbum, & callidum improbum; exempla po-
 nēs, de L. Tubulo ita meminit, ut de improbo; de Q. Pō-
 22 peio, ut de callido improbo. An tu, inquit, me de L. Tu-
 22 bulo putas dicere? qui, cum Prator quæstionem inter si-
 22 carios exercuisset, ita aperte cepit pecunias ob rem iudi-
 22 candam, ut anno proximo P. Scauola Tribunus pl. fer-
 22 ret ad plebem, uellent ne de ea re quari, quo plebiscito
 22 decreta est Consuli quæstio Cn. Cepioni. (Sic enim le-
 22 gendum est, non Scipioni) profectus in exilium Tubu-
 22 lus statim, nec respondere ausus: erat enim res aperta. nō
 22 igitur de improbo, sed de callido improbo quærimus,
 22 qualis Q. Pompeius in fœdere Numantino inficiando
 22 fuit. Hæc Cicero: qui cum ignoraret, quo crimine Tu-
 bulus esset accusatus, quæsivit ab Attico his uerbis, S I
 P O T E R I S, T V B V L V S Q V O C R I M I N E,
 subaudi, accusatus fuerit. Atticum rescripsisse ap-

paret, Quod Prator questionem exercens inter sicarios, pecunias cepisset ob rem iudicandam . itaq; Cicero, ut ostendimus, in libro de finibus scripsit. TRIBVNVS PLEBIS: quo in Tribunatu de Tubulo ad plebem tulit. PVTIO, CEPIONE, ET POMPEIO: recte putabat, ex causa, quam subscripsit: nam cum P. Furio, Sex. Atilio consulibus Prator fuerit, inter Tribunatum autem & Praturam quatuor Consulatus, id est quatuor anni intersint: Cepione & Pompeio Consulibus Tribunum fuisse necesse est. ideo dicit in libro II. de finibus, ANNO PROXIMO, cum ab Attico certior factus esset, Cepione & Pompeio Consulibus Tribunum Scauolam fuisse; Cepionem autem & Pompeium post Metellum & Maximum, id est post annum, quo Tubulus Prator fuit, Consules sciret proxime fuisse. DABIS IGITUR TRIBVNATVM: scribes quibus Consulibus Scauola Tribunus pl. fuerit. Atticum rescripsisse constat, Cepione & Pompeio, ut supra ex libro II. de finibus proxime ostendimus. TVBVLVS QVO CRIMINE: subintellige, fuerit accusatus à Scauola Tribuno pl. Hic erratum erat in omnibus libris, quos uidimus, & manuscriptis, & impressis. nam pro Tubulus, uel tabulis, uel Tubulis, uel Tribulis legebatur. coniectura usi sumus, & Tubulus, recte, ut opinor, reposuimus. 187.

L. LIBO, ille, qui de Ser. Galba,] L. Scribonius Libo rogationem tulit in Ser. Sulpitium Galbam, quod Prator Lusitanos contra interpositam fidem occidisset. Hoc Cicero in Bruto, et Val. Maximus lib. I X. sed Flo=

COMMENTARIUS

rus aliter ubi epitomen facit ex libro Liuij XLIX.

QVI DE SER. GALBA, ad populum tulit.

Hic est Galba, quem Cicero in libro de claris oratoribus artificium & vim ad animos eorum, qui audirent, delectandos aut permouendos principem ex latinis habuisse dicit.

187.

CENSORINO, & Manlio,] Hinc apparet, gentem Manliam et patritiam fuisse, et plebeiam: siquidem cum huic Manlio prænomen fuerit Marcus, patritius esse non potest: quoniam gentis Manliæ decreto iam ante cautum fuerat, ne quis patritius M. Manlius uocaretur, ut in prima Philippica Cicero tradit.

Aut igitur Manlius hic plebeius est: aut, Manilius, legendum; ut etiam libro I. Academicarum questionum: quo
 in libro ita scriptum est: L. Censorinum, eum, qui Cōsul
 cum M. Manilio fuit. Vtrocunque modo legatur, cōstat ex Ciceronis uerbis in Philippica, non omnes Manlios patritios fuisse.

187.

IN Bruti Epitoma Fānianorum, scripsi, quod erat
 in extremo:] Locutio, qualis illa ad Trebatium: In
 equo Troiano scis esse in extremo. In Bruti igitur Epitoma erat in extremo, Fannium, qui scripsit historiam, generum esse Lælij. id Cicero ita scripsit, Brutum auctorem secutus, cum etiam de Quinto Hortensio idem accepisset. IN BRVTI EPITOMA: ante has dictiones in omnibus libris uerba erant hæc, Epitome Bruti Fanniana, quas, ut otiosas, & eorum quæ sequebantur glossæma, sustulimus. FANNIANO RVM: rerum à Fannijs gestarum, uel quæ in Fannia gente memoria dignæ acciderunt. nam si homines in-

telligeret, Fannianorum dixisset. Sic etiam illud acci-
 pio, quod est in libro sequenti 207. Epitomen Bruti Ce-
 lianorum uelim mihi mittas. Alioqui, cum dicimus,
 Fanniani, Celiani, Sulpitiani, Iuliani, & similia; intel-
 ligimus homines ex Fannia, Celia, Sulpitia, Iulia fami-
 lia in aliam familiam adoptatos. quod si quis librum, aut
 epitomen scriberet de illustribus in aliqua familia uiris,
 ut puta de ijs qui in Fabia, Corneliaue gente insignes
 ad laudem fuerunt: nunquid ita loqueretur, ut dice-
 ret, Fabianorum librum, aut Cornelianorum epitomen?
 si diceret, non recte. at uero, Fabiorum librum, & Cor-
 neliorum epitomen, recte diceret. unde illa Nepotis in
 Attici uita, de Iunia familia librum scripsisse, itemque de
 Fabijs, & Cornelijs. HVNC FANNIVM:
 C. Fannium Marci filium. HVNC, cuius historiam
 habemus. SCRIPSERAM: in libro de claris
 oratoribus. LAELII: hic est, qui cum Scipione Afri-
 cano inter paria amicorum celebratur: cuius nomine
 librum de amicitia Cicero inscripsit. γεωμετρικὸς:
 argumentis & rationibus apertissimis, quemadmodum
 geometrae solent. BRVTVS, ET FAN-
 NIVS: libri à Bruto & ipso Fannio scripti.

187.

BONO auctore Hortensio] Hic est Q. Hor-
 tensius orator, aetate sua post Ciceronem in eloquentia prin-
 ceptus. Augur Ciceronem in collegium cooptauit, & in-
 augurauit: Consul fuit cum Q. Metello Celeri: obiit
 L. Aemilio Paulo, C. Claudio Marcello Coss. cum Cicero
 ex Cilicia decederet, ut scribit ipse in prooemio libri de
 claris oratoribus, quo in libro multa de eodem Hortensio

sio: itemq; in fine libri III. de Oratore. BONO
AUCTORE, historiae perito, ut ei fides habenda ui-
deretur. Alibi etiam, in hoc genere Ciceronem Hor-
tensij memoria, cum uiueret, usum esse, apparet: ut pa-
gina 215. Videor audisse ex Hortensio, Tuditanum in
decem Mumij legatis fuisse. & 216. pagina, à tergo.
EXPEDIES: Fannius, qui scripsit historiam, ge-
ner Lelij fuerit, nec ne. DOLABELLAE: ex
Africano bello reuertenti.

187.

ERGO & in integro omnia:] Hic principium
puto esse oportere alterius epistola. Ergo, inquit, omnia
mihi in integro sunt apud Caesarem: animus illius erga
me nihil est immutatus, quanquam Calendis Romae nō
affuerim, cum senatus habitus est. Cupiebat autem Cae-
sar quā maxime, ut in senatum uenirent, qui ante ci-
uile bellum optimates numerati fuerant, ut scilicet ali-
qua Resp. uideretur esse, quae re uera nulla erat. quod
cum Cicero non uenisset, quæsiuit ab Attico per literas,
quo animo Caesar id ferret. Atticus rescripsit, In inte-
gro sunt omnia.

187.

MIHI etsi Calendae uitandae fuerūt] Sensus est:
Romam uenire non debui, & quia calendae mihi uitā-
dae fuerunt, ne in senatu adessem; & ut primas opti-
matium carptiones effugerem. Verebatur enim Cicero,
ne, si Caesare ex Africa reuerso statim Romam uenif-
set, & in senatu affuisset, boni eum in sermonibus ui-
tuperarent, quod libertatis olim defensor acerrimus, tūc
in senatum, qui haberetur à tyranno, uenire non recu-
saret. INCESSIONVM autem ἀρχήτυπα.

dixit, id est, origo, & prima causa uituperationum: nā
ante nihil commiserat, quo reprehendi ab optimatibus
posset. Et, INCESSIONVM, proprie: nam
incessere, Festus exponit, iactu uel uerbis petere. trāsfer-
tur & ad alias res: itaq; dixit Plautus, incessere he-
rum dolis: Salustius, incessit ambos inopia: Liuius, in-
cessit patres timor: Idem proprie, incessere hostes id-
culis. Cum autem locus hic Ciceronis ante esset corru-
ptus, & in antiquo libro Caualcantis legeretur, nica sio-
num; in eo quem Vbaldinus habet, meassionum: corri-
gere ausi sumus, & incessionum, scripsimus, una tantū
litera, si quis accurate conferat, immutata. sententia
quidem ita commoda est, ut aptius nihil esse possit.
CALENDAE, Sextilis: nam Casarem ex Africa
reuertentem uenisse Romam VII. Cal. Sextilis, libro
V. in extremo Hircius refert. ut Calendas, quibus pri-
mum senatum habuit, quas Cicero dicit sibi uitandas
fuisse, Sextilis mensis intelligi uerisimile sit. Calendis
autem ut senatus haberetur, uidetur in consuetudine
positum fuisse. quod indicat etiam locus ille 195. Cir-
citer Calendas affuturus uidetur. uellem, tardius. Et
illud 222: Rogat magnopere, ut sim Calendis in sena-
tu. Item 259. Maxime dolebat, me Calendis Sextilibus
in senatu non fuisse. & 239. alibiq; non apud ipsum
modo, sed & apud alios. CONFICIEN-
DAE QVETABVLAE: tertia causa, cur Romā
uenire non debuerit, conficienda, inquit, mihi erant ta-
bulæ: ruri, uidelicet: nam in Vrbe propter occupatio-
nes non potuisset. His de causis, inquit, Romam uenire
non debui: sed debui tamen, ut te uiderem: nihil enim

C O M M E N T A R I V S

tāti est, ut à te absim. Et dixit, V T A' T E A B E S S E M, pro, ut abesse deberem. Hunc locum & mendosum, & perdifficilem correctione, & interpretatio-
 ne, nisi fallor, ita illustravi, ut ijs, qui hac nostra lege-
 rint, obscurus iam esse non possit. unum mihi uideor
 prætermisisse, conficere tabulas quid sit: quod Pedianus
 22 declarat his uerbis: Moris fuit, unumquenque domesti-
 22 cam rationem sibi totius uitæ suæ per dies singulos scri-
 22 bere; in quo appareret, quid quisque de redditibus suis,
 22 quid de arte, fœnore, lucróue seposuisset quoque die,
 22 & quid itē sumptus, damni'ue fecisset. Hæc Pedianus.
 eadem ferè Cicero ipse in Verrem libro III. & Suetonius in Iulio, qui eum scribit seruitia politiora compa-
 rasse immenso pretio, & cuius etiam ipsum puderet
 sic, ut rationibus uetaret inferri.

Ex epistola V. pagina 187.

NE QV AE lacuna sit in auro] Ne uitium sit
 in auro, quod à Celio argentario pecunia permutanda
 meo nomine accepturus es. Lacuna dicitur esse in au-
 ro, cum in nūmo, qui aureus uidetur, aliquid est, quod
 aurum non sit: quasi enim lacuna est in eo locò, ubi
 aurum non est: tralatione sumpta à fundis, quos lacu-
 næ deteriores faciūt. IN COLLYBO: in ipsa
 permutatione: nam agentarijs datur aliquid, cum pe-
 cunia permutatur. COLLYBVM autem Pollux
 exponit, pecuniæ permutationem. HVC AV-
 RVM SI ACCEDIT: si præter detrimentum,
 quod in collybo patimur, etiam non bonum aurum ha-
 bebimus ab argétario. HABES HEGESIAE

GENVS, QVOD VARRO LAVDAT: Hegesiae duo fuerunt, Cyrenaicus, & Magnesijs; hic orator, ille philosophus. de philosopho, in primo libro Tusculanarum quaestionum, & Laertius in Aristippo; de oratore, Strabo libro XIII. ipse in eo libro, quæ inscripsit Orator. quo in libro, manasse ab hoc vitium illud, scribit, in quod incidunt ij, qui numeros in oratione frequentius infringunt, atque concidunt. cuius generis sunt Varronis scripta, utpote qui Hegesiam sequeretur. quod Cicero de numeris Hegesiae tradit, idem ferè Dionysius Alicarnassensis in arte. HABES HEGESIAE GENVS: Hegesiae librum Cicero ad Atticum miserat. Vides, inquit, Hegesiae scripta cuius generis sint. QVOD VARRO LAVDAT: sine causa, scilicet: nam videtur hoc significare, Nunc Hegesiae librum legens, intelligis, quàm recte eum Varro laudet.

187.

VERVM hoc fuit; sine me?] Subaudi, te legere Tyrannionis librū. & dixit VERVM, pro æquum, quo modo & in epistola prima libri II. LVE S: correxeris. nam luere hoc in loco id ferè ualet, ut illud libro V. de finibus, Lucretia stuprum per vim oblatum uoluntaria morte luit. TVA ADMIRATIO: scripserat enim Atticus, se Tyrannionis librum cum admiratione legisse.

187:

AMO enim πάντα φιλόδημον:] Ratio, cur Attici admiratione delectatus sit. amo enim, inquit, quicumque popularium suorum studiosus est. popularis autem erat Attici Tyrannio, non quod uterque Athenien-

sis esset, (nam neque Atticus, ut Cornelius Nepos in ipsius uita scribit, ciuem se Atheniensem fieri passus est, cum Athenienses uellent; & Tyrannio erat Amisenus, ut Suidas tradit) sed quod uterque Athenis uixerat. Eadem ratione in epistola primi libri X. Solonem Attici popularem appellat: & infert, eundem Solonem se putare popularem suum fore: non quod in Atheniensem ciuitatem Cicero ascribi uellet, sed quia ciuili bello inter Casarem & Pompeium exorto, ne alterutrius partis esset, migrare Athenas, ibiq; habitare cogitaret. Alibi popularis ualet eiusdem ciuitatis, ut libro I. I. Academicarum questionum, Thales hoc Anaximandro populari & sodali suo non persuasit. uterque enim Milesius, auctore Laertio. T E N V E M Δεωγία: Tyrannionis considerationem in re tenui; quam tu, eius librum legens, admiratus es.

187:

REFER TVR ad τέλ@?] Quid affert ad summam rerum acuta ista, ut scribis, et grauis Δεωγία? quasi dicat: ut acuta, & grauis sit, quemadmodum tu scribis, Tyrannionis ista Δεωγία, tamen in re uersatur minime necessaria. quāquam enim Cicero librum illum nō legisset, ὑπόθεσιν tamen & argumentum nō ignorabat. ET PRO ISTO ASSOLE: rectius AT, quā ET, meo iudicio: respōdet ad alteram partē epistolae ab Attico acceptae. ASSOLE: scripserat Atticus, se, cum domum Ciceronis, quae erat in Palatio, uenisset, in sole per pratulum, quod domui adiacebat, satis superq; inambulasse. Respondet Cicero per iocum. Domi meae dum fuisti, prae-ter siccu-

solem nihil habuisti : at ego à te nitidum, unctumq; solem repetam : id est, cum ad te domum ueniam, non sole tantum contentus ero, non mihi idem, quod tibi, satis erit, in sole inambulare ; sed coenam etiam cum sole exigam . Solem assum uocat, quem coena non sequatur, quasi sine succo, ut obsonia sunt assa : nitidum autem, & unctum, qui cum coena sit. MISSVS AD TE : cum tui nominis inscriptione : quemadmodum & Cicero Oratorem ad M. Brutum misit.

Ex epistola V I. pagina 187.

TANTVM ne est ab re tua otij tibi,] Hoc totum è Terentij Heautontimorumenos sumpsit . nam in prima scena primi actus sic loquitur Menedemus : Chreme, tantum ne est ab re tua otij tibi, aliena ut cures, eaq; , nihil quæ ad te attinent? ORATOREM : librum, quem de perfecto oratore ad M. Brutum Cicero misit: cuius inscriptio est, Orator: itaq; etiã in epistola ad Leptã, Oratorem, inquit, meum tantopere à te probari, uehementer gaudeo. MACTE : uox, qua recte facientes laudamus simul, et hortamur: ut exempla declarant. ueteres ea, & absolute, & cum nominibus usi sunt . unde illud in extrema epistola libri X V. Seruulos dicere dicebat, agripetas eiectos à Buthrotijs. macte. Tusculanarum autem questionum lib. I. Macte uirtute : ego enim ipse cum eodem ipso non inuitus errauerim . & Virgilius , Macte puer uirtute noua, sic itur ad astra . Plautus autem in Milite, Macte, dixit, pro ualde. GRATVM: quod Oratore meum legas.

187:

NON modo in libris tuis, sed etiam in aliorum]
 Nam Orator describebatur à pluribus, eiusq; exempla
 erant non modo apud Atticum, sed etiam apud alios.
 ARISTOPHANEM REPOSVERIS
 PRO EUPOLI: perspicuū est, in Oratore subin-
 » telligi: in quo hæc de Pericle: Si tenui genere uteretur,
 » nunquam ab Aristophane poeta fulgurare, tonare, per-
 » miscere Græciam dictus esset. Aristophanis autem græ-
 » ca uerba Plin. in epistola quadā recitat, ἡτραπτ', ἐβρόν-
 » τα, ξυεκόκα πλὴν ἑλλάδα. quod Cicero cum Eupoli pri-
 » mum tribuisset, postea correxit, Aristophane reposito.

187:

QVÆS O illud tuum] Atticus Cæsare de re
 Buthrotia cum rogaret, Quaso, sæpius iterabat. quod
 uerbum Cæsar quodam modo irridens, Attico se factu-
 rum omnia promisit; Buthrotiosq; , quorum agrum, ut
 diuideretur, proscripserat, decreto postea liberauit. hac
 de re in sequentibus libris, sed planissime in decimo se-
 xto, in extremo.

187:

» TANDIV] Febri laborare. supra, De Atticæ
 » febricula scilicet ualde dolui, 186. & infra 189. 190:

Ex epistola VII. pagina 187:

QVÆS desideras] Vt ad te scribam. CO-
 DICILLIS: codicillos & literas multi, ut uideo,
 indifferenter accipiunt. ego aliter sentio. nam codicil-
 li tabellæ ceratæ erant, in quibus aliquid sty'o aut bre-
 uiter, aut festinanter scriptum fuerat. itaq; ijs commo-
 dissime ueteres utebantur, cum scribere in codicillis pos-

sent uel in cœna, uel in curia, uel in uia, uel ubicunque libuisset : charta autem non item , in qua scribere sine atramento & calamo non poterant . neque unquam in codicillis quidquam esse scriptum reperietur , nisi cū aut breuiter, aut raptim scribendum esset. Quare literæ erāt, quæ in charta scriptæ fuerant : codicilli, tabulæ ceratæ, in quibus aliquid uel breuitatis, uel festinationis causa exarabatur. EROTII : hic Ciceronis res domesticas administrabat. 204 :

187 :

IN ijs] Non in codicillis, sed in ijs, quæ non rogatus à te, scripsi : refertur enim ad proximum illud, Sed etiam plura , quàm quæris. COGITATIONIS : nam te monente cogitare cœpi, quam uitam Cicero meus, quoniam quidem adolescens iam esset, ordiri deberet. QUID DIFFERO ? quid ego hanc moram interpono, ut ex eo scisciteris ? ipse tibi nūc narabo . Deinde narrare incipit . Exposui, te de mandato meo ei detulisse, ecquid uellet, ecquid requireret. uelle (subaudi, quodd tibi hæc respondiisset) Hispaniam, requirere liberalitatem : id est , uelle Cæsarem in Hispaniam sequi contra Pompeij filios : requirere , ut ego ei pecuniam liberalius suppeditarem.

188.

FLAMEN Lentulus] Hic est L. Lentulus Nig- ger, flamen Martialis, quem cum uniuerso Pontificum collegio Ciceronis domum à P. Clodio consecratam, religione liberasse, legimus in oratione de Aruspicum responsis 246. De eodē & de filio Pedianus ubi, Pro M. Scauro interpretatur, in extremo : item Cicero in epistola pe

ultima I I. libri. sensus est: De liberalitate dixi me daturum, quantum filio suo Publius, quantum suo Lentulus dare solitus esset.

88.

QVOD tibi,] Quod tibi attuli, cum ad me reulisses filium in Hispaniam ire uelle. HAEC ARMA RELIQUISSEMVS? hæc, Pompeiana. CONTRARIA: subintellige, sequi. & contraria, id est Caesaris. FRATRE: Quinto Cicero ne filio, qui familiarior & gratiosior esset apud Caesarem, utpote qui LuperCUS in gratiam illius fuisset. nam Marcus filius nullo adhuc beneficio Caesaris gratiam quaesierat, ac ne satis quidem illi notus per ætatem esse potuerat. Quintum autem filium cum Caesare in Hispania fuisse, infra ostenditur 199: ubi eum Cicero ipsum cognatum appellat.

188.

VELIM magis &c.] Volo, ut potius pecuniâ à me, quantum uult sumat, quàm in Hispaniam eat. & dicit, SVA LIBERTATE, quia si Marcus Cicero in Hispaniam iuisset, cum id patri sciret non placere, nimirum liberius agere uisus esset.

188.

PERMISI] Ut in Hispaniam iret, si omnino ita constituisset. MAGNA RES: permittere filio, ut in Hispaniam eat contra Pompeij liberos. SIMPLEX EST MANERE: ILLVD ANCEPS: manere tutum est, & sine periculo. ire in Hispaniam, anceps: possumus enim aliquam in difficultatem incurrere: nam primum dedecus uidetur

esse, filium pati pro tyranno pugnare. deinde hoc cogitandum est; si casus tulerit, ut Pompeiani uincant, quid nobis futurum sit, qui filio permiserimus, ut contra eos pro Cæsare dimicaret.

188.

DE Balbo & c.] Sic accipio. Dolabella, cum Tulliolam dimisisset, Ciceroni dotem debebat. eam tamen non numerabat, fretus gratia Cæsaris, cuius partes in civili contentione secutus erat. Cogitabat igitur Cicero hac de re loqui cum Balbo, Cæsaris amicissimo. nam

» & infra, De dote, inquit, tanto magis perpurga. Bal-

» bi regia conditio est delegandi. EGO TAMEN TRIDUUM: hic manebo. Et dictio TAMEN uenuste posita pro certe: qua desiderium rusticandi declaratur. ut hoc dicat: cum primum Balbus redierit, Romam me conferam: sin ille tardius, ego, quod optavi, tamen assequar, ut hic triduum etiam manere possim. Non licet autem quarundam dictionum occultam uim γεωμετρικῶς ostendere: sed ingenio paulo acutius qui sunt, facile, quod significabimus, intelliget: cæteris satisfacere neque semper possumus, etiam si uelimus; neque, si possimus, semper uelle debemus.

188.

DOLABELLA etiā mecum] Mansit. Tantum, inquit, abest, ut se à me abalienatum ostenderit, ut etiam hic mecum manserit. Verebatur autem Cicero, ne Dolabella, qui Tulliolā repudiasset, sibi quoque esset infensor. unde illud in epistola ad Volumnium:

» Dolabellam, quem ego perspicio & iudico cupidissimū

» esse, atque amantissimum mei, cohortare, & confirma,

COMMENTARIUS

Et redde plane meum. Non dum autem, cum hanc epistolam, Et cum illa ad Voluminium Cicero scripsit, Tulliola perierat.

Ex epistola VIII. pagina 188.

MULTIS res placet.] Apparet, inter hanc epistolam Et superiorem multas desiderari: nam superior ante coeptum Hispaniense bellum, hæc autem post confectum scripta est, cum Cæsar uictor ex eo bello reuertens, ad Urbem iam appropinquaret. Ac ne hoc quidem obscurum est, quasdam ex sequentibus huic esse præponendas, ut earum argumenta cõsiderantibus patebit.

RES PLACET, non ut in Hispaniam ad bellum, quod, ut dixi, confectum iam erat; sed ut Athenas literarum causa proficiscatur. hoc enim Cicero significat, misitq; paulo post filium Athenas cum L. Mōtano.

COMES EST IDONEVS: Montanus, subintellige: quem cum filio Athenas mittere constituerat: de quo his uerbis 203: L. Tullium Montanum
 „ nosti, qui cum Cicerone profectus est. et 231: 232. 261.

188.

ANTE uideamus:] Ante quàm Ciceronem Athenas mittamus, uidendum est quo modo prima pensio Cæsari soluatur: dies enim, quo primæ pensionis solutionem promisimus, adest. ET ILLE CVR= RIT: id est Et Cæsar cum celeritate reuertit: (reuertebat autem ex Hispaniensi bello) itaq; de solutione cogitandum. Hanc autem pecuniam iam ante ciuile bellum Cicero debuerat: quod ipse declarat: in extrema tertia epistola libri VII. neque Cæsar il= lius

lius nominis exactioni maioribus curis impeditus operam dare potuerat . sed deuicto Pompeio , cum Romam reuertisset , Ciceroni concessit, ut aliquot pensionibus solueret, quo commodius scilicet posset soluere. Cum igitur filio Athenas eunti pecuniam Cicero dare uellet, prius, inquit, de prima pensione soluenda cogitemus.

188.

QVID referat Celer egisse Cæsarem cū candidatis,] Celer hic, non est Q. Metellus Celer, qui cum L. Afranio Consul fuit : nam is Marcellino, Philippo Consulibus perierat : sed alius , cuius nomen minus illustre fuit. C A E S A R E M , ex Hispania , Pompeianis tertio bello uictis, reuertentē. C A N D I D A T I S , qui obuiam ierant, ut ab eo magistratus peterent.

188.

V T R V M ipse in fœnicularium , an in cāpum Martium cogitet.] Vtrum Celer uelit & ipse magistratum petere . nam magistratus in campo Martio petebantur . Et quoniam populus, qui honores dare solitus esset, potestatem eiusmodi nullam habebat , Cæsare ex ipsius libidine cuncta administrante : ideo cum irrisione & contemptu fœnicularium campum appellat, quoddam Martius ille cāpus, in quo populus potestatem habuerat , nullus iam esse uideatur. N V N Q V I D N E C E S S E S I T : ut scilicet ea, quæ Cæsar ager, uidear probare, cum intersim; nam omnino, inquit, uenturus sum , ut Piliæ roganti satisfaciam : sed nunquid maturandum sit comitiorum causa, scribas ad me uelim.

R R

Ex epistola I X. pag. 188.

HIC] In Antiati. N I E S S E T E A C A V
 S A, Q V A M T I B I S V P E R I O R I B V S
 L I T E R I S S C R I P S I : quæ hac est causa , cur
 Cicero minus libèter rusticaretur ? nimirum hac, quòd
 sine Attico esse non poterat . nam hoc est in ijs literis,
 quas ipse dicit proxime se misisse : quæ tamen ordine
 confuso infra leguntur, hoc initio, Te tuis negotijs &c.
 cum enim in illis literis de Philippi aduentu, in his autè
 de interpellatione scribat : dubium non est, quin illas
 Cicero superiores appellet, cum uerisimile sit, prius eas
 fuisse scriptas, quibus aduentus significatur, quàm has,
 quibus interpellatio.

188.

A M V N T A E filius] Philippus : cuius inter-
 pellationem superioribus in literis scribit se timere . su-
 periores appello, quæ infra sunt, hoc principio , Te tuis
 negotijs . quas ij, qui descripserunt, per negligentiam,
 aut certe per imperitiam alieno loco posuerunt de suo
 deiectas . Sed quæritur, cum in ijs literis aperte Philip-
 pū nominet, cur hic circuitione uti uoluerit, ut potius,
 Amyntæ filius, diceret, quàm Philippus . Respondeo,
 Ciceronem, cum de Philippi loquacitate uellet scribere,
 uerentem, ne id emanaret, si forte in alienas manus eæ
 literæ deuenissent, duobus modis rem obscurasse : primū,
 cum, Amyntæ filius, dixit, Philippum designans : (nam
 Amyntæ filius fuerat Philippus Alexandri Magni pater)
 deinde, cum loquacitatem græcis uerbis ostendit :
 ὁ ἀπεραντολογίαν εἰὺς, id est, infinitam loquacitatem

dans,uel,qui solet esse loquacissimus. offendere autem Cicero L. Martium Philippum sine malo non potuisset, quòd Philippus apud Cæsarem affinitatis coniunctione multum poterat: Acciam enim, Cæsaris sororis filiam, Octauij, qui Augustus postea cognominatus est, matrè, in matrimonium duxerat. Appianus libro III. Plutarchus in Cicerone, Suetonius.

188.

C A E T E R A] Præter solitudinē: de cuius iucunditate iam dixit. Quod sequitur, corrigo sic, et interpūgo, coniecturam secutus: Noli putare amabilia fieri posse, uilla, litore, prospectu maris. H I S R E B V S O M N I B V S: quas hic habemus. cum enim ea persequi longum esset, quibus in Antiati delectaretur; tribus uerbis, H I S R E B V S O M N I B V S, complexus est. N E C E R A T Q V O D S C R I B E R E M: præter hæc, quæ digna longioribus literis non sunt.

Ex epistola X. pagina 128:

D E A t h a m a n t e.] Attici seruo, qui perierat.

188:

A L E X I M uero curemus,] Aegrotantem. Et hic Attici seruus erat, à manu, ut legitur pagina 100. et 263: S I Q U I D H A B E T C O L L I S ἐπιδήμιον, A D M E C U M T E S T A M E N T O T R A N S F E R A M V S: collis Quirinalis, in quo tua domus est, si quid habet ἐπιδήμιον, id est, si cælo utitur inclementiore, ut in eo morbi crassentur epidemici: (hoc enim timendum erat, cum eodem tem

pore & Athamas periisset, & Alexis egrotaret) transferamus Alexim domum meam in Palatium. CVM TESTAMENTO: hic sine dubio mendum est, & fortasse legendum, CVM THALLVMENTO, Alexis egrotantis custode, aut, ipso quoque egrotante. THALLVMENTVS autem Attici seruus

- » & ipse erat: quod indicat illud pagina 74: Meos cum
 » Thallumeto nostro peruolutas libros.

Ex epistola XI. pagina 188:

QVAE ad nos magis pertinent,] Nam illa, quae humanitus accidunt, quoniam uitari nulla ratione possunt, non uidentur esse curanda. Quid autem agamus de senatu, id est, quod consilium capiamus de dicenda in senatu sententia, (nam Romam iturus erat, ut extrema epistolae pars ostendit) hoc uero curandum est. nam si ad Caesaris uoluntatem loquemur, boni uituperabunt: si ex utilitate Reipublicae, Caesar offendetur. NEC TAMEN MULTO: ut enim diligenter consideremus, quid agamus de senatu: nihil tamen proficimus: siquidem omnino resp. iacebit. quod cum ita sit, hoc ipsum de dicenda in senatu sententia non multo magis ad nos pertinet, quam communis omnium interitus, quem certum & immutabilem scimus esse, ut de eo cogitare non debeamus. nam illud, QVAE AD NOS MAGIS PERTINENT, ualet hoc, quae magis curanda nobis sunt, aut de quibus magis cogitare debemus. 188:

POSTHVMIAM Sulpitij] subintellige, uxorem: nam ueteres sic loquebantur, ut dicerent, Te=

rentia Ciceronis, Posthumia Sulpitiij, Mutia Pompeij, et huiusmodi, uxor subaudientes. Posthumiam autem Seruij Sulpitiij, iuriscōsultorum peritissimi, coniugē fuisse, patet ex libro I I I I. epistolarum, ad Sulpitium.

DOMVM AD SE VENISSE: hoc tempore cum Terentiam iam dimisisset, de ducenda uxore Cicerone cogitabat. huius rei causa Posthumia uenerat, ut cum Cesonio loqueretur. Eodem spectant ea, quæ sequuntur. duxit autem postea Publiliam quandam: quā et ipsam deinde, quod Tulliolæ morte letari uideretur, dimisit. auctor Plutarchus in Cicerone.

189.

COMMOTIUNCVLIS συμπάσχω.] Commotiunculis idem significauit, quod epistola penultima libri X. cum dixit, à nouis tentationibus ualitudinem confirmatam. nam tentationes & commotiunculæ non morbi sunt, sed morborum initia. Commotiunculis autem Atticæ: quæ non plane in morbum, sed in febriculam inciderat. supra 185: συμπάσχω: æque afficior, atque illa. unde illud 62. Valde gratum, si Eurychides cognoscet suā illam in meo dolore συμπάσχειν mihi non obscuram fuisse.

Ex epistola XII. pagina 188:

DE dote,] Quam nobis Dolabellā reddere oportet, cum Tulliolam filiā nostram dimiserit. TANTO MAGIS PERPURGA: quo difficilius est, tanto magis perpurga. nam sequitur, Turpe est rem impeditam iacere. PERPURGA, ex plica, confice. Hac de re 235: 237. 238: 246: 263:

BALBI &c. perpurga, inquit, de dote: facile potes,
quoniam Balbus, amicissimus tuus, omnia uidetur pos-
se; ut quasi rex sit, qui potestatem habeat delegandi.
Nam cum Balbus, cui Cæsar ciuitatis & Reip. curam
crediderat, non omnia ipse administraret, sed illius di-
gnitatis atque oneris partem transferret in quos uellet:
(hoc enim significat delegare) nimirum hæc regia con-
ditio uidebatur.

IN SVLA Arpinas.] Insulã hanc in Arpinati
Fibrenus amnis efficit. de qua libro II. de legibus, his
» uerbis: Sed uentum in insulam est. hac uero nihil est
» amoenius. etenim hoc quasi rostro finditur Fibrenus,
» & diuisus æqualiter in duas partes latera hæc alluit,
» rapideq; dilapsus cito in unum confluit, & tantum cõ-
» plectitur quod satis sit modicæ palestræ loci. quo effecto,
» præcipitat in Lirem; et, quasi in familiam patritiam ue-
» nerit, amittit nomen obscurius. HABERE PO-
TEST GERMANAM ἀποθεώσις. : potest ui-
deri locus ad consecrandam Tulliolam aptissimus: sed
quia ἐκρύβηται est, id est infrequens, (Cicero autem ce-
lebri loco extruere fanum defunctæ filię uolebat) hos-
tos malo: in quibus non ea solitudo, quæ in insula. Hor-
ti autem erant circa Romam plurimi, sed transtyberiz-
ni propter fluminis uicinitatem celebriores: itaque hos
» maxime uoluisset Cicero: unde illud 191: Cogito inter-
» dum trans Tyberim hortos aliquos parare: nihil uideo,
» quod tam celebre esse possit. & 194. GERMANA-
NAM, ueram: ut alibi.

188:

DE Epicuro, ut uoles.] Pro Epicuro loquētes inducam quos uoles, in libris scilicet de finibus, quos, ut supra diximus, hoc tempore scribebat. induxit autem L. Torquatum, qui Epicuri sectam sequebatur, Attici amicissimum. E T S I μεταγμόζομαι &c. Græci uerbi uim latino uerbo non licet exprimere: sed sententiam tamen ostēdemus. De Epicuro, inquit, ut uoles: etsi posthac non eos, qui uiuunt, (nam hoc inuidiosum est, cum omnibus satisfacere non possim, qui meos in libros induci uellent) sed antiquos, id est eos, qui perierunt, inducam loquentes: quod inuidiosum non erit. fecerat autem hoc in libris de Oratore, in Catone, & Lælio. μεταγμόζομαι, commuto, ad alias personas transfero.

RE QVIRANT: cupiant loquendi partes in meis libris.

189.

COMMovET me Attica.] Quia non cōualescit: sed Cratero tamen medico assentior, qui uetat nos de ea quidquam grauius timere. unde illud 189: De Attica doleo. credo tamen Cratero. Piliam angere uetabat.

189.

BRVTI literæ] Quibus Ciceronem in morte filie consolatus est. infra de iisdem Bruti literis. Prudenter, inquit, scriptæ, sed nihil quod me adiunarent. Hic est M. Brutus, qui postea Cæsarem facta coniuratione interfecit. ATTVLERVNT: dolorem augentes commemoratione miseriarum mearum. unde illud 124. Augemus dolorem retrahendo. NON REPVGNANTE: paulo post tamen repugnare coepit: ut ipse declarat his uerbis: Repugno quoad

possum, sed adhuc pares non sumus. Initio enim uictus magnitudine doloris, succubuit: deinde cum iam & dies & ratio ipsa adiuuaret, tentare coepit, num resistere mœrori, & contra fletum pugnare posset. Hæc, quæ ad interpretationem minus pertinent, superuacanea fortasse uidebuntur: sed aliena non sunt: nam eò spe etant, ne quis miretur, cur eadem de re non eodem modo Cicero scripserit.

189.

SE molestum omnino non futurum.] Ut Romam irem ad cœnam Auguralem, quam ipse parat in Augurum collegium cooptatus. Qui enim Augures fiebāt, collegis cœnam dabāt, ut libro X. cap. XX. Plinius indicat his uerbis: Pauonem cibi gratia primus occidit
 » Hortensius, adiyciali cœna sacerdotij. Ciceronem autem Augurem fuisse, ex ipsius libris notissimum est.

189.

VT excuser morbi causa in dies singulos.] Hoc dicit, quia omnes Augures honoris causa ad illam cœnam ire cogebantur, præter eos, qui morbo se iurarent impediri. IN DIES SINGULOS: apparet, non uos Augures eas cœnas non uno die, sed pluribus dare
 » solitos esse: nam & infra, Apud Apuleium, quoniam
 » in perpetuum non placet, in dies ut excuser, uidebis. IN DIES igitur singulos, quibus Apuleius collegis cœnam dabit. LAENAS HOC RECEPTA T: notum est, Lanates ex gente Popilia fuisse. LAENAS, unus ex Augurum collegio. RECEPTA T, se curaturum ut apud Apuleium excusarer. Idem in epistola, quæ proxime sequitur.

PRENDE: ut cum Lænate me apud Apuleium excusent. necesse enim erat, ut Augur, qui noui Auguris ad cœnam ire nollet, tres è collegio reperiret, quorum iureiurando apud eum Augurem, qui cœnam dabat, excusaretur. itaque in epistola, quæ sequitur, Septimium, inquit, uide, & Lænatem, & Statilium: tribus enim opus est. IURATVRVM: me non ualere, & propter morbum ad Apuleij cœnas ire non posse.

QVEM ROGARIS: locus neque à sensu obscurus, neque à locutione corruptus: sed quiddam est, cur magis placeat, QVEMQVEM ROGARIS: præsertim cū et in epistola sequenti eadē de re eandem figuram usurpans ita scripserit, Quemcunque appellaris, nemo negabit. PERPETVVM MORBVM IURABO: ut excuser nō in dies singulos, sed in perpetuum, id est in omnes dies, quibus cœnæ dabuntur. Infra, Quoniam in perpetuum non placet, in dies ut excuser, uidebis. MALO ID LEGE VIDERI FACERE, QVAM DOLORE: ut homines, inquit, nō propter dolorē amissæ filie, sed propter inualetudinē cōuiuijs me carere suspicentur, perpetuū morbū iurabo. Nā si absque iureiurando, amicorum gratia impetrasset Cicero, ut Auguralibus cœnis abstinere posset: incertum fuisset, utrum id morbi causa faceret, an doloris. morbum autem celare uolebat: itaque de morbo iurando cogitabat.

189.

APELLES:] De pecunia, quam nobis debet.
191. 191: DOLORIS MEI: propter Tulliam defunctam.

Ex epistola XIII. pagina. 189.

QVEMCVNQVE appellaris,] Supra dixit Prende. NEMO NEGABIT : omnes irabunt me non ualere. TOTVM : se esse sine alijs effecturum, ut apud Apuleium morbi causa excusarer. TOTVM, negotium.

189.

I V N I O] Iunius Atticum appellauerat, quasi Ciceronis procuratorem, Ciceronem sibi debere dicens, quodd pro Cornificio sponddisset. Cicero sponsionis tempus non recordatur, & ait Cornificium ipsum soluere posse. PRO PATRE, AN NE PRO FILIO : nam utrique Cicero coniunctus amicitia fuerat. unde illud in epistola ad Cornificiũ, libro XII. Quodd societatem Reip. conseruandæ tibi mecum, à patre acceptam, renouas ; gratum est. Nũc autem, cum nominat Cornificium; non patrem intelligit, sed filium: nam pater iã ante perierat. PROCVRATOR RES CORNIFICII: nam Cornificius aberat, Syriæ prepositus à Casare. cognoscitur ex Ciceronis epistolis ad ipsum, & ex historicis antiquis. APVLEIVM : alius hic est ab eo, de quo supra. PRAEDIATOREM : qui prædiorum & prædum iura nouit. VIDEBIS : rogabis: procuratores, ut ipsi soluant : Apuleium, ut aliquam nobis ostendat solutionis effugiendæ uiam.

189.

H O C mœrore] Quem ex interitu filie capiebat. LIBRVM : de consolatione ad se ipsum. cu-

ius libri meminit Tertullianus. IMPEDIOR:
ne lacrymis & mœrori me tradam. AD O=
MNI A'QVE NITOR: omnia tento: sed uerbū
nitor, ἐνεργεικώτερον est: nitimur enim cum labore, &
difficultate. QVANQVAM IPSVM DO
LEO: cupio, inquit, tecum esse: quod ipsum tamen
doleo: non enim eū me, quem soles, uidebis. ILLA,
QVAE AMABAS: hilaritas, & suauitas illa
nostra. 189:

QVOD me adiuuarent.] Quod mœrorem
meum, ex obitu filiae susceptum, leuarent. 189.

ADESSET: nam erat in Gallia Cisalpina, missus a
Cæsare, ut eam prouinciam administraret. hoc in epi
stola ad Torquatū, Oratore 200. & in historicis.

189:

PANSA quando.] Roma proficiscatur, in Gal
liam iturus, ut Bruto succedat: cum enim scierimus,
Pansa quando proficiscatur; ex ratione dierum scire
itē poterimus, quando Brutus hic futurus sit. hoc aper
tius infra his uerbis: Pansa si hodie, ut putabas, profe
ctus est, posthac iam incipito scribere ad me, de Brutū
aduentu quid expectes, id est quos ad dies. id, si scies
ubi iam sit, coniectura assequere. Et 195. De Bruto,
inquit, si quid habebis: scire enim iam puto, ubi Pan
sam expectet: si, ut consuetudo est, in prima prouincia,
circiter Calendas affuturus uidetur.

189:

DE Attica &c.] Atticam, Attici & Piliae filiā,
Craterus medicus ægrotantem curabat. hoc & supra,

Ex epistola XIII. pagina 189:

PRO omnibus] Nam supra dixit, Prende Septimium, & Statilium. nunc, tu, inquit, hoc oneris pro omnibus suscipe, ut me apud Apuleium excuses. IN PERPETVVM NON PLACET: non placet tibi, ut in uniuersum tempus, quo cœnæ dabuntur, apud Apuleium semel excusemur, sed ut in dies singulos. FLETVS: ex interitu Tulliolæ.

190.

RESCRIBAM.] Ad eas literas, quas ex Gallia consolatorias ad me misit.

Ex epistola XV. pagina 190.

NUNC tamen ipsum] Hanc figuram & supra usurpauit libro VII. 101: Nunc, inquit, ipsum nō dubitabo rem tantam abijcere. & libro VIII. 123: Quid, nunc ipsum unde se recipienti, quid agenti, quid acturo? & infra 200: Nunc ipsum ea lego &c.

TVAE DOMVI: Romæ scilicet. NEC MEAE POTERAM: cum eum locum aspicere non possim, ubi Tulliola perijt. IDEM: tuorum negotiorum cura. 190.

PHILIPPVS] Vide quæ diximus ad illud, quod supra est 188. Amyntæ filius.

Ex epistola XVI. pagina 190.

LATERENSI, Lenate &c.] Ciceronis in Auguratu collegis. REDDENDAS CV=

» RES: à te conscriptas, ut supra 172. Tu uelim, si qui

erunt, ad quos aliquid scribendum à me existimes, ipse conficias. & 172 : 175. itemq; alijs in locis.

190.

REVS] Is, pro quo sponōdi. hoc enim reus quādoque significat. LIBERALIS TAMEN etc.

quanquam, inquit, timendum non est, ut pro hac sponfione soluamus, siquidem et Cornificius ipse, pro quo dicor sponpondisse, locuples est, & Apuleius prædiator homo minime fraudolentus, qui nobis & facile, & sine dolo sponfionum iura ostendet; in quibus est, ut, cū reus locuples sit, sponsores ne appellentur: tamen ex eorum tabulis, qui mecum pro Cornificio dicuntur sponpondisse, uelim cognoscas an sponponderim. POTEST

TAMEN VIDERI: cognosci, ex consponsorū tabulis. SCIRE CERTVM VELIM: nū sponponderim. APPELLES PROCURATORES: uide, quid procuratores Cornificij dicant.

190 : 191: QUID AD ME? doloris & desperationis significatio, maxime propter interitum filiae; qua amissa, nihil præterea sibi curandum esse dicit.

VERVM TAMEN: subaudi, appelles procuratores. Locutio Ciceroni familiaris 205. 229. & in epistola ad Tironem 266. eodemq; modo, attamen, usurpauit, 185.

190:

PANS AE profectionem] In prouinciam: nā Bruto, ut diximus, Galliam Cisalpinam administranti successor erat constitutus. 190 : 191:

190:

CVRA] Supra dixit de Atticæ ualetudine. CVRA, igitur agrotantem.

Ex epistola X V I I . pagina 190:

D V M recordationes fugio] Dum id ago, ut in-
teritum filiae meae ne recorder. REFUGIO A
TE ADMONENDO: non admoneo, inquit,
te de fano illo, quod erigere defunctae filiae uolo, propte-
rea q̄ sine filiae recordatione id facere nō possum: recor-
datio autem illa, quasi morsu quodam, dolorem efficit:
non scribo igitur, ut de fano illo mecum cogites, ne in
filiae recordationem incidam.

190:

IGNOSCAS] Quòd de fano cogitem.
EIVS MODI EST: id, quod cogito. Quasi di-
cat, siue reprehēdi debet, siue laudari, eiusmodi est;
uidelicet ut omnino fanum extruatur. Tale illud, opi-
nor, apud Terentium: Huiusmodi sum. FIERI ID
O P O R T E R E: fanum esse faciendum ijs, quos
amore coniunctos amissimus. NEQVE DE GE-
N E R E: cuius generis fanum faciam. CLV A-
T I I: placet mihi fanum ea forma, qua Cluatijs de-
scripsit. Videtur autē Cluatijs hic architectus fuisse,
aut certe huius generis intelligens. quod etiam infra ap-
parer, 198. D E R E: fanum faciā, nec ne. D E
L O C O N O N N V N Q V A M: nō dubito, cuius
generis fanū faciā: non dubito, faciā, nec ne: dubito nō
nunquā, ubi faciā. M O N I M E N T O R V M:
refertur ad literas, non ad aedificia. M O N I M E N-
T O R V M autem ab ingenijs omnium scriptorum
& graecorum & latinorū. dabo, inquit, operam, quā-
tum in me erit, ut & ab omnium ingenijs consecretur,

Et omni genere monumentorum. REFRICA-
TURA: dum enim filiam consecrabo, illius recorda-
tione dolor augetur; Et uulnus ex illius interitu ac-
ceptum, quod iam sanari temporis medicina uidebatur,
hac quasi refractione recrudescet.

190:

SED iam &c.] Ut hæc consecratio refractione
uulnus sit, consecrare tamen eam deliberatum est: idq;
duabus de causis: primum, quod secus facere non pos-
sum, cum hoc iam in animo meo filie manibus quasi
uouerim, atq; promiserim: (ex quo inquit 199: Hoc mi-
hi debere uideor, neq; leuari posse, nisi soluero. Et 201:
Ego me maiore religione, quàm quisquam fuit ullius
uoti, obstrictum puto) deinde, quod huius uulneris do-
lor non diuturnus est futurus, cum non diu futuri si-
mus in uita. itaque exiguum hoc tempus, dum doloris
sensus in me erit, non tanti apud nos debet esse, quanti
illud æternum, quo scilicet ex his monumentis meæ in
filiam pietatis memoria durabit.

190:

DVM illud tractabā, de quo antea scripsi ad te]
Dum librum scribebam de consolatione: de quo 189:

QVASI FOVEBAM DOLORES ME-
OS: metaphora sumpta à partibus dolore affectis: quas
dum fouemus, puluinis aut sacculis adhibitis; leuatio
quædam doloris uidetur esse. PHILIPPVS:

188: 190.

191.

EPISTOLAM,] Qua consolatorijs Bruti
literis respondit. QVAEDAM ENIM EX-
PECTO: quædam enim sunt, de quibus scire cupiā.

191.

NE frustretur] Ne nostram expectationē fallat, ne faciat contra quā promisit, ne non soluat, quod se esse soluturum dixit. 189. 191: VTEROS SCRIBIT: hic rationes Ciceronis administrabat. 245: 246. 247: NON INCERTVM PVTO: non dubito, quin Libo nobis, ut pollicetur, pecuniam numeret. 191.

SVLPIPIO confido & Egnatio scilicet.] Qui promiserunt se esse præstaturus, ut sors ne pereat. hoc est, ut uniuersa pecunia, quā Cocceius & Libo mihi debent, ne amittatur. Vt illa duo uerba, FRVSTRETVR, & POLLICETVR, non ad uniuersæ pecuniæ solutionem, sed, ut opinor, ad usuræ pensionem referantur: itemq; illud 189. Cocceium uelim appelles.

191.

LABORES?] De me apud Apuleium excusando, quodd ad illius augurales coenas non eam. 189. 189: 190. EXCVSATIO FACILIS: nō subscribit causam, cur sit excusatio facilis: sed eam posuit 189: his uerbis: De me excusando apud Apuleium dederam ad te pridie literas, nihil esse negotij arbitror quemcunque appellaris, nemo negabit.

191.

ADVENTV,] Significatur illud tempus, quo M. Antonius Roma profectus, ut in Hispaniam ad Cæsarem iret: deinde mutato consilio, reditu admodum celeri per Italiam cucurrit, & noctu Urbem introiuit. cuius festinationis maxime causa fuit, quodd, cum tēpus iam

iam adesset eius pecuniæ soluendæ, quam pro emptis in
 auctione Cn. Pompeij bonis Casari debebat, uerebatur,
 ne ipso absente, prædes sui uenderentur: itaq; accurrit,
 ut eos liberaret. Vnde illud secunda actione in Anto-
 nium, Ne L. Plancus prædes suos uenderet. Apparet
 igitur, & quid hæc dictio ADVENTV significet;
 & quid illud, quod proxime sequitur, PROPTER
 PRAEDES SVOS ACCVCVRISSE.

191.

NEQVE ista quidem curo.] Infra idem iterat
 » non iisdem uerbis: Te, inquit, scire uolo, me neque isto
 » nuncio esse perturbatum, nec iã ullo perturbatum iri.
 » & paulo post item alijs uerbis eandem rem: Non dum
 » uideris perspicere, quàm me nec Antonius cõmouerit,
 » nec quidquam iam eiusmodi possit commouere. NE-
 QVE ISTA QUIDEM CVRO: his de re-
 bus non laboro. Et hoc dicit, quia, cum Antonius per
 Italiam cucurrisset, & noctu Urbem introisset; homi-
 nes, subito & inopinato aduentu, tanquam re inexpe-
 ctata, & noua, suspensi, non sine metu causam quære-
 bant. deinde, ut Cicero opinabatur, propter prædes suos
 eum uenisse cognitum est. Philippica secunda, 175.

191.

QVOD scribis &c.] Querebatur Terentia,
 se à Cicerone non esse adhibitam ad obsignandum te-
 stamentum, cum ille nescio quos adhibuisset. 191: 192.
 ISTHÆC: huiusmodi res. quasi dicat, maximæ
 rerum iacturam passus, de paruis iam non labo-
 ro, ut de obsignatione testamēti. PARVAE CV-
 RAE, AVT NOVÆ: parvæ: parua enim cu-

ra me afficere non potest, cū in maxima uerser. N O =
V AE, auget: nam non solum, inquit, paruæ curæ ni=
hil est loci, sed omnino nouæ.

191.

Q V I D simile?] Sensus est: Queritur Terentia;
primum quodd ad obsignandum meum testamentum
ipsam non adhibuerim: deinde, quodd eos adhibuerim,
quos illa ad suum obsignandum non adhibuerat. Quid
simile, inquit? illa cum sciri nollet, quid in testamento
esset; ad obsignandum eos non adhibuit, quos, nisi scis=
sent quid esset, quæsituros existimauit: idq; erat argu=
mento, aliquid in eo Terentiam scripsisse, quod Cicero=
nis è re minus esset. ego autem illos ipsos adhibui; pro=
pterea quodd non fuit mihi timendum, quod illa timuit,
ut ij, qui ad obsignandum adessent, quid esset in te=
stamento quærerent: quid enim ad me, si testamenti
ratio nota illis sit? quasi dicat: nihil in meo testamento
scripsi, quod celatum magnopere uelim: cum illa ualde
uideatur uelle celatum esse id, quod scripsit in suo; quip=
pe quæ ad obsignandum eos non adhibuit, quos existi=
mauit quæsituros, nisi scissent, quid inesset. ex quo fit, ut
ego potius queri de illa debeam, & suspicari, ne quid in
testamento scripserit contra uoluntatem meam, cum in
occultanda scripti sententia maiorem, quàm ego, dili=
gentiã adhibuerit.

191.

D E nepote] Locus mihi obscurus, & fortasse de=
prauatus.

191.

N O N aduocaui] Ipsam. T V M: cum testa=
mentum obsignare uellem.

191:

DE tuis aliquos] Miror, cur dicat, aliquos : cum certum obsignatorum numerum lex constitueret. unde illud ex edicto Verris, libro IIII. Si de hæreditate ambigitur; & tabula testamenti obsignatæ nõ minus multis signis, quàm è lege oporteat, ad me proferentur : secundum tabulas testamenti potissimum hæreditatem dabo. IVSSERAM: mandaram tibi, ut de domesticis tuis aliquos adduceres ad meum testamentum obsignandum. INDE EST NATVM, VT AD PVBLIVM: vult ostendere casu esse factum, ut Silium & Publium ad obsignandum testamentum adhibuerit. NECESSE NEVTRVM FVIT: quid enim ad me, utrum Silius & Publius, an alij ad obsignandũ adhiberetur? NEVTRVM, neque ut ad Silium, neque ut ad Publium mitteretur.

191:

HOC tu tractabis] HOC, de testamenti obsignatoribus. TRACTABIS, cum Terentia, ne iniquius ferat, quod eã non aduocauerim ad obsignandum.

Ex epistola XV III. pagina 191:

HIC] Asturæ. 200: INEVNDA NOBIS RATIO &c. possum quidem, inquit, fanum hic facere: sed illud spectandum nobis est, ut id, quod faciemus, apud posteros habeat religionem. quod fortasse non assequerer, si in hac solitudine fanum fieret. faciundum igitur est loco celebri, ut in hortis transtiberinis: quod enim in celebritate erit, posteri tuebuntur;

quod in solitudine , contemnent. IN OMNI
M V T A T I O N E D O M I N O R V M : apud
omnes posteros , apud omnes meorum honorum posses=
sores. M V T A T I O N E D O M I N O R V M ,
nam dominus mutatur, cum is , qui possedit, alicui sua
bona uel moriens testamento legat , uel uiuens uendit.
D O M I N O R V M igitur, id est omnium, quicun=
que olim mea prædia uel hæreditate, uel emptione pos=
sidebunt. Hoc enim Cicero laborabat in primis , ut fa=
>> num illud etiã posteris in honore esset. itaq; 198: Sepul=
>> cri, inquit, similitudinem poteram effugere , si in uilla
>> facerem : sed commutationes dominorum reformido .
>> in agro ubicunque fecero, mihi uideor assequi posse, ut
>> posteritas habeat religionem. Verebatur autem , ne , si
fanum faceret in uilla , posteri ex fano rursus uillam
facerent, ubi habitare possent. Q V A S I C O N =
S E C R A T V M : tanquam templum aliquod publi=
ce consecratum. non enim Cicero Tulliolam erecto tẽ=
plo consecrare poterat, nisi collegium Pontificum adhi=
beretur . quod porrò non solebat adhiberi , nisi ad eos
consecrandos, quos publice populus in deorum numerũ
referri uellet . itaq; Cicero fanum illud , quod uidebat
consecrari non posse, dabat operam, ut quasi consecra=
tum remaneret. Sed existet, qui ita dicat , Ciceronem
improprie locutum, qui in his epistolis fanum appellarit
quod consecrari non posset, cum re uera fanum id di=
catur, quod à Pontificum collegio consecratum sit, &
in quo deus aliquis publice colatur . Non difficilis no=
dus, qui nullo negotio soluetur , nempe sic , si intellige=
mus id quod res est , Ciceronem appellasse fanum , &

fanum item ab alijs appellari uoluisse; ut, quod re uera fanum non esset, saltem propter nomē in honore esset.
 „ itaque dicit 198. Nollem illud ullo nomine, nisi fani,
 „ appellari.

191:

NIHIL egeo uectigalibus] Ipse se exponit, cum infert, Paruo contentus esse possum. Et uult ostendere, cum uectigalibus iam nihil egeat, se non laborare de sumptu, qui propterea faciendus sit, ut fanum diuturna cum religione, et quasi consecratum remanere possit: quod cum ita sit, cogitare interdum de hortis trans Tyberim parandis, quanquam magno uenirent.

191:

O B hanc causam] Vt fanum celebri loco factū, religionem semper habeat.

191:

T V tamē] Refertur ad illud, C O R A' M V I D E B I M V S. quanquam, inquit, de hortis coram: tu tamen, quod ad columnas attinet, quibus ad fanum utemur, ne expecta aduentum meum, sed confice, id est transige cum Apella Chio, eme eas ab Apella Chio. Nec dubito, quin columnas intelligat ē Chio marmore, qui moneat Atticum, ut ea de re cum homine Chio conficiat. quod si ē Chio marmore; sequitur, ut eas maxime uoluerit, quæ maculis essent uersicoloribus, non solū ad elegantiam, sed etiam ad firmitudinem fani: nam huius generis columnas reliquis fuisse firmiores, scribit Plinius libro XXXVI. cap. VI.

191:

D E iudicatu meo] Vt ego iudicaueram illis esse respondendum. Hi pecuniam Ciceroni debebant 189.

SI QUID PERSPEXERIS : de Cocceio ,
& Libone. 191:

ET tamen] Cogitabat epistolam ita claudere ,
SI QUID PERSPEXERIS VELIM
SCIRE, sed cū illud scripsisset, SI QUID PER-
SPEXERIS , subito recordatus de Cornificij re ,
addidit, ET TAMEN QUID PROCV-
RATORES CORNIFICII DICANT.
hoc est, Et tamen hoc quoque uelim scire , quid pro-
curatores Cornificij dicant . CORNIFICII
PROCVRATORES: eandem rem sapius de-
clarare, putidum est. uide 189 : & 190:

NE perturbarer.] Quodd Antonius repentino
aduentu noctu Urbem introisset. 191. 192. ISTO
NUNCIO : quodd audiuerim , Antonium , qui ad
Caesarem in Hispaniam iter habebat , mutato consilio
præter omnium expectationem reuersum, noctu Urbem
esse ingressum. 191:

PROFECTVS] Roma, ut in Galliam eat
M. Bruto successurus. 195 . diem autem profectio-
nis fuisse III. Cal. Ianuarij , postea scripsit ipse ad Cas-
sum. epist. fam. 253 :

DE Terentia] De Terentiæ querelis, iniquo ani-
mo ferentis, quodd eam ad obsignandum testamentum
non adhibuerim . 191. OFFICIUM AGI-
MEVM QVODDAM: nam si dicar eam, quæ
mihi uxor fuit, (diuortium enim iam fecerant) ad ob-
signandum testamentum non aduocasse.: uereor ne in

eo me homines reprehendant, quasi officio defuerim; cum ego illam non aduocauerim, quod in mentem non uenit. CUI TV ES CONSCIVS: cui tu scis me non defuisse: tu enim affuisti, cum testamentum faciebam: quo tempore scis me neque de aduocanda ad obsignationem testamenti, neque de excludenda uxore cogitasse; nihil astute fecisse; sed, quidquid fecerim, fecisse partim ex consilio tuo, partim etiam casu. Vnde
 » illud 191: Tibi placuit, ut mitterem ad Silium: inde est
 » natum, ut ad Publium. VT NON NVLLI PV-
 LI PV-
 TANT CICERONIS REM: credunt enim nō nulli, Terentiam, quod eam ad obsignationem mei testamenti non aduocauerim, Marcum filium in testamento minus liberaliter esse tractaturam, Marci filij non eam, quam uolumus, in testamento rationem esse habituram. QVOD MIHI EST, ET SANCTIVS, ET ANTIQVIVS: officium: quod magis, quam filij commodū, me mouet. HOC ALTERVM NEQVE SINCERVM, NEQVE FIRMVM: Terentia neque, ut opinor, cogitat de filij re, cum cogitare se simulet; (hoc est autem, quod Cicero appellat non sincerum: propterea quod qui simulatione utuntur, non sincere agunt, sed malitiose) & , si cogitat, in sententia non permanebit. Notat malitiam Terentiæ, cū dicit, NEQVE SINCERVM: leuitatem, cum addit, NEQVE FIRMVM.

Ex epistola XIX. pagina 192.

ANTONIVS] Absurdum est iterare, quæ
 SS iiij

diximus. lege 191. & 191: DOLERE: propter
interitum filiae. 192.

SERVILIAE Claudy] Vetus locutio: nam
subintelligitur, uxoris. exempla patent in antiquis &
lapidibus, & scriptis.

Ex epistola X X. pagina 192.

AD ea, quæ requisieras.] σωτάγμα quoddam
M. Brutus conscripserat; ut opinor, in Catonis laudem;
(hanc enim coniecturam duco ex ijs, quæ proxime se-
quuntur) idq; Attico legendum & iudicandum mise-
rat. Atticus respondens, cum quædam minus probaret,
eorum rationem à Bruto requisivit. ille nihil ad ea:
tantum Atticum rogavit, ut, si quid incertius de Sena-
tusconsulto in Catonis sententiam facto protulisset, id
corrigeret: cū in reliquis Attici sententiam minimi fa-
cere videretur, nihil ad ea respondens, quæ ille requisie-
rat. quod Cicero Bruti in epistola observavit, & quasi
ob eam rem illum reprehendens, AD CAETERA
VERO, inquit infra, TIBI QVEMADMODUM
DVM RESCRIPSIT? TANTVM RO-
GAT DE S. C. VT CORRIGAS. Dein-
de sequitur: HOC QVIDEM FECISSET,
ETIAM SI RANIO ADMONITVS
ESSET: hoc sensu: Rogat, ut corrigas eam partem,
in qua est de Senatusconsulto. in quo sanè non pruden-
ter fecit, qui corrigi à te Senatusconsultum voluerit, cū
id corrigere vel Ranio posset; quippe cum de eo Sena-
tusconsulto cuiusliceret ex actis cognoscere. Curā igitur
minimæ rei, utpote quam vel Ranio scriba posset

efficere, tibi commisit: ad cætera, quæ requisieras, quæ scilicet maioris erant ponderis, nihil rescripsit. Hoc est, cur Cicero Bruti epistolâ dicat nō prudenter rescriptâ.

192:

DE animaduersione] De puniendis ijs, qui cum Catilina in patriam coniurauerant. P R A E T O R I O L O C O: Prætor enim erat Cæsar, quo tempore de coniuratis sententiâ dixit. I N S E N T E N T I A M C A T O N I S ? subintelligitur, est facta discessio. R E M E A N D E M: pœnam coniuratorum. quam & alij sua sententia comprehenderât, sed uerbis non tam luculentis, neque tam multis, quàm Cato. R E T V L E R I M: ad senatum de coniuratis. P A T E F E C E R I M: coniurationem. C O H O R T A T V S S I M: senatum ad animaduersionem. A N T E Q V A M C O N S V L E R E M, I P S E I V D I C A V E R I M: cum ad senatum retulissem de coniuratione deprehensa, nō expectaui, ut dicerent, &, quid sibi uideretur esse faciendum, ostenderent: sed ante quàm illos consularem, id est quàm sententiam rogarem, censui ipse de cōiuratis supplicium esse sumendum. Hoc apparet ex oratione IIII. in Catilinam. P E R S C R I B E N D A Q V E C E N S V E R A T: ut in publicis tabulis appareret, quid de coniuratis Cicero sensisset.

192:

Q V O N I A M probas,] Quoniam meum consilium de hortis emendis tibi non displicet, hoc age, hoc cura, ut eos inuenias. In hortis autem fanum facere Tullius cogitabat, ut loci celebritas quasi honorem ad-

deret monumēto. 191: RATIONES MEAS
 N O S T I: meæ facultates, & meæ rationes tibi notæ
 sunt. non ignoras igitur, quanti hortos emere possimus.
 quodd si (addit) etiam à Faberio aliquid possumus exi-
 gere: (debebat autem Faberius Ciceroni, ut supra osten-
 dimus) nullo negotio hortos ememus. Et opinor mendū
 esse in uerbo R E C E D I T; ac fortasse ita corrigendū,
 R E S C E D I T: uel, P R O C E D I T: quale illud
 Terentianū: Hac non procedit, alia aggrediamur uia.
 E T I A M S I N E E O: etiam sine Faberio, etiam
 si à Faberio nihil exigamus. C O N T E N D E =
 R E: conari, ut hortos uenales inueniam: quodd, etiam
 sine Faberio, pecunia pro emptione deesse non possit.
 L A M I A N I E T C A S S I A N I: qui sunt La-
 mia, & Cassij. 192:

DE Terentia] 191. 192. 193. 193: O F F I =
 C I V M &c. agamus cum Terentia, ut debemus; hoc
 est, demus operam, ut eam ne offendamus, id est, si non
 euenerit id, quod optamus; ut ea bono erga nos animo
 sit: malo illius me, quàm mei poenitere, malo, inquit, ut
 id potius illius uitio, quàm mea culpa contingat: malo
 accidere; ut ego potius de illa, quàm de me ipso queri
 possim: non enim habebo, quamobrem mihi ipse succen-
 seam, cui officium fuerit antiquissimum: habebo autē,
 cur de illa exposcilem, quæ à nobis officiosissime tracta-
 ta, non eam gratiam referat, quam debet. quanquam
 enim Cicero cum Terentia diuortium fecerat: tamen,
 nunquam fore putans, ut ea iam ætate prouecta iterū
 uellet nubere; (nupsit autem Crispo Salustio historia-
 rum scriptori, & deinde Valerio Messalæ) id agebat, ut

mulier pecuniosa Ciceronis filij rationem haberet in testamento. itaque mirandum non est, si in ijs epistolis, quæ post diuortium scriptæ sunt, laborare tamen uideatur, ut eam ne habeat offensio- rem: uidebatur enim Terentia tulisse permolestæ, quod à Cicerone ad ob- signationem testamenti non esset adhibita. qua de re 191.

192:

O V I A E C. Lolij] Subauditur, uxoris: figura antiqua, & optimis scriptoribus usitata. P O S S E S I N E M E: subintellige, curari. S I N E M E, nisi ego adsim. 192:

Q V O D accipienda aliqua sit, & danda æstimatione.] Cæsar, pulso ex Italia Pompeio, cum Romam reuertisset, fidesq; tota Italia. esset angustior, neque credita pecuniæ soluerentur; constituit, ut arbitri darentur, per eos fierent æstimationes possessionum, et rerum, quanti quæque earum ante bellum fuissent, atque eæ creditoribus traderentur. Hinc est, quod Cicero quædoque dicit accipere æstimationem, pro accipere à debitori possessionem, aut rem lege Cæsaris æstimatam. quo sensu posuit illud in epistola ad Pætum: Non eo sis consilio, ut, cum me hospitio recipias, æstimationem te aliam quam putes accipere. quem locum in scholijs interpretati sumus. A C C I P I E N D A A L I Q V A, E T D A N D A A E S T I M A T I O: accipienda mihi possessio aliqua, & domus, aut res à debitoribus meis, & ea Oviæ, cui ipse debeo, tradenda. Et posuit hic Cicero æstimationem pro re æstimata, æstimata inquam ab arbitris Cæsarianis, quanti ante civile bellum fuisset. D I X I S S E T: num aliqua sit accipien-

da, & danda aestimatio. SI ENIM &c. scribit mihi paratum esse, unde Ouia solvam: sed id negat posse, nisi me praesente. PER TE &c. tu enim meo nomine aestimationem accipere à debitoribus meis, & eandem Ouia dare potuisti.

193.

IN forum] Ad agendas causas, & ad tractanda iudicia. BONIS MEIS REBUS: ante obitum Tulliolæ. Et uidetur subintelligere, Multo magis nunc fugio, cum meæ res pessimo loco sint propter interitum filiae. QUID ENIM &c. ratio, cur etiam bonis suis rebus uersari in foro noluisse.

SINE CVRIA: amisso senatu, cum senatus nullus sit. quasi dicat; cum dignitatem illam fortis & liberi senatoris amiserim, quid est quod me in foro delectare possit? Et posuit forum pro iudijs, curiam pro senatu, quod iudicia in foro fierent, senatus in curia haberetur. Figura est, quæ à græmaticis appellatur μετωρυμία.

193.

NEQVE tamen progredior longius] Quoniã superiore membro nimium sibi uidebatur arrogasse; quasi se excusans intulit, neque tamẽ quidquam facio, quod auctoritate doctissimorum hominum tueri non possim. IN EAM SENTENTIAM: de consolatione. REMEDIIS: Quæ ego capio doctissimorum hominum scriptis & legendis, & in mea scripta transferendis.

193.

MIHI omne onus imponis,] Omnem illius placandæ curã in me reijcis. QUID VERI SIT:

audiuerat Teretiam quidpiam moliri, quod ipse minus uellet. id quid esset, Atticum dicit unum posse perspicere.

193.

DE Rutilia,] Quasierat, opinor, nū ea filio mortuo uixisset.

193.

V T non uendam &c.] Sunt, inquit, quæ non inuitus possim uendere, ut habeam unde hortos emam: sed si tu me adiunas, possum assequi, quod uolo, ut nihil uendam, eiq; a quo emero, usuram tantum modo annuam pendā. QVOD VOLO: quod ago, quod studeo, quod conor: quale illud in epistola ad Lentulū:
 » Scripsi Aristotelico more, quemadmodum quidē uolui,
 » tres libros in disputatione ac dialogo de Oratore. SI
 TV ME ADIUVAS: si tuo studio consequi potes, ut pecuniam ab ijs, qui debent, exigamus. hoc enim non ad facultates Attici, sed ad operam & diligentiam pertinet. & refertur ad illud, Possum assequi.
 NON PLUS ANNUM: tale illud est 95: Num est hoc, non plus annum obtinere provinciam? Dixisset etiam eleganter, Non plus annuam. PA-
 RATISSIMI: horti. supra, Venales certe sunt Drusi. PROXIMOS PUTO LAMIAE: proximos, inquit, hortos Lamiae paratissimos esse puto. Non enim dicit proximos hortos puto esse Lamiae: sed proximos hortos Lamiae puto esse paratissimos: cū certum non haberet, horti Lamiae uenales essent, nec ne.
 » quod ostendit insequens membrum; Si quid potes, odo-
 » rare. & multo magis illud 192: Venales certe sunt
 » Drusi, fortasse & Lamiani. ODORARE: nū uenales sint horti Lamiae. NE SILIVS QVI-

DEM &c. etiam hortos Silij facile possumus habere: primum quod ille nihil utitur: (subintellige, hortis) deinde quod usuris, quas nos ei in annum pendemus, facillime sustentabitur. Et uerbum **SUSTENTABITUR**, egestatem Silij declarat.

193.

HABE TVVM NEGOTIVM,] Ex ista tua esse negotium. hæc res tibi curæ sit, item ut si tua res esset. genus loquendi perelegans: quo & infra utetur, 223. **QVID VELIM:** habere rationem meæ uoluntatis, non rei familiaris. noli cogitare, tantum sumptum meas facultates non ferre: cogita, me maxime cupere; subaudi hortos ad fanum. Quasi dicat: Etiam si in hortos & in fanum maior impensa facienda sit, quàm ut res mea familiaris postulet; tamen, quando me hanc rem tantopere uides uelle, adiua, & tuam operam ac diligentiam mihi præsta.

Ex epist. XXI. pag. 193:

QUAMVIS non curare &c.] Atticus proximis literis ita scripserat Ciceroni: Quamuis de Hispania non cures, tamen ad te sum scripturus. itaque putauit se Cicero in ijs literis aliquid noui de Hispania esse reperturum, neque tamen reperit; propterea quod Atticus non in ijs literis, quas tunc dabat, intellexerat se esse scripturum de Hispania, sed in ijs, quas deinde daturus erat; cum scilicet de rebus Hispanicis noui aliquid Romam esset allatum. gerebat autem Cæsar tum in Hispania bellum contra Pompeij filios.

193:

S E D uidelicet meis literis respondisti,] Tantū modo literis meis respondisti, nihil præterea, nihil de Hīspania, aut alia de re. V T D E F O R O, E T D E C V R I A : uide supra 193. D O M V S E S T, V T A I S, F O R V M : scripserat Atticus : cū Romæ eris, si uersari in foro non libebit, quòd quosdam homines æquo animo uidere non possis; at domi esse poteris, quæ tibi erit pro foro. ita & ijs satisfacies, qui à te postulant ut Romæ sis, neque tibi, ut absis, concedunt : & assequeris quod tu uis, ut forum ne frequentes. I A M P R I D E M : cum libertatem amisimus. P O S T E A Q V A M &c. posteaquā filiam amisi, quod erat unicum solatium in malis. P R A E T E R M E : omnino, ut opinio mea fert, aptius quiddam & cōcinnius accesserit ad sententiam, si legatur, Præter te.

193:

A T Q V E etiam illa causa &c.] C A V S A, quæ proxime sequitur. Sensus est : Præter alias causas, quibus ego adducor, ut Romam non ueniam, (in ijs autem causis hæc erat, quòd neque curia, neque foro frui poterat, quemadmodum stante Rep. solitus erat) etiam illa est, quòd Cæsariani, si uenero, molestissimi erunt, flagitantes id à me, quod Atedius, id est Cæsar ex te quæsierat. Forte autem hoc quæsierat Cæsar ex Attico, cur Cicero tam infrequens esset in Vrbe: quem assiduum Romæ esse, & in senatum uenire, summe cupiebat, quo scilicet ea, quæ agebantur, probare uideretur : quæ quidem putabat fore minus inuidiosa, si qui-

dem essent praesente & assentiente Cicerone, optimo et grauissimo uiro, constituta.

193:

MOLESTI sunt.] Caesariani. nam Caesar hoc tempore bellum in Hispania gerebat aduersus Pompeij filios. sed ipsius amici, & familiares, qui Romae erant, petebant à Cicerone quod Caesarem uelle sciebant, aut fortasse etiam quod à Caesare in mandatis habebant: petebant autem, quod supra proxime diximus, ut in senatum uenire, & ipsorum de Rep. consilijs uellet interesse. MOLESTI igitur in petendo.

193:

DE Terentia] 191. 192. 192: 193.

193:

DOLERE, ut non iaceam:] DOLERE, propter interitum filiae. VT NON IACEAM, ut aliquid tamen agam, ut inertiae prorsus me non dediderim. iacere enim dicuntur ij, qui prorsus nihil agunt, & ab omni rerum curatione uacant. unde illud libro III. de officijs, Cum C. Marius septimum annum post Praeturam iaceret.

193:

CARNEADES, & ea legatio] Carneades Academicus, Diogenes Stoicus, Critolaus Peripateticus ab Atheniensibus legati Romam uenerunt: ex historia.

193:

IN tuo annali:] Significat eum Attici librum, quem ad Ciceronem misit, ut ex prooemio de claris oratoribus apparet, eius libri Cornelius Nepos in Attici uita meminit his uerbis: Antiquitatem adeo diligenter habuit

22 habuit cognitam, ut eam totam in eo uolumine expo=
 22 fuerit, quo magistratus ornauit: nulla enim lex, neque
 22 pars, neque bellum, neque res illustris est, quæ non in eo
 22 suo tempore sit notata. Et Cicero in Bruto: Eam uti=
 22 litatem habuit Attici liber, quam requirebam; ut, expli=
 22 catis ordinibus temporum, uno in conspectu omnia ui=
 22 derem. Et ibidem paulo post ex Attici persona: Eisq;
 22 nosmet ipsi ad ueterum annalium (sic enim lego) me=
 22 moriam comprehendendam impulsī, atque incensi su=
 22 mus. Et idem nescio quo in loco, sed idem certe: Quæ
 22 laborem nobis leuauit Attici nostri labor, qui annorum
 22 quingentorū memoriā uno libro colligauit. QV AE
 C A V S A: cur ea legatio Romam uenerit.

193:

DE Oropo opinor,   Recte opinabatur: nam
 Athenienses, afflicti bello Macedonico, summa in pau=
 pertate cum essent, non auaritia aut libidine adducti,
 sed necessitate impulsī, Oropum urbem sibi subditā diri=
 piunt. Oropij querentes ad Senatum Romanorum cō=
 fugiunt. Senatus iudicat eam iniuriam Oropijs non
 iure factam. mandat Sicyonijs, ut causa cognita mul=
 tam Atheniensibus auctoris iniuriæ pro damno dato
 irrogent. Sicyonij, cum ad iudicium Athenienses non
 affuissent, multam dixere talentorum quingentorum.
 sed senatus pctentibus Atheniensibus, qui legatos eius rei
 causa tres philosophos Romam miserat, omnia remisit,
 præter talenta centum. quæ tamen ne ipsa quidem pe=
 penderunt. Hæc ex Pausania historia de Achaicis, Plu=
 tarchi Catone maiore, Gellio libro VII. cap. XIII.
 libro XVII. cap. ultimo, Macrobio libro I. cap. V.

T T

SI ITA EST : si est , ut ea legatio Romam uenerit Oropi urbis causa ; inter ipsos Oropios, & Athenienses, qui legationem miserunt, quæ controuersia fuerint, scire uelim . **QUI PRAEFVERIT HORTIS** : quis Epicureorum princeps fuerit, quis primum locū inter Epicureos tenuerit . **HORTIS** : gymnasio & scholæ Epicuri : nam ut Lyceum, Peripateticorum ; Porticus, Stoicorum ; Academia, Platoniorum : sic Horti, Epicureorum . **APOLLODORUS** : subaudi, libris : figura græca , qua Cicero etiam alibi usus est, ut cū dixit, ad Martis, in Scapulae, per Locusta : subintelligitur enim, ædem, hortos, fundum .

194.

DE Attica] Atticæ significat ægritudinem.

194.

MAGALA] Huius patricum Ligus cognomen fuerit , ut proxime constat ; uerisimile mihi fit, Magalam ipsum, Liguris filium, ex Aeliorum familia fuisse : nam Ligus Aeliorum cognomē fuit, ut ex oratione pro Sestio , & libello consulum apparet . **DVBIVM MIHI NON ERAT** &c. subintellige , quin ex eo morbo moriturus esset . deinde , causam subscribens, intulit: Vnde enim tanta felicitas patri fuisset, ut tam probo filio diutius frueretur ? quasi dicat: Mirabar, Ligurem tam esse felicem, ut ex ijs rebus, quibus felicitatem metiri solemus, prorsus nullam amitteret. sed nimirum dii immortales eum filio priuarunt , ne tam felix esset. Et hoc dicit, ut ostendat, felices esse non posse, qui filios amittant ; ad obitum filiaē spectans, quam amissam lugebat. **NAM QUID DE ME**

DICAM? sensus est: Ligus, qui tum felix esse uidebatur, nunc amisso filio felix iam esse non potest. nam quid de me dicam? qui etiam si omnia consequar, quæ uolo, tamen non modo felix esse, sed ne leuari quidē eo dolore possum, quem ex interitu filiae suscepi.

194.

QUANTI quanti,] Subintellige, liceant. Etia si, inquit, hortos emam quantiuis, non male emero: si quidem, quod necessarium est, id quāquam magno pretio emptum, bene tamen emptum est. horti autem mihi ad fanum necessarij sunt. non possum igitur eos nisi bene emere, etiam si magno. LEVATIO: si fanum extruo, leuatio quædam est, si minus doloris, at eius officij, quod à me debetur. OFFICII DE
 21 BITI: simile illud est 190: iam quasi uoto quodā,
 22 & promisso me teneri puto.

194.

L. Cotta.] Qui Consul fuerat cum L. Torquato
 210: AD HANC REM: ad fanum, inquit, extruendum loci satis erit.

194.

VIDEO &c.] Video, qui possint hortos habentibus persuadere, ut mihi uendant. uideo, qui me possint adiuuare ad eam rem, quam uolo, consequendam. Et est ad Atticum tacita cohortatio, ut adiuuēto sit in ea re, præ qua uideat argentum, uestem, amœna loca nihil putari.

194.

NIHIL enim est melius.] Siliani, inquit, horti supra omnes placent. age igitur cum Silio, ut nobis uendat. MANDAVI ETIAM SICAE:

ut cum Silio de hortis mihi uendendis loqueretur.

CONSTITVTVM etc. constituisse cum Silio,
ut una loquerentur.

Ex epistola X X. pagina 194.

QVI transegerit :] Qui hortos alij uendiderit.
Quod sequitur, DEESSE, refertur uel ad inopiã
Siliij, uel ad ipsius promissum; sed potius, opinor, ad ino-
piam Siliij, hoc sensu: Ego, si hortos à Silio emissem, pecu-
niam ei grandiore dedissem, quàm cuius alij, habita-
scilicet eius inopiæ ratione : NEQVE ENIM, in-
quit, EI DEESSE VOLEBAM. Insequens
membrum, ET, QUID POSSEM, TIME-
BAM, sic expono : Et tamen uerebar, ne non tantam
pecuniam ei pro hortis possem dare, quantam ad eius
inopiam subleuandam uoluisssem : uel, quantum ipse
posceret. 194.

DE Ouia, confice,] Quid significet, hoc quidem
ex loco non apparet : sed, ut sæpe iam dixi, locus locum
illustrat. locos autem ipsos inter se conferre, ut, quæ si-
milia sint, quæ repugnantia, notentur, non solum dili-
gentiæ est, sed etiam iudiciij. Leuemus igitur, quoniam
quidem hoc suscepimus, quanquam fortasse plus susce-
pimus quàm sustinere possimus, sed leuemus, quantum
in nobis est, labore eos & quærendi, & considerandi,
qui suum studiũ ad has Ciceronis epistolas contulerint.

- » Supra igitur, 192 : de Ouia his uerbis : Ouia C. Lolij
- » curanda sunt HS. C. itaque uerbum CONFICE
sic expono, cura ei HS. C. quæ deberi à me scis. eadem
- » de re infra 196 : Cum Ouia, inquit, quæso quidem ut

conficiatur.

194.

TEMPVS esse iam uidetur] Vt Athenas ad studia profiscatur. QVANDO PLACEAT: quādo tibi uideatur, ut Athenas Ciceronem mittamus.

194.

PVBLIVS &c.] Hac de re infra 196. His
 » uerbis : Publius, si æquinoctium expectat, nauigaturus
 » uidetur. mihi autem dixerat, per Siciliam. A T E=
 » D I O : supra 186: cum dixit, Horum quid est, quod
 » Ate dio probare possimus? Cæsarem significauit, nomi=
 ne commutato. sed in hoc loco non est ut, Ate dium di=
 ci Cæsarem, possit accipi; qui, quo tempore hæc epistola
 scripta est, bellum in Hispania gerebat aduersus Pom=
 peij liberos. A T E D I O igitur accipiamus pro Pu=
 blij amico, & familiari, quemadmodum et infra, 196.

294.

P. CRASSVS &c.] Habebat in manibus eum librum, quem de obitu filiae, se ipsum consolans, scripsit. ad eum igitur librum, quæ ex Attico quærit, pertinebant. fecit idem supra 192. 193. Atticus autem & habebatur, & erat ἰσογνώστου.

194:

CVSPIANA, & Pretiana.] Nomina, hoc est, debitam mihi à Cuspio & Pretio pecuniam. In=
 fra 216. De nomine, inquit, tu uidebis cū Cuspio. Hoc,
 quod attinet ad sententiam. quod ad genus loquendi,
 » 216. Si Faberianum, inquit, explicas, hortos emamus
 » uel magno: sin minus, ne paruo quidem possumus.

194:

OPTIME:] Subaudi, quod leuius ægrotat.

Ex epistola XXXIII. pagina 194:

ET res, & conditio] RES, horti ipsi, quos Silius uendere uult. CONDITIO: uel pecuniā dixerat Silius se esse accepturum pro hortis, uel pro pecunia, ex Ciceronis possessionibus aliquam, facta aestimatione, ut ne minoris esset possessio, quam acciperet, quā quanti essent horti, quos uenderet. hanc conditionem respondet Cicero sibi placere; sed ita, ut numerare pecuniam malit, quā ex suis prædijs ullum tradere. AESTIMATIONE: prædio aestimato, ut pretium hortorum æquet. aestimatio enim hic accipitur pro re aestimata, ut in epistola ad Patum, Quando tuas aestimationes uedere nō potes. VOLUPTARIAS &c. ratio, cur numerato malit, quā aestimatione. Nam neque, inquit, uoluptarias possessiones accipere Silius à me uolet: & eas, quæ fructuosæ sunt, ego ei tradere nō possum. VECTIGALIBVS: redditibus, fructibus. uectigal enim & publicum est, & id significat quod ex possessionibus capitur.

194:

A FABERIO representabimus] Representare, Budæus hoc loco dicit esse, præsentī pecunia soluere, non, ut alijs locis, ante diem soluere. non improbo eruditi hominis opinionem: quanquam ne cur probem quidem est: cur enim usitatam uerbi significationem sine causa negligimus? sanè mihi placet, ac uehementer quidem placet, ut hic, representare, ualeat ante diē soluere: contra Budæi sententiam, fateor: sed nunquid apud me plurius esse debet ullius auctoritas, quā

ratio, & ueritas ipsa? neque tamen illum, quem omnibus nostræ ætatis hominibus eruditione uideo præstitisse, ut male sentientem reprehendo : sed quando interpretis partes suscepi, & præter communem utilitatem nihil specto ; quod meum officium est, quodq; mihi à principio ad hoc opus aggredienti propositum fuit, id facio, ut omnia libere exponam, cum hoc tamen, ne quid temere affirmem. sensum igitur consideremus, & enodatum, quàm planissime poterit, exponamus. Siliani, inquit, horti, de quibus ad me scripsisti, placet ; sed ita, ut numerato eos malim accipere, quàm aestimatione. si autem numerato accipimus, unde pecunia? habebimus, infert, HS DC, ab Hermogene expressa ; & DC ite, quæ domi sunt. erit igitur, unde sumamus HS MCC. quæ autem reliqua pecunia erit, quæ scilicet à nobis supra HS MCC Silio debebitur ; ei pecuniæ soluendæ diem, puta annuam, uel bimam, præstituemus. interea Silio uel usuram pendemus. Quoniam autem hoc posuerat, V S V R A M P E N D E M V S : ueritus, ne Attico uideretur insanire, qui hortos usque ed cuperet, ut etiam usuras subire uellet ; quasi se excusans adiecit, D V M A' F A B E R I O R E P R A E = S E N T A B I M V S ; hoc significans, diuturniorem usuram non futuram ; cum putet se, pecunia à Faberio debitore sumpta, representaturum, hoc est solutione facturum ante diem reliquæ pecuniæ soluendæ præfinitam. certe enim hortos, nisi præsentī pecunia potuisset, uel pendendis usuris emere cogitabat : quas putabat fore ut non diu penderet, cū speraret, hortorum pretium, pecunia à debitoribus suis exacta, breui se posse totum

22 persolvere . quod confirmat illud 193. Ut usuram ei
 22 pendam, à quo emero, non plus annum, possum assequi,
 22 si tu me adiuvas . Simili sententia dixit , representare
 medicinam , in epistola ad Titium ; et , representare
 diem, ad Tironem ; et, representare libertatem, Philip=
 pica II ; et, representare improbitatem, libro X V I.
 ad hunc ipsum . quibus ex locis cum de significatione
 huius uerbi liqueat uni cuique uel negligenter conside=
 ranti ; cumq; in eum, quem nos ostendimus, sensum ac=
 cipi hoc in loco nō absurde possit uox illa R E P R A E=
 S E N T A B I M V S : non uideo, cur assentiar Bu=
 dæo, docto alioqui uiro, & de literis optime merito ; cū
 præsertim, representare pro præsentem pecuniam solue=
 re, quo modo ipse exponit, nusquam apud eos , quos ego
 auctores in latina lingua uehementer sequor , positum
 reperiā 194:

C O M P A R A T I,] Drusianos hortos nemo
 unquam Silianis cōparauit . quasi dicat, semper enim
 Siliani celebriores atque amœniore habiti sunt . tale il=
 lud in Lælio, Hi ne comparantur Catoni?

194:

M O V E T,] Ut hortos desiderem. Quæ autem
 hæc erat causa, cur tãtopere hortos Cicero desideraret?
 nimirum illa, ut haberet ubi filie fanum extrueret. quã
 causam, ut Attico notissimam, silentio præterit . sed in
 ea fatetur se τετυφῶσαι, id est nimis ambitiosum esse .
 hortos enim adeo cupiebat , ut in ea re suam ipse quasi
 quandam ambitionem agnosceret.

194:

Εὔχρημα:] Seneçtutis requies. uerbum, quod At

ticus usurpauerat in epistola ad Ciceronem, suadens, opinor, ut de senectute cogitaret, ideoq; ne tantam pecuniam in hortos erogaret. ACTVM IAM DE ISTO EST, etc. hanc ego curã iã abieci, hoc mihi iam amplius curæ non est: quiduis aliud potius quæro. quasi hoc dicat, de uita iam non cogito.

Ex epistola XXIIII. pagina 194:

CONFECERIT] De hortis. VENTVRVM: ad me. quod ex duabus insequentibus epistolis apparet. 194:

DE Nicia] Hic est Nicias grammaticus, de quo Suetonius in libello de claris grammaticis: qui etiã docuisse uidetur Plancum Bursam. in epist. Fam. 131.

195.

VNAM rem] De Terentia scilicet. SPERO ENIM &c. spero, inquit, me à te impetrasse, ut ipse me ista molestia priuaret, hoc est ut hoc onus ipse susciperes. hoc enim Cicero Atticum iam ante rogauerat. quin ipsa uerba recitemus: Quod, inquit, ad Tironem de Terentia scribis, obsecro te mi Attice suscipe totum negotium. Hæc supra, 191: Et in eandem sententiam 193. his uerbis: De Terentia quod mihi omne onus imponis, non cognosco tuam in me indulgentiam: ista enim sunt uulnera, quæ non possum tractare sine maximo dolore: moderare igitur quæso, ut potes.

Ex epistola XXV. pagina 195.

DE Siliano negotio,] De hortis Silij, de quibus supra. CONditio: uoluntas Silij de uendend

tione hortorum : ut in epistola, quam subsequitur proxima superior; Mihi, inquit, & res, & conditio placet.
 » C O T T A E: subintellige, uillam: de qua 194.

194.

A D aliam rem loci satis, nihil ad eam, quam quaero.] Non dubito, quin hoc ordine legendum sit: Ad aliam rem loci nihil, satis ad eam, quam quaero. nam, quo modo in uulgatis libris legitur, plane sententiam esse apparet Ciceronis sententiae contrariam. quorsum enim de emenda Cottæ uilla cogitabat, si ad eam rem, quam quaerebat, loci nihil? sed quid argumentor? en, quod nostram opinionem ita confirmet, ut nihil præterea possit desiderari. Habet, inquit supra, in Ostiensi Cottæ celeberrimo loco, sed pusillum loci, ad hanc rem tamen plus etiam satis.

195.

D E tempore.] Quando uelit discedere, ut Athenas eat studiorum causa. supra, De Cicerone, inquit, tempus esse iam uidetur: sed quaero, quod illi opus erit Athenis, permutari ne possit, an ipsi ferendum.

195.

D E Bruto tamen,] Quia de Bruti aduentu iam ante Atticum rogarat, ut 189: 191. 191: igitur dictio nem Tamen uenuste usurpauit. quasi dicat, Quamuis hac de re saepius iam ex te quaesierim, tamen idem illud quaero. SCIRE ENIM IAM PUTO: subaudi, te. cum autem scias, ubi Pansam expectet; facile potes, quo tempore futurus Romæ sit, coniectura consequi. 191: IN PRIMA PROVINCIA: Gallia: cui praesuit. Plutarchus. & Ci-

cero in epistola ad Cæcinā, item in Oratore. VEL-
 LEM, TARDIVS: uellem, tardius adesset Bru-
 tus. nam si Calendis Romæ fuerit, ueniendum mihi
 erit, ut ipsi de aduentu gratuler: itaq; , quod uellem,
 consequi non potero, ut in senatum ne ueniam: qui ple-
 runque Calendis habebatur. uide illud. 187: Mihi et si
 Calendæ uitandæ fuerunt. TARDIVS, post Ca-
 lendas, hoc est post diem, quo senatus habebatur: quo
 die Romæ esse Cicero noluiſſet, ne in senatum ueniret.
 MULTAS OB CAUSAS: ex quibus erat il-
 la uel maxima, ne in senatum uenire necesse esset.
 AN EXCUSATIONEM ALIQVAM
 AD ILLVM PAREM: an Bruto me literis ex-
 cusem, & causam aliquam afferam, cur Romam ue-
 nire non possim. 196. FACILE: facilem excusa-
 tionem esse uideo: possum enim uel in morbum, uel mor-
 rorem causam conferre.

Ex epistola XXVI. pagina 195:

MISSEM esse,] A Terentia. ILLI: Terē-
 tiæ. VIDERI: ut uideatur matris causa uoluisse.
 uide 192. 195:

AD consuetudinem] Ad Remp. administran-
 dā. ERAT, VBI ACQUIESCEREM:
 hoc significat; labores, quos olim Reip. causa susceperat,
 minus graues fuisse, cū haberet filiam, cuius in sermone
 & suauitate conquiescere solitus esset: qua amissa, non
 esse cur eosdem labores susciperet, nulla iam allenatio-
 nis spe relicta. NEC EGO VICTVM, NEC
 VITAM ILLAM COLERE POSSVM:

non modo ferre rationem illam uiuendi non possem ;
 sed ne uitam quidem ipsam uiuere, illi similem. tantū,
 inquit, abest, ut genus illud uitæ sequi nunc possim ; ut
 etiam uitam me esse amissurū intelligam , si ita uelim
 uiuere, ut tum uiuebam. quasi dicat, non modo genus
 illud uitæ colere non possem, sed nec uiuere quidem, si
 illam uitæ rationē sequi uellem. QUID ALIIS
 VIDEATUR: forte enim Atticus scripserat, repre
 hendi Ciceronem, quod in Vrbe non uiueret, quasi pror
 sus omiſſa Reip. cura. quod etiā ante Atticum scripsis
 se, apparet ex illo loco 193. Quod homines à me postu
 lare scribis, ut Romæ sim, neque mihi, ut absim, conce
 dere: iam pridē scito etc. MEA MIHI CON
 SCIENTIA: mei enim erga Remp. animi cū ipse
 mihi optime sim conscius, de illorum sermone non labo
 ro. non enim absim, quod eam negligam: sed quod
 eiusmodi sunt tempora, ut, etiam si adsim, iuuare nihil
 possim. 195:

CONSOLATIVS] In morte filiae scripsit
 librū de consolatione ad se ipsum. 189:192. NEC,
 SI POSSEM, VELLE: esset enim inhumana
 num, amissa unica filia, & tali filia, non dolere. unde
 illud Crantoris in tertio Tusculanarum: Istuc nihil do
 lere, non sine magna mercede contingit, immanitatis in
 animo, stuporis in corpore. 195:

PRO mancipijs] Mancipia Castricius ante. uen
 diderat Quinto Ciceroni. eorum mancipiorum pretiū,
 apparet, à Quinto non fuisse ad diem persolutum.
 EAMQUE EI SOLVI, VT NVNC

SOLVITVR: ostendit se conditionem eius uenditionis ignorare. si enim Castricius, inquit, à fratre meo pecuniam accipere uolet pro mancipijs, eamq; pecuniā ita solui, ut nunc soluitur; (dicit autem NVNC, quia debitores eo tempore pecuniā creditoribus ita soluebant, non ut pecuniam darent, sed ut pro pecunia possessiones, tanti æstimatas, quanti ante ciuile bellum fuissent: quod Cæsar, & ut debitoribus consuleret, & ut metum nouarum tabularum tolleret, edicto constituerat) certe nihil est commodius: possessionem enim pro pecunia, quam debet, frater aliquam dabit. sin autem ita actū, & hæc inter eos de mancipijs pactio facta est, ut Castricius, Quinto pretium mancipiorum intra certam diem non persolvente, ipsa mancipia, quæ uendiderat, abduceret; hoc mihi non uidetur esse æquum. ut enim ad diem frater non soluerit, ideo tamen eum priuari mancipijs iniquum est, cum quidem solutionem, quam ciuiliu bellorum difficultate afflictus necessario distulit, eam nunc facere paratus sit. TIBI VIDERI IDEM: tibi quoque uideri, nō æquū esse, ut mancipia Castricius à fratre abducatur, quod eorum pretiū sibi ad diē non enumerarit. 196.

AEQUINOCTIVM] VERNUM: nam hæc hieme scripta sunt: quod ita esse, proxima superior epistola significat; in qua Pansæ in prouinciam Galliam proficiscentis, Brutiq; ex eadem prouincia decedentis mentio fit. Pansam autem III. Cal. Ian. ab Vrbe profectum esse, apparet ex epistola ad Cassium, altero epistolarum uolumine. uernum igitur æquinoctium, nō hiemale significatur; primum ex argumento, quod po-

sui, de historia sumpto; deinde ex illa clausula, *Navigaturus uidetur*. certe enim post uernum æquinoctium tutior est nauigatio, quàm post hiemale. ATE = DIVM: 194. NAVIGATURVS: in Africam. supra 194. 196.

LENTULVM puerum] Apparet, Ciceronem ei tutorem fuisse; cum inferat, De mancipiis, quæ tibi uidebitur, attribuas. mǎcipia enim accipio, quæ Cicero, sibi à Lentulo pueri patre cum reliquis bonis testamento commendata, tutorum more tuebatur. apertius indicat insequens epistola; si consideretur illud, Pueros attribue ei quos & quot uidebitur.

Ex epistola XXVII. pagina 196.

HODIE.] Hoc subaudi: Tecum de hortis, quos ab eo emere uellemus, loquetur. id enim Atticus ad Ciceronem scripserat. 196.

NEC ego Brutum uito,] Respondet ad alteram partem epistolæ ab Attico acceptæ. in qua ille, ut opinor, ita scripserat; mirari se, cur Brutum uitaret, à quo leuationem aliquam posset expectare. cui respondens Cicero, Nec ego, inquit, Brutum uito, nec tamen ab eo leuationem ullam expecto. LEVATIONEM: doloris mei, ex interitu filix suscepti. CAUSA: in ijs, ne in senatum uenire necesse esset. EXCVSATIO: quòd istuc non ueniam, ad eum amplectendum ex prouincia reuersum. 195.

196.

CAPVT illud est, quod scis.] Caput, & prima causa, cur hortos desiderem, illa est, quam tu scis; sanū

uidelicet; cuius ædificandi scis consilium à me esse cap-
 tum; & hortos ideo querere, ut celebri loco ædifice-
 tur. SEQUITVR, &c. altera causa, cur hortos
 uelit. Præter fanum, mea etiam causa hortos quero:
 mihi enim ipsi quiddam opus est: hoc est, locū me oportet
 habere, ubi esse possim. IN TVRBA: Ro-
 mæ. neque Romæ, inquit, esse possum, neque à uobis
 abesse. quòd si hortos habebo, utrunque consequar,
 ut & Romæ ne sim, & à uobis ne absim. abesse
 enim non uidebor, cum in hortis ero, qui Urbem
 quàm proxime sunt: & in Vrbe tamen non ero. 217.
 » Nihil, inquit, aliud reperio, ubi & in foro non sim, &
 » tecum esse possim. 196.

M I H I persuasum est,] Tacite significat, suum
 consilium ab Attico probari, consilium, inquam, Urbis
 fugienda. PERSVASVM: non enim Atticus
 aperte scripserat, se probare Ciceronis consilium, uerit-
 tus fortasse, ne id Cæsarem offenderet, si casus tulisset,
 ut in alienas manus literæ deuenirent: sed ipse de Atti-
 ci sensu cōiecturam faciebat. E O M A G I S etc.
 eo magis mihi persuasum est, de hac re quid tui consilij
 sit, quòd tibi quoque intelligo uideri idem quod mihi,
 me ab Oppio & Balbo ualde diligere. quasi dicat: Quā-
 do illi me tam ualde diligunt, abesse possum, illis conce-
 dentibus. nam alioqui offenderentur, & de hac absen-
 tia mea literas fortasse ad Cæsarem iniquiores mitte-
 rent. quòd igitur intelligis, me ab Oppio & Balbo ual-
 de diligere; eo magis mihi persuasum est, hac de re quid
 sentias. SI EXPEDIATVR ILLVD
 F A B E R I A N V M: si debitā mihi à Faberio pecu-

niam exigo. quod facile consequar illis adiuvantibus:
qui Cæsare concedente omnia possunt.

196.

SINT igitur &c.] Sententia non apparet,
obscurata mendo. & quanquam adiuti coniectura
quiddam uideamus: quia tamen id eiusmodi non est,
ut omnes tenebras discutiat; prætermitto. libros ueteres
adiui, inspexi: nihil adiumenti. relinquo igitur, quod
alii considerent. TUM ENIM &c. connexa
uerba cum superioribus, & connexus item census est:
sed coniicere possumus, hoc dici: Si Balbus & Oppius
in expediendo nomine Faberiano adiutores esse nolue-
rint; tum intelliges, exigendæ à Faberio pecuniæ nul-
lam plane spem esse; & intelliges item, quid inclinent
ad hoc meum consilium de fano adiuvandum. si enim
nobis non fauebunt, id agentibus, ut hortorum emendo-
rum causa pecuniam à Faberio exigamus: certe intel-
ligetur, nolle eos de emendis hortis & de ædificando fa-
no consilium à nobis captum adiuuare.

196.

SI quid erit,] A' Balbo & Oppio studij &
auxilij ad Faberianum nomen explicandum. SIN-
MINVS &c. si in exigenda à Faberio pecunia fau-
tores non erunt, consilium tamen de hortis ideo ne omit-
tamus, sed quacunque ratione enitamur. QUA-
CUNQUE RATIONE: nam de Faberiana
pecuniâ nequaquam erit cogitandum, Balbo & Oppio
non adiuvantibus.

196:

DE illo Ostiensi &c.] Si non assequimur, ut Si-
lianos hortos habeamus: quid agemus? de illo Ostiensi,
hoc est

hoc est de uilla, quam in Ostiensi habet Cotta, nihil est cogitandum : (forte quia pusillum loci uidebatur, ut 194. 195.) Lamiam non puto posse adduci, ut hortos suos uendat : Damasippi experiendum est; subaudi, ut hortos habere possimus. & infra, 197 : Damasippum uelim aggrediare. de Lamianis autem hortis, 192 : & 193 :

Ex epistola XXVIII. pagina 196.

QVOS, & quot] Non omnes, sed quos & quot uidebitur. neque enim omnia mancipia Lentulo puero attribuenda erant ministerij causa. quæ autem puero non attribuebantur, ea tamen illi operam nauabant, uel rure agro colendo, uel in officinis aliquo artificij genere occupata, uel alijs pretio locata. Comprobatur quod supra diximus, Ciceronem Lentulo puero tutorem fuisse, qui ei de mancipijs, quæ uideretur, & quot uideretur, attribueret.

196.

DE Siliij &c.] Scire Tullius auebat, num Silius hortos uellet uendere, & quanti uellet. cui Atticus rescribens, uereri se dixerat, primum ne Silius nollet uendere, deinde ne nollet eo pretio, quo Tullius emere uoluisset. QVANTI : subaudi, uelit uendere.

NE TANTI : uideris, inquit, uereri, ne Silius tantum nolit uendere, quàm nos uellemus. & dixit, tanti, pro, tam paruo : quo modo etiam locutus est Celijs : cuius hæc sunt uerba in epistola ad Ciceronem : Aut non erit istic bellum ; aut tantum erit, ut uos, aut successores paruis additis copijs sustinere possint. & Cæsar libro VI.

his uerbis: Præsidij tantum est, ut ne murus quidem cingi possit, neque quisquam egredi extra munitiones audeat. & libro III. de bello civili: Tantum nauium reperit, ut anguste XV millia legionariorum militum, & quingentos equites transportare possent. & ipse in epistola ad Cassium: Si quæ, inquit, sunt onera tuorum, si tanta sunt, ut ea sustinere possis; nihil tibi erit lautius, nihil gloriosius: sin maiora; considera, ne in alienissimum tempus cadat aduentus tuus. Quibus ex locis aperte cognoscitur, in uoce Tantus non semper quantitatem inesse. quod nos exemplis ideo probare uoluimus, ne quis miretur, cur illud TANTI exponamus, tam paruo. quod fortasse cuiusdam durius alioqui uideretur.

196:

SICA aliter,] Sica aliter dixerat: Sica non idem dixerat, quod tu: sed tibi assentior, uerenti primum ne Silius nolit, deinde ne tanti. Sica autem dixerat, & uelle Silium uendere, & non magno uenditurum. VTEI PLACUIT: opinabatur Sica, Egnatij opera Silianos hortos haberi posse: itaque Ciceroni suaserat, ut ad illum scriberet. TRANSIGERE EGNATIVUM: in epistola superiore locus est de mancipijs Castricianis: quem si quis cum interpretatione nostra legerit, facile, quid hic significetur, intelliget. TRANSIGERE: conficere cum Castricio: efficere, ut Castricius à Quinto fratre pecuniam accipiat pro mancipijs, quæ illi uendiderat. quam Castricius accipere nolebat; cū à Quinto mancipia mallet abducere, quando is pecuniam sibi ad præstitutam diem non numerasset.

196:

CONFICIATUR.] Curentur ei HS. C. quæ debemus. supra, 192: 194. NOX ERAT: Atticus in epistola sua ad Ciceronē hoc posuerat: Quoniam nox est, plura non scribo. Cui respondens Cicero, Quoniam, inquit, nox erat, et ideo breuiores literas misisti; ips, quas hodie mittes, plura expecto.

Ex epistola XXI. pagina 196:

SILIVM mutasse sententiam Sica mirabatur &c.] Silium nolle amplius hortos uendere, Sica mirabatur. ego autem eo magis miror, quod cum ille dicat ideo se non uendere, quia filius nolit; ais tamen illum uenditurum, si nos præter eum locum, quem ab ipso petimus, alium petierimus, à quo refugiat, hoc est quem nolit uendere. NON INIVSTA: recte facit, si non uendit, quia filio uelit obsequi, roganti ne uendat; cum eum habeat, qualem uult, hoc est, plane ex animi sui sententia: ut reprehendendus non sit, qui tali filio obsequatur. SI ADDIDERIMVS ALIVD: si petierimus à Silio, ut alium locum nobis uendat, non ut eum, quē antea petebamus. A' QVO REFUGIAT: à quo uendendo prorsus abhorreat: quem nulla conditione uelit uendere. CVM AB IPSO ID FVERIT: cum is locus, quem addiderimus, ualde illius è re fuerit. tunc enim Silius locū antea nobis destinatum uendet, si petierimus ut alium, ipsi cariorē, uendat. Recte igitur dixit Cicero, MIROR, QVOD AIS &c. nā si hortos ideo Silius uendere non uult, quia filio cupiat indulgere: ne hoc

quidem artificio, quo nos uti uis, adducetur ut uendat. Dixit autē **CONFERRET** potius, quā **CONFERAT**, ut ostendat Siliū ea excusatione usum fuisse non illis ipsis diebus, quibus hæc scribebat, sed aliquanto ante. 196:

QVOD summum pretium constituam, **Q**uantum omnino pecuniæ in hortos uelim impendere.

QUANTVM ANTEIRE ISTOS HORTOS DRUSI: subintellige, Putem: hoc sensu: Quæris à me, quantū hortos istos Silianos anteire Drusi hortis putē, pretio uidelicet. **ACCESSI VNQVAM**: nunquam accessi ad hortos Drusi: quæ autē uilla ibi est, (Caponiana dicebatur, quod eam ante Drusum aliquis è Coponiorum gente possederat) eam noui, & eodem loco syluam nobilem. **NEUTRIVS**: neque syluæ, neque uillæ. quem fructum Drusus capiat aut è uilla, aut è sylua, compertum non habeo: quod tamen, puto, nos scire oportet. Et hoc adscribit, propterea quod unā, cum hortis & uillam & syluam Drusus uendere cogitabat. **UTRIVS ISTORVM**: utrius hortos æstimem, uel Siliij, uel Drusi: æstimare debeo, non quanti sint, sed quanti meum tempus postulare uidetur: hoc est, non ex ipsorum fructu mihi æstimandi sunt, sed ex meo tempore; quod eiusmodi est, ut hortos omnino uelim emere, de pretio non laborem.

UTRIVS ISTORVM: æstimandi sunt.

POSSIM AVTEM ASSEQUI: possim hortos emere. **COGITES**: potes enim hoc uel facile cognoscere, cum mea nomina tractes; & uidere possis, secquæ sit spes pecuniæ à nostris debitoribus exigē-

da: quod ego absens non possum : itaque tu hoc uelim cogites.

197.

FABERIANVM] Nomen Faberianum : quod mihi à Faberio debetur. cum enim debitam sibi à Faberio pecuniam exigere Cicero non posset, nomen illud alicui uendere cogitabat, ut præsentem pecuniam haberet ad emptionem hortorū. EXPLICARE VEL REPRESENTATIONE NON DUBITAREM : non dubitarem hortos emere, uel si repræsentandum sit: hoc est, uel si pretium nunc enumerandum sit, nulla temporis dilatione. Est enim repræsentare; quod aliquando futurum est, id præripere; ut, nulla interposita mora, statim fiat. Quoniam autem constituerat ita hortos emere, ut partem pecuniæ solueret, reliquæ pecuniæ usuram penderet; (quod ipse ostendit 193. & 194:) nunc si Faberianū nomen possit uendere, dicit se non cogitare de die, neque solutionis tempus uelle differre, sed repræsentaturum, hoc est non expectaturum diem, quam constituerat, uniuersumq; pretiū statim persoluturum. DE SILIANIS: ad EXPLICARE refertur. TRANSIREM AD DRVSVM: emerē à Druso. MAGNO ETIAM &c. adiuuabit enim repræsentationē Hermogenes, si soluet nobis HS DC quæ debet. unde illud 194: HS DC exprimes ab Hermogene, cum præsertim necesse erit.

197.

DOLORI meo,] Ex interitu filię suscepto. REGI: fortasse ego, cupiditate & dolore prolapsus, hortos pluris emerē, quàm quanti æquum esset: itaque nolo à te regi.

LOCUTVS erit] De Drusi hortis. Supra ibi-
 » dem : Transirem ad Drusum uel tanti , quanti illum
 » Egnatius uelle tibi dixit. ID AGENDVM
 PVTO : ad hortos Drusi spectare debemus: nam cū
 Silio non uideo confici posse. AGENDVM, cu-
 randum, cogitandum. QUID AGENDVM
 SIT: de tota hac re, id est de hortorum emptione.

Ex epistola XXX. pagina 197.

PUBLILIA] Altera Ciceronis uxor, quam,
 post Terentiæ diuortium, uirginem duxit: cum qua &
 ipsa postea diuortiū fecit, quia lætari Tulliolæ morte ui-
 debatur. Plutarchus in Cicerone, Quintilianus lib. VI.
 Dion libro XLVI. PUBLILIO: fratre Publi-
 liæ, Ciceronis uxoris: nam mulieres familiæ nomine ap-
 pellabantur. AFFECTVM: dolore, quem ex
 obitu filie capiebat. NON ILLIVS ESSE:
 apparebat, à matre scriptas, aut dictatas. QVOD
 FORE VIDEO: uideo fore, ut omnino ueniant:
 ego autem hoc uolo uitare. VNA EST VI-
 TATIO: ET EGO NOLLEM: una tantū
 ratione uitare possum, ne illæ ad me proficiantur; si
 ego istuc ad ipsas ueniam: quod nollem: sed necesse est;
 quando hæc est una uitatio. Infra clarius his uerbis:
 » Cum scribas, uidendum mihi esse, ne opprimar; ex quo
 » intelligam, te certum illius profectionis diem non habes
 » re: putauit esse commodius, me istuc uenire.

NE opprimar.] A' Publilia, & matre. & hoc

dicit; quia, si scisset, quo die illæ Romæ profecturæ essent, ut ad se uenirent; ipse ante illū diem Romā ad eas proficisci potuisset: quod facere cogitabat. NE OPPRIMAR: ne ueniant cum de illarum aduentu nihil suspicer.

197:

CICERONI] Filio. SI TIBI NON INIQVVM: fortasse. n. tibi uidebitur, plus ei dandū esse, quā quod ex mercedibus Argileti & Auentini recipietur. sed SI TIBI NON INIQVVM VIDEBITVR, hoc est, si putas eum his mercedibus contentum esse debere: propone ei, ut sumptus huius peregrinationis ad eas mercedes accommodet. PEREGRINATIONIS: Cicero filius Athenas iturus erat studiorum causa. Dic, inquit, filio, me pro sumptu, quem Athenis facturus est, tradere ei mercedes Argileti & Auentini. SI ROMÆ ESSET &c. ut Athenis tantos sumptus faciat, quantos Argileti & Auentini mercedes ferre poterunt. quibus sumptibus, si Romæ uiueret, conducta etiam domo, contentus futurus erat: quanto magis, Athenis? ARGILETI ET AVENTINI: in Argileto & Auentino locare uolebat Cicero insulas quasdam, eamq; mercedē assignare filio Athenas proficiscenti. 148: 253: MODERERE: tractes quod attinet ad hanc locationem: uideas, quemadmodum ex his mercedibus suppeditemus ei quod opus sit: hoc est, (quod infra ostendit) conductores qui sint, & quanti; deinde, ut sit qui ad diem soluat. NEC BIBVLVM, NEC ACCIDINVM, NEC MESSALAM: Calphurnium Bibulum, Manlium Accidinum, Valerium

C O M M E N T A R I V S

Messalam . Hos adolescentes Athenas profecturos studiorum causa Cicero audierat. **CONDUCTORES QUI SINT, ET QUANTI:** qui uelint conducere eas tabernas, aut domos, quas in Argiletis & Auentino uolumus locare. **QUANTI:** quantum uelint conducere.

Ex epistola XXXI . pagina 197:

IS fuerit, quem tu putas, **]** Difficilis in hortis uendendis . **AGGREDIARE:** ut mihi hortos uendat . **RIPA:** Tyberina: nam hortos transtiberinos quarebat Cicero, ut celebri loco fanum extrueret. **QUOTENORVM IUGERVVM:** Damasippus suos hortos in partes diuiserat: & qualibet parte nescio quotena iugera continebantur, certo cuiusque partis pretio . **PLURA ENIM NON POSSVM:** de hoc ad te scribere, cum & de paedagogo, & de medico, & de tota domo mihi certum sit .

Ex epistola XXXII . pagina 198.

VEL sine Sica] Cuius consuetudine delectabatur: itaque 194: Niciam, inquit, uellem mecum habere: sed mihi solitudo & recessus provincia est: quod quia facile ferebat Sica, eo magis illum desidero. **(TIRONI ENIM MELIUS EST:)** causa, cur sine Sica possit esse. Tironem, inquit, mecum habeo, qui iam propè conualuit. **FACILLIME:** libenter. ut illud in epistola ad Celium: In maritimis facillime sum. Et libro II. de Oratore: Et dici ornatissime me possunt, & audiri facillime. Et ad hunc ipsum in-

- » sequenti libro : Locum habeo nullum , ubi facilius esse
 » possim, quàm Asturæ. Et Terentius in Heaut. Dabo ti-
 » bi puellam lepidam, quam facile ames. O P P R I S
 M A R : subito aduentu Publiiæ . uide supra 197.

Ex epistola X X X I I I. pagina 198.

T V tamen,] Quanquam, inquit, breui te uide-
 bo : tamen, si quid de hortis cum Silio confeceris uel il-
 lo ipso die, quo ad Sicam uenturus ero ; certiore me
 uelim facias. A D S I C A M : in eius suburbano.
 D E T R A C T I O N E M : cum Silius dixisset, hor-
 tos suos se esse uenditurum , sed uelle quendam locum
 excipere : uide, inquit Cicero, ne uelit eum ipsum locum
 excipere in uenditione hortorum, cuius loci causa hos-
 tos ipsos emere cogitamus . D E T R A C T I O -
 N E M : exceptionem . E X T R E M I : Extremi
 loci, extremorum hortorum, extremæ partis hortorum.

198.

D E tota re (ut scis)] D E T O T A R E : de
 hortis Silij emendis. V T S C I S : scis tu, qua in par-
 te hortorum fanum ædificare constituerim : itaque si eā
 ipsam partem Silius in uenditione uellet excipere ; cur
 hortos emeremus , causa non esset.

198.

H I R C I I epistolam] Forte consolatoriam in
 morte Tulliolæ. R E C E N T E M : ex Hispania,
 ubi erat Hircius cum Cæsare. Et puto eam esse, de qua
 » 203. Sic et infra 258 : Regini quidam ed uenerunt Ro-
 » ma , sanè recentes.

QVOD lege conceditur,] Lex erat, quæ sumptum sepulcrorum præfinibat : supra eum sumptum si quis in sepulcrum impendisset, tātundem populo ut daretur, iubebat. QVOD NON MAGNO PERE MOVERET : quasi dicat : Si uellem sepulcrum filiae facere, facerem operosissimum, & magnificentissimum ; neque me in hoc moueret poena legis : sed fanum fieri uolo , non sepulcrum ; idq̃ , non tam propter legis multam, (nam hæc me minus moueret, si de sepulchro cogitarem) quàm ut locus, quasi consecratus, sempiternam religionem obtineat . Hoc aperte
 » paulo post his uerbis : Fanum fieri uolo, neque hoc mihi
 » erui potest : sepulchri similitudinē effugere non tā propter poenam legis studeo , quàm ut maxime assequar
 » ἀποθέωσιν . Recte : quod enim fani nomine appellatur, religionem habet ; quod sepulcri, non item.

APELLARI.] Supra, 191 : lege quæ diximus ad illud , Quasi consecratum. NISI MUTATO LOCO : cōstitueramus fanum in hortis transyberinis facere : sed mutandus locus est, si assequi uolumus, ut fani nomine appelletur : in hortis enim si faceremus, ubi multa multorum sunt sepulcra ; sepulcrum & ipsum uideretur esse , sepulcriq̃ nomine potius appellaretur, quàm fani. MINVS VRGEOR : dolore amissæ filiae.

Ex epistola XXXIII. pagina 198:

ERV I] Hoc mihi non potest ex animo euelli.

PROPTER POENAM LEGIS : *pœna erat, ut quo quis in sepulcrum plus insumpsisset, quàm nescio quid quod lege concedebatur, tantundem populo daret. Supra 198.*

198:

COMMUTATIONES dominorum]

- » 191 : de eadem re sic : Ineunda nobis ratio est, quem=
 » admodum in omni mutatione dominorum illud, quasi
 » consecratum, remanere possit. quo in loco uide no=
 strā interpretationē. VT POSTERITAS
 HABEAT RELIGIONEM : ut posterū il=
 lud cum religione conseruent. quod in uilla fortasse
 non facerent : in qua fanum ædificatum nescio an
 eadem religione tuerentur : forte enim ex fano rursus
 uillam facerent studio habitandi.

198:

- » RES, locus, institutum] Vt fanum fiat, ubi fiat,
 quale fiat. expono enim INSTITVTVM, fa=
 ni genus à nobis figuratum. nam & supra 190 : ubi
 » plane idem dicit, Neque, inquit, de genere dubito ; pla=
 » cet enim mihi Cluatij : neque de re ; statutū est enim :
 » de loco non nunquam. EAM EFFVGERE :
 ne in legis pœnam incidamus, si pecuniæ plus in hoc mo=
 nimentum erogabimus, quàm quod lex concedit.

SI TIBI PLACEBIT SIC AGERE etc. *coepimus agere de fano ædificando : nescio, an idem cōsiliū tibi placeat, ut scilicet fanum filix faciam pietatis ergò : sed si placet, cohortare & ex acue Cluatium architectum, ut in hac re suo nos consilio inuare uelit. Vide 190:*

Ex epist. XXXV. pag. 198:

AD uillam] In suburbano : nam infra, Velim certiorē me facias, quā diu in suburbano sis futurus. quod se contulit rationum causa . deinde easdem rationes cogitauit se posse Romæ conficere , si se domi includeret : itaque in Urbem redijt. 201. 201 :

198:

TV AE . literæ mihi redditæ sunt tertio decimo die.] Hoc totum librarius, aut quicumque ille fuit, qui Ciceronis epistolas retulit in uolumina, translatum ex alia epistola, per ignoratiam hic intexuit. cum enim Cicero esset in Antiati, Atticus Romæ, uel in suburbano ; simile ueri non est, tresdecim dies eum, qui Attici literas tulit, tantulo in itinere consumpsisse. sed esto : consumpserit nec opinata re impeditus. quid? non hanc tarditatem Cicero tenui saltem significatione attigisset? at ne literam quidem posuit. itaque redeo ad illud, membrum esse ex alia epistola, translatum in hunc locum ignorantia eorum, qui Ciceronis epistolas in unum congefferunt. BRVTI LITERAS : ad Atticum scriptas.

199.

RATIONEM tuam de Tusculano.] Consilium tuum, ut fanum in Tusculano faciamus, si in hortis non possumus. & 201. 202. CELEBRITATEM : ut fanum celebri loco fiat. celebriores autem horti, quā Tusculanum, utpote qui prope Urbem essent. IN SCAPVLAE : subintelligitur, hortis. ut illud 194. Ex Apollodori puto posse inueniri:

subaudi, hortis. Scapula hic decesserat, relictis aliquot hæredibus: à quibus Cicero sperabat fore, ut uenirent horti Scapulani. PROPINQUITAS PRAETEREA VBI SIS: præter celebritatem hoc habent commodi, quod proxime Romam sunt. VBI SIS: ubi sine incommodo esse possis: ut in ijs facile esse possis. NE TOTVM DIEM IN VILLAM: ne totum diem ponam, in uillam proficiscens: ne mihi semper totus dies sit in itinere consumendus, animi causa dum ad uillam me confero. quasi dicat: si quãdo Urbis satietas me capit, ad aliquam mearum uillarum ire soleo: quæ ita longe absunt, ut totum diem in uia ponam. quod si Scapulæ hortos habebo, libentius in hortos exhibo propter propinquitatem. OTHO NEM: unum ex ijs, quos Scapula hæredes reliquerat.

177.

SI nihil erit,   Si nihil erit, quod emamus; tibi tamen non desinam molestus esse, ut aliquid inuenias, usque eò, ut meam stultitiam stomachere. Deinde incipit molestus esse, et infert: DRVSVS ENIM CERTE VENDERE VULT: ut tua culpa futura sit, si nihil emamus; quandoquidem uenales certe sunt horti Drusiani. SI ERGO ALIUD ERIT: si, præter Drusi hortos, aliquid inuenimus, quod uenale sit: id nisi emero, non mea erit culpa, sed tua: nam ego quidem, quod ad me attinet, sæpiissime te admonebo. Drusianos autem hortos Atticus minus probabat: itaque aliud quærebant. Paulo infra: De Drusi, inquit, hortis, quamuis ab ijs abhorreas, ut scribis; tamen eò confugiam, nisi quid inueneris.

COMMENTARIUS

NE LABAR : ne, prolapsus cupiditate, multo plu-
 22 ris emam, quàm quanti sint . Supra 196: Concede, in-
 22 quit, mihi, ut eo animo sim, quo is debeat esse, qui emere
 22 cupiat. Et tamen servo ita cupiditati, Et dolori meo,
 22 ut à te regi uelim. PROVIDENDI AV-
 TEM VNA RATIO EST, SI QUID
 DE SCAPVLANIS POSSVMVS: quæ
 rit aliquis causam, cur hac una sit providendi ratio.
 Respondeo sic: Quia sperabat fore, ut Scapulani horti
 in auclione uenirent. quod si ita esset; labi non pote-
 rat; neque eos multo pluris emere, quàm quāti essent.
 22 itaque infra 200. De hortis, inquit, Scapulani hoc uide
 22 tur effici posse, aliud tua gratia, aliud mea, ut præconi
 22 subiiciantur. id nisi fit, excludemur.

199.

APVD Terentiam &c.] Terentiam iam di-
 miserat: quidpiam fortasse nunc significat de dote red-
 denda.

199.

CORDVBA exisse,] Hac de re. Hircius li-
 bro VI. Commentariorum, haud ita procul ab extre-
 mo. NESCIO QVO: Carteiam: ut auctor
 est Hircius libro VI. Commentariorum, ferè in extre-
 mo.

199.

CANINII naufragio] De quo etiam 202:
 22 his uerbis: Volo etiam scire de naufragio Caniniano
 22 quid sit.

199.

Εἰς ἀποθέωσιν] Ad consecrationem filiae. E-
 TIAM OTHONEM VIDE: etiam: quasi,
 iterum: nam dixerat iam, Othonem conuenias per-
 uelim. Iterum, inquit, te admoneo de Othone conue-

niendo . nam VIDE ualet conueni & alloquere.
 „ ut illud libro IIII. 61. Grauit̃er se aſſurum cum
 „ Aquilio, confirmauit. uidebis ergo hominem. Et XII.
 „ 189 : Septimium uide. Et ibidem : Apuleium prædia=
 „ torem uidebis.

Ex epistola XXXVI. pagina 199:

NOSTRO cognato.] Fratris mei, & soroz
 ris tuæ filio . qui erat in Hispania cum Cæsare aduer=
 sus Pompeij liberos bellum gerente, & Ciceroni patruo
 detrahebat . fuisse autem in Hispania, constat non solū
 ex proxime sequentibus uerbis , sed etiam ex illis 188.
 Cum à fratre familiaritate & omni gratia uincere=
 tur.

199:

DOLABELLA obscure,] Manifestum est,
 abintelligi uerbum, Scripsit : scripsit autem ex Hispa=
 nia: nam ei bello interfuit ; ut aperte indicat illud II.
 Philippica. Ter depugnauit Cæsar cū ciuibus, in Theſ=
 salia, Africa, Hispania. omnibus his pugnis affuit Dola=
 bella , in Hispaniensi etiam uulnus accepit. Postea cum
 in Italiam reuertisset , coram de Quinti maledictis &
 iniurijs cum Cicerone locutus est. 206.

199:

FIRMITATEM,] Nam imbecilliore ani=
 mo uidebatur esse , qui filix mortem tandiu lugeret.
 Quod putas, inquit, cogitandum mihi iam esse de ani=
 mi mei firmitate.

199:

ADIVVANDVM : tu effice &c.] AD=
 IVVANDVM : dolore liberandum : quippe qui

etiam consolatorium librum scripserit ad se ipsum .

EFFICE : effice, ut hortos habeam, ut erecto moni-
mento filiam consecrare possim . HOC MIHI
DEBERE VIDEOR : uideor fanum filiae de-
bere, neque dolore posse liberari, nisi id, quod debeo, sol-
» uero. Idem supra, 190: Quasi uoto quodam, & pro-
» misso me teneri puto. & 201: QVALEM VO-

LO : qui mihi appositus uideatur ad filiam consecran-
dam. ISTOS HORTOS : Scapulanos.

PARTIBVS QVATVOR FACTIS
LICERİ COGITANT : quatuor enim erant
cohæredes, Otho, Mustella, Crispus, Virgilius. 202. 205:
124: PVBLCATVS : ut publice uendatur.

Et quod addit, Qui est Trebonij, & Cusini : tum non
erat, sed fuerat : sicut & hortos Scapulæ appellat, id
mortui. 200: ERAT AD ME ALLATVS.

optio mihi delata est emendi . SCIS AREAM
ESSE : scis in eo ædificati nihil esse, quo maiore im-
pensa fanum esset extruendum . nam si ædificati ali-
quid esset; ueteris ædificij materia ad fani constructio-
nem utens, sumptum facerem multo minorem .

PLACENT : horti . AEDIFICATIO :
scribis, te abhorrere à Drusi hortis, quod minor in ijs
quàm tu uelles ædificatio sit. id (inquit Cicero) me non
mouet : nam ego nihil ibi cogito ædificare præter fa-
num : quod omnino ædificaturus sum, etiam si illos nō
habuero. ædificationem autem uoluisset Atticus esse ma-
iorem in hortis Drusi, ut in fanum deinde minus insu-
meretur : quippe quod ex ipsa ædificatione fieri posset,
impensa multo minore, q̃ si materia fieret importata.

Ex epistola XXXVII. pagina 200.

S V A D E S] Suades, ut certos tabellarios instituam. R E S P O N D E B A N T T E M P O R I : ibant, redibant ad utrumque nostrum, ea ipsa, qua expectabatur, hora. E R A T A L I Q U I D &c. Erat quod scriberemus de Silio, de Druso, alijs præterea de rebus. I D I P S V M D I L A T V M E S T : scribere solebamus de Othone, id est de hortis Scapulanis. nunc etiam hoc argumētum literarum ad aliquod tempus est ereptum. abes enim, (erat autem in suburbano, ut patet 198:) & Othonem, qui Romæ est, de hortis colloqui non potes. ita sequitur, ut nec scribere de eo quidquā possis, usque dum in Urbem redieris. T A M E N A L L E V O R : etsi ad scribendum argumēti nihil habeo, quādo id ipsum de Othone dilatum est: scribo tamē, quia doloris acerbitatem minus sentio, cum tecum quasi loqui uideor.

Ex epist. XXXVIII. pag. 200.

C A E S A R I S uituperatio] Liber à Cæsare scriptus contra Catonem, Ciceronis libro laudatum. Infra, 201. Hircij epistola quasi πρόπλασμα uidetur
 » eius uituperationis, quam Cæsar scripsit de Catone. Lau
 » dationē suam Cicero inscripsit, Cato; uituperationem
 Cæsar, Anticatones. P E R S P E X I E X E O
 L I B R O : ex Hircij libro contra Catonem scripto conijciebat Cicero, qualis esset futura Cæsaris uitupera
 tio. cū. n. in suo libro Hircius collegisset uitia Catonis,
 sed cum maximis Ciceronis laudibus; Cæsar autem eū

librum uidisset : (neque enim aliter putandum est , cum Hircius cum Cæsare esset in Hispania bellum gerente) magno id erat argumento , eas Ciceronis laudes Cæsarem probasse . alioqui exire librum passus non esset ; neque Hircio permisisset , ut ad Ciceronem mitteret . ex eo coniecturam Cicero capiebat , Cæsarem acerbius in se nihil scripsisse in suo libro , cuius laudes in alieno probasset. 200.

συμβουλευτικὸν sæpe conor :] Sæpe conor aliquid ad Cæsarem scribere de ordinanda Republica . συμβουλευτικὸν , consilij plenum , quod deliberationem contineat. EIVS MODI : nam si dixero , quæ mihi honesta sint ; illi grata non erunt : rursus si , quæ illi grata ; mea persona minus digna uidebuntur . Idē 213 :

200 :

D V M tua me domus leuabat ,] Si , dum tuæ domi fui , nemo est à me exclusus ; nemo unquam ad me uenit , quin comiter & humaniter acciperetur : quid est , cur me quisquam dicat dolore uictum iacere ? quando neque , dum apud te fui , quenuquam seuerius accepi ; neque , dum Asturæ , cessauī , sed & multa scripsi , et eius generis , quod certe abiectio animo facere nemo posset. LEVABAT : delectabat : nam domi suæ Cicero non sine summo dolore potuisset esse , quæ memoriā amissæ filiae repræsentaret . eademq̃ ; causa Tusculanum , quasi admonitionem Tulliolæ , refugiebat : ut infra 202 : NVNC IPSVM : similiter locutus est 101 : 123 . 190 .

200 :

DISCESSVS] Post XVI . Cal . Februarij ,

senatores plerique Roma discedebant, quòd senatus reliquis Ianuarij diebus per legem Pupiam haberi non poterat, ac ne Februario quidem toto, nisi perfectis, aut reiectis legationibus. Ad Appium libro III. 40. In ipsum discessum senatus incidisse credo meas literas.

H V I V S T E M P O R I S : apta ad oblectandũ. hilaritatis enim tempus illud erat; quo senatores, laxati à curis, animi causa exhibant. I S, Q V I O P T I M A S B A I A S H A B E B A T : qui se tamen huc, suis Baijs omissis, quotannis conferebat; quòd hunc recessum amaret, Baianam illam frequentiam fugeret. quem significet, diuinare non facile est.

200:

A L I V D tua gratia, aliud nostra,] Partim tua gratia, partim nostra. E X C L V D E M V R : uerebatur, ne hæredes Scapulæ hortos Scapulanos præconi non subijcerent; sed ipsi inter se licerentur, omnibus exclusis. Si igitur inquit, præconi non subijciuntur, ego
 „ excludor. Et supra 199: Hæredes Scapulæ si istos hortos,
 „ ut scribis tibi Othonem dixisse, partibus quatuor factis
 „ liceri cogitant; nihil est scilicet emptori loci. S I N A D T A B V L A M V E N I M V S : sin præconi subijcietur, et auctio fiet. nã T A B V L A M posuit pro auctione; quod auctio-
 „ tionis signũ tabula figebatur. In ora-
 „ tione pro Cæcina, Ebutio, inquit, negotiũ datur. adest ad
 „ tabulã, licetur Ebutius. O T H O N I S : Scapulæ hæredis, qui & ipse ad hortorũ emptionem animũ adiecerat. Quanquam, inquit, locuples sit Otho: tamen mea cupiditas efficiet, ut eum in auctione uincam.
 „ Infra 202. De Othone, diffido, fortasse quia cupio:

- „ sed tamen maior etiam res est, quàm facultates nostræ,
 „ præsertim aduersario & cupido, & locuplete, & hære
 „ de. & 203. Difficile certamen cum cupido, cum locu
 „ plete, & hærede. & 216. Si Faberius nobis nomen il
 „ lud explicat : noli quærere, quanti : Othonem vincas
 „ uolo. 200:

- DE LENTULO &c.] Quod scribis, uiden=
 dum esse, ut à Lentulo exigamus : res in eo non est : id
 parui refert : magis laborandum de pecunia Faberia=
 na : quam si exigimus, quòd uelim enitare ; conseque=
 mur quod uolumus, ut hortos habeamus. Faberiani
 nominis cum alibi supra, tum 196. meminit his uerbis:
 „ Cum ijs communices, quanto pere, & quare uelim hor=
 „ tos; sed ita posse, si expediatur illud Faberianum.

Ex epistola XXXIX. pag. 201.

- QVAM sit φιλαίτιον συμφορά,] Quàm sit que
 rula res calamitas : quàm facile querantur, qui in ca=
 lamitate sunt. Tacite Atticum hortatur, ut de fano
 maiorē adhibeat diligentiam, cum sciat, quàm sit φιλαί=
 „ τιον συμφορά. quod apertius paulo post : Nisi fanum
 „ fieri uidero, incursabit in te dolor meus. MINIME
 ME IN TE QUIDEM : minime ego quidem
 tecum queror : minime ego te accuso, quòd hortos ad=
 huc non inueneris : sed tamen ita auide sum affectus
 de fano, ut, nisi id fieri uidero, incursaturus in te sit do=
 lor meus. OMNES TVAS &c. si me con=
 solari uis, locum fano reperi. hac est una mei consolan
 „ di ratio. Paulo post : Si me leuari uis, hac est summa
 „ leuatio, uel, si uerum scire uis, una.

201.

AGET iniuste,] Iniquum pretium poscet pro
suis hortis. 202: DOMINVM: hortorum Tre
bonij, & Cusnij. 199: TVSCVLANVM
PLACET: ubi fanum fiat. Supra 199. & infra
202: PERFICIES: ut locum habeamus ali-
quem, ubi fanum extruere possimus.

201.

Πρόπλασμα] Præfigmentum. qualis, inquit, futu-
ra sit Cæsaris vituperatio de Catone, perspicitur ex ea
epistola, quam ad me Hircius misit. Forte enim Hircius
in epistola idem faciebat, quod in libro suo, ut Catonem
vituperaret cum laude Ciceronis. Vide illud 200. Per
spexi ex eo libro, quem Hircius ad me misit.

201:

SCELERE me liberatum non putabo.] Scelerati putantur, qui vota non solvunt. item Cicero scelere se astrictum putabat, donec fanum, quod filia matris promiserat, non fecisset. Infra 202. Ego me maiore religione, quàm quisquam fuit ullius voti, obstrictum puto. Supra 190: Quasi voto quodam, & promisso me teneri puto.

Ex epistola X L. pagina 201:

VIDEBAM enim, quæ scribis:] Cum uiderem quæ scribis, te. scilicet esse occupatissimum: nullū à te desideravi diem literarum, hoc est, nunquam desideravi, nunquam expectavi tuas literas. & tamen etiam, te non habere quod scriberes, intelligebam.

MITTAM : aliquem ex meis, qui tibi à me literas
afferat ; ut habeas cui tuas ad me dare possis.

201 :

NIHIL aliud, scire me, noui te nihil habere.]
Scire me, noui te nihil habere, praterea nihil.

SCRIPSI TAMEN : rectius, ut ego existimo,
Scripsisti tamen. quanquam, inquit, essent inanes tuæ li-
teræ : nescio quid tamen de Clodiæ hortis habebant.

201 :

RES &c.] Horti Clodiæ. uellem, inquit, Scapula-
lanos hortos emere : secundum eos, Clodiæ cuperem.

SECUNDVM OTHONEM : hortorū Scapulae pars ad Othonem hæredem peruenerat : ideo di-
cit, Secundum Othonem, pro secundum hortos Scapulae :
quo modo & infra paulo post, Malim primum Otho-
nis, deinde Clodiæ, eosdem Scapulae hortos significans.

201 :

ILLVD alterum quàm sit difficile,] Scapula-
nos hortos habere, scis difficile esse. Cur difficile ? quòd
& magni pretij res erat ; & eorum hortorum quam
partem Otho habebat, tantum aberat, ut uellet uende-
re, ut etiam à cohæredibus reliquas partes emere cogi-
taret. difficile igitur erat Othonem in emptione uince-
re, qui & cupidus erat, & locuples, et hæres. 202. 203.

EXCOGITEMVS : si neque Clodiæ, neque O-
thonis hortos consequi possumus ; enitamur, ut aliud
quidpiam ad fanum excogitemus. Quod idem infra
his uerbis : Si ista minus confici possunt, effice quiduis.

201 :

AVT Domum] Romam. Supra 201.

201:

V T id ipsum , quod facis , faceres:] Vt domi te includeres rationum causa . contulerat enim se Atticus in suburbanum , ut rationes suas commodius posset conficere , interpellatione sublata . deinde uenit in mentem , idem illud Romæ posse facere , si se domi includeret . itaq; fecit . 202:203.

201:

COMMODIVS] Romæ,quàm in suburba-
no.

Ex epistola XLI. pagina 202.

QVOD scies recte illam rem &c.] Deprauatus locus : neque scripti libri dissentiunt ab impressis. quodd si coniecturis locus esset, quas ego probare non soleo , nisi cum ad literam admodum accedunt ; legerẽ sic : Quod scribis, reri te, illam rem fore leuamento: bene facis : quanquam id esset, mihi crede, perinde, ut existimare tu non posses . ut ILLAM REM fanũ intelligas : & uerbum ESSET referas ad dictionem LEVAMENTO . In epistola ad Patum similiter ferè locutus est, cum inquit : Gaudeo perspectã tibi esse curam meam uoletudinis tuæ : sed mihi crede, nõ, ut est reapse, ex literis perspicere potuisti. PERINDE VT EXISTIMARE TV NON POSSES : maiori leuamento, quàm tu existimare posses.

202.

DIFFIDO,] Me posse eum uincere in hortorum licitatione. 200: ADVERSARIO: Othone : qui & ipse eosdem Scapulæ hortos à cohæredibus

- » suis emere uoluisset . Infra 203. Difficile certamen cū
 » cupido , cum locuplete , cum hærede .

202.

ISTA] Vt neque Scapulæ possim , neque Clo-
 diæ hortos habere. MAIORE RELIGIO-
 NE &c. fanum filiae manibus promissum donec fa-
 ciam , maiore me religione obstrictum puto , quàm qui
 uota non persoluunt. 190:202. TREBONIA-
 NOS: hortos: de quibus 199:201. DOMINI:
 unum dominum nominat 201. sed numero multitudi-
 nis usus est , quia , dominus quisnam esset , ignorabat : ut
 200: NE AESTAS EFFLUAT : conside-
 randum tibi est & de hortis , & de Tusculano : ut , si
 hortos non inuenis , Tusculano utamur : ne æstas ef-
 fluat: hoc est , ut omnino fanum hac æstate absoluator.
 201. 214:

Ex epist. XLII. pag. 202.

συμπάθῳ] Códolenter : scripserat enim Hircius ,
 Ciceronis casum se dolere de filiae morte. TV E-
 NIM ETIAM HVMANIVS : nã si illam
 epistolam misisses , meum dolorem quasi tractando re-
 nouasses. ILLIVS LIBRVM : 200. 202 :
 ILLIVS MAIOR LAVDATIO : Cato-
 nis.

202.

AGIS,] De hortis. 203. 207. A' PONTI-
 TIANO : à quo tempore eius amicum , uel affiné
 defendi Pontianum .

202.

V T aditus sit emptori?] Vt in auetione ueneat.

nam ad emptionem aditus est omnibus, cum quid per
 præconem uenditur. Verebatur autem, ne cohæredes
 ipsi inter se licerentur, omnibus exclusis. Supra 199 :
 » Hæredes, inquit, Scapulæ si istos hortos liceri cogitant ;
 » nihil est scilicet emptori loci : sin uenibunt ; quid fieri
 » possit, uidebimus. Et 200 : De hortis Scapulanis hoc ui
 » detur effici posse, ut præconi subiiciantur. id nisi fit,
 » excludemur. sin ad tabulam uenimus, uincemus fa-
 » cultates Othonis nostra cupiditate. PER QVEM=
 VIS HAEREDEM : ex quatuor hæredibus Sca-
 pulæ si unus modo, quilibet, adnitetur, ut horti Scapu-
 lani præconi subiiciantur ; perficiet. MVSTE=
 LAM : qui erat unus ex hæredibus. 205 : ἐγγύαμα :
 ubi in senectute uiuam.

202 :

δικὸς ἐπὶ οὐκ ἔστιν.] Nō satis officio patris familiæ cō-
 uenire. fortasse quia non essent ita fructuosi horti, ut
 Scapulani. fructum enim & utilitatem spectare de-
 bet paterfamilias. IN VILLA ISTA ? sine
 fructu. OTHONIS : hortos, quos hæres Otho
 cupit. 201 : DRVSOLVDVS EST SVG-
 GERENDVS : aliquod malitiæ genus est excogis-
 tandum, ut suos nobis hortos Drusus uendat æquiore
 pretio. pro hortis suis iniqua postulabat Drusus. quod
 » indicare uidetur illud, Si Silius nolet, Drusus aget iniu-
 » ste, 201. Et quoniam uenditorem artificio decipere cum
 uolumus, aliquem subornamus, qui pretium non nisi mi-
 nimum promittat, ut ille sua spe deiectus ad æquio-
 ra descendat, et nobiscū transigat multo minoris, quàm
 quanti prius dixerat : aut hoc, aut quidpiam huius ge-

neris significat, cum dicit, Druso ludus est suggerendus.
 VTENDVM TVSCVLANO: fanum in
 Tusculano faciundum. 199. 201.

202:

DOMI te inclusisti,] Ut rationes conficeres.
 » Quod intelligit & supra 201: cum dicit: Venerat mi
 » hi in mentem monere te, ut id ipsum, quod facis, face=
 » res: putabam enim, comodus te idem istud domi agere
 » posse interpellatione sublata. Et infra 203: Velim scia
 » re, quid tibi restet, aut iam ne confeceris.

202:

CONTVDI enim animum,] Cum abhorre=
 ret à Tusculano; quod quasi admonitio uideretur amis=
 sæ filiae; suspensus & incertus per aliquot dies ancipiti
 consilio pependit, utrum Lanuuius in Tusculanum, an
 » Romam se conferret: itaque 201. Postridie, inquit, Iduū
 » Lanuuii constitui manere, inde postridie in Tusculano,
 » aut Romæ. Et 201: Ego me hinc postridie exiturum
 » puto; sed aut in Tusculanum, aut domum. Et ibidem:
 » Ego postridie Iduum Lanuuii manere constitui, inde aut
 » Romæ, aut in Tusculano. et 214: Proficiscar hinc. quod
 » autem Lanuuius? conor equidem in Tusculanum, sed
 » faciam te statim certiore. Tandem uicit animum re=
 pugnantem, & in Tusculanū profectus est. 201: 202.

CONTVDI ANIMVM: pugnaui cum ani=
 » mo meo. Idem 203. Vincam, opinor, animum: Lanu=
 » uio pergā in Tusculanum. SIMODO PER=
 MANSERO: si modo in hac sententia permane=
 bo, ut in Tusculanum eam.

NEC Cartini &c.] Narrabat Philotimus, tantum abesse ut Pompeius Cartini teneretur, ut etiam bellum esset adhuc satis magnū. CARTINI: rectius puto, Carteiæ: nam, Cartini, mendosa dictio uidetur; cū in Hispania, qui hoc nomine appelletur, locus omnino sit nullus. Carteia autem in extrema Bætica oppidum est ad mare Ibericum, quod Cn. Pompeius Magnus filius ex fuga se recepit, magno prælio uictus à Casare ad Mundam. auctor est, qui librum scripsit de bello Hispaniensi. TENERI: quia sine copijs exire non audebat: ad extremum, seditione concitata, Carteiensium XXX naues longas occupauit, & profugit. auctor idem. QUADE RE &c. Claudius Patavinus acceperat literas ex Hispania, Pompeium Carteiæ teneri. SEIDFACTVM ARBITRARI: cum dicerent, quod in literis ad Claudium missis esset scriptum, se id arbitrari uere scriptū esse, ut Pompeius Carteiæ teneretur. FVLVIASTER: Fuluius similis, solet Fuluium imitari, qui pro Pompeio facile mentiebatur. solet esse mendax pro Pompeio: itaque non uidetur ei magnopere credendum. 162: NAVFRAGIO CANINIANO: 199.

Ex epist. XLIII. pag. 202:

DVO magna συντάγματα.] Duos libros Academicos, & quinque de finibus. quæ scripsit Casare in Hispania bellum gerente contra Pompeij liberos. ABERRARE: 199: Ego hic scribendo dies totos nihil

equidem leuor, sed tamen aberro. OPTIME: quod ualet. Supra meminit de Atticæ inualetudine. ἀκνηδία: torpedo. scripserat enim Atticus, insolita quadā torpedine se teneri: quam græco uerbo ἀκνηδίαν nominauerat. est autem unum ex indiis, quæ morbum prænunciare dicit Hippocrates. ET SI SCRIBIS NIHIL ESSE: etsi scribis, nullius periculi rem esse.

202:

ἀνεκτότερον] Dolor ex interitu filiae tolerabilior Asturæ, quàm in Tusculano. Vt etiam 214: Locū habeo nullum, ubi facilius esse possim, quàm Asturæ. MAGIS ARGVNT &c. magis autem angent in Tusculano, ex filiae recordatione: itaque ἀνεκτότερον hic erant.

202:

ET SI tamen] Pro quanquam Cicero dixit tamenetsi; ut in epistola ad Plancium, Sed tamenetsi antea scripsi, quæ existimaui scribi oportere: tamen hoc tempore breuiter commonendum putaui, ne quo periculo te proprio existimares esse. quod si tamenetsi pro tamenetsi ponitur: cur, Etsi tamen, reiiciamus? præsertim cum idem Cicero &, Etiam si, dixerit, &, Si etiam, eodem sensu: ut in oratione de Arusticum responsis: Cuius si etiam uim, & grauitatem illam singularem ac penè diuinam assequi possem: tamen non dubito, quin ea tela etc. Expono igitur, ET SI TAMEN, tamenetsi; uel, quod usitatius est, tamenetsi. ILLA: quæ refricant dolorem. in Tusculano, inquit, magis angor: sed ubique tamen angor: ubique enim refricat amissæ filiae recordatio, quanquam magis in Tusculano.

202:

DE Casare vicino &c.] In colle Quirinali & Quirini templum erat, et Salutis ædes, Salutis auguriū dicta. cum autem in Quirini templo statua Casaris posita esset, cum hac inscriptione, ΔΕΩ ἈΝΙΚΗΤΩ, ut scribit Dion libro XLIII. facete ominatur Cicero, & ait, eum σούρῳ Quirini malo, quàm Salutis: id est, Salutis in templo Casarem esse nolo, ut scilicet seruari ne possit; in Quirini uolo, ut ob tyrannidem, quemadmodum ille, crudeliter à ciuibus occidatur. VICINO autem intelligit Attici. & paulo post per iocum, Domum, inquit, tuam pluris uideo futuram vicino Casare. Domū enim Atticus habebat in colle Quirinali, ab auunculo hereditate relictam, ut in ipsius uita Nepos tradit: & habebat prope Quirini téplum, ut in primo de Legibus scriptum est: & P. Victor in VI. regione statim post templū Quirini collocat ædes Attici, eademq; in regione Salutis ædem statuit in colle Quirinali. Vnde illud 53. Tuae uicinæ Salutis. σούρῳ QVIRINI: infra ipse se exponit (215:) cum dicit, hunc Quirini contubernalem.

202:

HIRCIVM:] Librum ab Hircio scriptum cōtra Catonem. AMICINOSTRI: Hircij.

Ex epistola XLIII. pagina 203.

VINCAM, opinor, animum] Tusculanum fugiebat, quòd eius loci, ubi Tulliola perierat, aspectus renouare dolorem uideretur. itaque supra 202: Contu= di animum, & fortasse uici. & infra, 214: Conor equidem in Tusculano. non dixit Cogito, sed Conor, ut in=

uitus, & animo repugnante. FVND O ILLO:
Tusculano. MANEBIT: æternus erit. erit qui-
dem dolor meus uitæ æquali; tantum aliquanto leuior:
dies enim mitigabit. quòd si Tusculanum, quasi admo-
nitionem filia, refugio: aut eò mihi nunquam eundum
est: (nam dolor idem manebit) aut, si iturus ali-
quando sum, nescio quid intersit, utrum nunc eam,
an ad decem annos. ADMONITIO: Tuscu-
lanum. cuius aspectus admonitio quædam amissæ filia
uidebatur. non est, inquit, grauior is dolor, quem ex
Tusculani conspectu capio, quàm qui me dies noctesq;
cõficit. QVIBVS ASSIDVE &c. quæ erant
istæ admonitiones, quibus assidue Cicero conficiebatur?
virtutes Tulliolæ.

Ex epistola XLV. pagina 203.

TV igitur,   subaudi, ad me uenies. VEL
BINAE: priusquàm ad me uenias, uel binas uterque
dare literas poterimus. OCCVRRAM: ue-
niam ipse ad te, si tu ad me minus commode poteris.

203.

MAGNUM opus est.   Vt Scapulanos hortos
habeamus: primum, quòd emptori esse aditum haredes
nolunt: (199:) deinde, quòd, etiamsi permittant, mihi ta-
men in auctione certamen impendet cum Othone, id
est cum cupido, cum locuplete, cum herede. 202.
AD CLODIAM: ut potius de Clodianis hortis
cogitem. EXPLORANDVM EST: uiden-
dum, quid de eo nomine sperare possimus. sine quo neu-
trum possemus, neque Scapulae hortos emere, neque Clo-

diæ. CVM BALBO : quo adiuuante, nomen
 Faberianum facile potuisset expediri: quodd absente Cæ
 sare, cum Oppio Remp. administrabat; & quæ illi egis
 sent, Cæsar omnia probabat. Supra 196. Communices,
 inquit, cum Balbo & Oppio, quantopere & quare ue
 lim hortos; sed ita posse, si expediatur illud Faberianũ.

NEC AVDERE INCERTO : non au
 deo hortos emere, incerto isto nomine, hoc est, nisi cer
 tus sim pecuniam à Faberio futuram. QVIA
 TANTI REM AESTIMAS: hic aliquis ex
 poneret; quia scribis, Clodiæ tibi hortos ualde probari.
 Ego malo sic. quia scribis, Clodiæ hortos multo minoris
 esse, quàm Scapulae : adductus in hanc sententiam ab
 ipso Cicerone; qui se ipse interpretatur 216. A' Clodia,
 inquit, sperare uideor ob eam causam, quodd & multo
 minoris sunt, & Dolabellæ nomen iam expeditum ui
 detur. At relatiuum TANTI nunquid potest ad
 paruitatem referri? potest. & exemplum est 196 : in
 terpretatione nostra satis illustratum. ILLVD :
 hortos Scapulanos. 203.

MAGNA res est,] Magni pretij. CVM
 CVPIDO &c. Othonem intelligit, unum ex cohæ
 redibus, qui & ipse eosdem hortos cupiebat. 200: 201:
 203:

HIRCII librum] In quo colligit uitia Catonis.
 200. 202. 202: ARBITRABAR : eum esse
 mendacem, & illa, quæ dixit de Pompeio, uera nõ esse.
 unde illud 202: Solet omnino esse Fuluiaster. PLV
 RIS VIDEO FUTVRAM : uideo fore ut
 pluris æstimetur. locatur. VICINO CAESA=

RE: nō quōd ille prope te habitet, sed quōd eius statua sit in templo Quirini, à quo templo non longe abest tua domus. 202:

Ex epistola XLVI. pagina 203:

CONFECERIS.] Rationes. 201: 202.

TOTVS: cum uniuersa familia. QVOD LICEBIT: quot, in antiquis libris. Ego, quotus. ut dicat, TV AD ME, QVOTVS LICEBIT: pro, cum tot comitibus, quot mea uilla poterit recipere. unde
 » illud apud Horatium in epistola ad Torquatum: Tu,
 » quotus esse uelis, rescribe; & rebus omissis, Atria seruan
 » tem postico falle clientem. Quotus esse uelis, dixit, id est,
 » quot comites uelis tecum adducere. Et Martialis: Dic,
 quotus es, quanti cupias cœnare: eodem sensu.

Ex epistola XLVII. pagina 203:

COGNATIONEM,] Quia Ciceronis auus amitam C. Marij septies Consulis in matrimonio habuerat. libro III. de Legibus. QVEM SCRIPSISSEM: Cicero scripsit uersibus librū de C. Mario, eumq; in scripsit, Marius. libro I. de Legibus. L. CRASSI AVI SVI: L. Licinij Crassi, oratoris eloquentissimi, qui Consul fuit cum Q. Mutio Scæuola. AVI SVI: materni. Etiam 225. appellat eū L. Crassi nepotē. VT SE DEFENDEREM: contra eos, qui negabant C. Marij nepotem esse. Est autē hic, Erophilus ille Equarius medicus, de quo meminit Valerius Maximus cap. XV I. lib. IX. quē Cæsar extra Italiam relegauit, doctus nō C. Marij nepotem, esse,
 sed

sed Erophilum quendā Equarium. cui deinde post mortem Cæsaris unicum esse impaetum, quodd de interficiendo senatu cogitasset, scribit Cicero Philippica prima. quod etiam significat insequenti libro 227. P R O = P I N Q V I E I V S : C. Marius, ille septē Consulatus insignis, uxorem duxit Iuliam Cæsaris amitā. ideo propinquū eius Cæsarem appellat. Plutarchus in Mario, & Cæsare: & Suetonius in D. Iulio: qui, eam à Cæsare pro rostris laudatam, scriptum reliquit. quod et Plutarchus tradidit. 203:

O' tempora, &c.] Scripserat Atticus aut sic, aut in hanc ferè sententiam: Curtius Consulatum uellet, sed dubitat petere. O' tempora, inquit Cicero cum indignatione: fore, cum dubitet Curtius Consulatum petere? quasi dicat: Curtius igitur Consulatum uellet? infimi igitur homines de Consulatu cogitant? O' tempora. F O R E : uerbum per se positum: & est figura, ἀποσιώπῃ quam appellat Quintilianus: quam ferè solemus usurpare, cum quid indignantes pronunciamus: quale illud apud Virgilium, Me'ne incepto desistere uitam?

203:

EPISTOLAM ad Cæsarem tibi misi.] Ut mihi rescriberes, quid & tibi & istis uideretur. Illa epistola Cæsarem Cicero ad Parthicum bellum cohortabatur. 204: 214: 216:

203.

HORTI] Scapulani: quorum auetio futura erat. paulo post: De Virgilio, ut scribis, hoc tamē uelim scire, quando auetio.

COMMENTARIUS

Ex epistola XLVIII. pagina 203:

SEXTI au^{ct}ioni] Sextus Peduceus Attici amicissimus quidpiam in au^{ct}ione uenditurus erat, Attico au^{ct}ionem curante amicitiae causa. 204. 205:

Ex epistola XLIX. pagina 204.

SI unus esses.] Si te unum haberem, minus solus essem, quàm cum multos habeo: maiorem enim ex tuo unius, quàm ex multorum sermone delectationem capio. A PEDUCEO: post au^{ct}ionem Peducei. ut 216: Ab ea igitur ad me uenies. ETIAM ANTE: non nihil significas, te esse uenturum etiam ante Peducei au^{ct}ionem.

204.

QUANDO au^{ct}io.] Hortorum Scapulanorum. nam Virgilius unus ex cohæredibus Scapulanis. quod infra 214: non obscure perspicitur: scribit enim sic: De Virgilij parte ualde probo. sic ages igitur. & quidē id erit primum, proximum Clodia. Et 303: Horti quam in diem proscripti sint, uelim ad me scribas.

203.

VT tempora,] Ut postulant tempora. nihil enim scripsi in ea epistola, nisi quod optimum ciuem deceret, sed ut temporibus tamen paruerim. quasi dicat: non plane tamen quod sentiebam, edidi. quid agas? tempora ita ferunt. De eadem epistola paulo ante. ISTI: Caesariani. SIMVLATIO: nam si eos simulare senseris, pro eo accipiam, quasi epistolam repudiarent.

204.

DE Cerelia] Huic debebat. 212. hæc est, quam epistolarum, quæ familiares uocantur, libro XIII. commendat P. Seruilio. PERSCRIPTIONEM: solutionem. perscribimus enim in tabulis, cui data pecunia sit. HOC METVERE: uereris, ne sit contra dignitatem meam, si ego diutius debeam. ALTERVM: perscriptionem. non metuis, ne non sit, unde soluamus. Ita locutus est 238. SVSTINENDA SOLVTIO: uidendum nobis est, ut ne Cereliæ prius soluamus, quam de Metone & Fabe-
rio debitoribus nostris sciamus: uidelicet, an possint & ipsi nobis soluere, & id quando uelint.

Ex epistola L. pagina 204.

PROFECTVS est.] Athenas. PRAES PRO FLAMINIO: 233:

204:

QVID egeris,] Num ostenderis ijs, quibus scis ostendi me uelle. DESILIO: de hortis Siliij. supra.

204:

SPINTHEREM] Opinor intelligi filium P. Cornelij Lentuli, eius, quem ab assecla quodam Spintheris cognomen sumpsisse Valerius tradit. nam pater iam perierat, ut in libro de claris oratoribus. & Spintheris cognomine filium quoque Plutarchus appellat in Cæsare. 207. 226:

204:

SECVRI es animi,] Non laboras. Libros de philosophia his temporibus Cicero scribebat: quorum argumentum & sententias ferè sumebat à Græcis; uer-

C O M M E N T A R I V S

bisq; utebatur non admodum consuetudine tritis , cum Græcorum uerborum uim exprimere Latinis uerbis congeretur, idq; consequi non posset usitatis: ut in eo nimium libertatis assumens, de lingua Latina minimum laborare uideretur. T A L I A: de philosophia . quos autem libros, non scribit: quod, tam propè cum essent , ut non modo per literas , sed etiam præsentes sæpe colloquerentur , nominare uidebatur esse minus necessarium. ἀπόγραφα S V N T: hæc, quæ scribo, non scribo cum labore, quum è Græcorum libris descripta transferam in meos. VERBA T A N T V M A F F E R O: uerba affero de meo, res mutuor à Græcis.

Ex epistola L I . pagina 204:

E P I R O T I C A E literæ] Quas in Epirum scribis tuorum negotiorum causa. F A S C I C V L V M : quem in Epirum mittis, ut ex Epiro deinde Athenas deferantur: nam Athenis erant Martianus & Montanus cum Ciceronis filio.

IN LIBRVM XIII. CICERONIS EPI=

STOLARVM AD ATTICVM,

PAVLI MANVTII COM=

M E N T A R I V S .

Ex epist. I. pag. 204:

C I C E R O N E M] Filium . S E V E =

C R I V S : obiurgans eum, quòd immoderatos

sumptus faceret . quod indicat illud 222 .

- » Turpe est nobis illum, qualiscunque est, hoc primo anno
- » egere : post moderabimur diligentius . M A G I S ,
- Q V A M Q V E M A D M O D V M : dictio Quàm
- » uidetur abũdare . sic infra, Nec in hac quidem re quid=
- » quã magis, ut uellẽ, accidere potuit . T V L L I O S :
- Martianum & Montanum, qui cũ Cicerone filio Athe
- » nis erant . quod illud ostendit 204 . L. Tullium Monta=
- » num nosti, qui cum Cicerone profectus est . Et illud, Misi
- » ad te epistolas ad Martianum , & Montanum .

A V T I S T A P R O F I C I E N T : ista, hac dili=

gentia, qua tu in literis tuis ad Ciceronem & ad Tul=

lios usus es . P R O F I C I E N T , ut Cicero in sum=

ptibus sit restrictior . 205 .

D E pecunia] A' debitoribus exigenda , ut hor=

tos emere posset . O B E A M C A V S A M ,

Q V A E S V S C E P T A E S T : ob fanum , quo

filiam consecrare deliberatum est . C V I V S F E =

S T I N A T I O N E M M I H I T O L L I S : non

uis me festinare , neque pateris ut ego te urgeam , cum

hac æstate nos, quod uolumus, habituros affirmes.

205.

ISTIS placeat] ISTIS, Cæsarianis.
PLACEAT, mittēda sit ad Cæsarem, nec ne. 204.
NICIAS : hic erat apud Ciceronem. 294. 204:
QUANTI PATREM FECI: cuius Quæstor
Cicero fuerat in Sicilia, auctore Pediano. ET SI
DE EPISTOLA: ad Cæsare: de qua paulo ante.

Ex epistola II. pagina 205.

CELERITAS tua,] In scribendo. RES
IPSA: quam scripsisti: qua nihil potest esse indignius.
HUMANITATEM OMNEM: omnem
sensum humanitatis: ut iam neque dolere ullo damno,
neque letari ullo commodo possimus. id autem ob inte-
ritum filiae: qua amissa, nihil iā in reliqua uita sibi esse
curandum statuebat.

205.

VERUNTAMEN.] Expectabam. Et est
figura, qua usus est 227. 229. & in epistola ad Tironē
» his uerbis: Confice professionem: etsi hac pecunia ex eo
» genere est, ut professione non egeat: ueruntamen.

205:

EPISTOLAS] Quibus eos Cicero rogabat,
ut exactionem Faberiani nominis adiuuarent. nam &
» supra 196. Cum Oppio, inquit, & Balbo communices,
» quantopere, & quare uelim hortos; sed ita posse, si ex-
pediatur illud Faberianū. ET TAMEN: quā-
quam ad Oppium & Balbum scripsi de Faberio: tu ta-
men sicubi Pisonem poteris cōuenias, ut cū eo de auro

colloquaris. Et, opinor, hoc intelligit, ut ad emptionem hortorum auream pecuniam à Pifone argentario mutuatam sumeret usura pendenda: uel: ut argentea pecunia Pifoni daretur, Pifo auream redderet. Pifonem autem argentarium fuisse, indicat illud 186: Ad Aulum scripsi, ut ea, quæ bene nossem de auro, Pifoni demonstrarem. quo etiam loco de permutatione agitur. Et infra 206. Si quid poteris, inquit, cum Pifone conficies: Aulus enim uidetur in officio futurus. utrobique enim Auli mentio: et utrobique eius opera apud Pifonem Cicerone uidetur uti. De Pifone autem 206. 208. 208: 227: 205.

ATTRIBVATUR,] Numeretur, solvatur. Attributam pecuniã Pedianus dicit esse, quam in stipendium militum ex ærario depromptam Tribuni ærarij Quæstoribus adnumerabant. idem ferè M. Varro. sed à rebus publicis transferri ad priuatas, docet illud 253. Maxime autem me angit ratio reliquorum meorum. quæ quanquam explicata sunt; tamen, quoddam & Dolabellæ nomen in his est, & attributio est mihi nomen ignota, conturbor. Et item illud in epistola ad Tironem: De attributione conficies. De representatione uidebis. De domesticis rebus hætenus. de publicis omnia mihi certa, quid Octavius, quid Antonius.

ACCIPIES AB EROTE: cognosces ab Erore quantum nobis à Faberio debeat. is enim Ciceronis rationes procurabat. 247: 248. 254. 264:

205.

ARIOBARZANIS filius] Eius, quem à Mithridate fuisse expulsam legitur in oratione pro lege

Manilia. EVM SESTIVS NOSTER PAROCHIIS PVBLICIS OCCVPAVIT: ei Sestius noster & domum iam & omnia ad victum necessaria de publico curavit. PAROCHIIIS, præbitionibus: & parochus, qui huic muneri præerat, ut sumptu publico siue legatos, siue alios muneribus ornaret, aut etiã aleret. & dixit OCCVPAVIT, quasi ante me cepit, ut ego eum frustra sim inuitaturus. quale illud in Tusculanis, opinor, quæstioni
 » bus: Occupavi te fortuna, atq; cepi, omnesq; aditus tuos
 » interclusi, ut ad me aspirare non posses. Legendus Acrō
 » in illud Horatii, Proxima Campano Ponti quæ villu-
 » la tectum Præbuit, & Parochi quæ prebent ligna, sa-
 » lemq;. SUMMO BENEFICIO MEO: nam Ariobarzanem eius fratrem, Cappadociæ Regem, præsentibus insidijs nec opinantē liberauerat, regnumq; ei seruauerat, ut in epistola ad senatum, & in ea, quæ eodem libro ad Catonem scripsit. CVM FRATRIBVS ILLIVS: unum Ariobarzanem seruauit, ut ipse ad senatum & ad Catonem scribit: ut uideatur, fratre legendum potius, quàm fratribus: sed, repugnantibus antiquis libris, nihil muto.

205:

AUCTIO Peducei:] Cui Atticus dare operā uolebat. 203: CVM POTERIS ERGO: ad me uenies. FABERIVS: exactio nominis Faberiani. A' DISCIPVLIS: quos Romæ habebat. & fortasse is est, qui Cicerones filios docuerat: de quo supra.

Ex epistola III. pagina 205 :

NON dum scilicet,] Literas equidem à te expectabam, sed non dum tamen. qui enim tabellarij à te mane discedunt ; (erat autem Atticus Romæ, Cicero in Tusculano, ut propinqui maxime essent, 208 :) mane certe huc pervenire non possunt ; multo etiam minus, qui meridie. 205 :

ISTA nomina] De quibus ad me scribis. Cicero cum pecuniam non haberet, unde hortos emeret : Attico mandauerat, ut aliquid venderet. Atticus in uenditione non pecuniam accepit ab eo, qui emit, sed nomina ; ita tamen, si ea nomina Cicero probasset, ad quæ de ea re scripturus erat. VIDERIS DUBITARE : quod & plura sint nomina ; ut exigi deinde omnia, nisi magna molestia, non possint : & in istis nominibus non bonum nomen Celius videatur.

AD ME REFERES : Atticus ad Ciceronem retulerat de nominibus illis, ut faceret ipse quod liberet : hoc est, ut illa uel acciperet, uel reijceret, quandoquidem ipsius res ageretur. IPSE : si ipse adessem, & meum negotium gererem. VTRVNQUE LAUDO : utamur, inquit, his nominibus : nam neque mihi plura videntur : & Celium probo.

205 :

FACTVS esset] Germani in suis libris, factus es : ego, factus esses : hoc sensu : nisi hac nomina haberemus, tu aliquando præfactus esses pro me. Et quia dixerat ALIQUANDO, incertum tempus & incertam rem significans : definit, & tempus remq ;

exprimit, cū infert, IN HIS QUIDEM TABULIS . in his quidem tabulis, quas in hortorū emptione facturus sum, pro me certe spondidisses, nisi hæc haberemus nomina, quæ hortorum uenditoribus dari possent. A' ME IGITUR OMNIA: fiet. Ego te de sponfione non rogabo: ipse per me omnia cōficiam.

205:

QVOD dies longiores:] Malim sic, Quod dies longior est: ut intelligatur dies nominum exigēdorum, quā scripserat Atticus abesse longius, quā oporteret. TENEAMVS MODO, QVOD VOLV MV S: &c.] Contingat modo, quod optamus, ut scilicet hortos assequamur. nam quod ad diem nominum attinet, quam scribis longiorem esse: puto fore, ut præco, qui Scapulanos hortos in auctiōe uēditurus est, non præsentem pecuniam ab emptore poscat, sed diem largiatur solutionis faciendæ non minus lōgam, quā ea dies est, ad quam hæc nomina exigentur. quod si istā diem præco non concedet; non dubito, quin ab hæredibus eam impetremus. itaque utamur his nominibus: neque te ista dies moueat; cum æque longa futura sit ea, quam ad hortorum pretium persoluendum si minus præco, hæredes certe dabunt.

205:

VIDEBIS.] Ut in auctiōe Scapulanorū hortorum, quantum poterint, nos adiuuent. Erant enim ex cohæredibus: quod insequens membrum declarat. PARS DVORVM: 206. quæ pars hortorum ad Crispum, quæ ad Mustelam pertineat. EPISTOLA M: mihi à Bruto missam.

Ex epistola IIII. pagina 206.

HABEO munus &c.] Infra 214: ita scribit:
 » Sicunde potes, erues, qui decem legati Mumio fuerint.
 » Polybius non nominat. eorum nomina Atticus inuenit, inuenta misit ad Ciceronem. Habeo, igitur inquit, munus à te elaboratum decem legatorum. Et hic quoque perspicuum est, lapsum esse in ordine qui has epistolas retulit in uolumina: cum infra de nominibus decem legatorum Atticum roget, hic autem ea se dicat accepisse. ET QUIDEM PUTO: puto eos fuisse, quos tu scribis. NAM FILIVS &c. dixerat olim Hortensius Ciceroni; in decem legatis cum L. Mumio ad bellum Achaicum profectis Tuditanum fuisse; cum Tuditanum proauum suum intelligeret, Cicero autem de auo dictum acciperet. Sed Atticus proauum fuisse ostendit, eius patrem, quem Cicero significari ab Hortensio putauerat. Respondet igitur ad epistolam Attici, in qua ille scripserat, in decem legatis fuisse Tuditanum Hortensij proauum; cū Cicero eius filium, Hortensij auum, intelligi putasset. Sensus est: Puto plane fuisse decem legatos, quos ad me scripsisti; & fuisse in ijs Tuditanum Hortensij proauum: ego autem de Tuditano eius filio intellexeram: quem in decem legatis non fuisse, nunc quidem facile credo, cum Quaestor fuerit anno post, quā Quaestor Mumius: ut simile ueri non sit, legatum Mumij fuisse, cum adhuc esset adolescens. uide 206: 216: 217: 218. MUMIVS: L. Mumius Achaicus, qui Cōsul fuit cum L. Cornelio Lentulo, clarus euersa Corintho. DE NO=

COMMENTARIUS

MINIBVS QVÆRIS QUID PLACE
AT : de nominibus legatorum à te scriptis. PLA
CERE : ostēdit sibi placere legatorum nomina, cum
dixit, ET QUIDEM PUTO.

206.

CONFICIES :] De auro. 205. AV=

LVS &c. Aulus in eo nos adiuvabit.

206.

VELIM ante possis :] Cuperem, ante Bruti ad=

uentum, liceret tibi in Tusculanum ad me venire.

VT QVÆRAT : ut quærat de familiaribus, aut
de servis Bruti, quo die sit venturus in Tusculanum.

206.

ET uidelicet :] Et uidelicet puto ita esse. cū enim
ad Corinthum fuerit, & fuerit Consulis frater : consen
taneum est, eum in decem legatis, quos frater habuerit,
fuisse.

Ex epist. V. pag. 206.

VRGE.] Vt hortos suos nobis uendat. ILLAM
DIEM etc.] Intelligit hortos Scapulanos,
cum dicit ILLAM DIEM : cum ISTAM,
Silianos. & diem intelligit solutionis. Torquatus enim
hoc dicebat : Silium concedere, ut hortorum suorum
emptor mense Maio pretium persolueret : hæredes Sca
pulæ tam longam diem non concedere. ideoq; Atticū
Cicero hortatur, ut urgeat de Silianis.

206.

DE Crispo, & Mustela] Hoc est de hortis Sca
pulanis : uterque enim hæres erat Scapulæ. 205:

ADVENTVM] Cum in Tusculanum ueniet. IN MAGNO NOSTRO NEGOTIO : de hortis scilicet.

Ex epistola V I. pagina 206.

DE aquæductu] Non in agro, sed in Vrbe.

COLVMNARIVM &c. tributum, quod in singulas columnas domum sustentantes exigeretur, propterea quod opulentiam significarent habitantium. Cæsar libro III. de bello Ciuili : Acerbissime imperatæ pecuniæ tota provincia exigebantur. multa præterea generatim ad auaritiam excogitabatur. in capita singulorum seruorum ac liberorum tributum imponebatur. columna ria, hostiaria, frumentum, milites, remiges, arma, tormēta, uecturæ imperabantur. VIDE NE NVLLVM : malo, VLLVM. ut dicat : Vide, ne in columnarium ullum uectigal incidamus. uide, ut omnino columnarij debitionem effugiamus. Forte quidpiam cum columnis Atticus ædificabat Romæ Ciceronis nomine : ut de columnario deinde pendendo non sine causa Cicero timeret. LEGEM : qua columnarium antea pendebatur. 206.

PISONI &c.] Argentario, pecuniam, Cato ni pupillo, aut eius tutoribus creditam, repetenti.

COHAEREDIBVS : Catonis creditoribus.

DE PVERO LVCVLLO : si de pecunia, quæ Luculli pueri tutor in Achaia sumpsit, Piso aget. erat autem, ut est in præmio libri III. de Finibus, unus è tutoribus Cicero. CVM ILLIVS OBIVR=

GATORIA: qua Brutus eum obiurgauerat, quòd
 interitum filie mollius ferret, quàm uirum deceret. ita=
 „ que ipse Brutum solans in morte matris: Est, inquit, alie
 „ num tãto uiro, ut es tu, quod alteri præceperit, id ipsum
 „ facere non posse. me quidem cum rationes, quas college
 „ ras, tum auctõritas tua à nimio mœrore deterruit: cū
 „ enim mollius tibi ferre uiderer, quàm deceret uirū, præ=
 „ sertim eum, qui alios consolari soleret: accusasti me per
 „ literas grauioribus uerbis, quàm tua cõsuetudo ferebat.

IVDICIALI MOLESTIA VT CARE
 AM: scripserat Atticus, esse qui eius patrociniū in
 iudijs desiderarent. uidebis, inquit Cicero, ne quis mihi
 molestus sit, ut eum in iudicio defendam. nam iudicia=
 li molestia omnino cupio carere.

206:

ISTVM,] Quem tu scribis in decem Mumij le
 gatis fuisse. FILIVM: istius Tuditani filiū fuisse
 putaram in decem: sed uidelicet assentior tibi, qui pa=
 trem scribis fuisse, cum filius, qui tum erat adolescens, le
 gatus esse nō potuerit. MVMIVM FVISSE
 ad Corinthum: cū Lucio fratre, qui eam deleuit. 206.
 SPVRIVS: nepos, ut opinor, Spurij Mumij, quē
 dicit ad Corinthum fuisse cum fratre. NVPER
 EST * EPISTOLAS &c. tale quidpiā
 desideratur, MORTVVS: ut, QVINV=
 PER EST MORTVVS, legatur. MIS
 SAS: à Spurio Mumio. QVIN FRATRI
 fuerit legatus, non in decem. Proficiscentibus ad bellū
 legati dabantur: postea, cum quid prospere gestum es=
 set, decem insuper legati decernebantur. In oratione

22 pro Cornelio Balbo, C. Cæsarem, inquit, senatus & ge=
 22 nere supplicationum amplissimo ornauit, & numero
 22 dierum nouo. idem in angustijs ærarij uictorem exer=
 22 citum stipendio affecit: Imperatori decem legatos de=
 22 creuit. Et de prouincijs consularibus: Actum est de
 22 decē legatis: quos alij omnino non dabant, alij exem=
 22 pla quærebant, alij tempus differebant, alij sine ullis
 22 uerborū ornamentis dabant. in hac quoque re sic sum
 22 locutus, ut omnes intelligerent, me id, quod Reip. causa
 22 sentirem, facere uberius propter ipsius Cæsaris dignita=
 22 tem. Et in epistola ad Lentulum: Stipendium Cæ=
 22 sari decretum est, & decem legati. Fuit igitur Spurius
 Mumius in primis fratris legatis, in decem non fuit.

ILLVM FRATRI: Sp. Mumium L. Mumio.

IN PRIMIS EIVS LEGATIS: in ijs,
 quos primum eduxit.

Ex epistola VII. pagina 206:

H A E C cures,] H A E C, quæ ad me scripsisti.
 nam Attici literis respondet.

206:

A' C A E S A R E] In Hispania bellum gerente
 contra Pōpeiꝝ liberos. IN EPISTOLA NO
 S T R A : intelligit epistolam, quam ad Cæsarem scri=
 psit: quam tamen, ut opinor, non misit, quod in
 ea Cæsaris amici, qui Romæ erant, nimium mul=
 ta mutari uellent. 215. 214. Argumētum autem illius
 epistolæ hoc fuit, ut Cæsar Remp. constitueret; quæ mi=
 nus firma uideretur, legibus, quas ipse tulerat, negle=
 Elis: deinde ad Parthicum bellum profisceretur. 217:

LEGES SV AE : ut de iudijs , de sumptibus, de premijs eorum, qui plures filios suscepissent . quas leges tulit post bellum Africanum . Dion libro XLIII .

EST βολον : uelle Casarem Romæ manere propter eam causam . ID'QVE ERAM SVSPICA TVS &c. ego item existimaui , fore, ut Casar maxime propter eam causam Romæ uellet manere, ne se absente leges suæ negligerentur . idq; scripsi in epistola ad Casarem . SED ISTIS MOS GERENDVS EST : quibus eam epistolam mitti nō placet . 204. 215 : NISI PLACET &c. nisi tu in hac opinione es, ut hanc ipsam sententiam persequamur, hoc est, ut omnino scriptam epistolam ad Cæsarem mittamus . 207 .

ET Lentulum cum Metella fecisse diuortium .] Refertur ad illud, Sestius narrabat . DE MVSTELA , AVT SI SILIVM VIDERIS : de hortis Scapulanis, & Silianis . hoc supra ita saepe narratur, ut hic putidum uideatur explanare .

Ex epistola VIII. pagina 207 .

TRIPLICES remiseras .] Modo à me discesseras, & paulo post ego ad te trinas literas miseram, tuq; ad omnia responderas : ut iam, quod scribam, nihil plane sit . TRIPLICES : non dicit , trinas, sed triplices, quasi, tribus meis epistolis respondentes . Et cum dicit , paulo post triplices remiseras ; plus dicit ad ostendendam argumēti inopiam, quàm si dixisset, paulo post trinas ad te miseram . Quod enim tribus epistolis Cicero scripsisset, colligere eadem illa, & in quartam coniungere

conijcere potuisset: quod facere non nunquam solemus. ita scribendi sententiam habuisset. cum autem non modo ipse ad Atticum trinas misisset, sed Atticus ad omnia respondens triplices remisisset: iam plane, quod scriberet, reliquum nihil erat.

207.

CELIANORVM] Vide illud 187: In Bruti epitome Fānianorum. A' PHILOXENO: mitte Panatij librum de providentia, à Philoxeno sumptum.

Ex epistola IX. pagina 207.

DOLABELLA.] Confectum enim bellum erat in Hispania: cui Dolabella interfuit. & ante Cæsarem in Italiam reuertit. ΕΚΤΕΝΕΣΕΡΟΝ: cum maiore re significatione beneuolentiæ. Et subintelligi perspicuum est, illius sermone. VENTVM EST TAMEN AD QVINTVM: pro, tamen, rectius mea sententia legeretur, tandem: sensu non obscuro. ΜΥΛΤΑ ἄφατα, ἂδ' ἰμύητα: dicebat Dolabella à Quinto filio dicta cōtra Ciceronē in Hispania: quod et antea literis idē Dolabella obscure significauerat. 199: EXERCITVS: Cæsaris in Hispania. non, inquit, secreto, aut inter paucos mihi male dixit Quintus, sed ita palàm, ut exercitus omnis intelligeret. & cū alia in me coniecit ἄφατα, ἂδ' ἰμύητα, tum unū eiusmodi, quod ego, nisi exercitus id sciret, non dico Tironi dictare, sed ipse scribere nō auderē. SED HACTENVS: reprimit se. nam cum ostendisset, illud maledictum à Quinto in se collatum ita turpe esse, ut scribendum nō

uideretur ; sed scribere tamen se uelle, quando id exercitui notum esset uniuerso : uictus acerbitate rei, scribendi consilium omisit, & intulit, SED HACTENUS, figura utens sententiam terminante.

207:

SECUM egissem,] De re Torquati . ut apud Cæsarem aliquid ageret Dolabella Torquati causa; cū Torquatus ipse gratia minus posset, qui Pōpeianus fuisset . intelligo autem Aulum Torquatum : nam Lucius frater perierat, ut in Bruto legitur: quem librum ante hoc tempus scriptum esse, uel id aperte indicat, quod in eo libro Marcellum ait Mitylenis uiuere, hic autem occidisse tradit, 108.

207:

SI quid de Bruto.] Quid significat? Bruti nouas nuptias . nam dimissa Claudia, Appij filia, de qua in Familiaribus epistolis 32 : Porciam duxit Catonis Uticensis filiam : cuius & Plutarchus in Bruto & Catone Uticensi, & Valerius Maximus libro IIII. meminerunt. NICIAS: qui erat apud Ciceronē 204: 205. CONFECTVM PVTABAT: de Porciæ nuptijs . & cōfectum sanè est ante Cæsaris aduentum . nam infra, Porciæ laudationem scribit esse mittendam Domitio, & Bruto; Domitio, quòd filius esset; Bruto, quòd affinis, ex Porciæ coniugio. 219. 222: DIVORTIVM: Claudiæ. LABORO IDEM, QVOD TV: ut Porciam ducat Catonis filiam. OFFENSIONIS: si quid apud homines offendit, quòd Claudiā repudiarit. HAEC RES: nuptiæ Catonis filiae. quos enim offendit Clau-

diæ diuortio, eos sibi reconciliabit Porciæ coniugio . Et
 22 non ita multo eadem de re, Bruto, inquit, quamprimū
 22 agendum puto, præsertim si statuit : sermunculū enim
 22 omnem aut restinxerit , aut sedarit . Erat enim Cato=
 nis nomen maxime popolare, quodd nemo unquam à li=
 bertate constantius stetisset, usque ed, ut sibi mortem cō=
 sciscere maluerit , quàm seruire .

207:

IN Arpinum] Erat enim in Tusculano, cum hæc
 scripsit. CONSTITVI : ut fructus redderent
 uberiores . Fuit faciendum, inquit paulo post, ut consti=
 tuerem mercedulas prædiorum. EXEVNDI :
 si manerem hic ad Cæsaris aduentum, qui ex bello Hi=
 spaniensi Romam uictor redibat : tum mihi in Arpi=
 num ire minus liceret, ne ille suspicaretur iccirco me lō=
 gius discedere, quodd uictorem æquo animo uidere non
 possem . eundum igitur , antequam ueniat. DE
 CVIVS ADVENTV : ad quam diem affutu=
 rus esset. ILLVC : in Arpinum. QVID NE
 GOTII SIT : in constituendis prædiolis.

Ex epistola X . pagina 207:

DE Marcello,] Quem P. Magius Chilo in Athe=
 niensium portu interfecerat. extat de eius interitu Sul=
 pitij epistola ad Ciceronem. NEQVE ACCI=
 DERAT ANTEA : nunquam enim acciderat,
 ut clarissimus uir ab homine teterrimo, ueteri amico, et
 comite , nullam ob causam occideretur . cum autem
 nunc acciderit, quod nemini in mentem uenisset time=
 re : nullum iam est periculi genus , quod metuendum

non sit.

207:

Παρά τὴν ἰσορίαν τὴν,] Scripserat Atticus Ciceroni, ut se diligentissime custodiret, præsertim reliquum consulare. hoc, inquit, est præter historiam: hoc, quod scribis, falsum est: quid enim? Seruius Sulpitius non et ipse consularis? TV: posuisti in epistola tua. RELIQUVM CONSVLAREM: subintelligitur, ut omni diligentia tuear, atque conseruem. HOC NVLLAM AD PARTEM VALET: hæc cautio, atque hæc diligentia, quam in tuenda salute adhiberi vis, quem fructum afferet, mihi præsertim, qui in uita iam quod agam nihil habeo, neque domi, neque foris? Equidem sic existimo, non minus bene actum cum illis, qui perierunt; quam nobiscum, qui fortunæ beneficio conseruati sumus. QUID ENIM SVMVS? non est de pluribus sententia, sed de ipso tantum. nam infert: Quod nisi hoc mihi uenisset in mentē, scribere ista nescio quæ; quod me uertere rem, non haberem. 207:

Κοινότερα quædam, et πολιτικώτερα.] Subaudi, mittenda. Puto, inquit, quemadmodum tu scribis, librum aliquem ad Dolabellam nobis esse mittendum, qui contineat non τὰ φιλοσοφικά, sed potius κοινότερα quædam, et πολιτικώτερα. quod eius generis scripta magis uiderentur Dolabellæ conuenire, qui non in studijs doctrinarum, sed in Republica, et in communi quodam literarum genere uersatus esset. VALDE ENIM DESIDERAT: 209. Volo Dolabellæ ualde desideranti: non reperio, quid: et simul αἰδέομαι τῶν.

207:

BRUTVS si quid ;] Si Porciam in matrimonium duxerit. S I S T A T V I T : si statuere eam ducere , puto ei faciundum esse ut quamprimum ducat. S E R M V N C V L V M : eorum, qui diuortium Claudie reprehendebant. Nam & supra, Nicias confectum putabat, sed diuortium non probari.

R E S T I N X E R I T , A V T S E D A R I T : hoc est quod dixit in epistola proxima superiore : si quid est offensionis , hæc res mederi potest. Nam populum non tam offendit Claudie dissidio, quàm delectabit Porcie nuptijs. Q V I L O Q V A N T V R E T I A M M E C V M : Claudie diuortium improbantes. I P S E : Brutus. hæc, inquit, ipse optime statuet, præsertim si utetur consilio tuo. mecum enim hæc de re loqui non poterit , qui in Arpinum cogito X I. Cal. Quintiles. 207:

X I. Cal.] Quintileis. profectus tamen est triduo post, nempe V I I I. Cal. ut scribit 211 : & 218 : S E D T A M E N I L L I C : illic tamen quiddam est, quod agam . quid autem illud erat ? ut scilicet sua prædiola constitueret . lege in ea , quæ hanc antecedit, & ea, quæ consequitur , epistola. S P I N T H E R E M : hic est, de quo 204 : qui à patre Spintheris cognomen accepit. & 228.

208.

M I S I T] Misit, qui Spintheré hodie uenturum nunciaret. ut illud ad Tironem : Curio misi, ut medico honos haberetur . & ad Brutum : Mitte ad Lupum nostrum , ut is nobis eas centurias conficiat. D E

INTERITV MARCELLI : erant enim, qui suspicabantur, M. Marcellum à P. Magio fuisse occisum auctore Cæsare . CVM DE MAGIO

CONSTET : cum constet, P. Magium, qui Marcellum uulnerauerat, paulo post flagitiū agnouisse, seq; ipsum, sibi è scelere iratum, interfecisse : res indicat, eius facti causam non in Cæsarem, sed in Magij furorem esse conferendā . NON INTELLIGO :

cur Brutus Cæsarem purget . apparet enim, aliquid in Cæsarem dici . quod, quale sit, uelim explanes .

QVANQVAM &c. ego, inquit, quod ad me attinet, non dubito, quin Magius amentia impulsus Marcellum interfecerit inscio Cæsare : sed illud cogito, quænam illi tantæ amentia causa potuerit esse, ut talem uirum, amicum suum, etiam sp̄sorem occiderit . NI-

MIRVM ID FVIT : nimirum propter eā spon-
sionem Marcellum Magius interemit . cum enim unā cum Marcello Romam rediret, & creditoribus non haberet unde solueret : credo, petisse, aliquid à Marcello sponsore suo, illum autem non quidem cum opprobrio, sed constanter respondisse, negantem se daturum : ex eo Magium in iram & amentia prolapsum, illum occidisse . Hoc Cicero, coniecturam secutus, opinabatur : sed Valerius Maximus libro nono aliam ponit eius

- » amentia causam . cuius uerba subscribemus : Conster-
- » natum, inquit, Magij Chilonis amentia pectus, qui M.
- » Marcello datum à Cæsare sp̄ritum sua manu eripuit,
- » uetus amicus, & Pompeianæ militiæ comes, indignatus
- » aliquos sibi amicorum ab eo præferri : Urbem enim à
- » Mitylenis, quod se contulerat, repetentem, in Atheniensiu

- » portu pugione confodit, protinusq; ad irritamēta uesti-
 » niæ suæ trucidanda tetendit.

Ex epistola XI. pagina 208.

C R E D E B A M esse facile :] Longius abesse à
 te. nam hæc scripsit Arpini, quò se ex Tusculano contu-
 lerat. P O S T E A Q V A M S V M A ' T E
 D I I V N C T I O R : posteaquàm huc ueni, è Tuscu-
 lano profectus. ubi minus eram à te diiunctus, quàm
 nunc sum. nam Roma multo propius abest Tuscula-
 num, quàm Arpinum.

208.

- F V I T faciendum,] Veniendū omnino huc fuit.
 M E R C E D V L A S P R A E D I O R V M : su-
 » pra: Mihi Arpinum eundum est : nam opus est consti-
 » tui à nobis illa. prædiola. M E R C E D V L A S :
 uectigal, quod ex prædiorū locatione capiebat: ut 197:
 » Ciceroni uelim hoc proponas, ut sumptus huius peregri-
 » nationis accōmodet ad mercedes Argileti, & Auentini.
 » et 248: Ab Erote quæras, ubi merces insularū. C O N
 S T I T V E R E M : certiores atque uberiores redderē.
 O N V S O B S E R V A N T I A E B R U T O
 N O S T R O I M P O N E R E M : cū enim uter-
 que esset in Tusculano, Brutusq; Ciceronem quotidie
 uidere uellet; Cicero autem ad illum quotidie ire non
 posset: sequebatur, ut Brutus ad Ciceronem. quod Cice-
 ro nolebat, indignum existimans, Brutum ad se quotidie
 domum uenire. Exiui, igitur inquit, è Tusculano, ne
 Bruto nostro quotidie ad me ueniendi onus imponerē.
 O B S E R V A N T I A E : obseruare est assidue cum

COMMENTARIUS

aliquo esse honoris causa. unde illud in prima epistola :
 22 Dies ferè nullus est, quin hic Satyrus domũ meam uen-
 22 titet. obseruat L. Domitium maxime: me habet proxi-
 22 mum. Et Philippica II. Custoditus sum à te, tu à me
 22 obseruatus in petitione Quæsturæ. COMMODO-
 DIVS COLERE INTER NOS: nã hoc
 tempore minus commode poterant. itaque 213. Nunc,
 22 inquit, cum ita simus affecti, ut non possimus plane si-
 22 mul uiuere; (intelligis enim profecto, quo maxime po-
 22 sita sit συμβίωσις) facile patiebar nos potius Romæ unã
 22 esse, quàm in Tusculano. PRIVABATUR etc.
 22 mecum esse quotidie uolebat, nec id poterat suo commo-
 do, cum ei ueniendum ad me esset. ita nullam delecta-
 tionem capiebat ex Tusculano.

208.

VENERIT:] Romã. EGERT: de nu-
 ptijs. 207: QVANDO OBVIAM: Casari
 proficiscatur, ex Hispaniensi bello reueretti. CON-
 VENIAS: uide illud 205. Pisonem sicubi de auro.
 QVAM MATVRVM: aurum enim à Pifone
 quærebat, ut Scapulanos hortos, quos in auctione cohæ-
 redes uendituri erant, posset emere. MATVRVM:
 quia dies auctiõis instabat. quod infra paulo apertius,
 22 his uerbis: De Scapulanis hortis toto pectore cogite-
 22 mus: dies adest.

Ex epistola XII. pagina 208:

DE Attica] Quodd eam significabant ægrotare.
 209. 209: 210. 212. 213. CONSOLABARE:
 cum causam scriberes, cur eius inualetudinem putares

fore non diuturnam. AEGRITVDINEM: dolorem & molestiam meam ex Atticæ morbo susceptam. Et est ægrotatio in corpore, ægritudo in animo. ipse Tusculanarum quæstionum libro III. 195.

208:

VENDIDISTI.] Metaphora sumpta de ijs, qui, quod uendere cupiunt, prius laudant, quo libentius ematur. ex quo illud Horatij: Laudat uenales, qui uult extrudere, merces. Vendidisti, inquit, præclare orationem laudasti, ut alij tuam auctoritatem, tuumq; iudicium secuti, eam probare cœperint, æque atque ij, qui uenditori suas merces laudanti fidem adhibentes, bonum sæpe putant esse, quod uitiosum est. Infra 209.

22 Ligarianam, inquit, præclare auctoritas tua commendauit: scripsit enim ad me Balbus, ac Oppius, mirifice se

22 probare. PRAECONIVM DEFERAM: perstat in translatione: nam pracones in auctione uendebant. dicit igitur PRAECONIVM, id est uendendi curam. Cum aliquid, inquit, à me scriptum emittere uoluerò, rogabo te, ut id ante, quàm emittatur, tua auctoritate commendes: ut scilicet alij deinde probent, quod à te, tali uiro, prius esse laudatum senserint.

208:

DE Varrone] Scribis. Varronem desiderare aliquid à me, ut scilicet meis eum scriptis intexā. 209: NVS QVAM: quodd neque in orationibus personæ loquentes inducuntur: & in libris, qui rationem oratoriam complectantur, scis Varroni locum non esse, ex eloquentia minus claro. in oratorijs quidem libris ideo

ei locus non fuerat, quòd ab ijs, qui disputant, mentio cuiusquam fieri non potuit, nisi eius, qui illis notus, aut auditus esset. 63: DENUNCIAT VERA etc. dixerat, se magnum quiddam uelle ad me mittere. προσφώνησιν, libri destinationem, dedicationem, ut nunc loquimur, expressit græco uerbo, quod latino non potuit. De hoc autem libro, Academicarum quaestionum
 1 in primo, sic loquitur Varro: Intemperantis esse arbitror, scribere, quod occultari uelit. sed habeo opus magnum in manibus; quòd iam pridem ad hunc ipsum
 2 (Ciceronem autem dicebat) quædam institui, quæ
 3 sunt magna sanè, & limantur à me politius. Et Cicerone: Ista quidem inquam Varro iam diu expectans, nò
 4 audeo tamen flagitare. Et in epistola: Expectabam
 5 omnino iandiu, meq; sustinebam, ne ad te prius ipse scriberem, quàm aliquid accepissem, ut possem te remunerari quam simillimo munere: sed cum tu tardius id faceres, hoc est, ut ego interpretor, diligentius; teneri nò potui, quin coniunctionem studiorum, amorisq; nostri quo possem literarum genere declararem. προσφώνησις autem illa Varronis, ut opinor, opus fuit de lingua latina, quod Ciceroni inscriptum postea emisit.

208:

Καλλιπιδης] Tragædus fuit percelebris Agesilai ætate, qui cursitans in scena, tamen ne cubiti quidem mensuram progrediebatur: unde græcum adagium in eos, qui satagunt, & nihil agunt. Suetonius in Tiberio, & Plutarchus in apophthegmatis. καλλιπιδης igitur Varronem appellat, quòd assidue scribendo, nihilo tamen processisset magis, quàm καλλιπιδης in cursu.

208:

PARABAM] Reddere aliquid pro eo, quod ille dedisset, & reddere pari mensura, aut etiam, si modo potuisssem, cumlatiore. HESIODVS: uersus Hesiodi est, αὐτῷ τῷ μέτρῳ, καὶ λώϊον, ἅκε δ' ὕνῃαι. quo uersu eadem mensura iubet reddere, qua acceperis, & cumlatiore, si possis. In primo de officijs: Quòd si, inquit, ea, quæ acceperis utenda, maiore mensura, si modo possis, iubet reddere Hesiodus: quidnam beneficio prouocati facere debemus? Et de claris oratoribus: Illud Hesiodiū laudatur à doctis, quod eadem mensura reddere iubet, qua acceperis, aut etiam cumlatiore, si possis. ἅκε δ' ὕνῃαι: proximo superiore uersiculo, cum hemistichium Hesiodi posuisset, adscripsit, Si modo potuisssem: siquidem etiam Hesiodus non hoc modo dicit, αὐτῷ τῷ μέτρῳ, καὶ λώϊον; sed adscribit, ἅκε δ' ὕνῃαι.

208:

DESPONDIMVS,] Constituimus Bruto mittere. ILLAM ἀκαδημαϊκὴν: libros duos Academicarum quaestionum: quorum, CATVLVS, priorem inscripserat; LVCVLLVS, alterum; quòd duorum dierum sermonem à Catulo & Lucullo habitum exponerent. Postea cum eos libros à Catulo & Lucullo ad Varronem transferre uellet; non solum ut Attico satisfaceret, roganti ut Varronem suis scriptis infereret; sed etiam, quòd ἀκατάλληλον uideretur, inducere loquentes de philosophia Catulum & Lucillum, homines illos quidē nobiles, sed earum rerum, quæ in ijs libris disputarentur, minime peritos: ex duobus libris contulit in quatuor, eosq; ad Varronem misit, cum quidem, Ca

tuli & Luculli omni prorsus mentione sublata, partes ei Antiochianas dedisset, sibi sumpsisset Philonis. sed accidit uel hominum negligentia, uel temporum iniuria, ut ex quatuor libris ad Varronem primus duntaxat, ac ne is quidem integer, ad nostram ætatē perueniret. ex duobus autem, quos primum scripserat, Catulo & Lucullo inscriptis, de quorum salute multo minus Tullius laborasse, quàm de posterioribus ad Catonem, credibile est; (quippe, cum dicat paulo post: multo hæc erunt splendidiora, breuiora, meliora) nescio quo modo Lucullus æquior fortuna seruauit. Nullo modo PHILOLOGI: infra 209: In his rebus ἀτελεία. & 210: ΣΥΝΤΑΓΙΧΑΙ: cum ij libri sententiā Antiochi de Academia cōplectantur, Varro autem partes Antiochianas ualde probet: recte ad eum transferrentur. 209: 210: REΠΟΝΕΜΥΣ: alijs libris eos ornabimus. ΣΙΤΥΗΟC ΠΡΟΒΑΣ: ut ad Varronem transferamus.

208:

DE Brinniana auctione] Brinnius suorum bonorum hæredes aliquot instituerat, in ijs Ciceronem. eorum bonorum auctiōē cohæredes facere uolebant, more in omnibus fere hereditatibus usitato, in quibus scilicet plures hæredes essent: ut omni hereditate in pecuniam redacta, suam quisque partem capere facilius posset. ΑΙΤ, ΣΙΝΕ VΛΛΑ CΟΝΤΡΟVΕΡΣΙΑ ΡΕΜ ΑΔ ΜΕ ΕΣΣΕ CΟΛΛΑΤΑΜ ΑΔ VΙΙΙ. CΑΛ. QVΙΝΤ. ait, VΙΙΙ. Cal. Quint. cohæredum omnium sententia, magistrum auctiōis me esse constitutum. in auctiōis

bus enim hoc seruabatur, ut ex ijs; quorū res in auctio-
 ne ageretur, unus auctiōem gubernaret ac moderare-
 tur, qui scilicet, quanti quæque res uenire deberet, ipse
 statueret arbitrato suo socijs non repugnantibus. In epi-
 stola prima, Vnà, inquit, agebant & ceteri creditores,
 in quibus erat & Lucullus, & P. Scipio, et is, quem pu-
 tabant magistrum fore, si bona uenirent, L. Pontius.
 Et Quintilianus libro VI. ubi de risu agit, Ciceronis
 dictum ponit in Pletorium Fonteij accusatorem: Pletori-
 rij matrem, dum uixit, ludum; postquam mortua esset,
 magistrōs habuisse. Et ludum per translationem ait esse
 dictum, magistrōs per ambiguitatem: quod ad Pletorij
 matrem, dum uixit, infames fœminæ conuenire solitæ;
 post mortem, eius bona uenibant. P V T A V E-
 R V N T: putauerunt me Romæ fore, aut in Tuscu-
 lano, ut suo commodo me conuenire & colloqui de au-
 ctione possent: cum ignorarent me Arpini fore usque
 ad Nonas: quod uenturos credibile non est, cum Arpinū
 Roma distet multis millibus passuum. A M I C O
 T V O: Egnatio Maximo. 217:221: P R O F E-
 R A N T A V C T I O N E M: ultra III. Idus: qui
 erat auctiōis dies. Puto, inquit, circitor Nonas me in
 Tusculano fore. ibi me conuenire, & meam de auctio-
 ne sententiam poterunt cognoscere. quod si à Nonis ad
 III. Idus, hoc est ad auctiōis diem, minus interesse spa-
 tij uidetur, quàm ipsi uellent: paulum proferat auctio-
 nem. Infra 208. Obire, inquit, auctiōis diem facile po-
 terunt (est enim III. Idus) si me in Tusculano postri-
 die Nonas mane conuenerint. quod si laxius uolent
 proferre diem, poterunt uel biduū, uel triduum, uel ut

uidebitur : nihil enim interest.

208:

CUM Pifone Erotem habes.] Nunc & Pifo
& Eros Roma sunt. cum Pifone igitur, si potes, confice
de auro. & ab Erote cognosce, quantum nobis & a
Fabrio & ab alijs debeat. Supra 204 : Pisonem,
inquit, sicubi de auro. Faberius si uenerit, uidebis ut tã-
tum attribuat, si modo attribuetur, quantum debe-
tur. accipies ab Erote. Ita hunc locum, alioqui obscu-
rum, ille locus illustrat, illum autem nostra interpreta-
tio.

208:

DE Scapulanis hortis] Quos emere cupiebat,
ut in ijs filia monimentum posset edificare. Et superio-
re proximo uersiculo & de Pifone & de Erote Atticũ
admonuit horũ hortorũ causa. **DIES ADEST:**
dies auctiõis : quo Scapulani horti in auctiõne ueni-
bunt. Supra, huius auctiõis tempus significans, Pifo-
nem, inquit, conuenias. uides, quàm maturum sit.

Ex epistola XIII. pagina 209.

ABSTULI, transtuliq;] Abstulit à Catulo et
Lucullo, transtulit ad Varronem. Et appellat eos nobi-
lissimos homines, quia patritij fuerant, cum plebeius es-
set Varro. **MULTA DETRACTA:** quã-
quam hi libri grandiores sint, quàm erant illi ad Catu-
lum & Lucillum : tamen in illis multa erant, quæ in
hos non contuli. **QUI INTELLERIS**
ILLVM VELLE: intelligere te scribis, Varronem
uelle, ut ego eum meis ornem scriptis. nunc mihi perue-
lim scribas, quo modo intellexeris hoc illum uelle. 210.

- » Expecto, inquit, quid ad ea, quæ scripsi ad te: primum,
 » qui intellexeris eum desiderare à me, cum ipse homo πο-
 » λυγαφώτατ & nunquam me laceffisset. Ζηλοτυπεῖ-
 » δαι: nam & hoc Atticus adscripserat, intellexisse, ne-
 » scio quem à Varrone ζηλοτυπεῖδαι, eorum, quos Cicero
 » in suis libris intexuisset. 210. BRVTVM: cui
 » opus de Finibus desponderat. ID HERCLE RE-
 » STABAT: εἰρωνικῶς. quasi dicat: Inuidia existit
 » inter pares: at Varro neutiquam Bruto comparādus:
 » cur igitur illi inuideat? Eadem ironia Terentius uten-
 » tem Aeschinum inducit in Adelphis: qui lenoni dicenti,
 » Leno sum, fateor, pernicies communis adolescentium,
 » Periurus, pestis; tamen tibi à me nulla est orta iniuria:
 » respondet: Nam hercle etiam id restat.

209.

LIBRI &c.] Assentior Petro Victorio, homini
 erudito, qui libros de Finibus ad Brutū intelligi putat.
 certe enim quatuor Academicos ad Varronem signifi-
 care non potest, qui nō dum exierant: nam si exissent,
 Atticus eos legisset: non legisse autem, aperte indicat il-
 lud, Hæc erūt splendidiora, breuiora, meliora. & præ-
 terea tota epistola, & sequentes etiam quibus Atticum
 cōsultat, num quatuor Academicos ad Varronē mittat,
 quos tamen iam perfecerat, Varrone partes Antiochia-
 nas in ijs defendente: sed, inquit, etsi nomina iam facta
 sunt: tamen uel induci, uel mutari possunt.

209.

ILLAM iacturam] Quos enim libros de quæ-
 stionibus Academicis prius scripseram, Catulum uideli-
 cet, Lucullum; eos uides frustra à te esse descriptos: si-

quidem hæc ad Varronē posteriora intelliges esse splendiora, breuiora, meliora. BREVIORA: erit, cui Cicero uideatur eadem de re non idem dicere. quo modo enim hæc ait fore breuiora, qui paulo ante de iisdem libris hoc scripserit, Grādiore sunt omnino, quàm erāt illi? Nō iniuria dubitabitur. certe enim GRANDIORES & BREVIORA uoces inter se sunt non modo non coherentes, sed etiam contrariæ, & plane repugnāt in sententia. sed refer hanc ad genus narrandi, illam ad operis magnitudinem: tolletur omnis dubitatio. significat enim: cum in his libris plura dixerit, quàm in illis, quod attinet ad res: pressius tamen esse locutum, & breuitatem magis adamasse.

209.

Ἀπορῶ, quò me uertam &c.] Dubius sum, quid agam: nam scribere aliquid uellem, quod Dolabellæ consideranti possem mittere: quid autem mittam, non reperiō: ego enim nūc τὰ φιλοσοφούμενα persequor; quæ non uidentur eius personæ conuenire, cum is in philosophiæ studio minime uersetur. præterea, ὡς δ' εἰς τῶας, hoc est, uereor ne reprehendar à bonis, si quid scripsero in gratiā Dolabellæ, qui contra Remp. arma tulit Cæsarem secutus. uersus est, quo utitur Hector apud Homerum, Troianorum & Troianarum reprehensionem timens, nisi cum Achille fortiter pugnauerit. ὡς δ' εἰς τῶας, καὶ τῶας δ' ἑκαστοῦ ἐπὶ πλοῦς. dubius, igitur inquit, sum, dem'ne ex meis scriptis aliquod Dolabellæ, nec'ne. nam & Dolabellæ causa uolo: & idem bonorum accusationem timeo. Supra 207: Ad Dolabellam, inquit, ut scribis, ita puto faciendū, κοινότερα quædam, et πολιτικώτερα.

πολιτικώτερον. *faciendum certe aliquid est: ualde enim desiderat. SI ALIQUID, &c.* si aliquid ad Dolabellam misero, non potero bonorum reprehensione effugere. AVT CESSANDVM IGI-
TVR, AVT ALIQUID EXCOGITAN-
DV M : aut mihi à scriptione desistendum est: aut, si
desistere nolo, excogitandum aliquid, quod Dolabellæ
dem, quod scilicet ab eius persona uideatur esse non alie-
num. scribere enim si pergo, & ad eū nihil mitto; of-
fendetur, quod alios meis inferam scriptis, ipsum deside-
rantem non inferam. aut igitur nihil omnino scriben-
dum, aut excogitandum quod illi mittam. Quod enim
dixerat, NON REPERIO, QUID; intulit,
ALIQUID EXCOGITANDVM.

209.

ANGIT.] Quod infirma est. 208: 209 :

REGVSTO : crebro, inquit, tuas literas in manus
sumo : ijs legendis acquiesco, quia scribis te de ea recte
sperare. 210. NOVAS : quæ significant illam
aut iam conualuisse, aut ægrotare minus grauitè. Idè
„ infra his uerbis : Attica nostra quid agat, scire cupio.
„ etsi tuæ literæ (sed iam nimis ueteres sunt) recte spera-
re iubent. tamen expecto recens aliquid. itaque uocem
NONAS, quam alij probarunt, ut perspicue falsam
reijcio.

Ex epistola XIII. pagina 209.

AD me uenire.] In Arpinum: ut ijs de auctione
meam sententiam ostendam. In epistola proxima su-
periore, HAEREDITAS TANTI NON

COMMENTARIUS

EST: ut eius causa hanc molestiam hic subire debeā:
cum huc uenerim, ut constituendis prædiorum meorū
mercedibus operam darem, non ut occupatus curanda
auctione detinerer. IN TVSCVLANO: ubi
ad Nonas futurus sum. 208: 210. DE BRUTO:
de nouis nuptijs. 207: DE CAESARE: de eius
reditu ex Hispania. 212:

209:

QVOD scripsimus:] Quatuor libros Acade=
micos. TE EI DIALOGO ADIUVN=
CTVM ESSE TERTIVM: infra 210: Tu
es tertius in sermone nostro. NOMINA: Var=
ro, Cicero, Atticus: qui in ijs libris colloquebantur.

Ex epistola XV. pagina 209:

CAVSA fuerat.] Cur quisquam ueniret, cur
quenquam ad me mitteres, quod rem, de qua scriberes,
non haberes.

Ex epistola XVI. pagina 209:

SVS TENTARE nos] Afflictos & debili=
tatos tum ex ruinis Reip. tum ex interitu filiae. 211.

E' VILLA: Arpinati. erat enim Arpini, cum hæc
scripsit: & paulo post, in Tusculanū dicit se esse redi=
turum ad Nonas: idemq; 208:

209:

TRADUXIMVS:] 209. HORTEN
SII: nam interfuit dialogo, quem secundo libro, Ca=
tulo audiente, Lucullus & Cicero habuerunt. NO=
MINIBVS: homines sciebant, Catulum, Lucillum,

Hortensium esse, non illos quidem rudes, sed earum rerum, quæ in ijs libris agerentur, ignaros. 208: B R V T V M'Q V E : erat enim Antiochius. 214.

209:

T V A E literæ] Quibus ad me scribis te intellexisse, Varronem desiderare, ut ego eum meis scriptis inſererem. 209. N E M I N I &c. 211. Ut legi tuas de Varrone, tanquam ἐγμῆον arripui. aptius nihil esse potuit ad id philosophiæ genus, quo ille maxime mihi delectari videtur. & 208:

210.

P L A C E A T' N E tibi &c.] Iam traduxit libros Academicos ad Varronem: sed consulit Atticum, primum placeat ne aliquid ad illum mitti; deinde, si placebit, hos ne potissimum de Academia libros. nam si Attico aliter uisum esset, rursus Academiam à Varrone ad alios traduxisset, nominibus mutatis, ut ait 209. quo item loco, Academiam cū dixisset Catulo se abstulisse et Lucullo, ad Varronemq; transtulisse: rogat Atticum in epistolæ clausula, num ei placeat ad Varronem mitti quod scripserat. & 209: Dandos ne putes, inquit, hos libros Varroni, etiam atque etiam uidebis. cū eos libros in eadem epistola dixerit se iam ad Varronē transtulisse. Perspicuum igitur est, Academicas quæstiones Varroni non ita libenter Ciceronem dedisse: cū de eo, quod iam scripserat, crebro Atticum consulat, num mitti placeat. Aperte etiam 211. Mihi inquit, quædam occurrunt: subaudi, cur Academia Varroni danda nō sit. Et 214. Sæpe mihi occurrit uultus eius, querentis fortasse uel hoc, meas partes in his libris copiosius defen-

COMMENTARIUS

fas esse, quàm suas. VENIT? Romam. EC=
QVID AGIT, ECQUANDO? de Porciæ
nuptijs, dictum accipio: ut supra. DE CAESARE:
de reditu Caesaris ex Hispania. 112: AD NO-
NAS: in Tusculano futurus sum. 208: CUM
PISONE: conficies. cōficies autem quid? de auro.
uide illud, Pisonem sicubi de auro. 205.

Ex epistola XVII. pagina 210.

DE VI.] DE VI. Cal. TVIS: ut à te
 mihi literas referrent, cum ab alijs expectarem. EA=
 DEM ILLA: cum scribendi sententiam non habea,
 eadem nunc ad te scribam, quæ antea scripsi: hæc scili=
 cet: Quid Brutus cogitet, aut si aliquid egit: hoc est, nū
 Porciam cogitet uxorem ducere, aut si iam duxit.
 QVID A' CAESARE: quid afferatur de eius
 aduentu. 207: 212: QVID AGAT: ut ualeat.
 209.

Ex epistola XVIII. pagina 210.

CONFICIAMVS hortos.] Emamus hor=
 tos: ut & habeam non modo ubi sanum ædificare, sed
 etiam ubi ipse esse possim; & ab Vrbe tamen longe ne
 absim. 198: Maxima, inquit, est in Scapula celebritas,
 propinquitas præterea ubi sis, ne totum diem in uillam.
 IAM ERIT: iam ero in Tusculano. Erat enim
 Arpini. DESIDERARE A' ME: ut ad ip=
 sum ex meis scriptis aliquod mittam. 208: 210:
 NVNQVAM MELACESSISSET: ni=
 hil unquam ad me misisset. QVEM ἡλοτύπειν:

209. **MVLTO HORTENSIVM MINVS**, etc. *sensus est: Scribe ad me, cuius inuideat Varro: nisi forte Bruto: ꝑ si Bruto nō inuidet; multo minus Hortensio, aut ijs, quos in libros de Rep. induxi: si quidē omnes mortui, ideoq; extra inuidiam. Et uidetur propter breuitatem subobscura sententia. nam ante illud **MVLTO HORTENSIVM MINVS**, apparet aliquid desiderari: & sanē desideratur: quod autē desideratur, hoc est: **NISI FORTE BRVTVM**. id autem Cicero omittit, quod apertius paulo ante scripserat, his uerbis: Illud utique scire cupio, quem intellexeris ab eo *ζηλοτυπεῖσθαι*: nisi forte Brutum. Hortensium autem Cicero inscripserat eum librum, quo philosophiā laudauit. ut in secūdo de Diuinatione. Itemq; eum incluserat in eum dialogum, qui secundo Academicorū libro explicatur. **VT MITTAM AD EVM, QVAE SCRIPSI**: ut mittam ad eum quatuor libros Academicos. **CORAM**: iam enim ero in Tusculano: quod tu ad me uenies, ut de his rebus coram. 209. 211.*

Ex epistola XIX. pagina 210:

NE tristis sis, **]** Propter ipsius inualetudinem. *ἀνιδυνῶσα*: non periculosa. quod scribis eam non periculose agrotare. 210:

COMMENDAVIT: **]** Cum enim eam à te laudari Balbus ac Oppius cognouissent, auctoritate tua permoti probare & ipsi cœperunt. 208. **Ligarianam**, inquit, præclare uendidisti.

NE uiderer φιλένδοξος :] Cōstituerat Cicero ne-
minem includere in dialogos, eorū, qui uiuerent: ideoq;
Varronem intexere nusquam poterat. sed commotus
Attici literis, qui scripserat Varronem & desiderare, et
magni aestimare, mutato consilio in libros illum Acade-
micos induxit, Antiochi sententiam de Academia ex-
plicantem. φιλένδοξος, amator illustrium uirorum :
Scripserat enim Atticus: Non semper Ciceroni quæren-
dos esse Catulos & Lucullos, Africanos & Lælios, aut
huiusmodi uiros, quibus sermonē tribueret in suis libris,
ne nimis ambitiosus in claros uiros uideretur : sed etiā
dandum esse aliquid ijs, qui minus illustres essent ; pro-
ptereaq; de Varrone cogitandum: ne, si semper in suis
dialogis disputantes fecisset homines gloria præstantes,
ut in tribus oratorijs libris, sex de Republica, duobus
Academicis: φιλένδοξος uideretur. Respondet: Acade-
micas quæstiones ad Varronem non ideo transtuli, ne
uiderer φιλένδοξος ; (nam ista causa me nō moueret:
siquidem iccirco ego de Varrone minus cogitabam, nō
quòd essem φιλένδοξος, uerum quia constituebam, eo-
rum, qui uiuerent, neminem in dialogos includere) sed
quia scribis, & desiderare illum, & magni aestimare.
E O S : dialogos de Academia : quod per appositionē
explanat, inferens, Academicam omnem quæstionem.
COLLECTA: quæ enim Antiochus contra Philo-
nis opinionem colligere solitus erat, asserentis nihil pos-
se comprehendi : ea Cicero Varronem fecit explicantē
in libris Academicarum. IPSE RESPON-
DE O: ideo dicit in epistola ad Varronem : Tibi dedi.

- 22 partes Antiochianas; quas à te probari, intellexisse mihi
 22 hi uidebar: mihi sumpsi Philonis.

210:

COTTAM,] L. Aurelium Cottam, L. Torquati in Consulatu collegā, insignem iudicijs inter tres ordines cōmunicatis. IN ANTIQVIS PERSONIS: cum ijs, qui multis annis ante nos fuerūt, sermonem tribuimus: nullas loquendi partes ipsi assumimus: idq; suauiter, & uenuste fit. quod seruauit Heraclides: itemq; nos in de Rep. HERACLIDES: cognomēto Pōticus, siue Pōpicus à mollitie: Platonis, et deinde Aristotelis auditor, cuius scripta non extāt. 330. itē in V. disputatione Tusculana, et Laertius. Αἰσωτέλεον MOREM: in quo ita disputatur, ut eius sententia qui illam disputationem scribit, principē locum obtineat. ITA CONFECI: ita, Aristotelico more: in primo enim & secūdo libro cū Torquato, in tertio & quarto cum Catone, in quinto cum Pisone disputat; & ita disputat, ut penes ipsum sit principatus.

211.

SOMNIASSE] Vsq; adeo Catulus, Lucullus, Hortensius earum rerum, de quibus in duobus Academicis differebant, imperiti, ignariq; erant, ut de ijs ne somniasse quidem unquam uideri possent. 208: 209: DE VARRONE: ut eum desiderantē meis libris intexerē. 209: AD ID PHILOSOPHIAE GENVS: ad Antiochiam rationē, quæ in ijs libris explicatur, aptius nihil esse potuit, q̃ Varro nis persona 208: MEASQUE PARTEIS: recte cecidit, quod ad meas partes attinebat. nam cum

C O M M E N T A R I V S

*Antiochia Varroni dederim, quæ sunt uehementer πθα
vα; partes Philonis mihi sumpserim: nō sum consecutus,
ut superior mea causa uideretur . quo maiore à Var=
rone gratiam inibimus. VEHEMENTER π=
θαvα: quæ Varro narrat in ijs libris, ab Antiocho audi=
ta; sunt ad persuadendum aptiora, quàm illa, quæ ego
contra Antiochum ex Philonis sententia disputo: ut hoc
queri nō possit, meas partes in his libris copiosius defen=
sas esse, quàm suas. 214. OCCVRRVNT :
cur nō dandos putem. 212:213: CORA'M: nā
in Tusculano iam ero. Quod & in proxima superiore
epistola, & in ea, quæ proxime sequitur, significat. Tu=
sculanum autem, ita propinquum Romæ erat, ut eò sæ=
pe ad Ciceronem Atticus excurreret.*

Ex epistola X X. pagina 211.

C O N S O L A T O R I A S,] *In Tulliolæ mor=
te. 213. VRBE AVGENDA: ut à ponte
Miluio secundum mōtes Vaticanos Tyberis duceretur.
sic enim fiebat, ut Vaticanis montibus cis Tyberim in=
clusis, & ea fossa, qua prius Tyberis decurrisset, exic=
cata, magnam in amplitudinē Vrbs explicaretur. 218.
218: PROMVLGATVM: scriptum in le=
ge proposita. nam promulgare ualet legem proponere,
facta potestate, ut intercederet si quis uellet. nemine in=
tercedente, ex promulgatione ad populum ferebatur.*

211.

N O S T R A officia] *Quodd ei Dolabellæ de me=
liore nota commendauerim. 207: DE VXORE
TVBERONIS, ET PRIVIGNA: de ri*

xa inter uxorem & priuignam Tuberonis orta.

NEQVE TVBERONEM VOLO DEFENDERE : qui eam rixam aluerit , cum extinguere deberet. THEATRVM: habuisti, quod, tanquam in theatro, spectare posses cū uoluptate. quid autem spectare ? rixam scilicet inter uxorem Tuberonis, & priuignam. 211.

NIHIL melius :] Stulte ad te scripserā, nihil esse melius fama : hoc est, nihil apud nos pluris esse debere, quā ut homines de nobis honorifice loquantur. Nunc de fama nihil laboro : curandum enim non est. ATQVE HOC, &c. de fama curandum nō est : at hoc quidem est curandum, In omni uita sua quęque à recta conscientia transuersum unguem non oportere discedere. Ad duas enim dictiones ATQVE HOC, subintelligitur Curandum. QVA' M φιλοσόφως ? quā philosophice tecum agam. & refertur ad illud, quod proxime dixit, In omni uita sua quęque à recta conscientia transuersum unguem nō oportere discedere. Est enim philosophica sententia. HAEC IN MANIBVS HABERE ? libros de philosophia tractare ? Nam hoc tempore philosophiā Cicero latinis literis explicabat. ΔΕΘΗΧΘΑΙ TE NOLLEM : nollem te momordisset, quod scripsi nihil me laborare de fama. ego enim in toto nihil curo, nisi ut ei ne desim. QVOD NIHIL ERAT : nihil putes licet, quod supra scripsi de fama. Nollem, inquit, te momordisset id, quod scripsi de fama : quod nihil erat. EODEM : ad id, quod institueram scribere de fama. IN TOTO : re ipsa. ID

AGO SCILICET : ἔγωγε . quasi hoc dicat : Non id ago, ut iudicia uidear tenere, ut in iudicijs uidear regnare. itaque, quod attinet ad iudicia, non curo famam . sed si summam uideas cogitationū & actionum mearum, curare me diceres. à recta enim conscientia transuersum unguem non discedo. ita ne famæ quidem desum : siquidem recte uiuentes infamia non sequitur. ad speciem igitur nihil ago, ut uidear laborare de fama : sed in toto, hoc est re ipsa, famæ non desum, cum ita uiuo, & ita animatus sum, ut nemo me in officio boni uiri possit reprehendere . Μὴ γὰρ αὐτοῖς : neque enim ipsis : subaudi, quidquam tribuo. & uidetur locus ex uetere scriptore : quem Cicero suo more, ut Attico satis notum, non totum recitat. **DOMESTICA** : quæ sunt domestica, quæ dicit se non posse ferre? interitus filiae, Quintorum in se maledicta, patris & filij. 176. 199: 207. **ISTA** : urbana. **PERFECTVM** : rectum, & honestū. **SENTENTIAM SVAM** : ostendere: sed tamen hoc, quod dicam, uere dictum puta : Quòd iudicijs olim operam dederim, non possum non probare : eadem tamen non curare pulchre possum.

Ex epistola XXI. pagina 211:

QVID possum de Torquato,] scribis, ut significē tibi de Torquati negotio : quid possum significare, nisi aliquid à Dolabella cognouero? nam illud negotiū Dolabellæ Cicero cōmendauerat. 207: **QVOD SI IMVLAC**: simul ac scripserit ad me Dolabella quid egerit cum Cæsare de Torquati re: cōtinuo perscribā.

SCIENTIS : tu, & Torquatus.

211:

AB ἐποχῆς] Ab assensionis retentione. Inhibitio, inquit, non idem est, quod retentio. nam retinere illud est, quod aurigæ faciunt, equorum cursum adductis habenis sistentes : inhibere autem, non cum remiges navē sistant, sed cum alio modo remigantes, eam convertūt ad puppim. uol. p. phil. 15: 23: IN LIBRO : in secundo Academicorum. NEC EST MELIUS QUID QUAM, &c. in II. Academicarum questionum libro, cōtra se ipsum ex Luculli persona sic loquitur Cicero : Nihil me lædit, inquit. ego enim, ut agitator callidus, prius quàm ad finem ueniam, equos sustinebo; eoque magis, si locus is, quod ferentur equi, præceps erit. sic me ante sustinebo: nec diutius captiosè interroganti respondebo. Hic, ut opinor, Atticus Ciceronem monuerat, ut pro, equos sustinebo, scriberet, equos inhibebo. eumque Cicero secutus, locum mutauit. deinde cum, inhibere non idem esse quod sustinere, didicisset : Attico scripsit, ut restitueretur, sustinebo. NEC EST etc. uerbum, inquit, inhibere, quod ualde arriperat, in istum locum uideo non recte uenire : nec est melius quidquam, quàm ut dicatur, sustinere currum equosque. Quoniam autem illa, quæ ex Academicarum secundo recitauimus, sunt ex Luculli persona, qui futurum dicit, ut ad interrogationes soritarum non minus assensionem sustineat, quàm sustinere equos soleat agitator callidus : ideo in hac epistola Cicero, Nec est, inquit, melius quidquam, quàm ut Lucullus sustineat currum, ut bonus saepe agitator, equosque : hoc est : Melius nihil

esse potest, quàm ut Lucullus sustinere se dicat siue currum, siue equos, quemadmodum sæpe sustineat bonus agitator. Illud autem, Sustineat currum, ut bonus sæpe agitator, equosq; ; sentio uersum esse ex uetere poetâ. quem Cicero integrum sumpsit, quòd ad sententiam faciebat. quod & alibi eum fecisse animaduertimus. illud, quod supra posui ex secundo Academicarum; Ego enim, ut agitator callidus, equos sustinebo; ex eo uersu esse sumptum, nemo non uidet.

212.

AUT de rumore, aut de Polione.] Scripserat enim Atticus rumoris esse nescio quid, præsertim de Asinio Polione, qui cum Casare bellum gesserat in Hispania contra Pompeij liberos. DE PANSA ETIAM: de Pansa etiam curo: siquid certius, ut id ad me scribas. Credo enim &c. utinam Attici epistolas ad Ciceronem haberemus. quàm multa paterent, quæ nunc, tanquam in tenebris abdita, non uidemus. Hic certe quid de Pansæ negotio significetur, si quis ex ingenio uelit quærere; frustra sit diligens. SI QUID ESSET: scribe, subauditur. CERTE NE &c. certe ne ita est, ut ad me scripsisti, de Metello & Balbino?

212.

DIC mihi, &c.] Leuiter cum Attico queritur, quòd Balbo quintum de Finibus librum dederit describendum. FACIEBAT: quod tu facis, cum iniussu meo mea diuulgas. uenditabat ille quidem Platonis libros, nunquam tamen eos edidit insciente domino. λόγοισιν ἐρμόδωγος: uerbis lucratur Hermodorus. quod

rum in ore hominum frequentissimum fuit. C V I =
Q V A M : dari. nam quintum librum Balbo dederat
ante, quàm Bruto, ad quem opus mittebatur.

212.

A' διορθωτα,] Imperfecta, non plane correcta. nã
quædam dicit se mutasse in quinto, postquam eum Bal
bus ab Attico descripserat. recte igitur ἀδιορθωτα. Et
» 211 : Nolebam, inquit, aut obsoletum Bruto, aut Balbo
» inchoatum dari. quo loco inchoatum posuit pro rudi et
impolito : & ἀδιορθωτα hic in eam sententiam usur=
pauit. sic enim est legendum. Ε'ωλα : obsoleta, ni=
mis uetera. Nam si & Balbus & alij eos libros habe=
bunt ante, quàm Brutus : Ε'ωλα certe erunt, cum illi da=
buntur, eoq; minus grata.

212.

Q V A E scripsi] Quatuor Academicos significat.
M E T I B I D I C E R E ? ut eos de Finibus cõtine=
res. quod si tibi dixissem, non exissent. C E R E =
L I A : cum hac Ciceronem libidinis commercium ha=
buisse, Q. Fusius Calenus in oratione sua apud Dionẽ
obiecit, libro X V I. A' M E : à meis librarijs : ut
» paulo post : Ad te scripseram, Cereliam quædam habe=
» re, quæ nisi à te non potuerit.

212:

I N T V S C V L A N O.] Me conuenient, ut
de auctione Brinniana colloquantur. 208:209. A D =
V E N T V : redibat ex Hispania, deuictis Pompeij li
beris.

212:

LE V I V S :] Aegrotat. 208:209. C O G I T A
T I O N E : cuinam in matrimonio collocetur, cum

COMMENTARIUS

ferè iam sit nubilus. NIHIL TIBI CRE-
DO &c. quippe cum ipse nouerim. credimus autem
ea, quæ non nouimus. HOMINEM: hoc refer
ad genus, non ad mores: infert enim, Ipsum non noui.
DE SCROFA: sic alibi, Audiui de socero meo.
εὐγενέσις: nobilior, quod ad genus attinet, ob mater=
nos affines.

Ex epistola XXII. pagina 212:

QV ID tibi placeat,] Num ad eum mittendi ui-
deantur quatuor Academici. 211. OCCVR-
RVNT: cur mittendi non sint. INTEXVI:
nam ei dialogo tertius adiunctus es. 209. 210: CRE-
BRIVS: ut te in meis libris intexam.

212:

DE Marcello] De Marcelli interitu. 207: 208.
SERVIVS: Sulpitius. cuius epistolam de interi-
tu Marcelli significat. ea legitur epistolarũ libro IIII.
ad Sulpitium.

212:

CVLPA libero,] Quod meorum librorum co-
» piam fecerint. Paulo ante, Tuorum, inquit, nullum de=
» lictum arbitror: à me enim prætermisum est, ut dice=
» rem eos exire non dum uelle. ALIVD QV ID=
DAM: & tamen quasi te accusans scripseram, Cere-
liam quædam habere, quæ nisi à te non potuerit. 212.

212:

SATISFACIENDVM] Vt quintum de
Finibus librum describeret. Erat autem Balbi apud Cæ-
sarem summi ponderis auctoritas: ut non sine causa di-
» cat, Balbo quidem intelligebam satisfaciendũ fuisse.

212. AVT OBSOLETVM BRVTO,
 AVT BALBO INCHOATVM: *nolebā,*
libros de Finibus exire, antequā ego eos ad Brutum cui
desponderem, misissem: ne scilicet, cum mitterem, obso-
leti uiderentur, quos iam multi ante legissent. IN=
 CHOATVM: *uolebam eorum librorum Balbo co-*
piam fieri, quodd inchoati, & rudes, neque dum perfe-
cti essent. 212. MITTAM: *quatuor Academi-*
 cos. 212: QUID AVTEM DVBITA=
 RIM: *cur dubitarim, mittendi essent, nec ne; scies,*
cum te uidero. 211.

213.

A T T R I B V T O S] *Assignatos tibi à me,*
quos exigeres. A P P E L L A S : *ut pecuniam nu-*
merent. 78: D E P R A E D I O A V I A E : *de*
prædio, quod ad te hereditate peruenerat auia tuae
morte. 2: P E R O D I O S V M : *opinor de diuor-*
tio: de quo supra. T V L L I V M S C R I B A M :
hic est M. Tullius cognomento Laurea, de quo in episto-
stola ad Rufum, et Plinius. T I B I M A N D A S
 S E M : *apud Tullium scribam pecuniæ quiddam Ci-*
cero posuerat, Atticōq; dixerat. Atticus, qui à Cicero-
ne haberet in mandatis, ut nominibus exigendis quan-
tamcunque posset ei pecuniam cogeret: arbitratus eam
pecuniam apud Tullium positam nomine uoti, adiuit
ad eum: petijt, quod apud eū Cicero posuisset uoti nomi-
ne, sibi daret. tum ille, uoti nomine quidquam apud se
positum, negauit. N O M I N E V O T I : *ad fa-*
num, quod filia uouerat. 190: 202. I N H A N C
 R E M : *in fanum.* D I X I , V B I E S S E T :

dixi, apud Tullium me pecuniæ nescio quid habere.

CONTINVO AD ORIAM VR: hâc quoque pecuniam quamprimum exigamus. HOMINIBVS: ad fanum probo: ad hominum habitatio-
nē non probo. ὁ λογία: quod probemus. uide episto-
lā sequentē. QUI OMNIA: qui omnia ad te
refero, nihil cōstituēs nisi de cōsilio tuo. ADERO:
in Tusculano. SIN QUID, MULTA E-
NIM &c. sin quid te Romæ detinebit, multa enim
possunt; utique postridie mecum sis: etenim cohæredes
eo die aderunt, id est postridie Nonas. 209. MALI-
TIA EST: nam si illi me ante aduentum tuum
opprimerent, astute factum ab illis uideretur: ut, te ab-
sente, facilius mihi de hæreditate imponerent. IN-
OPTIMA SPE PONO: te enim de ea nihil
scribente, in spem uenio, aut leuiter ægrotare, aut fortas-
se etiā iam cōualuisse. 210; 212: EPISTOLAM
CAESARIS: quam Cæsar ad Ciceronem misit ex
Hispania, consolans de obitu filiae. 211.

Ex epistola XXIII. pagina 213.

MALLEM me accerferet:] Significas, Brutū
in Tusculanum ad me uenturum: mallem, Romam
me accerferet. ITER: cum ire obuiam Cæsari cō-
stituisset ex Hispania redeūti. 208. LONGVM:
cum Cæsari obuiam ire longissime uellet. 220. Aueo sci-
re, qualis ei totius itineris summa fuerit. AFFE-
CTI: uterque curis de Republica, ipse uero etiam in-
teritu filiae. VIVERE: refertur ad iucunditatē,
remissionemq; animorum: quale illud 62: Rosiæ uixi
cum

» cum Axio. & 237 : cum Pansa uixi in Pompeiano.

QVO MAXIME POSITA : posita est enim in iucunditate. cum autem iucunde non liceat uiuere, nulla potest esse συμβίωσις.

213.

NON morabantur:] Quatuor Academici ad Varronem non impediunt, quo minus Romam uenire possim. SVNT ENIM DEFECTI : uerbum DEFECTI sententia non patitur, ac ne linguae quidem latinae consuetudo. quodd si PERFECTI, aut DESCRIPTI, recte. DVBITASSE : num ad Varronem mitterentur. 213.

QVOS BRVTO MITTIMVS : libros de Finibus.

213:

ISTA retentione] Ut debitam pecuniam non omnino soluant, sed aliquid retineant. ISTOS : debitores meos, facturos sine dubio, quod ab alijs fieri uideant. CONFICE : fac ut habeamus. usitata locutio. ὀυλόγως : honesta conditione. ita confice, ut, quod egeris, probare possim. ISTA : facultates, & opes : quae multi curant. CVITRAM : quodd & de filio desperaret amissa Republica. uel, cui tradam, cui tradenda uideantur : quasi filium non probaret. & certe non fuit, quem tanti patris filium agnosceres. Plinius. QVAM HABERE : subaudi, lator: ut ad duo uerba, Offensioni, & Delectationi, duo item mebra referantur. ILLVD : de retentione. IN SERMONEM : cum debitoribus. PERSECA : ut etiam de retentione concedas: iam enim rei familiaris iacturam non curo.

COM MENTARIVS

CVM ILLO SCAEVA : cum quo soles admodū libere loqui. EOS : Casarianos. CONSECTARI : in rapinis, uel in auctionibus de Pompeianorum bonis. REMISSVROS : impedito futuros, quo minus id mihi soluatur, quod debetur ; cum ipsi etiam non debita consecantur. DE DIE : diem tantum ad soluendum debitoribus concedere, neque tamen eam longiorem.

Ex epistola XXIIII. pagina 213:

CICERONEM] Marcū filium. LITERARVM? dedit Cicero, subaudi. AN NON VIDIT? an potius eum Andromenes non uidit? FACIES &c. cognosces ex ipso Andromene, num eum Corcyrae uiderit. DE VARRONE: de mittendis ad Varronem quatuor Academicis. QVATVOR διφθέρα: μεταωνμία: ut illud Virgilianū: Nunc pateras libate Ioui. posuit enim continens pro contento, quatuor libros Academicos significans: nam διφθέρα librorū opercula. IN TUA POTESSTATE: quia, mittendi sint ad Varronem Academici, nec ne, ad te refero. 211. 212:

213:

NEC tamen αἰδέομαι τῶας:] Non equidem uereor, ne quenquam offendam, si Academicos ad Varronem mittam: sed, ipsi quā res illa probaretur, uertus sum: ideoq; dubitavi, utrum mitterem: uerum hoc in tua potestate est, mittantur, nec ne. Et illud, αἰδέομαι τῶας, non arbitror hic ad Pompeianos, aut ad Casarianos pertinere, potius generatim esse posi-

tum, hoc sensu, Nec tamen sermones hominum reformi-
do . illud autem 209. Et simul αὐτὸς ἐόμαι τρεῖς, ad Pō-
peianos spectat. RES ILLA : quatuor Acade-
mici. TV SVSCIPIS : tuo periculo Acade-
micos ad Varronem mitti vis . Et ita promittis fore, ut
illi probetur, ut in te recipias. IN ALTERAM
A V R E M : dormio . securi animi sum de Academi-
cis ; quando tu hoc suscipis, fore ut Varroni placeant.

Ex epistola XXV. pagina 213 :

DE retentione,] Vide supra . I T A P V-
T A R A M : non esse uerum, quod Clodius cum sibi
dixisse narrabat, Ciceronem filium ab eo uisum Corcyræ.
S C I S S E S : Andromenes tibi dixisset, tuq;
mihi. 214.

TV tamen &c.] Quasi cum admiratione. Ni-
hil, inquit, de te scribis, nihil de Bruto : cum ego de
utroque ex tuis literis expectem. I L L V M : in Tu-
sculanū exiturum. R O M A M : cogito. hac enim
scripsit Arpini. Q V O N I A M TV T E L E-
G I S S E S C R I B I S : hoc ideo dicit, quasi Atti-
cum iudicare uelit, num illud ad Brutum sit obscure
scriptum. ideo infert, F O R T A S S E : quod ipse
certum nesciret, num fuisset obscurior. hoc, inquit, uolui
scribere, me ex tuis literis intellexisse, nolle eum &c.
N E C E N I M A D T A B V L A M E V M
D E S I D E R A T V R V S E R A M : Brutum cu-
piebam Idibus esse Romæ, non ut auctiori interesset, sed
ut ad obsignandum testamentum adhibere possem.
A D T E S T A M E N T V M : ueteres facto testa-

mento obsignatores ex lege adhibebant . in Verrem libro IIII. 100. adhibebant autem amicos ferè , aut homines auctoritate prastantes : quo magis ratum haberetur id, quod annulis clarorū uirorum esset obsignatum . ad Atticum 100 : Et apud Valerium Maximū, testamentum Anci Carseolani Pompeium Magnum signasse, legitur lib. VII. MALO ALIO DIE: nolo, ut constitueram , Idibus testamentum obsignare, sed alio die, ne uidear ideo Romam uenisse, (uenturus autem erat pridie Idus, ut paulo ante scripsit) ut Brutū ad obsignationem testamenti adhiberem, post aduētum meum uno tantū die. TOTVM HOC ITA GVERNES : fac quæso, ut Brutus suo commodo in Tusculano sit, de Idibus nihil cogitet : quod iam opus nihil est.

214.

QVIA tuo periculo] Ad proximam epistolam superiorem Atticus responderat, & de Andromene, & de Academicis ad Varronem . de quibus cum Cicero ita scripsisset ; Quoniam tu suscipis, in alteram aurem: Atticus respondens quodam modo refugere uisus est, ut ipsius periculo mitterentur . ad id igitur Cicero, Quid est, inquit, quod perhorrescas, quia tuo periculo iubeam libros Varroni dari ? SI QUANDO IN EPEIRVM VENERIS : ubi soles esse otiosus. nunc enim te Alexionis epistolæ occupatū habent. quas te nolo abicere , tuis de rebus ex Epeiro scriptas , (sic enim opinor) ut meos libros legas. leges autem, si quando in Epeirum ueneris. IN MACROCOLA: in chartas regias . in quas ex archetypo Academicos libros transfulerat , impensam, inquit, iam fecimus in

chartas : facile igitur patior , à nobis propositum teneri , ut Academiam Varroni demus : ne , si ad alium , mutato consilio , mittendam censuerimus , rursus mihi impensa facienda sit in alia macrocola .

¶ *Plinius libro XIII. cap. XII. SI ADDVBITAS : utrum ad Varronem Academia demus.*

AD BRVTVM TRANSEAMVS : demus eam Bruto . quod etiam constituerat , antequam de Varrone consilium caperet ab Attico admonitus.

209: *ANTIOCHVS : probat Antiochi partes , quas Varro defendit in Academicis : ut eas à Varrone ad ipsum transferre non absurde possimus.*

SVISIMILEM : libri Academici à Cicerone scripti , cum modo ad hunc , modo ad illum mitterentur , similes plane uidebatur Academiae , quæ cum affirmaret nihil sciri posse , non constare uideretur in sententia : quoniam si dicis , nihil sciri posse ; dicis idem , affirmari nihil posse . quodd si affirmari nihil dicis posse : cur hoc affirmas , nihil sciri posse ? inconstans igitur Academiae ratio.

214:

EPISTOLA mea ad Varronem] *Intelligo epistolam , quæ legitur libro ad Varronem , hoc principio , Etsi munus flagitare . quam scripsit , ut cum quatuor Academicis mitteret. SPINTHERO : seruo amanuensi . ¶ ostendit , quàm diligenter scripta sit epistola ad Varronem , cum eam Spinthero syllabarim dictauerit.*

Ex epist. XXVI. pag. 214:

DE Virgilij parte] *Hanc epistolam , cum in ordi*

nem libri superioris inferi deberet, detrussit in hunc locum ignorantia librariorum. argumentum est uel maximum, quod Astura epistolam scribit, & inde Lanuuium cogitat, Lanuuius in Tusculanum uellet, sed ab eo refugere uidetur, ne dolorem ex Tulliola morte susceptum locus renouaret: propterea quod in Tusculano perierat. itaque dicit, CONOR EQVIDEM IN TVSCVLANVM: quasi animo repugnante. colligamus nunc quae scribit superiore libro. primū

201. Postridie, inquit, Iduum Lanuii constitui mane=

re, inde postridie in Tusculano, aut Romae. utrum sim

facturus, eo ipso die scies. et 202: Ego hinc postridie Idus

Lanuuium, deinde postridie in Tusculano: contudi

enim animum, & fortasse uici, si modo permansero.

& 202. Vincam, opinor, animum: Lanuuius pergam

in Tusculanum. Sunt & alia argumenta: quae omitto, ne perspicua in re sim nimius. DE VIRGILI

LII PARTE: Virgilius unus erat ex cohæredibus Scapulanis; qui fortasse Attico dixerat, se suam partem Scapulanorum hortorum Ciceroni concessurum; ut ei locus esset, si fortasse cohæredes non in auctione hortos uendere, sed inter se liceri cogitarent. unde illud 199:

Hæredes Scapulae si istos hortos, ut scribis tibi Othonem

dixisse, partibus quatuor factis liceri cogitant: nihil est

scilicet emptori loci. & illud 202. Perfice aliquid: quid

autem aliud, nisi ut aditus sit emptori? quod per quem

uis heredem potest effici: sed Mustelam id perfecturum,

si rogaris, puto. Et 205: de parte Crispi & Mustela

uult ab Attico certior fieri; cum eam sibi uendi cupe-

ret. VALDE PROBO: quod dicas te tenta-

turum, num Virgilius, quæ pars hortorū Scapulanorū ad ipsum pertinet, eam partem nobis uelit attribuerē.

204. De Virgilio, inquit, ut scribis. hoc tamen uelim sci-
 re, quando auctio. ID ERIT PRIMVM,
 PROXIMVM CLODIAE: Scapulanos hor-
 tos primum cupie; secundum eos, Clodiae. Idem scribit
 201. Si quæris, quid optem: primum Scapulæ, deinde
 Clodiae. Et 201: Nescio quid de Clodia scripsisti. ubi
 ergo ea est, aut quando uentura? placet mihi res sic,
 ut secundum Othonem nihil magis. Et 202: Malim
 primum Othonis, deinde Clodiae. Et 204: Tu mihi
 aut Scapulanos, aut Clodianos efficias, necesse est.

METVO, NE TVRBEM, ET IRRV-
 AM IN DRV SVM: hortos cupio usque ad in-
 temperantiam. itaque, nisi tu mihi Scapulanos, aut Clo-
 dianos efficies, Drusianos emam. & ut ostendat, in eius
 rei cupiditate se propemodum insanire, moramq; non
 ferre, communibus uerbis nō contentus, usurpauit trās-
 lata, ad significationem haud paulo plus afferentia.

EIVS REI: fani, cuius causa hortos quero; ut
 sit, ubi ædificari possit.

214:

REVOLVOR identidem in Tusculanum:]

- Sæpe uenit in mentem, facere fanum in Tusculano, si
 hortos non inueniam: mihi enim omnino illud hac æsta-
 te absolvere, deliberatum est. 198: De fano, inquit, si
 nihil mihi hortorum inuenis, ualde probo rationem tuā
 de Tusculano. sed nescio quo pacto celebritatem requi-
 ro: itaque hortos mihi conficias, necesse est. Et 202.
 Considerabis etiam de Tusculano; ne æstas effluat: quod

certe non est committendum. & 201.

214:

V T tempus est nostrum,] Quasi dicat: Ne Asturæ quidem facile sum: sed ut tempus est nostrum; sed ut in malis, facilius tamen sum, quàm ubiuis. & cum dixit, NOSTRVM TEMPVS, potius ad mortem filiae respexit, quàm ad Reip. calamitatem. Supra, ἀνεκτότερά erant Asturæ. FACILIVS: libentius: ut illud in epistola ad Celium: Quod in maritimis
 » facillime sum, mouet suspicionem me uelle nauigare. et
 » alibi. CONOR: ut inuitus, & contra uoluntatem. abhorrebat enim à Tusculano. uide 202: TV LITERAS CONFICIES: dicit hoc, Tu ad me uelim sæpe scribas.

214:

EPISTOLAM ad Cæsarem:] Hæc est epistola, de qua 203. 204. 204: 206: 215. 216: NIHIL SANE EST NECESSE MITTERE: nam uidetur erga nosita, ut uolumus, esse animatus: ut necesse non uideatur, ei me hac assentatoria epistola
 » blandiri. In epistola, quæ proxime sequitur: Quod aliud
 » argumentum epistolæ nostræ, nisi κολακία fuit? NISI FORTE ROMAM: nam si Lanuuium Romam me conferam, ipse epistolam mecum afferam.

Ex epistola XXVII. pagina 214:

ISTI ante legerent:] ISTI, Cæsariani. ANTE, quàm ad ipsum mitterem. 204. 205. QUANQVAM DE BELLO PARTHICO &c. quanquam non est, cur illam partem repre-

hendant, quæ est de bello Parthico. quodd enim hortatus
 Cæsarem sum, ut id bellum susciperet, nihil spectavi, nisi
 quod illum arbitrabar uelle: sciebam enim, quod ego
 suaderem ut faceret, id ipsum iam in animo habere.
 quod si ita est, quamobrem eam partem isti non pro-
 bant? Maluissent autem Cæsaris amici, ut potius ei Cæ-
 cero commorationis urbanæ suasor esset, ne se amplius
 fortunæ committeret, confectis iam omnibus civilibus
 bellis, & Pópeianis partibus plane deletis. QUID
 SPECTARE DEBVI: Ciceronem, cum illa
 ad Cæsarem scripsit de bello Parthico, debuisse spectare
 incertos bellorum euentus, communemq; Martem, Cæ-
 saris amici dicebant. quod si fecisset, Cæsari potius ur-
 banum otium, quàm bellicam fortunam laudasset.
 Ego inquit, cum illa scripsi, quæ isti non probant; ipsius
 uoluntatem sum secutus, (quid enim aliud spectare
 debui, nisi quod illum uelle arbitrabar?) quem ad bellū
 Parthis inferendum ualde scirem sua sponte esse pro-
 pensum.

215.

TOTIS igitur &c.] Prorsus non mittenda
 est illa epistola. ἐπίτευμα MAGNUM: quod lu-
 crum illa epistola Cicero sequebatur? Cæsaris beneuo-
 lentia. ἀπότευγμα VEL NON MAGNUM
 MOLESTVM FUTVRVM SIT: uel
 minima enim apud Cæsarem offensiuncula mihi esset
 permolesta: itaque periclitari nolo. ME NISI
 TOTO &c. me expectasse exitū Hispaniensis belli,
 deinde scripsisse: quasi antea ideo non scripserim, quodd
 de Pompeianorum uictoria sperauerim. QVASI
 CATONIS μέλιγμα: ne putet me ob eam causam

hanc sibi epistolam misisse, ut hoc quasi munere eum placarem, alienatum eo libro, quem scripsi de laudibus Catonis. VALDE ME POENITEBAT: poenitebat me, eam epistolam scripsisse: & plane cupiebam, istis non probari, ut causam haberem non mittendi. accidit igitur ut uolebam, quod studium in ea scribenda à nobis positum non probarunt.

215.

IN illos,] Qui apud Cæsarem sunt. qui ex illa epistola nacti occasionem calumniandi, operam darent, ut me in odium Cæsaris adducerent. COGNATVM TVM TVVM: Quintum Ciceronem, Pomponiæ, quæ Attici soror erat, filium. quem de Cicerone patruo apud Cæsarem detrahere solitum, supra ostendimus 199: 207.

215.

ILLVC] Ad hortos uidendos. Insequens epistola primo uersu declarat. QUID QUID ERIT: siue futurum est, ut Scapulanos hortos emamus: siue etiam non est: pecuniam exigamus à Faberio debitore. AVCTIONIS: hortorum Scapulanorum. Sic
 » & 204. De Virgilio, ut scribis. hoc tamen uelim scire,
 » quando auctio. Erat enim auctio futura hortorū Scapulorum. quod indicat illud 205: Puto fore istam
 » etiam à præcone diē, certe ab hæredibus. De Crispo &
 » Mustela uidebis: & uelim scire, quæ sit pars duorum. Erat autem Mustela Scapula hæres, itemq; Crispus. & de Mustela perspicuum est 202.

Ex epistola XXVIII. pagina 215.

CRAS scilicet.] Ex tuis literis cognoscam.

Volebat autem Atticus hortos Scapulanos diligentius inspicere, ut, quoniam eorum auctio futura erat, ante cognosceret, quanti à Cicerone recte possent emi. DE FABERIO: de exigenda à Faberio pecunia, pro emptione hortorum.

215.

DE epistola ad Cæsarem & c.] Quodd me hortaris, ut epistolam aliquam ad Cæsarem conficiam, eiq; proponam quod ad laudem sempiternam valeat: iurato mihi crede, non possum: non quodd me turpitudine deterreat, (etsi maxime deterrere debebat: scribere enim ad Cæsarem sine assentatione nihil possum: porro cum nobis uel ipsum uiuere turpe sit, libertate amissa; quanto est turpius, ei, quo eripiente amisimus, assentari?) sed quia prorsus nihil uenit in mentem, quod ad illum scribam. Idem 200. VELLEME QUIDEM & c. uelle, me turpitudine deterreret: essem. n. qui esse debebam: hoc est: in seruitute non uiuerem, sed ab hac turpi uita uel morte me uoluntaria uindicarem Catonis exemplo. HOMINVM ELOQUENTIVM ET DOCTORVM: ut Aristotelis & Theopompi. 200: VERISSIMAE GLORIAE: non enim uera gloria incensus Cæsar est, sed falsa, & inani, quam ex interitu Reip. quæsiuit. EGO QUID POSSVM? ad ueram gloriam cohortanti uerba non deessent: sed id quidem tuto non possum. hoc autē erepto argumento, præterea quod scribā non reperio. TAMEN NESCIO QUID & c. scripseram tamen nescio quid, & me hercule cum labore, ut quasi è quercu uiderer excu-

pere, quæ est arbor durissima. SIMILE SIMV
LACRI : uult ostendere : quemadmodum è quercu
simulacrum facere difficultatis sit , durior materia ,
quàm ut circuncidi, aut expoliri possit; ideoq; potius si=
mulacri quiddam simile, quàm simulacrum efficiatur:
sic se, cum ad Cæsarem scriberet, argumento admodum
angusto, (neque enim quod & ipsi honestum esset, &
Cæsari gratum, scribere licebat ; itaque difficili in loco
uersabatur, ut quasi è quercu uideretur exculpere) per=
fectum opus non potuisse facere, sed fecisse nescio quid,
quod operis tamen simile uideretur : more fabrorum
lignariorum, qui è quercu non perfectum simulacrum
formant, quod propter ligni duritiem difficillimum est,
sed quod simulacri simile sit. Et significat epistolam ad
Cæsare, de qua 203:214: REPREHENDVN
TVR : à Cæsarianis, qui Romæ sunt : à quibus, plaz=
cuit nobis , ut epistola legeretur , antequam eam ad
Cæsarem mitteremus. 214: QVOD ME MI=
NIME POENITE T: quod mihi est minime mo=
lestum. PERVENISSENT : ad Cæsarem.

215:

HVN C de pompa, Quirini contubernalem ,]
Cæsarem. cuius simulacrum, quasi alicuius dei, per pō=
pam inter deorum signa gestatum est in ferculo. quod
„ Suetonius declarat his uerbis : Non honores modo ni=
„ mios recepit, ut continuum Consulatum , perpetuā Di=
„ Etaturam, statuam inter reges; sed & ampliora etiam
„ humano fastigio decerni sibi passus est , sedem auream
„ incuria, & pro tribunali thensam, et ferculum Circē=
„ si pompa, templa, aras, simulacra iuxta deos, puluinar,

» Flaminem, Lupercos. Et Dion libro XLIII. καὶ τότε
 » μὴ ἀνδριάντα αὐτοῦ ἐλεφάντινον, ὕπερον δὲ καὶ ἄρμα
 » ὅλον ἐν ταῖς ἵπποδρομίαις μετὰ τῶν θεῶν ἀγαλμάτων
 » πέμπεσθαι ἐγνώσαν : ἄλλην τέ τινα εἰκόνα ἐς τὸν τοῦ κυ-
 » ρίνου ναὸν, θεῶ ἀνικήτῳ, ἐπιγράφαντες . hac sententia :
 Decreuerunt, ut eburnea Cæsaris statua, & currus etiā
 solidus, quo die cursus equorum in Circo spectantur,
 inter deorum imagines in pompa gestaretur: et ut alia
 præterea statua in Quirini templo poneretur, cum hac
 inscriptione, Deo inuincibili . Ideoq; eū appellat Cicero
 Quirini contubernalem, & supra 202 . græco uerbo
 σύνναον, quòd in eodem templo simul habitarent . idq;
 etiam Suetonius significat, cum dicit, Simulacra iuxta
 deos . H V N C : qui deorum in numero habeatur ;
 cum & imago eius inter deorum imagines per pompā
 sit uectā, & eiusdem statua, quasi dei, Quirini in tem-
 plo collocata . P O T I V S N O N S C R I -
 P T A & c . potius ad se nihil scribi uult, quàm scribi
 quod non probet . P O S T R E M O, V T V O -
 L E T : iam non laboro, quo animo erga me sit . abiit
 illa cura, quæ me antea stimulabat : cum hoc quærebat,
 qua ratione & Cæsarem mihi conciliarem, & personā
 tamen optimatis sustinerem . quod tibi quoque dabam
 cogitandum, ut consilio me iuuares . eaq; tunc erat
 quasi Archimedis quæstio, obscura scilicet, & inexplica-
 bilis. 186 . C A S V M I L L V M : interitum meū .
 significat enim illud tempus, cum in Italiam reuertit,
 Pompeio in Pharsalia deuictō . quo tempore sollicitus
 erat de salute sua, maxime timens, ne Cæsar in eos qui
 Pompeium secuti essent, foret acerbior . hinc illa libro

XI. plenæ doloris et desperationis epistolæ. MIHI OPTATO VENERIS: scripserat enim Atticus, se uelle ad illū, si uideretur, proficisci. PRO-
FECTVS EST: cum aliquot dies cum Cicerone
fuisset. 204. 204: 207:

Ex epistola XXIX. pagina 215:

DE philologis] De peritis ad disputandum. 208:
211. IN TALNAM: in sermonem de Talna.
DE INGENIO &c. ingenium Talnæ Nicidius
laudabat, sed non supra modum. frugi hominem &
modestum dicebat esse. HOC MIHI NON
PLACUIT: quodd eius rem audiui non maiorem
esse DCCC. HOC PVTA VI TE SCI-
RE OPORTERE: forte, quodd Atticus aliquam
sibi affinitatis, aut amicitiae iure deuinctam, cogitabat
Talnæ in matrimonio collocare.

216.

DE hortis] Scapularis: quos Atticus inspexerat.
215. ET CHRYSIPPO: & Chrysippi ser-
mone: hortis enim cum Attico inspectis, ad Ciceronem
profectus est. Erat autem architectus, fueratq; Cyri ar-
chitecti libertus. 227: & in epist. fam. 102. IN
VILLA: quæ in hortis est. INSVLSITA-
TEM: insulsa placere non solent. recte igitur & ue-
nuste insulsitatem tribuit uillæ, quæ nihil haberet, cur
placere posset. contraq; cum de uilla loquitur elegan-
ti, salis, inquit, satis est. in epistola ad Patum. VI-
DEO NIHIL, AVT PAVCA MVTA-
TA: putabam dominos in uilla multa mutasse, à quo

tempore nos eam uidimus. sed, ut è Chrysippi sermone intelligo, nihil, aut pauca mutata: ut eadem sit insulsitas. HIBERNA: uillæ partem ad hibernum tēpus ædificatam. AD ID, QVOD VOLV=MVS, ἀφιδεύμα: ad fanum filiaë dedicandum.

CELEBRITATEM NVLLAM: quo enim tempore ego illum noui, non frequentabatur. τὸν τύφον &c. obsequere cupiditati meæ. τύφος enim ualet elatio: quæ ad cupiditatē transfertur: unde illud primo libro de Diuinatione: Ducem ei præcepisse, ne resisteret: illum autē id diutius facere non potuisse, elatumq; cupiditate respexisse. Et ad hunc ipsum epistola VI. libri I. In hoc genere sic studio efferimur, ut abs te adiuvandi, ab alijs propè reprehendendi simus.

216.

SI Faberius &c.] Si Faberius soluit quam nobis pecuniam debet: noli quærere, quanti horti uendatur: eme, quouis pretio: uince Othonem in certamine licitationis. Erat enim Atticus Ciceronis nomine licitaturus. Othonem autem, qui & ipse eosdem hortos cupiebat, aduersarium in auctione timebant. unde illud 203. Difficile certamen cum cupido, cum locuplete, cum hærede. & 200: 202. 217. 217: INSANITVRVM: insanire dicuntur, qui aliquam rem multo pluris emunt, quàm quanti sit. unde insana cupiditas libro VI. in Verrem. TRACTATVM: in re minus nota. VT MIHI &c. ut hortos empturus nō uideatur. QVID ENIM PATERETVR? imperfecta sententia. abiecit enim, recordatus in Faberiano nomine totū esse. SI FABERIA

C O M M E N T A R I V S

N V M E X P L I C A S : si pecuniam exiguis à Fa-
berio. 194 : C L O D I A M I G I T V R : ag-
grediamur. uideamus, inquit, de hortis Clodiæ. 203.

M V L T O M I N O R I S S V N T : quàm Sca-
pulani. Et 203. de ijsdem hortis : Quia tanti rem æsti-
mas, ed prorsus specto. E T D O L A B E L L A E
N O M E N : & Dolabella, quam pecuniam debet,
iam eā nobis soluet. debebat autem ex dote Tulliolæ.
R E P R A E S E N T A T I O N E : hortos Scapu-
lanos emissem, die sumpta. Clodiæ uero si emimus; de
die nihil cogito; representare possum; cum & multo
minoris sint, quàm Scapulani, & Dolabellæ nomen iā
expeditum uideatur. R E P R A E S E N T A T I O =
N E igitur expono, solutione facienda ante illud tem-
pus, quod in emptione Scapulanorum hortorum cogi-
taueram. de quo 205 : his uerbis : Quòd dies longior
est: (sic enim puto legendum) teneamus modo, quod
uolumus: puto fore istam etiam à præcone diem, certe
ab hæredibus. 216.

C R A S aut te, &c.] Concisa sententia, nec sa-
tis omnibus aperta. exponamus igitur: ut consulatur
etiam ijs, quorum acies ad intelligendum est obtusior.
Cras, inquit, aut te expecto, aut causam cur non uene-
ris. causam autem, quæ te moretur, hanc puto fore, ut
pecuniā exigas à Faberio. sed si poteris, omnino uelim
uenias.

Ex epistola X X X . pagina 216.

C I C E R O N I S epistolam &c.] Quinti filij
ad Atticum. O' T E F E R R E V M ; cum iro-
nia.

nia. PERICVLIS : de quibus tam multa scribit. ME QV O QVE : cum scribat nō modo tua, sed mea quoque culpa factū esse, ut in Hispaniā ad bellū ire coactus sit. EAM EPISTOLAM : ad me missam à Quinto. MISISSEM : nisi te cras expectarē. quod proxime dixit. EODEM EXEMPL O : puto ipsē uerbis scripsisse ad te de rebus à se gestis, quibus ad me scripsit. QVAS PHARNACI DEDERAS : ad me perferendas; ut ego eas dein de ad Vestoriū curarē. IN EIVS EPISTOLA : in epistola, quam is attulit à te scriptam. AVCTIONEM BIDVVM : auctionem hortorum Scapulanorum biduum futuram . sic & libro IIII. 61. Idibus auctionem Larini uideo, & biduum prate rea. AB EA IGITVR : ad me uenies. CONFECTO NEGOTIO FABERIANO : exacta à Faberio pecunia. QVEM QUIDEM &c. negat Eros Faberium hodie Romæ futurum. unde illud 215. De Faberio, cum uenerit. et 205. COLENDVS : Faberius. observa eum diligenter, ut quasi assentatione quadam ab eo pecuniam elicias. κολακίαι : assentationes: in quibus turpitudine, & propè scelus est. PERENDIE : uidebo.

216:

NON sanè quadrat.] Si enim Prætor est factus XIII. annis post, quàm Consul Mumius: apparet, quo tempore Consul Mumius ad oppugnandam Corinthum est profectus, adolescentem fuisse, ut legatus esse non potuerit. 206: 217, 218.

216:

VOLO aliquem &c.] Hoc ne Atticus quidem intellexit: ut apparet ex epistola, quæ post proximam sequentem legitur.

Ex epistola XXXI. pagina 216:

MORABOR te:] Moræ causam afferam. retinebit enim te negotiū Faberianū. CVM POTES TERIS IGITVR:uenies,cum per negotia licebit. QVONIAM ETIAM DVM ABES: quoniam non dum in uiam te dedisti; &c,cum hæc ad te afferetur epistola, etiam dum Romæ eris: ideo illud scripsi, ut uenias cum poteris.

216:

DICAEARCHI quos scribis libros,] Libros de anima. 217. καταβάσεως: librum, quæ scripsit Dicaearchus περὶ τῆς εἰς τροφῶνίου καταβάσεως: de quo Athenæus libro XIII.

216:

κεπρικὰ.] κέπρος auis est ita leuis, ut, quæcunque in partem uentus flauerit, in eam auferatur. κεπρικὰ igitur μεταφορικῶς dixit, pro, leuia, & inania. non rez ele inquit, isti meā ad Cæsarem epistolam reprehendunt; et ea, quæ dicunt, minimi sunt pōderis, plane κεπρικὰ. nā quod illum aiunt scribere, se, nisi constitutis rebus, non iturum in Parthos: idem ego suadebam in illa epistola.

206:214: AVCTORE ME: ego enim suasi, ut & res constitueret, & Parthis bellum inferret.

217.

AGCREDERE Othonem,] Velim, quod

scribis te facturum, Othonem moneas, ne contra nos
 liceatur, quo facilius ad hortos peruenire possimus. Idē
 paulo post. ISTAM REM: hortos Scapulanos:
 quorū auctio futura erat. ET TECVM ES=
 SE POSSIM: propter uicinitatem. Hoc est, quod
 22 dicit 196. De hortis, quāso, explica. caput illud est, quod
 22 scis. sequitur, ut etiam mihi ipsi quiddam opus sit: nec
 22 enim esse in turba possum, nec à uobis abesse. huic meo
 22 consilio nihil reperiō isto loco aptius. QVANTI
 AVTEM: quanti putem nos emere posse Scapula=
 nos hortos, ita ratiocinor: Cum C. Albanius proximus
 uicinus ∞ iugerum HS CXV. de M. Pilio emerit;
 nunc, iacentibus omnium rerum pretijs, debere Scapu=
 lanos hortos multo minoris esse. NVNC MI=
 NORIS: ob civilem calamitatem, & Reip. pertur=
 bationem. ACCEDIT CVPIDITAS:
 cuius causa pluris hortos aestimare debemus, quā quanti
 sint. MOVEERE: ut nobis hortos concedat.
 CANVM: Attici & Othonis amicum. & forte is
 est, de quo 250: O' GVLAM INSVLSAM:
 Othonis, qui hortos tam auide appetat uoluptatis modo
 causa.

Ex epistola XXXII. pagina 217.

DE Faberio:] Expedi nomen Faberianum:
 sine quo hortos consequi non possumus. QVOD
 COGITAMVS: intellige, hortos. NON LA=
 BORAREM: de pecunia à Faberio exigenda.
 ISTVC: ad istam diligentiam.

V T R O S Q V E] Vtrunque sermonē de mortalitate animorū. duos. n. sermones, alterū Corinthi, alterū Mitylenis habitū, ternis libris explicauit. Cicero Tusculanarum primo. καταβάσεως : librum περὶ τῆς εἰς τρωφονίου καταβάσεως. 216: τριπολιτικὸν : Dicearchi librū : cuius mentio apud Athenæū lib. I I I I. A R I S T O X E N V M : Aristotelis discipulum, philosophum, & medicum nobilissimum, maximeq; in musica præstantem. Suidas. Cicero de Orat. lib. 3. Tusculanarum primo. A D I D, Q V O D C O G I T O : ad Tusculanas quæstiones : quas scribere in animo habebat. quarum libro primo, Dicearchi utitur sententia contra immortalitatem animorum. T O R Q V A T V S : liber Torquati nomine inscriptus ; ut de senectute, Cato ; de amicitia, Lælius. C A T V L V M, E T L V C V L L V M : Academicos libros, quos primum scripserat : quorum alterum, C A T V L V S ; alterum, L V C V L L V S, inscripserat. Vide illud 208 : Illam ἀκαδημαϊκὴν &c.

E A S literas] Ea proœmia. quandoque enim literæ pro scriptis ponuntur : ut libro I. meis omnibus literis in Pompeiana laude perstrictus. I N L I B O N I S : in Libonis annali. 216:

LE G A T V S esse potuisset.] Cum admiratione dictum : ut significet, non putare se Tuditanū Cōsulī Mumio X I I I I. annis ante, quàm Prætor factus est, legatū esse potuisse. fuisse enim amodum adolescens:

utpote quatuordecim annis infra Præturam, quæ dabatur anno ætatis uno & quadragesimo. Consulatus autem Popilij & Rupilij à Consulatu Mumij distat annorum XIII. intervallo. NISI ADMODUM SERO etc. annus Quæsturæ legitimus erat trigesimus tertius, Aedilitatis trigesimus sextus, Præturæ unus & quadragesimus, Consulatus quadragesimus quartus: ut inter omnes magistratus biennium necessario interesset. eos autem magistratus legitimis annis capere, in primis erat honorificum: quod Cicero sæpe de ipso gloriatur. nam repulsam multi ferebant: ut honores consequi non possent anno legitimo. Quod si quis Quæsturam, aut Aedilitatem non suo anno, sed serius cepisset, magistratus quoque reliquos serius capiebat: eorum enim tempus necessario protraheretur, cum inter omnes biennij spatium oporteret esse. Recte igitur, NISI ADMODUM SERO QUÆSTOR EST FACTUS. nam si factus est Quæstor admodum sero, ut anno trigesimo octavo, aut quadragesimo: potuit esse legatus Mumij Tuditanus et XIII. annis ante Præturam, nec tamen adolescens. quod si Quæstor suo anno factus est, hoc est trigesimo tertio: necesse est legatus fuerit admodum adolescens.

217:

CURVLES magistratus] De curulibus magistratibus in suo libro plenius. curulis autem magistratus Prætura fuit. quam si Tuditanus cepit anno legitimo, hoc est uno & quadragesimo; eiusq; Præturæ annus, quæ fuit Popilio & Rupilio Consulibus, annis XIII. distat à Consulatu Mumij: sequitur, ut le-

COMMENTARIUS

gatus Consulis Mumij fuerit annum agens sextum & uigesimum . quod non quadrat . non enim , illa etate qui sunt , ijs honorem legationis demandare moris est.

SCIEBAM FVISSE : in decem legatis .

CVM LVCVLLO FVIT : Consul , anno ab V.C.603. ADDIDISTI : confirmans id quod sciebam. AD ILLVM σύλλογον &c. dignum, qui in illa ciuium collectione numeretur. VIDE= BIS IGITVR CAETEROS : scribes , qui praeterea in decē Mumij legatis fuerint. πομπεύσαι καὶ τοῖς προσώποις : ex personarum dignitate quasi pompam agere.

Ex epistola XXXIII . pagina 217:

NEGLIGENTIAM miram] Balbi , & Faberij , qui ne semel quidem mihi dixerint, professio= nem in tabulas publicas relatā. PROFESSIO= NEM : omnium bonorum. OPORTERE : ut aliquem mitterem , qui profiteretur ; si ego de illa causa Romam ire nollem. LIBRARIVM : eū, qui cuiuslibet professionem in tabulas publicas refere= bat. SED SCRIBIS , ET QVIDEM CONFECTVM : sed scribis, librarium te nosse : & addis etiam, de professione confectum. LITE= RAS MISI : admonens eum, & rogans, ut pecu= niam nobis debitā persolueret.

217:

ALIQUID fecisse H.] Aliquid fecisse hodie. sic enim interpretor antiquam notam. & , FECIS= SE, de nomine Faberiano: ut Balbo adiuvante, pecu=

nia exigeretur à Faberio. simile illud est, uel potius idē
 22 est, 196. Cum Oppio & Balbo communices, quanto pe-
 22 re & quare uelim hortos; sed ita posse, si expedia-
 22 tur illud Faberianum. Et 203. In utroque Faberianum
 22 nomen explorandum est. de quo nihil nocuerit, si ali-
 22 quid cum Balbo eris locutus, & quidem, ut res est, eme-
 22 re nos uelle, nec posse sine isto nomine, nec audere incer-
 to. Scripserat autem Atticus Ciceroni, se esse eo die cū
 Balbo locuturum in Capitolio.

217:

IN Virgilio &c.] Othonis hærede. 214:
 ἄνοσιος: stulta uerecundia. fortasse, quodd ab aliquo
 ex cohæredibus partem hortorum emere cogitaret.

DEBEO: ut eius causa ne emā. QVOD POS-
 SIT VLET: quodd me emissse queratur. VIDE-
 BIS CVM CUSPIO: ut Cuspianus nobis satisfac-
 ciat. de quo nomine 194: Cuspiana, inquit, explicabis.

DESTINAT: statuit hortos emere. DIFFI-
 CVLTATEM: in auetione magnum haberemus
 aduersariū. ISTA RES: auetio Scapulanorū
 hortorum. POSSE VINCI: in certamine li-
 citationis. 216.

217:

DE æstimatione &c.] Hortorum Scapulanorū.
 SCRIPSIT: fortasse Cæsar. ut in lege non præfi-
 nierit, quo ne quis plus iugerum emeret; sed de modo
 agri, id est, quo ne quis plus haberet. CVM PI-
 SONE, SI QUID POTERIT: conficies.

22 & de auro intelligendum. Vide illud, Et tamen Piso-
 22 nē sicubi de auro. 204: DICA E ARCHI LI-
 BRVM: librum posuit pro uolumine. nam Dicæ-

archi duos sermones de anima, quos intelligit, non uno libro, sed ternis explicatos, manifestū est ex prima quæstione Tusculana. Etiam 252: ita locutus est, ut pro toto opere librum usurparet: scribit enim sic: Librum tibi celeriter mittam de gloria: cū duos libros significaret. κατὰ βέλτερος: librum hoc titulo. DEDERIS: cui uidebitur ex tuis seruis. ut quærat de decem L. Mumij legatis in eo libro, in quo sunt eius anni S. C. quo ipse Mumius cum Cn. Cornelio Consul fuit. ANTIUCHO: seruo tuo literato. scies autem, si ei negotium dederis, ut quærat.

218.

MEMINI enim tui:] Feci, quod memini te solere: qui ita inuitare soles, ut penulā tamen cuiusquam nō scindas. CAMPVM MARTIVM COÆDIFICARI: cum campo Vaticano: ut ex duobus campis, Martio & Vaticano, qui Tyberi interfluente discludebantur, unus fieret Martius campus, fossa Tyberis obthurata. & agrum, qui est inter montes Vaticanos & Tyberim, quem agrum horti omnem tenebant, appellat Cicero campum Vaticanum. AT EGO AD TABVLAM: cum audissem, quidquid inter Tyberim & montes Vaticanos interiacet, fore ut Martius campus efficeretur: statim ad tabulā ueni, id est, in sermonem de auēctione Scapulanorum hortorum, ut cognoscerem, si eos recte possem emere. CAVE FACIAS: caue hortos emas. Si enim, à ponte Muluio secundum montes Vaticanos Tyberi ducto, totus ille tractus, qui citra Tyberim futurus esset, Martius campus fieret: actum erat de transtyberinis

hortis: siquidem, ubi campus Martius futurus esset, quod populus ad comitia coibat, ibi omnia complanarentur, necesse erat: ut si sciperet Cicero, de Scapulanis hortis consiliū omittere deberet, qui cum ceteris hortis eandē complanationem subituri essent. ISTA LEX PERFERETVR: de Vrbe augenda. & PERFERETVR, quia tantum promulgata fuerat. 211. VVL T: ideoq; promulgationi intercedet nemo.

218:

NON concedit Camillo.] Vt credā, quod dixit de lege perferenda, uerum esse. DE IDIBVS: num Idibus hortorum auctio sit futura. istius enim rei causa, legis uidelicet de Vrbe augenda promulgatæ, Romæ esse uellem. nam si perferretur, de hortis minime esset cogitandum.

218:

QVA S consequi tamen &c.] Aliarum rerum causa non refert Idibus ne Romæ sim: siquidem eas nihilo minus biduo post, aut triduo conficiam. at uero hortorum auctio si omnino Idibus fiat, aduolandum est, ut de lege cognoscam. nā si Cæsari fixum ac statutum esse intelligam, ut perferatur: ego uero Scapulanos hortos abijcio, ne tantæ impensæ iacturā faciam. TE TA MEN &c. etiam si ego differam aduentum meum, te tamen ad me nolo uenire, ne, cum tanti calores sint, (hac enim scripta uidentur exeunte Iunio) itineris labore conficiaris. Et hoc dicit, quia scripserat Atticus se uelle ad eum. 216: IGNOSCO: si ad me non uenit. IDIBVS MAII: manifestum mendum. nec dubito, quin legendum sit, Idibus Iulij: uel, Idibus, mense subaudito, nam de Maio absurdum est intelligi:

cum è Tusculano profectus esset Arpinũ VIII. Cal.
 Quint. & recurrere Nonis Brinniana auetionis causa
 cogitaret, Nonis inquam Quintilibus.

Ex epistola XXXIIII. pagina 218:

VIII. Cal. Iul.] Profectus è Tusculano 211:

TREIS HORAS ACQVIEVERAM:
 quã ob causam Arpinum, angustijs temporis exclusus, eo
 die peruenire non potui, & Asturæ mansi. EFFI=

CIA S: cum heredibus Brinnianis cohæredibus meis.
 „ 208: Dices, inquit, uel amico tuo, uel Othoni cohæredi
 „ meo, uel Labeoni nostro, paulum proferant auetionem,
 „ me circiter Nonas in Tusculano fore. ILLVC:
 in Tusculanum. 218:

ILLVD in primis] Diuortium fecerat cum Pu=

blilia: nunc de dote agebatur: de cuius solutione 253:

258. PUBLILIO: fratre Publiliæ, quæ Cicero=

nis uxor fuerat.

218:

„ ME penè absente] 222: Te, inquit, spero cum
 „ Publilio confecisse. me absente omnia cum illis transi=

„ gi malo. PENE, quia re uera non aberat, cum cir=

cum uillulas suas, quæ propè Romam sunt, erraret, Ro=

mam etiam aliquando se conferret. DE QVO:

de diuortio Publiliæ scribes, inquit, num populus me re=

prehendat. NON MEHERCVLE ARBI

TRO R: non mehercule arbitror populum hoc fa=

ctum reprehendere; quippe qui Publiliæ nuptias impro

bauerat: ut omnibus essem quasi fabula, quòd ætate

pronectus puellã uirginẽ duxissem. Hoc & Calenus ei

per contumeliã exprobrat apud Dionẽ libro XLVI.
 HAEC DECANTATA ERAT FABV=
 LA : populus multa ridicule dixerat de Publiã ma=
 trimonio: diuortium igitur non improbabit. IPSE
 ENIM ADSVM : in Tusculano . iam, inquit,
 adest meus aduentus. 214. SCRIPSI enim ad
 te de hortis : ut de hortorum auẽtione certiozem me
 faceres . quam si scribes prorogari : futurum est , ut
 meum aduentum ego item prorogem.

Ex epistola XXXIIII. pagina 218:

GENTILIS tuus] Nouum hominem signi=
 ficat, cui Cæsar Vibis augenda negotium dederat. 218.
 SIMVLAC VENERIT : subaudi, Datu=
 rum quatuor Academicos . quod significat insequens
 uerbum. quo modo & alibi locutus est Cicero. DA
 TI IGITVR IAM SVNT : dies enim iam
 præterijt , quo eum Romæ affuturum scripseras.
 NEC TIBI INTEGRVM EST : ad=
 emptã tibi facultas est deliberandi, utrum dandi sint;
 siquidem iam dedisti. QVANTO PERICV
 LO TVO : quia Varroni fortasse non probabun=
 tur : tu autem dixisti fore , ut probarentur . Ad hanc
 sententiam facit illud 213 : Ipsi quàm res illa probare=
 tur, uerebar: sed quoniam tu suscipis, in alteram partẽ.
 LITERAE MEAE : quibus scripsi , ut Acade=
 micos Varroni dares tuo periculo. HAS PRO=
 XIMAS : quibus significas te daturum , simul ac
 uenerit. QVOMODO RES SE HABE=
 AT : num Academicos Varroni dederis.

COMMENTARVS

Ex epistola XXXVI. pagina 218:

AMORE] Erga me.

Ex epistola XXXVII. pagina 218:

HAS alteras] Ad te mitto.

218:

DE Xenonis nomine,] Atticus debitam sibi à Xenone pecuniam, & HS insuper XL, quæ in Epeiro habebat in nominibus, solui uolebat Ciceroni filio, qui erat Athenis, ut Romæ tantundem ipse postea exigere ex nominibus Ciceronis. uide 233:253:255: CVM QVINTO: fratris filio, omnibus locis, maximeq; in conuiujs mihi maledicente. REDIRE AD PATREM: etiam de patre detrahere. & uenuste, REDIRE; quasi domum. REGEM: Casarem. ANIMI: aduersus ipsum. CICERO=NEM MEVM VEXARI: filium meum à Quinto filio. ARBITRATV SVO: Quinti filij. LAUDATIONEM: mortuos Romani ueteres in funere laudabant, praesertim ortos illustri familia. laudabant autem non modo propinqui, sed & amicitia coniuncti. Cicero Porciam laudauit, Catonis sororem, laudatione non habita, sed scripta PORCIAE: quæ L. Domitij Aenobarbi uxor fuerat. Plutarchus in Catone Vticensi. QVA'M TVAS ACCEPERIM LITERAS: quibus monebas, ut quædam corrigerem. gaudeo igitur me

eam Leptæ tabellario iam dedisse ad te perferendam : laborem enim correctionis effugiam, cum ad te missam corrigere non sit integrum. correxit tamen, ab Attico remissam. 222: ISTO MODO: ut est à me scripta, omissa, quam tu adhiberi uelles, correctione.

MITTENDAM; Romæ enim non erant, Cæsari longe obuiam profecti quasi uictoriam Hispaniæ sem gratulaturi. DOMITIO: Porciæ filio, ex L. Domitio Aenobarbo. 222: 136. et Philippica II. 166:

BRUTO: Porciæ affinitate cōiuncto; cum ea Catonis esset soror, ipse autem Catonis filiam haberet in matrimonio. de cuius nuptiis 207:

210.

BALBVM] Qui Cæsaris, ut puto, cohæredis res curabat. 224. OFFILIVM: ut cohæredem.

AVCTIONE: Cluuiianorum bonorum. Cluuius enim Puteolanus hæredes scripserat T. Hordeonium, et Ciceronē, alios item, ut patet 258. inter cohæredes autē de auctione conuenerat, ut, bonis in pecuniam redactis, suū quisque capere facilius posset. 222. OMNIA: Cluuiana bona, quæ in auctione uenibunt. PRO-

PINQVVM DIEM: auctionem proscribi non longe à Cæsaris aduentu, sed propinquo die; ut post aduentum fieri statim posset: quodd si Cæsar moraretur; futurum, ut eum diem, in quem proscripta esset auctio, prorogare possemus, quoad ille in Urbem se recepisset. Romæ autem proscribi auctionem, non Puteolis, Balbo placebat. PLACET ENIM VE-

STORIO: Balbi sententiam Vestorius probabat, ut Romæ auctio proscriberetur.

Ex epistola XXXVIII. pagina 219.

CONTRA Epicureos,] Tusculanarum secundum, quem scripsit de tolerando dolore, contra Epicuri sententiam, qui summum malum ponebat in dolore.

FORTASSE οὐκ ἐπέσπασεν : fortasse lapsus est per ignorantiam, cum non intelligeret contumeliosum esse quod scribebat. ISTVM : Quintum Cicero-

nem, sororis tuæ filium. COMMOTVM autem, cum præsens præsentem audiret : Brutus enim tunc erat apud Cæsarem, cum ex Hispania redeunti longe obuiam processisset ; ut eum de Ciceronis laudibus prædicantem Quintus, cum Cæsare ex eodem bello reuer-

219:

SCRIPSISTI] Mendosa dictio: & omnes in mendo consentiunt antiqui libri. equidem sententiam uideo ; neque enim est obscura : sed immutare uerba nō ausim sine uetustis exemplaribus ; ne plus ipse mihi sumam, quàm quantum alijs licere uolo. IDQVE VT SCIAM : num ad te quoque scripserit Quintus, significabis. Πότερον &c. utrum iuste agere sit tutum : hoc est, utrum aperte Quintū filium asperner, ac respuam, sicuti iustum est ; an obliqua fraude utēs dissimulem. Plato libro II. πολιτείας hoc Pindaricum & ipse usurpat. Ἀτρεκέων ἐπεῖν : uerum dicere, uere agere cum Quinto, sine dissimulatione. IL-LVDAPTIVS : illud, quod primum posuit de iustitia seruanda. SED HOC : obliqua fraude uti, & dissimulare. IDEM MIHI etc. sequar

consilium, & sententiam tuam. OPPRIMAR :
 ne ueniat ad me Quintus filius, dū in Tusculano sum.
 ego autem alicubi mallet, ubi maior esset hominū fre-
 quentia : nam in turba facilius dissimularem. 220.
 22) Illum, inquit, hic excipere nolo. A S T V R A E? me
 lius esset Quintum excipere? sed quid? Caesar uidetur
 Asturæ cum illo iam affuturus. iuua me igitur consi-
 lio. Asturam autem postea Caesar cum uenisset, apud Ci-
 ceronem cœnauit. 224.

Ex epistola XXXIX. pagina 219 :

VANITATEM :] Quinti filij; qui ad pa-
 trem scripserit, domo sibi carendum propter matrem:
 at quam matrem? plenam pietatis. HIC AV-
 TEM : Quintus pater. LANGVESCIT :
 filio placari cœpit. SED VTAR &c. non agā
 acerbe cum Quinto filio, sed in congressu acceptam in-
 iuriam dissimulabo : tibi enim ita uideo placere.

219:

IN scribendo hareo.] Totus in scribendo sum.
 scribebat autem quæstiones Tusculanas. BRV-
 TVM, &c. Brutum ais eadem de Republica sentire.
 bene est. sed nisi hoc esset; id est, nisi recte sentiret; nō
 ego, ut ei reditum gratularer, Romam redirem: neque
 enim ista res tanti esset, ut me cogere posset: uerum ideo
 ueniam, quia recte sentientem libenter uideo. VN-
 DE MALLEM : mallet, hoc iter suscepisset ut ui-
 ctoribus Pompeij liberis obuiam iret, quā ut Casari.
 TOTIVS ITINERIS : obuiā Casari longe
 prodierat, cum eodemq; reuertebat. 223.

Φαίδρου &c.] De hoc libro, cuius uideo corruptū esse titulum, certi nihil esse potest. ILLVM : Cæsarem ad bonos uiros ἀγγέλια ferre : hoc est, uenire Romā eo cōsilio, ut Remp. cōstituat. VBI EOS? inueniet? SVSPENDIT : nisi forte Brutus simulat. FVLTVM EST? qui poterit hic simulatam personam sustinere? Φιλοτέχνημα : tuum illud iactantiæ plenum, à te positum Athenis in Parthenone templo. posuerat autem Atticus nomina Alæ & Bruti uindicum libertatis : à quibus utrisque Brutus genus ducebat, paternum à Bruto, qui Tarquiniū eiecit; maternum à Seruilio Alā, qui Q. Melium regnum appetentem occidit : ut ad imitationem præclari facinoris accendi Brutus deberet, Cæsaremq; tyrannum interficere. QUID FACIANT? etiāsi nunc uiuant Alā & Brutus, quid faciant contra tam potentem tyrannum?

OMNIVM flagitiorum auctor,] Hircius potius, quàm Cæsar: nam is ad Cæsarem Quinto filio adiutū aperuit: (182.) ut quæcunque flagitia Quintus committit, Cæsaris gratia fretus, Hircio ascribi iure possint. BENE DE NOSTRO: bene sentit de propinquo nostro, id est de Quinto filio. AT VELLEM &c. uellent, Brutus aliquid de fabulis degustasset: certe Quintum filium non amaret. sermones autem, quos & de ipso habuerat Quintus acerbissimos, et item de Attico auunculo, fabulas appellat, quod à ueritate nihilo minus abessent, quàm fabulæ, quibus fictæ

res & commentitiæ narrantur. ILLVM HIC
 EXCIPERE : Quintum filium. hoc & in proxima
 epistola superiore, his uerbis: Vereor, ne in Tuscula
 no opprimar: in turba hæc essent facilia: utrum igitur
 Astura? PATER HODIE: iturus erat.
 SAXA ACRIMONIA: loci nomen ignoti.
 antiquiores libri Acrunoma.

220.

EGO ipse κέπρωμα.] Leue quiddam sum, qui
 obiurgauerim fratrem filio iratum, à quo sum grauitè
 offensus. itaque posthac non obiurgabo. QUID
 DE ADVENTV MEO CENSEAS: ibi
 » dem paulo ante: Quid mihi auctor es, aduolone, an
 » maneo?

Ex epistola XL. pagina 220.

EGO uero &c.] Quinto fratri epistolam misi,
 à te scriptam ad sororem: ut uideret, quæ scriberes.
 DOMO CESSVRVM: uide 219: ILLVM:
 LVM: Quintum filium. ALTERVM MIRABA-
 TVR: mirabatur, filium commodas ad
 matrem literas misisse, à qua paulo ante sciret il-
 lum fuisse alienissimum. SVAM CVLPAM:
 quòd filius nullas ad te literas misisset, in eo suam ipse
 culpam frater agnoscebat, qui sæpe grauitè ad filium
 de tua in illū iniuria scripsisset. DICIT: frater,
 qui se aiebat filio penè placatū. 219: ME NON
 FORE: sicuti fueram: non fore inquam iratum
 Quinto filio. id autem simulavi, ex tuis literis: in qui-
 bus uidi σχολιά tibi placere. 219: MENTIO CA

DDD

COMMENTARIVS

NAI : de Canai filia Quinto filio collocāda. sic enim expono, ex epistola sequēti. ID CONSILIVM: ut Quintus filius uxorem duceret. ESSET NECESSSE : ut placarer ei re uera, non simulate : nostrarum enim discordiarum opinio ualde illi ad uxore inueniendam obesset. GRAVITATIS: leues enim uideri possumus, si acceptis à Quinto filio grauissimis iniurijs, statim ei nos totos remittamus. VTRIUSQUE NOSTRVM : debemus uterque aut placari, aut iniuriarum memoriam retinere ; cum utrunque ille offenderit : etsi me quidem grauius, & apertius. 219. AFFERET : quod audiuerit à Quinto in me dictum. redibat enim Brutus cum Cæsare, ut iam diximus. NULLA DVBITATIO : quin me Quinto filio iratum infensumq; præbeam. CRAS: in urbem ueniā. COMMOTVS : de meo ueniendi consilio.

Ex epistola XL. pagina 220:

VENIT ille ad me,] Quintum filium intelligit. QVOD ITER INSTET : quodd mihi eundum cito sit ad bellum. TVM PERICVLOSVM, TVM ETIAM TVRPE : periculosum, quia contra Parthos, gentem bellicosam, & iam Romanis cladibus insignem : turpe, propter æs alienum, & inopiam uiatici. QVAE VIS IGITVR : te ad huiusmodi bellum extrudit nolentem ? AES ALIENVM : in vrbe. quod quia non est unde dissoluam, appellationes creditorum fugiēs ad bellum ire cogor. TACVI : quodd ad uiaticum ego

quidem nihil ei pecuniæ conferre uellem. AVVN
 CVLV S : Atticus. QVAM DVCEREM:
 uxorem. REM PROBO : uxorem ducam ar
 bitratu matris & auunculi . de tempore ipsi statuunt.
 CENSEO PRIUS, QVAM PROFI-
 CISCARIS : censeo prius uxore ducas , quàm ad
 bellum proficiscaris. PATRI QVOQVE: nō
 solum matri, & auunculo. ADERIS IGI-
 TVR : uenies in Tusculanum, ut natalem meū unā
 celebremus . SCRIPSERAM IAM : cum
 hoc scripisssem, ecce tibi literæ à M. Lepido Consule, qui
 bus orat &c. VT VENIAM : quòd Augur
 sim. VENIAM, Romam. AVGVRES
 NIHIL HABERE : ne sint Augures otiosi , ad
 templum effandum accersuntur .

220:

» AD templum effandum] Effari templa dicun=
 » tur, cum ab Auguribus effantur qui in his fines sunt. et
 » fana nominata, quòd Pontifices in sacrando fati sint fi
 » nem. Hac Varro. Seruius autem ubi illud Virgilianū
 » exponit, Sic effatus uestigia pressit, Proprie, inquit, effa
 » ta sunt Augurum preces . unde ager post pomœria uo
 » cabatur effatus, ubi captabantur auguria. Et Liuius li-
 » bro X. In pugna ad Luceriā facta Iouis Statoris adem
 » scribit uotam, ut Romulus ante uouerat : sed fanū tan
 » tum, id est locus templo effatus sacratus fuerat. Et Gel-
 » lius ex Augurū libris pomœrium ita definit: Pomœriū
 » est locus intra agrum effatum, per totius Urbis circuitū
 » ponē muros regionibus certis determinatus, qui facit fi-
 » nem urbani auspicij. eodemq; cap. Auentinum montē,

» inquit, neque Ser. Tullius Rex, neque Sulla, neque po=
 » stea Cæsar, cum pomœrium proferret, intra effatos Vr=
 » bis fines incluserunt. Cicero autem libro I I. de Legibus:
 » Urbem, agros, & templa liberata & effata habento.
 » Et pro domo sua : Nec institutas ceremonias persequi,
 » nec uerbum ullum solenne potuit effari . Neque solum
 in templorum dedicationibus , sed etiam in fœderibus
 uerbum effari animaduertimus usurpatum, ut apud
 Liuium libro I. Fecialis M. Valerius patrem patratum
 Sp. Fusium facit, uerbena caput, capillosq; tangens : fœ
 dus multis uerbis, quæ longo effata carmine non operæ
 est referre, peragit. SATVRNI ἠαῶνόςου: Sa
 turni immitis, siue implacabilis : tale enim eius astrū,
 ut inter astrologos omnes conuenit. VIDEBI
 MVS TE IGITVR : Romæ.

Ex epistola XLII. pagina 220:

V T A R prorogatione diei:] Cum Atticus Cice
 roni scripsisset, auetionem hortorum Scapulanorum ul
 tra Idus esse reiectam : respondet, se non iturum Ro=
 mam qua constituerat die, sed usurum prorogatione
 » diei. Supra, 218. Facies, inquit, me certiore de Idibus:
 » ista enim me res adducebat : ed adiunxeram cæteras ;
 » quas consequi tamen biduo, aut triduo post facile pote=
 ro. et fortasse fuit hæc epistola ante proximam superio=
 rem collocanda. ABLVDIS : cum alij spectā=
 culis operam dant, tu ad me scripsisti . humanitatē igi=
 tur tuam agnosco. uel ABLVDIS ; cum tu simul
 cum Attica spectares . spectauit enim Attica, ut in epi=
 stola sequenti ; nec, puto, sine patre. CONSE=

QVEMVR BIDVO POST: conficiemus.

- » Idem scribit 218. his uerbis: Ista me res Romam addu-
 » cebat: eò adiunxeram cæteras; sed consequi tamen bi-
 » duo, aut triduo post facile potero.

Ex epistola XLIII. pagina 221.

- ACERBA pompa:] Acerbum, quod scripsisti
 de pompa. pompam autem intelligit Circensem, qua Cæ-
 saris signum inter deorum signa gestatum est decreto
 senatus. Dion historiarum libro XLIII. & Suetonius in Iulio. VEL DE COTTA: uel id,
 quod scribis de Cotta percrebescere. Percrebucrat enim,
 » ut ait Suetonius in Iulio, L. Cottam XV uirum senten-
 » tiam dicturum proximo senatu, ut, quoniam libris fa-
 » talibus contineretur, Parthos nisi à Rege non posse uin-
 » ci, Cæsar Rex appellaretur. quæ causa coniuratis ma-
 » turadi fuit destinata negotia, ne assentiri necesse esset.
 » Idem in secundo de Diuinatione legitur, ita scriptum:
 » Sibyllæ uersus obseruamus, quos illa furens fudisse dici-
 » tur: quorum interpres nuper falsa quadam hominum
 » fama dicturus in senatu putabatur, eum, quem re uera
 » Regem habebamus, appellandum quoque esse Regem,
 » si salui esse uellemus. PROPTER MALVM
 VICINVM &c. cū in pompa signū Victoriæ, quæ
 apud Romanos ut dea colebatur, per ora populi uehere-
 tur, populus cōtra consuetudinē plausum non dedit, ne
 Cæsari dare uideretur, cuius signum prope Victoriæ sis-
 gnum gestabatur. sed Cicero circuitione utens, Victoriæ
 malum uicinū Cæsarem appellat. NE VICTO-
 RIAE QVIDEM: cui maxime plaudī soleret.

ALIQUID ad Cæsare.] Scribere. SED
 POMPAM VIDERET : opinor hoc intelligi:
 Non uidetur ad eum esse scribendum, qui iam colatur
 ut deus, cum in solenni pompa inter deorum statuas
 eius quoq; statua gestetur. quidquid enim scripsero, fa=
 „ stidiet. In eandem sententiam scripsit 215 : Quid, tu,
 „ inquit, hunc de pompa, Quirini contubernalem, his no=
 „ stris moderatis epistolis lataturum putas ? Est autem
 antiquis scriptoribus usitata locutio : ut apud hunc ip=
 „ sum libro III. de Officijs : Male Curio, cum causam
 „ Transpadanorum æquam esse dicebat ; semper autem
 „ addebat, Vincat utilitas. potius diceret, non esse æquã,
 „ quia non esset utilis Reipublicæ etc. pro dicere debebat.
 Et alibi. TV TAMEN etc. respondet ad aliã
 partem epistolæ ab Attico acceptæ. Tu tamen ausus
 es Varroni dare quatuor Academicos, quanquam ego
 sæpe ad te scripserim me dubitare, num essent dandi.
 212. 212 : 214. 218.

PROBO] Quod eam ludis interesse uolueris.
 SPECTATIONE : ludorũ. RELIGIO
 NIS : quia uideret deorum simulacra in Circensi pō=
 pa gestari. Circēses autem ludos Cæsar dedit, Et in Cir=
 cēsi pompa, quæ ante ludos ducebatur, ferculo tanquã
 deus simul cum alijs dijs gestatus est. Suetonius de Cæ=
 saris ferculo : Dionysius de Circensi pompa.

COTTAM &c.] Tres libros intelligit, cum
 dicit, Cottam, Libonem, Cæscam. Et de Libonis annali,

quem scribit secū habere, 216: 217: ANTE CASCAM: ante Libonē, Cascam habuerā. T. LIGARII: fratris eius, pro quo est oratio. PHARNACI, ANTAE O, SALVIO: librarijs tuis. TOLLATUR: idq; factum. nam in oratione Ligariana Curfidius nusquam appellatur.

Ex epistola XLIII. pag. 221.

QVAM ille Diocharina,] Forte rectius, Quam illa Diocharina: ut subaudiatur, data: quanquā adhuc putem superesse mendum: nam Diocharina mentionem apud cosmographos nullam inuenio; & loci tamen apparet esse nomen. AD LVDOS OMNIA PARARET: cum Aedilis esset. Aediles autem solēnes ludos curabant, lege ita praescribente, Sunto Aediles curatores Urbis, annonae, ludorumq; solennium. libro III. de legibus, septimo in Verrem, tertio ad Quintum fratrem: alibi. de Lamiae uero Aedilitate, in epist. Fam. 175: ANTE EAM DIEM: qua ludi Romani committi solerent.

221.

DIES feriarum] Diutius possum quasi feriarum, quando auctionem Brinnianam scribis esse dilatam, cuius causa Romam cogitaueram. Neque dubium est, 22 Brinnianam auctionem intelligi, cum inferat, Quam 22 diu feriarum possum, de Egnatio scire poteris. quem cohæredibus Brinnianis amicum & familiarem fuisse, iam 22 ante ostendit 218: scribit enim sic: Tu uelim, si graue 22 non erit, efficias, ne ante Nonas mihi illuc ueniendum 22 sit. id potes per Egnatium Maximum. & 208: De Brin

- » niana auetione accepi à Vestorio literas . ait, re ad me
 » collatã ad V I I I . Cal . Quintileis . dices igitur uel ami-
 » co tuo , uel Othoni cohæredi meo , uel Labeoni nostro,
 » paulum proferat auetionem, me circiter Nonas in Tu-
 » sculano fore . Idemq . 209 .

221 :

- T O R Q V A T I causa] Vt agam de eius re
 cum Dolabella . uide 207 : 211 : P U T E O L O S :
 ut cretionem Cluuij, et rationem testamenti cognosce-
 rem . hoc autem ei curadum erat, qui sciret se à Cluui-
 o hæredem institutũ . 222 . 258 . A D T E M P U S :
 ut aduenientem Cæsare possim excipere . Et infra 222 .
 » Puteolos, inquit, non fuit eundum, cum ob ea, quæ ad te
 » scripsi, tũ quod Cæsar adest . M U L T O S N U M
 M O S : à Cluuiio relictos . D O M I : Cluuij .
 D I V I D I : cohæredibus . A U C T I O N E M :
 bonorũ Cluuianorũ . 219 . P R A E T E R P R A E
 D I A : exceptis prædijs Cluuianis : forte, ut integrum
 esset Cæsari, si quod eorũ cõcedere amicis, aut familiari
 » bus uellet . Et infra in epistola proxima : Etiã de hortis
 » Cluuianis egi cum Balbo . liberalius : se enim statim ad
 » Cæsarem scripturum . Horti enim auetionem non sub-
 ibant, cũ inter prædia numerarentur . et uidetur unus
 ex cohæredibus Cæsar fuisse : cuius res Balbus curabat .
 Q U I D T I B I P L A C E A T : utrum auetioni
 Brinnianæ Vestorium præficiam , an ipsi nostrum ne-
 gotium curemus , ne negligentiores esse uideamur .
 I D E M T E F E C I S S E : scripsisse ad Vestoriũ,
 de auetionis curatione . erat autem is hoc tempore Pu-
 teolis, hoc est in patria . 223 : 66 . H O C S A T I S

VIDETVR: satis esse puto, si Vestorius inter-
sit auctioni, qui & diligens homo est, & officiosus.

NEGLIGENTIORES: qui nostram re non
agamus, alteri mandantes. POLLEX: Puteolis
profectus.

Ex epistola XLV. pagina 221:

PLANE pollex, non index.] Nullas à Vestor-
io literas attulit, ut cognoscere quidquam possem de
cretione Cluuij. itaque fuit plane pollex, non index. lo-
cus in ambiguitate nominis. pollex enim etiam digitus
in manu: quem index pone sequitur. COGNO-
SCES IGITVR EX IPSO: ex ipso Pollice,
quem ad te mitto, cognosces, cur ei Vestorius nihil dede-
rit literarum. 222. Tu uelim è Pollice cognoscas ratio-
nes nostras sumptuarias. ex quo apparet, à Cicerone ad
Atticum iuisse. 221:

DE sua ui in curatione laborans,] Ut aliqua sibi
curatio daretur munerum regionum, hoc est, ludorum,
qui apparabantur in Cæsaris aduentum per omnes Vr-
bis regiones. In epistola ad Leptam, De curatione, in-
quit, aliqua munerū regionū cum Oppio locutus sum:
nam Balbum, posteaquam tu es profectus, non uidi. Et
Suetonius in Iulio: Edidit spectacula uarij generis, mu-
nus gladiatorium, ludos etiam regionatim Vrbe tota.
Quod autem legitur, VI IN; ego, ut dicam quod
sentio (quanquam, possum falli ut humanus) corruptā
suspicio lectionem. & uerbum VIS quor modis ac-
cipiatur, non me latet: sed hic, ut quidem ego existimo,
locum non habet.

IN eo autem Lanuino,] Pater meus impresserat
in suis libris, Meo autem Lanuino: alij, Me autē La-
nuio: ego, In eo autem Lanuino, nulla prope mutatio-
ne, correctionem indicante sententiā, uel ipso potius Ci-
cerone; cuius hæc sunt uerba 223. Cum mihi Balbus
nuper in Lanuino dixisset, se, & Oppium scripsisse ad
Cæsarem, me legisse libros contra Catonem, & uehemē-
ter probasse: conscripsi de his ipsis libris epistolā Cæsari.
Lanuinum autem, prædium in agro Lanuino: ut For-
mianum, Pompeianum, & similia. Supra, 144. De La-
nuino, statim, ut audiui Phameam mortuū, optaui, ut
id aliquis emeret meorū. & 149: EX EO HOC
PRIMUM: cognoui. quid autem est, quod ex Bal-
bo primum cognouit? eum tradidisse Lepido Lanuinū.
ACCEPERAM: Lamia paulo ante mihi ostende-
rat eas literas, in quibus hoc Cæsar magnopere confir-
mat, se ante ludos Romanos affuturū. 221. LEGI
EPISTOLAM: Balbo à Cæsare missam.

MEO Catone:] Intelligit librum à se scriptū de
laudibus Catonis. 200. BRUTICATONE:
Brutus Catonis consilium, qui se interfecerat, edito libro
reprehēdit. Plutarchus. DISERTVM: his uer-
bis Cæsar ostendebat, Ciceronis consilium sibi nō place-
re, qui Catonem laudaret; Bruti placere, qui reprehen-
deret. res enim in Bruto, in Cicerone uerba laudat.

CRETIONEM Cluij] Cernere, ut ait Fa-
stus, quandoque ualet hereditatē adire. inde cretio, hæc

» *reditatis aditio.* 178. Galeonis hereditatem creui: puto
 » enim cretionem simplicem fuisse, quoniam ad me nulla
 » missa est. & apud Varronem de lingua Latina; Quod
 » in testamentis, crento: id est, facito uideant te heredem
 » esse: itaque in cretione iubent adhiberi testes. sic enim
 est legendum, non, ut in omnibus libris, creatione.

Et apud Iurisperitos. Expono igitur sic: Ex eo cognoui cretionem Cluuij: id est, quid in testamento Cluuij scriptum sit. **NEGLIGENTEM:** qui nihil significauerit. Paulo post aperte. **LIBERAM:** ut quis uis posset interesse, cum testamentum recitaretur.

ILLE: Vestorius. **ARCESSENDVS:** huc, ut ei mandarem aliquid de cretione. **VT ME OIVSSV CERNAT:** ut adeat hereditatem, mihi à Cluuijo relicta. id est, ut auctiorem curet faciundam eorum bonorum, quæ mihi, et T. Hordeonio Cluuius legauit, itaque cernat, hoc est, meam partem capiat meo nomine. **IDEM IGITVR POLLEX:** idem Pollex, qui à Vestorio uenit, remittendus est ad eum, ut meo iussu cernat. In epistola, quæ sequitur proxima: Idem, inquit, Pollex remittendus est, ut ille cernat.

222.

DE hortis Cluuijanis] Ostendi Balbo, me cupere Cluuijanos hortos. respondit liberaliter, se esse de ijs hortis ad Cæsarem scripturum. Hoc autem, quia bonorum Cluuijanorum auctio futura erat, prædijs exceptis, de quibus Cæsar suum arbitrium esse uellet. itaque & paulo ante, Lamia, inquit, à Balbo audiuerat, auctiorem,

» præter prædia, primo quoque tempore fieri oportere.

CLVVIVM AVTEM: refertur ad uerbum, Cognoui.

A' Tito Hordeonio] Hic haud dubie constat, hæredes Cluuij fuisse Hordeonium, & Ciceronem. quam & alij erant, ut apparet 258. Est autem hic, ut opinor, C. Cluuius Puteolanus, quē cōmendat Q. Terentio in epist. fam. 224: Et, legare ab Hordeonio Terentia, pura locutio: ut si diceret, Iubere ut Hordeonius

» Terentia numeraret. Pro Cluentio: Grandem ei pecu-

» niam legat à filio, si qui natus esset: ab secundo hærede

» nihil legat. Et in Topicis, Paterfamilias uxori ancilla-

» rum usum fructum legauit à filio. Eademq; figura di-

» xit 114. Quintus frater laborat, ut tibi, quod debet, ab

» Egnatio soluat. & 83. H S L O O O: ut Terentia daret nūmos aureos præterea in sepulcrū, multasq; res pecunie quiddam erogaret. N I H I L A' N O = B I S: ita meliore ego conditione sum, quàm Hordeonius cohæres meus. illi enim de sua parte detrahendum est, quod Terentia soluat, quod sepulcro, multisq; rebus: mihi prorsus nihil. B A L B O: significasse.

N E per meos quidem.] Erat enim apud Vestorium Ciceronis puer, ob hoc ipsum existimo, ut esset qui cretionem Cluuij statim significare posset. quod epistolæ clausula declarat.

Q V I N T O delegabo,] Delegare dicimur, cū, id, quod nostrum est, ad alium transferimus: ut de Oratore libro II. Hæc ipsa, quæ nunc ad me delegare uis,

» ea semper in te præstantia fuerunt. Et ad hunc ipsum

» 188: Balbi regia conditio est delegandi. Cum igitur,

inquit, æs meum alienum dissoluero, & emero ea, quæ mihi emenda sunt; tum, si quid pecuniæ supererit, tradam Quinto fratri: sed puto fore, ut etiam æs alienum mihi sit faciendum ex emptionibus: tantum abest, ut pecuniam sperem superaturam. TESTAMENTI: à Cluuius scripti.

Ex epistola XLVI. pagina 222.

NISI Torquatus esset] Cuius causa hic me tenet. 221: QVOD IVSSERAS EDOLAVI: rude opus quasi dolabra poliui. ILLVM: Marcum filiū. QVALISCVNQVE EST: hoc dicit, quia Marcus filius, qui se Athenas contulerat studiorum causa, tantos sumptus faciebat, ut assignata pecunia non sufficeret. ideoq; etiam Atticus leuiter eū
 » literis castigauerat. quod indicat illud 204: Ad Cicero=
 » nem ita scripsisti, ut neque seuerius, neque temperatius
 » scribi potuerit. MODERABIMVR: modum illius sumptibus statuemus.

222.

VT ille cernat.] Vt Vestorius meo iussu hereditatem adeat. supra: Mittendum, inquit, est, ut meo iussu cernat. idem igitur Pollex. PVTEOLOS NON FVIT EVNDVM: respicit ad illud,
 » quod scripserat 221: Nisi me Torquati causa teneret;
 » satis erat dierū, ut Puteolos excurrere possem, et ad tempus redire. OB EA, QVAE AD TE SCRIPSI: ob Torquati causam, & Dolabellæ consuetudinem.

222.

MAGISTRVM molestum.] MAGIS

STRVM, (sic etiam appellat eum in epist. fam. 129:) quia docebat Ciceronem, quonam modo se gereret aduersus Cæsarem, & quibus maxime rebus posset illius animum recolligere. MOLESTVM: quodd apud Ciceronē frequentior erat, quàm ille, otij cupidus, uoluisset. ROGAT: erat enim Consul cum Cæsare. NIHIL ESSE: nullam rem esse, cuius causa necesse sit me adesse in senatu. AEGER: podagra laborabat. Nam in epistola ad Leptam, quam hoc ipso tempore scriptam, manifestum est, Balbum, inquit, posteaquam tu es profectus, non uidi. tantis pedum doloribus afficitur, ut se cōueniri nolit. DOMI: Romæ. Sic 201: Ego me hinc postridie exiturum puto, sed aut in Tusculanum, aut domum.

222:

CALENDIS in Tusculanum recurram.] Dimisso senatu, statim in Tusculanum recurram. CVM ILLIS: cum Publilio, & sorore, ac matre. TRANSIGI: de dote reddenda. nam & cum Publilia, quā duxit dimissa Terentia, diuortium fecerat. agebatur igitur de dote reddenda. 218: Illud in primis cum Publilio me penè absente conficies. QVOD TIBI SATIS SIT: in qua tamen ea de te scripta sint, quæ tibi satisfacere possint. ACCVRAM: Romæ. OPINOR EX VNCIA: puto Cæsarem Babulij heredem esse ex uncia: etsi de hoc nihil adhuc intellexi. Vniuersa hæreditas nomine assis, aut libræ significatur. hæres igitur ex uncia dicitur is, ad quem duodecima pars omnium bonorum pertinet: hæres ex triente, ad quem tertia. SI AC=

CIERIT: ut ego eum in hoc negotio Cæsaris amicis,
 meis familiaribus, commendem. Valebat autem gratia
 Tullius apud eos, qui apud Cæsarem multum pote-
 rant. itaque eundem Leptam paulo ante Balbo com-
 mendauerat in curatione ludorum. Et in epistola ad
 » Gallum: Olim, cum regnare existimabamur, nō tam ab
 » ullis, quā hoc tempore obseruor à familiarissimis Cæ-
 » saris. CUM POTERIS: mitte ad me, ut ego
 eum ad Vestorium remittam cretionis causa. 222.

Ex epistola XLVII. pagina 222:

CORRECTAM:] Correxerat eam ab Attico
 » admonitus. supra enim 219. Laudationem, inquit, Por-
 » cia gaudeo me ante dedisse Leptæ tabellario, quā tuas
 » acceperim literas. eam tu igitur, si me amas, curabis, si
 modo mittetur, isto modo mittendam Domitio & Bru-
 to. HAEC MITTERETVR: hæc, quā cor-
 rexi: ad differentiā prioris, quam ante Attico miserat,
 Leptæ tabellario data. 219. VARRONIS, ET
 LOLLII: qui & ipsi Porciam laudauerant.

223.

DE Tigellio,] Tibicine, & cantore, Cæsaris fa-
 miliari, Phameæ nepote. Placet epistolæ partem subiice-
 re, quam hac de re scripsit ad M. Fabium Gallum. sic
 » igitur scribit: Phameæ causam susceperam, ipsius quidē
 » causa: erat enim mihi sanè familiaris. is ad me uenit,
 » dixitq; iudicem sibi operā dare constituisse eo ipso die,
 » quo de P. Sestio in consilium iri necesse erat. respondi,
 » nullo modo me facere posse: quem uellet alium diem
 » si sumpsisset, me ei non defuturum. ille autem, qui sci-

ret se nepotem bellum tibicinem habere, & sat bonū cantorem, discessit à me, ut mihi uidebatur, iratior. habes Sardos uenales, alium alio nequiores. Etiam Horatius, Sardum fuisse Tigellium, & Caesaris amicum, his uersibus ostendit:

- „ Omnibus hoc uitium est cantoribus; inter amicos
 „ Ut nunquam inducant animum cantare, rogati;
 „ Iniussi, nunquam desistant. Sardus habebat
 „ Ille Tigellius hoc. Caesar, qui cogere posset,
 „ Si peteret per amicitiam patris, atque suam, non
 „ Quidquam proficeret: si collibisset, ab ouo
 „ Usque ad mala citaret, Io Bacche.

223.

- NECESSERAT:] Quare dicit, Neceſſe erat? quia Pompeij lex, testibus datis, uno die atque eodem et ab accusatore, & ab reo perorari iubebat, ita ut duæ horæ accusatori, tres reo darentur. Hoc Pedianus. In
 „ libro autem de claris oratoribus: Lege Pompeia ternis.
 „ horis ad dicendum datis ad causas simillimas, uel potius easdem noui ueniebamus quotidie. ILLORVM
 IVDICIORVM: quæ fiunt lege Pompeia, de ambitu, et de ui. Pedianus. PRAESTITUTOS: ut ijs diebus prætermiſſis, in alios dies reijcere causas nō liceret. quo fiebat, ut die præstituto causam agere patronus cogeretur. QUID EGO DEBEREM
 SESTIO: qui Ciceronis restitutionem in Tribunatu præcipue inuerat: ut in oratione pro ipso. ALIENI: qui mihi arcta necessitudine deuinctus antea non fuisset. quale illud in epistola ad Lentulum:
 „ Enitor, ut neque amicis, neque etiam alienioribus opera, consilio,

» ra, consilio, labore desim. Et pro Muræna : Ea condi-
 » tione uidebatur nobis in ciuitate natus, ut eius opes &
 » ingenium præsidio multis etiam alienissimis, uix cuiquā
 » inimicus esse deberet. Et ad Appium : Tuum factum
 » ijs, qui, quo animo inter nos simus, ignorant, alieni homi-
 » nis, (ut leuissime dicam) & fugientis congressum; meū
 » uero coniunctissimi & amicissimi uidetur esse.

QUID AUDISSEM : dixi Balbo, me audisse,
 Tigellium mihi esse iratum. NEQUE NOMI-
 NAVI BALBUM MINOREM : non dixi,
 me id audisse à Balbo minore. Is enim, cum Tigellio fa-
 miliariter uteretur, in consuetudine cognouerat, illius
 animum offensiozem esse Ciceroni propter Phameam,
 eaq; de re certiozem fecerat Ciceronē. HABUIT
 SVVM NEGOTIVM GALLVS : hac
 de re ita laborauit, ut ipsius res si ageretur. duxit
 suum negotium. Eadem figura usus est 193: AIT
 ILLVM : cum Tigellio Gallus dixisset, Ciceronem
 audisse, sibi illum esse iratum : respondit Tigellius,
 Ciceronem id à nemine audiuisse ; sed animi conscien-
 tia id de se suspicari, quia Phameam destituisset.

AIT ILLVM : ait Gallus Tigellium dicere, Me
 animi cōscientia etc. HACTENVS MAN-
 DO : hoc tantum tibi mando : de me ne quid labores.
 DE ILLO NOSTRO : de Balbo minore. co-
 gnosce de Balbo, quo animo Tigellius in me sit. 223:
 ET QVEM ADMODVM : mallet, Quem-
 admodum &. NON OMNIBVS SER-
 VIRE : epistola, quam scripsit ad Gallum, cuius para-
 » tem supra recitauimus, principium hoc est: Amoris tui,

- „ quod me uerti, uestigia, uel proxime de Tigellio. sensi
 „ enim ex literis tuis ualde te laborasse. amo igitur uolu-
 „ tatem. sed pauca de re Capius, opinor, olim, Non omni-
 „ bus dormio: sic ego non omnibus mi Galle Seruio.

Ex epistola XLVIII. pagina 223:

LIBROS contra Catonē] A' Casare scriptos.
 200. ADDOLBELLAM: ut is eam Casari
 redderet. MANCIPIO DARI: uendi lege
 mancipij. PRO MEA PARTE: nam etiam
 ad alios, quos heredes cum Cicerone Brinnius. relique-
 rat, is fundus pertinebat. 209. UT IPSE EI etc.
 ut caueretur Heteroio: cui si fundum iniussu Ciceronis
 Vestorius dedisset, non bene dedisset.

223:

- CUM Tigellio,] Egisse de reconciliatione. Pau-
 „ lo post: Tigellium totum mihi, et quidem quamprimū.
 VEL UT HOC IPSVM: si nihil aliud, uel
 hoc ipsum ut sciamus, quantum acceperit, ut in trium-
 phis canat, quos Casar de hostibus uictis acturus est.
 NEC TAMEN FLOCCIFACIO: quan-
 „ quam hoc apud me minimum est: quanquam ne flocci
 „ quidem facio. Intellectum est, (inquit 62.) tres αἰετο-
 „ πᾶντας ambitum, comitia, interregnum, maiestatem, to-
 „ tā denique Remp. flocci non facere. QUID CO-
 GITEM DE OBVIAMITIONE: quā-
 „ longe Casari cogitem obuiā prodire. NISI ALS-
 IVM? Alsium usque obuiam ibo, non ultra.
 DE HOSPITIO: ut me Alsij hospitio acciperet.
 „ PRO FECTVM: opinor Alsij non esse, obuiam
 Casari cum Matio profectum.

223:

SALVSTIVS igitur urgebitur.] Salustij igitur hospitio utemur. SILIVS: Salustius, legendum uidetur: cum proxime dixerit, Salustius igitur urgebitur. TOTAM VILLAM: itaque nobis in ea locus non esset.

Ex epistola XLIX. pagina 223:

V T me puderet tui,] Noli putare, me tibi eius epistolæ exemplū ideo non misisse, quasi puderet me tibi eam nimis assentatorie scriptam ostendere. tale enim in ea nihil est. nec aliter scripsi, ac si scriberem ad aequalem. nam quod illius libros contra Catonem laudavi, non sum assentatus, bene enim existimo de illis libris. NE RIDICVLE MICILLVS: donec melius inuenero, sequar eorum opinionem, qui sic interpretantur: Assentatorie non scripsi; ne ridicule quasi Micillus fierem; id est, me ipse indignum patria ostenderem, cum tyranno assentarer: sicuti illum apud Ovidium libro XV. Met. iubet Hercules patriam deferere. MIHI EST EXPLORATVM: eam bene ualere. Et dicit, NVNC DEMVM; quia cum Atticus antea scripsisset, eam febre carere; post idem confirmavit. Nunc demum igitur, inquit, mihi est exploratum. TOTVM MIHI: restitue. Erat enim iratus Ciceroni propter Phameam. 223.

224.

QVINTVS cras,] Quintus filius cras Romā ueniet, id est VIII. Cal. sic enim ad me scripsit: AD ME, AN AD TE: domum meam, an tuā.

COMMENTARIVS

ROMAM VIII. CAL. subaudi, se esse uen-
turum. VENIENDVM EST: mihi ipsi.
ILLE: Cæsar.

Ex epistola L. pagina 224.

HOSPITEM mihi tā graue ἀμεταμέλητον:]

Non poenitet Cæsarem apud me cœnasse. locutio similis

221. Suauēs tuas literas: etsi acerbā pompa. Et 226.

22 Meam stultam uerecundiam, qui legari noluerim ante

22 res prolatas. AD PHILIPPVM: affinem,

quod Acciam, Iulia Cæsaris sorore natam, in matrimo-

nio habebat. Plutarchus in Cicerone. SVM COM-

MOTVS: quia Cæsar postridie apud me cœnatur-

rus erat. CVSTODES DEDIT: dedit, qui

meam uillam custodirent, & ex militibus neminem in-

troire paterentur. CASTRA IN AGRO:

militēs igitur omnes in agro discubuerunt. Et castra pro

militibus posuit, poetice, et quasi per iocum; ut cū infert,

Villa defensa est: pro, ex militibus nemo uillam introi-

uit. RATIONES OPINOR CVM

BALBO: puto, rationes confecit cum Balbo: de pecu-

nia uidelicet, quam Balbus ex publicis uectigalibus Cæ-

saris nomine exegerat. AVDIUIT: qui eū allo-

qui, aut rogare aliqua de re uoluerunt. DE MA-

MVRRÆ: quod antea de Mamurra decretum fue-

rat, non mutauit, fixum esse uoluit. BENE, CO-

CTO, & c. uerba Lucilij poetæ de cœna:

22 Bene, cocto,

22 Condito sermone bono, & si quæris, libenter.

Eadem uerba transtulit in secundum de finibus, 70.

ἐπισθόμεαν: diuersorium. potius enim certe diuersorium fuerat, quàm hospitium, cum tam multi coenassent: nam ad hospitium non ita frequentes confluere solemus, ut ad diuersoriū. NON MOLESTAM: uult ostendere, se non laborare de sumptu. CVM PRAETERIRET: Cæsar. NEC VSQVAM ALIBI: quasi ab uno Dolabella timeret. EX NICIA: cognoui. is enim erat apud Dolabellā. 215.

IN LIBRVM XIII. CICERONIS EPISTOLARVM AD ATTICVM,
PAVLI MANVTII COMMENTARIIS.

Ex epist. I. pag. 224:

D illum,] Sine dubio Matium intelligit: quem aperte nominat duabus epistolis, quæ post proximam inferiorem leguntur. & si loca conferas inter se, Matium hic significari, non obscure uidebis. quem quidem & Caluenam, & Madarum, ficto nomine, appellat 225. 227: NIHIL PERDITIVS: aiebat, subintelligitur: ut sit sensus: Res publica nihil aiebat esse perditius, nihil desperatius: perisse omnia. EXPLICARI REM NON POSSE: hoc dicebat, Remp. interitu Cæsaris ita esse perturbatam, ut constitui nullius consilio posset. quis enim id poterit, quod Cæsar ipse, qui tali præditus ingenio, non potuit? GAVDENS: gaudebat Ma-

COMMENTARIUS

tius tanta perturbatione Reip. utpote qui cuperet mortem Cæsaris omnibus esse acerbam. quod ipse in epistola, quæ legitur libro XI. fam. in extremo, perspicue dicit. T V M V L T V M G A L L I C V M: putat futurum, ut Galli audita Cæsaris morte, deficiant à nobis; & nostram dissensionem suam occasionem putantes, bellum inferant. Idem 225: his uerbis: Doleo, quod nunquam in ulla ciuitate accidit, non unà cum libertate Remp. recuperatam. horribile est, quæ loquantur, quæ minitentur. ac uereor Gallica etiam bella. Et 227. Quid Galli, quid Hispani, quid Sextus agat, uenienter expecto. Item 227: P O S T I D V S M A R T I I: quo die Cæsar fuerat interfectus. P R A E T E R Q V A' M L E P I D I: hoc dicebat Matius, ut ostenderet, nulla se inire cōsilia contra Rēp. qui Cæsarianorum sermonibus nollet interesse, cum tamen in Cæsaris amicissimis fuisset. L E P I D I: malle, L E P I D O. I L L V M: Cæsare. Q V O D Q V E N Q V A M B O N V M O F F E N D A T: quasi Matius non prudenter faceret, qui bonis odiosa loqueretur.

224:

D E S e x t o] Pompeio, Magni filio. S A T I S N E C E R T V M: eum esse in armis. 225: 229:

224:

D E B r u t o n o s t r o:] Scribe, si quid habes de Bruto nostro. Brutus enim Antonium timens, & populum ab eo concitatum, Vrbe excesserat, Antiq; morabatur, ut, cum primū plebis iracundia deferuisset, recurreret. Plutarchus, et alij. D E Q V O Q V I D E M etc. de Bruto Matius aiebat Cæsarem solitum dicere: Ma-

gni refert, & quæ sequuntur. Eadem uerba Plutar-
 chus in Bruto refert. EVM: Cæsarem. CVM
 PRO DEIOTARO NICEAE DIXE-
 RIT: Deiotaro, Bithyniæ Rege, qui pro Pompeio cō-
 tra Cæsarem in Pharsalia pugnauerat. NICEAE, Bi-
 thyniæ urbe. DIXERIT, Brutus. cuius defensionis
 meminit Plutarchus. VT QUIDQVE SVC-
 CVR RIT: ex ijs, quæ mecum Matius locutus est.
 APVD EVM: cum ad Cæsarem uenissem, ut age-
 rem cum eo de P. Sestio restituendo, qui exulabat ambi-
 tus opinor crimine damnatus: nam 222. apparet accu-
 satū lege Pōpeia, quæ de ambitu erat. ET EIVS-
 MODI MULTA: mecum locutus est Matius.

Ex epistola II. pagina 225.

THEATRVM, Publiumq; cognoui,] Plau-
 sum significat, qui Publio Dolabellæ datus est theatrum
 ingrediēti. cū. n. perditī homines (ut est in prima Philip-
 pica, 153: & apud Suetoniū in Iulio) columnā propē
 XX pedum lapidis Numidici in honorem defuncti
 Cæsaris in foro posuissent, & inscripsissent, Parenti pa-
 triæ, ut Suetonius tradit: Dolabella columnam euertit,
 & ex ijs alios cruci affixit, alios de Capitolio præcipita-
 uit. quod infra 232: declarat his uerbis: O' mirificum
 Dolabellam meum: iam enim dico meum, antea (crede
 mihi) subdubitabam. magnam ἀναδεύουσι res habet:
 de saxo, in crucem, columnam tollere, locū illum ster-
 nendum locare. quid quæris? hæroica. et in epist. Fam.
 183. Manabat illud malum urbanum, et ita corroborā-
 batur quotidie, ut ego quidē et Vrbi, & otio diffiderem

„ urbano: sed ita compressum est à Dolabella meo, ut mi
 „ hi uideamur omne iam ad tempus ab illo duntaxat for
 „ didissimo periculo tuti futuri. De theatri autem plau-
 „ su quo magis perspicuum sit, uerba subiiciemus ex Phi-
 „ lippica prima, 158: Dicerem (inquit) Dolabella, qui re-
 „ ste factorum fructus esset, nisi te paulisper esse expertū
 „ uideremus. quem potes recordari in uita tibi illuxisse
 „ diem latiore, quā, cum, expiato foro, dissipato con-
 „ cursu impiorum, principibus sceleris poena affectis, te
 „ domum recepisti? cuius ordinis, cuius generis, cuius
 „ denique fortunæ studia tum laudi & gratulationi tuæ
 „ se non obtulerunt? recordare quæso Dolabella consen-
 „ sum illum theatri, cum omnes earum rerum obliui, pro-
 „ pter quas tibi fuerant offensi, significauerunt se benefi-
 „ cio nouo memoriā doloris ueteris abiecisse. BONA
 „ SIGNA: è consensu illo multitudinis, qui perspectus
 „ est in theatro, uidetur bene sperandum de Rep.

225.

L. Cassio] Is erat C. Cassij frater, eius, qui Cæsa-
 rem occiderat. In epistola ad C. Cassium, de eodem
 „ plausu his uerbis: Tuus necessarius affinitate noua dele-
 „ ctatur: itaque iam non est studiosus ludorum, infini-
 „ toq; fratris tui plausu dirumpitur. Erat autem L. Cas-
 „ sius hoc tēpore Tribunus pl. ut in Philippica III. 188.
 „ D A T V S: in theatro. F A C E T V S: cur fas-
 „ cetus? quia quodam modo ridiculum erat, L. Cassium
 „ à populo plausum excipere propter ea, quæ Caius fra-
 „ ter fecerat. Calus enim, non Lucius, Remp. seruitute li-
 „ berauerat interfecto Cæsare. D E M A D A R O:
 „ de Matio. caluus enim Matius, ut infra: et caluus græ-

ce μαδ'αρός. præterea, idem agitur, quod in proxima superiore epistola: in qua Matium significari, manifestum est. σαλάκωμα: nullum meum σαλάκωμα fuit, nulla inanis iactantia, tanquam interitu Cæsaris recuperata Republica. PROCESSI: in uia. AIE=BAT: Matius. φαλάκρωμα: Matium significat, sed caluitium appellat, quia caluus erat Matius. itaque eū & infra Caluenam uocat, 225: & 227: HABES φαλάκρωμα: habes de Matio: habes, quod Matius mecum locutus est. INIMICISSIMUM OTII: qui quidem Matius inimicissimus otij uidebatur, id est Bruti. nam si, ut ille cupit, omnia misceantur: Brutus, qui Cæsare interfecto liberam fore, & sine ullo negotio Remp. sperauit; opinione deceptus, ipse ueniet in dubiū de sua salute. ita qui inimicus otij, idem Bruti. TIBI IGNOSCO: qui illam tecum esse uelis.

Ex epistola III. pagina 225.

TRANQUILLAE] Tranquilla nuntiantes, & de Rep. quæ uolumus. MATIVS POSSE NEGABAT: negabat Matius otium fore diuturnum; sed impendere, & prope adesse omnium rerum perturbationem. Hic apparet, Matium fuisse illum, ad quem Cicero se scribit diuertisse in epistola huius libri prima: eundemq; esse, quem in proxima superiore otij inimicissimum appellat. 225.

STRUCTORES nostri] Ii, quorum hic uitor opera ad uillam ædificandam. Et paulo post Corin-
thum architectum expectat. PROFECTI: Ro-

nam; ut emptum frumentum referrent. Πανικόν
CERTÉ: oportet hoc subitum quiddam fuisse, ter-
roribus simile, quos Græci appellāt πανικὰ. subitum hoc
fuit: Antonij consilium de frumento ad se comportan-
do; nam si diebus superioribus id curasset, tu mihi ali-
quid significasses. SCRIPSISSES ENIM:
nisi hoc subitum quiddam, & plane πανικόν esset, tu ad
me scripsisses literis superioribus.

225.

CORVMBVS Balbi] subintellige, seruus.
NULLVS ADHVC: adhuc non uenerat. &
 22 *NULLVS, pro non, eleganter & antique positum:*
 22 *ut 184. Philotimus nullus uenit. & 251. Sextus ab ar-*
mis nullus discedit. ARCHITECTVS: ideo
Cicero eum expectabat; ut haberet adiutorem, & con-
siliarium in ratione ædificandi.

225.

VOLVNT] Cæsariani, à quibus ad obigna-
tionem testamenti adhibitus es. ITA PVTA-
RE: ut tu scripsisti. Διάθεσιν: sensum, animumq;
in Remp. Ἐπομπὰς: quia populus, cum in thea-
trum, aut aliò spectandi gratia conuenisset; quid de cī
uib; sentiret, plausu & acclamatione significabat: ut
 22 *34. Populi sensus maxime in theatro & spectaculis per*
 22 *spectus est: nam gladiatoribus quā dominus, quā ad-*
 22 *uocati sibilis conscissi. Et 13. Ludis & gladiatoribus mī*
 22 *randas Ἐπομπὰς sine ulla pastoritia fistula aufere-*
 22 *bamus. Et pro Sestio: Tribus locis significari maxime*
 22 *potest populi Romani iudicium, ac uoluntas, concione,*
 22 *comitijs, ludorum gladiatorumq; confessu.*

Ex epistola IIII. pagina 225:

QV ID putas me Lanuuij?] Noui habere.

ISTIC: Romæ. CVM MATIVS: libro

22 IX. 146: Matius ad me uenit, homo, ut mihi uisus est,
 22 temperatus, & prudens, existimatus quidem est semper
 22 auctor otij. Dicit igitur: Cum Matius, quem studio=
 sum Reip. putabamus, is nūc inimicissimus otij sit; quid
 22 censes ceteros? Paulo ante: Habes φελάκῃωμα, inimi=
 22 cissimum otij. MINITENTVR: ij, qui Cæsa=
 ris mortem se dicunt persequi uelle. AC VERE=
 OR: non modo civilem contentionē, sed Gallica etiā
 bella uereor. Verebatur autem è Matij sermone, qui
 affirmauerat, minus diebus XX tumultum Gallicū.
 224:

225:

IPSE Sextus] Etiam uereor, quid aēturus sit
 Sextus Pompeius. mihi enim certum non est, utrum
 hoc exercitu, quem habere dicitur, ad recuperandam
 Remp. sit usurus, an et ipse tyrannidem spectet Cæsa=
 ris exemplo. Ne de ipso quidem Sexto securi, inquit,
 animi sum. QVO^A EVADAT: quid aēturus.

225:

OMNIA licet cōcurrant,] Vt omnia misce=
 antur; me tamen semper Idus Martiæ, quo die tyrannus
 est interfectus, uoluptate afficient; hoc est; nun=
 quam erit, ut quod Idibus Martijs transactum est, id cu=
 piam infectum. ἡγετες: Brutus, & alij, qui Cæsare
 oppresserunt.

Ex epistola V. pagina 225:

SPERO] Dicit SPERO, quia nihil At-
ticus proximis literis significauerat. Spero te nunc re-
cte ualere. QVAM LEVITER COM-
MOTVS ESSES: ut bene ominaretur, non di-
xit QVAM GRAVITER, aut QVO
MODO, sed QVAM LEVITER, usus ami-
cissimi animi significatione.

225:

- » CALVENA] Matius. 227: Omnia plena
» pacis, aliter, ac mihi Caluena dixerat. Et 225. Habes
» φαλακρωμα. ubique de Matio. SVSPECTVM:
quasi Caesarianum, & Reipublicæ, id est libertati, non
amicum. Cur autem signa bella dicit esse, quod Ma-
tius moleste ferret, se suspectum esse Bruto? quia, cum
de Bruti gratia Matius laboraret, apparebat eum Cæsa-
rianorū partibus diffidere, ut infirmis. CVM SI-
GNIS: hoc, quod ad sententiam spectat, minime ne-
cessarium uidebatur: (quis enim nescit sua cuique le-
gioni esse signa?) sed addidit, ut quasi iocaretur am-
biguo signorum nomine. IDEM POSTVLA-
TVRAS? rumor enim erat, legiones, quæ in Gallia
fuerant præsidij causa, Romam uenire, postulaturas,
ut promissum sibi à Cæsare solueretur. TRANS-
PORTAUIT: in Græciā, ad bellum contra Par-
thos à Cæsare cogitatum. CANINIUM: non
Annium. Φυρμὸς πολὺς: multa miscet & turbat
aleator. item ego in nominibus, cum Annium pro Ca-
ninio posui.

226.

NAM ista &c.] Ab ista quidem Cæsaris liber-
 torum coniuratione haud magnopere timeo : quæ faci-
 le opprimeretur, si recta saperet Cōsul Antonius. Eam
 postea coniurationem alter Consul oppressit Dolabella,
 » ut est in Philippica I. Cum serperet in Vrbe infinitum
 » malum, idq; manaret in dies latius ; iſdemq; bustum in
 » foro facerent, qui illam insepultam sepulturam effece-
 » rāt; et quotidie magis magisq; perditī homines, cum sui
 » similibus seruis, tectis ac templis Urbis minarentur: ta-
 » lis animaduersionis fuit Dolabellæ cum in audaces scelera
 » tosq; seruos, tum in impuros & nefarios liberos, talisq;
 » euerſio illius execratæ columnæ, ut mirum mihi uidea-
 » tur, tam ualde reliquum tempus ab illo uno die dissen-
 » ſiſſe. Et in eadem aliquanto post : Quem potes recor-
 » dari Dolabella in uita tibi illuxiſſe diem latiorē, quā
 » cum, expiato foro, dissipato concursu impiorum, princi-
 » pibus sceleris pœna affectis, te domū recepiſti? Item alijs
 in locis.

226.

LEGARI noluerim ante res prolatas,] Lega-
 tionem liberā à ſenatu petere noluerat, ne Rēpublicam
 uideretur deferere, illā quidem è ſeruitute ereptā Cæſa-
 ris interitu, ſed non dum tamen plane cōfirmatam, An-
 tonio & Lepido pernicioſa molientibus. expeſtabat igi-
 tur anni tempus, quo nihil neque publice, neque priua-
 tim ageretur ; ut, uacatione omnibus cōceſſa, honeſtius
 diſcederet. nam prolatae res dicebantur, cum omnes fe-
 riarentur. 109: HVNC RERVM TVM O-
 REM : interitum Cæſaris magnæ turbæ ſtatim conſe-
 cutæ ſunt. eas tumorem appellat, ſumpta tralatione à

corporibus male affectis: ideoq; infert, MEDERI.
 Etiam in epistola proxima superiore: Tumēt negotia.
 VIDES MAGISTRATVS: qui Cæsaris
 partes fouebant, cū ab ipso creati essent. VIDES
 TAMEN &c. se ipse corrigit, qui magistratus ap=
 pellauerit eos, quos tyrannus constituerit: & uocādos
 potius ostendit, tyrāni satellites in imperijs. EXER=
 CITVS: qui Cæsaris profectionem in Parthos expe=
 ctantes, in Vrbe manserant. IN LATERE:
 in Campania: nam agri Cāpani partem incolebant à
 Cæsare assignatam. hos postea quingenis denarijs Oclauianus in suas partes traduxit. 260. . . Εὐρίπιδας: mobi=
 lia, tanquā Euripus, qui sæpius in die fluit, & refluit. ti=
 mendum igitur, ne cōtra libertatis patronos, hoc est Cæ=
 saris inimicos, moueantur. EOS AVTEM: in=
 telligit maxime Brutum & Cassium. PARIET=
 TIBVS CONTINERI: quia Cæsarianorum
 metu prodire in forū non audebāt. QVOQVO=
 MODO BEATI: etiam si parietibus continean=
 tur, beati tamen, qui tam præclarum facinus consciue=
 rint. MISERA: quæ tyranno liberata, libera ta=
 men non sit. 226.

ADVENTVS Oclauij,] Cum, audita Cæ=
 saris nece, Apollonia Romam uenit. Velim, inquit, sci=
 re, aduentus Oclauij quid pariat. νεωτέριστοι: rerū
 nouarum, ex aduentu Oclauij.

Ex epistola VI. pagina 226.

PRIMUM igitur &c.] Primū cognoui, te re=
 Etius ualere: deinde, bonam spem esse de Republica.

nam illa fuerant odiosa, legiones è Gallia uenire.

S V S' Q V E D E' Q V E: non laboro, in utranque partem æquo animo sum, siue ad eum concursus fiant, siue non fiant. Quia paulo ante scripserat: Velim scire
 » quid aduentus Octauij, num qui concursus ad eum :
 Nunc, De Octauio, inquit, susq; deq;:

226.

D E Mario :] Hic à Casare relegatus, quòd impudenti mendacio C. Marij septies Consulis nepotem se esse dictitabat, qui reuera Erophilus esset Equarius medicus : postea reuersus in Urbem. Casare interfecto, cū de interficiendo senatu consilium cepisset, poenas dedit.
 » hoc Cicero significat Philippica I. cum dicit : Liberatus
 » cedis periculo senatus: uncus impactus est fugitino illi,
 » qui in C. Marij nomen inuaserat. & Valerius Max. lib. IX. et Appianus lib. III. S V B L A T V M : cum exularet. sic ferè tyranni sunt : quos in Vrbe occidere non audent, eos primum astuto consilio relegāt, deinde ab oculis populi remotos interfici mādant. Cum autem Casar hunc pseudoMarium relegasset, suspicabatur Cicero postea de medio sublatum, ne quid unquā nouare posset.

226.

C O L L O Q V I V M cum heroibus nostris] Cum ijs, qui Casarē occiderant. P R O R E N A T A : quòd ad præsens tempus attinet. 106 : III : S E S T I L I I F V N D V M : hunc fundum Casar ademptum Sestilio, qui Pompeianas pares secutus erat, Verberoni Curtilio tradiderat. 228.

226.

B I E N N I V M ,] Subaudi habebimus?

COMMENTARIUS

QUOS ILLE VOLVIT? quos Cæsar designavit? Cæsar enim contra Parthos profecturus, Consules & Tribunos pl. designavit in biennium. Dion libro XLIII. in extremo. EXULTANT LAETITIA: propter interitum tyrāni. DE RE: De Cæsaris nece. NEC VLLA INTEREA DECRETA: à senatu, pro tyrannoctonis. ΠΕΠΟΛΙ= ΤΟΥ ΜΕΘΑ: Rempublicam gessimus. VICTOS: Cæsarianos. hoc est, quod scribit in epistola ad Cassium
 » contra M. Antonij potentiam: Dominum ferre non po
 » tuimus; conseruo seruimus.

Ex epistola VII. pagina 226:

PAVLVM] L. Aemilium Paulum, in Consu-
 latu collegam C. Marcelli, fratrem M. Lepidi. DE
 MARIO: pessime in Remp. animato: utpote qui
 de occidendo senatu cogitavit. 226. 227. A' TE
 SCILICET NIHIL: de his rebus tu nihil ad
 me dedisti literarum: nec mirum: nemo enim meorū
 Roma profectus est, cui dare posses.

226:

A' CICERONE] Filio. CAETERA
 AVTEM: optabilia de moribus illius afferuntur:
 sed ea fingi possunt: doctiorem quidem ex ipsius literis
 uideo esse. Πῖνον: elegantia. Sudas recitat Dama-
 sij locum his uerbis. ὁ δ' ἐν καὶ λέγειν ἱκανὸς, οὐ τοὺς
 νεωτέρους ἐκμιμῶμεν σοφιστὰς, ἀλλὰ πρὸς τὸν ἄρ-
 χαῖον πῖνον τῆς λογογραφίας ἀμιλλώμεν. SI ER-
 GO EST: hic aliquid desidero: non enim cum se
 quentibus apte coniungitur.

Ex epistola VIII. pagina 227.

PROBE.] Qudd ei uncus est impactus pro facinore cogitato . 226: NEPOTEM : 203: IVNIAM : Bruti sororem, coniugem M. Lepidi. MODERATE, ET AMICE SCRIPTAS : à viro suo, M. Lepido, qui tunc erat in Gallia Trāsalpina cum exercitu. MODERATE, ET AMICE : cum in ijs literis ostenderet, neque se ullam potentiam uelle, quæ supra leges esset : neque in eos, qui starent à partibus Reipublicæ, aliter, ac deceret, esse animatum. A' FRATRE : M. Lepido, Iuniae viro. NEC MIHI PLACEBAT : cur? quia uidebat, eos, qui insidias tenderent Lepido, otium non ferre, sed res novas querere.

227.

REGINAE] Cleopatrac, Aegypti Reginae: quā Cæsar amavit ; filiumq; natum appellare suo nomine passus est. de quo intelligi puto 237. De Regina uelim, atque etiam de Cæsare illo. Præterea, quam hic Reginā appellat, eam esse Cleopatram, argumento est etiam illud 247: Reginam odi : me iure facere scit . sponsor promissorum eius Ammonius. Nam Ammonio & Ptolemæus, pater Cleopatrac, usus fuerat legato, cum id ageret, ut à senatu in regnū restitueretur. ut est in epistola ad Lentulum : Ammonius Regis legatus aperte pecunia nos oppugnat. FVG A: ex Vrbe. Venerat igitur Romam etiam post Cæsaris mortem . nam ante Cæsar ipse accitam, cum habuisset in amoribus, postea remisit, maximis honoribus, præmijsq; auctam . Sueto=

FFF

nus. QUID GALLI, QUID HISPANI:
num bellū inferre nobis cogitent. 224: 225: SEX=
TVS : Pompeius, Magni filius. 224 :

227.

NAVSEOLAM] Scribis, te, quòd incidisses
in nauseolam quandam, abstinuisse à negotijs : itaque
” mihi nō displicet, eā tibi causam otij dēdisse. 228. Tua
” tamen ὕπνῃ μὲν nausea iam ne plane abiit?

227.

SPERO iam tuto uel solum &c.] sperabat,
quòd Antonius & Dolabella Consules curam Reip. ui
debantur suscepisse , qui Marium illum falso creditum
de senatus cæde cogitantem occidissent . Supra in hac
ipsa epistola , De Mario probe . VERVNTA=
MEN : subaudi, scribito ad me de Bruto, ubi sit, quid
cogitet . Et est usitata figura. 205. 229.

Ex epistola IX . pagina 227.

MVLTIVGES] Literas multijuges ualet
plures epistolas . CLUVIANA : ea , quæ mihi
Cluius testamento legauit . Et infert , DELE=
CTANT, quia tunc erat Puteolis, præsensq; uidebat
quæ sibi Cluius Puteolanus reliquerat . 222 .
CHRYSIPPVM : architectum . 216. IN=
QVILINI : iocose : nam inquilinus ipse erat , no=
uusq; habitator, cum paulo ante ex hereditate Cluvia=
na eas tabernas accepisset. DAMNVM QVÆ
” STVOSVM : infra dicit , Ruina rem fecit fru=
” Etuosiore, 228:

227:

QVASI designati Consules.] Hircius & Pāsa: (ut infra 228:239.) quos Cæsar in annum sequentem designauerat, ut scribit Dion, & alij. QVASI DESIGNATI: qui ita Consules futuri putantur, quasi à Republica, non à tyranno designati sint.

227:

FACTA defendimus?] Quia senatusconsultum factum fuerat, ut quæ Cæsar egisset, rata manerent, ipso maxime suadente Cicerone. quod & Dion libro XLIII. Et ipse in epistola ad Cassium his uerbis: Vltima Resp. suas iniurias est per uos interitu tyranni; nihil amplius: ornamenta uero sua quæ receperat? an quod ei mortuo paret, quem uiuum ferre non poterat? cuius ara refigere debebamus, eius etiam chirographa defendimus? at enim ita decreuimus. fecimus id quidem temporibus cedentes, quæ ualent in Rep. plurimum: sed immoderate quidam, & ingratis nostram facilitate abutuntur.

227:

A VETERE] C. Antistio Vetere, partium Cæsarianarum. PRIDIE CAL. IAN. ante Cæsaris interitum.

227:

CAECILIUS] Q. Cæcilium Bassum, qui Pompeium Magnum secutus fuerat, excitasse bellum in Syria; & à C. Antistio Vetere Apameæ circumfessum, tamen, Parthis auxiliantibus, maximeq; Alchandonio Arabæ, obsidione esse liberatū, scribit Dion lib. XLVII. BELLVM ILLVD: nam Cæcilius Parthorum

subsidijs fultus id aget, ut eas regiones occupet. DOLABELLA: cui Syria provincia, & Parthicum bellū est decretū. Appianus libro III. NICIAS: qui cum Dolabella proficiscetur, erant enim arcta familiaritate deuincti. 214: 249: In Fam. 131. MELIORA DE GALLIA: contra opinionē Matij: qui affirmauerat, minus diebus XX tumultum Gallicum. 224: RE AVDITA DE CAESARE: audita Caesaris nece. CALVENA: Matius: qui dixerat, omnia periisse. 222:

Ex epistola X. pagina 227:

IT A'NE uero &c.] Hac cum indignatione sunt scripta. Ideo'ne, inquit, Brutus Caesarem occidit, ut deinde Lanuuij esset? ut in Vrbe tuto esse non posset? ut Trebonius quasi fugiens in provinciam occulte profisceretur? PROVINCIAM? Asiam. CLAMARE: me. VOCARI? uocandum senatum esse in Capitolium à Bruto & Cassio Pratoribus illo ipso die, quo à Caesaris nece in Capitolium se receperunt. quod si fecissent; tum quidem latantibus omnibus bonis, fractis & perterrefactis perditis hominibus, facile fuit ea decernere pro statu Reipublicæ, quæ nunc minime licet, audentibus latronibus quod ausi tū non essent. VOCARI: uocandum esse, uocari debere: & est figura, quæ properationem significat: ut hoc loco: nam dixit, Illo ipso primo Capitolino die. Brutus autem & Cassius magnam occasionem amiserunt, cum primo Capitolino die senatum in Capitolium non uocarunt. itaque & infra 232. reprehendit Cicero

sessionem illam, id est moram Capitolinam . Et 245.

- » Dicebam, senatum uocari oportuisse, populum ardentē
 » studio uehementius incitari, totam suscipere Remp.

228.

LIBERALIA] Quo die factum est S. C. de
 præmijs ueteranorum, (232.) multaq; alia in æde Tellu-
 ris decreta . Philippica I. 153. 158: IAM PRI-
 DEM : & hic moram illam Capitolinam carpit.

CAVSAM : libertatis, & Reip. FVNERE

ELATVS : perspicuum est, Cæsarem intelligi. Etiā

- » 232. Recordare, inquit, tua . non ne meministi clama-
 » re te, omnia periisse, si ille funere elatus esset? sapienter
 » id quidem : itaque, ex eo quæ manarint, uides. Scribit
 Suetonius , animum fuisse coniuratis occisi corpus in
 Tyberim trahere, bona publicare, acta rescindere ; sed
 metu Antonij Consulis, et magistri equitum Lepidi de-
 stitisse. Et Plutarchus Bruti consilium reprehendit, qui
 Antonio, roganti ut Cæsar funere efferretur, cōcesserit,
 Cassio contra dicente . nam Antonius cum eum mise-
 rabiler laudaret, explicata ueste cruenta , & ictibus
 perforata , ita populum commouit, ut cum facibus ad
 tecla coniuratorum accurrerit . unde illud in I I. Phi-
 » lippica: Tu funeri tyranni sceleratissime præfuisi: tua
 » illa pulchra laudatio, tua miseratio, tua cohortatio: tu,
 » tu illas faces incendiisti, & eas , quibus semistulatus il-
 » le est, & eas, quibus incēsa L. Bellieni domus deflagra-
 uit. NOSTRA : bonorum uirorum . nam re-
 uera tantummodo ad coniuratorum domus cum faci-
 bus plebs cucurrit. QVÆ DE INDE ? quæ de-
 inde sunt consecuta ? eiusmodi, ut audeant dicere: Cæ-

far hoc cogitauit, nemo igitur contra . tale illud in epi-
 227 stola ad Cassium : Interfecto Rege, regiones omnes nutus
 227 tuemur. A V D E A N T : homines perdit, & li-
 bertatis inimici. C O G I T O : cogitabat in Græ-
 ciam . 230. ὙΠΗΓΕΜΙ & N A V S E A : quæ, quasi
 sub uento exposita, haud diuturna solet esse. 227.

228.

T H E B A S S O S, Scæuas, Frāgonēs,] Nomi-
 na ueteranorum , qui ex Cæsaris largitione Pōpeiano-
 rum bona possidebant . Et dixit R E D E O, non
 quia Thebassi, aut Scæuæ, aut Frangonis supra mentio-
 nem fecerit: sed R E D E O, ad eos, quibus tranqui-
 la Resp. non placet. I L L A : agros à Cæsare dona-
 tos . cupiunt igitur omnia misceri. I S T I : maxi-
 me designat Antonium, qui erat Consul.

228.

D E Curtilio &c.] Cum scripsi, indignum esse,
 quodd Sestili fundum Curtilius Verbero possideret : si-
 gnificaui etiam de fundo Cēsorini, de Messalæ, de Plan-
 ci, de Posthumij : quorum fundos Cæsariani à Cæsare
 donatos possiderent. Q V O D N V N Q V A M
 A C C I D I S S E T : ut, interfecto tyranno, melius
 fuerit perire, quàm superesse. I N C V M A N O :
 eodem die Balbus in Cumanum ad me uenit. dicebat,
 Oētauium hereditatem Cæsaris aditurum.

228.

Ῥ' ἰξόθεμι] Hominis eruditi, Petri Victorij senten-
 tia mihi non displicet, uel dicam maxime placet. putat
 enim rectius, ῆ ἰξόθεμι, id est concertationem. & sanè
 inter Oētauium & Antonium graues discordie pro-

pter Cæsaris hæreditatem consecutæ, cum Antonius omnem pecuniam auertisset.

228.

BUTHROTIA mihi tua res] Buthrotij cum pecuniam imperatam non soluerent, Cæsar eorū agrum proscripsit. Atticus, qui ciuitatem conseruatam cuperet, pecuniam numerauit de suo; & à Cæsare decretum abstulit, quo Buthrotij liberabantur. illud decretum Atticus interfecto Cæsare cum à Consulibus confirmari uellet, quibus & senatusconsultum, & lex cognitionem dabat earum rerum, quas Cæsar statuisset, decreuisset, egisset: Ciceronis in ea re tum gratia, tum auctoritate utebatur. 232. 265. 266.

228.

IAM ne ad centena Cluuiantum?] Subaudi, perducatur. nam in epistola, quæ sequitur proxima:
 22 De Cluuiano, res ad centena perducitur. & ut dicam quod sentio, libentius ita legerem: Quod quæris, iam ne ad centena Cluuiantum: aduentare uidetur: sed primo anno LXXX deterimus. ut sensus hic sit: Quod scire uis, num ego hic Cluuiana bona ita constituerim, ut ex ijs posthac centena HS quotannis capere possim: breui futurum spero, ut ita sit: & hoc ipso anno, quo Cluuianam hæreditatem adiui, LXXX HS cepi.

CENTENA: centum HS in singulos annos: ut in
 22 libello Paradoxorum: Caput ille ex suis prædijs sexcenta
 22 HS, ego cetera ex meis. CLUUIANVM: Cluuiana res, quam ex hæreditate Cluuij acceperat. 220.

ADVENTARE: ad centena, ad fructum centenorum sestertiorum. DETERSIMVS: ce-

Pimus: sed uenustius, deterius, quàm cepimus. IL
LE AVTEM: *Quintus filius.*

Ex epistola XI. pagina 228:

QV AE proxime.] Quæ mihi proximis literis si-
gnificasti. VELIM ME HERCVLE: Atti-
cus scripserat, Brutum Asturæ futurum. ISTO-
RVM: Cæsarianorum: qui non contenti Senatuscō-
sulto, quod in eam sententiā factum est, ut, quæ Cæsar
egit, statuit, decreuit, fixa sint, maiore ad licentiā pro-
grediuntur. DE TANTO VIRO, DE
CLARISSIMO CIVE: uerba sunt ex An-
tonij concione, quibus Cæsarem appellauerat. 249:
AD RISVM, significat: se à philosophia cōfirma-
tum humana contemnere, ut ea, quæ accidunt, et si nō
ferenda, iam tamen penè rideat. NOSTRI IL-
LI: qui tyrannum occiderunt.

228:

DE Cicerone,] Filio, qui Athenis dabat operam
philosophiæ. VELIM SINT PROSPE-
RA: optat eam Remp. filio, in qua uirtutis percipere
fructus possit. ME IPSVM DILIGENTIA
VINCIS: hoc dicit, quia literis identidem Atticus
quærebat, num ita rem Cluuiānam constituisset, ut ue-
ctigal inde posset capere centum sestertiorum in singu-
los annos. 228. RVINA: duæ tabernæ corruer-
ant è Cluuiāna re. REM NON FECIT
DETERIOREM: non imminuit uectigal quod
antea capiebam, potius auxit. eas enim ita rursus ædifi-
co, ut hoc damnum quæstuosum sit. 227:

228:

HIC] Puteolis. nam de bonis Cluuianis mentionem fecit: & in epistola sequenti dicit se scripsisse apud Vestorium Puteolanum. utranque autem eodem in loco scriptam esse, patet ex Octauij mentione. PHILIPPI: uirici. MIHI TOTVS DEDITVS: Octavius enim Antonio inimicus, quia ex Caesaris hereditate grandem pecuniam auerterat; suadentibus maxime uirico Philippo, et Marcello sororis uiro, ad Ciceronem se contulit, seq; ei & suam causam commendauit, id spectans, ut propter gratiam & auctoritatem Ciceronis à senatu contra Antonium iuuaretur. Historici omnes.

Ex epistola XII. pagina 229.

PRAETER latitiam] Interitus tyranni praeter latitiam nihil attulit: siquidem libertatem non recuperauimus. ODIIP OENAM, AC DOLORIS: punire odium, ac dolorem, est, odio ac dolori satisfacere. Nostrum igitur dolorem & indignationem, nostrumq; in Caesarem odium puniuimus nos quidem illius interitu, sed Remp. tamen in libertatem minime uindicauimus. Pro Milone: Fuit ultor iniuriae, punitor doloris sui. Et de Orat. lib. I. Iracundia est cupiditas puniendi doloris. ὡς πράξεως &c. ὃ pulchrὸν facinus, sed imperfectum. Ideo autem imperfectum, quia suum ius Resp. non recuperauerat. mortem enim Caesaris significat, cum dicit, ὡς πράξεως καλῆς.

229.

CLIENTELAM] Siculi Ciceronis erant in

clietela, eorumq; causa C. Verré accusauerat, cū Quæstor apud eos fuisset Prætor Sex. Peduceo. LATINITAS : ius ciuium Romanorum . nam Latini ciues Romani : itaque & suffragia ferebant, & magistratus gerebant . Si igitur Siculis Cæsar ius Latij concessisset, res fuisset non ferenda, ueruntamen ferri potuisset. ut autem Antonius legem figat, quasi à Cæsare latam, qui nullam hac de re mentionem unquam fecit: hoc uero neutiquam ferri potest.

229.

ACCEPTA:] A' Siculis. FIXIT LEGEM : de Siculis ciuitate donanda : cuius rei neque mentionem ullam Cæsar fecerat : & , si fecisset, figere tamen neque de ea re, neque de alia legem ullam licebat: cum S. C. esset factū, ne qua tabula post Idus Martias ullius decreti Cæsaris, aut beneficij figeretur. Philippica I. & II. FIXIT: quia incisæ in æreis tabulis leges affigebantur parietibus, ut inquit Seruius ad illud Virgilianum: Fixit leges pretio, atque refixit : quo etiā loco Virgilium credit ad M. Antonium respexisse. Et
 >> Philippica I. De exilio reducti sunt à mortuo : ciuitas
 >> data non solum singulis, sed etiam nationibus, & provincijs uniuersis. Item V. Falsas leges C. Cæsaris nomine
 >> in æs incidendas, & in Capitolio figendas curauit.

A' DICTATORE COMITIIS LATAM : impudens Antonij mendacium : nam Cæsar nō modo legē comitijs non tulerat de Latinitate Siculis danda, sed nec mentionē eius rei ullam fecerat. Quoniā autem Cæsaris acta senatus rata esse uoluerat ; Antonius, ut ostenderet legem esse Cæsaris, non suam, incidit

in tabula, eam legem à Dictatore comitijs latam.

229.

NON similis?] Ostendit, & Siculos esse bonos viros, & Deiotarum omni regno dignum : sibi tamen non placere, quòd hic regnum à Fulvia, illi ciuitatem ab Antonio pecunia emerent. De Armenia per Antonium Deiotaro restituta, quasi ex Cæsaris decreto, Philippica II. 178. PER FVLVIAM: Fuluiã, antea P. Clodij coniugẽ quẽ Milo interfecit, M. Antonius uxorem duxit Antonia repudiata, C. Antonij filia. Et Antonio cum Fulvia ante nuptias consuetudinem fuisse, indicat illud in Philippica I I. Vxorem tuam, & sororem eiecisti, alia cõditione quæsita, & ante perspecta. PER FVLVIAM: ad hoc spectauit in V. Philippica, cum dixit: Mulier sibi felicior, quàm uiro, auctorem prouinciarum, regnorumq; faciebat.

229.

ILLVC refero.] Hæc ideo dico, ut ostendam ; cum hæc de Siculis & Deiotaro fiant, quæ sunt iniquissima ; rem fore non ferendam, si nos tam testatã rem, tamq; iustam Buthrotiã non teneamus. Quanam autẽ res esset Buthrotia, supra diximus, ad illud, Buthrotia mihi tua res est, ut debet, eritq; curæ, 228. TAM CLARAM, TAMQVE TESTATAM: nã eã Cæsar decreto concesserat, nō ut de Siculis, aut de Deiotaro, de quibus non modo decretũ, sed nec mentionem ullam fecerat. ALIQUA EX PARTE ? quasi dicat, omnia tentabimus ut teneamus. QVO ISTA PLURA: quo plura ista sunt, quæ ab Antonio tam improbe fiunt : eo magis obtinere de-

bebimus Buthrotiam rem, quæ & iusta est, & iam ab ipso Cæsare concessa.

229.

PHILIPPVS] Vitricus Octauij. POSSE BONVM CIVEM: esse. NOSTRIS: liberatoribus Reip. Cassio, Bruto, et alijs. NEGAT HAEC FERRI POSSE: quæ fiunt ab Antonio, ut de Siculis, de Deiotaro. QUID CENSES &c. si absens irascitur Antonio: multo grauius, cum Romæ erit. uidebit enim ea, quæ nunc, cum audit, ferre non potest. NOS (NISI ME FALLIT) IACEBIMVS: dicit quod supra 226. Illi
 „ quoquo modo beati, ciuitas misera. Et 228: Illis magna
 „ consolatio conscientia maximi & clarissimi facti: nobis
 „ quæ? qui interfecto Rege liberi non sumus. Et 232.
 „ Idus Martiæ nostris amicis diuinis uiris aditum ad cælum
 „ dederunt, libertatem populo R. non dederunt.

229.

NEC Pelopidarum] Locus ex Accij tragoedia, quæ inscribitur Atreus. eum locum recitauit integrum
 „ 245. & item in epistola ad Curium: Euolare cupio, et
 „ aliquò peruenire, ubi nec Pelopidarum nomen, nec facta
 „ audiam. Et ad eundem, non integro uersu: Quod
 „ tu pedibus es consecutus, ut ibi esses, ubi nec Pelopidarum;
 „ nosti cætera: nos idem propemodum consequimur alia
 „ ratione. Huc etiam spectauit Philippica XIII. cum
 „ dixit: Moueri sedibus huic urbi melius est, atq; in alias,
 „ si fieri possit, terras demigrare, unde Antoniorum nec
 „ facta, nec nomen audiat; quàm illos Cæsaris uirtute
 „ eiectos, Bruti retentos, intra hæc mœnia uidere. Et Pelopidarum

πιδᾶ μεταφορικῶς uocantur homines, qui res turpes honestis anteponunt: qualis erat M. Antonius. IN=

QUIT: Accius. 229.

VEL hos designatos] Ne Hircium quidem & Panſam, Consules designatos, amo: quanquam ipsi me amare uideātur. 227:228: ETIAM ME DE=

CLAMARE COEGERVNT: ideo 238:

suum discipulum appellat Hircium. APVD A=

QV AS: Baianas: quò se non solum ualerudinis, sed

etiam uoluptatis causa permulti conferebant. Baianus

enim sinus amœnitate præcellens. unde illud Horatia=

num: Nullus in orbe locus Baijs præluet amœnis.

ERAT QVONDAM QVASI NECES=

SE: quia, cum Cæsar uiueret, satisfacere necesse erat

& Hircio, & Panſæ, & cæteris, qui apud illum gratia

multum poterant. nunc meæ facilitatis est, quòd ijs ro=

gantibus concedo ut declamē. QVOQVO MO=

DO SE RES HABET: quoquo in statu Resp.

est, non tamen seruimus, ut antea: itaque declamē nec

ne, positum in me est: sed declamo tamen propter meā

nimiam facilitatem. IN ARITHMETI=

CIS: in scientia numerandi. & hoc significat, deditū

pecuniæ magis, quàm literis, Vestorium. AMBV=

LATIONE ἀλιτενῇ: locis humilibus.

229:

Αλλ' οὐ δ' αὐτὸς &c.] Vlyſſes apud Homerū legat=

tus ab Agamemnone ad Achillem, ut iratum illi placat=

ret propter abreptam Briseida: acceptus ab Achille ma=

gno & splendido epularum apparatu, pronunciat hos

uersus in .λ. quos Cicero aptissime usurpat, ut significet

COMMENTARIUS

non se nunc de tumultis, aut de ambulatione ἀλιτενῶν cogitare, sed de Reip. salute sollicitum esse.

229:

ADVENTV] In Galliam citeriorem.

SVAS LEGIONES: tres, una tironum, ueteranae duae. Appianus libro III. SEXTVS: permanebit. QVID NOBIS FACIENDVM: non se tantum intelligit, sed etiam Atticum, ut patet 238: NEQVE HV C, NEQVE ILLV C: licuit mihi Caesaris & Pompeij bello neutram partem sequi. BRVTI: Decimi, qui tres legiones habebat. nam de Marco non est ut accipi possit, cui nullae erant copiae, circa Lanuvium aut Aetium priuato comitatu uersanti. Τέκνον ἐμὸν &c. uerba sunt Paridis ad fratrem, ἰλιάδης ε. 230.

PROFICISCOR &c.] Deliberatiue positum: ut sit: si proficiscor, ut constituera, legatus in Graeciam, caedis impendentis periculum non nihil uitare uideor, sed casurus &c. CAEDIS IMPENDENTIS: idem. 149. LEGATVS: legatione libera. IN DISCRIMINE: si maneo, uideo me in discrimine manere. ILLV C: in Graeciam: nam Cicero filius Athenis philosophiae studium colebat, Cratippo magistro. 233. & libro I. de Officijs. LEGARI AB CAESARE: nam etiam uiuo Casare liberam legationem ab eo petere cogitauerat, hanc unam ob causam, ut in Graeciam filij causa profisceretur. 230.

QVINTO] Fratri. IMPENSÓ PRETIO: non soluto. QVO' INTRODVCAS

T V R: ut Aquilæ, de cuius nuptiis patrem suum cogitare Quintus filius Attico dixerat, ea ulla dotis cautio sit. DEBITIONE DOTIS: satis habet negotij reddenda tibi dote, factò enim diuortio cum Pomponia, Attici sorore, dotem reddere Quintus Cicero co-gebatur. Q. E G N A T I O: qui pecuniam fortasse ad solutionem dotis obtulerat.

230.

S E X. Clodij:] Qui exulabat, condénatus quòd eo duce populus in curiam P. Clodij corpus intulisset, cremassetq; subsellijs, et mensis, & codicibus librariorum: quo igne & ipsa curia, & curiæ iuncta Porcia basilica flagrauerat. Pedianus in argumento Milonianæ, et in extremo eiusdem orationis commentario. F A L S I S: nam in commentarijs Cæsaris debebat, reponerat Antonius arbitrato suo; cum in eo Q. Faberij manu, scribæ Cæsaris, uteretur. Appianus libro III.

Ex epistola XIII. pagina 230:

D E B E R E tueri commentariū Cæsaris.] Quia senatus decreuerat, ut, quæ Cæsar egisset, decreuisset, statuisset, rata manerent. sed Antonius, cum haberet penes se Cæsaris commentarios, abutens facilitate senatus addebat, tollebat, mutabat ad arbitriū, & libidinem suā. P. C L O D I V M: Antoni priuignum, P. Clodij filiū, quocum inimicitias Cicero grauissimas gesserat: priuignum autem, quia Fuluiam eius matrem Antonius duxerat uxorem. H A N C F A M I L I A M: Claudiam. C O N T V M A C I A E: priuati odij.

COMMENTARIUS

Ex epistola XIII. pagina 231.

NEC his præsidijs nosmet ipsos esse spoliandos.]
 Nam si insectaremur amicos inimicorum nostrorum ,
 spoliaremus ipsi nos omni amicorū præsidio. nemo enim
 amicis abundaret, si acerbiores uellemus esse non modo
 aduersus inimicos , sed etiam aduersus eos , qui nostris
 essent inimicis amicitia coniuncti. TVASPAR=
 TES: qui uiricus illi es. PVERO QVOQVE
 HOC A' ME DABIS: puero dices, mihi place=
 re Sex. Clodij restitutionem, quod omnem ueterum ini=
 micitiarum memoriā ex animo deleuerim. QVAM
 DOMVS: propter Fuluiam Antonij coniugem, quæ
 P. Clodij prius uxor fuerat.

Ex epistola XV. pagina 231:

ITERA dum] Vide in II. Academica 22. &
 in II. Tusculana 184:

231:

CORONATVS Quintus noster Parilibus?]
 Puto Parilia illa significari, quæ dedisse Octauium suo
 sumptu, ut populū muneribus caperet, scribit Dion libro
 XLV. CORONATVS: coronati. n. cū tibijs et
 cymbalis Parilia celebrabāt. Athenæus VIII. Σειπνο=
 σοφιστών. QVINTVS NOSTER: Quintus fi=
 lius: qui Parilia coronatus celebrauerat, ut amorem
 suum erga Casarem etiam mortuum ostenderet: ut est
 22 234: De coronatis, cum sororis tuæ filius à patre accu=
 22 satus esset; rescripsit, se coronam habuisse honoris Cæ=
 22 saris causa, posuisse luctus gratia: postremo se libenter
 uituperationem

uituperationem subire, quòd amaret etiam mortuum
Cæsarem. 231.

DE hæresi Vestoriana,] Quid, cū ego ad te scri-
psissem Vestorium à dialecticis remotum, in arithmeti-
cis satis exercitatum; ipse eos, qui pecuniæ studiosiores
essent, quàm doctrinæ, hæresin Vestorianam appellasti.
PHERIONVM; hoc uidetur cognomen familiæ
Puteolanae: quorum consuetudinem, de qua scripserat
Atticus, ualde se risisse Cicero significat.

232.

DE Clodio:] De Sex. Clodio: quem Antonius
dicit se restituere ex commentarijs Cæsaris: cum Cæsar
non modo hoc non facturus, sed ne passurus quidem
fuerit. SEQVETVR: restituetur & Rufio Ve-
storianus, & Victor, quem Cæsar nunquam in commé-
tarijs scripsit se uelle restitui: item cæteri, quos Antonius
uoluerit: denique quis nō restituetur? NON VE-
NIRE? uenimus enim coacti ab Antonio Consule.
DEFENDENDI FVERVNT? hoc in Phil-
ippica I. 158: & hic 228.

232.

SESSIONEM] Moram, & ignauiam. nā
sedere quandoque ualet nihil agere, tempus otiose tere-
re: ut 202. Quid enim sedere totos dies in uilla ista?
Et apud Terentium, ut opinor; Virginem tam grandē
sedere domi? Reprehendit Brutum & Cassium, qui
illo ipso primo Capitolino die senatum in Capitolium
non uocarint, sed otiosi tempus consumpserint. 228.
BRVTORVM? Marci, & Decimi. uel Brutos
posuit pro omnibus, qui patriam tyranno liberauerant.

COMMENTARIUS

ALIORVM BRVTORVM: optimates intel-
ligit. Et in uoce BRVTORVM amphibologiam
quaesuit: nam & hominum & bestiarum inest signi-
catio; cum tamen ad bestias potius Cicero respexerit.
LAE T A R I: interitu tyranni. G R A T V L A =
R I: tyrānoctōnis. N V L L I S P E R M A N E =
R E: cum à bona mente, quam letitia & gratulatione
ostenderant, postea descuerint. I S T O S: Brutū,
Cassium, alios, qui Cæsarem regnantem occiderunt.

232.

E X eo quæ manarint,] Corpora tyrannorum
abijci insepulta, leges iubeant. (Appianus libro I I I.)
itaque non fuit concedendum, ut Cæsar funere efferre-
tur: concessum tamen est. ille fuit quasi fons omnium
malorum. nam Antonius, cum Cæsarem in funere lau-
daret, permiscuit quædam ad misericordiam commo-
uendam, ut populus ad coniuratorum domos cum faci-
bus accurreret, qui perculsi metu ex Vrbe aufugerunt.
inde perturbatio Reip. & immoderata Antoni licen-
tia. 228. V T R I S Q V E: Gallijs, Cisalpinæ, &
Transalpinæ. Et sanè Calendis Iunijs Antonius nume-
rum annorum prouincijs prorogauit: ut in I I. Philip-
pica 181. D I E S: legitimum tempus.

232.

A D Opis] Subintellige, ædem: usitata figura.
Antonius Cæsaris pecunias, in Opis templo positas, ad se
» transtulit. unde illud in I I. Philippica: Vbi est septies
» millies sestertium, quod in tabulis, quæ sunt ad Opis, pa-
» tebat? quonam modo sestertium quadringenties, quod
» Idibus Martijs debuisti, ante Cal. Aprilis debere desisti?

22 Et in V. Illa dissipatio pecuniæ publicæ ferenda nullo
 22 modo est, per quam septies millies falsis perscriptionibus,
 22 donationibusq; auertit: ut portenti simile uideatur, tan
 22 tam pecuniam populi R. tam breui tempore perire po-
 22 tuisse. Et in I. Pecunia utinā ad adem Opis maneret,
 22 cruenta quidem illa, sed ijs temporibus, cum ijs, quorum
 22 est, non redditur, necessaria. quanquam ea quoque sit
 22 effusa, si ita in aëlis eius fuit. Antonius enim, cū diceret
 in aëlis Casaris esse, ut ea pecunia distribueretur; distri-
 buit ex libidine sua quibus uoluit, et quātū uoluit; Dola-
 bellamq; are alieno oppressum, data ei grādi pecunia, in
 suas partes traduxit, quasi in aëlis Casaris ita scriptum
 esset: itemq; ē seditiosis et egentibus quos uoluit. E-
 GREGIIS VIRIS: interfectores Casaris.

232:

E O R V M scelera, □ Libertatis inimicos, maxi-
 meq; Casarem significat. O B S I D E M V R ?
 quasi dicat: facerem cum periculo: nam liberi non
 dum sumus: etiam nunc dominos habemus. intelligit
 autem Antonium. Et O B S I D E M V R μεταφορι-
 κός: nam qui obsidentur, liberi non sunt: liberati autē,
 qui ex obsidione exempti. itaque in epistola ad D. Bru-
 22 tum, Cum te, inquit, incluso spem maximam omnes ha-
 22 buissent in tua uirtute, florente Antonio: quis erat, qui
 22 quidquā timeret, profligato illo, te liberato? N E C
 M E R A V D V S C V L V M M O V E T: lau-
 dare cogar eos, qui te obsignatorem adhibuerunt: non
 propter raudusculum, id est propter pecuniam, (as enim
 ueteres raudum dicebant) quam mihi debent; quodd ue-
 rear, ne, si illos non laudauero, ab alienati pecuniam nō

COMMENTARIUS

solvant: sed ideo laudabo, quòd eos benevolentia prosequor: benevolos autem homines, qualescunque sunt, græve est insequi contumelia. Nec dubito, quin Dolabellæ significet, amicum suum, eundemq; debitorem. nam infra, 236: Tibi assentior, maiorem πεῖξι Dolabellæ fore, si mihi, quod debuit, dissoluerit. Et 237. L. Antonij horribilis concio, Dolabellæ præclara. iam vel sibi habere beat numos, modo numeret Idibus. Adhibuerat autem obsignatorem Atticum, opinor, in testamento faciendo. 225. QVALESCUNQUE SVNT: hoc dicit, quia Dolabellæ mores non admodum probati, ut qui contra Reip. partes à Casare steterat.

232:

DE Buthrotijs] Vide 228. de Buthrotia re. VICINIS TVIS: quòd Atticus prædia prope Massiliam haberet. SVA REDDIS: quæ illis Casar ademerat, quia sibi portas clausissent belli civilis initio. Antonius in epistola, quæ legitur Philip. XIII. cum multa obiecit Hircio & Casari, tum infert: Massiliensibus iure belli adempta reddituros vos pollicemini. REDDIS: redditum iri putas à Rep.

Ex epistola XVI. pagina 232:

MELIORA,] De Rep. MAGNAM ἀναδεύσεν: magna administravit, magna gessit Dolabella: administratio autem hac fuit: DE SAXO; subaudi, præcipitare eos, qui Casari columnam erexerant; & impunita quadam licentia grassantes, bonis civibus pericula intendebant. IN CRUCEM: tollere. nam ex illa seditiosorum manu, qui liberi homines

fuerunt, eos Dolabella de saxo Capitolino deiecit: seruos in crucem egit. C O L V M N A M T O L L E =
 R E : quam prope uiginti pedum lapidis Numidici, ut
 Suetonius tradit, de plebe homines perdit in foro statue-
 rant, inscriptam, Cæsari parenti patrie. L O C V M
 I L L V M : ubi plebs bustum & monumentum Cæsa-
 ri fecerat. Hæc ex historia colliguntur: sed ipse aperte
 » in I. Philippica, his uerbis: Cum serperet in Vrbe infi-
 » nitum malum, idq; manaret in dies latius; ijdemq; bu-
 » stum in foro facerent, qui illam insepultam sepulturâ
 » effecerant; & quotidie magis, magisq; perdit homines,
 » cum sui similibus seruis, tectis ac templis urbis minitarê-
 » tur: talis animaduersio fuit Dolabellæ cū in audaces,
 » sceleratosq; seruos, tum in impuros et nefarios liberos,
 » talisq; euersio illius execratæ columnæ, ut mirum mihi
 » uideatur, tam ualde reliquum tempus ab illo uno die
 » dissensisse. Et in eadem: Quem potes recordari Dola-
 » bella in uita tibi illuxisse diem latiore, quàm cū, ex-
 » piato foro, dissipato concursu impiorum, principibus sce-
 » leris pœna affectis, te domum recepisti? Et in II. Qui
 » dies ille, d. Antoni, collegæ tuī, cū illud, quod tu uenerari
 » solebas, bustum in foro euertit? S I M V L A T I O =
 N E M D E S I D E R I I : diēlio D E S I D E R I I
 refertur ad tyrannidē & potentiā supra leges: hoc sen-
 su: Videbatur antea desiderare tyrānidē Dolabella, qui
 re uera minime desideraret. nūc, cū tanto malo laborā-
 tē Rempublicā sanauerit, prorsus, quæ fuit in eo simu-
 latio desiderij, eam sustulit. Ostendit enim simulatio-
 nem desiderij in Dolabella fuisse, desiderij non fuisse.
 A C T A N E F A R I A : Cæsaris. N O N P O S =

COMMENTARIUS

SUNT OMNIA SIMVL: explicari eodem
tēpore omnia nō possunt. gradatim ad suū ius, suamq;
dignitatem Resp. perueniet.

233.

SI mihi cū illo nihil fuisset,] Si nulla mihi cū eo
consuetudo aut amicitia fuisset. Locutio Ciceroni usi-
» tata. Mihi ante Aedilitatem nihil erat cum Cornificio,
» inquit 190: Et in epistola ad C. Marcellum: Si mihi te=
» cum minus esset, quā est cum tuis omnibus; allegarem
» ad te illos, à quibus intelligis me præcipue diligi.

Ex epistola XVII. pagina 233.

CLUVIANIS] In agro Puteolano: ex hæ-
reditate C. Cluuij Puteolani. EPICOPVM:
remigabilem, ut ita dicam: id est, qui iam in eo erat, ut
remis impelleretur. TRADIDISSEM: ut &
uilla, & uillicis procuratoribus uteretur, tanquā suis.

233.

TYROTARICHVM] Patinam tyrota-
richi, qua me Papirius Pætus accipere solitus est. In epi-
» stola ad Pætum: Quem tu mihi Pompilium, quem de=
» narium narras? quam tyrotarichi patinam? facilita=
» te mea ista ferebantur antea: nunc mutata res est. Est
autem tyrotarichus, caseus sale cōditus. IN POM-
PEIANVM: rediturus. ibi enim cū fuisse V. Cal.
Maij, patet ex insequenti epistola. hac autem scripta
est V. Nonas Maij. REGNA: regna appellat,
Puteolana & Cumana prædia; quòd ijs mirifice dele-
ctaretur, ut quasi in regno uideretur esse.

223.

ἀγίσταν.] Intelligit quod scripsit in epistola proxima superiore, de columna eversa, & sceleratis hominibus supplicio affectis. QUID DE RE, QUID DE VIRO: de re, quam gessit: DE VIRO, ipso Dolabella. PROPOSITA CRUCE, VEL SAXO? alludit ad factum Dolabellæ, qui liberos homines Remp. perturbantes de saxo precipites deiecerat, servos cruci affixerat. Nemo igitur, inquit, tam erit inimicus otij, qui Brutum audeat uiolare, proposita cruce, uel saxo. INFIMORVM? hoc dicit, quia seueritas animaduersionis non solet esse popularis. sed illam tamen Dolabellæ seuerissimam animaduersionem infimus quisque uehementer probauerat. 235. EXPEDIAS: ita expedias uelim mea negotia, ut hic me nulla res possit morari.

233.

EPISTOLA Leonidæ,] In qua Ciceronem filium ita laudauerat, ut diceret: Quo modo nunc est, uidetur de eo bene sperandum. ILLE: Cicero filius. QVO MODO NUNC EST: uerba sunt ex Leonidæ epistola de Cicerone filio. Et 248. Leonides, inquit, retinet suum illud Adhuc. Apparet autem, hominem fuisse magna auctoritate, & existimatione: cum Cicero filius ad Tironem ita scribat: Multum etiā mecum est Epicrates princeps Atheniensium, & Leonides, et horum ceteri similes. κατὰ μίτον: diligentissime omnia de filio: quasi, per filium. Pherocrates apud Varinū: κατὰ μίτον τὰ πράγματα ἐκλογίζομαι. AD XENONEM SCRIPSISTI: ut Athenis Cicero=

COMMENTARIUS

ni filio suppeditaret. 253: 255. DE MONTA=NI NEGOTIO: quid significet, ipse declarat 204. NE PRO SE &c. puto fore, ut ipse soluat quod Planco debet, non ut Montanus præ pro illo dependat. NON BELLE VALVISSE: ægrotaſſe.

Ex epistola XVIII. pagina 233:

IN Cumano] In uilla mea Cumana ad Lucrinum. 233. IN FORTUNA: itaque nunc ipsi nobis consulere non possumus. HIS DE REBUS: subaudi, consilium capiemus.

233:

PROFICIAM] Erat enim Consul Antonius: ideoq; cum eo agendum erat, ut decretum à Cæsare factum de Buthrotiorum agro liberato, confirmaret. MAGNO REIP. MALO: hac de re
» in II. Philippica 179: O' præclaram illam percursa-
» tionem tuam mense Aprili, atque Maio, tum, cum etiã
» Capuam deducere conatus es. & quæ sequuntur.

L. CAESARI: Antonij auunculo. AD CAL. IVN. quo die coactò senatu agetur de Rep. 232.

TRACTANDA, ET PERFICIENDA: remedium afflictæ Reip. non modo quærendum est, sed etiã inueniendum.

234.

μὴ δῶκε .] Ipse uiderit, ipse cogitet. NON MODO ACTA: senatus enim consulto sancitum erat, ut acta Cæsaris rata manerent. REM: Montani negotium. de quo 204. 233:

Ex epistola XIX. pagina 234:

IN hæc loca] Ad salubres Baiarū aquas . 229.
 SORORIS FILIVM : M. Antonium, alterū
 Consulē. DE FACTO, AC DE RE GE
 STA : de colūna eversa , seditiosis supplicio affectis.
 232: CERNERE : adire. 178. 222. IDI=

BVS MARTIIS : quo die Brutus Cæsarem occi
 dit. AD CAUSAM : ad rem ipsam, quā ges=
 seras . Fecit enim sapienter Dolabella : qui, cum uere=
 retur ne plebis animos incenderet, si & ad mentionem
 summæ animadversionis , quæ non solet esse popularis,
 repente uenisset, & in ea commemoranda diutius per=
 stitisset : gradatione quadam usus est , & pedetentim
 tum accessus ad causam fecit , tum recessus. VR=
 BEM PERICVLO, CIVITATEM ME=
 » TV : tecta ab igne , ciues à cæde. Pro Sylla: In qua
 » ciuitate res tantas gesserim memini ; et in qua urbe, in
 » telligo.

Ex epistola XX. pagina 235:

ABALIENAVIT] Quia mihi non soluit
 quod debet. Debat autem ex dote Tulliolæ, cum qua
 diuortiū fecerat. In epist. Fam. 50. 92. PVDEN=
 TEM : ἀγωνισῶς.

235:

FABERII manu] Iocatur. Quintus enim Fa
 berius, Cæsaris scriba, ad arbitrium Antonij, ut scribit
 Appianus, mutabat, aut addebat in Cæsaris libellis. ita

magnā pecuniæ partem, à Cæsare relictā, interuertit, ad
 seq; transfudit Antonius : eaq; pecunia cum alios , tum
 collegam suū Dolabellam, magno ære alieno oppressum,
 ad suas partes traduxit. itaque non Antonio solum, sed
 & Dolabellæ beneficium attulit Faberij manus. Philippica VIII. 219. ET OPEM AB EO PE-
 TIERIT : alludit ad ingentem illam vim pecuniæ,
 quam à Cæsare de Pompeianorum bonis redactā , &
 ad ædem Opis custodiæ causa positā, Antonius diripuit,
 posteaq; se distribuisse dixit è Cæsaris libellis , usus in eo
 „ Faberij manu. Philippica II. 167. Maximote, inquit, ære
 „ alieno ad ædē Oppis liberaſti, per easdemq; tabulas in=
 „ numerabilem pecuniam dissipauisti. Ea igitur pecunia
 emptus ab Antonio Dolabella, graui se alieno ære libe=
 „ rauit. 263 : Dolabella, inquit, cū Remp. me auctore de=
 „ fendere cœpiſſet, non modo eā deseruit emptus pecunia;
 „ sed etiā, quātum in ipso fuit, euertit. Et oratione prima
 „ in Antonium : Per deos immortales , te enim intuens
 „ Dolabella, qui mihi carissimus es , nō possum de utrius=
 „ que uestrum errore reticere . credo enim , uos homines
 „ nobiles, magna quædam spectantes , non pecuniam, ut
 „ quidam nimis creduli suspicantur , sed charitatem ci=
 „ uium, & gloriam cōcupisse. Et Paterculus historiæ suæ
 „ libro II. Septies millies HS depositum à C. Cæsare ad
 „ ædē Opis, occupatum ab Antonio, corruptis eiusdem cō=
 „ mentarijs. atque omnia pretio temperata, uendente Rē
 „ pub. Consule . VIII. IDVS LITERAS
 DEDERAM : quas paulo post aculeatas appellat,
 quodd in ijs Dolabellam quasi aculeis pungeret, & exci=
 taret ad solutionem pecuniæ.

235:

ALBIANVM] *Negotium*. 237. 209.
 SUPPEDITATVS ES: *suppeditasti: utrūque enim eadem significatione usurpatur. Dederat Atticus pecuniam Ciceroni, tantundemq; se scripserat exacturum à Petulcio, qui Ciceroni debebat.* AD
 ISTA EXPEDIENDA: *ad mea nomina exigenda.* FACTVM &c. *uidebar mihi Erotem reliquisse aptissimum ad ista expedienda.* FLA-
 ctum: *quasi à natura: ut in I. de Officijs, Facti ad ludum: pro Milone, Ad eam legem non docti, sed facti.*
 VACILLARVNT: *nomina: id est, exacta non sunt.* 236.

IN foro,] *Quia scripserat Atticus, Brutum Calpurn. Romæ futurū, sed in senatum nō esse venturum.*
 DE GRÆCIA: *de profectione in Græciam.*
 230. 233: EXILIVM, VT SCRIBIS
 IPSE, MEDITANTI: *nam si aliquid meditaretur pro Republica, nō discederem. sed exilium meditati non uideo quid prodesse possim. itaque in Græciam cogito.* NON SATIS DELECTA-
 RVNT: *quia de Cicerone filio scripserat, Quo modo nunc est.* 233. HERODE: *hic Athenis morabatur.* 233: 248. SAVFEIVM] *saufeij librum.* 241: 242.

Ex epistola XXI. pagina 236.

AVARITIA] *Quia non soluit, quod debet.*
 235: ALIVM PORTVM: *mortem uidelicet.* HVIC AETATI: *meæ.* NON V=

COMMENTARIUS

TRVMVIS : non licet nunc mihi , quod Cæsaris bello licuit, non interesse civili bello. nūc in manu mea non est, ut faciam utrum uolo. 229:

236.

DE Clodio] Sex. Clodio: de quo scripserat Cicerō, se libenter concedere, ut restitueretur. 231. DE DEIOTARO : cui creptam à Cæsare Armeniā Antonius accepta grandi pecunia restituerat, idq; se dixerat facere ex eiusdem Cæsaris commentarijs. 229. et in II. Philippica 178. itē in V. 196: FACTVM DOLABELLAE : animaduersionē in seditiosam illam manum, & euerfionem columnæ. 232:

236:

DE coronatis,] De ijs, qui Parilia coronati celebrauerant. 231: LVCTVS GRATIA : propter Cæsaris necem . Parilibus enim cum per aliquod spatium coronam gestasset , deposuit. SCRIPSI DILIGENTER : de pecunia scilicet , quā utriusque debebat Dolabella. 235: HOC ONERIS : ut tu Dolabellam appelles de solutione. TRICATVS EST : tricatur , qui falsa loquitur. 246: MISSA AB ISTIS : Publilio, matre, & sorore . MISSA , ut ageret cum eo de reducenda Publilia. 218: 239: VIDERO : qui uersabatur in ijs locis, tum cum coloniam Cassilinum deduxit. 233: DE BVTHROTO : hoc exposuimus 228. FACERE MAGNAM $\pi\epsilon\alpha\epsilon\iota\nu$ DOLABELLAE : præclarum ducere factum Dolabellæ. 232: EX TVIS LITERIS : unis, & alteris. 235: DE PROFECTIONE : in Græciam . 230.

236. DE MATRE : quòd ei totam villam ad Lucrinum, uillicosq; procuratores tradiderim. 233.

DILIGENTER TVEBIMVR : quia minus recte ualebat. 239.

Ex epistola XXII. pagina 237.

A' LVCVLLO postridie eadē ferē hora, qua ueni,] Subaudi, alteras literas accepi. POSTRIDIE, quinto Idus. EADEM FERē HORA, QVA VENI : hora ferē tertia. DE TVO AVTEM : negotio . Rem Buthrotiā intelligit. 228.

236: QVID SPERES : hoc non ad Buthrotum, sed ad Remp. refertur . nam Antonius cursabat huc illuc, ut agros ueteranis diuideret, quibus beneficio deuinctis uteretur adiutoribus ad omnia. 233: ROMAE IGITVR : agemus cum Antonio Calendis Iunij. 232: L. ANTONII : qui Tribunus erat plebis, Marci frater.

237.

IAM uel sibi &c.] Concedo, ut quos mihi nūmos Dolabella debet, eos sibi habeat, modo usuram Idibus pendat . Mos fuit apud ueteres, ut Idibus usuræ soluerentur . Ideoq; in oratione I. in Catilinam, Prætermitto, inquit, ruinas fortunarum tuarum, quas omnes impendere tibi proximis Idibus senties : propterea quòd Idibus soluere fœeneratoribus usuras cogeretur . Et in I I. Philippica: Vbi est septies millies sestertium, quod in tabulis, quæ sunt ad Opis, patebat ? tu autem sestertiū quadringenties, quod Idibus Martijs debuisti, quonam modo ante Cal. Apr. debere desisti ? Ex usura, quam

C O M M E N T A R I V S

Idibus Martijs Antonius soluerat, apparebat eum debere sestertium quadringentis. Sed Horatius perspicue:
 22) Fœnerator Alphius Omnem relegit Idibus pecuniam.

237.

TERTVLLAE] Tertulla, Bruti soror, uxor Casij, abortum fecerat. Fœminæ appellabantur familie nomine: sed ut internoscerentur, cum duæ erant, maior & minor uocabantur: ut apud Suetonium in Augusto, Oëtavia maior, & Oëtavia minor. cum tres erant, quæ tertia nata esset, Tertia dicebatur: cum quatuor, Quarta: cum quinque, Quinta: unde in oratione pro M. Celio, & de aruspicum responsis Quinta Claudia. Ergo Tertia, siue Tertulla per diminutionem, Bruti soror, quia post duas edita esset. 244: de qua Macrobius hac Saturnaliorum libro II. Mater
 22) M. Bruti Seruilia, cum pretiosum ære paruo fundum
 22) abstulisset à Cæsare subijciente hastæ bona ciuium, non
 22) effugit dictum tale Ciceronis: Et quidem, quo melius
 22) emptum sciatis, comparauit Seruilia hûc fundum Tertia deducta. filia autem Seruiliæ erat Iunia Tertia,
 22) eademq; C. Crassi (hic pro Crasso Cassium repone)
 22) uxor, lasciuiente Dictatore tam in matrem, quàm in puellam. DE REGINA &c. uide 227.

237.

DE Quintis,] Patre, & filio. BUTHROT O: re Buthrotia. 228. 268. CICERONI: filio. 234. SCRIPTAM CONCIONEM: qua Brutus utatur, cû in Urbem redierit. IN QUIBUS SATIS EXERCITATI SUMUS: quoniã, inquit, in literis satis exercitatus sum,

eo debes putare certius, quod dicturus sum. Nemo unquam &c. 237.

IN edicto] Brutus edictum composuit, quo postulavit ab Antonio Consule, ut sibi & Cassio Pratoribus liceret ab Urbe abesse: quod leges uetabant. quibus ille item edicto respondit minaci, & contumelioso. In epist. Fam. 169. NON PROBARI: Brutus enim orationis uim, & sententiarum gravitatem cõtemnebat, Atticos oratores imitabatur, humili quodam in genere uersanteis. 240.

237.

NON scite:] Non scite scripsit Attilius, suam cuique sponsam, mihi meam; suum cuique amorem, mihi meum: siquidem aliena contemnere, sua nimis amare, non sapientis est. & tamen nemo unquã fuit neque orator, neque poeta, qui non se meliorem arbitretur, quàm quẽuis alium. POETA DVVIS SIMVS: Licinius enim Attilium uocauerat ferreũ scriptorem. In primo de Finib. in proœmio. ISTI: Bruto. DVCEM: Antonium.

237:

- » QVOD Hircium &c.] 242: Cassius uehemen
 » ter orat, ac petit, ut Hircium quamoptimum faciam.
 » Erat enim Hircius maxime deditus eloquentiæ, ideoq;
 » Ciceroni familiarissimus. In epistola ad Patum: Hir-
 » cium & Dolabellam dicendi discipulos habeo, cœnandi
 » magistros. Et in hoc libro 229. Qui etiam me declama-
 » re coegerunt. CVM BALBO: qui cum Cæsã
 » ris amicissimus fuerit, quo modo in Rep. sit animatus,
 » nõ facile potest dijudicari. VALDE PLACE=

COMMENTARIUS .

- RE : quia rem publicam præclarissime gessit. 232 :
 ” VIXI : iucundissime fui . ut 62 ; Vixi cum Axio .
 EDICTVM BRVTI, ET CASSII : in
 epist. Fam. 169 . ISTIS : Bruto , & Cassio .
 ” IBAT RES : erat, cur bene speraremus. 232 : Inci-
 ” pit res melius ire . DVCEM : Octaviū significat,
 ad quem ueterani consuebant. Dion, Appianus.

237 :

- ΜΗ ΠΟΛΙΤΒΕΕΘΑΙ.] Abstinendum administratione
 Reip. nam Epicurus ad se ipsum omnia referebat, alie-
 na causa nihil dicebat esse agendum . Ideoq; in epistola
 ad Trebatium , quem audierat Epicureū esse factum,
 ” iocans ita scribit : Quonam modo ius civile defendes ,
 ” cum omnia tua causa facias, non civium ? Et in eadē :
 ” Quid fiet populo Vlubrano, si tu statueris πολιτβέεσθαι
 ” non oportere ? BRVTI NOSTRI : qui Stoi-
 cos sequens, dissentiebat ab Epicuro . VVL TIC V
 LV S : talis apparet Brutus in antiquis & lapidibus,
 & nūmis, uultu macie attenuato . EST DEX=
 TELL A : eo quasi dextra utemur ad auferendum
 ab Antonio quod uolumus, de re Buthrotia . nā Quin-
 tus filius erat Antonij familiaris. 234 . LANTO
 NIV S : qui erat Tribunus plebis . & Tribunis lice-
 bat quem uellent in concionem abreptum interrogare
 qualibet de re : ut in libro de magistratibus exemplorū
 copia probabimus . CONCIO : Octaviij .
 HAEC SCRIPSI : quasi dicat, Propere , quia
 statim discessurus erat Cassij tabellarius . SALV=
 TATVRVS : in uilla Cumana ad Lucrinū. 233 .
 ADEPVLAS VESTORII : Puteolos. 229 :

Ex epistola XXIII. pagina 238.

VENIT] Roma. NON DERE
MEA : non de pecunia , quā mihi debet. NON
DVM ENIM MEAS ACCEPERAT :
intelligit eas literas , quas appellauit aculeatas 235 :

QV ARVM EXEMPLVM TIBI MIS
SERAM : quarum est principium , Et si contentus
eram mi Dolabella tua gloria , 234.

238.

» TIMERE :] Nolle . sic paulo post : Nemo
» est istorum , qui otium non timeat . Et in ea , quæ sequi=
» tur , Timent otium . quod contra dixit , cupere pa=
cem , 237 : NOSTI VIRVM , QV A'M
» TECTVS : sic Cælius ad Ciceronem : Nosti Mar=
» cellum , quā tardus : itemq; Seruium , quā cun=
» ctator . Plautus in Aulul. Tu me , et ego te , qualis sis ,
» scio . Terentius in Ad. illum , ut uiuat , optant .

ACTA CAESARIS : uide or. uol. III. 229.

DVVM VIRI : municipiorum præfecti . DE
SVA INVIDIA : quod inuisus esset quasi Cæ=
sar's amicus . ILLA RES : Cæsaris interitum
significat . REGNI HAEREDEM RELI
CTVM : Antonium . HOC METVERE ,
ALTERVM IN METV NON PONE
RE : Regem metuere , heredem regni non metuere .
Et latenter significat , Antoniū occidi debuisse . Locu=
tionem usurpauit eandem 204.

238.

NEAPOLITANVM] Fundum in agro

HHH

- „ Neapolitano : ut in Academicis : Erat constitutum Lu-
 „ cullo in Neapolitanum, mihi in Pompeianū navigare.

M A T R E T Y R A N N O C T O N I : Ser-
 uilia, Bruti matre : quæ fundum illum ab hasta Cæsaris minimo acceperat . dilexit enim Cæsar usque adeo
 Serviliam , ut bello civili , quemadmodum Suetonius
 tradit, super alias donationes amplissima illi prædia ex
 auetionibus hastæ nūmo addiderit : cum quidem ple-
 risque utilitatem mirantibus , facetissime Cicero , Quo
 melius, inquit, emptum sciatis, Tertia deducta est . exi-
 stimabatur enim, Serviliam etiam filiam suā Tertiam
 cōciliare Cæsari. Erat igitur plane ὑποσώλιον, cū Bru-
 tus Cæsarem occidisset , Serviliam possidere fundum à
 Cæsare datum.

238.

C A T O maior.] Liber de senectute, ita inscrip-
 ptus : in quo libro multa præclara ad toleranda senec-
 tutis incommoda : ideoq; , sibi eum sæpe esse legendum,
 dicit.

238.

Πεντέλοπον] Puteolis fuerat Cicero cum quinque
 Cæsarianis, Balbo, Hircio, Pansa, Octavio , Philippo,
 ut scribit 228 : Cum autem Octavius cum Philippo vi-
 trico Romam isset , Cicero tres reliquos, Balbū scilicet ,
 Hircium, & Pansam, omni studio conabatur ad Rēp.
 tuendam traducere . ita modo hunc, modo illum ad pa-
 cem atque otium hortabatur . Πεντέλοπον igitur, id est
 qui reliqui sunt de quinque , (reliqui autem erant, ut
 dixi, Balbus, Hircius, Pansa) ad optimates, & ad partes
 Reip. cogito traducere, sic Hircium quoque . vide 240 :
 V I D E A M V S : paremus, inquit , talaria, ut hinc
 abeamus. OCTAVII CONCIONEM :

237: AN IN MEO NOMINE: an propter pecuniam, quā mihi debet, legem tulerit de tabulis novis, qua creditæ pecuniæ debitoribus condonabatur.

Ex epistola XXIII. pagina 238:

ISTI] Qui otium timent. MEVS VERO DISCIPVLVS: Hircius. ILLVM: Cæsarem. IRRITA FORE &c. fore dicebat, ut nos, qui Cæsaris acta decreto sanximus, & confirmauimus, iidem illa infirmemus, atq; tollamus, timore liberati. QVA SI VSVS NON FVISSET: quia interfectus est ab ijs maxime, quos Pompeium secutos, cum posset occidere, seruauit. Et sanè Hircius illi auctor fuerat, ut crudelitate potius uteretur, quàm clementia, si tenere diutius uellet, quod armis quæsierat. quod ex Paterculo didicimus. cuius
 » uerba subiiciemus: Laudandum experientia consilium
 » est Pansa, atque Hircij, qui semper prædixerant Cæsari,
 » ut principatum, armis quæsitum, armis teneret. ille di-
 » litans mori se, quàm timeri malle, dum clementiam,
 » quam præstiterat, expectat, incautus ab ingratis occupa-
 tus est. POMPEIVS: Sextus, Magni filius.

229:

238:

QVOD tibi tum licuit,] Quod tibi Cæsaris bello licuit, ut neutram partem sequeremur: id nobis nūc licebit; quos hac perditorum pars in hostium numero habebit, quia non obscure Cæsaris morte latati sumus.

229: NOS INGRATOS: quia latati sumus eius nece, quibus ille non solum pepercerat, sed etiā reditum in patriā concesserat. MILLIES MO

COMMENTARIUS

» R I M E L I V S : quàm ire in castra. Supra: Tala=
» ria uideamus : quiduis enim potius , quàm castra.

H V I C P R A E S E R T I M A E T A T I : sene=
etuti: cui propinqua mors impēdet. M A G N V M

M E N D V M : aēta enim illa res est animo uirili, cō
silio puerili. 238. I L L I I V V E N E S : tyrannō-

noctoni. ἄλλοις ἐν ἐσθλοῖς & c. alijs in bonis hanc ef=
fugiunt uituperationem . hoc dicit : Ita de Republica
meriti sunt, ut ad eos hoc dedecus non pertineat.

P L V R A A V D I S : cū Romae sis. I N T E R =
E S C O N S I L I I S : quodd cum Caesarianis assi=

» due colloquaris . Sic in epistola ad Cassium : Tu eam
» partem petisti, ut & consilijs interesses, et, quod maxi=

» me curam leuat, futura animo profficere posses. Erat
enim Cassius apud Caesarem. S V P E R L E G A

T I O N E V O T I V A : quam petere cogitabat ;
discessionis causa ; quemadmodum & petijt , & usus

» est. Quod ipse in I. Philippica significat his uerbis: Quae
» cum audire mallem, quàm uidere, haberemq; ius lega=

» tionis liberum ; ea mente discessi, ut adessem Calendis
» Ianuarij ; quod initium senatus cogendi fore uideba=

» tur . Voti uam autem & liberam legationem idē esse,
non dubitabit qui leget quod scriptum est 33:245:

C A L E N D I S : ne in senatu Calēdis Iunijs adsim.

232:233: M I L I T E S A D E A M D I E M

C O M P A R A T I : uide 242. & in II. Philippica
181. I S T O S : Brutum, & Cassium.

IN LIBRVM XV. CICERONIS EPI-
STOLARVM AD ATTICVM,
PAVLI MANVTII COM-
MENTARIVS.

Ex epist. 1. pag. 239.

DE ALEXIONE.] Medicus Ciceronis Ale-
xio perierat. 240: DE ANTONIO: 237:
EGI PRIMVM, QVOD ATTINET:
egi cum eo de re Buthrotia. NIHIL MIHI
CONCEDEBAT: rem Buthrotiam æque, atque
» ego, uidebatur cupere. Sic 218. Nosti diligentiam Capi-
» tonis in rebus nouis perquirendis: non concedit Ca-
» millo. HVIVS REI: Buthrotie. CON-
SVLATVS SVI: erat enim Consul designatus.
IN EO NEGOTIO: in re Buthrotia. 236:
NOSTROS: Brutum, & Cassium. SA-
TIS FECI: probaui mihi non licere, quod rogaret.
236: LABORARE: de ea re, quam rogabat.

239:

ISTAM uero,] Opinor, Publiliæ matrē. 236:
QVID EST HOC? quo de nunc agitur. quid
est, cur simulem, & quasi cum persona ambulem? tū
laudaui, quia debui: at hoc, quod nunc agitur, cuius-
modi est? QVOD BRVTVS ROGAT:
quod Brutum scribis rogare, ut ante Calendas Iunias
cum conueniam: ad me quoque scripsit. ANTE
CALENDAS: hoc est, ante quàm in Urbem re-

deam: nam ad eum diem Cicero affuturus erat, (232. 233:) Brutus autem redire ipse in Urbem non audebat metu ueteranorum. In epist. Famil. 168:

SVAE IMMORTALITATI: cum tyrannum interfecit. NOSTRO OTIO: quia Rege interfecto liberi tamen non sumus. 226. 228: 229.

DE REGINA: Cleopatra. 227. DE FLAMMA: de Flaminio Flamma obsecro te, si quid potes, age: id est, ne Montanus pro eo dependat. 204. 233:

PENE VALENTEM: nam egrotauerat. 236:

CLAMMIS: mallem, CLARIS: ut certius Attico significet de ualitudine Piliæ, quam non domi subobscuræ, sed in publico clare uiderit.

240.

VT ne ambitiose corrigerem,] Vt eam ne parce corrigerem. nam ambitiose corrigere dicitur is, qui in amici scriptis pauca mutat, quod uereatur ne eum offendat, ambitiosus in eius gratia retinenda. ὑπόθεσις, VIDES, QVAE SIT: uides, quod sit argumentum, quæ dicentis persona. argumentum est, de tyranno interfecto, patria liberata: loquitur Brutus, qui tam præclari facinoris auctor fuit. ardentius igitur scribi debuit oratio. ALIUS SVM: aliud sequor genus orationis. Et sanè Ciceronis & Bruti non idem erat iudiciū de oratore perfecto. 237. ὑπεραττικὸς: admodum Atticus: hoc est: uereor, ne, quia cognomen tibi est Attico, ualde propensus sis ad ea probanda, quæ sunt attice scripta. nam Brutus eam rationem scribendi in oratione sua secutus erat, quam Attici oratores adamauerant. Atticum autem oratorem Cicero talem

» inducit in libro de perfecto oratore: Summissus est, &
 » humilis, de numeris non laborans, suppressus ut uoce,
 » sic etiam oratione. non faciet Remp. loquentem, nec ab
 » inferis mortuos excitabit, nec acervatim multa frequen-
 » tans, una complexione deuinciet. Hūc igitur oratorem
 & probabat Brutus, & imitabatur: cum eum Cicero
 principem poneret, non qui uno in genere excelleret, si-
 cut atticus in humili, sed qui parua summis, magna
 grauiter, mediocria temperate posset dicere. ἀττικώ-
 τατα GRAVISSIME DICI: qui atticus
 maxime uelit esse, grauiter tamen posse dicere. Graui-
 tatem Cicero, & uim cum uerborum, tum sententiarū
 in oratione Bruti desiderabat; qui ea neglexerat, quod
 Atticorum consuetudinem imitans, tenuitatem seque-
 retur.

Ex epistola II. pagina 240.

DE BUTHROTO:] Nimum multis uer-
 bis de Buthrotia re mecum agis. 228. 265. CON-
 CIONATVM ESSE: 237. de concione L.
 Antonij. EA NON SCRIBAM: opinor,
 historiam. 232. NON SATIS &c. non mul-
 tum mihi sperare uideris à senatu de re Buthrotia.

240:

LUDORVM' QVE eius] Intelligit eos lu-
 dos, quos Cæsaris uictoriæ Cæsar adolescens fecit: de qui-
 » bus Suetonius his uerbis: Ludos uictoriæ Cæsaris, non
 » audentibus facere quibus obtigerat id munus, ipse edi-
 » dit. Et Matius in epistola ad Ciceronem: At ludos,
 » quos Cæsaris uictoriæ Cæsar adolescens fecit, curauit: at

id ad priuatum officium, non ad statum Reip. pertinebat. COLLEGA DIGNVS : dignus Matij ac Posthumi collega: quia cum ijs ludos procuraret. BALBVM : Balbum uellem leuare inuidia possemus. uide illud 238. Questus est etiam de sua inuidia.

240:

PRIMA disputatio Tusculana] Quod scribis, te, legendo Tusculanarum questionum libro primo, hoc assequi, ut mortem contemnas : sanè gaudeo. Primus enim Tusculanarum liber mortem docet non esse malum. NEQVE ENIM VLLVM EST PERFVGIVM AVT MELIVS, AVT PARATIVS : quàm mortem contemnere. BENE LOQVITVR : de suo ære alieno soluendo. 204. 233 :

240:

HOS tamen πεντέλοιπον] Hircium , Pansam, Balbum : quos appellat πεντέλοιπον , quasi reliquos de quinque . nam Octauio & Philippo Romam profectis, tres de quinque remanserant Hircius, Pansa , Balbus. uide 238. ISTA : quæ fiunt ab Antonio. PECVNIAE : publicæ , quam Antonius erogauit ad arbitrium suum, cum ea pertineret ad populum Romanum . Philippica V. 196. Illa dissipatio pecuniæ publicæ ferenda nullo modo est. Et in II. 178. DOLEO : quòd è uita excesserit. 239.

Ex epistola IIII. pagina 241.

MVLT A potiora.] Nam exilium & mortem & quiduis aliud seruituti antepono. ACTA IN

AEDE APOLLINIS: pro Republica, erumpente flamma bellorum civilium. NEC SIMILE TEMPVS: tunc enim tuto licuit consulere Reipublicæ, quod item nunc licere non uidetur, præsertim cū scribas Marcellum, aliosq; ab Vrbe discedere. NOVI CONVENVVS HABITATORES: intelligit colonias proximis superioribus diebus ab Antonio in Agrum Campanū deductas. Philippica II. 179. IN MAGNIS ENIM VERSAMVR ANGVSTIIS: quodd iam neque in his locis mihi uideor tuto esse posse, propter novos habitatores Antonio beneuolos; neque Romæ, propter milites non solum Antonij, sed etiam Octauij, quorum neutri τὸ πρὸς est salus Reip. 229. 239. DE MARIO: hic est M. Marius, de quo 315: & in Fam. 94: QVAE DESIDERABAM: cognoscere cupiebam ex tuis literis & secundos Alexionis hæredes, & testamenti diem: cognoui. ἀλλὰς: non displicet eorum coniectura, qui legendum putāt, ALIAS: ut sit: De Quinto filio, ut scribis, aliàs considerabimus, uel agemus.

241.

IDE M te, quod me, sentire uideo:] Tu quoque sentis ardentius debuisse scribi. 240. QVASI ABRVTO HABITA ORATIONE: uis me in eandem sententiam scribere, quodd Bruti nomine diuulgetur: quasi eam orationem, quæ scribatur à me, Brutus habuerit in concione Capitolina. quod ego, qui fieri possit, parum intelligo; cum ille eam, quam scripsit, iam ediderit: ut alia deinde oratio de iisdem rebus cum eiusdem nomine non uideatur edi posse.

ALIO MODO : atque scripsit Brutus. 240.

TEMPORE : scribendi expectandum tempus maturius. 242. 241.

BENE Tribuni.] Recte factum à Tribunis, qui Cæsaris sellam in spectaculis apponi uetuerūt. quāquam uetuisse Antonium Consulem, non Tribunos, Appianus tradit: sed credendum potius Attico præsenti.

» De hac sella Suetonius sic : Ampliora humano fastigio

» sibi decerni passus est, sedem auream in curia, & pro

» tribunali thensam, & ferculum Circensi pompa.

PRAECLAROS ETIAM XIII. ORDINES: scripserat Atticus de equitibus Romanis studium erga Rempublicam in theatro significantibus. hi sedebant in XIII. ordinibus lege Roscia datis. Cicero, Plinius, Pedianus, Tranquillus. APUD ME: in aliqua uilla Ciceronis.

Ex epistola IIII. pagina 241.

VIII. ferè] VIII. ferè hora: ut ita subaudiat, hora; quemadmodū subauditur, dies. Q. FV= SIO: Caleno, Ciceronis inimico iam inde à temporibus Clodianis. Asconius in Miloniana: Postea Ciceroni acerbe Antonium in senatu accusanti, non minus acerba oratione respondit, quā recitat Dion libro XLVI.

» NISI FORTE: nobis omnia uideantur insulse fieri ab ijs, quos nō amamus. ET LEVIOREM

» LAUDO: corrupte. placeret sic; De Lenio, rem laudando: aut quiddam huiusmodi: ut omnino dictio LEVIOREM diuidatur. CALFULENS: si ita sentit, ut scribis. D. Carsuleni mentio est in III. Philippica, & in epistola Asinij ad Ciceronem, apud

Appianum Carsuleij . ἄνω ποταμῶν : retro flumina
feruntur . adagium est περὶ τῶν ἀδυνάτων .

241:

PER populum agat ,] Sicut egit : nam corruptis Tribunis plebis, populi suffragijs Celticam provinciam, D. Bruto antea decretam à senatu, obtinuit. Appianus lib. III. DE ILLIVS NERVIS: de Bruti uirtute. NON VIDETVR FIERI POSSE SINE BELLO: si provinciam Bruto adimere uolet Antonius, bello adimat necesse est. NON CVPIO: non cupio Brutum armis tueri provinciam: quia, si tuetur, acta Cæsaris confirmantur: (Cæsar enim eam provinciam Bruto regendam assignauerat) quodd si acta Cæsaris confirmantur; sequitur, ut caueatur Buthrotijs, id est, ut Buthrotij omni molestia liberentur, sicut Cæsar decreto iusserat. Hic existet, qui dicat: Ergo Buthrotijs nō amicus Cicero: imo amicissimus; sed usque eò ambitiosus erat in eorū agro liberando, ut eos id consequi ab alio doleret. Laborabat autē ea de re propter Atticum, qui pecunias Cæsari de suo numerauerat¹, ut Buthrotius ager ne diuideretur. 232:240:265. NOSTRIS: Bruto, et Cassio. STVLT A: stulte facerem, si me Idibus Martijs consolarer. 230. 238:242. EXCISA: tyrannus quidem est occisus, sed quædam quasi radix remansit, unde tyrannis enascatur. REDEAMVS &c. Legamus Tusculanas disputationes, quæ nos aduersus omnia, quæ possunt accidere, confirmant. SAEPE VS VRPAS: sæpe in tuis literis mentionem facis Tusculanarum disputationum. 240: SAVFEEIVM PETE: disputa contra philosophum Epicu=

reum de contemnenda morte : ita ut ille nesciat, argu-
menta te sumpsisse de meis libris.

241:

LANVVIVM] Ad Brutū. 227: NON
SINE MVLT O S E R M O N E: dabit enim
sermonem hic meus cum Bruto congressus. • CON-
TENDIS COMMITTERE: uis me can-
dē scribere orationem, quā Brutus scripsit. uis igitur nos
inter nos committere, & quasi in quoddam certamen
adducere. Tranquillus in Caligula: Nec cessauit cri-
minari alterum alteri, atque inter se omnes committe-
re. ἡγεκλέσθιον ALIQUOD: hortaris, ut præcla-
rum aliquid de Rep. scribam, quod quasi Heraclidis
opus uideatur. 210: 246. 252: 255. COMPON-
ENDVM ARGVMENTVM EST,
ET SCRIBENDI EXPECTANDVM
TEMPVS MATVRIVS: hoc est, quod dixit
241: Sed alio modo, & tempore. nam hoc tempore nō
uidebatur sibi de Rep. sine periculo posse scribere, cum,
interfecto Cæsare, minime tamē esset recuperata liber-
tas. itaque dicit expectandum tempus maturius.

242.

SI hæc ita manant, ut uidentur,] Si, ut uidetur,
perditorum uis & audacia quotidie magis corroboratur,
iam mihi nullam afferet delectationem Cæsaris in-
teritus. NVNQVAM REVERTISSET:
ex bello, quod Parthis inferre cogitabat, & diuturno,
& admodum periculoso. EIVS ACTA: quæ
decreto confirmauimus, ipso interfecto. 226. & Fam.
183.

242.

A V T ut in Saufeianam &c.] Videtur locus obscurior, qui tamen illustrabitur distinctione. sic igitur distinguamus: Aut (ut in Saufeianā, reliquasq; disputationes, ad quas tu etiā Vestoriū hortaris) ita gratiosi etc. hoc sensu: Ille nunquā reuertisset, aut, si reuertisset ita gratiosi eramus apud illum, ut nostrae aetati, si quidem dominū habituri fuimus, non fuerit dominus ille fugiendus. illud autē, V T I N S A V F E I A N A M etc. expone sic: Vt contra ea dicam, quae in Tusculanis disputationibus sunt à me scripta: in ijs. n. multa de morte contemnenda: qui autem dominum fert, is ideo ferre uidetur, quia mortem timet. & primam, opinor, disputationem, id est primum librum Tusculanarum, Saufeianā appellat, quia cōtra Saufeij sententiā, qui Epicurum sequebatur, multa complectitur de animorum aeternitate. N O S T R A E A E T A T I: qui senes sumus. N O S T R I S: Bruto, et Cassio. 241.

242.

Q V I D etiam nobis,] Vtrum Calendis Iunijs in senatu adsim. 239. S T V D I V M T V V M N A V A R E: ad eum cuperem ire potuisses. 244: L I T E R A S: mittam, quibus te excusam. 242: M I S I: Romam, ubi erat Atticus: ideo infert, Eum ad te uocabis. C V M M A N D A T I S, E T L I T E R I S: de legatione impetranda. 243: Q V O D P L A C E A T: quod scribendū uideatur. A' B A L B O: nihil dū à Balbo cognouerā, ut possem ad te particulatim scribere de consilijs Antonij, quē admodum superioribus diebus feceram, ex eiusdem Balbi sermone. 238.

Ex epistola V . pagina 242:

V T R V M de duobus.] Romam eant, nec ne. id enim considerabant, sed ueteranos timebant, quorū ad Calendas Iunias magna multitudo in Vrbe affuturā erat. in libro superiore in extremo, Moneor, inquit, à multis, ne in senatu Calendis: dicuntur enim occulte milites ad eam diem cōparati, et quidem in istos, qui mihi uidentur ubiuis tutius, quā in senatu fore. Et in epistola, qua utriusque nomine ad Antonium scripta legitur in Fam. 168. cum hoc ipsum consultarent, num in Vrbe tuto esse possent, Scribitur, inquiunt, nobis, magnā ueteranorum multitudinem Romam conuenisse iam, & ad Calendas Iunias futuram multo maiorem. petimus à te, facias nos certiores tuæ uoluntatis, putes ne nos tutos fore in tanta frequentia ueteranorū, quos etiam de reponenda ara cogitare audimus. Congruit igitur et tēpus, & sententia; ut exponā sic, V T R V M D E D V O B V S, utrum Romā eant, an in ijsdem locis maneat. 242:

ὁ Δημοκρὸς ἀνθρώπους.] Adagium est, ab eo, qui thesaurum sſerans carbones inuenit. transfertur ad eos, quibus opinione & sſe frustratis aliquid euenit cōtra, quā uolebant. Ergo sensus est: Cassium nunquā putauī fore tam stultum, ut crederet Hircium à me fieri quamoptimum posse. Cum enim Casarem Hircius magnopere dilexisset, Cassio & Bruto Caesaris interfectoribus qui poterat non inimicus esse? aperte indicant quæ scripta sunt 238: Meus, inquit, discipulus (Hirciū significat) ualde amat illum, quem Brutus noster san-

- >> ciavit: & , si quæris, timent otium : ὑπόδειξις autem
 >> hanc habent, eamq; præ se ferunt , uirum clarissimum
 >> interfectum &c. 242:

EPISTOLAM tibi misi.] Quā Cassius ad
 me misit. VT TV DE PROVINCIA etc.
 ut tu scribis de prouincia Bruto, itemq; Cassio per S.C.
 mandāda, ita & Balbus scribit. IAM IN TV=
 SCVLANO EST : ut iā in Vrbe peruenerit, cū
 in Tusculano sit. PERICVLI CAUSA :
 suadet, ne Romam proficiscar ; quod ibi non putet me
 sine periculo esse posse. SIBI ETIAM : se etiā
 dicit abfuisse periculi causa. TANTVM AB=
 EST etc. si Romam non uenio, suspicari poterit An=
 tonius ideo me non uenire , quod eum summis opibus ,
 summaq; dignitate florentem non libenter uideam. sed
 ego, tantum abest ut hanc eius suspensionem curem fuge=
 re, ut etiam ob id ipsum Romam uenire nolim, ne illum
 uideam. FUGERE NON CVREM: per=
 spicuum est, negatiuam abundare. QVI REII=
 CIAN TVR: à portione publici agri. In epist. Fam.
 168: INTER ISTOS? inter Casarianos: cū
 in Vrbe ero. L. ANTONIVS: Marci frater.
 IN DECIMVM: in Decimum Brutum profectu=
 rus est. NOSTROS: hac uoce semper M. Brutū
 & C. Cassium designat, ut 239: Redeamus ad nostros.
 Et 241: Scribis te nescire, quid nostris faciundum sit.
 Item 242: 243. SERVIVI: Casare uiuo.

Ex epistola VI. pagina 243.

CAUSAE:] Casarianæ. ISTOS: Hirciū,
 & alios Casaris amicos.

COMMENTARIUS

Ex epistola VII. pagina 243.

CALEANT,] In agendis rebus acriter uersentur: μεταφορικῶς : quale illud 65 : Iudicia calent, pro exercentur. Et 325. Gabinium ad populum luculente calefecerat Memmius. AD NONAS: ut in senatu adsim. nam eo die senatus erat futurus. 244.

243.

PRAESIDIA : magistratus in biennium designati ; Consules quidem, Hircius, & Pansa; post eos, D. Brutus, & L. Plancus. Nam Caesar ad bellum Parthicum profecturus, paucis diebus ante, quam occideretur, designauerat magistratus in biennium : ut essent, qui ipso absente res urbanas administrarent. Dion. PERSE : Bruto enim & Cassio rem ad contentionem deducantibus, hæc mala diuturna erunt, quæ ipsa perse non essent. Verebatur enim Hircius, ne Cassius & Brutus eo consilio discederent, ut, exercitu comparato, armati redirent de Rep. dimicaturi. ideo dixit Cicero:
 » Isti uerentur, ne nostri plus animi habeant, quam habent.

243:

SERVILIAM] M. Bruti matrem, sororem Catonis Uticensis. REDIISSSE : Lanuio, ubi filium & Cassium erat allocuta. NON DISCES SVROS: Brutum et Cassium ex Italia non exituros.

Ex epistola VIII. pagina 243:

SEXTI: Pompeij. SERVIVS VERO PACIFICATOR: Servius Sulpitius legatus ad Antonium

Antonium missus est, qui rem componeret. hoc Philippica IX. quam legationem nunquam Cicero probauit: itaque & hic deridet, qui sciret Antonium ab armis non discessurum; ideoq; bellum decerni, quàm legationem, mallet. quod etiam euentus comprobauit.

CVM LIBRARIOLO: in Sulpitij iuriconsulti consuetudinem; qui librariolo uti solitus esset, in quo de iure ciuili multa scripsisset ad captiunculas effugiendas. quasi dicat: Quid hic poterit cum suo librariolo? eius scientiæ locus in hac re non est. non iure ciuili contra Antonium utendum fuit, sed armis. NON EX IVRE MANVM: uide Gelliũ lib. XX. cap. IX. Fam. 101: & pro Muræna.

Ex epistola IX. pagina 143:

VETERANIS.] Quoddam tam frequentes Romanam uenerint spe nouarum rerum à Consulibus incitati. Puto enim significari quod est in I. Philippica 154.

» Veterani qui appellabantur, quibus hic ordo diligentissime cauerat, non ad conseruationem earum rerum, quas habebant, sed ad spem nouarum prædarum incitabantur. DE CAL. MARTIIS: de eo, quod eo die agere decreuerunt. sed locum hic esse Calendis Martijs non uideo: Iunijs posset esse: quibus futurum erat, ut ageretur in senatu de commodis ueteranorum. Fam. 168: EVTRAPELV M: Volumniũ Eutrapelum, Antoniĩ familiarissimum, qui etiam illi amicam suam Cyteridem cõcesserit. in Fam. 143. & Seruius in ultima ecloga. VTRAQUE: utar tam prouinciali, quàm uotiua. DE TE: scripserat At

COMMENTARIUS

ticus, sibi quoque in animo esse legationem liberam petere, sed usurum in ea re Ciceronis consilio. uide 244.

CORAM : mecum de tua legatione deliberare.

UT ILLE : ut poeta ille scriptum reliquit. uidetur enim, CAUENDVM QVAE PLVRES VIDENT, de uetere poeta sumptum.

Ex epistola X. pagina 244:

VLLAM ab istis,] Vllam provinciam accipere à Caesarianis? Maluisset enim Cicero utrumque in Vrbe manere; quod ijs praesentibus magnum praesidium Resp. uideretur habitura. LEGATARIAM : per contemptum; quod quasi legati ad curandum frumentum mitterentur. Scribit Appianus libro III. Senatui Bruto & Cassio timentem, mandato rei frumentariae munere, honeste illos amandasse. AD EVROTAM : usque eò legatariam istam provinciam parui facio, ut nesciam, utrum ea sit melius uti, quam prorsus nihil agere, & Lanuuij sedere. Lanuuij enim erat Brutus. EVROTAM : fluvium Laconiae, Lanuuij pictum in porticu, quae Persice dicebatur, fortasse quoddam in ea simulacrum pugnae fuerit, qua Persae à Graecis caesi sunt. PROVINCIAE DECERNANTVR : ad quas ex Pratura profisciscantur. nunc enim & Cassius & Brutus Praetores erant, neque provincias poterant administrare, nisi post confectum annum Praturae tempus. interea datum negotium, ut frumentum curarent. NOLO ENIM &c. quia Eurotam nominaui, fortasse poteras accipere de Lacedamone, quam praeterfluit Eurotas: ideo addidi de Persi-

ce porticu: ut intelligeres, me de Eurota pīcto locutum,
 & Lanuuium significare, non Lacedamonem.

244.

CASVS armorum?] Rixam significat nescio
 quam in Attici domo ortam, ita, ut ad arma uentum
 sit. NIMBVM CITO TRANSIISSSE:
 rixam mature sedatam. TRISTI: quodd Atti=
 cus legationis specie migrare aliud uellet, ne tam tur=
 bulenta in Vrbe uiueret. DIFFICILI AD
 CONSILIANDVM: de qua ego tibi consilium
 dare non facile possim. Hac de re in epistola proxima
 „ superiore, his uerbis: De te quaeso etiam atque etiam
 „ uide.

Ex epistola XI. pagina 244:

QVID scribam?] Ad Brutum, & Cassium.
 BENEFICIO ISTORVM: curatione fru=
 mentaria.

244:

SI uero aliquid de Decimo gratius:] Si quid de
 Decimo Bruto latius affertur, ut de Antonio repulso, de
 prouincia Gallia in senatus potestate retenta: qua no=
 stris, id est Bruto & Cassio, uita? quasi dicat, obscura
 prorsus, & inhonorata, qui Lanuuij sedendo tempus tri=
 uerint. Antiquus liber Caualcantis; SI VERO
 ALIQUID DE D. GRATIIS QVE NO=
 STRIS: ut nulla ferè mutatione locum, ut opinor,
 restituerim. LVDOS VERO NON FA=
 CERE: Prætores ludos facere soliti erant. ideoq; tur=
 pe dicit futurum M. Bruto, si eos prætermisisset. qui po=
 stea constituit, ut absente se fierent, cum ipse in Vrbe

COMMENTARIUS

tuto esse non posset. 245. & Plutarchus. FRV=MENTVM IMPONERE: mandare Bruto, & Cassio, ut frumentum curent, hoc est eos specie legationis tanquam in exilium mittere: sicuti Dionysius tyrannus Dionem ablegauit, cum tamen eum diceret nō in exilium à se missum, sed paululum secessisse. Plutarchus, & Probus: quanquam apud eos legationis nulla mentio: sed potuit Dionysius, ad tollendam inuidiam facti, inter cetera & hoc fingere, Dionem à se legatum aliquid missum. PRORSVS QUIDEM etc. in tali re si quis uelit illis consilium dare, sine periculo non possit: sed ego, si modo quid proficere, & illos consilio iuuare possem, periculum negligere. FRV=STRA: quia nihil proficerem, etiam si proponerem illi quod maxime gloriosum esset: me enim non audiret, qui matri talibus in rebus obtemperet. CVM VTATVR: Brutus. QVO GENERE VTAR LITERARVM: ad illos. MITTAM: literas uel Antium, uel Circaos. nam alter=utro in loco futuri erant Brutus & Cassius.

Ex epistola XII. pagina 244:

SERVILIA, Tertulla, Porcia,] Matre, sorore, cōiuge Bruti. VT SALVOS ESSE: ut saluti consuleremus: uel, ut saluus esse posset: sic enim licet exponere, cum in antiquo Caudalcantis libro, VT SALVVS ESSE, scriptū sit. IN SICILIAM: rei frumentariæ causa. 244. EGO'NE: ego'ne, Cassius aiebat, ut beneficium accepisse uidear in contumelia? ut quæ contumelia est, eam beneficij loco

ponam? Clarius exponamus. Si hac, inquit, frumenta-
ria uterer curatione, quodam modo fateri uiderer, be-
neficium mihi esse datum; cum ego ita sentiam, tam
sordido munere demandato, non datum esse beneficiū,
sed impositam contumeliam. 245:

245.

NEQVE nūc,] Quia tum gerebat Præturam
Brutus. DECIMVMQVE GRAVITER
ACCVSABAT: qui cum & Galliam provin-
ciam, & in ea tres legiones haberet, otiosus nihil pro
Republica moliretur. QUID OPORTVIS-
SET: ab illis fieri. QVENQVAM PRÆE-
TEREA OPORTVISSE TANGI: etiā
M. Antonium oportuisse occidi. Id autem M. Brutus
uetuerat, ut tantūmodo tyrannum odisse uiderentur.
Sed quoniam uideo esse antiquos libros, à quibus absit
dictio TANGI; uenio in opinionē, distinctione muta-
ta sic esse legendum: Nec tamen illum locum, attinge-
re quenquam præterea oportuisse, sed senatum uoca-
re, populum ardentem studio uehementius incitare, to-
tam suscipere Rempublicam: Ut actiue, quemadmodū
grammatici loquuntur, omnia ponantur. SENAT-
VM VOCARI: uide 228. 237. TVA FA-
MILIARIS: Seruilia Bruti mater. ITV-
RVS: in Achaïam. NOSTER: Brutus. 245:
INANI SERMONE: cum dixit, se Romam
iturū. VELLE ENIM SE DIXERAT:
uti Asiatica curatione frumenti.

245.

ἢ δ' εὖ γ' ὁ δὸς &c.] Homeri uersum usurpans lo-

COMMENTARIUS

quitur ad se ipsum : Quid profecisti ò Cicero hoc tuo.
ad Brutum itinere? nihil sanè : tantum amoris satis at=
que officio fecisti. PELOPIDARVM : malo=
rum ciuium. 229. 245:

AD IIII. Non. Apr.] Vt ad IIII. Non.
Apr. cum eo legatus in Syria proficiscar. VOTI=
VA : legatio. LIBERAE LEGATIO=
NES : quarum in numero uotiuæ erat. 33: ID'QVE
ADEO GENVS LEGATIONIS : libe=
ræ. QVOD NVNC MIHI ADDITVM
EST : ut, quanquã nõ sit hæc mea libera legatio, liceat
mihi tamen introire, exire, cum uelim. QVIN=
QVENNII LICENTIA : ut legatus per quin=
quennium abesse possim. CONTRAHI : cum
res ad bellum & eadem spectare uideatur. βλα=
σφηµα MITTAMVS : ne nobis male ominemur,
quasi ad quinquennium uicturi non simus.

Ex epistola XIII. pagina 245:

CVM literis] De re Buthrotia. QUID
NO CET? quanquam tu scribis, bono loco Buthrotiã
rem esse: tamen quid nocet ad Dolabellam ea de re li=
teras misisse? 245:

DE nostris autem Antiatibus] Intelligit Brutum,
& Cassium, & Antiates appellat, quod Anti moraren=
tur. VSVRIQVE BENEFICIO AN=
TONII : abfuturi ab Vrbe. quod Antonius Con=
sul illis concedebat: alioqui, cum Prætores essent, abesse
non licuisset. CONTVMELIOSO : quia,
cum illis Antonius daret, ut abesse possent; adiunxit de

inde, ut alter in Asia, alter in Sicilia frumentum emendum, & ad Urbem mittendum curarent. in quo uidebatur esse contumelia: nullum enim munus in Rep. sordidius. 244: 245:

N O S T E R uero,] Brutus. 245. καὶ μάλα σεμνὸς : ἑρωνικῶς : quod Brutus ut ad illustrem & gloriosam provinciam, sic ad sordidam rei frumentariæ curationem æquo animo proficisceretur. sic Plutarchus de Cicerone, cum, affectis supplicio coniuratis, magno optimatum comitatu insignis domum redijt. αἱ δὲ γυναικες ἐκ τῶν τεγῶν προύφαινον ἰδίᾳ τιμῇ καὶ δέξαι τοῦ ἀνδρὸς ὑπὸ πομπῇ τῶν ἀρίστων μάλα σεμνῶς ἀνιόντος. I N A S I A M : erat profecturus.

254:

S I N E cura me esse iubet.] Vult me non timere Tusculani mei diuisionem. hoc primum est beneficiū, quia me iubet esse sine cura: alterum fortasse consequetur: quod? hoc inquam, si in Tusculanum uenerit: id est, si ad diuisionem uenerit eorum prædiorum, quæ sunt in agro Tusculano: forte enim, quod literis pollicetur, id re præstabit, ut mea prædia in diuisione excipiat. Philippica V. 195: τὰν δ' αἰτίαν ὧς. causam Brutorum, quis erat, qui tueretur? animatus quidem erga eos ita, ut uellemus, fore uidetur Octavianus; sed, quid ætati credendum sit, quid nomini, quid hereditati, quid κατήχησις, magni consilij est: quod & adolescens est, & Cæsaris cognomine appellatur, & hereditatem habet ab illo relictam, & utitur eorum consilio, qui Cæsarem amant mortuum, nostris liberatoribus inimici. κατήχησις enim ualet, instructio, eruditio, do-

Etrina, consilium. habebat autem Octavianus apud se non qui illum ad pacem hortarentur, sed qui ad persequendam Cæsaris mortē incitarent. ut est 229. Octaviū nego posse bonum ciuem; ita multi circumstant, quidē nostris mortē minitantur. VITRICVS: Philippus, Octaviani vitricus, nihil ei censebat esse credendum, propter etatem, propter nomen, &c.

246.

MARCELLVS] Hic Octaviani sororē in matrimonio habebat; eiusq; pater fuit, cuius mortē Virgilius deplorat in sexto: Heu miserande puer, si quā facta aspera rūpas, Tu Marcellus eris. NOSTRO NOSTRI: Quinto Quinti filio. hoc ad Attici epistolam refero; qui scripserat, Marcellum Quinto filio præcipere, quas partes in Republica sequeretur, quod antea ualde familiaris Antonio fuerat: & eidem postea fuit inimicus. Philip. III. 186: ILLE: Quintus filius, uel Octavianus. εὖ ἀν διαμένῃ: si permanserit. & hoc uel ad Quintum, uel ad Octavianum referri potest: malim tamen ad Octavianum.

Ex epistola XIII. pagina 246.

NEC duces simus, nec agmen cogamus,] Ut nulum in his dissensionibus neque magnum, neque paruum munus suscipiamus, faueamus tamen Remp. defendentibus. metaphora sumpta de re militari.

246.

ORATIONEM] Opinor secundā in Antonium. wide 261. QUANDO ILLVM DIEM: quando ita liberi uiuemus, ut eam orationē

tuto proferre possimus? INDUCIAS : scribis fore optimum, si quæ induciæ fieri possint inter hos, quorum animus ad pugnam & ad cædem spectare videtur. hoc non uideo qui fieri possit. melius est silere, de inducijs uerbū non facere. LEGIONES DVAS : M. Antonius Caium fratrem in Macedoniam misit, qui legiones, quas ibi Cæsar ad bellum Parthicū collocauerat, in Italiam transportaret. ad easq; ipse Brundisium mox profectus, cum eas primum ad Urbē ducere instituisset, ut audiuit Octauij studio atque uirtute firmo præsidio munitam esse Rempublicam, mutato consilio in Galliam contra Decimum duxit. Puer egregius (inquit in epistola ad Cornificium) præsidium sibi primum, & nobis, deinde summæ Reip. cōparauit. qui nisi fuisset, Antonij reditus à Brundisio pestis patriæ fuisset. Et Philippica III. 189. Quid hic uictor non audebit, qui senatum stipauerit armatis; armatos in cella Concordiæ, cum senatum haberet, incluserit; ad legiones Brundisium cucurrerit; cum exercitu Romā sit ad interitum nostrum, & ad disperditionem Urbis uenire conatus. PRIVS : auditis. IAM PROBO ἡγεκλεύδιον : quod antea petenti Attico, ut aliquod ἡγεκλεύδιον scriberet, negauerat; ideo dicit, IAM PROBO. 242.

246.

SIC enim mauis &c.] Hic facilius est sententiam uidere, quàm uerba restituere. opem expectemus antiquorum librorum. RES HISPANIENSES : optima nunciantur de Sex. Pompeio. is enim contra Cæsar's partes bellum parabat in Hispania.

246:

SELICIA,] Forte legendum, Servilia : ut de Bruti matre intelligatis. sed hæc, siue Selicia, siue Servilia, uenisse aiebat Scaptiū à Bruto. Erat autē hic Scaptius natione Cyprius, Bruto familiaritate coniūctus. 82: NON QVA POMPA : non qua pompa olim solebat, nō illo quo solebat insignem comitatu. STATIM : ad te scribam.

246:

ALEXANDRINAS,] Quatuor legiones ; quas è Pompeij, Crassijq; clade dispersas, Cleopatra sub Cæsare collectas retinebat. has cum A. Alienus à Dolabella missus educeret, Cassius cum octo legionibus in Palæstina adortus, omnes ad se traduxit. In epist. Fam. 188. & Appianus lib. III. BASSVM ARCESSI : à legionibus Alexandrinis, quæ illi tradere se uellent. De Cæcilio Basso 227: NE QUID ANTE : modo ne quid ante accidat. AD BAIAS : Baianas aquas Dolabella petierat ualitudinis causa. quarum salubritatem illi gratulatus est Cicero „ epistola, quæ legitur libro IX. Fam. hoc principio: Gratulor Baijs nostris, siquidem, ut scribis, salubres repente „ factæ sunt. DE ATTRIBUTIONE OMNIA SVMMA FECISSE : ut ij, qui ipsi debent, mihi se soluturos pollicerentur. 255: Attributa pecunia dicebatur, auctore Pediano, quam in stipendiū militum de ærario promptam Tribuni ærarij adnumerare Quæstori solebant. Deinde etiam ad alias res, nō minus priuatas, quàm publicas, loquendi consuetudo deflexit exēplis plena. sunt omnia. VECTENVM

A C C V S A T : debitorem suum ; qui sibi, qua die promiserat, non soluerit. **S V S C E P I S S E** : quoniam ipse ad Baias futurus esset, ut à debitoribus suis non posset exigere, quod Ciceroni numeraturum se diceret. **Q V A E R O A V T E M** : ostendit Dolabellam eo consilio rem differre, ut nunquam solueret. Cur, inquit, sua nomina Sestio potius tradidit exigenda, quàm nobis ? quid potest in ea re Sestius, quod quivis nostrum non possit ? sed uidelicet de solutione non cogitat, ideo nobis nomina nō assignavit. **P R A E T E R S P E M** : si qua spes est exigendæ à Dolabella pecunie : quod ego quidem antea non speravi . itaque præter spem erit, si quid exigetur.

246:

Τὰ περὶ τοῦ καθήκοντος] Quæ de officio sunt. scribebat enim libros de officijs, quos ad filium misit.

T A N T V M Q V O D : commodum, uix, tantum : ut in III. Verrina: Tantū quod hominem non nominat: causam quidem totā perscribit. **O R A T I O N E M** : quam in M. Antonium scriptam, ad Atticum miserat. 246. 261.

Ex epistola XV . pagina 247.

Q V A E tu uelles.] De re Buthrotia .

Ex epistola XVI . pagina 247:

Σωράξας] Scriptionem librorum περὶ τοῦ καθήκοντος. 246: **M I N I A T A C E R V L A** : Atticus in Ciceronis libris ea, quæ non probaret, notare miniata cera solitus erat. 260: Nostri, inquit, opus tibi pro-

» *barilator. ex quo ante ipse posuisti, quæ mihi florentio=*
 » *ra sunt uisa tuo iudicio : cerulas enim tuas miniatulas*
 » *illas extimescebam.*

Ex epistola XVII. pagina 247:

L. ANTONIO &c.] L. Antonius Se= premuir agris diuidundis, quod Philippicæ orationes ostendunt, agri Buthrotij diuisionem urgebat. TE= STIMONIVM : quo testor ea, quæ de Buthro= tijs me præsentē cum Cæsare sunt acta. NUM= MOS ARPINATVM : Arpinates num= mos apud Ciceronem deposuerant. AEDILIS : Aedilitas erat in Arpinati municipio, alius magistratus præterea non creabatur. In epist. Fam. 209. SI ERGO : superiore uersu κατὰ παρένθεσιν interposi= to, redit ad nummos Arpinatum. ITEM : præter nummos Arpinatum puto pecuniæ quiddam apud me depositum. EROTEM : hic, ut antea diximus, Ciceronis rationes administrabat. PROMIS= SORVM : Ciceroni quiddam sponponderat Ammo= nius pro Regina. 227. 237. CVM ISTIS : subintellige, sit. Nolo, inquit, mihi quidquam esse cum istis. NEC TAM ANIMVM &c. putant me neque animum habere, ut ulcisci possim ; neque sto machum, ut irasci.

248.

PROFECTIONEM meam,] in Græciâ. 230. 233. DISPENSATIO : male dispen= sauit Eros pecuniam ex meis nominibus exactam. EX RELIQUIS : Eros Nonis Aprilibus rationes

omnes confecerat : summaq; facta, quantum pecuniæ Ciceroni deberetur, quantum alijs ab ipso, apparebat Ciceroni tantum pecuniæ superare, ut non modo nō egeret, sed etiam abundare deberet. RELIQUIS: reliqua fecerat Eros, quæ Cicero haberet in nominibus.

» eandem uocem usurpauit 264: Cum tāta reliqua sint,
 » ne Terentiæ quidem adhuc quod soluam expeditū est.

250. EX ISTIS FRUCTIVOSIS REBUS RECEPTVM: mercedes intelligit, quæ Romæ capiebantur ex insulis, & ædibus locatis.

248: AD ILLVD FANVM: quod erigere filie cogitauerat. libro XII. SEPOSITVM PV TABAM: nunc uideo id ab Erote in alias res erogatum. quodd si seposuisset ad fanum, ut ego existimabam; nunc ea pecunia uti possem, cum interea cogor mutare. TIRONI MANDAVI: ut meas rationes cum Erote cognosceret. 248:250.

NIHIL DATVM ESSE: in sumptū huius anni. NUMERABIT: quantum tu Athenis filio permutandum curaueris, tantundem tibi Eros numerabit. EIVS REI CAUSA: ut cognitis cum Erote rationibus, curaret quod tibi numeraretur.

Ex epistola XVIII. pagina 248.

πέπρωμένος] Eleganter. 226: PRAECLARA SCRIBUNT: de filio. RETINET SVVM ILLVD ADHVC: Leonides cum Ciceronem meum in suis literis laudat, semper adiungit, ADHVC: quasi uereatur, ne diuturnum id non sit

futurū . Et fortasse ita scripserat Leonides: Filius tuus adhuc præstat se, qualē uolumus. 233. SUMMIS VERO LAUDIBVS: summe laudat filium Herodes. 233: A' TVIS: qui Athenis tua negotia curant. QVOD PERTINEAT AD ME: quo significetur aliquid de filio.

248.

HAE C loca] Pompeianum intelligit. 246: οἶκος φίλος: domum suam appellat Tusculanum; quod ibi frequentior soleret esse, quā ubiuis. ET TAMEN HAE C: ut omittam, quod οἶκος φίλος: præterea quæ nūc me delectat uirgultorū humiliumq; plantarum in ripa fluminis descriptio, ea uidetur celarem habitura satietatem. RANAE ENIM ῥητορῶν σὺν: imminentis pluuiæ signum ranarum que
 » rela . unde illud Virgilij: Et ueterem in limo ranæ ce
 » cinere querelam.

Ex epistola XIX. pagina 248:

FICTO timore] Antonius enim barbaris stipatus procedebat, cum sibi fingeret timere, alijs re uera timorem incutere uellet. Τὰ μὲν δὲ δὲ δὲ? & pro= uerbum ignotum, & res, de qua scribit, propter breuitatem obscurior. 95. DETERREBIS: efficies, ut Buthrotijs molestus nō sit. 247: AVCTORITATE, VEL VI: antiquus liber Caualcantis, ANTHRONI VEL VI: is, qui fuit Bessari= nis; ANTONII VEL VI. Locus male affectus, nec sine ueterum exemplarium ope sanabilis. LI= TERAS: quarum est principium, L. Antonio male

fit: 248: N E C C V I Q V A M : dederis nummos
Arpinatum. vide 248:

248:

M E R C E S *insularum.*] Merces, quæ recipi-
tur ex *insularum* locatione . *Insula* in urbe, domus est
nullis coherētibus ædificijs agglutinata, quam undique
viæ circumambiāt. 253: 197: D E I T I N E R E :
de profectione mea in Graciā. N I S I E X P L I -
C A T O Λ : nisi prius ita explicauero meas ratio-
nes, ut ijs, quibus debeo, paratum sit unde solvatur. hoc
» aperte 250. Nisi explicata solutione non sum discessu-
» rus . Sententia quidem non obscura : sed illa nota Λ,
quæ est etiam in meo antiquo libro, ea uero obscurum
quidem est quo modo ad solutionem pertineat.

248:

I D E S T Bruto .] Seruiliæ pecuniam nume-
rauerat Atticus, quam illa Bruto daret in Asiam pro-
ficiscenti . nam ipsi Bruto circa Lanuvium morāti nu-
merare Atticus non poterat : ire autem ad eum, apud
Antonium & Casarianos suspiciosum fuisset. mittebat
igitur per Seruiliā . & opinor intelligi HS C, quæ Bru-
to Italia cedenti ab Attico muneri missa, scribit Nepos
in eius uita. E X T I R O N E : quem Romam
miserat ea causa, ut rationes Ciceronis ab Erote admi-
nistratas cognosceret. 248: M E S S A L A : qui et
ipse Athenis fuerat studiorum causa . is Ciceroni de fi-
lio mirabilia narrabat. 297: 284: A B I L L I S : à
Bruto, & Cassio . I N A C R O A S I : multis
audientibus, in auditorum conuentu : quod alibi dixit,
In concione. B V C I L I A N O : Bucilianus & Se

stius ex percussoribus Cæsaris fuerunt . de quibus etiā
256 : Appianus Bucolianum uocat.

Ex epistola X X . pagina 249 .

IN lacu] De hoc opinor lacu 230. SI EI
VIDERETVR : hoc dicit , quia uideri uolebat ,
se ideo discedere , quòd à Dolabella mandata haberet ,
cuius legatus erat. 245:250. DE MV LIS : ut
mulos mihi dandos curaret pro uectura itineris . publi-
cis enim magistratibus & mulos, & tabernacula de pu-
blico dari solita , ipse auctor est VII. accusatione in
Verrem. VT IN EIS : ut in talibus rebus , ut in
eiusmodi negotijs . refertur ad infra positum uerbum
Tribues. CVM INTELLIGO : cum ualet
quoniam , ut alijs in locis . Quoniam , inquit , te esse di-
stentissimum intelligo tum in re Buthrotia , tum in Bru-
ti negotijs : iccirco non mihi à te multum operæ , sed , ut
in eiusmodi re , paulū tribui uolo. SVORVM :
hanc uocem arbitror abundare . de Bruti ludis ipso ab-
sente factis , 245 . 251 : 256 : 257 . præterea historici ferè
omnes. VTERGO IN EIVSMODI
RE : recolligit prope dimissam sententiam usitata fi-
gura . nam quia de occupationibus Attici longius me-
brum interposuerat : ad prima illa , VT IN EIS ,
redit. MVLTOMALO : quàm in Græciam ,
aut quouis aliò proficisci.

Ex epistola X X I . pagina 249 .

QVIDNAM est &c.] Cū omnia iam tenta-
ueris , neque tamen quidquam impetraueris. STE-
TISSE :

TISSE : expectātem ut aliquid ex sentētia tua decerneretur. REFERT : sibi in animo esse ?

DETENTVM : & de Buthrotijs, & de Bruto . supra. DECEM HOMINIBVS : homines

appellauit, non uiros, per contemptum . nam ad agrorum diuisionem Decēuiri creati erāt. Fam. 177. 178.

REFERENDVM EST ACCEPTVM : ut agros meos ne diuidant. ἔγγωδες, sed ἀνεκτόν :

laboriosum, sed tolerabile. DE ARMIS : re ad cādem spectare. ET, VT AIS, CORA'M :

his de rebus colloquemur. NE QUID TEMERE FIAT : ne consilium capiam temerarium. considera igitur diligenter, quid agendum ; domi'ne maneam, an, quod statueram, alias regiones petam Italia relictā.

249:

STATIVS] Libertus Q. Ciceronis. 302:

Q. CICERONEM : filiū. uide 250: σχεδία=

σua : subitum & artificiosum consilium, ut à patre pecuniam eliciat.

SCIT ENIM & c. ideo pater conturbatus est, quia scit quā Statius de filio ad me scripsit.

MECVM QUIDEM ἀφ'ατα : mecum quidem Quintus pater locutus est quādam non dicenda.

NOLIM : nollem, transiret ad Brutum & Cassium Quintus filius . esset enim uerendum, ne iratus ob eam rem Antonius suam deinde iracundiam

in nos exerceret. QUID VELIT : putat Cicerō malitiam subesse, & Statium ac Quintum eam fallaciam excogitasse ad emungēdam à patre pecuniam.

Plane, inquit, ignoro, hoc stratagemate quid sibi uelit Quintus filius.

ID EST nihil.] Dolabella mihi in mādatis dabit, quod uoluerō, id est prorsus nihil. Cum enim Cicero ius exeundi, quod uellet, ideo haberet, quia legatus esset Dolabellæ: tamen dari sibi ab eo mandatorum aliquid uolebat, ne discedere sine causa uideretur. neque uero tam ipsa mandata, quàm speciem mandatorum aliquā quærebat. ideo dicit, ID EST NIHIL. Et in
 „ epistola, quæ sequitur proxima: Dolabellæ mādāta sint
 „ quælibet, modo aliquid, uel quod Niciæ nunciem.

SEPTENVIR?] Ita ne est ut scribis, C. Antonium uoluisse fieri Septemuirum? Septemuiros autem diuidūdis agris præfuisse, perspicue notum ex Philippicæ XIII. 252. 255. FUIT CERTE DIGNVS: hoc ad hominis contemptum. nam in Septemuiratu nulla ferè dignitas.
 „

Ex epistola XXII. pagina 249:

SINT quælibet,] Mandet mihi quidlibet Dolabella, modo aliquid. VEL QVOD NICIAE NVNCIEM: quem Dolabella præmiserat in prouinciam. 227: VT SCRIBIS ANTE? NE: forte sic: Ut scribis, ante me? subaudi, perferet: ita sum propere discessurus. deinde, Nunc dubitare etc. IN CONCIONE: quam habuit M. Antonius in funere. 228: NOSTROS: Brutum, et Cassium. CASVRVS ES: de uno Attico dixit, quod de omnibus intelligi uoluit: ut si dixisset, Quo ca

Suri sumus. FOEDVM: ex culpa eorum, qui cū Antonij perditis conatibus obuiam ire debuerint, tantū abest ut id fecerint, ut etiam in ipso spem omnem uitæ reposuerint. Brutī & Cassij Lanuinam sessionem significat. QVASI DENVNCIATVM: ita manifestum, ut ea res, quæ ante denunciantur.

CARTHEIAE: oppidū in extrema Batica. Sex. Pompeium audita Cæsaris morte scribit Dion Baticam occupasse, cum aliquandiu apud Lusitanos latuisset.

CONTRA HVNC: cōtra Sextū. VTRA ERGO CASTRA? utra castra sequar, illa Sexti, quæ sunt infirma; an hæc Casarianorum, quæ sunt nefaria? MEDIA ENIM TOLLIT ANTONIVS: equidem neque hæc uellem, neque illa: sed Antonius, qui, nisi uictorem, neminem dicit esse uicturum; facit, ut omnino alterutra sequi sit necesse. non enim illo uincente tutus essem, etiam si bello abstinuissem. 229:251. PROPEREMVS IGI-

» TVR: ut in castra. & 250: Ego propero, ne ante
» Sextus: quem aduentare aiunt.

250.

BRVNDVSIO ne,] Proficiscar. SVBITO: profecturus est. Profectus est autem Puteolis VII. Cal. ut est 251: QVANDO ENIM ILLVM? quando erit, ut illum uideam? VIDERE NON POTES: impeditus re Buthrotia. DII ILLI MORTVO: Cæsarem dij mortuum perdant, qui unquam Buthrotum proscripserit: si quidem te nunc eius ciuitatis liberandæ cura Romæ tenet, ut Brutum uidere discedentē non possis. 265.

RATIONES Erotis,] Tironé miserat, qui rationes domesticas ab Erote administratas cognosceret. 248. VERSVRAM SCRIBIS ESSE FACIENDAM : uersuram facit, qui rem multo pluris emit, quàm quanti est, pretio intra certam diem soluendo : item, qui mutuam sumit pecuniam magno fœnore reddendam. MENSIVM QVIN= QVE : ut ducenta HS, quæ nunc ex uersura sumã, post quinque menses, id est ad Cal. Nou. persoluam. in eam diem scribis cadere nummorum solutionem, qui mihi à Quinto debentur. VIDEAS : des operã, ut habeas ducenta illa HS, deinde mihi feras expensã, id est mihi cures numeranda. nam qui pecuniam alicui dat, is, quantum dedit, ei, cui dedit, expensum in tabulas refert. RELIQUA : quod mihi reliquum est in nominibus. uim & significationem huius uerbi cognosce 248. 254: EX HOC IPSO : ex Erote, cum ad me uenerit. ueturum autem apparet ex eo, quod paulo ante scripsit, Et si ipsum nondum uidi. & mox uenisse constat 254. DE MERCEDI= BV S : exquiram, ubi mercedes, quæ receptæ sunt ex prædijs dotalibus. DOTALIVM PRAE= DIORVM : ex Terentiæ dote. Nec dubito, quin intelligat insulas in Argileto & Auentino : quarum fructus Ciceroni filio in annum sumptum assignauerat. tria loca, 197: 248: 254. confer in unum, & considera : mecum senties. at insula in urbe, & prædia non idem sunt: imo uero sunt : nam prædiorum nomine, auctore Pediano, & domus, & agri comprehendun=

tur. QV AN QV AM VO LO L A X I V S : respexit ad insequens membrum : hoc sensu: Dotatium prædiorum mercedes si fideliter Ciceroni curabuntur, nihil ei prope in annum sumptum deerit : quãquam non hoc solum uolo, ut nihil ei desit, sed ut etiam abundet, et ut illi largius prolixiusq; suppeditetur. S E D I D : Ciceroni ita soluetur, ut ex prædijs dotatibus cadet : mihi autem quod pro uiatico opus est, non duabus tribusue dādum est pensionibus, ut Ciceroni filio, sed uniuersum simul ante quàm discedā. I S T E, QV I V M B R A S T I M E T : fingeat Antonius Consul se timere, ut haberet ob eā rē barbaros Itryeos circa se, ad omne facinus paratos. N I S I E X P L I C A T A S O L V T I O N E : nisi uidero esse, unde satisfiat creditoribus meis. E X C I T A T A : mallem, explicata. A L I I N E M I N I : nummos Arpinatum, apud me depositos, L. Fabio reddes, præterea nemini. 247:

Ex epistola X X I I I. pagina 250:

E T quidem C C C C certa,] Vsq̃ue eo Quintus pater latus est, ut nunc quidem C C C C H S filio det, reliqua promittat. Et ostendit Cicero, σ χ ε δ' ἰα σ μ α ἰ llud Quinti filij fuisse, quemadmodum ipse coniecerat, ut à patre pecuniam eliceret. 249: R E L I Q V A : Quinto filio ad dissoluēdum æs alienū necessaria. 251: 220 : 254. C E R T I O R E M N E B V L O Z N E M ? qui gaudere se simulet hac Quinti patris & filij recōciliatione, quasi amantiſſimus eorū sit; cū de ijs

neutiquā laboret. Ε'ποχὴν VESTRAM: ἐποχὴν
in libris Academicis est assensus retentio: hic ualet re-
tentio simpliciter: ut sit, Ε'ποχὴ deliberationis, quōd de
liberare noluiſtis de re Cani. 217. Α'νεργίως RE-
STITVTAM ARBITRABAR: & hoc
ad ignotum nobis Cani negotium pertinet. ES E-
NIM OCCVPATVS: ideo tabellarios meos
cito remittere cum tuis literis non potes. QVOD
AD XENONEM: quōd ad Xenonem ſcripſiſti,
ut Ciceroni filio meo ſuppeditaret: probe. 233: 253:
255. QVOD SCRIBO: quod opus nunc in
manibus habeo, mittam ad te, cum abſoluerō.
BRVNDVSIVM: me ire Brundisium, ut in-
de in Graciam nauigem. 250. ET QVIDEM
DICERE ALIQVID DE MILITIBVS:
& ait te quiddam loqui de legionibus Macedonicis
Brundisium aduentantibus: ut eō proficiſci minus tu-
to poſſim. De his legionibus, in epiſt. Fam. 197: & Phi-
lippica III. 189: MOVEBANT ME
TVAE QVINQVE HORAE: ut ego Hy-
druntē ire uellem, ibiq; nauim conſcendere, faciebat
illud, quōd te mihi recordabar dixiſſe, ab Hydrunte in
Graciam traiectum eſſe quinque horarum. hic autem
ſi conſcenderem, quā longa eſſet nauigatio? Et ſa-
nè ab Hydrūte ad Eubœæ continentem minimum eſſe
interuallum, & Plinius, & omnes cosmographi aucto-
res ſunt. PROPERO: maturo profeſſionem
meam, ne ante Sex. Pompeius in Italiam cum exerci-
tu ueniat: quod ego unā cum illo uellem. 250.

Ex epistola XXIIII. pagina 250:

SI expediet.] Si ipsius in rem erit. ILLOS
VIDEBIT? qui iam discedent, longinquas regio-
nes petaturi. 251.

QVOVSQVE ludemur?] Putat Pansam
ea, quæ loquatur, non loqui ex animo, sed simulate:
ut ab eo verba dari videatur. EGO AVTEM:
in Attici epistola caput erat de Sex. Pompeio: quo ca-
pite quærebat de Cicerone, num. de Sexto certi aliquid
haberet, quem scripserat aduentare. AB AR-
MIS' QVE NVLLVS DISCEDERET:
hoc dicit, quia senatus ex M. Lepidi sententia decreue-
rat, ut in patriam Sextus Pompeius redire posset, di-
misso prius exercitu. Philippica V. 202:

251.

CYTERIVS,] M. Antonius: à Cyteride
mima, quam usque adeo amavit, ut in Galliam cum le-
gionibus proficiscens, hiberno tempore secum abduxe-
rit. hoc & Virgilij carmine notum est:

» Galle quid insanis, inquit? tua cura Lycoris

» Perq; niues alium, perq; horrida castra secuta est.

Servius in eam eclogā, Plutarchus in Antonio, & ipse
in Philippica II. 171: et ad hūc libro X. 164: NISI
VICTOREM NEMINEM VICTV=

» RVM: Antoni minæ. Ideoq; 250. Media, inquit,

» Antonius tollit. VTRO ERIT: apertior sen-
tentia, si legatur, CVM VTRO ERIT: ut
Antonium & Sex. Pompeium significet, quemadmo-
dum et 250. Vtra ergo castra? VT SCRIBIS:

KKK iij

quia te scribis hodie, aut cras ad me uenturum.

Ex epistola XXV. pagina 251.

TORQUEOR,] Mihi de meo itinere deliberanti ita multa ueniunt in mentem in utranque partem, ut in capiēdo consilio mirifice torquear. QV OV S QVE, INQVIES? quousque deliberabis de Cicero de profectione tua? deliberabo, inquit, dum integrum erit: erit autem, usque dum ad nauem uenero. CVI ὑπόμνημα COMPOSITVM: dabis, subaudi. fortasse enim aliquid pratermitteret, si tu illi uoce mandares. ὑπόμνημα: commentarium, collectionem rerum nouarum. CVI VS DE ITINERE: quando sit discessurus.

Ex epistola XXVI. pagina 251.

CAVSAM] Silij. Supra dixit ὑπόμνημα.

Ex epistola XXVII. pagina 251.

MVLT I enim ad me.] Multi enim ad me scribunt, alij consilium meum de profectione probantes, alij reprehendentes. COGITAMVS? an probas meum discessum, si ad Cal. Ian. futurus Romæ sum?
 „ Sic in I. Philippica: Ea mente discessi, ut adessem Ca-
 „ lendis Ianuarij; quod initium senatus cogendi fore ui-
 „ debatur. Et ad hunc ipsum 258: Quamuis non fueris
 „ suasor & impulsor profectionis meæ, approbator certe
 „ fuisti, dū modo Cal. Ian. Romæ essem. EST AE-
 QVVS: in utranque partem, siue ad discedendum, siue ad manendum. potest legi cum antiquis libris,

Meus animus est æquus, si tamen, ut si nihil offensionis sit, & tu. hoc sensu: Ita meus animus æquus est, si tamen & tu æquus es, ut nihil putes offendi posse neque in discessu, neque in mansione. sed malim, Et tuus, pro Et tu: ut periodus hic terminetur.

251:

OLYMPIA] Cum mysteria scilicet in Græcia celebrabuntur: ut ipse infert ad expositionem Olympiorum. nam erant & mysteria Romana, ut epistola I. libri VI. VT TV SCIRES: placeret, Vt tu scribis, casus consilium nostri itineris iudicabit. DVBITEMVS: ne statuamus, sed consilium temporis expectemus. ODIO SA: esset autem hiberna, si post mysteria discessum differrem. & mysteria tamē effugere uelim, ne uidear eam ob causam in Græciam profectus: quod leuitatis uideretur. VISVMIRI: ante navigationem. uidit autem eum in Neside, ut est 254: & Philippica X. 226.

Ex epistola XXVIII. pagina 251:

QVID sit.] Atticus enim hoc uerbo usus erat in epistola sua. quo quid significaretur, Cicero minus erat assecutus. LVDOS SVOS: quos absens dedit 245: & Plutarchus. PRO FECTVM: longius Roma discessisse. nam antea fuerat in propinquo locis. POST HAEC ARMA: postquā Antonius & Octavius gravissimis contentionibus rem ad arma perduxerunt, cum uterque magnum numerum militum iam contraxisset. AB IPSA COM

MISSIONE : ab ipso statim ludorum initio.
 EPISTOLAE : quam ad me Brutus misit.
 ILLA NANQVE IN VTRANQVE :
 subaudi, partem . multa in epistola Bruti scripta sunt
 in utranque partem : ut modo fortis, & ad omnia
 paratus uideatur, modo nimium sui dissimilis. VT
 POSSES INTERPRETARI : erat enim
 ita scripta, ut, quid significaret, uix Cicero posset inter=
 pretari. quod & infra scribit 252 : Et Plutarchus ni=
 miam breuitatem notat in epistolis Bruti.

252.

APVD Talnæ] Subaudi, fundum : locu=
 tione in his libris usitata. DE ILLO TVL=
 LIANO : de Tulliano semisse, cupide libero M. Ae=
 lium. & ut caute res agatur, Caselium consule, peri=
 tissimum iuriconsultum . uide ultimam epistolam hu=
 ius libri.

252.

SI mihi imposuisset aliquid,] Si me Aelius, ut est
 callidus, in fraudem induxisset . Sic ad Quintum fra=
 ,, trem locutus est : Catoni egregie imposuit Milo noster.
 AD STRANE : ut legitur hic locus, fateor me
 sententiam non assequi . & cum nostris impressis con=
 sentiunt antiqui libri : nisi quod in quibusdā, pro IN
 AEDIVM, legitur MEDIVM. reliqua eadem.
 MVNDVS ISTVM : ita concisa breuitas, ut
 cōiecturæ uix locus uideatur. TE MIHI SVA=
 DERE : suaserat Atticus, ut scriberet ad Sestium
 quàm posset humanissime.

Ex epistola XXXIX. pagina 252.

QVOD Puteolos prosequitur,] Quòd me Puteolos, ut tu scribis, prosecuturus est; humane facit: quòd autem queritur, quia de Cosano redeuntem non expectavi; hoc scilicet iniuste.

252:

LACRYMASSE,] Quòd ego ex Italia discederè. MUTASSEM: fortasse consiliũ de professione abiecissem. CONGREDIENDI: speras enim te esse uenturũ ad me in eas regiones, in quibus ego cõsederò. 253. Quod promittis, dii faxint. 254. MEAE TIBI LITERAE NON DEERVNT: hoc dicit, propterea quòd Atticus id rogauerat, ut literas saepe ad se mitteret, quibus desiderium absentis lenire posset. SCRIBAM AD TE OMNIA: cum eum conuenero. 253:

252:

LIBRVM] Librum accipe pro uolumine. siquidẽ libros fuisse duos de gloria, & ipse testatur 255. & Franciscus Petrarcha in epistolis auctor est, qui duos Ciceronis libros de gloria scribit apud se aliquandiu fuisse. DE GLORIA: libros duos significat, quos de gloria scripsit: qui usque ad patrum nostrorũ etatem peruenerunt: nã Bernardus Iustinianus in indice librorum suorum nominat Ciceronem de gloria. is liber postea, cum uniuersam bibliothecam Bernardus monacharum monasterio legasset, magna conquisitus cura, neutiquam est inuentus. nemini dubium fuit, quin Petrus Alcyonius, cui monachæ medico suo eius tractan

de bibliothecæ potestatem fecerunt, homo improbus furto auerterit. & sanè in eius opusculo de exilio, aspersa non nulla deprehenduntur, quæ non olere Alcyonium auctorem, sed aliquanto præstantiorem artificem uideantur. EXCVDAM: scribam aliquid eiusmodi, quod simile uideatur scriptorum Heraclidis. neque hoc refertur ad librum de gloria, ut manifestum sit 255. quo loco & se de gloria misisse dicit, nec dum tamen ἡγεκλέδιον scribere aggressum. 242. 246.

252:

DE Planco,] Quod ad me scribis faciam, ut L. Planco rem Buthrotiam commendem 265. IVRE QVERITVR: quidd tibi à me discedenti nō mandauerim, ut eam meis uerbis salutare. hoc & in epistola, quæ proximo loco sequitur. ET DE HERODE ET METIO MEMINERO: mandauerat Atticus Ciceroni, ut & cum Herode & cum Metio Athenis quiddam ageret. Herodem enim fuisse Athenis, apparet 233: 248.

252:

MODO turpem] Ut dicam quod sentio, mallē sic: Quæ te uelle sufficer modo. Turpem sororis tuæ filium, cum hæc scriberem. cur autem turpem Quintū filium? quia, cum patrum grauitè læsisset, (ut supra) ad eum tamen iret. turpem igitur propter impudentiam. CVM HAEC SCRIBEREM: cum hæc enim scriberem, de illius aduentu allatum est.

Ex epistola XXX. pagina 252:

DE ludis] Bruti. 251: VT OMNEM

CULPAM IN TE TRANSFERAS :
 dic me quidem tibi mandasse ut ei salutem diceres, sed
 oblitū te esse. MEMINIME TOTVM etc.
 quanquam longius discedam, futurum tamen, ut ani=
 mus meus ab ea me absente non absit: hoc est, ut absens
 eam æque diligam, ac si unā essemus.

Ex epistola XXXI. pagina 252:

BRVTI ad te epistolam misi.] Eam, de qua
 in epistola proxima superiore. LVDORVM :
 Bruti. 252: 253.

NVLLVS tu quidem domum ueneris,] Non
 tu quidem ad eum domum ueneris : sed sicubi incide=
 rit, alloqueris. 252. MAXIANVM ADHI=
 BEBIS : ut cautius agatur : ne nobis Aelius aliquid
 imponat. 252: 253.

LEGATIONEM probari meam] Idem
 253: Meam profectiōem laudari gaudeo. Vereba=
 tur enim, ne discedens reprehenderetur, quòd Reip. de=
 esset tam graui tempore. uide 230. 245: QVOD
 PROMITTIS, DII FAXINT : ut breui
 congregiamur. 252: MEIS: dandi casu, non au=
 ferendi. nam quòd copulam omisit, fecit idem 308 :
 & in epist. Fam. 207: 214. ISTAM, QVAM
 TV EXCIPIS, METVO : ego te (sic opi=
 nor Atticus scripserat) breui tempore uidebo, nisi si At=
 ticæ meæ infirma ualetudo impediet. erat enim puella
 imbecillior. 253.

DE Planco, & Decimo,] Qui erant Consules

futuri post annum insequentem, id est post Hircium & Pansam, ex Cæsaris designatione. **SEXTVM** : Pompeiū. **SCVTVM ABIICERE** : arma deponere : ut defensæ Reip. laus ad Plancum & Decimum, mihi amicissimos, perueniat : si quidem, ut tu scribis, id cogitant. **VSQVE PVTEOLOS** : mecum uenit. **FAVONIVM** : Fauonius Catonis imitator, Reip. amantissimus, ex historia notus. **ASINIVM** : Polio; qui bonarum partium studiosissimus uidebatur : ut indicant ipsius epistola libro X. Fam. **DVAS OB CAVSAS** : Puteolos uenit. **ᾠάταδαι** : fœdus facere, conciliari. **BRVTO ET CASSIO** : à quibus antea grauissime diffederat, ut qui etiam Parilia coronatus celebrasset honoris Cæsaris causa. 231:236: **AIT HIC** : ait Quintus, Iuliam suas illi nuptias deferre; constituisse enim diuortiū facere cū Othone. sed tu, qui sis Othonum familiaris, hoc quæres, & me certiore facies. **PATER** : Quintus pater. **QUALIS ESSET** , **FAMA** : de Iulia. 218: De quo quæ fama sit, scribes. & 117. **NISI DE ORE, ET PATRE** : dixi, me Iulie patrem cognouisse, illam autem de facie tantum: de fama nihil scire. **CVR TV** : cum in antiquis libris scriptum uideam, **CVRSVS** : adducor in hanc opinionem, ut credam ueterem & germanam lectionem fuisse, **QVORSVS**. **VELLE** : Iuliam ducere. **PVTAVI ILLA** : uereor, nemendum lateat in his uerbis : primum ex obscuritate sententiæ; deinde ex antiquorum librorum uarietate. Bessarionis exemplar pro, **PVTAVI ILLA**, ha-

bet, FABABVLLA: Byzantio aduectum, quod mihi Arnoldus Germanus cōmodauit, PVBABVLLA: aliud, PVTARE ILLA. σκοπός: notat Quinti patris auaritiam, qui nihil spectaret aliud, quàm ut filio ne quid in sumptum praberet, ideóq; ei concederet de uxore ducenda. HVIC NOSTRO: Quinto patri. ILLA AVTEM: Iuliam intelligit. οὐ παρὰ τοῦτο: non apud Quintum filium est mansura: nam eius mores ferre non poterit, diuortiumq; item cum eo faciet. HVNC: Quintum filium. FACILE AVTEM POTES: propter Othonum familiaritatē. HVNC BVTHROTIVM: hunc, qui profectus erat ad agrum Buthrotium diuidendum. 265. DEMISSVM, ET SINE PHALERIS: tristem, et uestitu mœrorem indicante. AGRIPETAS: qui Plancum secuti, partem agri Buthrotij petierant, sedem in alieno quarentes. 253: 256: MACTE: laudat Buthrotios, qui Plancum & agripetas eiecissent.

IN LIBRVM XVI. CICERONIS EPI=

STOLARVM AD ATTICVM,

PAVLI MANVTII COM=

M E N T A R I V S .

Ex epist. I. pag. 253:

ONIS Iulij?] Scripserat Atticus Ci=

N ceroni, Bruti ludos esse proscriptos sic, A'

NONIS IVLIIIS ad III. IDVS:

ut scilicet populo significaretur, ad sextum diem ludos
 esse duraturos. eam proscriptionem ut maxime turpem
 Cicero detestatur: nec id quidem iniuria: quia certe
 nimis absurdum uideretur, apparere Iulij nomen in
 proscriptione ludorum, quos Brutus daret, is, qui ipsum
 Iulium non ferens uita priuasset. oportebat autem non
 NONIS IVLIIIS proscribere, sed NONIS
 QVINTILIBVS; primum ne tyranni nomen
 usurparetur; deinde, quæ ad Cæsaris honorem ciuitas
 non libera constituisset, ea ne confirmarentur: nam ex
 historia notum est, decreuisse senatum, ut Iulius mensis
 è Cæsaris nomine uocaretur, Quintilis ante dictus. Sed
 de Bruti ludis ita proscriptis unde afferam, si quis quæ=

rat: locus est infra, unde didici. quo ex loco descripta

» uerba recitabimus. sic igitur 353: In Nesida V III.

» Idus. ibi Brutus. quàm ille doluit de Nonis Iulij: miri=

» fice est conturbatus: itaque sese scripturum aiebat, ut

» uenationem etiam, quæ postridie ludos Apollinares fu=

» tura est, proscriberent, III. IDVS QVINTILIBVS,

LEIS,

LEIS, non III. IDVS IVLIAS. ut extremū ludorum diem fuisse constet IIII. Idus, cum dies uenationis, quæ ludos est Apollinares consecuta, III. Idus sit. MEHERCVLE ISTIS: dices, mehercule Nonis Iulijs futura erat commissio ludorum. quid igitur erratum? Enimuero, inquit Cicero, uis me totū diem stomachari, cum etiam defendere conaris fœdissimū imprudentiæ lapsus. quid? potest esse Bruto quidquā turpius, quā IVLIIS? cur nō potius, QUINTILIBVS, ut odiosum uerbum uitaretur? Etiam illud obseruo, Ciceronem initio huius epistolæ effugisse acerbam dictionem Iulijs, & maluisse Nonis Quintilibus. REDEO AD MEVM IGITUR ἔλθωμεν: ad illud meum, Abeamus, discedamus ex Italia. NIHIL VIDI: potest esse ἀποσιώπησις: ut sit, Nihil uidi turpius. AGRIPETAS BUTHROTI CONCISOS: eos, qui Buthrotiū agrū petierant, ἀ Buthrotijs male mulctatos. 253. 256:

253:

ITA enim meditabar diem & noctem.] Cum de mendo suspicarer, neque tamen ex coniectura probabile quidquam possem eruere; adiui antiquos libros, inspexi. omnes in scriptura consentientes. unum Bessarionis animaduerti pro MEDITABAR, habere MEDIABAM. tum uero quasi lucem aliquam secutus, qui antea in tenebris errassem; putaui, interpūgendi ratione mutata, restitui locū ita posse: Quid autem Plancus tam cursim (ita enim audiebam) diem & noctem? Nam certe, ut de Planco diem & noctē Cicero meditaretur, neuiquam mihi probatur. fuerit

COMMENTARIUS

in quærendo & percunclando curiosus : diurna uero simul & nocturna meditatio quem hic habere locum potest? age, ad uerbū C V R S I M refer illud D I E M E T N O C T E M : quanto aptius ? nam in itinere maturāteis, noctem diei coniungere, notissimū est. etiam

- „ Cæsar in I I I . de bello ciuili, Vibullius, inquit, cōtinua=
 „ to & nocte & die itinere, atque mutatis ad celeritatē
 „ iumentis, ad Pompeium contendit. Et in eodem, pau=
 „ lo post: Cæsar properans noctem diei coniunxerat, ne=
 „ que iter intermiserat. Testatus sum opinionem meam:
 docti iudicabunt. M E A M P R O F E C T I O N E M: ex Italia. 251. 253. D Y M A E O S & c. Pompeius, ut Plutarchus scribit, captis Piratis, magnam eorum partem constituerat in agro Dymæo, quod erat & fertile territorium, & à cultoribus infrequens. ij postremo pulsī ea sede, quam assignatā à Pompeio per aliquot annos tenuerant, rursus se ad piraticam ueterē artem contulerunt. Dyme ciuitas est in Achaia.

- V I D E N D V M E S T, V T M A N S I O L A V D E T V R : domi manere, quā proficisci, maluisset, cum alijs de causis, tum quod à Dymæis manere tutum non esset. 254: Piratæ apparere dicuntur.

- ἐν ὁμοπλοίᾳ B R V T I : tutū putabat nauigare cum
 „ Bruto. itaque & infra: Hæc nauigatio quia quasdam
 „ habet suspiciones periculi, cōstituebā uti ὁμοπλοίᾳ. 256:

257. S E D O P I N O R M I N V T A N A = V I G I A : Brutū habere. S E D I A M S C I A M : quia Brutum conuenire uolebat : qui & ipse erat in Neside, sed eum Cicero non dum uiderat. postea cum eum conuenisset, de nauigijs hæc scripsit ad Atticum :

- » Paratiorē offendī Brutum, quā audiebam: nam et
 » ipse Domitius bona plane habet dicrōta: suntq; nauigia
 » praterēa luculenta Sestij, Buciliani, ceterorum.

253:

πανικόν] Inanem timorem, & sine causa: forte
 quod Ventidius, qui erat Antonij amicissimus, coactis
 militibus aduentare diceretur. DE SEXTO:
 Pompeio. AD ARMA: rem esse uenturā. 250.
 SINE BELLO CIVILI VIDEO SER=
 UIENDVM: uidetur addendum, Non. ut dicat,
 Non sine bello civili seruiemus. CALENDIS
 IANVARIJ: quo die magistratum erant inituri
 Pansa & Hircius Consules designati, eodemq; die rela=
 turi de Rep. ex ueteri consuetudine: quod factum esse,
 docent duæ Philippicæ, quinta, et sexta. ἀνὴρ πολὺς:
 se ipse accusat, qui dixerit in Pansa spem esse; cum ab
 ijs, qui se crapulæ & inertiae dediderunt, sperari nihil
 posset. CICERONIS RATIONES
 EXPLICENTVR: uelim uideas, quantum ac=
 ceperit Cicero meus. cui si minus datum est, quā nos
 ei annuum in sumptum daturus esse promissimus: quod
 ei reliquum deberi ex rationibus cognosces, persolua=
 tur. 248. HS LXXII SATIS ESSE: Ci=
 ceroni filio. cui HS LXXII assignata erant in an=
 nuum sumptum. XENONEM: hic Attico mā=
 dante pecuniam Athenis Ciceroni numerabat, sed eam
 perexiguae, multisq; pensionibus concisam. 255. ID
 EST MINVTATIM: ut opinor, & certe hoc
 abundat. fuit enim glossēma ad græcam dictionem
 γλίσχως, receptum in epistolam ignorantia describen=

COMMENTARIUS

iiij. QVO PLUS PERMUTASTI etc. scis conuenisse, ut Ciceroni tantum daremus, quantum reciperetur ex insularum fructu. eo si quid plus Athenis permutasti Ciceronis causa, uolo id ei concedatur supra annuam pensionem, pro sumptu, quem primo anno fecit dum Athenas proficiscitur. INSULARVM: in Argileto, & Auentino. 197: 248:

HINC EX CAL. APR. & quoniam assignauimus Ciceroni quantum ex insulis reciperetur: deinceps detur ei ad HS LXXX; quoniam tanti nunc insulae locantur, quae antea tantummodo LXXXII locabantur. EX CALENDIS APR. Ciceroni filio id erat annui temporis initium. uide 248.

VIDENDVM ENIM EST &c. curandum nobis est, ut sit, quod filius in sumptum habeat, cum Romae erit. cum enim Publiliae uxoris meae matrem ferre non possim, diuortium erit faciendum: ita dote reddita, re familiari comminuti, unde filio suppeditabimus?

254.

SE Catonem.] Amantissimum Reipublicae. quod in Quinto filio desiderabatur. uide 236: 256:

VT TIBI SPONDEREM: eum fore Catonem, id est hominem in omni uita perfectissimum.

MEMOTVM: me fidem habuisse uerbis Quinti filij. ATTRIBUTIONEM IN IDVS: Idibus Romae sit necesse est propter attributionem, quae in eum diem ait esse collata. Et attributionem posuit pro solutione pecuniae, quam debebat Quintus filius. 220: 250: VRGERI: à creditoribus.

Ex epistola II. pagina 254.

LONGE alia fama] Scribis, agrum Buthrotiū dici à Planco diuifum agripetis : at nos hic contra audieramus, agripetas à Buthrotijs concifos, & eiectos.

253. 253:

254.

V T effet cū Hortensio,] Hortensius Cluuij hæres, quæ illi bonorū Cluuijanorū pars ex hæreditate obuenerat, eā Ciceroni uēdidit cohæredi, pactus ut pecunia sibi tribus pensionibus numeraretur. ex ijs pensionibus Cicero duas soluerat, & maiorē etiam tertiæ partem ante diem solutioni præfinitam, id est ante Cal. Sextilis : ut impudenter faceret Hortensius, qui, quod sibi ex tertia pensione deberetur, ante diem postularet, cum præsertim eius ipsius pensionis maiorem iam partē exegisset.

» Hac de re 258. cum inquit: Diligentia opus est, cohæ-

» redibus pro Cluuiano Calendis Sextilibus persolutum

» ut sit. Quo ex loco, non Hortensium modo, sed & cæteros cohæredes Ciceroni uendidisse, quæ illis Cluuius testamento legauerat, perspicuum est. ET QVIA

E QVITIBVS : ut infra patet, Publilium & Publiliæ propinquos significare uidetur: qui erant ex ordine equestri. Publiliam enim cum dimisisset, urgebatur à Publilio fratre de dote reddenda. cui Eros, qui Ciceronis domesticas rationes dispensabat, promiserat se esse Idibus perscripturum. In antiquo Bessarionis libro pro, equitibus, scriptum est, equibz

254.

QV O'D perscribi oportet,] Perscribere, est creditori, non præsentī pecunia numerata, sed perscripturā

satisfacere . Sic enim Donatus exponit illud in Phormione: Perscripsi omnibus, quibus debui. Nec Ciceronis exempla non idem ostendunt. DE IVRE NOSTRO DECESSERIMVS : planum fit ex hoc loco, intra certam diem reddendam fuisse dotem ab ijs, qui diuortium facerent. Cicero autem de suo iure decedens, etiam ante eam diem, exceptis CC HS, omnem dotem numerauerat. de quibus CC ut sibi fieret perscriptio, Publilius urgebat. 258. QUIDE RESIDVIS CCCC HS : qui cū apud me residua essent ex dote HS CCCC, neque dum solutionis dies adesset, ex ijs ipsis tamen CCCC HS presentia soluimus CC, reliquorum facimus perscriptionem. PRAESENTIA : nulla interposita mora : ut in Verrem libro III. Praesens pecunia soluatur. IACTURA FACTA IVRIS : cum tanto ante diē soluerimus, de nostro iure sponte accedentes. Sic infra 258. Publilius non debet urgere, quoniam iure non utimur. 254:

QV O A D eris Romæ,] Nam & Atticus ex Italia discedere cogitabat. itaque 252: Praclare, inquit, quod te consolata est spes breui tempore congregiendi. & 255: NIHIL A' ME EXPECTES : nihil ad me referas, sed agas ipse quod ageres in rebus tuis. 205: Illud non accipio in bonam partem, quod ad me refers . quid? ipse negotium meum gererem, nisi cōsilio tuo? RELIQUA : collocatis creditorum & debitorum nominibus, cum eam pecuniam, quam ipsi debemus, & quam alij nobis, redigimus in summam; id quod superat à nobis, reliqua dicuntur. 248. FA=

MA ME A : magnum enim subirem discrimen estimationis meæ, nisi ad tēpus, quibus debeo, solueretur. NOS VINDICABIS : nostris creditoribus satisfacies.

254:

IN Neside,] Hunc in Neside congressum significans Philippica X. 226. Brutum, inquit, his ipsis ludorum diebus uidebam in insula clarissimi adolescentis Luculli propinqui sui nihil nisi de pace & concordia ciuiū cogitantem. Nho'is autē parua insula. Lucanus, & Papius laborare eā graui cœlo uersibus ostēdunt. DELECTARI: gaudere, quòd ludis Apollinaribus Tereū Accij tragœdiam, populo recitatā, magno plausu clamorēq; acceptā ex tuis literis cognouerat. 256: & in I. Philippica ad extremum. QVAM ANTONIO: cum maiorem habere Antonio debeat. plausum enim populus non ideo dedit, quòd Accij admiraretur ingenium, sed quòd Antonium oderit Bruto Brutiq; similibus inimicum. itaque plausum illum Antonio magis, quàm Accio, Brutus debet. ISTORVM: Antonium maxime significat, qui patriæ liberatores odebat, ad tyrannidem aspirans. INCENDI: irritari, quòd uideant populum Bruto absenti plausum dari. REPRÆSENTANDAM: citius aliquanto, q̄ fecissent, ostendendam. DOLEANT: dolebant, quòd populus Romanus Bruti absentis desiderium illo plausu declararet. CONSILIUM MEVM: discedēdi ex Italia. TRAHEBAM: procrastinabam. uide 251. BRVNDVSIVM COGITO: ut ibi potius conscendā, quàm Puteolis.

250. Iuua me cōsilio, Brūduſio ne, an Puteolis. Et 250:

COMMENTARIUS

LEGIONVM: quas ab Antonio accersitas, profectas è Macedonia, Brundisium aduentare fama erat. Brundisium tamen, & iter illud postea uitauit, ut ipse narrat in I. Philippica. PIRATARVM: Dymaeos intelligit, qui agro pulsi mare infestum habebant. 253: EXPECTABATUR: à Bruto, ut undè discederent. 257. V. CAL. cum Cassius iam uenisset, nimirum uel eo die, quo hæc scripta sunt, uel post die uisurus eum Cicero fuit. quod si, cum eum uidisset, abire in Pompeianum cogitabat: non recte scriptum est, V. CAL. non enim tot dierum intervallum esse potest, cum dicat se discessurum à Cassij congressu. Potius igitur (nihil tamen muto repugnantibus antiquis libris, tantum indicare placet meam sententiam) legendum uideretur V. IDVS: ut insequentem diem significet: nam hæc scripsisse apparet VI. Idus. ACVLANVM: forte, Herculanium: quod à Pompeijs non lóge Plinius in Campaniæ litore constituit. NOSTIR ELIQUA: scis enim, inde me Brundisiū cogitare.

254:

SCRIPSI equidem,] Commendans illis rem Buthrotiam. NE NECESSE HABVERIS REDDERE: ne putato reddi meas literas necessarium esse. Eas enim Cicero ad Atticum mittebat, ut ipse Planco & Oppio redderet. OPPIO QUIDEM UTIQUE: subaudi, Ne putaris necessarium reddere.

255.

QVA' M mihi in Italiam te auctore ueniendum est.] Id est ante mensem Ianuarium. Nam Atticus

auctor erat Ciceroni, ut omnino Romæ adesset Calēdis
 Ianuarijs ; quòd eo die futurum erat, ut à nouis Con=
 22 sulibus Pansa & Hircio de Rep. referretur. 258: Meæ
 22 profectionis approbator fuisti, dummodo Calendis Ia=
 22 nuarijs Romæ essem. et 258. ALIQUEM NA
 CTVS : quécunque habueris, cui des. DOMO:
 domesticis tabellarijs. Η'εακλέειον : quod tu à me
 tantopere postulasti. 242. 245. 252: NOTEN=
 TVR ECLOGARII : notentur aut minio, aut
 quapiam simili re nomina eorum, qui in his libris de
 gloria loquuntur. QVOS SALVIVS : quos
 libros de gloria Saluius anagnostes tuus, bonos nactus
 auditores, in conuiuio tantum uelim legat.

Ex epistola III. pagina 255.

QVO'D manus dedisti,] Quòd Antoni senten=
 tiam (opinor, de re Buthrotia : nam publicam nulla
 ex parte Pomponius attingebat) etsi non probandam,
 probasti tamen, manusq; dedisti, ut etiam ultro gratias
 egeris. A' RE FAMILIARI : ratio, cur At=
 ticus etiam gratias egisset Antonio . nam etsi magnam
 rei familiaris iacturam faciam, si Buthrotium nego=
 tium eripitur (his ferè uerbis, aut certe in hanc senten=
 tiam Atticus scripserat) tamen huiusmodi iacturam
 eo tolerabilius æquū est ferre, quòd à Rep. citius, quàm
 à re familiari, deferemur.

255.

MAGIS delectari ò Tite, si quid ego :] To=
 tum hoc, O' TITE, SI QUID EGO, ideo scri=
 psi literis grādiusculis, ut intelligatur initium libri de se

neſtute : quo quidem libro ſe delectari Atticus ſcripſe-
rat, quia ſuam ſeneſtutem, quam publicæ ruinæ grauio-
rem in dies efficerent, eius lectione leuaret. Et ait M A
G I S, propterea quod medicinæ uim magis agrotantes
ſentimus, quàm ualentes. Etiam 261. O' T I T E,
tibi prodeſſe lætor. lætor, inquit, quod ea, quæ ſcripſimus
in libro de ſeneſtute, tibi ad ferendam ſeneſtutē pro-
ſint. A L A C R I T A T E M : quandoquidem te
delectāt ea, quæ ſcribimus. G A V D E O N O N
F E F E L L I S S E &c. munuſculū enim ad te per-
ferendum Eroti dedi, duos libros de gloria. I D E M
σώταγμα : eoſdem libros de gloria, quos Eroti dederā,
poſtea retractatos, et reſectos denuo miſi, ſed ἀρχέτυπον
ipſum, cum antea deſcriptum exemplar miſiſſem.
M A C R O C O L V M : regiam chartam à Catul-
lo dictam. uide 214. L E G E A R C A N O :
ne quis audiat præter cōuiuas tuos. quod ſupra monuit
his uerbis: Saluius in conuiuiis duntaxat legat. Antea,
L E G E I N A R C A N O. Suſtuli particulam
I N, Chariſium ſecutus, qui hunc locum recitat, et ait
arcano dictum eſſe pro arcane. præterea conſentire ui-
dentur antiqui libri: nam in manuſcripto Beſſarionis,
L E G I A R C A N O. ſic et Cæſar locutus libro I.
de bello civili: Domitius arcano cum paucis familiarī-
bus ſuis colloquitur. V T A V D I V I M V S :
audiebat autem præclara. 248. C O R A' M: cum
Athenis ero. N E Q V E I N D I L I G E N T E R,
N E Q V E I L L I B E R A L I T E R : hic Athenis
pecuniam Ciceroni filio ſummiſtrabat, ſed neque dili-
genter, & ſatis illiberaliter. itaque 253: Xenonem, in

quit, per exigue et γλίσχεως præbere. DE HERO
DE : & hic Athenis uiuebat. 233:248.

255:

GAVDEO TIBI &c.] Vt cognosceres, il-
lum tibi literas à me redditurum, ipsius arbitratu scri-
ptas : sciresq; , nolle me, ut ijs literis mouereris. 254.

SVO MORE VTERQUE : tu sapienter, ille
stulte. EAS LITERAS : quibus ad me scri-
bes dialogum tuum cum Quinto filio. COMMEN-
DATIONIS TVAE : scripserat enim Atticus,
se esse literas ad eum commendatitias Curio daturum.

255:

RELINQUEMVSPACEM,] Q. Fusius Ca-
lenus Dionis historiæ libro XLVI. Ciceroni acer-
be in Antonium inuecto non minus acerba oratione re-
spondens, ait eum, cum otium non ferret, discessisse; po-
stea, tumultu & bello inter ciues orto, reuertisse. quasi
amator esset contentionum, pacis inimicus. VT AD
BELLVM REVERTAMVR : apparebat
enim, ad paucos menses fore bellum; cum & Antonius
Octaviusq; grauiter inter se dissidentes iam in armis
essent; & Sextus Pompeius aduentare cum exercitu
diceretur; præterea magnum Antonij cum Decimo Bru-
to certamen impendere de Celtica prouincia. 241:

ADERIS : uenies in eas regiones. 255. RE-
LIQVORVM MEORVM : diximus, relquo-
rum nomine eam pecuniam intelligi, quæ, subductis ra-
tionibus, & collatis creditorum debitorumq; nominibus,
superat à nobis. 248. DOLABELLAE NO-
MEN : à quo pecuniam exigere difficillimum scie-

bat. 235: 246: ATTRIBUTIO EST MI
HI NOMINUM IGNOTA: quæ nobis
exigenda tradidit Dolabella. 246: VT NON
CONCVRRERENT NOMINA: ut ad
tempus non responderent ij, qui debent. 254:

256.

NON amas Eram?] In oratione pro Deiotaro Hieram & Blesamium eius legatos nominat: ut for-
tasse & hic, Hieram, legendum sit. Et est dictum ἐγών-
κως . cur, inquit, Eram, æque atque Deiotarum, odio di-
gnum non putas? qui, cum ei præscriptum esset à Deio-
taro, ne quid sine Sestij nostri sententia ageret, neque ad
illum, neque ad quenquam nostrum retulit. Miserat au-
tem eum Deiotarus, ut Armeniã, sibi à Cæsare ereptã,
emeret ab Antonio: quod factum est, Fulvia, quæ An-
tonij uxor erat, intercedente, id est, cum Deiotari lega-
tis de pretio paciscente: unde illud 229. Deiotarus no-
ster dignus ille quidem omni regno, sed nõ per Fulviã.
Armeniam autem cū Deiotaro Antonius accepta gran-
di pecunia uenderet, dixit se restituere ex Cæsaris libel-
lis. quod ei Cicero II. oratione in criminibus obiicit his
verbis: Quid ego de commentarijs infinitis, quid de in-
numerabilibus chirographis loquar? sunt ea quidem
innumerabilia, quæ à diuersis emebantur non insciente
te: sed unum egregium de Rege Deiotaro populo R.
amicißimo decretum in Capitolio fixum. quo proposi-
to, nemo erat, qui in ipso dolore risum posset continere.
quis enim cuiquam inimicior, quàm Deiotaro Cæsar?
& quæ sequuntur. NEQVE AD ILLVM,
NEQVE AD QVENQVAM NO-

STRVM : & de hoc in eadem Philippica paulo
 » post : Syngrapha HS céties per legatos, viros bonos, sed
 » timidos, & imperitos, sine reliquorum hospitum Regis
 » sententia, facta in gynæceo. D I C A S : Atticæ re=
 feres, Pilæ dices : quia non, ut Attica, salutem miserat
 Pilæ.

Ex epistola I I I I . pagina 256.

I T A ut heri &c.] Ut in literis, quas ad te scri=
 pti, heri legisti, uel fortasse hodie, (Quintus enim, cui eas
 literas dedi, altero se die Romæ futurum aiebat) in Ne=
 sida ueni V I I I . Idus. ut sit, I T A V T H E R I ,
 principium epistolæ. D E N O N I S I V L I I S :
 quòd in ludorum suorum proscriptione, Nonis Iulij,
 legeretur. uide nostram interpretationem ad illud,
 Ita'ne, Nonis Iulij? 253. A' S E X T O : P o m =
 peio. S I V E Q V O A L I O N O M I N E :
 quasi Consules appellandi non essent Antonius, & Do=
 labella, qui non agerent quod Consules deceret. S I
 Q V I D V I D E R E T V R : ut corrigeremus, si
 quid uideretur. P A V C A παρὰ λέξιν : non nulla
 minus proprie dicta. N O N C O N T V M A =
 C I T E R : sine superbia. Q V O D E R A T ,
 C O S S. S O L V M : sextus epistolam suam ita in=
 scripserat : S E X . P O M P E I V S C N . F .
 C O N S V L I B V S S . D . nos addidimus,
 P R A E T O R I B V S , T R I B V N I S P L .
 S E N A T V I . D E C A E S A R E : Romæ oc=
 ciso. I N V L T E R I O R E : Hispania. N I =
 H I L E S S E &c. se non discessurum ab armis, nisi

COMMENTARIUS

sibi paterna domus restitueretur . eam autem ab hasta
 Cæsaris emptam possidebat Antonius . Philippica II.
 173. VT OMNES EXERCITVS DI
 MITTANTVR : se non esse exercitum dimissu
 rum, nisi omnes omnium exercitus dimitterentur . uide
 illud, Ab armisq; nullus discederet, 251.

256:

NIHIL reperiēbam.] Quod certum uideretur.
 CONCISOS AGRIPETAS : idem 253.
 253: ACCEPTIS NUMMIS : à Buthro=
 tijs. RELICTIS ILLIS : agripetis: quos secū
 duxerat, ut agrū eis Buthrotium assignaret. QUID
 EIVS SIT : quid de ea re sit . ALIQUID
 LITERARVM : ad me miseris.

256:

DVBITABAM,] Incertus eram, utrum ire
 Brundisium, an Puteolis conscenderem. 250. SVB=
 LATVM VIDETVR : non est cur Brundu=
 sium ire debeam. quò tamen se scripserat iturum 254:
 HAEC AVTEM NAVIGATIO: si Puteo
 lis conscēdo. SVSPICIONES PERICV
 LI : propter piratas. 254: 253: ὁμοπλοία : societate
 nauigandi. ET IPSE DOMITIVS: Cn.
 Domitius . qui cum Bruto nauigaturus erat , unus de
 percussoribus Cæsaris, Aenobarbi filius ex Porcia Cato=
 nis sorore. 222: & Philippica II. 165: SESTII,
 BV CILIANI : & hi Cæsarem percusserant. au=
 Etor Appianus lib. II. VLTURA FRETVM:
 qua usurus non sum, quòd Syriam, non, ut Brutus &
 Domitius , Græciam, petet . erat autem ultra fretum

Siculum. EXPLORATIORA VIDE-
 BUNTUR: à piratis tuta nauigatio. tarde igitur
 potius cum Bruto nauigabo, quàm ut omnino non na-
 uigem. et, si, cum processerimus, exploratiora uidebun-
 tur, omiſſa ὁμοπλοία uel teſtis utemur, celerrimo gene-
 re nauiculæ. Teſtæ nomen, ut opinor, à teſtæ ſimilitudi-
 ne deriuatum. Iuuenalis ſatyra XV. Et breuibus piſtæ
 remis incumbere teſtæ.

256:

DE Tereo Accij.] Quid Tereum Accij tragœ-
 diam populus magno plaufu accepiſſet. 254: BRV
 TVM: aliam Accij tragœdiam, Bruti ludis recitatã.
 NESICIO QUID AFFLAVERAT: ne-
 ſcio quid rumoris affluxerat. COMMISSIO-
 NE GRAECORVM: cum Græci ludi cõmitte-
 rentur, infrequentem populum affuiſſe. COMMISS-
 SIONE: ipſo initio. DE GRAECIS LV
 DIS EXISTIMEM: minime dignos, qui ſpe-
 ſtentur. Fam. 95. QUINTVS: filius. IN
 QVO MINIME SATISFACIEBAT:
 intelligit amicitiam Quinti cum Antonio, & conſenſio-
 nem cum Caſarianis. 231: 234. 236:

257.

INIECISSEM] In ſermone. ARRI-
 PERE: auide amplecti. MORARI: nauiga-
 tionẽ proferre. SI QVI FORTE CASVS:
 ſi forte quid accideret eiufmodi, ut eum diſcedere non
 oporteret. DVBITO: cogitare cæpi. nam antea
 ſtatuerat nauigare cum Bruto; ſed eo morante, nouũ
 conſiliũ capit. EXPECTEM DE LEGIO

COMMENTARIUS

NIBVS ; dum audiã , traiciant ne legiones è Græcia,an,ut quidam arbitrantur,nulla ueniant. Verebatur autem maxime,ne, si ipse Hydrunte,aut Brūdusio traiceret in Græciam, incideret in legiones Macedonicas,quas in Italiã aduentare rumor increbuerat. 250: 256: NEUTRVM : si neutrum erit tutũ , neque Hydrũtẽ ire,neq; Venusiã manere. EODEM: in hæc loca. CIRCVNSPICE : locus concisus , & obscurior , quàm ut certam interpretationem afferre possimus . O' DIES &c. descripti dies erant,quibus Lepidum,qui erat Pontifex Maximus,cũ Augurum collegio dare operam auspicijs oportebat.lætatur igitur,eam sibi fore causam, cur mature ad Urbem redeat : erat enim Augur.

257:

MAGNA ε'οπη] Valde me ad profectiõnem impellunt literæ tuæ . in easdem enim regiones promittis te uenturum.253 : 252: TE ILLIC : adueniens inueniam. MEORVM ? scriptorum. ET AIS μετ' α'μύμονα : & ais illum nullius affine culpæ , ut prorsus reprehendi non possit. α'μβροτ : errans,non recto iudicio,qui mea scripta non putet legenda.

Ex epistola V . pagina 257 :

VIBONEM ad Sicam.] Contra ueteres libros,Ad Sicam,restitui,cum legeretur,Et Sicam.significat enim,apud Sicam se esse amicum suum:qui Vibone habitabat.& paulo post : IX.Cal.igitur ad Sicã. ibi tanquam domi meæ scilicet . Et quo tempore Clodia

dia rogatione pulsus in exilium abiit, Vibone itē apud eundem Sicā diuersatus est: ut apparet 40: PRODROMI: Aquilones uenti exortum caniculæ octo diebus antecedunt. ideo prodromi dicti à præcurrendo. Plinius. PEDIBVS: sine naui. E' QVIS: quod aquæ multo minus esset, quàm soleret. OBVDXI: consumpsi. ὁλιχὸν πλόον: uide 259: CORBITA: oneraria naui. STATIM NE FRETO, AN SYRACVSIS: statim ipsum fretum traiciens in Græciam recta nauigē, an prius defleatam Syracusas, inde in Græciam. ἢ δ' εὖ γ' ὁ δόος: uide 245. ID SATIS, SVPER' QVE: sæpe id iam scripsimus, tecum me non esse, quia periculum fugiam.

258.

IN cælum ferri] Quodd omnibus perspicuum sit, me periculi causa discedere. AD CAL. IAN. à quo die sine periculo Romæ esse licebit, Pansa & Hircio Consulibus. EXPEDI, EXOLVE: uelim omnino satisfacias quibus debeo. BELLA RELIQVI: reliqui unde sumeres ad meorum nominū solutionem. COHAEREDIBVS PRO CLUVIANO: ut coheredibus meis, qui mihi uendiderunt quod ipsis de Cluuiana re obuenerat, Calendis Sextilibus id, quod debeo, persolutū sit. 254. de Hortensio coherede, & 222. de Hordeonio. CVM PUBLILIO: huic Cicero pecuniam debebat ex dote Publiliæ, quam dimiserat. QVONIAM IVRE NON VTIMVR: quoniā

MMM

de CCCC HS ante diem CC numeravi; qui si uoluisssem uti iure meo, diem solutionis expectasssem. ut inique facturus sit Publilius, si de ducentis urgeat. uide 254. ANTE DIEM: subaudi, Terentiæ numerum quod debemus. IN EPIRVUM: uenturus es. 255. 255: QVOD SATIS DATO DEBEO: satisfdato debet, qui creditori cavit fideiussoribus datis.

Ex epistola VI. pagina 258:

CVM à Leucopetra profectus] Narrat idem in
 „ I. Philippica his uerbis. Cum me ex Sicilia ad Leucopetra,
 „ quod est promontorium agri Regini, uenti detu-
 „ lissent; ab eo loco conscendi, ut transmitterem: nec ita
 „ multum prouectus, reiectus Austro sum in eum ipsum
 „ locum, unde conscēderam. cumq; intempesta nox esset,
 „ mansisssemq; in uilla P. Valerij comitis, & familiaris
 „ mei; postridieq; apud eundem uentum expectans ma-
 „ nerem: municipes Regini complures ad me uenerunt,
 „ ex ijs quidam Roma recentes: à quibus primum acci-
 „ pio M. Antonij concionem: quæ ita mihi placuit, ut ea
 „ lecta de reuersione primum cœperim cogitare. nec mul-
 „ to post, edictum Bruti affertur, & Cassij: quod quidē
 „ mihi, fortasse quod eos etiam plus Reip. quàm familia-
 „ ritatis gratia diligo, plenum æquitatis uidebatur. adde-
 „ bant præterea, rem conuenturam, Calendas Sextilibus
 „ senatum frequentem fore, Antonium, repudiatis malis
 „ suasoribus, remissis Gallis prouincijs, ad auctoritatē se-
 „ natus esse rediturum. VT ADESSENT: in

senatu. SENTENTIAM COMMV-
TASSE: qui cum antea meam profectiorem pro-
baueris, idē nunc reprehēdas. IN FLAMMAM

» IPSAM VENIREM: uide illud 255: Relin-
» quemus enim pacem, ut ad bellum reuertamur.

Α'νεμέσῃτα: quōd ego ex Italia discederem, dum peri-
culi minus esset; eo consilio ut Calendis Ianuarijs a des-
sem, cum omnia contentionibus arderent: omnino non
prudenter faciebam, sed id tibi esse inuidiosum, aut ul-
lam afferre infamiam non potest: primum, quōd ego
meam sententiam secutus, discedebam: deinde, etiam
si te auctore, non debet is, qui consilium dat, quidquam
præstare præter fidem. BENE IGITUR etc.

» rectum igitur putas d Cicero patriam relinquere, dum
» δὲ δανασίαν sequeris? Et cum dixit Atticus δὲ δανασίαν,
» respexit ad id quod Cicero scripserat 250. Ex hac nassa
» exire constitui, non ad fugam, sed ad spem mortis me-
» lioris. 259.

O PORTUISSE te istuc facere.] Quo
σχολίῳ defendas profectiorem tuam, & ostendas oportu-
uisse te discedere. QVIBVS INVITIS,
ET DISSVADENTIBVS: nam tu quidē
suasisti, ut discederem. SI PERSEVERAS-
SEM: si perrexissem in Græciam: sed uides me re-
uerti. SI A' PHÆDRO NOSTRO: si
hoc fieret à Phædro nostro, facilis illi excusatio esset:
sic enim responderet: Ego de honesto nihil cogito, dolo-
rem fugio, summum bonum in uoluptate pono. nunc
quid tu respondebis d Cicero, qui non, ut Phædrus, Epi-

cuream sectam, sed illam Socraticam, quæ uirtutem et officium colit, es secutus? A' PRIMO: ante quam discederem. FVISSES CATO: nūquam discessissem: tuum cōsiliū, ut Catonis, essecuturus.

259.

NON audet &c.] Nimirū scribis Attice, ideo Brutum nihil dicere super discessione mea, quia me nō audeat, hominem id ætatis, monere. qui si auderet, me scilicet patriam relinquentem reprehenderet. aliud enim te nō arbitror significare. VEL POTIVS REVERSIONE: qui enim regreditur ante quam eō perueniat, quod animum intenderat; is nō redire dicitur, sed reuerti; redire autem, qui coeptum iter absoluit. Reuersione igitur, quia, cum processisset, ab austro retro uersus est. EFFVDIT ILLA OMNIA, QUAE TACVERAT: dixit me facere præclare quī Romam reuerterem, abiecto discessionis consilio. PISONEM: in I. Philippica
 22 154: Ex Bruto primum cognoui, quæ Cal. Sextilibus
 22 in senatu fuisset L. Pisonis oratio. qui quanquam pa-
 22 rum erat, à quibus debuerat, adiutus: tamen & Bruti
 22 testimonio, quo quid potest esse grauius? & omnium
 22 prædicatione, quos postea uidi, magnam mihi uidebatur
 22 gloriam consecutus. Et in epist. Fam. 183. Nec Pisoni,
 22 qui in Antonium primus inuectus est nullo assentiēte;
 22 nec mihi, qui idem tricesimo post die feci; nec P. Ser-
 22 uilio, qui me est cōsecutus, tuto in senatum uenire licet.
 RELICTIONIS REIP. antiqui libri, religio-
 nis: ego tamen, relictionis, probaui, ex correctione Be-

roaldi : non solum, quòd parua mutatione sententia re-
stituitur sanè quàm apta, et cum uerbo præcedenti opti-
me consentiens : uerum etiam , quòd accusatione III
in Verrem, ubi in uulgatis libris legitur , illam reiectio-
nem, prodicionemq; Consulis sui, Massæi manuscriptus
habet, relictionẽ, prodicionemq;. **QVEREBAN-**
tur : ante quàm discederet . non enim loquitur de ijs ,
qui cum Bruto erant : sed eos intelligit , quibus disce-
dens affirmauerat, se celeriter esse rediturum .
NON PROBABAM : non persuadebam.

259:

ME existimari ad Olympia.] Ideo me homines
discedere crediderant, quòd in Græciam ad spectaculũ
ludorum Olympiorum properarem . hanc igitur uitu-
perationem reuertens effugi. **SED HOC** : hoc
tam turbulento Reip. tempore si ad Olympia profectus
essem, ἀναπολόγητον fuisset , id est nulla prorsus ratione
meum factũ defendere potuissem. **GRATIAS**
MIRAS : elegans figura sine uerbo: uenustius enim
subintelligitur, ago, quàm legitur. itaque sustuli, appro-
bante Bessarionis libro . **QUI ME** : qui me in
Græciam nauigantem aduersus flatu maximo Regium
retulerit. **SPECIOSAS** : quia reuerteret, quòd
intelligeret non esse desperandum de Rep. ut exposuit
epistolæ initio. **PROVIDE** : provide, d Cicero,
si cui quid debes, ut sit unde tantũdem solui possit quã-
tum debetur. **Δυσχερσία** : difficultas uersuræ facien-
dæ . quod cum ita sit, unde solves ? 250. **PRAE-**
SENS ME IPSE DEFENDEREM : hæc

COMMENTARIUS

una prouidendi ratio mihi in mentem ueniebat, quodd,
 si Romæ essem, ipse me cōtra meos creditores tueri pos=
 sem, tu mei defendendi aut excusandi nullum onus su=
 stineres. itaque uideo, mea etiā causa, nō Reipublicæ mo=
 do, mihi esse reuertendum. A' BRUTO : datū.
 HORVM : Bruti & Cassij, Pratorum. Fam. 169.
 CENSEBAT : censebat Brutus, ut istuc uenirem
 ad Remp. capeffendam. PISONI : cui in sena=
 tu in Antonium inuehenti nemo assensus est armorum
 metu. Fam. 183: & Philippica I. 154: REDIIT:
 quasi non perstiterit in sententia : aut non redijt Anto=
 nij metu. SED ABESSE &c. ideo redeo, quia
 senem, cui mors impendet, non decet longe abesse à se=
 pulcro, id est à patria, in qua solemus sepulcrum nobis
 cōstituere. redeo igitur, ut, quidquid acciderit, in patria
 moriar. DE BRUTO? à Bruto. PILIAM:
 uxore tuam tentari morbo, quem παῖς ἄλυσιν appellant.

Ex epistola VII. pagina 260.

QUINGENOS denarios] Appianus &
 Dion drachmas uocant. VIDE NOMEN,
 VIDE AETATEM : turpe nobis est sequi eum,
 qui & Cæsar appelletur, & adolescens ac penè puer
 sit. VEL CAPVAE : uide, quàm pueriliter, qui
 putet uel Capuæ clàm mecum posse loqui. non enim po=
 stulat, ut obscuro in oppido, aut in aliqua latebra con=
 grediamur, sed in urbe Capua. ALAUDA=
 RV M : Cæsar legionem Alaudarum ab aue nomina

uit, quæ Gallico uocabulo dicitur Alauda. Plinius, Suetonius. AD VRBEM PERGERE: Antonium ab Vrbe Octavianus auertit, quod ille infestus cum legione Alaudarum Brundusio ueniebat. Philippica III. 189: in epist. Fam. 198: LEGIONEM SVB SIGNIS DUCERE: in omnibus libris, & impressis, & manuscriptis, legionem suis signis ducere. nos ex obseruatione latinarum locutionum, quarum genera in usum nostrum notare consueuimus, & hic, & alibi mendum deprehendimus: legiones enim sub signis ducere, & sub signis habere, usitata figura ueteres dicebant. Lucretius lib. V. 96.

» At non multa uirum sub signis millia ducta

» Vna dies dabat exitio.

» Cicero in epist. Fam. 148. Legiones habeo quinque sub

» signis. & 166. Legiones sub signis armatas treis. & Li

» uius lib. III. Sub signis urbē intrauere. et lib. VIII.

» Sub signis alij XV. ordines locabātur. ∞∞∞: tribus millibus. nā mille hac nota CIO ueteres significabāt: inde factū ∞, librarijs antiquæ notæ figurā im-

mutantibus, cum propter celeritatem describendi uno calami ductu perficerent. TREIS LEGIONES MACEDONICAS: quarū duas, Martiam, & Quartam, ad ipsum transisse, & Appianus tradit libro III. & noster Philippica III. CONVITIVM GRANDE FECERVNT:

Antonium centenas drachmas pollicentem milites irriserunt. Appianus libro III. SI FIDEM FECERIT: non enim satis Octauiano credebant boni

COMMENTARIUS

uiri, quòd Cæsaris et heres & filius ex testamèto esset.
 ALIQUID TALE : ut præsens auctoritate &
 uirtute sua Rēp. iuuare posset, cui nūc in uno Octauio
 contra Antonium & spes & præsidium est. FV=
 GIAM ROMAM : antiqui libri, Caualcantis, et
 Bessarionis, FVGAM ROMAM . procul dubio
 corruptus locus.

Ex epistola VIII. pagina 260:

CVI ego,] Rescripsi. CONSILIO
 TVO : scribit, se uelle rem agere per senatum consi=
 lio meo. VALEAT : copys . quod si esset, rursus
 de Gracia cogitarem : ideoq; à mari non libet discede=
 re. CONSILIVM PVERI : non probat
 Varro, quòd exercitum contra M. Antonium O=
 ctavius pararit. BRVTVM : Decimum : quem
 Antonius Celtica prouincia nō decedentem, armis ex=
 pellere parabat. CENTVRIAT : centurias
 conficit ueteranorum. DINVMERAT : pe=
 curiam unicuique numerat, quingenos scilicet dena=
 rios. 260.

260:

VI. Arpinum ueni, ad IIII. in Sinuessanum.]
 Bessarionis liber sic ; CII. ueni ad me in Sinuessanū :
 Caualcantis ; VI. ueni ad me in Sinuessanum. uulga
 ta lectio perspicue deprauata. nam si epistolæ adscripta
 dies est VI. Idus in Sinuessano: quo modo se ad IIII.
 uenisse dicit in Sinuessanum? præterea non recte, AR

PINVM VENI: nondum enim eò peruenerat:
 quod ostendunt quæ proxima subsequuntur. AR=
 CANO: Quinti fratris prædio. MANE AM
 NE ARPINI: quò iter habebat. LITE=
 RAS VI. IDVS MANE, IN SINVES
 SANO: Bessarionis liber sic: Literas Idus mane in
 suaseno: duabus dictionibus interiecto spatio seiunctis.
 dixi iam, in dierum nota mendum esse.

Ex epistola IX. pagina 260:

NOSTRVMopus] Puto librum de gloria.
 258. EX QVO ANTE: Atticus excerpta
 quædam ex illo libro scripserat in paginis ante librum
 positis. EX TIMESCEBAM: Atticus enim,
 quæ minus probabat in Ciceronis libris, ea notare mi=
 niata cera solitus erat. 247:

260:

ITA est, ut scribis.] Ita accusandus mihi est An=
 tonius, ut Sicam amicum nostrum cum contumelia ne
 nominem. erat autem Sicæ mentio quodam loco facien=
 da, quòd eo usus erat Antonius. AEGRE ME
 TENVI: uix à me ipso impetraui, ut Sicam nō no=
 tarem: cum orationem in Antonium scriberem. Sica
 autem Ciceronis amicus, & hospes. 257: PER=
 STRINGAM: Antonium. μεταφορικῶς perstrin=
 gere ualet leuiter offendere. Pro Plancio: Granius
 L. Crassi uoluntatem asperioribus uerbis sæpe perstrin=
 xit impune. SEPTIMIAE: uxoris, opinor, Si

ce. *παῖδες παίδων* : omnis posteritas : unde apud
 „ Virgilium, *Et nati natorum, & qui nascentur ab illis.*
 manasse proverbium uidetur ab Homeri uersu : *οὐδὲ
 παῖδες παίδων τοῖκε μετόπιόδε γένωνται.* SINE
 VALLO LVCILIANO : forte, aperte intelli-
 gant : quid non scripta sunt obscure : quo se quasi uallo
 sepe muniuit Lucilius , poeta maledicus . EVM :
 M. Antonium : cui & in II. Philippica per contume-
 liam obicit , suscepisse eum liberos ex Q. Fadij liber-
 tini hominis filia . quem hic Caium legimus , ibi Quin-
 tũ : ut alterutrũ sit mutandũ . ILLIS TRIVM-
 VIRIS : hoc sine epistola Attici non licet nobis diui-
 nare . NISI FACETE : subaudi, scripsisti de
 Triumuiris.

261.

LEGES Sexto,] Meam in Antonium oratio-
 nem leges Sexto Peduceo , qui mihi unus mille hominũ
 „ loco est. ut 25 : Quid Cato ille noster, qui mihi unus est
 „ pro centum millibus . magni autem ponderis fuisse Sex-
 tum Peduceum apud Ciceronem , patet 154 : 246 .

CALENI : cauebis, ne, dum leges meam orationem,
 Q. Fusius Calenus, aut Cn. Matius interueniat . uter-
 que enim Antonio amicitia coniunctus . Caleni etiam
 orationem pro Antonio bene longam , & liberam ad-
 uersus Ciceronẽ recitat Dion historiariũ libro XLVI.
 Matium uero , quem Caluenam uocat, ut etiam 225 :
 amicum Antonio fuisse , inimicum Bruto & Cassio ,
 hoc est libertatis & Reip. patronis , docet ipsius epistola
 in Fam. 181. EPISTOLA LONGISSI-
 MA QUAEQUE OPTIMA : idem de Dea

QVO Rubriana] Ita nunc corrigam, quæ à te sunt in meo libro animaduersa, ut antea correxi quæ de Rubrio scripseram, non ut quæ de Scipione. Attico enim iam antea monenti ut de Rubrio scripta emendaret, Cicero paruerat: de Scipione, non item. ET DE LAUDIBVS DOLABELLAE: & te suadente partem tollam earum laudum, quibus Dolabellam ornaueram. EVM CONTRA CIVES: mihi, præter obscuritatem sententiæ, etiam anti-qui libri, Causalantis & Bessarionis, suspicionem afferunt de mendo: in utroque enim scriptum animaduerto, EVM PER CONTRA CIVES. placet, quod alijs, EVM TER CONTRA CIVES: hoc sensu: Videor Dolabellam in Philippica II. laudare: sed bella εἰρωνεία est: nam re uera uitupero: siquidem eū ter in acie statuo contra cives, cū dico interfuisse omnibus bellis ciuilibus, in Thessalia, Africa, Hispania. Philippica II. 174: INDIGNIVS ESSE: de Antonio loquitur: quem uult indignum uita uideri, sic inquam indignum, quàm quod maxime.

πεπλογραφίαν Varronis] Varro clarorum uirorum nomina unum in librum congegesserat, eumq; inscripserat, πεπλογραφίαν: quodd Athenienses (auctores sunt Euripides in Hecuba, Harpocraton, alij) in peplo eos, qui aliquid fortiter gessissent, expingere cōsueuerant. & Porphyrius ab Aristotele scriptum com

mentarium tradit, pepli nomine inscriptum; quo com-
mentario & nauium, quæ ad Troiam profectæ essent,
numerum, & ducum genealogias persequeretur.

Ἡρακλείδου : aliud Varronis opus . Ἡρακλείδου autem
appellat, uel quia de Rep. (Heraclides enim Ponticus de
Rep. scripserat, ut est 210:330.) uel quod egregie scri-
ptum, ut quasi Heraclidis opus uideri posset. O' T I-
T E : librum de senectute: cuius initium est, O' Tite,
siquid ego & c. uide 255. ταξιάρχης: princeps gla-
diatoriae turmae. nominat eosdem secunda in Antoniū,
his uerbis: Cum duos secum Anagninos haberet, Mustel-
lam, & Laconem : quorum alter gladiatorum est prin-
ceps, alter poculorum. Respondet Attico, nomina Ana-
gninorum, quos secum Antonius haberet, scire cupienti.

261.

ABSOLVI duobus:] Quatenus de officio Pa-
natius scripsit (scripsit autem tribus libris) ego duobus
absolui . in tertio deinde libro quaestionem illam expli-
cauit, qui discerni posset officium, cum id, quod speciem
haberet honesti, pugnaret cū eo, quod utile uideretur:
quod Panatius cum promississet se esse dicturum, non
persoluerat. Ante, ABSOLUIT, legebatur ; itaq;
est in antiquis quoque libris: nō tamen, ABSOLVI,
sententiam postulante . QVALIS CAUSA
REGVLI: M. Attilio Regulo utile fuit Romæ ma-
nere, honestum ad Carthaginienses redire, sicuti disce-
dens iuramento promiserat . hoc exemplum plenissime
in III de Officijs, 71 : POSIDONIVS:
Panatij discipulus, Rhodius philosophus, è Stoica disci-

IN LIB. XVI. EPIST. AD AT. 463
plina. DILVCIDE: scripsisti.

261:

ITERVM Rép. seruarem] Seruauerat enim
antea, cum Catilinæ coniurationē in suo Consulatu op=
pressit. αὐτὸς δὲν : significat, neque se suscipere quod
Octavius uellet, periculi metu : neque abnuere, propter
pudorem: quemadmodum ij, quos è Græcorum exer=
citu Hector in certamen prouocauerat. 89. CA=
LENDIS IAN. quo die nouis Consulibus magi=
stratum ineuntibus de Rep. referetur. ERIT:
Octavius. Nam ut senatus Cal. Ian. tuto haberi, sen=
tentiæq; de summa Rep. libere dici possent, de præsidio
prius erat uidendū. qua de re Tribunos pl. uerba fecis=
se, patet in extrema III. Philippica. STIPVLA=
TIONES : eos, qui stipulatione se daturos esse pe=
cuniam spondent. uult enim, opinor, è suis prædijs ali=
quod ab Attico uendi. CATINAM &c. Catin=
ensium suffragijs, item Tauromeniorum, & Syracu=
sanorum, assequi nescio quid in Sicilia Valerius inter=
pres cupiebat. 6: GRATIOSORVM : in suf=
fragijs. NOSTRIQVE FAMILIARES:
à Quæstura sua Siciliensi. PVBLICE: ad Ca=
tinenfes, Tauromenienses, Syracusanos. AVT MI
HI NOMINA MITTERET : quasi dicat:
Si uti nollet eis literis, mitteret mihi nomina gratioso=
rum. BALBVS AD ME : scripserat.

262.

MEQVE Torquati] Vt in nostro libro, item
est in duobus manuscriptis, Causalcantis & Bessarionis.

Placeret : Me de Torquati negotiolo scitutum puto .
uel, ut alij emendarunt : Deq; Torquati negotiolo scitu
rū puto. QVAM VALDE EVM AMA
RET: Quintum, filium suum.

Ex epistola X. pagina 262.

MVGINARIS,] Nihil explicans differs.
CEPI CONSILIVM DOMESTI
CVM : hoc consilium cepi, ut Romam uenirem.
INTERCLVDERER : aduentu Antoni ad
Vrbem. POTES T: ad rationem cōiecturæ suæ.
ut ego, inquit, opinor, Antonius ad Vrbem iam aduen
tat. TECVM POTIVS: subintellige, Romæ
sim. NEGOTIA SALSA : facete scripsisti
de ἡρακλειδέω Varronis: meq; ea pars literarum tuarū
ita delectauit, ut nihil unquam magis 260:

Ex epistola XI. pagina 262.

ῥολιχὸν πλόον] Respexit ad Homeri uersum, quē
infra paulo post recitabimus . Dicit autem, ῥολιχὸν
πλόον ὁρμαίνοντα, quia rursus nauigare in Graciam co
gitabat, si armis ualeret Antonius : ideoq; 260: Ve
reor, ne ualeat Antonius; nec à mari discedere libet.
ἄπροσδίωνυσον: absurdum, alienum à re. CON
SILIVM PETIERAM : quid mihi esset agē
dum, manendum ne Arpini, an propius accedendum,
an ueniendum Romam. 260:

262:

παρ' ἡνεμόεντα] Nestoris uerba sunt Odyssæ li-
bro III. Telemacho narrantis reditum Græcorum à
Troia. Scripserat autem Atticus, quæ uia Cicero profi-
cisci Romam tuto posset: ualde enim Antonium time-
bat, ut significat ipse 260: & eam rationem itineris ab
Attico descriptam, Homericis uerbis Cicero exponit.
poetæ uersus ex Odyssæ tertio subiiciemus.

- » ὁ φέ δ' ἐ δ' ἡ μετὰ νῶϊ κίε ξανθὸς μενέλαος :
» ἐν λείσβῳ δ' ἔκχε δολιχὸν πλόον ὁρμαίνοντας
» ἡ καθύπερθε χίοιο νεοίμεθα παυπαλοέσσης
» νήσου ὠδὴ ψυγίης αὐτὴν ἐπ' ἀριτέρ' ἔχοντες ,
» ἡ ὑπένερθε χίοιο παρ' ἡνεμόεντα μίμαντα .

quod autem Cicero & Mimanta, & Pſyriam in hunc
locum transtulit, non ea ipsa intelligit loca, (non enim
Atticus ad eam nauigationem hortabatur, sed ut An-
tonium uitaret ad Urbem uenientem) sed quasi per io-
cum usurpauit Homeri uerba, non dissimili sententia.
APPIAM: uiam. DIMITTEREM: lite-
ras. quæ de causa, non scribit, sed reijcit Atticum ad
Tironis sermonem.

262:

PARES] Si pares copiis sunt Antonius &
Octavius, Romæ tibi censeo manendū: ipsi enim in-
ter se aliquandiu pugnabunt, intereaq; periculi exper-
tes erimus. sin superior alteruter est, discedendum.
utercunque enim ualeat, latius periculum manabit, et
primo ad nos (se ipsum, & alios intelligit, qui Remp.
fortiter defenderant) deinde ad omnes communiter,

COMMENTARIUS

ideoq; etiam ad te, quamuis Reip. administratione semper abstinueris. SIN: hic particula Sin ualet sin aliter: ut illud apud iocosum laudatorem obscœni dei:

- ” Donec proterua nil mei manu carpes;
- ” Licebit, ipsa sis pudicior Vesta.
- ” Sin: hæc mei te uentris arma laxabunt.

Ex epistola XII. pagina 263.

IN Telluris,] Templo. quo in loco decretum est, ut quæ Cæsar statuisset, decreuisset, egisset, rata manerent. POSTRIDIE: dixit se Romæ fore postridie q̄ Puteolis discessisset. VT PEDE TEN- TIM: ut in consilio capiendo ne properem. Et hoc monebat Atticus, quia Cicero iam illud iterum rogauerat, quid sibi esset agendum, manendum Arpini, an propius accedendum, an eūdum Romam. 260:262: ALITER COGITABAM: nolebam diutius animi pendere, suspensus in deliberādo: sed parebo tibi, qui me mones, ut pedetentim. NEC ME PHILIPPVS: monuerat Ciceronē Atticus, ut Philippū & Marcellum imitaretur, nihil propere agentes. habebat autem L. Philippus in matrimonio Acciæ Octauiani matrem, C. Marcellus Acciæ filiam Octauiani sororem. Oratione III. in Antonium. ALIA ENIM &c. licet illis quiescere: aut, si non licet, licere tamen uidetur. non enim ab illis eadem expectantur, quæ à nobis, qui tantas res pro Republica gessimus. ETSI NON EST: quasi dicat: reuera omnium ciuium

ciuium eadem ratio est, (Remp. enim tueri æque omnes debent) sed diuersa tamen uidetur esse, cum aliud à me postuletur pro ante acta uita, aliud à Philippo & Marcello. ita quiescere illis licet, mihi nō licet. SED IN ISTO IUVENE: dolet, quod sibi Remp. defendere cupienti non satis præsidij sit contra Antonium in Octauiano admodum adolescente. NE ID MELIUS SIT: quàm esse, ubi nunc sum, in Arpinati. AN HOC: an potius suades, ut in Tusculanum prius ne ueniam, quàm Antonius in Urbem. QVOD GRAECI καθῆκον: pertinet hoc ad inscriptionem librorum de officijs. 259.

263.

MALE narras] Quod mortuus sit Nepotis filius. sic 239. O' factum male de Alexione. Bene narras, & male narras, eleganter dicimus; illud, cum incundam rem audimus; hoc, cum molestam. exempla maxime apud comicos. NON INGRATVM: eius enim causam Cicero defenderat: ut in epistola ad Marium, Dirupi penè me in iudicio Galli Caninij. NIHIL EST, QVOD HORTERE: ut mittat, quæ ab illo petieram, τὰ κεφάλαια, ex Posidonij libro excerpta. 258: QVINTVS TVI PATRIS NEPOS: hoc dicit: Quintus sororis tuæ filius scribit ad Marcum filium meum. Et utitur, ut interdum solet, circuitione.

263:

EX Nonis ijs, quibus nos magna gessimus,] Ex Nonis Decembribus: quo die Lentulum, Cethegum,
NNN

COMMENTARIUS

aliosq; ex coniuratione Catilinaria, liçtori tradidit necandos. Ex Nonisigitur Decembribus, ubi Tribunatũ plebis inierit Quintus. inibant enim eo die magistratũ Tribuni plebis, ut aperte ostendit Pedianus, locum exponeus in secunda Verrina. **AEDEM OPIS EXPLICATVRVM**: rationem exacturum ab Antonio eius pecuniæ, quã ex æde Opis abstulit, à Cæsare depositam. uide in Philippica II. 178. **SEX=**
TI IUDICIUM: quid iudicer Sextus Peduceus
 22 de oratione mea in Antonium. 261. Tu uero, inquit, le
 22 ges Sexto, eiusq; iudicium mihi perscribes.

Ex epistola XIII. pagina 263:

ALEXIM uideor agnoscere.] Alexidis manu in tuis epistolis agnosco. erat autẽ Attici amanuẽsis. 100.
SIME NON IMPROBIS SIME &c. qui cum mihi pecuniam deberet, & de solutione asseueranter quotidie promitteret; diu uarijs excusationibus ludificans, ad extremum, ne nũmo quidem persoluto, in Syriam profectus est. 246: **REMISSIORESSEM**: in exigenda pecunia. **EMPTVS**:
 22 ab Antonio. uide illud, Cum se magno ære alieno Fa-
 22 berij manu liberarit, 235: **EVERTERIT**: qui aduersante senatu legem pertulerit de eripienda Cassio Syria provincia. Appianus libro III. **CVM DIES VENERIT**: exigendæ pecuniæ. **VELIM EIVSMODI SIT**: uelim ita fortuna ferat, ut, cum exigendæ pecuniæ dies erit, tum ego Roma esse tuto possim. **SPONSORES AP=**

PELLARE &c. si ego eos, qui pro Dolabella spoponderunt, appellē, pudenter nimium faciā; cū à Dolabella improbissime tractatus, inuadere potius in ipsius bona, quàm sponsores debeam appellare. POSSVMVS ENIM &c. possumus ita rem agere. introducemus procuratorem, qui sponsores appellet. illi iudicio nō disceptabunt, sed nos ad Dolabellæ bona reiciēt. ita & ipsi liberabuntur, & nos tum demum honeste ius nostrum persequentes, è Dolabellæ re eam partem capiemus, quā, facta aestimatione, debitæ pecuniæ respondeat. LITEM CONTESTABUNTUR: rē in iudiciū adducent. ILLI: Dolabellæ. QVOD SATIS DATO DEBEAT: quod si ipse non soluet, soluere sponsores cogentur. NOSTRÆ GRAVITATIS: arbitror esse nostræ grauitatis, ius nostrum ita persequi, ut ne cum summa Dolabellæ ignominia. certe enim summa esset ignominia, si non appellatis sponsores, absentis bona auctiori subiecta statim uenderemus. primo igitur per procuratorem sponsores appellemus: deinde ius nostrum persequamur: quod tum quidem cum illius aliquanto minore fiet ignominia. ET NON DVBITO: & Caualcantis & Bessarionis duo per antiqua exemplaria negatiuam tollunt, quam tamen retinet sententia. itaque uel, ET NON DVBITO, ut est in uulgatis libris; uel, HAVD DVBITO, legendū crediderim; ut, quàm minime possumus, à uetere scriptura discedamus: est enim in duobus illis, ET DVBITO.

ISTE puer] OCTAVIANUS. QUAE CON-
CITO? in ea concione OCTAVIANUS gesta patris Iulij in
memoriam populo redegit: Antonium accusavit: mi-
lites, qui se ducem secuti essent, laudibus ornauit; seq-
uēdū cum ijs ita animatum esse dixit, ut obsequi ad o-
mnia, & inservire patriæ uellet. hæc autem in templo
Castoris, & Pollucis, cum ei Tiberius Canutius Anto-
nio infensus concionem aduocasset. Dion libro XLV.
Appianus III. ITA SIBI PARENTIS
HONORES CONSEQUI LICEAT:
ut patriæ defensionem suscepit. ET SIMVL
DEXTRAM INTENDIT AD STA-
TVAM: per parentem iurauit, manu statuæ illius
imposita. μηδ' ἐ σωθῆναι: ne sim saluus, si quis un-
quam tam egregie concionatus est.

CASCAE nostri Tribunatum:] Vix enim pu-
to fore, ut OCTAVIANUS Cascam, parentis sui percussor-
em, gerere Tribunatum patiatur. Hoc & M. Anto-
nius in epistola, quam recitat Cicero Philippica XIII.
OCTAVIANO & Hircio Pansæq; Consulibus exprobrat:
,, In Syriam, inquit, Cassium misistis: Cascam Tribuna-
,, tum gerere passi estis. VETERANORVM:
qui OCTAVIANUM sequebatur. 260. ANTEIAN.
quo die senatu à nouis Consulibus coactō, suam uetera-
norumq; causam magnopere cupiebat OCTAVIANUS cō-
médari. id quod postea factum, declarat Philippica V.
203. NIHIL OPVS EST: nam ante Cal.

Ian. quo die magistratum noui Consules erant inituri, senatusconsultum fieri pro Octauiano nullū poterat, Consule Antonio eius inimico. ANTE IDVS DEC. uidebimus, num Cascam, unum ex tyrannoctonis, Tribunatū plebis gerere patiatur. quod cum passus esset, exprobrauit, ut iā ostēdimus, Antonius in epistola. IN CASCÀ: in Cascæ Tribunatu uoluntatem Octauiani ante Idus Dec. perspiciemus. A' SEX=TO: Peduceo: cuius expectabat iudicium de oratione sua in Antonium. 261. 263:

264:

CVM enim tanta reliqua sint,] Cum supra id, quod debemus, tantum habeamus in nominibus. sed reliquorum nomine quid significetur, planius 248. ad illud: Cum ex reliquis abundare debeam. & 254: Cū reliqua satis apta sint ad soluendum. NE TER=RENTIAE QUIDEM: cui satisfieri quamprimum uolebam. cum enim multis deberet, in primis ta-
 » men Terentiæ numeratum cupiebat. & 258. Teren-
 » tiæ uero, inquit, quid ego dicam? etiam ante diem, si
 » potes. HS XXXII: quæ Montanus, qui Ciceroni filio comes Athenas erat profectus, Plāco debebat. 204.
 VT IDE SVO: ut HS illa XXXII soluerentur de suo, detracta uidelicet de ea summa, quam illi in annum sumptum præstituimus. LIBERALIS=SIMÉ: de meo, inquit, me esse soluturum promiseram, non de pensione Ciceronis, ut ipse petierat.
 NON MODO: non modo non hoc Eros fecit, quod ei mandaueram. AVRELIVS: qui Mō
 NNN iij

COMMENTARIUS

tanti absentis nomine Romæ soluit. **COCCEII**
RESPONSVM: Cocceius, unus ex procuratori-
 bus Dolabellæ in Syriam profecti, Attico pecuniam Ci-
 ceronis nomine petenti ita responderat, ut sperandum
 non uideretur. **IN IPSAM FLAMMAM**:
 publicarum contentionum. **PRIVATIM**: ære
 alieno oppressum. **PUBLICÆ**: reipublicæ cau-
 sa. **PERTURBATO ANIMO**: pertur-
 batus animo cum essem, ceteris de rebus, quas ad me
 suauissime scripsisti, rescribere, ut consueueram, non po-
 tui. **UT ME EXPEDIAM**: ære uidelicet
 alieno. **QUI MINVS**: cur ego istic æque tuto
 esse non possim, atque est Marcellus? Hic autem, ut
 supra diximus, Octauiani sororem habebat in matri-
 monio. **NON ID AGITVR**: non de hoc
 laboro, sed de ære alieno, ut uides.

Ex epistola XIIII. pagina 265.

OCCUPATIONE ista] De re Buthro-
 tia.

Ex epistola XV. pagina 265.

L. PLANCO Præt. Des.] Vel tollenda præ-
 nominis nota, uel legendum **CN. PLANCO**: qui
 fuit Lucij frater, & hoc anno Prætor erat designatus:
 insequenti enim Præturam gessisse, planum fit ex epi-
 stola Lucij Planci ad Ciceronem, in epistola Fam. 153:
 nam Lucius ipse cum D. Bruto à Cæsare Consul fuerat

designatus post Hircium & Pansam, anno uidelicet, qui est proximum subsequutus.

265.

PROSCRIPTVM] A' Cæsare, quòd Buthrotij pecuniam imperatā non soluerent. LIBELLVM COMPOSUIT: quo libello petebat à Cæsare, ut agrum Buthrotium liberarent: Buthrotios enim, quod reliquum pecuniæ deberent, intra certam diē soluturos. PECUNIAM RELIQUAM: nam imperatæ pecuniæ partem iam antea soluerant: reliquæ solutionem cum differrent, Cæsar eorum agrū proscripserat. DECRETVM: quo Cæsar Buthrotium agrum liberabat. EINNEGOTIO: agro Buthrotio diuidēdo PRAESENTIVM: qui diuisionem agri Buthrotij præsentes petebant.

265:

CVM mare transissent,] Buthrotū enim proficiscentibus mare transeundum erat. uide 253. de agripetis eiectis. CAUSAS CONSULES COGNOSCERE: post interitum Cæsaris, factum est S. C. in æde Telluris, ut, quæ Cæsar statuisset, decreuisset, egisset, rata essent; earumq; rerum cognitio Consulibus data. 266: PROBAVERUNT CAUSAS: mallem, CAUSAM: ut subaudiatur, Buthrotiam. ADTE LITERAS: ut ijs, qui tecum mare transissent, in agrum Buthrotium ne diuideres. ET LEX: quia præter senatusconsultum, etiam lege negotium Consulibus est datum, ut de actis Cæsaris cognosceret. 266: CONSULVM DE

C O M M E N T A R I V S

C R E T V M : quod enim Cæſar in cauſa Buthrotia nobis poſtulantibus decreuerat , id poſtea Conſules Do-
labella & Antonius decreto probauerunt. R E S
S O L V M F A M I L I A R I S : nūmos enim Cæ-
ſari numerauerat de ſuo pro agri Buthrotij liberatio-
ne . quod niſi conſequeretur , eos nummos à Buthro-
tijſ exigere non potuiſſet.

Ex epiſtola X V I I . pagina 266.

V T ſupplex ad te uenirem :] Iocatur in Capi-
tonem , haud magnæ auctoritatis hominem : cum di-
cat , nunquam ſe futurum putaffe , ut illius opera ual-
de egeret . Et eſt C. Atteius Capito , de quo 62:218.
item in epiſtola Fam. 216: & Plutarchus in Antonio.

266:

A G R A R I I] Qui mare trāſibant, ut ſibi ager
diuideretur. P L A N C V M D E D E R V N T :
haud aliter ſcriptum eſt in antiquis libris : me tamen
in hanc opinionem ratio ipſa perducit , ut legendum
credā , L I T E R A S A D P L A N C V M D E-
» D E R V N T . uideo enim ita ſcriptum 265: Con-
» ſules probauerunt cauſas ſine ulla dubitatione, ſeq; ad
» te literas daturus eſſe duxerunt.

267.

Q V O R V M I N T E R E S T ,] Ad quos
ex Cæſaris actis uel utilitas , uel honor peruenit.
O T I I C A V S A : magna enim oriretur omnium
rerum

IN LIB. XVI. EPIST. AD AT. 469
rerum perturbatio, si ea, quæ Cæsar egit, in dubium ue-
nirent.

Ex epistola XIX. pagina 267.

CVM tota potestas eius rei tua sit,] Quodd ei ne-
gotio Cæsar eum præfecerat. 265.

Ex epistola ultima, pagina 267 :

OFFICII tui,] Ex ipsa sententia perspicuū
fit, OFFICII S VI, legendum. ueteres tamen li-
bri, TVI.

F I N I S.

SERIES LITERARVM.

* A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V
X Y Z . AA BB CC DD EE FF GG HH II KK LL
MM NN OO PP Q Q RR SS TT VV XX YY
ZZ . AAA BBB CCC DDD EEE FFF GGG HHH
III KKK LLL MMM NNN.

Omnes quaterniones, præter * NNN ternionem.

APVD ALDI FILIOS.

VENETIIS, M. D. XLVII.

2

FOR USE IN THE
LIBRARY ONLY.

